MIKA WALTARI

TÂNĂRUL IOANNIS

POLIROM

SERIA DE AUTOR

MIKA WALTARI

Romanul care anticipează
Amanții din Bizanț.

„Cel mai citit scriitor finlandez din lume, Mika Waltari este protagonistul unei vieți agitate și autorul unei opere colosale, în aceeași măsură erudită și accesibilă. O operă ce s-a hrănit din bogăția istoriei și a teologiei. O operă melancolică, stranie și rebelă, care traversează spațiul și timpul, explorând Antichitatea, tragismul shakespearian și trăirea autentică. O veritabilă «piatră filosofală», ce amintește de Marguerite Yourcenar, dar în stilul propriu al lui Waltari: o alchimie ce îmbină, fără a dilua, onoarea și deziluzia, iubirea și moartea, plăcerea și fatalitatea, frumusețea și sufletul rănit.“

France Culture

EDITURA POLIROM
ISBN 978-973-46-8159-4
9 789734 681594
www.polirom.ro

Pe copertă: Benozzo Gozzoli (1420-1497), detaliu din *Pelerinajul magilor* (1459-1461, frescă)

Colecția BIBLIOTECA POLIROM este coordonată de Dan Croitoru.

Mika Waltari, *Nuori Johannes*

First published in Finnish by WSOY in 1981 with the original title *Nuori Johannes*
Published by arrangement with Bonnier Rights Finland, Helsinki, Finland

Pe copertă: Benozzo Gozzoli (1420-1497), detaliu din *Pelerinajul magilor* (1459-1461, frescă)

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A,
sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:
WALTARI, MIKA

Tânărul Ioannis / Mika Waltari; trad. din lb. finlandeză și note de Sigrid Crasnean și Andreea Niță. – Iași: Polirom, 2020

ISBN: 978-973-46-8159-4

I. Crasnean, Sigrid (trad.) (note)
II. Niță, Andreea (trad.) (note)

821.511.111

Printed in ROMANIA

MIKA WALTARI

TÂNĂRUL IOANNIS

Traducere din limba finlandeză și note
de Sigrid Crasnean și Andreea Niță

POLIROM
2020

Fiu de preot, MIKA WALTARI s-a născut la Helsinki în anul 1908 și a absolvit Colegiul Normal din localitate în 1926. S-a bucurat de un imens succes la apariția primului său roman, de factură expresionistă, *Marea iluzie* (1928). Tânărul scriitor s-a aflat în atenția criticilor, care fie l-au contestat, fie l-au lăudat, comparându-l cu Paul Morand, Hemingway sau F. Scott Fitzgerald. După teologie, a studiat filosofia și estetica la Universitatea din Helsinki până în 1929. Redactor la Revista Finlandei, reporter la radio, cronicar literar, Mika Waltari s-a impus rapid ca romancier și dramaturg. Autor extrem de prolific, a scris romane psihologice, istorice și polițiste, nuvele și povestiri, literatură pentru copii, piese de teatru și scenarii de film. Romanul *Femeia și străinul* (1937) a fost tradus în 16 limbi. Dar notorietatea internațională i-a adus-o *Egipteanul* (1945), impresionantă recreare a Egiptului din secolul al XIV-lea î.Hr., tradus în peste 30 de țări, care l-a propulsat printre cei mai citiți autori din lume. În 1955 a apărut *Etruscul*, un incitant roman de aventuri și, totodată, o adevărată enciclopedie romanțată a civilizației mediteraneene din secolul al V-lea î.Hr. În 1957 a devenit membru al Academiei Finlandeze, iar în 1970 a primit titlul de *doctor honoris causa* al Universității din Turku. Mika Waltari s-a stins din viață în 1979, la Helsinki. Din opera sa, la Editura Polirom au apărut romanele: *Etruscul*, *Amanții din Bizanț*, *Egipteanul*, *Mikael Karvajalka*, *Secretul împărăției* și *Romanul*.

Publicat postum, *Tânărul Ioannis* (1981) relatează uimitoarea tinerețe a protagonistului din *Amanții din Bizanț*. Hoinar liber de orice îndatoriri, Ioannis pornește într-un periplu din dorința de a-și potoli setea de cunoaștere. Pe drum, el va fi martorul și, uneori, actorul invizibil al unor episoade istorice de mare intensitate: luptele politice dintre Biserica orientală și cea occidentală în preajma încercării de unificare din secolul al XV-lea, epidemia de ciumă și cruciada încheiată cu înfrângerea creștinilor la Varna, în 1444. Căzut apoi în mâinile sultanului Mahomed al II-lea, bărbatul asistă la amplele pregătiri ale turcilor pentru cucerirea Constantinopolului. Evenimentele istorice descrise cu umor se împletesc cu destinul lui Ioannis. Oscilând între lumesc și spiritual, incapabil să iubească, el se modelează intrând în dezbateri teologice și filosofice cu înțelepții vremii și asistă la începutul unei ere marcate de o violență nemaivăzută.

I

Am fugit, traversând Franța și Burgundia, și am ajuns până la Rin. Fânul era deja strâns. Bărbații secerau grâul, îmbrăcați doar într-o cămașă zdrențuită, leoarcă de sudoare din pricina arșiței. Femeile tundeau oile. Călătoream sub semnul Leului.

Am petrecut orele cele mai întunecate ale nopții dormind lângă zidul cimitirului dintr-un oraș. O privighetoare cânta undeva în copacii bătrâni, contopindu-și trilurile cu visele mele. M-am trezit odată cu cocoșii. Primul lucru pe care l-am văzut în lumina roșiatică a dimineții a fost o imagine a morții pe zidul cimitirului. Un schelet unduindu-se într-un dans cu un episcop.

M-am îndreptat spre sud, spre munți. Moartea se contura în toți cei pe care-i întâlneam. Un schelet în trupul secerătorului. Craniul galben rânjind dincolo de zâmbetul trandafiriu al femeii. Moartea se juca în mijlocul copiilor de pe malul pârâului. Fiecare, fiecare om pe care-l întâlneam urma să moară. Moartea era stăpâna absolută a tuturor. Până și clădirile, fie ele cele mai durabile, se năruiau odată cu trecerea vremii. În strânsoarea timpului, vara plină de viață ce mă înconjura cu zâmbetele ei era doar o iluzie, la fel de trecătoare precum visul meu neliniștit de peste noapte, acompaniat de cântecul privighetorii.

În această lume efemeră rătăceam eu. Aveam șaptesprezece ani. Eram liber, foarte fericit. Umblam cântând.

Pe la amiază, fără să-mi dau seama, am ajuns la Izvorul Tinereții. Cum nimeni nu mă fugărea, m-am oprit să arunc o privire. Niște cai frumoși, neînșeuați, pășteau pe câmp. Servitorii ridicaseră corturi unde puteai să te schimbi și puseseră și masa. De departe răsuna deja muzica veselă a cornilor și a tobelor, însoțită de strigătele și râsetele celor care se îmbăiau.

Bazinul era spațios, mărginit de piatră cioplită. Zeci de oameni se aflau în apă. Din mijloc țâșnea un jet. Pe parcursul călătoriei mele, văzusem multe băi unde bătrânii, bolnavii și șchiopii veneau să-și aline durerile cu ajutorul argilei fierbinți și al apei de izvor miraculoase. Însă era lesne de observat că Izvorul Tinereții nu e pentru bolnavi, ci pentru plăcerea văratică a nobililor, a celor înstăriți. De jur împrejur alergau niște câini răsfățați, în copaci atârnau colivii aurite adăpostind păsări viu colorate. La marginea bazinului, vreo doi jongleri făceau giumbușlucuri pentru amuzamentul celor care se scăldau.

Aceștia nu erau nici bătrâni, nici urâți: erau bărbați în floarea vârstei, iar femeile aveau sânii rotunzi, pielea albă, fără nici un defect de care să se rușineze. Bărbații încercau să le prindă în joacă; ele se prefăceau că vor să scape de mâinile lor neobrăzate și-i stropeau cu apă. Vinul le îmbujorase chipurile. Mai mulți aduseseră mâncare, fructe și vin pe o masă plutitoare aflată în mijlocul lor. Unii jucau zaruri, iar femeile nu-și puteau astâmpăra chiotele de veselie când cineva nimerea un număr mare. Din pudoare, cei mai mulți dintre bărbați își legaseră o haină la brâu, însă femeile, mai cu seamă cele tinere și frumoase, nu aveau decât pletele să le acopere trupul. Asta se observa când ieșeau din apa vâscoasă și se duceau, dintr-un motiv sau altul, în spatele perdelei de catifea a cortului.

Membrele lor goale lucind în apă, toată această veselie, această poftă de viață, acompaniate de sunetul cornilor și al tobelor, ofereau un spectacol atât de păgân, încât mi se părea că toți sunt nimfe și satiri. Timpul trecea, razele soarelui pătrundeau prin frunziș, iar eu m-am lăsat absorbit de priveliște, deși mă temeam că, dacă stau prea mult acolo, voi fi poftit afară de niște servitori răuvoitori. Cu toate acestea, nu mă puteam urni să-mi continui călătoria și nici nu mă mai gândeam la moarte. Atenția mi s-a oprit asupra unei femei care se sprijinea pe coate la marginea bazinului și citea o carte, fără să ia parte la năzbâtiile celorlalte.

Chipul îi era frumos și mândru. Nu era în floarea tinereții, se vedea după umerii împliniți și mijlocul bine conturat, străjuit de plete blonde, ude. Purta la gât un colier fin de perle, ca și când nu putuse să renunțe la frivolitate pe timpul băii.

Un bărbat vânjos, cu ochi negri, s-a apropiat din spatele ei. Aplecându-se de parcă voia să-i citească peste umăr, a încercat să-i pună mâna pe sâni. Fără să întoarcă măcar capul, ea i-a prins mâna și a dat-o la o parte de parcă nu merita atenție. Jenat, bărbatul a plecat, iar femeia și-a continuat lectura, mișcându-și buzele fără glas.

Era, fără îndoială, o femeie frumoasă, cel puțin în ochii unui bărbat matur, însă nu la frumusețea ei priveam. Cuprins de curiozitate și dorință, mă uitam numai la carte, la paginile frumos decorate. Încercam să ghicesc ce carte putea fi. Puțin probabil ca o femeie asemenea ei, în acest izvor al poftei de viață, să răsfoiască o carte de rugăciuni. Cu greu îmi venea a crede că o femeie poate pricepe o operă filosofică, probabil nu cunoștea nici latina. Astfel, am decis că e cu siguranță una dintre acele povești mizerabile de amor pe care tămăduitorii le recomandă bătrânilor pentru a-și deștepta virilitatea apusă.

Însă cartea e carte. Nu mai citisem nimic de săptămâni bune. Ca să fug, fusesem nevoit să vând cele câteva biete opere pe care le copiasem eu însumi pe hârtie și le legasem între două coperți de lemn. De-a lungul călătoriei mele, mă consolasem repetând în minte ceea ce știam pe de rost și găsind termeni noi pentru gândurile ale căror cuvinte le uitasem cu timpul. Îmi era foame, dar, mai mult decât la toate felurile apetisante pe care le purtau servitorii, pofteam la acea carte pe care o femeie goală și rotofeie o citea, rezemată în coate, pe marginea bazinului. Mă holbam din spatele gardului și nu aveam ochi pentru nimic altceva.

Probabil că femeia mi-a simțit privirea intensă, pentru că a ridicat brusc ochii și i-a îndreptat către mine. Albaștri și sobri, nu trădau urmă de timiditate. Distanța dintre ei îi dădea un aer meditativ. În același moment, unul dintre bărbații din spatele ei a reușit s-o prindă de talie pe tânăra pe care o urmărea și au căzut amândoi în apă, stropind paginile cărții. Deși era deja prea târziu pentru a preveni daunele, am făcut instinctiv un gest disperat și am strigat de supărare. Cititoarea, fără a-și desprinde privirea de la mine, s-a îndepărtat de cuplul care răcnea în apă, a luat cartea și a scuturat cu neglijență stropii de pe ea. Deodată a zâmbit. Am fost atât de surprins,

încât m-am uitat repede în spate înainte să pricep că surâsul îmi era adresat.

Cuprins de frică, primul gând a fost să-mi continui drumul numaidecât. Cartea însă mă vrăjise. Am răspuns șovăielnic zâmbetului ei, gata s-o șterg dacă mi-ar fi voit răul. Continua să scuture paginile, privindu-mă țintă. Mi-am dat seama că nu știe cum să se poarte cu cartea și am fost coplșit de neliniște. Așa că, atunci când mi-a făcut semn cu degetele ei subțiri, zâmbind în continuare, sigură pe ea, n-am mai ezitat: am împins poarta și am intrat fără să mă împiedice cineva.

Întâi i-am luat cartea din mâini și, negăsind o soluție mai bună, am început să șterg ușor paginile cu mâneca. Spre disperarea mea, cerneala pătase deja hârtia în câteva locuri, dar în același timp am observat că textul e într-adevăr în latină. Era scris sub formă de dialog, împodobit cu frumoase inițiale anluminate. Am întors coperta pe furiș. Numele autorului era Lorenzo Valla, iar numele primului dialog, *De voluptate*.

— E strigător la cer, de-a dreptul criminal să aduci o carte într-un loc al plăcerilor păgâne, unde poate să se păteze! am strigat. Paginile trebuie îndreptate cu un fier încins, altfel, urmele nepăsării dumneavoastră vor rămâne aici pe vecie.

În neliniștea mea, priveam nu către femeie, ci către carte. Ardeam de dorința de-a o citi, necunoscând nici autorul, nici opera.

— Ești foarte aspru cu o biată femeie, tinere domn, spuse ea cu umilință, însă cu glas voios. Privirea ta tăioasă și acuzatoare mă sperie. Ești călugăr sau predicator? Ce pedeapsă îmi vei da? Stau în fața ta goală și neajutorată, pe deplin în puterea ta.

M-am uitat la ea. Ochii ei depărtați se prefăceau a fi serioși. Cu falsă pudoare, și-a ascuns nurii cu mâinile. Unghiile degetelor ei subțiri erau strălucitoare și rozalii, mâinile acelea nu cunoscuseră niciodată o zi de lucru. Linia bărbiei era delicată, buclele blonde i se lipeau de pielea albă. Fără îndoială, altul ar fi găsit-o frumoasă, seducătoare, dar eu nu vedeam în ea decât posesoarea atrăgătoare a unei cărți, o operă pe care nu știam cum să fac s-o citesc.

— Știu să copiez și să leg cărți, am spus. Dacă mi-o încredințați pe aceasta, voi face tot ce-mi stă în putere să dreg stricăciunile.

Intimidat de privirea ei, am adăugat:

— Nu pretind nici o plată.

— Te-am numit „tinere domn“, m-a dojenit ea, jucându-se cu șiragul de perle de la gât. Ai fi putut să-mi zici „frumoasă doamnă“, cel puțin din politețe. Însă cu siguranță nu sunt prea frumoasă în ochii tăi, pentru că te mulțumești să pipăi cartea fără măcar să mă privești. Sau poate goliciunea mea, totuși inocentă și naturală în aceste ape termale, îți ofensează sensibilitatea?

— Frumoasă doamnă, am răspuns eu aruncându-i o privire scurtă, cât să-i satisfac vanitatea, Creatorul se slăvește în creațiile Sale.

Apoi mi-am întors iarăși atenția spre carte.

— *De voluptate*? E un studiu filosofic? Un tratat de teologie?

Aproape c-a izbucnit în râs, dar s-a abținut și a spus:

— Drept să spun, nu știu încă mai multe nici eu. Sunt slabă și supusă greșelii, chestiunile care au legătură cu pofta trupească mi-au stârnit întotdeauna un interes profund. Însă cunoștințele mele de latină sunt precare, după cum se cuvine, de altfel, unei femei bine-crescute, fiindcă nu cred că înțeleg suficient judecata acestui învățat. Ideile sale mă seduc și totodată mă sperie. Aș avea nevoie de comentarii și de explicații ca nu cumva sufletul să-mi fie indus în eroare de vreo greșeală sau neînțelegere.

— Latina e frumoasă, am spus eu cu entuziasm. Dacă doriți, doamnă, vă voi citi cu bucurie cartea, explicându-vă tot ceea ce spiritul slab al unei femei nu poate pătrunde el însuși.

— Ah, oftă ea, ce propunere atrăgătoare! Ce noroc să dau astăzi, printre toți acești păgâni și bețivi, printre toți petrecăreții dezmățați, de un om săritor și învățat. Stau și mă gândesc că mulți dintre acești mari domni și cavaleri nici nu deosebesc o literă de alta! Însă nu suntem într-un loc pentru citit, spuse ea aruncând o privire în jur. Fără îndoială, ar fi ca și când am da mărgăritare porcilor, după cum atenționează Biblia. Să

căutăm mai degrabă o tufă ferită, unde nici un ascultător neștiutor să nu ne tulbure conversația aleasă.

A întins mâna și s-a prins de brațul meu. Sprijinindu-se astfel, s-a ridicat din bazin, cu apa șiroindu-i pe trup. Corpul ei rotofei amintea de Batșeba îmbăindu-se. M-am întors cu spatele pe jumătate pentru a-i respecta pudoarea. Sugându-și burta, s-a oprit să cugete.

— Dacă vreți să mă duceți în tufe, cred că ar trebui să vă îmbrăcați mai întâi.

— Am o propunere și mai bună, spuse ea, răsucindu-și părul ud. Hai cu mine în oraș să luăm prânzul. Ca tuturor tinerilor, cu siguranță că ți-e foame, iar acasă am și alte cărți pe care nu le pricep de una singură.

O slujnică a venit s-o usuce și i-a întins un veșmânt cu care s-a înfășurat.

— Hai cu mine în cort, mi-a spus cu prietenie. Nu mă deranjează câtuși de puțin să vezi cum mă îmbrac și nu-ți îngădui să pleci până nu mă înveți câte ceva. Doar curiozitatea este păcatul principal al femeilor. Spune-mi, deci, ce vârstă ai, cum te cheamă, cum îl cheamă pe tatăl tău? De unde te tragi? Ce meserie ai?

Șirul ei de întrebări ei era agasant.

— Am tocmai vârsta pe care mi-o dați, am răspuns. În ceea ce privește numele și meseria, eu nu întrb de ale dumneavoastră, doamnă, dar, când cunoști oamenii, îți dai seama de calitățile lor dintr-o privire. Dacă eu am încredere în dumneavoastră datorită pasiunilor pe care le aveți, puteți cu siguranță să vă încredeți în mine, chiar dacă nu am nume, domiciliu sau un loc de baștină, precum alții. Latina o cunosc încă de la doisprezece ani, știu și alfabetul grecesc și, pentru un preț modic, vă pot face horoscopul, cu cerneală roșie dacă vreți. Dacă aveți nevoie de referințe, aflați că Vergiliu, Horațiu, Cicero și Tacit mă recomandă, nu am alți garanți, dar nici nu doresc alții mai buni.

Am început să-i recit primele versuri din *Eneida*, dar și-a acoperit urechile și a strigat:

— Ajunge, ajunge, te cred!

Tocmai la țanc, pentru că mai departe nici nu m-ar fi ajutat memoria. Veșmântul îi căzu. L-am ridicat și am ajutat-o să se

acopere din nou. I-am atins pielea, rece după baie, iar ea s-a cutremurat ca și când aș fi gâdilat-o.

— Aveți pielea fină, doamnă, albă și frumoasă, am spus. Însă carnea este doar țărână. Nu adăpostește nimic mai durabil decât oasele și dinții. Într-o zi, un călător ca mine va arunca o privire într-un osuar din cimitir și craniul dumneavoastră galben îi va rânji cu dinții albi. Nu va ști nimic despre frumusețea care v-a definit, despre nume, despre familie. Identitate, țară, între filosofi, acestea sunt zadarnice.

— Fără îndoială, a răspuns ea. Spune-mi totuși doamna Doroteea, pentru că acesta este numele meu. Iar ție aș putea să-ți spun Moise, fiindcă te-am găsit la marginea apei, precum fiica faraonului a găsit pruncul în apele Nilului. Sper însă că nu mai ești copil. Așa judec după barba ta moale și sper să mai aflu și alte dovezi, dacă reușești să treci peste sfială.

A intrat înaintea mea într-un cort frumos decorat și a început să se pieptene.

— Doamnă Doroteea, am întrebat eu uimit, ideea morții nu vă sperie, așadar?

— Câtuși de puțin. Dimpotrivă, îmi provoacă mare plăcere. Continuă, frumos necunoscut, continuă să-mi povestești despre moarte.

Așa că, în vreme ce tânăra slujnică îi dădea pe rând veșmintele, eu îi vorbeam despre moarte, până când mi-am dat seama că nu mă mai asculta, ci îmi cerceta chipul, obrajii, buzele și mâinile. Deranjat de privirea ei cutezătoare, am început să mă bâlbâi și deja aveam de gând să plec, când mi-a întins un platou de argint cu pâinici cu miere și piper. Am mâncat, căci eram înfometat. A vrut să-mi ofere și niște vin, dar am refuzat cu fermitate.

— Nu beau vin, am spus. Urăsc beția și pe cei care se îmbată.

— Nu este beția una dintre cele mai mari plăceri ale vieții? întrebă ea uluită. Te crezi mai înțelept decât sfinții Bisericii, mai înțelept decât Hristos însuși? Doar nu ești un eretic, tinere.

I-am răspuns că nu vreau să dezbat chestiunea.

— Nu vreau să trăiesc pentru plăceri, iar vinul îmi întunecă judecata.

— Ei, haide, spuse ea cu tristețe. Judecata nu este și ea un rod al răului? Nu este un izvor de suferință, un pericol pentru suflet imediat ce-o ia pe arătură, imediat ce iese din cercul gândurilor deja gândite, al celor puse la încercare și dovedite a fi bune?

— Nu, am tăgăduit. Cea care duce la suferință și întristare este mai degrabă plăcerea. Gândirea nu m-a întristat niciodată, chiar de mă face să-mi dau seama cât sunt de neînsemnat. Însă, în clipele cele mai bune, datorită ei mă simt mare, mare precum Dumnezeu.

— Sst! Sst! făcu ea și bău vinul în locul meu.

Avea pleoapele umflate, iar buzele îi tremurau.

— Urăsc vinul pentru că-l înrobește pe om. Nu-mi plac nici aceste prăjituri dulci pe care mi le oferiți, aș prefera un colț de pâine uscată. Nu vreau să mă obișnuiesc cu ceva care ar putea să-mi subjuge simțurile mai apoi. Cu cât omul are mai puține nevoi, cu atât este mai liber, iar eu vreau mai presus de toate să fiu liber, să nu-mi stea nimic în calea rațiunii.

Mă privea cu ochii ei albastru-închis, plini de curiozitate și atât de depărtați, încât îi confereau un fals aer meditativ. Probabil își închipuise altceva despre mine, pentru că m-a întrebat cu sinceră uimire:

— Chiar m-ai urmat doar pentru nenorocita aia de carte? Fără alt motiv?

— Cum puteți să numiți o carte nenorocită, doamnă Doroteea? am răspuns eu. Nu sunteți demnă să dețineți una. De bună seamă că m-am înșelat urmându-vă.

Luă încă o gură de vin, în semn de apărare, și spuse împăciuitor:

— Nu te supăra, frumosul meu ascet. Dacă ai fi comis vreun mare păcat din proprie voință și te-ai fi flagelat în semn de căință, te-aș înțelege. Acest fel de penitență este de înțeles și des întâlnit, Biserica însăși îl recomandă. Însă ochii tăi sunt limpezi ca apa, iar sub barba ta se zăresc obrajii netezi de copil. Mă îndoiesc că știi să păcătuiești, chiar de-ai vrea. Ce doriți deci de la mine?

I-am răspuns că nu doresc nimic, nu eu îi făcusem avansuri, ci ea îmi făcuse semn, mă chemase. Oftă melancolic și continuă

să mă privească sfidător, ca și cum voia să-și dea seama cu cine are de-a face.

— Doar nu ești un înger care a căzut din ceruri și a luat chip de om pentru a mă avertiza asupra pericolelor vieții mele păcătoase? Nu, așa ceva nu se întâmplă, cel puțin nu femeilor ca mine. Trebuie să-ți mărturisesc, sunt o femeie rea.

— Începusem să bănuiesc, i-am spus.

A izbucnit într-un râs sincer, care o făcea mai frumoasă decât toate fardurile pe care slujnica i le întindea pe obraji și la coada ochilor.

— Nu știu ce să mai cred despre tine. Ești sărac cu duhul sau înțelept sau, cine știe, într-adevăr un copil în ciuda înfățișării tale de bărbat? Cu siguranță, nu din întâmplare ai apărut când mă aflam acolo, așezată în apa aceea binefăcătoare, pradă deznădejdii, mizeriei îngrozitoare a trupului, după atâtea săptămâni, atâtea luni de mahmureală, din cauza căreia am fost cât pe ce să-mi pierd frumusețea. În acest moment, ideile tale mă atrag mai mult decât cele viclene și pernicioase ale lui Valla, cu care încercam să mă consolez.

Își puse în cele din urmă o rochie albastră ca azurul. Eleganța acesteia făcu să-i dispară ca prin farmec rotunjimile asemenea Batșebei. Îmbrăcată astfel, era zveltă, mai înaltă cu un cap. O plasă de păr cu perle îi acoperea buclele blonde. Ochii ei aveau aceeași culoare ca rochia, iar gâtul îi era nespus de alb în contrast cu albastrul. Poate că și semiîntunericul din cort o făcea mai frumoasă decât strălucirea soarelui.

— Pe toți zeii, am spus, privindu-vă acum, aș putea să cred că sunteți o vrăjitoare, doamnă Doroteea. Când ați ieșit din apă erați ca o vițelușă albă cu ugerul umflat, iar acum sunteți frumoasă precum Sfânta Fecioară dintr-o carte de rugăciuni, cu veșmântul său albastru.

Se mânie la auzul vorbelor mele, păli și făcu ochii mari. M-am dat la o parte cu prudență, temându-mă să nu mă lovească, dar și-a recăpătat sângele-rece, a râs forțat și a exclamat:

— Băiatul e nebun!

Își puse pe cap o pălărie cu pană, iar o clipă mai târziu îi conduceam deja calul spre oraș. După cum se cuvine, călărea pe-o parte, iar poala rochiei îi ascundea picioarele. Calul era

suficient de zdravăn să-i suporte greutatea fără să gâfâie și n-a protestat când l-am apucat cu grijă de căpăstru.

— Te temi de cai? a întrebat ea ironic.

Mi-am dat seama că e încă supărată și n-am vrut să-i răspund. S-a lăsat apoi absorbită de gânduri. Conducând calul pe drumul prăfuit, m-am pomenit întrebându-mă ce mă făcea s-o urmez cu atâta umilință pe această femeie orgolioasă și depravată.

Odată ajunși în oraș, m-a dus într-un han unde stăteau oamenii bogați pe care-i văzusem la scăldat. Avea acolo o cameră plăcută și răcoroasă, în care se găsea un cuptor ornat. A comandat mâncare și mi-a poruncit să beau măcar bere în loc de vin ca să n-o fac de rușine. Am mâncat și am băut și m-am simțit atât de bine în compania ei, încât am început să râd.

După ce am terminat de mâncat, a dat la o parte draperiile patului, și-a scos pantofii dintr-o mișcare, apoi s-a lăsat să cadă pe salteaua moale și s-a așezat cu mâinile sub cap.

— Mi-ai dat de gândit, spuse.

— Nu vă osteniți capul frumos din pricina mea, doamnă Doroteea, i-am răspuns pe ton ocrotitor în timp ce-mi întindeam picioarele, lăsându-mă pe spătarul incomod al scaunului.

— Ai membre fine, trup bine făcut și chip plăcut, deși ești pârlit de soare, zise ea. Mulți nobili ar da mult ca să arate ca tine. Ai putea fi scutierul unui conte sau al unui prinț. De ce atunci, băiat nebun, ai ales haina neagră și papucii scâlciați de școlar?

Simpatia ei mi-a dat încredere.

— Am încercat la un moment dat. Ca să-și bată joc de mine, m-au trimis mai întâi în grajd să înșeuez calul stăpânului și să-l aduc în curte. Vă puteți lesne imagina râsetele lor, doamnă Doroteea, când vă spun că acest armăsar dresat pentru război m-a mușcat de burtă. De nu m-aș fi aruncat sub rampa grajdului, m-ar fi zdrobit în picioare cu potcoavele de fier. Încă am urmele dinților săi pe abdomen. Astfel mi-am pierdut orice poftă de-a intra în slujba nobililor cavaleri. Sunt indivizi grosolani, cruzi. Mai degrabă le-aș tăia gâtul decât să galopez în urma lor, să-i ajut să-i chinuiască pe bieții oameni, să dau fuga să le curăț voma după ospețe.

— Iscusința cu care mânuiesc sabia și lancea nu-i ajută deloc în arta iubirii. Ca femeie, am preferat mereu îmbrățișarea unui bărbat învățat și ager în locul poftei brutale a unui cavaler.

A deschis ochii, mi-a aruncat o privire furișă și a continuat:

— Vino, așază-te lângă mine, scaunul tău e incomod și m-aș bucura să mă ții de mână.

— Nu vin, am răspuns, mă îndoiesc de inocența intenției dumneavoastră. Mai bine am citi din carte și am schimba idei ca filosofii, în caz contrar mă văd nevoit să plec. Începe să-mi fie prea cald aici. Mă sufoc în camera asta, eu sunt obișnuit să mă plimb în aer liber.

— Nu sunt filosof, sunt femeie. Mi-e mult mai ușor să schimb idei cu tine dacă mă ții de mână. Și tu nu ești eunuc, doar barba-ți crește. Arată-mi că ești bărbat, altfel mă supăr pe tine.

Și-a continuat asaltul până când m-am așezat lângă ea și i-am luat mâna într-a mea. Mi-a gâdilat palma cu unghia ascuțită și mi-a căutat privirea. Încercam să fiu răbdător cu ea, deși purtarea ei mă sâcâia. Mă simțeam obligat pentru masa copioasă pe care mi-o oferise, așa că m-am învoit s-o sărut, sperând ca astfel să se liniștească și să pot începe lectura. Avea gura atât de umedă, încât mi se părea că sărut o broască. M-am dat la o parte și i-am împins brațul, însă m-a prins de după gât și m-a tras către ea.

Observând că într-adevăr nu vreau același lucru ca ea, a început să ofteze, apoi să plângă.

— Sufăr din dragoste, drept îți spun. De aceea mă scald în izvor, de aceea îi evit pe bărbații care îmi fac avansuri. Aș oferi multe aceluia care mi-ar alina tristețea. Nu sunt lipsită de resurse, am numeroase relații. Recomandarea mea i-ar fi de mare folos unui tânăr atras de o carieră de învățat. Tu nu ești ca toți ceilalți. Tinerețea și inocența ta mă atrag atât de mult, încât ai putea, sunt convinsă, să-mi iei gândul de la suferința mea necontenită și să-l îndrepți către orice altceva, de-ai vrea doar. Cât de ingrat ești că nu vrei să-mi oferi un fleac ce nu te-ar costa mai nimic, ba chiar te-ar mai și învăța ceva!

Lacrimile ei erau adevărate, îi mânjiseră fața. Mi s-a făcut milă. Însă nu aveam de gând să devin furnizorul ei de plăceri pentru atât. Simpla idee îmi stârnea repulsia.

— V-ar face bine să vi se lase sânge, doamnă Doroteea, am spus eu. O măsură de sânge în minus și cu siguranță vă veți ostoi. Beți prea mult vin, mâncați prea multe mirodenii. Trupul se încinge, se umflă de umori dăunătoare, care apoi vă tulbură mintea și vă trezesc gânduri necurate.

Mă săturasem. Renunțând la speranța de-a putea schimba idei rezonabile cu această femeie egoistă și trufașă, m-am ridicat, gata să-mi continui peregrinările. Și-a șters imediat lacrimile, mi-a apucat brațul cu ambele mâini și mi-a spus:

— Nu pleca sau țip. Ce se va întâmpla dacă țip și oamenii dau năvală în cameră și văd că m-ai trântit în pat să-mi faci rău? Nu ești în stare să spui cum te cheamă sau de unde vii și mai și născocești gânduri neplăcute. De unde știu că nu ești un begard[1] sau un eretic? În fața judecătorului, cuvântul meu va avea mai multă greutate decât al tău.

Mă temeam cu adevărat de ticăloșia ei. Frica însă mi-a redat sângele rece și, privind-o cu la fel de multă răutate, am rostit:

— Cu siguranță îmi veți face mult rău dacă strigați. Însă, dacă trebuie să sfârșesc la capătul unei frânghii, mai bine să fie cu motiv. Voi avea grijă să nu urlați. Dacă încercați, vă tai gâtul cu acest cuțit ascuțit, vă iau bijuteriile, banii și cărțile, încui ușa în urma mea și, până vă găsesc ei trupul, eu voi fi deja departe. Vreți să mă speriați cu amenințările astea odioase, dar spuneți un singur cuvințel și am s-o fac.

S-a ridicat pe jumătate în pat și m-a privit uluită.

— Ești atât de aspru cu tine însuți, încât ai prefera să-mi tai gâtul și să-ți pui viața în pericol în loc să vii în pat cu mine? Această epocă a sfârșitului lumii dă naștere unor personaje foarte stranii! Pot pricepe necredința, depravarea, dar că un bărbat tânăr, fără a fi călugăr sau pocăit, preferă apa vinului și pâinea uscată puiului fript și e atât de îngrozit de

1. Membru al societăților mistice care se formau în sec. al XIII-lea cu scopul promovării reînnoirii spirituale și care virau rapid spre heterodoxie.

ideea de-a împărţi patul cu o femeie încă frumoasă, asta mă depăşeşte. Ce e în neregulă cu tine, prietene? De ce nebunie suferi?

Îmi vorbea cu blândeţe, ca şi când gândurile negre îi dispăruseră. Deodată, vocea mea deveni mai blajină:

— Vă voi fi prieten cu plăcere, fiindcă aveţi o carte, cunoaşteţi latina, aşadar nu se poate să fiţi atât de meschină cum lasă să se înţeleagă vorbele şi purtarea dumneavoastră. Dacă-mi dovediţi cu ajutorul spiritului şi al raţiunii că poftele trupeşti la care visaţi sunt mai puternice decât cele ale minţii, atunci aş putea consimţi propunerii. Însă o carte îmi aduce o bucurie mai mare decât cea mai îmbelşugată masă. Vai, doamnă Doroteea, am adunat mucuri de lumânări de pe mesele bogaţilor ca să pot citi noaptea operele poeţilor şi înţelepţilor. Când le pricep ideile, simt o bucurie mult mai vie decât în braţele celei mai frumoase dintre femei. Am devenit copist ca să pot citi cărţile în acelaşi timp în care le transcriu şi să le învăţ pe de rost, fiindcă sunt prea sărac să le cumpăr. Nu mă deranjaţi cu ceea ce-mi este indiferent, ci fiţi într-adevăr prietena mea şi permiteţi-mi să vă citesc cartea. Îngăduiţi-mi să rămân fidel nebuniei mele, mai preţioasă pentru mine decât toate veşmintele frumoase, bijuteriile şi banii pe care îi aveţi. Sunteţi liberă s-o urmaţi pe a dumneavoastră, câtă vreme nu mă amestecaţi şi pe mine în ea.

Şi-a cuprins capul între mâini, a oftat şi a spus:

— Cu cât te privesc mai mult, cu atât mă atrage mai tare nebunia ta. Citeşte dară, dar nu citi cu voce tare, nu mă deranja. Nu mai am speranţă, mi-e rău de iubire, lasă-mă să mă odihnesc în pace. Nu mă privi cu ochii aceia întunecaţi şi plini de reproş.

Am răsuflat uşurat, am pus mâna pe carte şi, dornic s-o citesc, m-am apropiat de fereastră. Ea mai suspină de câteva ori fără să reuşească să-mi stârnească mila. Îşi desfăcu rochia şi apoi, datorită vinului şi mesei copioase, adormi şi începu să sforăie. Îi eram recunoscător, deşi cartea mă dezamăgea. Dialogul era scris într-o latină minunată, însă autorul era un om frivol, care încerca numai să justifice în teorie acelaşi lucru cu care încercase doamna Doroteea să mă ademenească. Pentru

el, fecioria, castitatea erau nişte prostii, iar dacă Dumnezeu îl înzestrase pe om cu dorinţă, o făcuse cu folos. Teza aceasta era mult prea uşor de respins şi am rămas dezamăgit că adversarul său din dialog era atât de incapabil să aducă obiecţii. Găseam în capul meu atâtea argumente pentru a dovedi contrariul, încât, roşu la faţă, le-aş fi scris negru pe alb de-aş fi avut hârtie. Însă nu îndrăzneam să pătez paginile cărţii cu reflecţiile mele.

După o oră de somn, doamna Doroteea a început să respire anevoie şi să geamă. Era stacojie la chip, iar carnea, pe care veşmintele desfăcute nu o mai acopereau, i se revărsa. Nu-mi trebuia dovadă mai bună a tristeţii şi repulsiei pricinuite de pofta trupească. Pentru a-şi satisface simţurile, după cum recomandau atât ea, cât şi acest Lorenzo Valla, omul era redus la rangul de animal. Ceea ce distingea omul de bestie era darul înţelegerii şi cunoaşterii, focul divin pe care satisfacerea nevoilor trupeşti îl stingea. Privind-o pe doamna Doroteea cum doarme, am simţit o milă profundă. Mi-am dat seama că are un coşmar, aşa că am trezit-o.

— Toarnă-mi nişte vin, dragule.

Acestea au fost primele ei cuvinte. S-a frecat apoi la ochi şi şi-a dres machiajul, scoţând un oftat adânc.

— Sunt nefericită, a spus ea. Sunt sclava patimilor mele, sunt chinuită de vicii. Nici un cotlon al inimii mele nu e liber de spinii poftelor. Din fericire, până acum n-am lăsat asta să se vadă. Loveşte-mă măcar, îngerul meu crud, dacă nu vrei să mă iubeşti! Curăţă-mi trupul cu lovituri de bici, spală-mi inima cu lacrimi de durere.

— Sunteţi incorigibilă, doamnă Doroteea. Suferinţa ar fi încă o plăcere pentru dumneavoastră. V-o citesc în ochi. Nimic nu v-ar vindeca, în afară de bătrâneţe şi moarte.

— Nu, nu, zise ea îngrozită, nu-mi vorbi de bătrâneţe! Pentru o femeie ca mine e mai rea decât moartea. Te cred acum că eşti aşa cum eşti, nu vreau să te deranjez. Când mă priveşti, ochii îţi sunt atât de puri, încât parcă mă îmbăiez într-o apă limpede şi mă simt mai bine. Nu-ţi voi cere mai mult, dar, dacă sunt într-adevăr atât de bătrână încât să mă îndrăgostesc de un tânăr fără să-i cer să vină în patul meu, atunci Dumnezeu să aibă milă de mine! Sunt prea în vârstă să-ţi fiu soră şi nu

am nici simțirile unei mame pentru tine. Ce este atunci senzația aceasta stranie care a pus stăpânire pe mine? Nu vreau să-ți fac nici un rău, numai bine.

S-a ridicat, a întins mâinile să-mi mângâie fața, a vărsat iarăși câteva lacrimi, apoi a întrebat:

— Ce-aș putea face pentru tine? Încotro te îndrepți, ce țel ai? Ce-ți dorești cel mai tare?

Era încă beată, asta-mi era limpede, și nu am vrut să profit de generozitatea ei, căci bețivii adesea nu doar că regretă dărnicia, ci uneori îi mai și acuză pe cei care au acceptat-o.

— E puțin probabil să vă mai amintiți mâine ce mi-ați spus astăzi, doamnă Doroteea, am răspuns. Aflați însă că în luna mai, de-aș fi avut bani, aș fi renunțat poate la a mai hoinări și aș fi intrat ucenic la un copist și xilograf din Strasbourg, un om misterios, un șarlatan poate, căci se lăuda că experimentează un procedeu care-i permite să producă zece, o sută și până la o mie de cărți deodată. Un escroc, fără îndoială, care mi-a cerut douăzeci de monede de aur ca să mă învețe arta sa, fără să-mi explice nimic în avans. Bineînțeles, n-am avut monedele de aur, dar chiar de-ar reuși să pună la punct faimosul procedeu, ar avea de-a face cu legea în cele din urmă, pentru că ar fi o înșelătorie vădită să vândă la o sută de persoane o sută de exemplare la preț mare, în timp ce costurile lui ar fi exact ca pentru un singur exemplar. În afară de hârtie, așa a spus.

Doamna Doroteea a scos un oftat melancolic și m-a întrebat:

— Te-ai întoarce la Strasbourg dacă ți-aș da cele douăzeci de monede de aur?

— Pentru nimic în lume, am răspuns eu înflăcărat. Nu aș accepta banii dumneavoastră, mâine mă veți acuza că i-am furat. În plus, nu am încredere în acest maestru Johannes, deși mi-a spus că are nevoie de bani pentru a fabrica un soi de cerneală care să persiste și pentru a cumpăra diferite metale care să-i permită să dezvolte procedeul atât de bine, încât nimeni să nu poată diferenția manuscrisul autentic de copiile ieftine pe care le va crea. Nu, nu m-aș întoarce la el. Prefer să-mi continui drumul.

— Dar ce-aș putea să fac pentru tine?

— Nimic, doamnă Doroteea. V-am citit cartea și vă mulțumesc, deși v-aș recomanda altfel de lectură. Nu am prea multă încredere în faptele bune ale oamenilor. Bănuiesc că vreți doar să mă îndatorați, iar eu nu suport sclavia.

Astfel discutam, iar refuzurile mele mai tare o stârneau pe capricioasa femeie. Tot găsea ceva să-mi dăruiască, ajungând chiar să-mi arunce punga cu bani în poală, oferindu-se să-mi cumpere veșminte noi, să mă facă secretarul ei, de parcă ea ar fi avut multe de scris. Era ca o lipitoare care se agățase de mine și de care nu mai scăpam. Nu pricepeam ce forță mă ținea lângă ea, fiindcă încăpățânarea ei nu-mi inspira decât dezgust.

— Ce găsiți la mine? am întrebat în cele din urmă cu disperare. Ce vă stârnește simpatia atât de nejustificată? Căci nu sunteți singura, doamnă Doroteea. De-a lungul călătoriei mele, multe femei mi-au arătat prietenie, mi-au dat de mâncare, mi-au umplut desaga cu merinde fără să le-o cer și mi-au urat drum bun cu lacrimi în ochi. Însă nici o alta, doamnă Doroteea, nu a fost atât de insistentă și încăpățânată. Cu toate acestea, vedeți bine că nu cer decât să fiu lăsat cu gândurile mele.

— De ce te-ai oprit să te uiți la mine pe când eram în apă, goală și neajutorată? Există sfinți capabili să țină în mână cărbuni încinși fără să se ardă. Există și bărbați care nu sunt răniți în bătălii, iar alții care au mereu noroc la jocuri. Don Juan, spaniolul, nu trebuia decât să se uite la o femeie, că aceasta îi și cădea în brațe. El însuși, se zice, rămânea rece, incapabil să iubească, să se atașeze de cineva. Îmbrățișarea lui era atât de glacială, încât femeile începeau să tremure. Cine știe, poate asta le plăcea atât de mult de fapt, din moment ce nu-l puteau uita. Multe și-au luat chiar viața, chinuite de o iubire fără speranță. Poate că și tu ești la fel, chiar dacă încă nu știi, doar ești atât de tânăr. Nu ai făcut bine că m-ai privit atât de intens acolo, la izvor.

— Nu la dumneavoastră mă uitam, ci la carte.

Însă nici un argument nu avea efect asupra ei. Cum refuzam să-i spun numele meu, a început să-mi zică Juan sau Ioannis și m-a prevenit că iubirea femeilor se transformă cu ușurință în ură.

— Nu mai bate câmpii, femeie nebună, m-am înfuriat eu. Doar nu vrei să cred că te-ai îndrăgostit de mine la prima vedere. Dorința ta nu e de dragoste, ești în călduri, și chiar de-ai fi și mai nebună decât cred, nu te-aș putea iubi vreodată. Cu cât mă hărțuiești mai mult, cu atât îmi pari mai respingătoare.

— Mulțumește cerului că am fost creată pentru a iubi, că nu pot înlocui dragostea cu ura. Când iubesc, mă pot înfuria, dar nu pot urî. Ai grijă, hoinarule Ioannis, majoritatea femeilor te vor iubi, dar sunt și unele care te vor detesta din prima. Te vor detesta cum se detestă pe ele însele, pentru că ele nu pot iubi. Te vor umili, dacă le stă în putință. Nu-mi imaginez răzbunare mai mare decât ca, într-o bună zi, să te îndrăgostești de una din ele. Vei suferi mult mai mult decât cele pe care le-ai făcut să sufere voit sau nu. Aceasta este singura mea consolare, pentru că rațiunea îmi spune că nu-ți pot câștiga nicicum iubirea.

Nu cunoscusem iubirea, așa că vorbele ei erau ca apa de ploaie pentru mine. Însă ea a devenit iarăși rezonabilă, s-a așezat la masă și a început să râdă de una singură.

— Asta e o experiență nouă pentru mine. Până acum, nu a trebuit să cerșesc iubire, ci am fost pur și simplu sufocată. Suferința aceasta din dragoste mi se pare ca o mahmureală: iubirile mele din Basel nu mi-au făcut decât rău. Într-adevăr, hoinarule Ioannis, m-ai eliberat într-un mod surprinzător, chiar dacă în schimb mi-ai inspirat o altă afecțiune, mai înaltă și mai arzătoare și atât de apăsătoare, încât aproape că-mi aduce plăcere. Nu, cu siguranță nu te-aș fi iertat niciodată dacă te-ai fi dedat desfrânării împreună cu mine. Aș fi căzut și mai adânc în această patimă. Așa cum ești, mi-ai înălțat sufletul către cerul limpede și iată că acum pot simți o afecțiune, o tandrețe dezinteresată pentru tinerețea și fecioria ta.

Căzu pe gânduri preț de o clipă și apoi adăugă:

— Cine știe, poate că băile au început în sfârșit să aibă efect, nu vreau să exagerez puritatea simțirii mele. Să nu-ți imaginezi că vreau să-mi rămâi dator, din contra, vreau să te pedepsesc ajutându-te să mergi mai departe pe acest drum care te va duce la ruină.

Mă privi critic cu ochii ei albaștri. Acum, că o lăsase înflăcărarea, îmi plăcea mult mai mult decât când o văzusem cufundându-se în trăirile ei necurate.

— Dacă nimic pe lume nu te atrage mai mult decât latina, cărțile și cugetările, atunci de ce nu te duci la Basel? De peste cinci ani, acolo se reunesc națiunile într-un mare conciliu care caută, sub oblăduirea Duhului Sfânt, să repare problemele Bisericii și să o reformeze din temelii. Acolo vei găsi mințile cele mai luminate, venite din toate colțurile lumii pentru a se așeza la masa negocierilor. În Basel dai la fiecare pas peste câte-un episcop, un cardinal, ca să nu mai pomenim de doctorii în drept canonic sau roman pe care-i zărești peste tot în mulțime cărând sub braț toată înțelepciunea Bisericii și a epocii noastre și care, datorită importanței votului lor, se cred mai puternici în conciliu decât însuși papa. De ce nu mergi la Basel, Ioannis, dragul meu hoinar? E tocmai locul în care un tânăr educat și ambițios ca tine și-ar putea croi un viitor în aceste vremuri de pe urmă.

— Nu vreau să devin om al Bisericii, am răspuns eu agasat.

— Nu fi copil, Ioannis, a spus ea pe tonul unei femei înțelepte, care cunoaște lumea. Puțini din Basel se gândesc la Biserică sau la binele ei. În șase ani, chiar și cei mai buni dintre aceștia vor renunța la speranța într-o reformă, la idealurile creștine, le vor azvârli în neant. Singurul obiectiv al dezbaterilor acestora e puterea. Conciliul dorește să devină o instituție permanentă și caută să se proclame autoritatea supremă a Bisericii pentru a încredința partizanilor săi posturile ce vor deveni vacante. Miza bătăliei constă în prebendele grase și puterea prinților în afacerile Bisericii. Tinerii talentați nu caută să-și înalțe spiritul citind cărțile Părinților Bisericii, ci pe cele ale poeților romani, roase de șobolani prin ascunzătorile mănăstirilor și parcurse cu mai mare cinste decât cele dintâi tratate teologice.

Cuvintele ei mi-au stârnit interesul. Ajunseseră și la urechile mele istorisiri despre manuscrise grecești și romane necunoscute, pe care învățații italieni le găsiseră și le copiaseră. Cine știe, poate că tocmai acest vis mă împinsese spre sud, deși, fără un protector, eram prea sărac să am vreo șansă să le văd. Doamna Doroteea zâmbi malițios văzând cum mă însuflețesc.

— Fiecare pește își are momeala lui. Tineri ca tine au venit la Basel din toată lumea, singurul lor avut fiind cunoașterea limbii latine, iar cea mai mare ambiție, să învețe să scrie precum Cicero. Își câștigă salariile neînsemnate ca secretari, dar felul în care vor avansa în funcție după ce-au câștigat simpatia maeștrilor lor nu depinde decât de inteligența, simțul intrigii și curajul lor. Vorbesc toți aceeași limbă și împărtășesc aceeași dorință arzătoare de a învia spiritul Romei și al Greciei pentru a lumina epoca aceasta întunecată de violență, război și depravare. Dacă devii secretarul unui cardinal, episcop sau doctor, ai putea cu siguranță să intri în legătură cu ei, să afli despre descoperirile lor, să schimbi lumea, așa cum acești tineri ambițioși își imaginează că fac.

— Pentru numele lui Dumnezeu, doamnă, am strigat eu, de ce mă tachinați vorbindu-mi de toate acestea? Știți bine că nu am nici cea mai mică recomandare pentru a intra în serviciul unui nobil episcop. De-aș avea una, tot mi-ar mai trebui o cămașă albă, haine curate și pantofi care să nu fie găuriți, ca să nu mai pomenesc de o călimară, pene de scris și hârtie. Nu, mă ademeniți cu un vis imposibil doar ca să-mi tulburați călătoria.

Aveam ochii umezi de supărare. Femeia cea vicleană știa să-și ia revanșa. Până în acel moment, fusesem mândru de sărăcia mea, considerasem că modestia nevoilor mele e caracteristică unui filosof și mă înfrățisem cu spiritul liber, însă perspectiva pe care mi-o arăta ea, un viitor printre semenii mei, schimburile acestea de idei înalte, toate acestea erau prea atrăgătoare ca să fiu în continuare mulțumit cu lipsurile mele.

Bucuroasă să mă vadă așa supus, doamna Doroteea mă bătu pe obraz și spuse:

— Nu te îngrijora, Ioannis, la Basel se vor găsi cu siguranță femei drăguțe care nu se vor mulțumi doar să te îmbrace, ci îți vor oferi și de-ale gurii, și un acoperiș deasupra capului, oricât de aglomerat ar fi orașul. Totuși, această idee îmi displace profund. Prin urmare, îți voi scrie o recomandare către cel mai talentat om pe care-l cunosc în Basel, un cardinal pe care papa însuși l-a numit președinte al conciliului. În schimb, vei accepta să-ți dau o haină nouă, pantofi și jumătate de duzină de cămăși?

— Dumnezeule, logica dumneavoastră este şubredă şi nu pot profita de aceste erori, trebuie să vă corectez. Recomandarea pe care mi-o oferiţi fără să mă cunoaşteţi este deja un mare dar. Cum v-aş putea răsplăti acceptând altele de la dumneavoastră? Nici nu încape vorbă.

Ridică un deget să mă certe şi spuse:

— Viaţa şi ştiinţa nu au aceeaşi logică, iar tu trebuie să pricepi că logica unei femei este mai presus de toată inteligenţa unui bărbat. Bazează-te aşadar pe logica mea în această chestiune şi dă-mi din cutie pana, cerneala şi hârtia.

Ştia într-adevăr să scrie, avea chiar un scris frumos, lesne de citit, chiar dacă a depus mare efort pentru a aranja cuvintele pe hârtie şi a dus de mai multe ori pana la buze până a terminat. M-a trecut cu numele de Ioannis Peregrinus, a spus că părinţii mei erau oameni cinstiţi şi că lipsurile financiare mă împiedicaseră să studiez, pomenind apoi de numeroasele servicii pe care i le-aş fi făcut drept cărturar, care o convinseseră de priceperea şi talentul meu. În consecinţă, mă recomanda nobilului cardinal Giuliano Cesarini, asigurându-l pe acesta că favoarea pe care mi-o face luându-mă în slujba sa i se va întoarce personal. Mi-a dat scrisoarea s-o citesc înainte de-a o pecetlui. A pus apoi sulul pe masă şi a spus:

— Ca reprezentant al papei şi autoritate supremă a conciliului, cardinalul Cesarini se află într-o poziţie delicată. Din moment ce sunt femeie, nu-i inspir prea multă veneraţie, însă ştie că am oarecare influenţă asupra unor adversari. De aceea, are grijă să nu mă ofenseze, ba chiar îi va conveni să-mi facă un mic serviciu. Destinul te aşteaptă, tinere Ioannis. Urmează-l şi du-te spre pierzanie!

Neştiind cum să-i mulţumesc, nu am îndrăznit să ating scrisoarea.

— Am două motive pentru care i te recomand chiar lui, continuă ea. Primul este că a călătorit şi el pe drumul dificil al cunoaşterii şi astfel consideră că ţine de onoarea lui să-i ajute pe tinerii talentaţi şi ambiţioşi. A oferit multora ajutor financiar pentru a studia la universitate. Se prea poate să ai acelaşi noroc, dacă reuşeşti să-i intri în graţii. Al doilea motiv este că e singurul om din Biserică, din câte ştiu, care şi-a

păstrat puritatea morală în această lume sordidă, plină de păcat, și își dedică toată energia, toată ardoarea pentru a păstra liniștea, pentru a reforma Biserica și pentru a instaura pacea pe pământ. Este un om excepțional și învățat din toate punctele de vedere, nu este un fals cucernic, ci își dedică în fiecare zi timp pentru a se ruga în secret, iar zvonurile mai spun și că a rămas virgin toată viața.

Mi-a observat privirea neîncrezătoare și s-a grăbit să adauge:

— Găsești cu siguranță că sunt o femeie plină de contradicții când vorbesc cu atât respect despre el, însă Basel este ca Babilonul pentru un tânăr ca tine, iar dacă vei ceda ispitei, măcar să n-o faci pentru că ai urmat exemplul stăpânului. Privind viața, plăcerea și pasiunea, am alte idei decât el și decât tine, însă, când întâlnesc o ființă cu adevărat pură, îi respect puritatea, chiar dacă n-o invidiez.

— Și totuși, scriind această scrisoare, îmi arăți o mare încredere. La urma urmei, nu știți nimic despre mine. Nu mai pot să vă ascund că fac într-adevăr parte din ordinul Fraților Spiritului Liber. Sunt begard, doamnă Doroteea. Nu caut să reformez Biserica, ci îl slăvesc pe Dumnezeu în sufletul meu. Dumnezeu este totul. Eu sunt o parte din acest tot. De aceea Dumnezeu se află și în mine. Dumnezeu este la fel de mare și de mic ca mine.

Mi-a acoperit gura și a zis:

— Nu vreau să aud nimic, nu îndruga baliverne. Ține-ți ideile pentru tine. N-o să deranjeze pe nimeni dacă nu vorbești despre ele. Însă ești un begard tare ciudat. Credeam că vagabonzii și pungașii devin begarzi doar din cauză că aceștia nu recunosc păcatul și cred că totul le este permis, că-și pun toate bunurile în comun și-și împart până și soțiile.

— Begarzii pe care-i cunosc eu sunt oameni buni și blânzi. Lucrează și împart cu frații lor tot ce au. Nu este vina lor dacă, din cauza ostilității altora și a persecuției Bisericii, sunt obligați să se recunoască prin semne secrete.

Doamna Doroteea scutură din cap și mă privi.

— Unde va ajunge băiatul acesta! oftă ea. Atât de tânăr și deja eretic! Omul înțelept aprobă ce spune Biserica, chiar de-n suflet este pe deplin păgân, lipsit de orice urmă de credință.

E mult mai periculos să fii eretic şi să crezi în ceva. Chiar dacă eşti begard, învaţă cel puţin să-ţi ţii gura şi să accepţi că unii cred, iar alţii nu.

Nu m-a lăsat să-i răspund, ci s-a apucat să-mi dea sfaturi despre cum să mă port şi cum să vorbesc cu demnitarii Bisericii. S-a făcut întuneric. Petrecăreţii s-au întors la han. Uşile se trânteau, iar prin pereţi răzbăteau chiote de veselie, râsete ascuţite. Mă temeam ca nu cumva doamna Doroteea să devină iarăşi sentimentală la căderea nopţii şi să-mi ceară preţul bunăvoinţei sale. Am judecat-o greşit însă. M-a trimis să mă culc în hambarul cu fân, deasupra grajdurilor. În ziua următoare, mi-a cumpărat o haină neagră şi pantaloni de stofă, o geantă nouă, instrumente de scris şi cămăşi, purtându-se cu mine ca o mamă care-şi pregăteşte fiul de drum.

Nu a încercat să mă reţină când a văzut că ard de nerăbdare să pornesc spre Basel. M-a însoţit până la zidul oraşului şi s-a oprit la umbra unui tei mare ca să-şi ia rămas-bun. Era foarte frumoasă în rochia ei albastră, cu pletele-i blonde acoperite de perle, cu ochii aceia albastru-închis care mă priveau curioşi.

— Nu ştiu cum să vă mulţumesc pentru darurile acestea, am spus.

— Băiatul meu, dragul meu, nebunul meu Ioannis, mi-a răspuns ea tandru, du-te în pace. Nu-ţi cer mulţumiri, ci doar să nu ai o părere proastă despre mine şi să nu mă uiţi de tot.

— Totuşi..., am ezitat, neştiind cum să pornesc, simţind că am o mare datorie faţă de ea, din cauza bunătăţii sale, a generozităţii pe care n-o meritasem.

— Nu mă ispiti, m-am decis să nu te ating, vreau să demonstrez că sunt capabilă să iubesc necondiţionat, fără patimă. Dar poate că nu sunt decât o femeie vorace, pătimaşă, care vrea ceva cât de mărunt pentru eforturile ei, să-mi fie ruşine.

Şi-a pus mâinile fine pe obrajii mei şi m-a sărutat pe buze.

— Ce reci îţi sunt buzele, a şoptit, apoi mi-a acoperit faţa cu săruturi umede, lacome, pasionale.

— Acum pleacă, m-a îndemnat ea, roşie la faţă.

Am pornit la drum, ştergându-mi faţa cu mâna ca şi când ar fi fost murdară. Nu am mai văzut-o niciodată pe doamna Doroteea. Îmbrăţişându-mă, îmi strecurase în geantă o pungă

plină de arginţi. Doi ani mai târziu, am aflat că murise de ciumă şi că-şi lăsase întreaga avere sărmanilor din oraş pentru a-şi ispăşi păcatele.

II

Toamna şi iarna pe care le-am petrecut la Basel au fost purgatoriul vieţii mele. Eram cel mai puţin instruit şi mai tânăr copist al cardinalului Cesarini şi simţeam asta amarnic. Am primit un loc lângă uşa din încăperea scribilor şi sarcinile cele mai de jos. Ca lupii mă urmăreau cei mai în vârstă când superiorii îşi luau privirea de la secretarii insolenţi şi bârfitori. Fiind nou-venit, mă vedeau doar ca pe un rival la atenţia cardinalului şi făceau tot posibilul să nu-mi fie încredinţate sarcinile de care eram demn, să mă împiedice să-mi ofer serviciile. Nu mă acceptau decât atunci când, ca să scap de abuzurile lor, dădeam o fugă la han după un pic de vin. Totuşi, şi atunci îşi băteau joc de mine pentru că refuzam să beau.

Scriam frumos şi nu făceam greşeli când copiam scrisori în latină. Asta nu mi-o puteau ierta, fiindcă vreo doi dintre ei studiaseră la universitate. Pentru a-şi ascunde neştiinţa, profitau de ignoranţa mea în ale teologiei şi dreptului canonic şi discutau între ei decretele şi deciziile conciliului ca şi când ar fi fost cei mai eminenţi doctori. După părerea mea, îşi iroseau timpul cu întrebări inutile şi neroade, ajungând să nu mai înţeleagă ce era conciliul de fapt şi ce se petrecea în realitate.

Deşi conciliul reprezenta autoritatea supremă a Bisericii, căreia până şi papa trebuia să i se supună, iar voturile se presupuneau a fi dictate de Sfântul Duh, nu merita să fie considerat sfânt. Oraşul Basel se îmbogăţea de pe urma cardinalilor, episcopilor, prelaţilor, canoniştilor şi a altor membri ai conciliului, dar averea se datora consumului extraordinar de vin şi risipei de hârtie. Dacă voiam să fac avere, mi-am spus cu amărăciune, n-aveam decât să intru în slujba unui

negustor de vin, să deschid o moară de hârtie sau să mă angajez ca portar la bordel. Oamenii aceștia luaseră decizii bune, aveau cu siguranță intenții bune și se întruniseră să rezolve problemele Bisericii sub oblăduirea Duhului Sfânt, însă renunțaseră cu mult timp în urmă să-și rezolve propriile probleme. Se îmbolnăviseră de o ciumă morală, certându-se aprig pentru succes, titluri și poziții onorifice. În afară de propriul interes, se mai gândeau poate la țările lor, la regii și prinții respectivi. Printre acești șase sau șapte sute de reprezentanți se găseau tot atâtea opinii, iar votul celui din urmă funcționar conta la fel de mult precum al unui episcop sau cardinal. Rațiunea, cunoașterea, argumentele înțelepte nu aveau efect asupra lor, iar cel care striga cel mai tare avea câștig de cauză. Basel era invadat de ceața zilelor de iarnă, care părea accentuată de insulte și de ură.

Mă gândeam însă că în acest oraș trăiau și cei mai înțelepți oameni ai vremurilor noastre, discipoli ai lui Vergiliu și Cicero, capabili să împrăștie negurile epocii și să readucă soarele Antichității, soarele poeților Greciei și Romei. Nu voiam nimic mai mult decât să am parte de compania lor, doar de aceea venisem la Basel. Cel mai faimos dintre aceștia era Aeneas Sylvius, oratorul și poetul în jurul căruia se aduna mica academie din Basel, cum își spunea societatea aceasta. Se zicea că reuniunile lor de seară sunt pline de spirit. Deși nici el nu avea alt titlu în afară de cel de secretar al unui cardinal, nu mă vedeam nici măcar la picioarele sale, eu, cel mai umil dintre secretarii lui Cesarini. Teama și respectul pe care le simțeam față de cardinali și episcopi nu erau nimic în comparație cu venerația pe care o aveam pentru acest Aeneas Sylvius, pe care-l ridicam în slavă.

Am dat de multe ori târcoale casei sale și chiar l-am văzut înconjurat de oameni veseli. Nu am îndrăznit să-i adresez vreun cuvânt din cauza tinereții și timidității mele. În încăperea scribilor era ocărât, dar nu puteam și nici nu voiam să cred ceva rău despre un poet. Puneam bârfele pe seama malițiozității teologilor. „Ia cu tine un urcior cu vin și o fată drăguță“, mă sfătuiau ei, „și vei fi cu siguranță în grațiile sale cât timp urciorul nu e gol și dacă fetei îi născocește pe loc un nume latin“.

De-aş fi fost mai în vârstă şi mai bogat, le-aş fi urmat poate sfatul, fiindcă Basel nu ducea lipsă de fete drăguţe şi uşuratice la vremea conciliului. Lipsit de experienţă fiind, l-am luat doar ca pe o răutate. În cele din urmă, s-a ivit o şansă. Cum pe mine cădeau tot felul de comisioane, am fost trimis la acest Aeneas Sylvius cu o invitaţie la cină din partea cardinalului. Avea o cameră doar pentru sine într-o casă burgheză, ceea ce era un mare lux într-un oraş atât de aglomerat. Am bătut la uşă, iar o voce extenuată mi-a poruncit să intru. Soarele era de mult pe cer, însă poetul nu se dăduse încă jos din pat.

— Închide uşa încet, mi-a spus cu aceeaşi voce obosită. Nu face zgomot şi spune-mi ce treabă ai în şoaptă, deoarece capul stă să-mi plesnească.

Mai multe cărţi şi hârtii erau împrăştiate prin cameră. Pe masă se aflau nişte cupe goale, iar pe podea zăcea un manuscris pe care se vedea urma de noroi a unui pantof. Aeneas Sylvius era un bărbat chipeş chiar şi în starea aceasta jalnică în care se afla. Avea ochii mari şi strălucitori, buzele cărnoase, nasul drept.

— Sunteţi bolnav? am întrebat eu îngrijorat.

— Sufăr de un reumatism groaznic. Dacă există în lumea aceasta plină de viclenie vreo fiinţă miloasă, având măcar un strop de iubire creştinească, atunci ar lua nişte bani din punga mea, care se află sub pernă, şi ar fugi la han să-mi cumpere un strop de vin italienesc. Hanul este uşor de găsit. E aproape peste drum şi are un balot de paie atârnat deasupra porţii.

Am vârât mâna sub pernă şi am găsit punga, însă era goală. Se arătă neplăcut surprins:

— Atât de puţin mă răsplăteşte lumea, atât de prost este tratat un poet capabil să scrie pe loc o elegie după Tibul, o epistolă inspirată de Horaţiu, o satiră impecabilă după Iuvenal? Înclină măcar urciorul acela de pe masă, cine ştie, poate mai are câteva picături. Mă îndoiesc însă, îmi cunosc musafirii. Împărţim vinul până la ultima gură, dar când cupele s-au golit, nimeni nu mai rămâne să împartă tristeţea dimineţilor cu mine.

I-am spus că, din respect pentru el, dacă mi-e îngăduit, mă duc bucuros să-i aduc nişte vin pe propria-mi cheltuială. Chipul i s-a luminat. S-a luminat şi mai tare când i-am spus că e aşteptat la cină la masa cardinalului Cesarini.

— Talentul îți strălucește în privire, mi-a spus el. Nu pot decât să-l felicit pe cardinal pentru că a pus mâna pe așa servitor isteț. Mi-ai prins gândurile din zbor. Nu ezita, grăbește-te, mă tem să nu te răzgândești.

M-am dus deci la han, de unde i-am cumpărat jumătate de litru de vin. Când m-am întors, se dăduse jos din pat, își pusese pantalonii și se pieptănase. A băut vinul, apoi a oftat:

— Ce vrei de la mine? O experiență amară m-a învățat că, în acest oraș, nimeni nu primește nimic gratis. Un cadou cere alt dar în schimb, o favoare, altă favoare. Te ascult deci.

I-am spus că mi-ar face o mare onoare citindu-mi una din poeziile sale. M-a privit cu neîncredere și m-a întrebat:

— Îți bați joc de mine? Aș înțelege cererea dacă ar fi noapte și ai fi beat. Dar nici măcar nu ai gustat vinul! Sau vrei să mă flatezi?

Am negat vehement. S-a pus atunci să răsfoiască hârtiile de pe masă, a mai luat o dușcă și mi-a citit câteva poeme scurte, râzând din când în când și aruncându-mi câte-o privire ce-mi cerea aprobarea.

— Am și o poezie de două mii de versuri, *Nymphileis* se numește. Ai vrea să-ți citesc din ea? De ce ești atât de tăcut? De ce nu spui nimic?

— Nu ați scris niciodată despre altceva în afară de vin și femei? am întrebat.

— Niciodată. Nu cunosc vreun subiect mai bun. Știi tu unul? Recunoaște măcar că am scris frumos și fluent despre bucuriile vinului și plăcerile amorului.

— Dar nu-mi plac ideile din versuri, sunt obscene și nedemne.

A rămas uluit.

— Până acum, am primit numai râsete. Cine te crezi să-mi ții asemenea predică? Ce contează obscenitatea dacă este spirituală? Dacă e înnobilată de frumusețea formei poetice? Celor mai nobili domni și până și prinților Bisericii le-au plăcut poeziile mele. Cine ești tu, de fapt, să crezi că ai dreptul să mă critici în schimbul unui păhărel de vin?

— Nu doresc să vă critic, am răspuns eu repede. Pur și simplu, vă credeam diferit. Îmi imaginam că l-ați aflat pe Dumnezeu în suflet și că el vă inspiră. Îmi imaginam că sunteți în căutarea

adevărului în cărțile vechi, adevăr pe care epoca noastră l-a pierdut în jurisprudența și sofistica scolasticii.

— Ce știi tu despre adevărul meu? mi-a răspuns sumbru.

Venind către mine, poate că m-ar fi aruncat afară de mânie, dar a trebuit să se oprească gemând și să se prindă de spatele care-l durea. A început iarăși să râdă.

— M-ai surprins în momentul cel mai vulnerabil, predicatorule, a spus. Dacă ar fi seară, aș fi înconjurat de fete vesele, cu coroane de flori, iar tăria vinului m-ar înflăcăra ca la ospețele romane, și atunci adevărul meu ar fi atât de limpede, că nici nu m-aș obosi să-ți răspund. Însă lumina dimineții e cenușie, capul și spatele mă dor și, în ciuda vinului tău, am gust de cenușă în gură. Așadar, trebuie să mă resemnez și să discut cu tine, discutând în același timp cu mine însumi. Ce vrei de la viață? Răspunde întâi la asta.

M-am gândit serios și i-am spus:

— Nu beau vin, iar în ochii mei femeile nu sunt bune decât să râdă degeaba, și nu vreau să mă expun ispitelor de teamă că devin sclavul lor. Nu doresc să strâng avere, nu vreau bani decât ca să pot citi și să-mi procur cărți în care să caut adevărul. Nu vreau să poruncesc altora, nici să-mi impun ideile. Ce vreau? Fără îndoială, să mă cunosc pe mine, să descopăr ce-mi doresc în străfundul inimii.

— Cu tine nu se poate discuta, zise el scuturând din cap, cuvintele tale sunt prea frumoase ca să fie adevărate. Numai tinerețea îți explică ciudățenia, sunt curios cum vei fi peste zece ani. Chiar și cinci ani ar ajunge. Cu privirea ta gravă, cu hotărârea puerilă de-a căuta adevărul, ești ca o imagine a noastră, a celor care am venit aici să încercăm, cu ajutorul Duhului Sfânt, să rezolvăm problemele credinței, să readucem armonia între prinții Bisericii, să punem capăt furiei războaielor și să reformăm Biserica noastră sfântă. Nu râde, și noi eram tineri atunci. Tocmai am împlinit treizeci de ani. Cu siguranță voiam și noi să ne apărăm interesele și să ne satisfacem ambițiile în mod rezonabil, dar visam și la un creștinism în care toți oamenii să fie frați, în care neînțelegerile să fie rezolvate pe baza iubirii creștinești, în care oamenii să fie judecați doar după meritele lor. Ce am realizat în schimb? Eu am dobândit

reputaţie de poet, primesc prebendă fără măcar să fi fost hirotonisit, am un vot şi un loc în cadrul conciliului, deşi, pentru a deveni cunoscut, n-am făcut decât să scriu o frumoasă descriere a oraşului Basel, cu toate curiozităţile sale. Dar ce mai e sfânt atunci când preoţii decăzuţi, bucătarii şi grăjdarii obţin aceeaşi funcţie ca să voteze împotriva papei? Mai e de mirare atunci că mă îmbăt şi petrec şi nu-mi mai văd decât propriul interes?

— Sau mă înşel? continuă Aeneas Sylvius. Adevărul, dreptatea şi iubirea creştinească nu-şi găsesc niciodată locul într-o lume a acţiunii, aşa că mă bucur de viaţă transformând-o în poezie, cum îi şade bine unui om talentat. Însă în lumina rece a zorilor, cu capul greu de la vin, asta e încă o minciună adăugată altora, iar o frumoasă coroană de cuvinte nu transformă o femeie uşoară într-o muză. La treizeci de ani, deja ros de reumatism, apuc pe calea pocăinţei. Nu pentru că-i întorc spatele lui Venus, ci pentru că ea a început deja să mi-l întoarcă.

— Nu, negă el, nu plăcerile amorului şi ale vinului sunt cele care-mi deformează trupul, dimpotrivă. Un jurământ sfânt şi pios a făcut-o. Iată ceva la care să cugeţi. În timp ce mă aflam într-o misiune pentru Biserică, nava mea a naufragiat pe coasta Scoţiei. Am făcut jurământ că, de scap cu viaţă, voi merge desculţ până la altarul Fecioarei şi voi petrece o zi şi o noapte acolo în post şi rugăciune. Ajuns la ţărm, mi-am ţinut promisiunea. Am mers prin frig şi zăpadă până la cea mai apropiată biserică, unde slujitorii m-au găsit pe jumătate mort pe dalele îngheţate. De acolo mi se trage reumatismul, nu de la o viaţă destrăbălată. Am jurat apoi să nu mai pun niciodată piciorul pe puntea unei nave.

Vorbea cu ironie şi disperare, ca şi cum, urându-se pe sine, voia să-şi bată joc de lumea întreagă. Dezamăgirea mea era atât de mare, încât aveam lacrimi în ochi, pentru că mi-l imaginasem atât de diferit. Înduioşat de tristeţea mea, m-a bătut pe umăr în semn de consolare şi mi-a spus:

— Eşti tânăr, iar pentru cineva atât de tânăr este dureros să constate că viaţa nu e aşa cum şi-a imaginat-o. Dacă vrei să reuşeşti, trebuie să te ţii cu dinţii, să nu-ţi vezi decât propriul interes, fiindcă nimeni nu va face asta pentru tine. Însă

fiecare om de succes are sufletul vătămat. Pe de altă parte, este dificil pentru cineva talentat să accepte că împărăţia cerurilor va fi singura sa răsplată. Ar vrea să primească ce merită şi în această lume. Aşadar, cel mai înţelept lucru este să găsească o cale de mijloc între reuşită şi pângărirea sufletului. Să nu fie nici cel mai păcătos dintre păcătoşi, nici cel mai virtuos dintre virtuoşi, să nu fie nici cel mai mândru, nici cel mai umil. Orice exagerare este un viciu, absolutul este un defect, la fel de periculos precum excesul.

— Dacă Diavolul ar vrea să mă ispitească, cred că mi-ar vorbi cu aceeaşi blândeţe ca dumneavoastră, Aeneas Sylvius.

— Recunosc cu smerenie, exclamă el, sunt supus greşelii, nu pretind că sunt mai bun decât alţii. Dacă, aşa cum o arată ochii tăi reci şi limpezi, îţi doreşti absolutul, atunci fii absolut rău sau absolut bun, de eşti în stare. Serveşte-l pe Dumnezeu sau pe Satan. Adu-ţi însă aminte că şi sfinţii s-au mai înşelat şi că slujitorii Satanei s-au demascat, deoarece natura umană nu este infailibilă.

— Vorbele acestea mă ispitesc mai mult decât cele dinainte, i-am spus eu. Dacă e să mă las într-adevăr convins, dacă judecata şi ideile mele îmi vor arăta că, în această lume a imperfecţiunii şi a morţii, cea mai mare victorie e să fii pe deplin egoist, rece şi rău, atunci poate că mă voi abandona puterii răului. Binele absolut îmi cere mai multă credinţă decât am şi, cred eu, făcându-mă să mă simt mai bun decât alţii, nu mi-ar satisface decât vanitatea omenească. Nu, nu înţelegeţi ce spun, ce caut să ating în gândire. Recunosc, e dificil, când nici eu însumi nu pricep prea bine. Să nu ţintim atât de sus. Sfătuiţi-mă cum aş putea să învăţ să-l citesc pe Homer în greacă şi vă voi fi recunoscător pe vecie.

A pufnit în râs şi a exclamat:

— Era nevoie să ajungem până la ceruri şi apoi să ne cufundăm în adâncurile iadului ca să-ţi spun un lucru atât de simplu? Dar poate că eşti isteţ, pentru că ai reuşit să-mi trezeşti interesul. În plus, gândeşti departe dacă vrei să înveţi greaca. Când eram mai tânăr, cea mai mare dezamăgire a mea era că nu avusesem această ocazie. Îi poţi număra pe degetele de la o mână pe cei care cunosc greaca în conciliul actual. În Italia

nu există decât o singură persoană care o vorbește cu adevărat, marele Filelfo. Însă el a studiat-o șase ani la Constantinopol, iar cunoașterea ei îl face mândru ca un păun. Chiar dacă suntem prieteni, trebuie s-o recunosc.

— Dar de ce îmi spuneți că gândesc departe dacă vreau să-l citesc pe Homer în original?

Privindu-mă cu viclenie, m-a împuns cu arătătorul și a exclamat:

— Te ții de glume! Nu te preface. Cu siguranță îți spui că, după toate aceste amânări, negocierile privind o uniune se vor pune curând în mișcare, iar atunci, orice om care știe greacă va valora greutatea sa în aur. Nu e deloc o idee proastă, nu te mai preface, văd prin tine.

Am răspuns iritat că, după aproape patru sute de ani de ruptură, ideea unei uniuni între Biserica bizantină și cea romană era un vis irațional tocmai acum, când însăși Biserica Catolică era amenințată de o nouă schismă, în mijlocul disputelor dintre conciliu și papă.

— Nu fi prost. Sub asediul turcilor, împăratul bizantin e prins în gura leului. Bizanțul, pe vremuri atât de puternic, nu mai stăpânește acum decât o mică parte din Grecia și câteva insule din arhipelag. Uniunea ar fi o ultimă încercare de salvare. Numai printr-o alianță cu țările occidentale mai pot spera să-i alunge pe turci, însă neînțelegerile dintre Biserici i-au îndepărtat pe vestici de Bizanț. Imperiul de Răsărit rămâne pentru noi un univers străin. Urmaș al Greciei, al poeziei și filosofiei sale, ar putea deveni sursa unei vieți noi pentru întreaga Europă. De reușește conciliul să înfăptuiască această uniune, ar fi o victorie morală atât de mare, încât și papa ar trebui să se închine în fața noastră. Mai întâi uniunea, apoi o cruciadă împotriva turcilor, iar în final comorile spirituale străvechi ale Greciei făcute cunoscute lumii apusene. Iată o agendă care ar înflăcăra spiritul oricui. Dacă aș fi mai tânăr și aș avea timp, m-aș apuca și eu să învăț greaca.

Mi-a vorbit pe îndelete despre negocierile pe care conciliul, în numele său și al papei, le-a purtat cu împăratul bizantin și cu patriarhul Constantinopolului. Mai lipsea doar să cadă de acord asupra numelui orașului unde să dezbată proiectul uniunii.

Conciliul, sub influența francezilor, insista pentru Avignon, pe când grecii voiau să fie un oraș de pe coasta italiană. Împăratul german nu era de acord cu nici o variantă, pledând pentru Viena sau Buda în schimb. Aceste certuri, precum și amestecul papei în discuții, au tărăgănat lucrurile de la an la an.

— Fiind vorba de o chestiune atât de importantă, nu este o meschinărie să se bată pe alegerea unui loc de întâlnire? am remarcat eu.

— Evident că este, și arată cât de zgârcit și certăreț e papa Eugeniu. Era aproape gata să accepte ca discuțiile să aibă loc la Constantinopol, pentru că atunci ar fi plătit grecii toate cheltuielile. Ce s-ar fi întâmplat însă când o mână de oameni ai Bisericii apusene ar fi fost față-n față cu toată oastea bisericească a Greciei? Să vezi atunci ce neînțelegeri s-ar fi născut. Riscau ca această adunare de greci să se considere ecumenică și să conteste autoritatea sfântului nostru conciliu. Nu, locul trebuie ales de conciliu în așa fel încât papa să nu-și aducă pe furiș partizanii, ci să se supună voinței sale în vederea unui obiectiv comun măreț și sfânt.

Își frecă tâmplele, apoi continuă:

— Aceasta este o chestiune complexă și nu e deloc dezirabil ca francezii să capete mai multă influență în defavoarea Italiei. În spirit de conciliațiune, am propus chiar eu orașul Pavia pentru a-l susține pe ducele de Milano, protectorul meu, ca să nu mai pomenesc de prebenda de care mă bucur în dioceza Milano. Tu apucă-te de greacă numaidecât, nu te mai gândi la altele. Uneltirile și încăpățânarea unui papă nu te pot împiedica să faci ceva atât de nobil, de sfânt.

I-am explicat supus că nu dispun decât de interesul, timpul și entuziasmul meu pentru a studia greaca. Nu știam cine m-ar putea învăța, pentru că puțini erau cei care o vorbeau și nici nu era atât de simplu de învățat ca latina cu ajutorul lui Donatus, iar eu nu aveam bani să plătesc un profesor.

— Cel mai bun cunoscător al limbii e cu siguranță Dishypatus, trimisul împăratului bizantin. Grecii aceștia sunt însă cruzi și lacomi de bani și nu ți-ar servi la nimic să fii nevoit să-ți plătești lecțiile acceptând să alergi de colo-colo pentru el și să-i răspândești opiniile. Dacă suspectează cineva că ești agentul

grecilor, nu mai ai nici o şansă să obţii postul la care speri pe durata negocierilor. Nu, cel mai potrivit profesor ar fi Nicolaus Cusanus, doctorul în drept canonic. E încă destul de tânăr, nu cu mult mai în vârstă decât mine. Ştiinţa şi-a dovedit-o scriind o operă despre armonia catolică, în care susţine superioritatea autorităţii conciliului în faţa autorităţii papale, cu argumente incontestabile. Este unul dintre cei câţiva care cunosc măcar puţină greacă, iar loialitatea sa faţă de conciliu nu poate fi pusă la îndoială.

Din ce în ce mai entuziasmat, mi-a spus:

— Pe deasupra, momentul nici că putea fi mai prielnic. Soarta i-a fost potrivnică şi tocmai a pierdut un mare proces. Are deci timp liber. La origine, este fiul unui simplu pescar din oraşul Kues, aflat pe malul râului Mosela, dar ce contează mai mult este că a fost unul din cei mai înflăcăraţi discipoli ai maestrului tău Cesarini la Universitatea din Padova. Şi el este mai mult filosof decât jurist, motiv pentru care nu a reuşit ca reprezentant al acestei nenorocite bresle. Ca filosof, preferă adevărul în locul frumuseţii formelor, astfel că nu suntem prieteni foarte apropiaţi, dar dacă obţii o recomandare de la maestrul tău, poate că-ţi va da lecţii gratuite pentru a intra în graţiile lui. Aşa că nu-mi cere mie ajutorul, ci du-te la Cesarini. E un om nobil şi drept, la fel de deschis faţă de cei mici şi de cei mari, şi într-adevăr nu are alt defect în afară de a fi un idealist, prea bun pentru această lume rea, a ipocriziei şi a intrigilor.

Copleşit, i-am explicat că nu îndrăznesc să-l deranjez pe cardinal cu o cerere atât de măruntă, că, din cauza poziţiei mele inferioare şi a duşmăniei celorlalţi scribi, nu avusesem nici măcar ocazia de-a mă arăta demn de favoarea sa şi că, în fine, avea multe alte griji mai importante.

— Dacă se iveşte oportunitatea, mi-a răspuns el binevoitor, îi voi vorbi despre tine diseară.

Generozitatea lui era prea mare să fie adevărată.

— De ce aţi face asta pentru mine? am întrebat nevenindu-mi să cred. Nu veţi avea nici un beneficiu, doar tocmai aţi spus că în acest oraş nimic nu e gratis. Ce vreţi de la mine?

A râs cu veselie şi mi-a spus:

— Văd că pricepi repede și înveți regulile jocului. Nu-ți cer nimic, însă atunci când se va ivi ocazia, să-mi lauzi elocvența, evlavia, loialitatea față de sfântul nostru conciliu, căruia îi acord pe deplin sprijinul, recunoscând însă poziția eminentă care i se cuvine papei în Biserică. Dacă, așa cum sper, ajung să reprezint Pavia în fața adunării generale de la catedrală – nu vreau să obțin ceva din asta, dar astfel aș arăta tuturor ce bun orator sunt și i-aș fi pe plac ducelui de Milano –, vei veni la catedrală împreună cu ceilalți secretari, vei avea grijă ca nimeni să nu bată în bancă și mă vei aplauda mai tare decât ceilalți. E o favoare neînsemnată, după cum bine vezi. Nu faci rău nimănui și nu-ți pui sufletul în pericol.

Cerința mi s-a părut rezonabilă. I-am mulțumit cum am putut mai bine. Însă nu m-a lăsat să plec:

— O, tinerețe, ai toate oportunitățile! De ce rămâi să-ți împietrești inima în cuibul acesta plin de ură, intrigi și minciuni? De ce nu călătorești să guști din toate, să vezi toate țările și să te bucuri de viață cât ești tânăr? Și eu stăteam cu burta pe carte noapte de noapte, la lumina lumânării, până când colegul de cameră se plictisea și-mi striga: „Aeneas, Aeneas, de ce te chinuiești? Ignorantul are parte de fericire la fel ca învățatul".

— M-am săturat să tot rătăcesc, i-am răspuns eu. Moartea este peste tot. Oriunde mă duc, oricât de departe merg, dau tot de mine. Nu pot fugi. De aceea mă îmbăt cu ideea cuceririi unei noi lumi, a Greciei, cu armele rațiunii, avându-i ca îndrumători și tovarăși pe poeții și învățații din trecut. N-aș da această șansă nici pe un regat întreg. Vă mulțumesc, Aeneas Sylvius, dacă mă ajutați s-o apuc pe drumul către Grecia.

Ca semn al recunoștinței mele nemăsurate, i-am înșfăcat mâna și am sărutat-o. Sub influența emoțiilor și a vinului, m-a îmbrățișat, apoi m-a condus până la ușă.

— Ai suferi mai puțin dacă te-ai îmbăta și ți-ai petrece noaptea cu o femeie, mi-a spus el în loc de bun-rămas, dar îți urez noroc pe drumul întunecat pe care o apuci, tinere.

Acest om valora mai mult decât cuvintele sale. După anii de desfrâu, durerea spiritului său începuse să mocnească. Nici în cele mai nebunești visuri nu-mi imaginam pe atunci că avea să ajungă autoritatea supremă a Bisericii, sub numele de Pius

al II-lea. Nici cel mai mare vizionar nu și-ar fi putut imagina una ca asta.

Ca membru al conducerii conciliului, omul de bază desemnat inițial de papă să deschidă sesiunea inaugurală, cardinalul Cesarini, ajungea adesea să organizeze mese festive. Stilul său de viață era modest, însă pentru musafiri avea în serviciul lui un excelent bucătar italian, iar pivnița adăpostea cele mai alese vinuri. Invita adesea pe câte unul din secretarii săi, care, deși nu lua loc la masa de onoare, putea totuși să asculte ce se discuta, cât timp chestiunile nu erau de natură confidențială sau delicată. În felul acesta, secretarul avea parte de discuții spirituale și se obișnuia cu eticheta. Am avut și eu ocazia de a sluji la o astfel de recepție și atunci mi-am dat seama că în timpul mesei se făceau mai multe planuri și se luau mai multe decizii decât în comitetele conciliului. Pentru a-și îndeplini funcția, cardinalul mai era nevoit să lipsească aproape în fiecare seară și nu se întorcea decât târziu în noapte, însoțit de slujitori cu torțe.

În seara aceasta nu avea mulți invitați și m-a chemat să iau cina aproape imediat după sosirea lui Aeneas Sylvius. Mă aflam în încăperea scribilor, unde invitația a stârnit gelozia multora, fiindcă cei mai în vârstă erau deja îmbrăcați pentru eventualitatea în care unul dintre ei ar fi avut onoarea de a fi chemat în sala de mese. Am ignorat ironiile și bătaia de joc când au prezis că sigur voi mânca tot sosul și voi alege părțile cele mai albe de carne.

Cardinalul mă aștepta în birou împreună cu Aeneas Sylvius. Camera mirosea a coperți de piele, hârtie nouă și ceară pentru scrisori. Într-un colț se găsea la loc de cinste un cufăr ferecat cu trei lacăte, care adăpostea sigiliul conciliului. Cei trei președinți aveau fiecare câte o cheie, astfel că nici unul nu putea deschide singur cufărul. Iată cât de puțină încredere aveau unul în altul acești oameni călăuziți de Sfântul Duh.

Cardinalul mă privea neliniștit. Fruntea sa frumoasă era brăzdată de riduri, iar liniile amare ale dezamăgirii îi porneau din colțurile buzelor subțiri. După ce i-am sărutat respectuos poalele, mi-a spus:

— Te numești Ioannis Peregrinus, nu-i așa? Regret că numeroasele mele sarcini nu mi-au permis să-ți urmăresc progresul îndeaproape. Știi când să taci, înveți repede și duci la bun sfârșit toate sarcinile care-ți sunt încredințate. În orice caz, nu am auzit nimic rău despre tine. De când ai intrat în slujba mea, a devenit responsabilitatea mea să mă asigur că-ți dezvolți talentele așa cum meriți. De aceea, mă întristează să-mi pomenească cineva din afară de asta. Însă e ca și cum providența mi-a amintit de tine în seara aceasta. Doctorul Nicolaus este și el invitat la cină. Vei ședea la masă cu noi și vei fi tăcut, dar pe durata serii voi găsi momentul să-i vorbesc de tine și de interesele tale.

Și-a pus degetele lungi pe umerii mei și m-a privit îndeaproape.

— Ești mai palid și mai slab decât îmi aduc aminte, iar ochii îți sunt flămânzi. Sper că primești destulă mâncare la mine în casă și suficientă muncă plătită.

I-am răspuns că nu am de ce să mă plâng. M-a poftit să mănânc pe săturate la masă și să nu fiu excesiv de sfios. Aeneas Sylvius m-a ciupit de braț când am intrat în sala de mese. Desigur, am fost ultimul servit și am avut grijă să nu mănânc prea mult, deoarece slujitorii și secretarii nu m-ar fi iertat dacă n-aș fi lăsat suficiente bucățele bune. În loc să mănânc, i-am privit pe ceilalți meseni, mai ales pe doctorul Nicolaus Cusanus, care încă nu bănuia ce i se pregătește.

Nu era nicidecum înalt. Avea capul mare, obrajii rotunzi, ochii verzui, plini de blândețe. Mi-au atras atenția mâinile lui nesigure, deoarece își mișca încontinuu degetele, părând că se simte jenat în compania aceasta. În timp ce vorbea, se uita adesea spre tavan sau pe fundul paharului, ca și când i-ar fi fost greu să se concentreze altfel. Dădea impresia unui om pașnic și diplomat. Mă gândeam că în biroul său, în fața unei cărți sau a unei foi de hârtie, era probabil un erou, însă nu era greu de influențat în alt context. Deși nu avea încă patruzeci de ani, părul i se rărise deja și începuse să chelească. El era însă cel care scrisese *De concordantia catholica* și găsise piesele pierdute ale lui Plaut. Fără îndoială, aceste merite dădeau o autoritate senină cuvintelor sale ezitante. Cardinalul Cesarini

îl asculta cu atenție, iar lui Aeneas Sylvius îi venea ușor să strălucească lângă el. Aeneas vorbea numai de dragul vorbitului, însă el încerca sincer să înțeleagă ce sunt binele și adevărul.

Motivul invitației cardinalului ieși curând la iveală. Voia să discute cu invitații săi, umaniști învățați și alți oameni ai Bisericii, să vadă dacă pot găsi undeva în Europa pe cineva care știe suficientă greacă încât să fie interpretul principal la negocierile privind uniunea.

— Nu există nici o chestiune esențială care să nu poată fi rezolvată unanim, prin bunăvoință și spirit creștinesc. Sarcina găsirii unui interpret este însă cât se poate de dificilă și de importantă. O singură literă a dus la erezia ariană și, împreună cu alte divergențe de-a lungul timpului, adaosul *Filioque* la Crezul catolic ne-a separat decisiv de Biserica greacă. În jurul acestui cuvânt se vor purta cele mai înverșunate bătălii, deoarece este necesar ca grecii să admită că Duhul Sfânt purcede de la Tatăl și de la Fiul. Ar fi dezastruos dacă un interpret nepriceput ar duce la niște neînțelegeri care să se transforme apoi în dispute interminabile. Textul care va definitiva uniunea trebuie să fie foarte clar atât în latină, cât și în greacă, pentru a nu lăsa loc de interpretare. Când vine vremea, conciliul trebuie, așadar, să găsească cel mai iscusit elenist.

Aeneas Sylvius începu imediat să vorbească entuziasmat:

— Nu poate fi decât Francesco Filelfo. Dacă străzile Florenței ar vorbi, l-ar lăuda și ele. Alți învățați, mai buni poate, de-abia descifrează textele antice cu ajutorul dicționarelor și comentariilor, însă el stăpânește greaca scrisă și vorbită. Niccoli, Arezzo, Traversari și chiar Leonardo Bruni mărturisesc aceasta despre maestrul lor, iar oameni precum Aurispa și Guarinus îi aduc laude. Știu asta deoarece o scrisoare de recomandare scrisă chiar de el mi-a permis să-i cunosc. Eu însumi, Aeneas Sylvius, am stat la picioarele sale și i-am ascultat lecțiile de oratorie și morală.

Nicolaus Cusanus spuse cu blândețe că nu se îndoiește că Sylvius se folosise de tot ce învățase la lecțiile de oratorie, însă oare în ce măsură se concentrase pe studiul moralei? Din partea lui, reputația lui Filelfo era într-adevăr inegalată și de invidiat.

Unul dintre invitați se lansă pe loc într-un discurs aprig, susținând că nici nu poate fi vorba de Florența ca loc de desfășurare. Florentin fiind, Filelfo era partizan al papei. Cesarini a spus:

— Misiunea încredințată de sfântul conciliu ar fi o atât de mare cinste, încât l-ar face cu siguranță să plece din Florența. Nu ar trebui nici să punem la îndoială dăruirea sinceră și dezinteresată a oricui primește o sarcină atât de importantă. Nu este binele sfintei noastre Biserici obiectivul tuturor?

Aeneas a declarat că ar fi de înțeles ca Filelfo, cetățean al Florenței, să recomande orașul pentru purtarea negocierilor privind uniunea. Cum era puțin probabil ca acesta să părăsească Italia, Aeneas era gata să susțină din toate puterile candidatura orașului Pavia, alegerea părându-i-se compromisul cel mai rezonabil.

— Pavia, adăugă el, nu se află în zona de influență franceză, precum Avignon sau orașele din Savoia, unde papa nu s-ar duce niciodată, în ciuda voinței grecilor. Nu se află nici pe coastă, așadar nu părem prea slugarnici în fața tuturor cerințelor grecilor. Nu se găsește nici pe teritoriul pontifical, astfel că francezii pot foarte bine să vină acolo. Permiteți-mi să vorbesc despre asta în fața adunării generale.

Cesarini a fost de acord cu această propunere, cu condiția ca Aeneas să-i scrie lui Filelfo ca să-i ceară părerea și să-l întrebe dacă dorește să accepte funcția de interpret. Apoi a discutat despre studii în general, subliniind toate obstacolele pe care tinerii le au de înfruntat în drumul spre cunoaștere și obligația morală a celui care a băut din izvorul înțelepciunii să-i ajute și pe alții s-o facă. Fiecare invitat avea o anecdotă despre tinerețea sa lipsită de avuție, despre marile dificultăți pe care trebuise să le depășească pentru a-și termina studiile.

Observând că Nicolaus Cusanus zâmbea ușor și se foia, vădit dornic să intervină, cardinalul Cesarini a făcut liniște dintr-o privire și i-a dat cuvântul.

— De mic copil am iubit cărțile mai mult decât orice. Când tata mă chema să-l ajut la pescuit, ședeam în partea din față a bărcii, cu nasul cufundat într-o carte. Asta îl înfuria tare și nu a durat mult până și-a pierdut răbdarea. Într-o bună zi,

când nici măcar nu-l auzeam cum mă strigă, şi-a ieşit din minţi şi m-a lovit atât de tare cu vâsla, încât am căzut în apă cu carte cu tot.

Amintirea îl făcu să râdă cu poftă, iar ceilalţi l-au imitat. Cardinalul a spus apoi:

— Foarte curând vom avea nevoie de copişti şi scribi care să ştie greacă, poate şi pentru sarcini mai importante. Am în slujba mea un tânăr a cărui mare dorinţă este tocmai să înveţe această limbă. Sunteţi de acord să-i fiţi profesor, doctore Nicolaus? Ca plată, poate să vă servească drept scrib şi copist, dar va continua să locuiască şi să mănânce sub acoperişul meu, astfel că nu va trebui să-l întreţineţi.

Îmi făcu semn cu mâna. M-am ridicat şi m-am plecat în faţa doctorului Nicolaus, tremurând de entuziasm, dar şi de teama unui refuz.

Departe de a-i fi pe plac, propunerea îl făcu să se întunece la faţă.

— Cunoaşterea mea este şi ea imperfectă, s-a grăbit să răspundă, şi obişnuiesc să copiez eu însumi cărţile de care am nevoie pentru a evita greşelile. Un băiat care să alerge după mine nu ar face decât să-mi tulbure gândurile. Bineînţeles, nu pot refuza o rugăminte din partea dumneavoastră. Mă întreb, totuşi, dacă băiatului îi vor fi de folos lecţiile şi, mai ales, dacă le va pricepe la o vârstă atât de fragedă.

— Veţi decide singur asta, răspunse Cesarini. Acordaţi-i o şansă şi trimiteţi-l îndărăt dacă vă deranjează sau dacă nu este suficient de studios.

Doctorul Nicolaus îmi spuse fără tragere de inimă şi fără să mă privească:

— Vino atunci la mine mâine-dimineaţă, după rugăciune.

Am avut mare noroc în acea seară. În drum spre casă, s-a împiedicat de o pisică moartă şi şi-a scrântit glezna, care-i era oricum slăbită de când căzuse de pe cal cu un an în urmă. Nu era deloc un om îndemânatic, uita adesea unde se află, pierdut în gândurile sale. În dimineaţa cu pricina, l-am găsit deci incapabil să se mişte şi bucuros nevoie mare că-i venisem în ajutor, pentru că nu-şi permitea să ţină un servitor. I-am masat glezna, i-am pus comprese cu oţet şi i-am adus ceva de-ale gurii de la

cardinal, astfel că mi-era foarte recunoscător. De la prima lecție, a fost surprins să afle că știu deja alfabetul grecesc și numeroase cuvinte. Glezna l-a țintuit la pat mai mult de o săptămână, timp în care i-am ținut companie, scriind scrisori după dictare și fiind în general atât de util, încât i-am devenit indispensabil.

Începutul sfârșitului a fost marcat chiar de pledoaria lui Aeneas Sylvius pentru Pavia în fața adunării generale a conciliului. Mi-am ținut promisiunea și m-am dus la catedrală, unde nu m-a împiedicat nimeni să intru, ceilalți episcopi și prelați fiind de obicei însoțiți de scribii și secretarii lor, care aveau rolul să-i huiduie pe oratorii ce nu le erau pe plac. Numai Cesarini era prea mândru ca să recurgă la astfel de mijloace josnice. În primăvara aceea, era deja suficient să porți haina neagră a scribilor ca să poți intra și să ai robe lungi ca să iei cuvântul. De vină era chiar Cesarini. Din cauza nobleței sale și a încrederii în oameni, considera că singurele condiții de a face parte din conciliu erau zelul și interesul pentru cauza comună a Bisericii. Chiar și cei mai neînsemnați clerici și prelații demiși de papă au fost admiși în adunarea generală. Împotrivirea înflăcărată față de papă dădea drept de vot oricui se obosea să vină la Basel, cât timp nu era un criminal notoriu.

Spre marea sa bucurie, Aeneas Sylvius avea un public numeros. Conciliul se săturase de discursurile pompoase interminabile ale celor de școală veche. Fiecare frază a lor se baza pe un citat din teologie sau din dreptul canonic. Voiau acum să-l asculte pe discipolul lui Cicero și al lui Quintilian, iar Aeneas nu dezamăgea niciodată:

— Dumnezeu mi-e martor, începu el, am avut întotdeauna cea mai mare stimă pentru conciliu, am considerat mereu că este indispensabil pentru binele creștinilor, mi-am arătat mereu iubirea față de acesta, i-am fost mereu atât de devotat, încât mi-aș fi sacrificat de bunăvoie trupul și tot ceea ce am.

Partizanii cardinalului de Arles l-au aprobat cu entuziasm, dar, pentru a da și papei ce i se cuvenea, Aeneas a exclamat înfuriat:

— Nu se cade să disprețuiți Sfântul Scaun și pe cel mai autentic succesor al lui Petru, pe vicarul lui Hristos. El este

capul nostru, iar capul nu poate fi despărțit de trup, deoarece un trup fără cap nu mai este complet. El este mirele Bisericii, cârmaciul navei, cel despre care s-a spus că este Dumnezeu pe pământ, cel căruia Mântuitorul i-a încredințat cheile împărăției prin Petru și urmașii acestuia. Nu neg că le-a încredințat și Bisericii în aceeași măsură. Papa are asemenea autoritate și putere, atâta știință privind secretele divine, încât merită tot respectul și considerația noastră.

În momentul acesta, aproape că a fost întrerupt, însă Aeneas și-a ridicat brațele în semn de protest:

— Atât de mare e stima care i se cuvine, încât până și un papă slab este demn de aprecierea noastră. Nimeni nu are dreptul să-l disprețuiască pe Sfântul Părinte cât timp nu a fost condamnat de însăși Sfânta Biserică, indiferent de nedreptatea sau de gusturile sale scandaloase.

Cuvintele lui au fost aprobate răsunător, deoarece lăsase să se înțeleagă că recunoaște autoritatea superioară a conciliului, acesta putând chiar să-l demită pe papă. Ca și când ar fi spus prea multe, a rostit câteva vorbe împăciuitoare privind evlavia și trăsăturile celui care ocupa tronul Sfântului Petru. Însă, pe final, am început să mă enervez când acest om, care nu vorbea decât pentru a apăra interesele ducelui de Milano și pentru a-și spori faima, s-a apucat să reproșeze altor membri ai conciliului slugărnicia față de prinți:

— Permiteți-mi s-o spun, părinții mei, țineți prea mult seama de părerile prinților, nu aveți curajul să întreprindeți nimic fără aprobarea lor. Nu pot să laud o asemenea slăbiciune, cum nu au făcut-o nici predecesorii noștri, nici apostolii. Deși aveau toată lumea împotrivă, aceștia au propovăduit adevărul pretutindeni și nu au fugit din calea amenințărilor, a torturii îngrozitoare și chiar a morții. Însă au intervenit teama de moarte și iubirea de avut, iar adevărul a rămas pe dinafară și dreptatea a dispărut.

O flacără i se aprinse în ochii limpezi:

— Nu, strigă el, să nu ne declarăm cetățeni ai vreunei națiuni! Să ajungem la o decizie doar ca membri ai sfântului conciliu sau, dacă preferați, ca cetățeni ai lumii, după cum a spus Socrate.

Toate acestea mi s-ar fi părut foarte frumoase, adevărate şi drepte, dacă nu le-ar fi rostit Aeneas Sylvius. Când s-a lansat însă într-un elogiu adus ducelui de Milano, mulţi şi-au plecat capetele să-şi ascundă surâsul, deoarece se spunea că acest Filippo Maria e un tiran îngrozitor.

Părinţii l-au ascultat totuşi atent timp de două ore, aplaudându-l cu entuziasm şi comandând înflăcăraţi copii ale discursului său. Cu toate acestea, Aeneas nu a câştigat nici un vot în plus pentru Pavia, aşa că nici nu a mai fost rost de discuţie. „Avignon, Avignon!", striga majoritatea, motivul ascuns fiind că, dacă reuşeau să-l ademenească pe papă în oraş, ar fi continuat astfel robia babiloniană, iar conciliul ar fi condus Biserica şi, prin aceasta, lumea întreagă.

O singură expresie mi-a rămas întipărită în minte din discursul lui Aeneas Sylvius, şi anume „cetăţean al lumii". Dacă Biserica se ridica mai presus de state, mai presus de certurile prinţilor şi de interesele naţionale pentru a aduce pacea în lume, atunci toţi oamenii educaţi, care aveau latina drept limbă comună, se puteau întâlni indiferent de graniţe şi naţionalitate, frăţeşte, numai în scopul căutării cunoaşterii tot mai vaste. Voiam să devin un astfel de cetăţean al lumii, liber şi neînfricat în căutarea adevărului şi a ştiinţei.

Am spus că discursul lui Aeneas Sylvius marcase începutul sfârşitului. În aprilie a avut loc o şedinţă în cadrul căreia discursul cardinalului Cesarini a fost întrerupt de o mulţime furioasă, ce bătea în bănci şi striga cu ură. Cardinalul de Arles sosi la catedrală însoţit de gărzi înarmate. Tavernele învecinate dădeau de băut gratis clericilor sărmani din vecinătatea oraşului Basel, care ajunseseră aici cu gândul de a participa la adunare. Episcopul de Tours a declarat că trebuia fie ca sediul papal să fie smuls de la italieni şi adus la Avignon, fie să i se reducă autoritatea suficient cât să nu mai aibă vreo importanţă.

Între timp, tocmai sosise un nou legat papal la conciliu: arhiepiscopul de Taranto. Acesta urmărea tăcut, dispreţuitor adunarea, în timp ce cardinalul Cesarini cobora din amvon palid, disperat, cu chipul plin de sudoare. Cesarini întruchipa bunăvoinţa, convingerea idealistă că nimeni nu doreşte altceva

în afară de binele Bisericii, pe când arhiepiscopul de Taranto reprezenta numai voința neclintită, fără idealism, de a servi interesele papei.

În seara aceea au avut loc confruntări pe străzile orașului Basel. Mi-au spart buza în fața catedralei doar din cauză că aparțineam suitei cardinalului Cesarini. S-au văzut lumini pe la case până dimineața devreme. Nu încăpea îndoială că majoritatea conciliului, cu cardinalul de Arles în frunte, e pregătită să impună Avignon ca locație, cu forța, dacă era necesar. Bunele intenții ale cardinalului Cesarini și avertismentele sale eșuaseră definitiv. În acea noapte, a plâns și s-a rugat în camera sa, fără a îngădui să fie deranjat. Poate că el era singurul care se mai baza pe Hristos și Sfântul Duh. Arhiepiscopul de Taranto i-a convocat pe prelații care-l sprijineau pe papă și i-a îndemnat să-și înarmeze toți slujitorii și secretarii.

Iritarea care-l încerca pe doctorul Nicolaus Cusanus în această vreme începea să se arate în lecțiile noastre de greacă. Primăvara acoperise deja pământul cu flori, Rinul se umflase puternic, iar vântul sufla peste Basel. Dorul de ducă mă rodea și pe mine, chiar de călătoream prin lumea alfabetului grec, a gândirii elene. Doctorul Nicolaus își frânse mâinile și spuse:

— Sunt tot mai convins că sfântul nostru conciliu este mai degrabă sinagoga diavolului decât Biserica lui Hristos. Papa Eugeniu nu va veni niciodată la Avignon, iar Dishypatus a protestat și el, spunând că nici grecii nu vor participa. Într-adevăr, a fost cumpărat de Veneția, iar împăratul și patriarhul se vor lăsa influențați mai târziu de negocieri, însă alegerea orașului Avignon înseamnă divizarea Bisericii. Și chiar dacă papa ar fi înlocuit de un altul – ce gând teribil! –, robia babiloniană ar trebui să ne avertizeze în privința consecințelor. Să nu mai fie schismă, să nu mai fie! Mă îngrozește gândul că opera mea despre armonia catolică ar putea contribui la o schismă, deoarece eu am demonstrat și susținut autoritatea conciliului asupra papei.

Cu sufletul chinuit, exclamă:

— Biserica este trupul lui Hristos, dar această gloată zgomotoasă, această hoardă infernală nu vede în ea decât o sursă

de venit, o mașinărie din care banii curg în schimbul sfintelor taine prin nenumărate canale și conducte. Nu vor nimic mai mult decât s-o astupe pe cea mai mare dintre acestea, aceea care duce la Roma, sperând că cele mai mici le vor vărsa mai mulți bani în pungă.

— În acest caz, am constatat eu, nu se luptă și papa ca să-și păstreze venitul și pentru dreptul de a decide în ce pungă se duc celelalte?

— Nu, nu, papa este totuși capul Bisericii, iar trupul nu poate trăi fără cap. Un trup cu două sau trei capete, precum acela din timpul schismei, este la fel de teribil și nenatural. Nu, nu, Biserica este precum un trup muribund ciugulit de corbi, iar de vină suntem noi înșine, egoismul și relele noastre intenții.

— Nu-i invidiez deloc pe părinții conciliului, i-am spus eu, pentru că, în zilele următoare, fiecare va trebui să aleagă o tabără, iar iubitorii de pace riscă să fie zdrobiți.

Trimișii se sfătuiau zadarnic, încercând să ajungă la un compromis. În cadrul următoarei adunări generale, cardinalul Cesarini a făcut încă o tentativă de-a lua cuvântul și de a-și recâștiga autoritatea de legat papal, însă catedrala era plină până la refuz și se dezlănțui un așa vacarm, încât numai zbieretele cele mai ascuțite și insultele cele mai neobrăzate se mai auzeau, întocmai ca într-o încăierare în tavernă. La capătul răbdării, cardinalul s-a înfuriat și el. Hărmălaia era acum și mai mare și s-ar fi lăsat cu vărsare de sânge în catedrală dacă adversarii n-ar fi fost așa de înghesuiți, neputând să ridice armele sau pumnii. Temându-se pentru viața sa, arhiepiscopul de Taranto l-a alertat pe primarul Baselului, iar acesta a pătruns în catedrală cu miliția municipală. Conciliul se înjosise atât de mult, încât primarul și-a permis să-i ia la rost pe episcopi și prelați:

— Cerule, strigă el, ce rușine! Vă adunați aici să aduceți pacea în lume. Vă bateți cu pumnul în piept jurând să-i împăcați pe laici și iată că aveți nevoie de un mirean să vă vină în ajutor și să vă calmeze!

Cardinalul de Arles și gruparea majoritară nu s-au obosit să-l convingă pe Nicolaus Cusanus să li se alăture, considerau

că asta e de la sine înțeles. Doar ajunsese să ocupe poziția actuală dovedind că papa trebuie să respecte deciziile conciliului. Cum să nu se supună și el, atunci, hotărârii dictate de Sfântul Duh majorității? Eșecul său ca mediator în disputele interne ale Bisericii însemna și că nu mai e considerat omul potrivit pentru rolul de președinte, având în vedere nivelul la care ajunsese conflictul. Doar toate tentativele sale urmăreau să restabilească pacea. Departe de a se baza pe el, preferau să rămână tăcut.

În schimb, arhiepiscopul de Taranto manifesta un interes secret față de el, invitându-l la masa lui și arătându-și în fel și chip stima pentru imparțialitatea sa. Într-o zi, când profitam de un răgaz pentru a studia în continuare greaca, a oftat mai mult decât de obicei și mi-a spus:

— Vai, dragul meu Ioannis. E vorba de onoarea și de conștiința mea. Ce trebuie să fac? Cărei tabere să mă alătur? Cum aș putea părăsi conciliul, chiar de mă respinge, când eu însumi am contribuit la autoritatea sa? Nu-i mai înțeleg. Cum să nu se înmoaie și cea mai împietrită inimă în fața posibilității unei uniuni între Bisericile greacă și romană, după atâtea sute de ani? O vor împiedica în mod voit. Papa nu va veni la Avignon, știu din surse sigure, iar grecii nu vor participa la o întrunire la care nu participă nici papa, asta o știu la fel de sigur. O, epocă întunecată! O, inimi împietrite! În ce groaznică încurcătură am ajuns noi, cei care am vrut să facem bine, care ne-am strâns aici pentru a aduce pacea pe pământ!

Am priceput repede că începuse să încline în favoarea minorității, însă nu știam ce putea face aceasta pentru a schimba situația. Mi-a explicat:

— Poate că nu e corect ca numărul de votanți să fie singurul determinant. Cei mai mulți episcopi și cardinali sunt de partea papei, iar dacă ar fi să numărăm voturile după valoarea bisericească, atunci această tabără ar fi adevărata majoritate.

— Deci nu mai credeți că Sfântul Duh veghează asupra votului și inspiră deciziile? am întrebat eu curios.

A oftat, și-a strâns palmele și, deschizând larg ochii, mi-a replicat extenuat:

— Nu mai știu ce să cred. Nu, nu mai cred în prezența Sfântului Duh atunci când ne apucăm să numărăm voturile cu armele scoase și pumnii în aer.

Întrunirea decisivă a avut loc în data de 7 mai 1437, dată memorabilă pentru mine deoarece, odată cu divizarea Bisericii, mi-a fost decisă și mie soarta. Cele două părți au început prin a se certa pentru altarul catedralei, fiindcă cea care ținea slujba determina mersul lucrurilor. Arhiepiscopul de Taranto ajunsese primul data trecută. Acum însă, cardinalul de Arles veghease toată noaptea și, la ora patru, cu mult înainte de zori, înveșmântat într-o casulă groasă, a pornit spre catedrală cu mitra pe cap pentru a ocupa locul din fața altarului. Era înconjurat de partizanii și servitorii săi, iar miliția fusese însărcinată să supravegheze străzile orașului.

Arhiepiscopul de Taranto a fost repede informat de acest plan și a trimis un călugăr voinic să ocupe măcar amvonul, de la care să citească decretele. Locul era însă deja luat, iar călugărul a vrut să-l cucerească prin forță. Ceilalți și-au scos săbiile înainte ca miliția să apuce să intervină și l-ar fi ucis dacă acesta n-ar fi purtat o platoșă pe sub rasă. După ce s-a luminat de ziuă, s-a văzut limpede că toți părinții ascund arme pe sub robe. În timp ce înaintau în catedrală, zalele zăngăneau pe sub poalele veșmintelor mândre ale episcopilor și cardinalilor. De data aceasta, însă, nu s-a ajuns la luptă pentru poziții. Cele două tabere s-au adunat de o parte și de alta a navei, fiecare în jurul conducătorului său, lăsând pentru prima dată un spațiu liber în mijloc, la cor. Toți erau trași la față de neliniște și de lipsa somnului. În acea dimineață, nimeni nu avea chipul buhăit de băutură. Ocazia era prea serioasă. Ura reciprocă era atât de vie, încât mulți părinți erau convinși că-și riscă viața intrând în catedrală, în ciuda asigurărilor primite de la conducătorii lor.

Eu rămăsesem în compania cardinalului Cesarini. Doctorul Nicolaus a ajuns cu întârziere. Era întunecat la chip și ținea capul plecat. Se rugase toată noaptea pentru îndrumare. După ce și-a făcut cruce, a ridicat privirea, îngrozindu-se să vadă de la bun început taberele atât de bine delimitate. A plecat iarăși capul, fără să se uite la nimeni, și a venit să stea lângă noi,

aproape de însoţitorii arhiepiscopului de Taranto. Se vedea agitaţie în rândul celorlalţi, dar nimeni nu îndrăznea să strige. Spiritele erau prea încinse. Am primit şi eu un pumnal pe care să-l agăţ la centură. Cardinalul Cesarini mi-a făcut semn să stau în spatele lui Cusanus să-l protejez, căci acesta nu avea nici un slujitor.

Doctorul Cusanus începu să suspine auzind *Veni, creator spiritus*. Imnul acesta frumos se cânta la începutul fiecărei adunări generale. La fel fusese cântat şi cu cinci ani în urmă, când aceiaşi oameni veniseră din toate colţurile lumii şi se întâlniseră pentru prima dată în scopul de a reforma Biserica şi de a aduce pacea pe pământ. Mai erau şi alţii care plângeau deschis. Emoţia domnea şi, parcă vorbindu-se, conducătorii diferitelor tabere au înaintat în spaţiul neocupat ca să fie mai aproape unii de alţii şi, pentru ultima oară, să discute un posibil acord în faţa altarului. Ceilalţi au luat loc pe bănci, rugându-se şi plângând. Oricine ar fi fost afectat de atmosfera aceasta tulburătoare. În zadar s-au prelungit însă negocierile până la amiază. Nici una din părţi nu voia să cedeze. Fiecare scrisese deja în secret rezoluţia finală.

Unul dintre episcopii francezi a mers la amvon să citească decretul majorităţii, care stipula că locul de desfăşurare a discuţiilor urmează să fie Basel sau, în caz că grecii refuzau cu vehemenţă, fie Avignon, fie un oraş savoiard. Pentru acoperirea cheltuielilor, tot clerul, inclusiv papa, cardinalii, mănăstirile şi ordinele militare, avea să contribuie. Episcopul de Lisabona s-a urcat pe un podium, în partea cealaltă a catedralei, pentru a citi de acolo decretul minorităţii. Conform acestuia, sinodul uniunii avea să aibă loc la Florenţa, Udine sau într-un alt oraş acceptat atât de greci, cât şi de papă. Grecilor li se propunea să debarce la Veneţia, Ravena sau Rimini. Numai după ce ajungeau într-unul din aceste porturi urma să li se ceară zeciuiala.

În afară de vocile puternice ale celor doi, liniştea domnea în catedrală. Decretul minorităţii era cel mai scurt. După ce episcopul de Lisabona a terminat de citit, am cântat cu toţii *Te Deum laudamus*. A mai durat până când episcopul francez a terminat de citit decretul, apoi majoritatea a intonat şi ea

imnul. Acesta a fost singurul mod în care cele două tabere s-au deranjat una pe alta. Pe deasupra, cei care stârniseră agitație cu o zi înainte stăteau acum demni și liniștiți în picioare. Calmul acesta imperturbabil avea ceva înfricoșător. Ar fi fost mai bine să se crape zidurile catedralei, să se prăbușească peste noi, deoarece toți știam că asistăm la o nouă schismă a Bisericii.

Majoritatea a trecut numaidecât la alegerea ambasadorilor săi, ce urmau să plece imediat către Avignon să ia în primire împrumutul promis și pentru care garantau cu zeciuiala, apoi aveau să călătorească pe mare către Constantinopol. Cardinalul Cesarini însă a refuzat categoric să ratifice decretul majorității cu sigiliul conciliului câtă vreme nu îl aplica și pe acela al minorității. După ce preoții ceilalți au părăsit catedrala, conducătorii au rămas să discute acest aspect în aceeași liniște mormântală.

În fața porții era imposibil ca majoritatea și minoritatea să nu se amestece, însă fiecare încerca să evite contactul cu un membru al taberei opuse, strângându-și poalele robelor ca nu cumva să le pățeze atingându-le de vreun adversar blestemat de Dumnezeu. Fiecare parte credea cu tărie că cealaltă e vinovată de divizarea Bisericii. Mulțimea este schimbătoare, iar de această dată, ura nu se concentră asupra episcopului de Taranto, deși toți știau că ruptura se produsese din voința sa, la îndemnul papei Eugeniu. Nu, dintr-un motiv straniu, Cusanus a fost cel care, ieșind din catedrală, a atras cele mai multe priviri acuzatoare. Fiind lângă el, am auzit o voce plină de ură: „Apostatule!". Curând, acest cuvânt oribil, șoptit tot mai înverșunat, veni din toate părțile: „Apostatule, apostatule!". Șoaptele înflăcărate erau mai rele decât insultele azvârlite cu voce tare.

Afară, cerul era de un albastru strălucitor. Ieșind din întunericul catedralei, Cusanus s-a oprit în curte pentru o clipă și s-a uitat în jur, fluturând disperat din mâini, ca și când ar fi vrut să respingă cruda acuzație, să spună că nu s-a alăturat minorității decât pentru a-și asculta conștiința. Deodată, se pomeni separat de susținătorii episcopului de Taranto și înconjurat de părinți din tabăra adversă. Cineva i-a aruncat pălăria de pe cap, un altul a călcat-o în picioare. N-am reușit să-i fac să se dea înapoi decât scoțând pumnalul de la brâu. Nu cred

că i-ar fi făcut cineva rău cu-adevărat. Solemnitatea conciliului se vedea încă în privirea multora.

Simțind vrajba și disprețul din jurul său, Cusanus a ridicat capul și și-a îndreptat spatele, încercând să privească pe fiecare în ochi. Parcă șuvoiul acesta de ură și transformarea sa în țap ispășitor îi validaseră decizia dificilă de a se separa de majoritate. Nu a spus nimic. Avea sufletul unui mediator, al unui slujitor al păcii, însă necesitatea unei alegeri îi aprinsese voința. Simțeam că, de acum înainte, acel „apostatule" care-i fusese aruncat în față va continua să răsune în el, să-l îndemne să continue cu și mai multă încăpățânare pe drumul ales. Acest moment din curtea catedralei din Basel avea să-l apropie de cauza papei Eugeniu mai mult decât toate ispitele și argumentele episcopului de Taranto.

O liniște sinistră se lăsă peste oraș. Oamenii îi priveau cu frică pe preoții care se întorceau să înnopteze la ei. Străzile erau patrulate de burghezi înarmați. Peste tot domnea o atmosferă de doliu, ca și când toată creștinătatea pierduse ceva de neînlocuit în ziua aceea. Pe străzi nu mai striga și nu se mai certa nimeni. Acuzațiile nu mai erau pronunțate decât între patru pereți.

L-am însoțit pe Cusanus până în cameră și, fiindcă nu m-a poftit înăuntru, am rămas în ușă. A stat mult timp cu capul între palme, încercând să rămână calm, ca un om ce a luat o decizie pe care nu o mai poate schimba. Nu se auzea nici un zgomot în încăpere, însă amândurora ne răsuna încă în minte acuzația nemiloasă: „Apostatule, apostatule!". Parcă pentru a pune capăt acestor șoapte chinuitoare, a spus în cele din urmă:

— Nu asta mi-am dorit. Am sperat într-un miracol până în ultima clipă, dar epoca noastră este prea crudă și nemiloasă pentru minuni. Domnesc ura, cearta și confruntarea. Nu există oare nimic care să pună capăt disputelor, să-i unească pe adversari într-o entitate rezonabilă? Fii conștiința mea, Ioannis. Ce aș mai fi putut face?

Aș fi vrut să rămân neutru, să nu iau partea nimănui în chestiunile conciliului, însă nebunia întâmplărilor m-a prins și pe mine, așa că i-am răspuns:

— Domnul să ne aibă în pază, doctore Nicolaus. Cum ar putea grecii să plece urechea la propunerile noastre privind uniunea, când propria noastră Biserică e dezbinată? Pe care din părţi s-o asculte? Cum ar putea o veche schismă să fie reparată de una nouă, şi mai rea pe deasupra? A înnebunit lumea? Ce să mai crezi, de cine să mai asculţi?

Mi-a răspuns astfel:

— După cum mi s-a spus, grecii au mare nevoie de sprijinul Occidentului. Vor veni acolo unde decide papa. Reuşita uniunii va restabili autoritatea pontificală. Din acest moment, trebuie să facem tot ce ne stă în putinţă pentru a reconcilia Bisericile orientală şi occidentală, chiar de-ar fi să ne pierdem poziţia şi averile, onoarea şi chiar viaţa. De aceea, cred că în curând noi doi ne vom despărţi. Se prea poate să fiu nevoit să plec într-o lungă călătorie, iar asta mă întristează. Ai făcut progrese cu greaca. În plus, m-ai ajutat şi consolat adesea, eu nefiind nici om de acţiune, nici un spirit practic, ci doar un gânditor inutil.

În lunile de iarnă, ajunsesem să mă ataşez de el datorită spiritului său binevoitor, a corectitudinii şi a cunoaşterii sale vaste. Ideea de a-l pierde mă tulbura, însă mă gândeam şi la mine şi la limba greacă, pe care nimeni altcineva nu mă putea ajuta s-o învăţ. Acceptasem din toată inima să-l slujesc fără să fiu plătit, însă ştiam că nu e bogat, nu puteam să-i impun să mă întreţină. Ne-am despărţit cu tristeţe în acea seară.

Încăpăţânarea cardinalului Cesarini a întârziat cu o săptămână pecetluirea decretului majorităţii cu sigiliul conciliului. După multe certuri şi discuţii, o comisie formată din trei membri a fost însărcinată să decidă dacă bula conciliului se putea aplica pe ambele decrete sau doar pe cel al majorităţii. Al treilea membru al comisiei, cel neutru, s-a pronunţat în favoarea soluţiei din urmă. Un notar a parafat decretul, cufărul conţinând sigiliul a fost deschis, iar bula a fost solemn aplicată în biroul lui Cesarini, care alesese să nu participe. Părea că minoritatea pierduse complet jocul, iar tabăra adversă, triumfătoare, a trimis imediat un mesager la Avignon cu decretul. Cesarini s-a închis în biroul său şi nu a vrut să vorbească cu nimeni. În aceeaşi seară, un călugăr a apărut în curte şi, foarte misterios, mi-a făcut semn să-l urmez.

Pe furiș, călugărul m-a condus la arhiepiscopul de Taranto. Acest om cu privirea dârză și gâtul gros m-a întâmpinat cu prietenie, ca pe un fiu rătăcitor care se întorsese acasă.

— Nicolaus Cusanus mi-a vorbit despre inteligența și dăruirea ta, despre interesul tău pentru limba greacă. Biserica lui Hristos are nevoie de tine, fiul meu, și nu vei regreta dacă-i oferi ajutorul în aceste clipe de răscruce.

În cameră se mai afla și notarul palid de la adunare.

— Nu are rost să țin un discurs, spuse cardinalul privindu-mă fix. Știi ce s-a petrecut. Ai văzut cum o șleahtă de fanatici, din care mulți nici nu cunosc latina, încearcă să ne transforme sfânta Biserică într-un câmp de bătălie. O decizie greșită, nedreaptă și contrară intereselor acesteia a împiedicat pecetluirea decretului susținut pe drept de minoritate. Acest om cinstit – arătă către notar –, ascultându-și conștiința, este de acord să-și riște statutul și succesul lumesc și să autentifice sigiliul cu semnătura sa, dacă reușește să-l aplice pe decret. Trebuie să facem asta dacă vrem să-i convingem pe greci. Ești gata să ne ajuți în această cauză bună?

Apucă o pungă cu bani de pe masă, iar clinchetul monedelor îmi distrase atenția.

— Ce-aș putea eu să fac, am spus tulburat, ce nu pot face cardinalii, distinșii episcopi sau doctorii învățați?

Mi-a explicat:

— Sigiliul se află închis cu cheia în cufărul din biroul stăpânului tău. După ce toată lumea s-a culcat, voi trimite niște oameni cărora trebuie să le dai drumul în casă. Trebuie spart fundul cufărului, acesta este singurul mod de a ajunge la sigiliu.

— Ar trebui să-l înșel pe cardinal! am exclamat.

— Nu, nu, a răspuns repede arhiepiscopul. Trebuie doar să nu afle. Îl vom pune în fața faptului împlinit. În adâncul sufletului, va ști că ai procedat corect și nu te va învinui. Profesorul tău, doctorul Nicolaus, nu are nici el nevoie să știe dinainte, însă și el va avea de câștigat. L-am ales să meargă la Constantinopol din cauza intervenției sale curajoase, la fel cum a fost și atitudinea episcopului de Lisabona când a dat citire decretului.

— Dar este o crimă!

— Distrugerea Bisericii, asta nu e o crimă și mai mare? întrebă el. Răul e făcut, iar spargerea unui cufăr nu este decât o chichiță. Nu-ți fie teamă. Voi răspunde de faptă și te voi apăra. Vei primi o sumă importantă. Dacă ți-e frică, poți fugi din oraș și intra sub protecția papei. Eu voi rămâne aici răspunzător.

M-au atins asigurările și hotărârea sa. Pe lângă el, cardinalul Cesarini și Cusanus erau slabi, în ciuda sau poate chiar din cauza corectitudinii și idealismului lor. El știa ce vrea și își asuma responsabilitatea.

— Nu vreau bani, i-am spus. Dacă o fac, îmi promiteți că voi putea rămâne scribul stăpânului meu, Nicolaus Cusanus, și că îl pot însoți la Constantinopol?

Arhiepiscopul a pus mâna pe capul meu și m-a binecuvântat. Ne-am mai sfătuit o vreme. A promis să găsească un meșter capabil să spargă cufărul, iar eu i-am explicat că mai am nevoie de unul dintre secretari, pentru că singur nu puteam să înșfac cheile casei. A fost impresionat de viteza cu care pricepusem planul. După ce am căzut de acord asupra tuturor precauțiilor necesare, mi-a zis:

— În ochii lumii, comitem o faptă condamnabilă, dar noi știm că este spre bine. În ciuda vârstei tale fragede, faci diferența dintre bine și rău cu mai multă pricepere decât cardinalul Cesarini sau Nicolaus Cusanus. Să le fie conștiința împăcată! Cu dragă inimă te angajez să-l însoțești pe doctorul Nicolaus ca secretar în călătoria sa lungă și periculoasă. Încurajează-l dacă ezită. Iar dacă emisarii majorității ajung înaintea voastră, adu-ți aminte că nici o acțiune nu este rea dacă servește uniunii Bisericilor și autorității Sfântului Părinte. Tu ești tovarășul de care are nevoie stăpânul tău, iar de acum înainte nu vei duce lipsă de prieteni puternici.

Îmi acordă o indulgență pentru toate păcatele pe care le-aș fi putut comite pentru cauza minorității, dar în adâncul sufletului mă gândeam: „Ce știi tu, aghiotantul papei? Biserica e destrămată, răul deja s-a produs. Nimic nu mai contează, iar eu nu mai am încredere în nimeni. De ce să nu plec chiar acum la Constantinopol să studiez greaca și, cine știe, să descopăr

manuscrise antice? Dacă o crimă atât de mică este prețul acestei călătorii fabuloase, de ce aş sta pe gânduri?".

Mă simţeam nemaipomenit de liber şi de cutezător să-mi decid astfel destinul. Ceea ce mă atrăgea nu erau banii, favoarea papei sau succesul. Nu, era Bizanţul, moştenitorul Greciei antice. Nu mă gândeam la primejdiile călătoriei.

Nu mă temeam să fiu descoperit. În casa lui Cesarini era linişte, iar servitorii dormeau duşi. Paznicii erau obişnuiţi ca oamenii bisericii să ţină lumina aprinsă până în zori. Ştiam deja pe cine să mituiesc cu banii primiţi de la arhiepiscop. Pe cel mai şiret şi mai bârfitor dintre secretari. Intrase în graţiile cardinalului prin linguşeală şi slugărnicie. Ştiam că folosise deja cheile ca să bea din vinul prelatului. Era gata să facă orice pentru bani şi alcool, cât timp nu-şi risca pielea prea mult. I-am oferit vin şi l-am convins fără dificultate că nu poate sluji mai bine interesele cardinalului decât prin această întreprindere riscantă. Avea nevoie de asemenea argumente pentru a obţine mai apoi iertarea stăpânului, pretinzând că nu a vrut decât să facă bine. Cel mai bun argument erau însă monedele de aur ale arhiepiscopului de Taranto.

Astfel, în noaptea următoare a furat cheile şi, după ce toată lumea s-a culcat, am pătruns în biroul cardinalului. Notarul era mort de frică şi transpira abundent. Am aprins lumânările cu nesimţire. Am întors cufărul invers. Meşterul tâmplar avusese deja parte de o indulgenţă plenară şi de o răsplată grasă. Ca om de meserie, admiră structura solidă a cufărului şi făcu o gaură curată pe fundul acestuia. Apoi tăie cu fierăstrăul o bucată şi o scoase. În tot acest timp, secretarul cel guraliv şi notarul transpirat îşi făceau curaj cu paharele de vin.

Odată scos sigiliul, notarul îşi recăpătă încrederea şi se puse pe treabă. A pecetluit cu grijă decretul minorităţii şi l-a autentificat cu o frumoasă iniţială. Am pus la loc sigiliul în cufăr, iar tâmplarul a lipit bucata de lemn pe care o tăiase. La prima vedere, nu se zărea nici o diferenţă. Am curăţat podeaua şi am încuiat uşa în urma noastră. Afară, în noaptea de mai, ne-am asigurat încă o dată că făcuserăm o treabă bună şi că nu avem de ce să ne temem. Tensiunea se evaporase, iar notarul şi secretarul, poftind să mai bea vin, s-au dus la un bordel, din

moment ce toate tavernele erau deja închise. Rămas doar eu cu prețiosul decret, i l-am dus arhiepiscopului de Taranto, care nu adormise încă. L-a desfăcut și a cântărit în mână frumosul sigiliu.

— Nu încape îndoială, Sfântul Duh este cu noi. Cauza noastră este dreaptă și incontestabilă, altfel nu te-ar fi ocrotit îngerii ca să nu fii prins în timpul acestei sarcini periculoase.

În ziua următoare, arhiepiscopul a dat instrucțiuni emisarilor minorității. În afară de Cusanus, mai făceau parte din delegație primatul galilor, care se alăturase minorității, și episcopul de Lisabona. Din cei trei, Nicolaus Cusanus era cel mai învățat și mai știa și greacă pe deasupra. Componența delegației era la fel de importantă însă, deoarece împăratul bizantin trebuia să vadă că minoritatea conciliului e reprezentativă pentru toate națiunile, nicidecum doar pentru Italia. De aceea nici nu avea vreun italian în alcătuire. Trebuiau să călătorească întâi la Bologna pentru ca papa să ratifice decretul minorității, apoi aveau să împrumute bani de la Florența și să pornească pe mare către Constantinopol. După o lungă ezitare, Johannes Dishypatus, reprezentantul grecilor la conciliu, a consimțit să se alăture și el, să meargă să vadă cu ochii lui că papa e de partea minorității și aprobă acest decret.

Doctorul Cusanus a fost surprins și speriat să descopere bula conciliului atârnând de pergamentul pe care era trimis să-l poarte. I-a contestat legalitatea, a declarat că, mai devreme sau mai târziu, fapta avea să fie descoperită, iar asta va pune întreaga minoritate într-o postură defavorabilă. Era însă prea târziu pentru căință. Deși înțelegea că partizanii papei se foloseau de reputația sa de om al științei, drept și nepărtinitor, conștiința sa era curată, pentru că simțea că făcuse alegerea aceasta pentru binele Bisericii. Arhiepiscopul de Taranto l-a încurajat prin forța voinței sale și i-a promis că va suporta el toate consecințele.

În schimb, Cusanus s-a bucurat nespus auzind că-l voi însoți ca scrib și nu mai știa cum să-i mulțumească arhiepiscopului pentru generozitatea sa. Nu era deloc un om vanitos, însă, în comparație cu alaiul numeros al celor doi episcopi, ar fi părut într-adevăr foarte sărac dacă nu era însoțit de nici un slujitor.

Johannes Dishypatus se afla într-o situație similară. Împăratul său nu și-a permis să-i tocmească un însoțitor, iar el nu a voit să accepte ajutor din partea conciliului. Văzând simplitatea bagajelor sale, am vrut să cred că bârfele legate de mita primită la Veneția nu erau decât apă de ploaie. A trebuit să împrumute până și calul de la arhiepiscopul de Taranto.

Nu puteam părăsi orașul Basel fără permisiunea cardinalului Cesarini. Din moment ce mă aflam în serviciul său, aș fi stârnit bănuieli dacă dispăream din senin. Fără să știe încă despre sigiliul aplicat în secret pe decret – fapt care îi amenința și lui poziția, deoarece cufărul era păstrat în biroul său și doi dintre servitorii săi participaseră la infracțiune –, acest om nobil și încrezător, care rămânea unul din președinții conciliului, s-a pus să redacteze o scrisoare către împăratul Bizanțului și patriarhul Constantinopolului, explicând de ce credea că minoritatea are dreptate. În ceea ce mă privește, mi-a dat nu numai binecuvântarea pentru a porni în călătorie, ci și bani, știind că maestrul Cusanus nu e bogat. Ar fi trebuit să simt remușcări puternice, deoarece, la urma urmei, abuzasem de încrederea sa. Simțeam însă milă față de el. Tocmai oamenii ca el, curați, dezinteresați, înzestrați cu cele mai bune intenții, ei erau luați drept imbecili de către cei aspri și hotărâți, aflați de aceeași parte a baricadei. Și doctorul Cusanus juca tot un rol de bufon. Până și eu știam asta, așa tânăr și neînsemnat cum eram. Ei nu știau.

Am plecat din Basel călare, iar în lumina strălucitoare a verii, aveam senzația că las în urmă o casă a morții și a disperării. Eram copleșit de bucuria lipsită de griji a călătoriei. Străvechiul Bizanț mă aștepta la capătul drumului, ca-ntr-un vis. Deposedat de puterea și de bogățiile sale, păstra încă înțelepciunea Greciei. Asediat de barbari, acest ultim bastion al Europei își întindea brațele către Occident, gata de împăcare după secole de schismă și neîncredere. Invita țările occidentale, învrăjbite de războaie și certuri, să se unească într-o cruciadă împotriva necredincioșilor ca să-și salveze comorile culturale de la distrugere.

Cuprinși de emoția călătoriei, cei doi episcopi îi asaltau cu întrebări pe Dishypatus și Cusanus. Pe fața sumbră, de grec,

a lui Dishypatus apăru un zâmbet. A început să descrie într-o latină greoaie toate pericolele care-i ieșiseră în cale, toate dificultățile pe care le întâmpinase în drum spre Basel. A trecut înapoi la greacă, încercând să vorbească simplu, precum unor copii sau oameni înceți la mine, dar doctorul Cusanus era singurul care pricepea măcar o parte din ce spunea.

Cei doi episcopi bogați se purtau cu respect față de el și de Cusanus. Când făceam popas sau înnoptam, îi invitau cu tact la masa lor pe acești doi oameni de știință ca să nu se simtă sărmani. Pentru cazare, plăteam din punga comună. Eu dormeam în aceeași cameră cu doctorul Cusanus și adesea împărțeam patul din lipsă de spațiu. Episcopii erau obosiți din cauza călăritului și a drumului, iar Cusanus refuza constant să galopeze, de teamă să nu cadă din șa. Însă eu, unul, priveam călătoria ca pe o sărbătoare continuă. Era altfel decât atunci când hoinărisem de unul singur. După câteva zile, am încercat deja să conversez cu Dishypatus în greacă. Cuvintele curgeau mai lin decât pentru Cusanus, care era mai în vârstă decât mine. Cu bunătate, Dishypatus s-a pus să-mi explice chestiuni de teologie în greacă pentru a demonstra de ce avea toate motivele să mă considere eretic.

După plecarea noastră, când a ieșit la iveală abuzul comis cu ajutorul sigiliului, la Basel a izbucnit un scandal. Știau deja prea mulți oameni, iar părinții minorității nu-și putuseră astâmpăra jubilația și aluziile, astfel că adversarii au devenit curioși. În cele din urmă, după ce a promis să păstreze secretul, un prieten de-ai lui Aeneas Sylvius a fost informat cu privire la întâmplare și, desigur, s-a grăbit să dezvăluie tot. Cardinalul Cesarini a fost ocărât în cadrul ședinței, dar s-a văzut limpede că nu știa nimic. Arhiepiscopul de Taranto s-a ridicat, a povestit tot ce se întâmplase și a declarat că își asumă întreaga responsabilitate. Singurul lucru care prevenea mulțimea furioasă să i se urce în cap era autoritatea sa spirituală. Când avocatul său a încercat să deschidă gura să-l apere, arhiepiscopul de Aquileia l-a înșfăcat de păr și a început să-i care pumni. Arhiepiscopul de Taranto a fost luat prizonier și escortat până acasă. Cardinalul Cesarini, plângând de disperare, încerca să îndemne la nonviolență și jura că totul avusese loc

fără știrea sa. Reputația lui era atât de solidă, încât cei mai mulți îl credeau. Arhiepiscopul de Taranto a găsit că e mai bine să evadeze din Basel și să meargă la Bologna, aproape de papă. Majoritatea conciliului a cerut să-i fie luate funcția și mitra de arhiepiscop. Din proprie inițiativă, papa a anulat această decizie și l-a făcut cardinal.

Delegația noastră a ajuns totuși înaintea sa la Bologna, unde am aflat că Florența pregătea deja vasele de călătorie. De fapt, acolo voia papa să aibă loc întrunirea conciliului. Republica îi oferise sprijinul în războaiele în care se amestecase în Italia, însă influentul duce de Milano s-a opus cu atâta vehemență acestei idei, încât chestiunile păreau să fie într-un impas. La Bologna, papa Eugeniu ducea o viață retrasă și austeră, cum îi era obiceiul, și își petrecea timpul în negocieri interminabile în speranța găsirii unui compromis care să-i mulțumească pe prinții italieni și pe împăratul germanilor. Acesta din urmă anunță iarăși că nu-i convine nici un oraș italian, ci preferă Buda sau Viena ca loc de desfășurare.

Am fost cazați temporar la Bologna, iar papa ne-a finanțat rezonabil șederea. Zilele treceau însă, iar aerul plăcut al începutului de vară lăsa loc caniculei italiene. Doctorul Cusanus nu pricepea nicicum amânările papei și devenea din ce în ce mai neliniștit. Era extrem de important care din delegații ajungea prima la Constantinopol să discute cu bizantinii despre venirea împăratului și a patriarhului în Italia.

De-aș fi fost mai în vârstă, mai matur, mai interesat de politică, aș fi putut dobândi în aceste săptămâni caniculare și agitate de la Bologna o excelentă înțelegere atât a certurilor europene, cât și a intrigilor diabolice în care se încurcase papa. Fiecare prinț mai important, ca să nu mai vorbim de regi, avea la Bologna un ambasador, agenți, informatori. Fiecare încerca să saboteze proiectele altora, se cumpărau și se schimbau informații, banii se plimbau din pungă în pungă pentru mituirea consilierilor papei. Hărțuit din toate părțile, acesta nu mai putea avea încredere în nimeni. În cazul în care aproba decretul minorității, majoritatea conciliului amenința să-l demită și să aleagă un nou papă. De prinți îi era teamă. Pe deasupra, ducea lipsă de bani.

Ca scrib al doctorului Cusanus, aveam acces în curtea și grădina palatului. Căpătasem obiceiul să-mi petrec partea cea mai călduroasă din zi la umbra unui copac, aproape de fântâna arteziană. Încercam să învăț cuvintele dintr-o nouă enciclopedie pe care mi-o procurase doctorul Nicolaus, însă eram cuprins de somnolență. De câteva ori, am observat că o fată, o italiancă frumoasă cu ochi negri, voia să se apropie de mine. Într-o bună zi, a găsit un pretext și mi-a adresat câteva cuvinte și un zâmbet fermecător. Mă gândeam că e una din slujitoarele de la palat sau că face parte din suita unui cardinal. Nu era prima dată când o femeie se apropia de mine să mă deranjeze, însă nici una nu mai îndrăznise să mă atace atât de nerușinat. Odată, după ce am adormit, s-a strecurat lângă mine și m-a sărutat pe buze.

M-am ridicat, am scuipat și m-am frecat cu mâna la gură.

— Du-te de-aici, fată nebună! am strigat eu înfuriat.

S-a așezat lângă mine, oftând și frângându-și degetele.

— De ce ești atât de rece? Nici nu vrei să mă privești.

Am vrut s-o dau la o parte, dar bănuiam că doar atâta așteaptă ca să se agațe de mine și să ne rostogolim în iarbă, așa că m-am ridicat să plec. Îngrijorată, m-a prins de mânecă și mi-a spus:

— Nu, nu, nu pleca. N-ai vrea să faci niște bani?

I-am înțeles greșit intențiile și am strigat disperat:

— Ce diavol vă chinuiește pe voi, femeile, de nu mă lăsați să citesc în pace? Locul acesta nu duce lipsă de oșteni și cavaleri care s-ar culca pe loc cu o fată atât de frumoasă, și asta fără să fie plătiți. Ei ar trebui să te plătească pe tine, nu tu pe ei, dar pe mine nu mă interesează așa ceva.

S-a enervat și mi-a tras o palmă.

— Mi-ai putea da oricât și tot nu m-aș culca cu tine! mi-a spus ea șuierând. Nu-ți face iluzii! Din contra, mi-e silă de gălbejiții ca tine. Mă gândeam doar că te fac să mă urmezi mai ușor, până acum n-am mai dat greș cu metoda asta. Nici un bărbat n-a ezitat să se țină după mine fără să pună întrebări prostești, nici chiar călugării. Nu au obținut nimic de la mine, dar s-au întors mulțumiți, sătui și cu bani în pungă. Dacă nu mă crezi, hai cu mine și acceptă ce-ți propun.

Nu părea periculoasă și nici eu nu aveam ceva de furat care să merite atât efort. Mi-a ațâțat curiozitatea, așa că i-am spus:

— Sigur nu ai greșit persoana? Sunt Ioannis Peregrinul, scribul eruditului doctor Cusanus.

— Întocmai. Chiar pe tine trebuia să te caut. Dă-mi mâna și hai să pornim împreună, ca doi îndrăgostiți, să nu atragem atenția. Dar, dacă mă atingi, te mușc, pentru că ești într-adevăr nesuferit și prost-crescut.

I-am dat mâna și m-a tras după ea, flecărind încontinuu, uitându-se drăgăstos la mine cu ochii ei negri strălucitori. M-a condus pe o stradă îngustă, înțesată de negustori care vindeau mătăsuri și covoare. Fata a bătut la o ușă ferecată, apoi am urcat o scară întunecată. Am pătruns într-o cameră frumos mobilată, unde m-a întâmpinat un tânăr chipeș, a cărui față smeadă mă făcea să cred că e de origine orientală. În jurul lui se aflau o sumedenie de obiecte prețioase, covoare orientale, suluri de stofă cu fir de aur.

Fata îi spuse:

— Iată-l. Este inutil să-i oferi vin și nici banii nu-i prea plac, însă e curios. Este slăbiciunea lui.

Bărbatul înșfăcă punga de pe masă și scoase doi arginți, pe care i-i întinse surâzând. Fata a scos limba la mine și a plecat clătinând din cap. Bărbatul se întoarse spre mine cu un zâmbet atât de larg, încât i se vedeau dinții impecabil de albi.

— Nici eu nu beau cu plăcere dacă nu sunt nevoit, mi-a spus el. Nu-mi pasă prea mult nici de bani, deși nu mă zgârcesc deloc atunci când întâlnesc un tovarăș pe măsură. În schimb, ca tine, sunt dornic de cunoaștere. Sunt negustor, după cum bine vezi, și sunt nevoit să plec în lungi călătorii. De aceea, schimb bucuros informații cu oamenii inteligenți. Nu cunosc prea multă lume în orașul acesta, iar prin hanuri nu întâlnesc decât bețivi lăudăroși. Nu-mi lua deci în nume de rău metodele prin care îi atrag la mine pe cei de la care sper să obțin informații folositoare.

M-a poftit să mă așez și mi-a oferit dulciuri ca și când aș fi fost copil. Vorbind energic, m-a întrebat despre posibilitățile pe care un negustor de obiecte de lux le are în Basel, despre

taxele vamale și despre multe alte lucruri în legătură cu care nu aveam nici cea mai mică idee.

— Sunt scrib, nu negustor, i-am răspuns.

— Dacă mergi curând la Constantinopol cu stăpânul tău, e bine să afli acest soi de informații. Nu sunt prea mulți care fac un drum atât de lung.

I-am spus cu amărăciune că această călătorie părea amânată pentru o dată incertă. Dădu din cap cu gravitate și zise:

— Da, da, am auzit. Conciliul a oprit cele mai importante surse de venit ale papei interzicând annata[1]. Sumele restante trebuie imputate Baselului și nu Romei. În plus, conciliul a decis că membrii săi au prioritate pentru orice post vacant. Nici de aici nu poate papa să primească vreun venit suplimentar. Cum ar putea atunci să finanțeze negocierile pentru uniune? Nu va găsi pe nimeni să-i împrumute bani măcar pentru patru galere echipate și trei sute de arcași cu care să apere Constantinopolul. Cu siguranță, aceasta va fi prima condiție pentru ca împăratul să vină în Italia. Să nu mai pomenesc de cât vor costa negocierile în sine. Sume de care se îngrozește orice om de afaceri rațional.

I-am spus că trimișii majorității se loviseră de aceleași dificultăți la Avignon.

— Nu mai merită să crezi în nimic dacă o cauză atât de nobilă și de dreaptă suferă din pricina lipsei banilor, am continuat.

— Mai ai încă multe de învățat despre lume, mi-a răspuns el zâmbind. În zilele noastre, banul primează. Ca să-ți arăt însă că am încredere în tine și ca să te poți baza și tu pe mine, îți spun din surse sigure că papa va primi împrumutul de care are nevoie de la Florența. Tranzacția este secretă și, conform înțelegerii, papa va muta negocierile la Florența, mai devreme sau mai târziu. Republica își va putea recupera astfel banii, chiar dacă discuțiile vor avea loc inițial într-un oraș italian mai neutru pentru a calma spiritele.

— Ce veste binecuvântată! am exclamat eu încântat. Deci vom porni totuși în călătorie.

1. Redevență percepută de Vatican de la episcopii și abații nou instalați, echivalând cu veniturile lor pe primul an.

Negustorul se întunecă la faţă.

— Nimeni de aici nu vede că uniunea este imposibilă. Am călătorit mult. Cunosc Constantinopolul şi ştiu foarte multe, inclusiv despre afacerile turcilor, pentru că am avut ocazia de-a face negoţ cu ei. Mă sperie să văd cu câtă ignoranţă au fost trimişi ambasadorii voştri într-o expediţie atât de periculoasă. Le doresc sincer binele tuturor creştinilor, de aceea sunt de părere că cineva ar trebui să-i avertizeze pe cei implicaţi. Vezi bine că uniunea dintre cele două Biserici nu se va înfăptui niciodată. Papa nu face decât să-şi risipească banii cu treaba aceasta nechibzuită. Nu face decât să-şi pună emisarii în primejdie, iar când totul va eşua, o să-şi piardă definitiv autoritatea în ochii ţărilor europene.

— Cum puteţi vorbi aşa? l-am întrebat eu întristat.

— Nu cunoaşteţi Biserica greacă, mi-a răspuns el cu convingere. Se consideră singura moştenitoare a învăţăturii ortodoxe. Conduşi de călugări fanatici, zeloţii din Constantinopol s-ar ridica împotriva împăratului şi a patriarhului dacă aceştia ar supune negocierilor chiar şi o singură literă din Crezul lor sau cel mai mărunt rit. Aceste discuţii, dacă într-adevăr vor avea loc, vor da naştere numai unor dezbateri fără rezultat, din moment ce nici o parte nu ar fi de acord să cedeze. Împăratul şi patriarhul nu se pot tocmi cu poporul acesta. Nici papa şi episcopii săi nu sunt mai îngăduitori. Din partea lor, singurul motiv al negocierilor este ca papa să fie recunoscut drept unic conducător al celor două Biserici.

M-a privit cu atenţie şi a continuat:

— Crede-mă, fiecare cuvânt este adevărat. Eşti ager la minte, ai înţeles deja că la Basel nu s-au certat decât pentru bani. Şi papa tot pentru bani continuă negocierile. Biserica răsăriteană este bogată, speră să obţină astfel noi venituri. Nimeni nu se gândeşte la credinţă, în afară de nişte teologi proşti care s-au lăsat duşi de nas ca nişte bufoni. Acesta e singurul lucru adevărat în toată afacerea.

A scuturat trist din cap, aşteptându-se să-l contrazic. Când a văzut că tac, a spus:

— Împăratul bizantin recurge la acest ultim mijloc din cauza situaţiei grave în care se află. Sultanul Murad, iubitor de pace,

și vizirul său înțelept au clarificat că nu sunt interesați de noi cuceriri în ceea ce privește Bizanțul. Și-au dat consimțământul ca Bizanțul să rămână așa cum este. Fiind atât de slăbit, imperiul nu constituie o amenințare pentru puternicul stat otoman. Sultanul însă va lua începerea acestor negocieri drept un gest ostil. Crezi că va sta să aștepte concluzia, o posibilă cruciadă? Ținând cont de populația Constantinopolului, știe că uniunea Bisericilor e imposibilă, dar nu poate să nu ia în seamă pericolul. Odată ce împăratul pleacă spre Italia, sultanul și-ar putea asmuți toate forțele asupra Constantinopolului și Bizanțul ar fi astfel pierdut. De aceea, nici împăratul, nici patriarhul nu se înghesuie să-și părăsească țara și să înceapă discuțiile, privite cu dezaprobare nu doar de turci, ci și de propriul popor. Doar existența lor depinde de o pace durabilă cu otomanii, nu-i așa?

S-a oprit și s-a uitat la mine, așteptând răspuns.

— De ce-mi explicați mie toate acestea? am întrebat.

A ridicat din umeri și mi-a spus:

— Dacă intenționați să porniți într-o călătorie atât de lungă, e bine să plecați cunoscând cât mai multe. Ar fi mai sănătos și pentru stăpânul tău, și pentru acei doi episcopi care-și sacrifică pozițiile și confortul, poate chiar și viața în numele unei cauze lipsite de speranță. Nu ar fi în avantajul tuturor să renunțați la acest proiect zadarnic și să restabiliți armonia în cadrul Bisericii?

— Sunteți într-adevăr un om sincer și altruist, am răspuns. Aș fi însă foarte naiv să cred că papa și cardinalii săi nu sunt conștienți de toate acestea. Împăratul bizantin și patriarhul își cunosc poporul mai bine decât noi. Turcii ar fi cucerit deja Constantinopolul dacă ar fi putut. Nu le-a lipsit voința, doar acum câțiva ani sultanul Murad a asediat în zadar orașul. Chiar așa slăbit și sărac, mândrul Constantinopol a fost în stare să respingă atacul necredincioșilor. Încercarea i-a costat scump pe otomani, cu siguranță nu vor să încerce din nou una ca asta.

Am cugetat cât am putut de bine și am continuat:

— Poate că ideea e imposibilă. Poate că va duce numai la discuții sterile și uniunea nu va avea niciodată loc. Poate că papa s-a folosit de discuțiile privind uniunea, de certurile privind

locul de desfăşurare doar pentru a câştiga adepţi şi a semăna zâzanie între membrii conciliului, care altfel l-ar fi privat de supremaţie şi l-ar fi făcut să se supună deciziilor sale. Poate că şi-au bătut joc de un învăţat credul şi de nişte episcopi pioşi cu o acţiune zadarnică. Însă, ca să fiu la fel de sincer cum aţi fost cu mine, trebuie să vă mărturisesc că totul mă lasă rece. Fie că uniunea are loc, fie că nu, mi s-a oferit ocazia să mă duc la Constantinopol şi să cunosc cultura grecilor. Acesta este singurul meu scop.

Foarte uluit, ridică brusc mâna şi strigă:

— Tânăr necredincios! Dumnezeu cu siguranţă te va pedepsi pentru că vorbeşti atât de nechibzuit, te va face robul turcilor. Trebuie să fii lipsit de suflet ca să aperi ceva care nu va aduce decât dezamăgiri celorlalţi pentru a-ţi satisface capriciile.

— Nu vă prefaceţi, i-am spus. Fiţi la fel de onest ca mine şi spuneţi-mi de partea cui sunteţi şi ce vreţi de fapt de la mine.

Deveni blând ca un mieluşel şi răspunse:

— Nu sunt decât un negustor paşnic, după cum vezi. Prosperitatea oricărui negoţ se bazează pe pace. Înţelegi, atunci, de ce vreau să fiu informat şi de ce te avertizez cu privire la conflictele care mi-ar putea îngreuna afacerile. Nu ţi-am cerut să-mi spui ceva ce nu ştie oricine. Nici nu ţi-am dezvăluit ceva ce un om interesat de politică nu ar şti. Nu mă poţi învinui de nimic şi mi-am cumpărat cu bani buni siguranţa. Cu toate acestea, spuse el grav, ai aduce un mare serviciu cauzei păcii dacă i-ai dezvălui avertismentele mele doctorului Cusanus şi l-ai îndemna să discute şi cu restul însoţitorilor înainte de a porni într-o călătorie al cărei sfârşit e necunoscut. Încă un lucru: drumul către Constantinopol nu e lipsit de primejdii, chiar şi pe cele mai puternice galere. Chiar dacă navele de război ale Veneţiei şi cavalerii din Rodos protejează căile maritime, piraţii au strategiile lor. Există riscul ca sultanul să trimită piraţii catalani aflaţi sub protecţia lui să stârpească în faşă orice idee de uniune.

— Vă înţeleg bunele intenţii, i-am spus. Voi vorbi cu doctorul Cusanus.

Bucuros de vorbele mele, a dus mâna la pungă.

— Desigur, vă voi răsplăti pentru efort. Prevină-l, arată-i că uniunea e imposibilă, întreabă-l dacă într-adevăr vrea să ducă la năruirea Bizanțului împingându-i pe otomani la război. Spune-i despre pericole și despre pirați ca să nu regreți.

Începu să numere monedele și să le așeze în grămăjoare în fața lui, privindu-mă fix. Am scuturat din cap.

— Nu mă puteți cumpăra. Nu m-am îmbătat niciodată, nu m-am lăsat niciodată sedus de vreo femeie. Dacă vă accept cererea este doar din cauză că stăpânul meu are dreptul să știe încotro se îndreaptă. Totuși, nici un avertisment nu poate împiedica ce se va întâmpla. Dacă aș putea fi ispitit într-o bună zi, dacă cineva într-adevăr ar vrea să mă facă să cedez tentației, atunci unul dintre prietenii dumneavoastră din Constantinopol mi-ar oferi manuscrisul *Iliadei*. Aș cugeta mult și bine înainte să refuz un astfel de dar.

— Fiecare cu nebuniile sale, dar trebuie să fii cu adevărat nebun să-ți risipești tinerețea și să-ți strici ochii descifrând scrieri vechi. Ai avea lucruri mai bune de făcut.

— Ce anume? am întrebat.

A întins mâinile, dar nu a fost capabil să răspundă. I-am povestit doctorului Cusanus despre această întâlnire suspectă chiar în aceeași zi. Nu s-a speriat. Dimpotrivă, s-a bucurat și mi-a spus:

— Veștile sunt bune. Dacă până acum m-am îngrijorat din cauza dificultăților care ne stau în cale, acum am speranță. Indiferent de unde vine, acest avertisment ne arată că oponenții uniunii sunt foarte îngrijorați. Dacă se tem că există șanse să fie înfăptuită, atunci putem și noi trage nădejde.

Câteva zile mai târziu, pe când ne întorceam de la vecernie, cineva a încercat să mă înjunghie, profitând de întuneric. Am simțit lovitura, dar numai după ce am ieșit din mulțime și m-am pipăit am observat gaura din haină și tăietura urâtă pe care cuțitul ascuțit o lăsase pe coperta de piele a unei cărți. I-am arătat tăietura doctorului Cusanus, care mi-a reproșat că luasem cu mine o carte laică la slujbă, dar a trebuit să recunoască apoi că fusesem norocos, fiindcă, dacă nu ar fi oprit lama, aș fi fost grav rănit.

— Nu este asta încă o dovadă pentru cât de absurde sunt treburile? Răul este răsplătit, iar binele pedepsit.

Mi-a spus că, fiind filosof, nu credea că providența sau diavolul se amestecă atât de direct în evenimente pe cât credeau oamenii needucați. O coincidență stranie nu putea explica în mod rațional o întâmplare.

— În diversitatea fluctuantă a contingențelor pot exista coincidențe și mai stranii, mi-a spus el, dar dacă încerci să amesteci providența în faptul că ai fost răsplătit pentru o greșeală, ești la fel de nechibzuit precum bătrâna care dă vina pe diavol când pisica e cea care a vărsat laptele de pe masă. Coincidențele, oricât de numeroase, nu vor demonstra niciodată nimic.

I-am zis că scepticismul său e mai rău decât al meu, că nu luasem cartea cu mine decât cu scopul de-a învăța mai multe. Mi-a răspuns:

— Adesea mi-ai vorbit de cunoaștere, de absolut, de adevăr și n-am vrut să te contrazic. Mi-am spus că ești tânăr și n-am vrut să te descurajez în căutarea ta sinceră. Aici, la Bologna însă, prins în intrigile acestea derutante și pradă incertitudinii, am ajuns în final la o concluzie sigură, și anume că omului nu-i este dată cunoașterea absolută.

Uluit, l-am întrebat cum justifica o concluzie atât de întunecată. Și-a frecat templele cu degetele ca să-și adune ideile în gălăgia de afară:

— Studiul creației m-a făcut să cred că, așa cum fiecare ființă voiește să-și împlinească natura, ea a fost înzestrată și cu mijloacele adecvate pentru a atinge acel obiectiv. Mai presus de toate, ființa umană urmărește să cunoască și să priceapă, astfel că putem presupune că a primit instrumentele necesare pentru a-și realiza această aspirație. Studiind însă esența cunoașterii umane, observăm repede că toate cunoștințele provin din comparația dintre ceea ce cunoaștem și ceea ce nu cunoaștem încă. Putem merge mai departe cu această idee, dar nu vom ajunge niciodată la capăt. Adevărul absolut, cunoașterea absolută ne sunt inaccesibile. Vei înțelege mai bine dacă numesc adevărul absolut Dumnezeu. Nu vom cuprinde niciodată esența lui Dumnezeu, astfel că toate adevărurile noastre vor rămâne limitate și proporționale cu ceea ce știm. Adevărul

absolut este nemărginit, la fel cum Dumnezeu este nemărginit, și rămâne de neatins pentru noi. Nu înțelegi asta pentru că ești obișnuit să vezi doar fragmente limitate în jurul tău, însă studiul matematicilor m-a făcut să înțeleg că singura cunoaștere la care putem ajunge este aceea că nu vom putea niciodată ajunge la cunoașterea absolută, pentru că atunci omul ar fi Dumnezeu. Numesc aceasta doctă ignoranță, spre deosebire de simpla ignoranță, deoarece ea ne oferă unica bază solidă pe care putem clădi gândirea rațională fără să ne rătăcim în visuri.

— Și toți erudiții Greciei? l-am întrebat eu. Toți marii filosofi? Sunteți mai înțelept decât ei?

— Nu cred că sunt mai înțelept decât nimeni, răspunse el cu modestie, dar îmi recunosc mai ușor prostia. Însă o cugetare precisă și logică îmi arată ce se află dincolo de ceea ce prezint și apare ca o simplă reverie, o iluzie, un set de presupuneri nedovedite. Insist asupra acestor afirmații, deoarece am ajuns să le înțeleg cu mare efort și bătaie de cap. Să-ți explic printr-o comparație matematică. O linie dreaptă poate fi curbă?

— Nu, dreapta este contrariul unei curbe.

— Într-adevăr, spuse el bucuros. Gândește-te însă la o dreaptă tangentă la cerc. Imaginează-ți că cercul este infinit de mare. În acest caz, tangenta se confundă inevitabil cu el. Într-o lume infinită, contrariile coincid, iar dreapta și curba se unesc și devin identice. Acum imaginează-ți că înscriem un poligon în cerc. Oricât de mici am desena laturile, nu vor coincide niciodată cu circumferința cercului. Cvadratura cercului este o imposibilitate. Dacă ne imaginăm însă că numărul de unghiuri ale poligonului crește la infinit, astfel încât laturile sale devin infinit de mici, atunci, fiind compus din părți infinit de mici, trebuie în mod necesar să coincidă cu circumferința cercului. Aceasta este singura soluție la problema cvadraturii cercului. Contrariile se întâlnesc și coincid în infinitul cel mic. Așadar, la fel de bine îl găsim pe Dumnezeu în infinitul cel mic precum în infinitul cel mare. Însă, în lumea existenței și a întâmplării, totul este caracterizat prin limită și măsură, prin urmare și cunoașterea umană este mărginită. Nu putem măsura și înțelege fenomenele decât în relație cu alte fenomene limitate. Nu putem pricepe nimic din relația lor cu infinitul cel mare și infinitul

cel mic. De aceea a trebuit Dumnezeu să se facă om și să vină în lume. Hristos este suprapunerea ființei umane cu Dumnezeu, a finitului și infinitului, a ceea ce este limitat cu ce este nelimitat.

— În timpul peregrinărilor mele, am învățat că Dumnezeu este la fel de mare și la fel de mic precum omul. Credeam că Dumnezeu se află în propria-mi inimă, era adevărul absolut pentru mine. Dacă aveți dreptate în ceea ce spuneți înseamnă că finitul și infinitul coincid în om.

Cuvintele mele l-au îndurerat.

— Sunt doar visuri, iluzii, misticism și erezie, a spus el agitat. Gândirea în sine este deja o manifestare a păcatului originar. Acest păcat nu este același lucru cu căderea în ispita trupească. Sfinții, asceții, chiar și călugării cei mai neștiutori au demonstrat că omul este capabil să-i reziste. Nici nu poate fi vreo simplă slăbiciune atribuită caracterului limitat al omului, precum mândria, vanitatea, invidia și reaua-voință. Nu, la om, păcatul originar este pur și simplu această iluzie de-a putea ajunge la adevăr, la cunoașterea absolută. Așa îl înțeleg, însă mi-e imposibil să duc gândul până la capăt înainte să-l armonizez cu doctrina Bisericii, pentru că nu am elucidat încă pe deplin chestiunea privind limitele cunoașterii.

M-a îndemnat să mă obișnuiesc cu conceptul de infinit, care, dificil de înțeles, necesita o antrenare temeinică a gândirii. Să-ți îndrepți gândurile spre infinitul mic și infinitul mare presupunea doar o comparație, dar amândouă mai trebuiau lipsite și de noțiunile de măreție sau micime care aparțineau lumii finite. Infinitul era Dumnezeu, care, fiind infinit, nu putea fi descris drept mare sau mic, iar infinitul nu putea fi definit ca existând sau neexistând, pentru că aceste noțiuni l-ar fi legat de lumea finitului. Așadar, puteam aborda infinitul prin reflecție și raționament folosind comparații, însă gândirea omenească nu era capabilă să-l conceapă.

Am fost atât de dornic să pricep această problemă, încât am uitat complet de cuțitul care încercase să mă străpungă. Mi-am adus aminte abia când am ajuns în curte și i-am spus:

— Cred că nu voi afla niciodată cine m-a înjunghiat și de ce, dar este trist să mă gândesc că o bucată mică de fier e

capabilă să-mi ia viaţa într-o clipită, să-mi stingă de tot gândurile. Să fim, aşadar, prudenţi în felul nostru limitat şi să evităm moartea, chiar dacă adevărul ei este doar relativ în relaţie cu celelalte adevăruri limitate.

În ziua următoare, arhiepiscopul de Taranto a intrat călare în curtea reşedinţei pontificale. A descălecat atât de repede, încât pintenii şi cuirasa îi zăngăneau sub mantie. A pătruns în palat ca un soldat. Odată cu el, se întorceau voinţa şi hotărârea. Papa a ratificat în cele din urmă decretul minorităţii, iar Dishypatus a acceptat că locul de desfăşurare urmează să fie decis abia când împăratul şi patriarhul debarcau în portul italian care le convenea. Acest erudit grec, sumbru şi morocănos, era la fel de exasperat ca noi de toate amânările. Ezitarea nu mai servea la nimic. Văzând că papa a aprobat decretul minorităţii, a declarat şi el în scris, în numele împăratului şi al patriarhului, că recunoaşte drept autentic doar conciliul format din reprezentanţii numiţi de papă şi din episcopii care se alăturau acestora. A mers până la a da asigurări că împăratul şi patriarhul urmează să pornească spre Italia la o lună după ce reprezentanţii conciliului, împuterniciţi de papă, o să sosească la Constantinopol. Papa şi-a trimis de dinainte vărul, pe arhiepiscopul Condulmer, la Veneţia ca să închirieze galerele de război prevăzute în acord şi l-a numit comandant al acestora. La Constantinopol, delegaţia trebuia să organizeze discuţiile împreună cu legatul său, Ioan de Ragusa, şi, pentru a o întări, ni s-au adăugat doi episcopi.

Am avut şi eu ocazia să-l văd pe papă în timpul recepţiei solemne organizate în cinstea plecării noastre. Datorez asta mai degrabă arhiepiscopului de Taranto decât modestului doctor Nicolaus. Arhiepiscopul nu mă uitase. Din atitudinea şi bunăvoinţa sa, mi-am dat seama că mă consideră unul din cei mai fideli susţinători ai Sanctităţii sale. Pe deasupra, mi-a dat de înţeles că aş putea primi o prebendă generoasă la întoarcerea din Constantinopol. I-am spus că nu vreau să mă dăruiesc Bisericii, că sunt mulţumit să-i studiez pe poeţi, deoarece discuţiile mele cu doctorul Cusanus arătaseră că nu am stofă de filosof. Mi-a răspuns că asta nu înseamnă nimic, că mă pot bucura de veniturile unei parohii chiar dacă nu primisem tonsura, angajând pe cineva să-mi ţină locul. Probabil că i-am părut

foarte straniu și chiar puțin nebun când i-am zis că nu vreau să mă leg de nimic.

Binecuvântarea papei nu m-a entuziasmat prea mult, deși am avut parte de cinstea de a-i săruta încălțările. L-am privit cu atenție când a vorbit cu noi. Era chipeș, slab și melancolic, dar nu era un orator, precum cardinalul Cesarini. Știam că e fiul unui negustor bogat din Veneția și că și-a împărțit averea săracilor și s-a călugărit, ascultând porunca lui Hristos. Împreună cu un alt călugăr care-i împărtășea ideile și al cărui tată fusese papă, a ajuns în slujba curiei romane. Cum de-a fost chiar el ales papă în conclavul cardinalilor? Singura explicație e că aceștia s-au gândit că-l vor putea manipula ușor. Nu studiase nici teologia, nici dreptul canonic, nu-l interesa nici literatura, ci se mulțumea să urmeze regulile ordinului său monastic și să se poarte impecabil din punct de vedere moral. A intrat în conflict cu conciliul de la bun început, un conflict care s-a adâncit de la an la an, înghițind Biserica. Populația Romei s-a răsculat împotriva sa, reinstaurând republica și forțându-l să fugă pe Tibru, în barca unui pescar, însoțit de singurul servitor care-i rămăsese credincios. Numai o rafală de vânt nesperată l-a salvat de sulițe și săgeți, culcându-l pe fundul bărcii. Intrase în război cu prinții italieni. În mod rațional, ar fi trebuit să renunțe și să caute sprijinul conciliului. În schimb, îndrăzneț și încăpățânat, a aruncat chestiunea uniunii între cele două tabere ale conciliului, iar majoritatea s-a declarat public împotriva lui.

Îl priveam pe acest om sever cu o curiozitate amestecată cu groază. Nu-i puneam la îndoială voința de a-l urma pe Hristos. Observându-l, nu puteam nici să-l acuz de ambiție personală. Dimpotrivă, eram din ce în ce mai convins că nu caută propria glorie, ci crede cu tărie că apără moștenirea Sfântului Petru și că vrea să restabilească autoritatea Sfântului Scaun, gândindu-se la urmașii săi și la binele Bisericii. Se născuse într-un timp al întunericului și al disperării, al discordiei, în care mulți vedeau semnele vremurilor de pe urmă. Amărăciunea, dezamăgirile și postul îi brăzdaseră adânc fața. El era capul Bisericii, iar corpul nu putea trăi fără cap. De ce primise însă tocmai el cheile împărăției cerului? Asta nu înțelegeam. Credea că are

dreptate, dar majoritatea conciliului credea şi ea că are dreptate, iar abuzurile vizibile, lăcomia şi viaţa păcătoasă ale Bisericii făceau această convingere lesne de înţeles.

A vorbit despre importanţa misiunii delegaţiei şi le-a cerut membrilor să nu-şi exprime la Constantinopol vreo opinie personală privind divergenţele doctrinare dintre Biserici şi să-şi aducă aminte că acestea aveau să fie rezolvate la conciliu. Le-a interzis să se lase prinşi în discuţii şi le-a dat permisiunea să-i excomunice pe membrii majorităţii conciliului, dacă aceştia încercau să-i facă pe împărat şi pe patriarh să respingă invitaţia minorităţii, invitaţie pe care o aproba el însuşi. Evitând dezbaterile dogmatice, trebuiau totuşi să stabilească relaţii de prietenie cu Biserica orientală şi să facă tot posibilul să adune documente folositoare cauzei Bisericii romane în viitoarele discuţii privind problemele legate de credinţă. Toate acestea erau de importanţă secundară însă. În primul şi-n primul rând, sarcina lor era să-i convingă pe împărat şi pe patriarh să pornească spre Italia numaidecât. Restul problemelor aveau să fie discutate în cadrul negocierilor.

— Faceţi-i să înţeleagă, a spus el, convingerea noastră, certitudinea că, dacă uniunea se va înfăptui, va trezi creştinătatea şi o va aduce la un loc. Mulţumită ei, ameninţarea otomană asupra Constantinopolului va trezi conştiinţa prinţilor şi va aprinde în ei ardoarea sfântă care a împins Occidentul la cruciadele pentru eliberarea Pământului Sfânt. Dacă ecoul războaielor şi neînţelegerilor noastre îi face să ezite, încercaţi să-l reduceţi, să-l faceţi să dispară în discursurile voastre.

A împărţit sec aceste sfaturi, fără înflăcărare, ca şi când ar fi îndeplinit o obligaţie neplăcută. Se ferea de mulţimi şi de compania altora. Izolarea severă a chiliei îşi lăsase amprenta asupra lui. Cu toată pompa noului său prestigiu, arhiepiscopul de Taranto stătea ţeapăn şi drept, precum o rocă în mare. Chipul său era ca de fier. Bănuiam că se gândeşte că el ar fi făcut lucrurile cu totul altfel dacă era capul Bisericii. Acest gând mă făcea să-l respect cu atât mai mult pe papa Eugeniu cu cât lui îi lipseau aceste trăsături. Fiecare decizie era rezultatul unei dezbateri interioare. Ezita mereu, nesigur de corectitudinea lor, şi astfel îmi inspira mai multă încredere.

Mă aflam în curte, încercând să aranjez bagajul doctorului Cusanus pe cal, când m-am trezit că italianca cu ochi negri mi se alăturase. Mi-a zâmbit și a pipăit locul unde fusesem străpuns cu cuțitul, pe care îl cususem chiar eu.

— Du-te în drumul tău, fato, i-am spus.

Ochii îi scăpărau. Și-a încleștat maxilarul atât de tare, încât buzele i-au pălit, iar mânia i-a urâțit chipul.

— Să citești cărți știi, Ioannis, dar despre viață nu știi nimic. Gaura aceea din haină ar trebui să te învețe să fii mai politicos cu femeile și să nu le rănești fără motiv. Neghiobia și proasta ta creștere îți vor aduce suferință.

— Fii fără grijă, i-am răspuns, știința îmi rezervă suficientă suferință, chiar dacă tu nu înțelegi.

Cuprins de curiozitate, am întrebat-o:

— Tu m-ai înjunghiat?

A izbucnit în râs și m-a împins cu mâna.

— Ce idioți sunt bărbații! Ai ieșit de la vecernie cu o privire atât de înghețată, nici măcar nu m-ai observat în piață cu tipul care vrea să-mi intre în grații. Un moft de moment m-a făcut să-i promit că-l sărut dacă te înjunghie. A făcut-o fără să ezite și și-a câștigat sărutul, chiar dacă nu te-a rănit. Nu știu care e mai tâmpit dintre voi doi.

— Și mai îndrăznești să mărturisești! am exclamat eu, gândindu-mă cum aș putea s-o pedepsesc mai bine.

Copitele cailor tropăiau în curte, oștenii încălecau. Entuziasmul plecării a pus stăpânire pe mine. Am prins-o în brațe și am sărutat-o cât de bine m-am priceput. A închis ochii și s-a albit de tot la față. Deodată, desprinzându-se din strânsoare, m-a scuipat, mi-a tras o palmă, a izbucnit în lacrimi și a șters-o.

Răzbunarea nu mi-a adus nici o bucurie. Dimpotrivă, m-a întristat. Pe când părăseam orașul călare, mi-am spus că într-adevăr nu știu multe despre viață. Însă m-am răzvrătit, nici nu voiam să știu, refuzam să-mi întunec mintea și gândurile cu țărâna, să las beția simțurilor să-mi fure limpezimea judecății. Țărână eram poate și eu, dar scânteia rațiunii din mine nu putea să fie doar țărână.

Doctorul Cusanus călărea și el cu capul plecat, adâncit în gânduri. Ne aștepta un drum lung. Credeam că se roagă în

sinea sa, gândindu-se la toate încercările care ne așteptau. A ridicat în final capul rotund și m-a privit cu ochii lui ca de copil neliniștit.

— Adevărul e simplu. Trebuie să fie cel mai simplu cu putință. În diversitatea a tot ceea ce există și în rețeaua complicată a gândirii umane, adevărul suprem trebuie să fie atât de simplu, încât să-l găsim și să-l vedem clar într-o străfulgerare. De ce ne chinuim, când ideile, chiar și ale celor mai înțelepți, când toate cărțile pe care le citesc nu fac decât să construiască un zid în jurul meu și să mă separe de adevărul cel mai simplu?

— Moartea este singurul adevăr, am spus eu. Am întâlnit-o deja în vreme ce hoinăream singur, când m-am trezit într-o dimineață aproape de zidul unui cimitir, în cântecul unei privighetori. Cred că viața este doar cântecul unei privighetori, la fel de lipsită de logică și de sens.

— La fel credeau și stoicii, și discipolii lui Epicur, mi-a spus el oftând, și nu există doctrină mai tristă. De aceea a trebuit Cuvântul să se facă om și să coboare pe pământ, ca să ne scape din deznădejde și să ne dăruiască viața eternă. Pentru un gânditor, pragul credinței este înalt, dar nu insurmontabil, și nu e demn să strige: *cred pentru că e absurd*. Un păcat pentru evrei, nebunie pentru greci, totuși adevărul este atât de simplu, încât și un copil l-ar vedea.

— De ce trebuie să tot repetați asta? am întrebat. Dacă ați avea credință, n-ar mai fi nevoie să repetați ca să v-o sporiți până se ridică la nivelul cerințelor rațiunii și inteligenței dumneavoastră. În adâncul sufletului, maestre, sunteți un sceptic, așadar nu mă puteți acuza sau condamna de caut un adevăr diferit.

— Sunt un sceptic, un trădător al tinereții mele, slujesc o cauză în care nu cred, strigă el. Dar, Dumnezeule, dacă mi-ai dat darul gândirii, ai vrut să mă folosesc de el. Lasă lumina adevărului Tău să mă lumineze. O dată, o singură dată în viața mea și voi fi mulțumit.

— Papa va rămâne capul Bisericii, am spus eu ca să-l consolez. Fiți conștiința nerăbdătoare a Bisericii, conștiința care se îndoiește. Cu siguranță, de aceea ați primit tocmai dumneavoastră cea mai importantă misiune a vremurilor noastre, aceea

de-a împăca Orientul și Occidentul. Însă asupra mediatorului, asupra mesagerului păcii toți se năpustesc în aceste vremuri întunecate. De aceea vă însoțesc și vă voi apăra, curios de deznodământul acestei sarcini.

Însă, în timp ce se ruga pentru o revelație, mi-am dat seama c-o avusesem deja pe a mea sub soc, aproape de zidul cimitirului, în dimineața în care m-am trezit în cântecul privighetorii.

III

Pe la jumătatea lui august, am reușit în sfârșit să părăsim Veneția, pe galerele închiriate din banii papei. Apele erau în general calme. Navigam de-a lungul coastei muntoase. Marea era albastră-roșiatică în apusul soarelui. Pentru mine, aceasta era marea Romei și a Antichității. Ce exaltat eram să văd malurile Greciei în zare. Am coborât pe țărm la Patras, unde îmi venea să îmbrățișez fiecare dafin acoperit de praf, fiecare coloană ruptă a vreunui templu. Realitatea era imposibil de negat însă. Arșița verii arsese totul în jur. Din templele antice nu mai rămăseseră decât ruine. Călugării bărboși, îmbrăcați în negru, ne blestemau din priviri pe noi, latinii.

Pe vas, venețienii m-au învățat că marea din jurul Greciei e tărâmul urii. Turcii dețineau la est Asia Mică, la vest Bulgaria, Macedonia și Tesalia. Ultimul vestigiu al puterii bizantine era Moreea, condusă de frații despotici ai împăratului, care se certau între ei și le mai ceruseră și turcilor să le sprijine cauza. Demetrios, fratele împăratului, participase alături de Murad la asediul Constantinopolului. Veneția și Genova, dușmane de moarte, cuceriseră insulele și le făcuseră loc de negoț. Despotul Serbiei plătea tribut sultanului, la fel făcea și cel al Albaniei. Veneția cucerise coasta dalmată luptând împotriva împăratului german. Ultimii reprezentanți ai imperiului latin fondat de cruciați, câțiva descendenți ai conților și baronilor franci, se chinuiau să-și păstreze insulele. Aici domnea ura împotriva tuturor. Creștinii îi detestau pe musulmani și musulmanii, pe

creştini. Catolicii îi urau pe grecii ortodocşi, ortodocşii, pe catolici. Ţăranii săraci îşi urau stăpânii, iar nobilii se urau între ei. Ca străin, făceai bine să-ţi ţii gura ca nu cumva să jigneşti pe careva. Iată ce deveniseră puterea şi splendoarea Bizanţului. Tâlharii unei epoci de ură şi de discordie se băteau acum pe rămăşiţele sale. Părea o nebunie să crezi că poţi aduce pacea într-o ţară unde fratele împăratului era în stare să se alieze cu necredincioşii împotriva acestuia.

La Patras a urcat la bord Constantin, despotul Moreei, cel mai mare dintre fraţii încă în viaţă ai împăratului Ioan al VIII-lea. În calitate de reprezentant al împăratului, intenţiona să-i inspecteze pe cei trei sute de arcaşi care trebuiau recrutaţi în Creta, aflată sub stăpânirea Veneţiei, după care urma să ne însoţească până la Constantinopol. Împăratul avea să-l lase să domnească în locul lui când pleca în Italia. În absenţa fratelui său, avea deci să fie responsabil de apărarea Constantinopolului. Se spunea că e un războinic excelent. Veneţienii şopteau însă că venise de la Constantinopol în Moreea fără voia împăratului şi că voise să-şi alunge fraţii cu ajutorul turcilor.

Eu, unul, nu prea credeam. Era un bărbat la vreo treizeci de ani, chipeş şi cu barba cârlionţată. Chipul său era marcat de aceeaşi melancolie ca al lui Dishypatus. Inspira însă încredere şi prietenie şi nu era nicidecum mândru, deşi era rudă cu împăratul. Aristocraţii greci din suita sa păreau mult mai aroganţi. Am înţeles repede că ne considerau nişte barbari, chiar dacă se purtau foarte politicos cu noi. Aşa sărac şi decăzut cum era, imperiul lor exista totuşi de mii de ani. Prinţii şi suveranii din Occident nu erau decât nişte parveniţi în ochii lor.

Ca să câştigăm timp, delegaţia noastră s-a împărţit în două. O parte a luat-o înainte, spre Constantinopol, ca nu cumva delegaţia din Avignon să ajungă înaintea noastră. Doctorul Nicolaus şi cu mine am pornit spre Creta împreună cu prinţul Constantin. În timpul călătoriei, l-am cunoscut pe omul cel mai apropiat de prinţ, pe nobilul şi eruditul Phrantzes, care-l însoţea în calitate de sfătuitor. Mi-a povestit el însuşi că au crescut împreună şi că erau de nedespărţit.

Nu-mi puteam imagina că vreunul din nobilii aceia e interesat de mine din pură simpatie. Am priceput că vrea doar să culeagă informații despre membrii delegației noastre, despre conciliu, despre situația din Italia. Mi-a dat de înțeles că cei din Constantinopol sunt bănuitori, că aveam să întâmpinăm dificultăți. Cu toate acestea, prințul Constantin credea că uniunea e inevitabilă din punct de vedere politic, altfel, Constantinopolul era amenințat de distrugere mai devreme sau mai târziu. Mi-a mărturisit că și el sprijină uniunea din motive raționale și sentimentale.

— Doar slujim același Hristos, mi-a spus. Într-o lume civilizată, acest fapt ar trebui să primeze în fața prejudecăților unor călugări grosolani și a războiului pe care-l poartă teologii pentru un cuvânt sau o literă.

Vorbea prost latina, dar mi-a făcut un serviciu repetând în greacă tot ce spusese, la cererea mea. Astfel, nu am fost obligat să mă rezum la greaca vulgară vorbită de servitori pentru studiile mele. La rândul său, mi-a fost recunoscător pentru că-i corectam latina. Purtarea sa rafinată și politețea impecabilă mi-au făcut o impresie puternică.

— Cine știe, între Biserica Romei și cea a Greciei poate nu există altă diferență decât cea dintre latină și greacă, mi-a spus el. Latina, limba conducătorilor și a juriștilor, greaca, limba poeților și a filosofilor. În Occident, Biserica s-a dezvoltat mulțumită oamenilor care au învățat drept roman. În Bizanț, pe baza filosofiei grecești. Știința voastră este guvernată de rațiunea admirabil de seacă a lui Aristotel, a noastră, de o profundă tradiție platonică. Pentru voi, esențialul în Biserică este legea, pentru noi, spiritul. Dacă uniunea se realizează, va avea drept consecință că cele două Biserici vor exercita o influență rodnică una asupra celeilalte. Dați-ne legea, iar noi vă vom da spirit nou.

Știa pe de rost lungi pasaje de poezie greacă, începând cu *Iliada*, și era dornic să mi le recite cu vocea sa frumoasă, școlită. Prințul Constantin examina vasul și armamentul său și discuta tactici navale cu cardinalul Condulmer și căpitanul venețian. Doctorul Cusanus desena neîncetat figuri geometrice pe hârtie, iar seara studia stelele. Vasul era o lume în sine,

îngustă și ordonată. Marea ne izola, evenimentele epocii se aflau departe, inaccesibile. Liniștea pusese stăpânire pe mine. Mi-ar fi plăcut să nu se termine niciodată călătoria. În Candia se afla o fortăreață venețiană al cărei comandant recrutase deja trei sute de arcași conform acordului, o parte, din garnizoana sa, alta, dintre aprigii locuitori ai insulei. Despotul Constantin însă nu s-a mulțumit doar să-i vadă aliniați și să-i numere. A inspectat fiecare om și armă în parte, a respins mulți recruți din cauza vârstei prea fragede sau a lipsei de experiență și le-a cerut venețienilor să-i dea fiecărui soldat cel puțin un coif, o cuirasă și un arc bun. Clerul a considerat excesive pretențiile sale și venețienii au cerut prețuri astronomice pentru echipament, dar Constantin le-a zis:

— Dacă turcii profită de absența împăratului ca să atace Constantinopolul, nici o neglijență nu va mai putea fi îndreptată, nici cu bani, nici cu lacrimi, nici cu rugăciuni. De asemenea, pentru a evita posibilele neînțelegeri, acești soldați străini trebuie să fie bine antrenați și disciplinați. Acum câțiva ani, pescarii din Constantinopol au pus la cale un complot prin care să pună mâna pe oraș și să-l predea turcilor. Șase sute de locuințe au trebuit să fie evacuate și distruse, un întreg cartier de-a lungul zidului de pe coastă. Sunt soldat și nu pot face compromisuri privind acordul pe care împăratul l-a încheiat cu papa.

După câteva zile de târguieli, mercenarii s-au îmbarcat în cele din urmă, iar noi ne-am continuat călătoria pe Marea Egee cu un vas care devenise înghesuit și dezorganizat. Fiecare insulă pe care o lăsam în urmă era slăvită în poeziile și legendele grecești. Pe când ne apropiam de Hellespont, speram din toată inima să o luăm de-a lungul ruinelor Troiei ca să pot măcar zări, chiar redus la o vagă linie albăstruie, țărmul pe care au debarcat grecii. Doctorul Cusanus, care era pasionat de hărți, m-a asigurat că situl Ilionului apare pe cele ale lui Ptolemeu. Râvneam ca măcar o dată, cu *Iliada* în mână, să pot cerceta locurile unde se desfășuraseră luptele imortalizate în epopee. Însă pământul se afla în stăpânirea turcilor, iar venețienii susțineau că aceștia ar fi ucis pe loc orice creștin care le cădea în mâini, dacă nu era protejat de o escortă înarmată și nu avea

permis de liberă trecere din partea sultanului sau a unui pașă. Nu se eliberau însă asemenea permise pentru Hellespont, deoarece turcii aveau garnizoane aici și se temeau de iscoade.

Tocmai trecuserăm de Mytilene când s-a iscat o furtună teribilă care ne-a făcut să deviem de la traseu. Am încercat să ajungem în portul insulei Lemnos, dar, deși ne aflam la adăpostul insulei, vântul era atât de puternic, încât ramele nu făceau față. Am fost nevoiți să ne lăsăm în seama lui și, după ce furtuna a trecut, am văzut înălțându-se din mare, drept în fața noastră, un munte abrupt împădurit. Nu mai văzusem niciodată un peisaj atât de sălbatic, însă în mijlocul stâncilor apăreau mănăstiri și cupole de biserici. Furtuna ne adusese aproape de Muntele Athos, muntele sfânt al Bisericii grecești. Acest pământ sacru se afla și el în mâinile turcilor, dar mănăstirile plăteau tribut sultanului, care le proteja teritoriul și le permitea să-și practice credința în libertate. Această regiune era atât de sacră, încât nici otomanii nu îndrăzneau să o prade. Numai pirații catalani, atrași de comorile mănăstirilor, îi atacaseră pe călugări odată.

Ne simțeam toți slăbiți din cauza răului de mare. Sclavii erau și ei la capătul puterilor, iar unul dintre vase avea o spărtură. Trebuia să găsim un port, să cumpărăm merinde, să ne înnoim proviziile de apă dulce și să reparăm stricăciunile. Numai porunca prințului Constantin i-a convins pe călugări să ne lase să ancorăm într-un mic port al unei mănăstiri.

De mii de ani, nici o femeie nu avusese voie să pună piciorul în incinta sacră a peninsulei. Phrantzes m-a asigurat că nici măcar nu se găseau animale de parte feminină în acest deșert muntos tăcut.

Biblioteca mănăstirii principale adăpostea manuscrise care datau din vremea Bisericii timpurii și de la primele concilii. De secole întregi însă, călugării și sihaștrii atoniți nu mai căutau înțelepciunea divină în cărți. Susțineau că intră în comuniune directă cu Dumnezeu cu ajutorul exercițiilor spirituale și că Îi pot vedea lumina.

Auzind vorbindu-se de manuscrise, doctorul Nicolaus s-a arătat foarte interesat.

— Sunt o ființă slabă, dar ar fi greșit să mă îndoiesc de Providență. Dumnezeu este cel care ne-a expus pericolelor mării și nu am simțit niciodată o teamă mai mare. Totuși, proiectul Lui era să ne conducă aici, în cel mai sfânt loc al Bisericii grecești. Este un semn pe care trebuie să-l luăm în seamă.

Phrantzes a explicat:

— În secolul trecut, în anii în care moartea neagră făcea ravagii în lume, teologia palamită, originară din Muntele Athos, a dominat-o pe cea rațională și liberală a lui Varlaam, fiind confirmată drept ortodoxă de Biserica noastră. Varlaam a mai îndrăznit și să recomande uniunea cu Biserica occidentală, așa că nu vă puteți aștepta la o primire călduroasă.

În calitate de frate al împăratului, prințul Constantin era totuși foarte influent, iar călugării erau atât de mândri de moaștele și de bibliotecile lor, încât au uitat de dușmănia pe care ne-o purtau. Cucerirea Salonicului îi luase și pe ei prin surprindere și nu se simțeau în siguranță sub stăpânirea sultanului, deși cei care erau însărcinați cu treburile domestice purtau veșminte turcești, spre marea mea mirare. Credeau cu atâta tărie în doctrina lor, sfințită de trecerea secolelor în comparație cu cea a Bisericii occidentale, încât sperau să-i convertească până și pe papă și pe trimișii săi. Ne-au arătat comorile lor: vase sfinte, veșminte preoțești cu fir de aur, perle și nestemate, icoane făcătoare de minuni înnegrite de fumul candelelor. În interiorul mănăstirii, o întreagă școală de călugări muncea pictând și aurind imaginile sfinților conform regulilor străvechi. Multe dintre icoane erau atât de frumoase, încât îți trezeau evlavia. Mănăstirea avea venituri mari mulțumită acestora.

Spre uimirea și groaza noastră, am descoperit că doi dintre călugări vorbesc latina; ei părăsiseră Biserica Catolică și își lăsaseră barba să crească. Proclamau cu ardoare ortodoxia Bisericii grecești. Cea catolică pervertise învățăturile apostolice, le modificase prin adăugiri necuvenite. Papa era Antihristul, iar Biserica Catolică, curva Babilonului. Doctorul Cusanus a trebuit să se abțină din răsputeri să nu declanșeze o dispută. Fără îndoială, călugării au luat tăcerea noastră drept smerenie și au crezut că ne-au afectat profund cu argumentele lor, pentru că i-au permis doctorului Nicolaus să petreacă zile în șir

în biblioteca mănăstirii. A găsit acolo textele în greacă ale Conciliilor al şaselea, al şaptelea şi al optulea, precum şi o scriere a Sfântului Vasile împotriva lui Eunomius. A fost cuprins de bucurie să descopere un manuscris necunoscut al lui Dionisie Areopagitul. Dintre toţi filosofii, pe acest grec învăţat îl preţuia cel mai mult, discipol al Sfântului Pavel. Scrisese numeroase tratate care au fost recopiate şi traduse şi răspândite în lumea occidentală.

Răsfoia cu mâini tremurânde pergamentele îngălbenite de timp, pe care cerneala decolorată abia se mai zărea. Călugării ar fi preferat să-i arate cărţile de imnuri, evangheliile cu paginile încărcate de aur şi argint şi coperţile incrustate cu fildeş şi pietre preţioase. Nu pricepeau entuziasmul umanistului pentru cărţile acelea trecute, aparent lipsite de valoare. Nu intenţionaseră să păstreze scrierile poeţilor şi filosofilor păgâni, dar bănuiau că se găsesc şi din acestea prin bibliotecă. Nu aveau un inventar complet al cărţilor.

După ce a reuşit să cumpere copiile textelor conciliilor şi ale scrierilor Sfântului Vasile, doctorul Nicolaus şi-a petrecut timpul comparându-le cu originalele ca nu cumva să se fi strecurat vreo greşeală. Îşi frângea mâinile, ofta, aproape că începea să plângă la gândul că avem atât de puţin timp pentru a studia aceste comori. Descoperirile sale erau mai degrabă rezultatul întâmplării decât al cercetării sistematice, care ar fi durat luni sau chiar ani de zile. Trebuia să se bazeze numai pe sfaturile indiferente ale bibliotecarilor.

Nu pot tăgădui, această comunitate călugărească veche de milenii, tradiţiile sale sfinte, liturghia stranie, mireasma mirului plutind în biserici, neîmblânzitul Munte Athos, toate au lăsat o impresie puternică asupra mea, care nu a făcut decât să se accentueze când am ajuns la chilia unui sihastru pentru a ne familiariza cu asceza palamită. Nici un suflet în pădurea deasă, nici un cântec de pasăre. În coliba sa de lemn, sfântul călugăr, cu pletele şi barba încâlcite şi hainele incrustate de murdărie, părea un sălbatic. Întreaga sa fiinţă emana însă un aer profund de pace absolută. Vizita noastră nu-l deranja, deoarece, prin exerciţii spirituale, ajunsese să poată evada din lume oricând dorea. La cererea călugărului care ne însoţea, s-a aşezat

pe jos, cu spatele la perete, și-a lăsat bărbia în piept, și-a ațintit privirea în sus, astfel că nu i se mai vedea decât albul ochilor, și-a ținut respirația și a început să repete în greacă: „Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine păcătosul".

Murmurul său era aproape neauzit, respirația părea să-i lipsească, trupul îi tremura de parcă avea să se sufoce. Un firicel de salivă i se prelingea pe barbă, iar el se cufundă într-o stare de somnolență. După o vreme, călugărul care venise cu noi ne-a spus:

— Vedeți lumina din jurul lui?

Doctorul Nicolaus și cu mine nu vedeam nimic, nici Phrantzes. Călugărul, ofensat, a spus că e din cauză că suntem eretici. El însuși vedea limpede o aură slabă în jurul pustnicului, mai precis în zona pântecului, pentru că acolo se afla sediul sufletului. Ne-a asigurat că cei mai sfinți dintre călugări, intrând în extaz, vedeau cu ochii sufletului aceeași lumină precum cea a Schimbării la Față a lui Hristos pe muntele Tabor. Noaptea, un ochi suficient de antrenat de post și asceză putea recunoaște localizarea chiliilor după petele de lumină de pe munte.

Nu aveam timp să așteptăm ca sfântul pustnic să se trezească din extaz. În semiîntunericul chiliei, trupul lui țeapăn ca de mort și licărul ochilor nu-mi inspirau decât groază. Pe drumul de întoarcere, călugărul a încercat să ne explice cât mai bine de ce, în concepția lor, omul poate lua parte la lumina Schimbării la Față cu propriul trup. Limba era un impediment, iar Phrantzes, nefiind teolog, nu era de prea mare ajutor. Cu siguranță nu am înțeles tot. Din ce-am priceput totuși, a spus cam așa:

— Lumina de pe Muntele Tabor, cu alte cuvinte, Schimbarea la Față, înseamnă energia care radiază de la Dumnezeu, eterna activitate divină capabilă să treacă prin ființe fără să se estompeze. Expuse strălucirii forțelor necreate, ființele pot fi investite cu proprietățile acestora. Meditația și controlul respirației permit omului să simtă în propriul corp eterna strălucire divină necreată și astfel să ajungă la lumina dumnezeiască.

Ne-a mai spus că Schimbarea la Față și comunicarea cu Dumnezeu prin sufletul care se odihnește în El erau cea mai

mare bucurie spirituală și fizică pe care omul o putea trăi pe pământ, o anticipare a fericirii cerești. De aceea, pustnicii renunțau la cele lumești pentru a-și refuza orice nu era absolut indispensabil înălțării sufletului.

Toți eram destul de tăcuți când ne-am întors pe vasele noastre, de parcă reveneam la viața de zi cu zi din acest univers straniu. Vremea era frumoasă, iar în câteva zile o briză zdravănă ne-a împins până la Hellespont, pe care am străbătut-o trăgând la rame. Venețienii spuneau că în strâmtoare e un curent puternic, de netrecut cu vânt din față. Curând, în soarele de septembrie, Marea Marmara s-a deschis dinaintea noastră, strălucind albastră ca safirele.

Ne-am desfătat în sfârșit privirea cu Sfânta Sofia, precum și cu Turnul Galata, aflat de cealaltă parte a Cornului de Aur. Cu bastioanele lor, meterezele nebiruite păreau să se înalțe din valuri. De-a lungul malului abrupt, am văzut zidurile vechiului palat imperial și ale hipodromului. Arborând drapelul papei și pe cel al Veneției, am intrat în port, trăgând salve de tun.

Conform venețienilor, Constantinopolul era cel mai bun port din lume, după Veneția, desigur. Dincolo de ziduri se găsea districtul fortificat Pera, aflat sub stăpânirea Genovei. La apus se înălța mărețul Constantinopol, înconjurat de ziduri și nenumărate turnuri de apărare. Dincolo de Pera, Bosforul ducea către Marea Neagră. Pe malul oriental se afla un orășel stăpânit de turci, care le cereau o taxă călătorilor ce voiau să ajungă la Constantinopol sau la Pera, la fel cum îi taxau și pe cei care traversau Hellespontul.

Atât în zona orașului propriu-zis, cât și în zona Perei, rada era atât de adâncă, încât puteau acosta și cele mai mari vase. Pentru a evita orice risc de asediu, portul putea fi închis prin intermediul unui lanț enorm de fier sprijinit pe bușteni plutitori, ce lega un bastion din Pera de unul din turnurile Constantinopolului. Pera era un oraș complet latin, deși locuiau acolo și negustori greci și evrei. După cum spuneau venețienii, singurul său defect era că se află sub stăpânirea Genovei și îl are drept conducător pe ducele de Milano. Ne-au mai spus și că ducele are la Adrianopol un reprezentant permanent al sultanului și că genovezii nu sunt, în general, de încredere.

Am acostat în Constantinopol, aproape de Poarta Sfântului Marcu. Se pare că această zonă era teritoriu venețian. Supușii republicii se aflau sub jurisdicția ambasadorului lor. Turcii aveau și ei o zonă liberă unde își puteau practica negoțul și religia, fără ca împăratul să se amestece în treburile lor. Am aflat și că acesta le plătea tribut. Venețienii au pomenit suma de zece mii de ducați pe an. Toate națiile, toate limbile, toate culorile pielii se amestecau în acest port zgomotos și bogat. Comerțul îi unea pe greci și latini, pe otomani și armeni. Taxele erau însă foarte mari în Constantinopol, spuneau venețienii. Biserica greacă permitea împrumuturile cu dobândă de zece la sută pe lună, dar Biserica Catolică interzicea dobânda, astfel că negustorii erau nevoiți să ascundă aceste sume sub forma altor tranzacții.

Episcopii care ajunseseră înaintea noastră au venit să ne întâmpine, însoțiți de Dishypatus și de Ioan de Ragusa, trimisul conciliului. După ce l-au îmbrățișat pe doctorul Cusanus ca pe un frate pierdut și regăsit, ne-au arătat cu entuziasm corăbiile lor, deja pregătite pentru împăratul Ioan și patriarhul Iosif, asigurându-ne că totul e cum nu se poate mai bine. Împăratul și patriarhul le arătaseră numai prietenie. Populația ortodoxă îi privea și ea cu simpatie, pentru că în oraș se răspândise ideea că Biserica Catolică vrea să-și corecteze ereziile și nu mai poate funcționa fără ajutorul Bisericii Ortodoxe. Ioan de Ragusa nu găsea cuvinte suficient de dure să-și arate indignarea, deoarece conciliul nu îl ținuse la curent cu evenimentele. Cu siguranță își vărsase oful de nenumărate ori în fața celor sosiți, dar cu la fel de multă energie s-a pus să-i explice doctorului Cusanus umilințele la care fusese supus:

— M-au lăsat singur, în bătaia de joc a grecilor. În timpul iernii, am stat închis luni de zile, neîndrăznind să scot nasul: mă urmăreau și mă arătau cu degetul. Am rămas fără bani, informațiile și subvențiile nu veneau. A trebuit să apelez la mila negustorilor pioși, pentru că nu mă lăsa conștiința să accept bani de la împărat. Apoi am aflat că negocierile pentru uniune urmează să aibă loc la Florența. L-am informat pe împărat, care a aprobat. La finele verii, se zvonea că de fapt

Padova sau Ancona o să fie locația. Nu știam ce să fac. Numai sosirea acestor buni părinți m-a mai alinat. Mi-au spus că reprezentați minoritatea conciliului în ceea ce privește voturile, dar că această minoritate are de fapt greutate mai mare și că ei se separaseră de majoritate.

Nunțiul papal care călătorise cu noi a spus cu imprudență:

— Deși nu e chiar așa, pentru că decizia papei e deasupra celei a conciliului.

A urmat o dispută violentă, pentru că Ioan de Ragusa nu negase nicidecum autoritatea conciliului, chiar dacă argumentele ispititoare îl făcuseră să vorbească în favoarea noastră cu împăratul și patriarhul. Ca să-l calmeze, a fost nevoie de arta diplomatică a doctorului Nicolaus, care i-a explicat legitimitatea reprezentării noastre.

— Nu am lucrat eu pentru binele conciliului? a spus el. Am apărat împotriva conștiinței mele o cauză rea? Aveți o părere atât de proastă despre mine și despre acești părinți?

Cuprins de rușine, Ioan de Ragusa ne-a rugat să-l iertăm.

— Să păstrăm discuțiile pentru conciliu, a zis. Să lăsăm certurile la o parte și să ne arătăm de acord în fața grecilor.

La bord, din cauza dimensiunii reduse a vasului, am putut conversa cu părinții de pe picior de egalitate, nu fără a le arăta respectul cuvenit, desigur. Acum reveneam la umilul meu statut de copist și servitor. Având pământul sub picioare, se simțeau din nou plini de importanță. Sentimentul a fost întărit de primirea măgulitoare aranjată de împăratul Ioan. Phrantzes însă și-a luat rămas-bun de la mine cu mare curtoazie, iar prințul Constantin mi-a adresat câteva cuvinte de prietenie după ce am coborât de pe vas. Știa să inspire încredere și respect și celor mai modești. Părinții mi-au atras repede atenția că nu am voie să-mi bag nasul în treburile lor și mi-au dat de înțeles că nu mai pot să-i urmăresc ca înainte, având în vedere veșmintele mele simple. Împăratul le trimisese escorte frumos îmbrăcate, iar patriarhul le pusese la dispoziție catâri cu harnașamente mândru decorate.

Eu, unul, eram bucuros să-i părăsesc, să mă plimb după pofta inimii și să descopăr orașul aurit al visurilor mele. Puteam

să-mi testez greaca și să încerc să vorbesc limba vulgară, care era tot atât de diferită de limba textelor antice precum era toscana de latină. Am lăsat în urmă portul cu vacarmul lui, cu amestecul de dialecte și am urcat panta, trecând pe lângă taverne și bordeluri, până am ajuns în orașul grecesc propriu-zis. Străzile erau pustii, multe case păreau nelocuite, în paragină, palatele erau în ruină. Între ziduri erau multe spații întinse pe unde treceau boii, vacile, turmele de oi. Privirile oamenilor aveau aceeași stranie deznădejde pe care o văzusem în ochii lui Dishypatus și ai prințului Constantin, până și în cei ai unui om de lume atât de rafinat cum era Phrantzes. Melancolia aceasta le dădea o frumusețe aparte, iar zelul lor era atât de prezent în biserici, de parcă nu trăiseră decât pentru viața de apoi.

Această primă impresie era totuși înșelătoare. Am înțeles curând că grecii din Constantinopol își ieșeau repede din fire, erau certăreți, nedemni de încredere, iubeau discuțiile interminabile. Îi înșelau cât puteau pe latini, iar mulți matelоți se plângeau că fuseseră escrocați sau își pierduseră banii prin bordeluri. Spuneau că până și turcii sunt mai cinstiți decât grecii. Posaci și tăcuți, turcii aceștia păreau să-i ignore deopotrivă pe greci și pe latini, spre mirarea mea. În schimb, se putea prea bine ca un pantofar grec, așezat pe o treaptă și peticind încălțăminte, să se lanseze într-o controversă cu un zarzavagiu care se oprise în fața lui, certându-se asupra numărului de aripi ale serafimilor care înconjoară tronul Domnului și sfârșind prin a se înfuria.

În ciuda declinului și a sărăciei sale, Constantinopolul era orașul minunilor. Catedrala Sfânta Sofia era cea mai mare din lume. Pereții săi de marmură și lapislazuli erau precum oglinda. Nu văzusem piloni mai colosali decât cei care susțineau enorma cupolă, iar aceasta părea să se arcuiască miraculos până la ceruri. Am auzit că, pe vremuri, cupola era împodobită cu cinci discuri de aur, mari cât pietrele de moară, dar că împăratul a trebuit să le scoată pentru a-și finanța războiul împotriva turcilor și pentru a repara daunele provocate de numeroasele asedii.

Ca-n toate bisericile grecești, altarul era separat de biserică printr-un spațiu închis unde erau așezate icoanele făcătoare

de minuni ale lui Hristos și ale Maicii Domnului. Mi s-a spus că biserica mai adăpostește, printre altele, una din cămășile lui Hristos, vârful de lance cu care fusese străpuns pe cruce și unul din cuiele cu care fusese pironit. La cor, am văzut cu ochii mei grătarul de fier pe care Sfântul Laurențiu fusese martirizat, precum și piatra mare în formă de covată pe care Avraam o pusese în fața îngerilor ca să mănânce pe când aceștia se aflau în drum spre Sodoma și Gomora.

Pe lângă Sfânta Sofia, mai erau nenumărate biserici și mănăstiri în Constantinopol. Însăși Sfânta Sofia fusese pe vremuri complet înconjurată de mănăstiri. Dintre acestea, mai rămăseseră numai trei clădiri, cu marmura îngălbenită și coloane multicolore. La oarecare distanță în fața catedralei se găsea hipodromul, înconjurat de ziduri albe de marmură. Aristocrații greci exersau aici călăria și trasul cu arcul. În apropierea catedralei se mai găsea o coloană deosebit de înaltă cu o statuie ecvestră în vârf. Călărețul ținea sceptrul imperial și arăta cu degetul către malul asiatic stăpânit de turci. Grecii spuneau că indică drumul spre Ierusalim. La est de hipodrom și de catedrală, vechiul palat imperial ocupa tot dealul de pe coastă, înconjurat de ziduri și de anexe. Era aproape gol, sălile sale fiind folosite numai pentru ceremonii. Împăratul locuia în celălalt capăt al orașului, în Vlaherne, într-un palat situat în mijlocul unor grădini superbe, aproape de metereze și de Cornul de Aur.

Biserica Apostolilor se afla pe un deal, aproape de centrul orașului. Marea minune pe care o adăpostea era o bucată din coloana de care fusese legat Mântuitorul la ordinului lui Pilat. Mi s-a spus că la Roma și Ierusalim se află alte fragmente, dar mai mici. Oricine le-ar fi văzut cu ochii săi putea mărturisi că toate trei sunt făcute din aceeași piatră, aceasta fiind cea mai bună dovadă că provin din același loc. Fragmentul se găsea la dreapta intrării, înconjurat de un gard de lemn. Oricine îl putea vedea și atinge. Erau atâtea relicve în Constantinopol, încât bisericile și mănăstirile le păstrau numai în cufere de lemn. O raclă adăpostea trupul unui sfânt care fusese decapitat. Călugării puseseră craniul altui sfânt în aceeași raclă.

Cel mai prețios și mai minunat lucru pe care l-am văzut se afla în biserica mănăstirii Pantocrator. Era lespedea pe care Nicodim o tăiase pentru propriul mormânt și pe care fusese așezat trupul Mântuitorului după ce a fost coborât de pe cruce. Avea mai multe culori și lacrimile Fecioarei curseseră pe ea, prezența lor fiind încă vizibilă. Inițial am crezut că sunt urme de ceară, dar un călugăr m-a pus să le ating și apoi să mă aplec să le văd din lateral, la lumină. Privite astfel, arătau a lacrimi înghețate.

Însă, indiferent ce mi se arăta, fiecare ghid îmi amintea negreșit că tot ce văd e numai o umbră palidă a Constantinopolului din zilele sale de glorie. Cu nici două secole și jumătate în urmă, cruciații au trădat în mod groaznic obiectivul expediției lor și au prădat orașul. Acesta nu și-a mai revenit niciodată pe deplin după jaf. Din perioada aceea datau întinderile pustii, locul vechilor palate unde pășteau acum caprele și oile.

Însă venețienii spuneau cu dispreț că orașul fusese prădat numai din cauza vicleniei și perfidiei împăraților, care se aliaseră până și cu sarazinii pentru a-i distruge pe cruciați. M-au îndemnat să mă duc, fără a cere sfatul grecilor, la intrarea micului port aflat în partea de sud și să privesc movila făcută din oasele cruciaților. După ce au cucerit Ierusalimul și Acra, revenind din Țara Sfântă, au trecut prin Constantinopol. Pe bani grei, grecii i-au trecut de pe malul asiatic pe cel european și i-au adus în locul acesta izolat și înconjurat de ziduri, unde i-au masacrat pe toți, formând grămezi de cadavre. În ceea ce privește locurile pustii din oraș, venețienii spuneau că sunt consecința incendiilor care au făcut ravagii.

Locuitorii Constantinopolului trăiau în trecut. Melancolia decăderii îi înconjura. Nici măcar palatele nobililor nu mai erau îngrijite, deși zidurile și buiandrugii lor se năruiau. Împăratul, în schimb, încercase să repare zidurile și turnurile orașului după ultimul asediu al turcilor. Mulți dintre greci erau convinși că, dacă orașul nu căzuse încă în mâinile sultanului, era datorită protecției numeroaselor și incomparabilelor moaște.

Dacă Sfânta Sofia era minunea creștinătății, atunci zidurile Constantinopolului erau o minune arhitecturală și cea mai bună dovadă a neasemuitei bogății de odinioară a metropolei. Orașul

avea forma unui triunghi. Două laturi erau mărginite de Marea Marmara și de Cornul de Aur. Un zid simplu, dar solid, prevăzut cu creneluri și turnuri de apărare. Cea de-a treia latură era protejată de fortificații. Elementul principal era un zid imens care, la prima vedere, părea să ajungă până la nori. În fața sa era un alt perete mai jos, întărit cu turnuri, iar această dublă fortificație era protejată de un șanț larg și adânc, pe care cisternele enorme ale orașului îl alimentau în permanență cu apă. Șanțul se întindea până sus, la palatul Vlaherne, unde relieful era prea abrupt și deluros să mai continue. Colțul era însă protejat de ziduri și bastioane groase. Ieșind pe una din porți și contemplând fortificațiile Constantinopolului, m-am convins că nici o armată, oricât de puternică, nu ar fi izbutit să le distrugă, cel puțin cât soldații și armele orașului erau suficiente. Cruciații au reușit să pătrundă în Constantinopol de pe mare datorită corăbiilor lor înalte, cărora adâncimea apei le-a permis să se apropie de zidul nedublat de apărare. Turcii însă nu dispuneau de o asemenea flotă. Câteva galere occidentale zdravene erau suficiente să pună pe fugă ambarcațiunile lor fragile.

Grecii din Constantinopol simțeau totuși iminența catastrofei. În timpul unei vieți scurte de om, îi văzuseră pe turci extinzându-și și întărindu-și puterea în zonele care aparținuseră Bizanțului pe vremuri, iar cu cinci ani în urmă trecuseră printr-un asediu teribil. De aceea înclinau uneori să vadă cu ochi buni o alianță între Orient și Occident, sub forma unirii Bisericilor. Mândria bolnavă, chiar dureroasă față de orașul și tradițiile lor îi făcea să creadă cu ușurință că Occidentul e cel care cere această uniune, sperând să redobândească prin orice mijloace spiritualitatea și credința pe care le-a pierdut în urma secularizării, dar care în est dăinuiau din vremuri antice, conform grecilor. Au permis să fie luate cele mai prețioase vase și tezaurele bisericești din oraș, spunându-și fiecare și încercând să-i convingă și pe alții că, imediat ce vor pune ochii pe ele, barbarii din Occident vor înțelege mai bine ce au de câștigat dacă sfânta Biserică orientală e de acord cu uniunea. Însă rămâneau intransigenți în materie de credință și doctrină, nu cedau nici

măcar o literă și, în naivitatea lor orgolioasă, nici nu se gândeau că e necesar.

Împăratul Ioan, patriarhul Iosif și alți ierarhi ai Bisericii Ortodoxe știau mai bine despre ce e vorba, dar nici unul dintre ei nu îndrăznea să scoată vreun cuvânt în public. Pacea civilă trebuia menținută cu orice preț. Numai după ce se întorceau, dacă negocierile reușeau, venea vremea să-i informeze pe oameni, punându-i în fața faptului împlinit. Ascultând ordinul împăratului, care era de fapt capul Bisericii și alegea patriarhul, nici un ierarh nu îndrăznea să refuze să facă parte din delegația care pleca spre Italia. Însă privirile preocupate și neliniștite ale acelor bărboși evlavioși erau pline de un reproș secret, de o conștiință rea, de parcă plecau să-și trădeze credința, să-i negocieze principiile, să-l vândă pe Hristos Bisericii occidentale pentru un avantaj politic temporar.

Ca urmare a felului denaturat și liniștitor în care problema uniunii era prezentată în public, populația greacă a Constantinopolului mă trata și pe mine cu simpatie. Locuitorii erau flatați de interesul meu pentru obiceiurile lor și minunățiile orașului. Îmi arătau cu dragă inimă pe unde s-o iau, ba chiar îmi mai ofereau și de-ale gurii, ca și când le-ar fi fost milă de tinerețea și lipsa mea de experiență. Cei mai mulți erau foarte săraci. Cei fără ocupație pierdeau vremea în taverne și pe străzi, discutând și dezbătând întruna.

Negustorii avuți și membrii vechilor familii aristocrate își petreceau timpul adăpostiți în palatele lor, separați complet de oamenii de rând. Își țineau femeile ascunse de ochii străinilor și-i puneau pe eunuci să le păzească. Fiicele și soțiile lor puteau fi văzute numai în timpul marilor sărbători religioase, la care participa și familia împăratului, dar chiar și atunci, doar de la distanță.

Pentru a vedea toată această aristocrație adunată la un loc, m-am dus duminică la catedrala Sfânta Sofia și i-am zărit de departe pe împăratul Ioan și pe prințul Constantin. Mama lor, împărăteasa Irina, precum și Maria, soția lui Ioan, asistau la liturghie dintr-un balcon aflat în spatele unui paravan aurit. Mi s-a spus că tânăra împărăteasă e din dinastia Comnenilor, fiica împăratului din Trapezunt. Se zicea că e tânără și frumoasă.

Am aşteptat în mulţimea din curte s-o văd încălecând, dar eunucii care o însoţeau au ridicat o mantie mare în faţa ei, ascunzând-o de ochii tuturor. Numai după ce a urcat în şa i-au pus mantia pe umeri şi i-au aşezat pe cap diadema imperială, care avea trei pene de aur de fiecare parte. Privea drept în faţă, ca şi când n-ar fi văzut mulţimea tăcută din jurul ei, iar chipul ei tânăr era fardat. O găseam de o frumuseţe răpitoare, căreia fardurile şi veşmintele de ceremonie încărcate cu aur şi nestemate nu mai puteau să-i adauge nimic. Urma să moară doi ani mai târziu.

Ajunseserăm de peste o săptămână când s-a dus vestea în port că galerele majorităţii conciliului se apropie cu cealaltă delegaţie la bord. Ştirea a produs atâta confuzie între noi, încât Condulmer, căruia papa îi încredinţase comanda vaselor sale, a sunat din corn să cheme echipajul, pregătit să împiedice debarcarea delegaţiei. Din fericire, împăratul Ioan i-a interzis să facă una ca asta. Le-a permis celor două galere să treacă prin faţa palatului său şi acestea au tras salve de tun în onoarea lui, dar mai mult nu au prea obţinut membrii delegaţiei.

În oraş, s-a aflat repede că delegaţia trecuse prin multe dificultăţi pe parcursul călătoriei. Mercenarii înrolaţi în sudul Franţei se răzvrătiseră, iar în Marea Egee, piraţii catalani atacaseră flotila şi capturaseră una din galere. În această situaţie, nu mai puteau satisface condiţiile acordului în ceea ce priveşte apărarea Constantinopolului. Mare le-a fost uimirea să afle că minoritatea îi atrăsese de partea sa şi pe împărat, şi pe patriarh, care se pregăteau deja de plecare. Au sărit la delegatul lor, Ioan de Ragusa, l-au acuzat că a trădat conciliul. Uitând de demnitatea lor episcopală, erau gata să-l ia la pumni. Acest om pacifist, foarte nefericit, vărsa lacrimi amare, reproşându-le stăpânului meu şi episcopilor papei că sunt lupi în blană de oaie şi că îl corupseseră să sprijine o cauză greşită.

Cearta îi învrăjbise şi pe cei mai simpli oameni, iar grecii, bucuroşi de nenorocirea altora, se delectau cu spectacolul oferit de marinarii care se băteau între ei în port, luând fie partea papei, fie a conciliului. La căderea nopţii, echipajul galerelor conciliului avea tot interesul să nu coboare pe ţărm. Delegaţii,

simţindu-se victime ale unei înşelătorii, i se adresaseră fără respect împăratului în timpul unei recepţii solemne, pe care acesta nu le-a putut-o refuza. Episcopul de Lausanne şi-a pierdut cumpătul şi a început să strige în prezenţa lui, garantându-i că papa Eugeniu va fi fost deja demis şi înlocuit până la sosirea sa în Italia.

Nu fără reţinere, împăratul le-a răspuns că majoritatea conciliului nu mai reprezintă de drept adevăratul conciliu şi că nici măcar nu mai doreşte uniunea, ci doar mutarea scaunului pontifical la Avignon. El intenţiona să respecte acordul făcut de trimişii săi la Bologna cu papa şi să pornească spre Italia în corăbiile pe care suveranul pontif i le trimisese. Situaţia delegaţiei a devenit atât de delicată, încât peste câteva zile s-au şi urcat pe vase, luându-l pe nefericitul Ioan de Ragusa cu ei, şi s-au dus în drumul lor, nu fără a ne adresa înainte nişte blesteme atât de îngrozitoare, încât nu ne-am fi mirat dacă vasele noastre s-ar fi scufundat ca nişte pietroaie. Din fericire, episcopii papei au fost capabili să răspundă ocărilor colegilor lor ecleziastici la fel de bine, dacă nu chiar şi mai bine, dând astfel curaj mateloţilor superstiţioşi. De altfel, erau mai mulţi, aşa că, după calculul marinarilor, ei câştigaseră bătălia orală.

Doctorul Cusanus nu a luat parte la acest spectacol ruşinos. De pe pod, cu ochii în lacrimi, îi implora pe episcopi să nu uite de iubirea creştinească. Drept răspuns însă, au strigat la el, l-au făcut apostat. Cuvântul a răsunat puternic din cauza ecoului din port, astfel că genovezii din Pera au început să întrebe curioşi cine e acest renegat al creştinilor.

Curând vasele s-au îndepărtat şi nu i-am mai putut auzi, dar asta nu ne înveselea. Fiind plecaţi de mult timp, nu ştiam care era situaţia actuală în cadrul conciliului. Impertinenţa prelaţilor trimişi de majoritate, precum şi graba lor să informeze conciliul ne trezeau bănuieli sumbre. Starea noastră era cu atât mai delicată, cu cât trebuia să ne arătăm ferm convinşi în faţa grecilor de legitimitatea cauzei pontificale, să ne străduim să arătăm că altercaţia ruşinoasă care tocmai se produsese nu era decât un incident neînsemnat, care nu avea nici o şansă să influenţeze negocierile privind uniunea.

În ciuda bunăvoinței împăratului și patriarhului, săptămânile treceau, iar plecarea noastră din Constantinopol se lăsa așteptată. De un an deja, împăratul trimisese reprezentanți la patriarhii Alexandriei, Antiohiei și Ierusalimului pentru a le cere să participe la discuții. Aceștia depindeau însă de favoarea marelui sultan mameluc al Egiptului, astfel că nu îndrăzneau să plece, dat fiind că sultanul, precum cel al otomanilor, putea considera negocierile drept un gest de ostilitate. În schimb, au propus să împuternicească reprezentanți de încredere ai clerului bizantin, care să aprobe în locul lor orice decizie conformă cu Biblia și cu decretele vechilor concilii, fără adăugiri sau modificări. Astfel de mandate erau complet inutile și doar în ultima clipă a reușit împăratul să obțină de la ei împuterniciri fără asemenea condiții. Mai trebuia să-i convingă să participe și pe prinții Moscovei și Valahiei, precum și pe socrul său, împăratul din Trapezunt. Spre deosebire de discordia dintre creștinii occidentali, nu puteam decât să admirăm diplomația bizantină. Împăratul a obținut susținerea unanimă a demnitarilor Bisericii sale, chiar dacă erau răspândiți prin diferite țări. Voia ca delegația să fie cât mai mare cu putință, să reprezinte diferitele curente de opinie. Au fost invitați și grecii învățați și curtenii eruditi, care erau dornici să-și îmbogățească cunoștințele și să construiască relații folositoare în vederea viitoarelor negocieri. Ne dădeau de înțeles că acceptarea invitației împăratului și confirmarea participării la discuții constituie un semn de bunăvoință și dovada dorinței de uniune. Cu toate acestea, în adâncul sufletului, nici unul din acești fanatici nu susținea unirea Bisericilor. Mocnea în ei o neîncredere străveche și disprețul față de latini. Numeroase semne ne-au făcut să suspectăm că cei mai mulți dintre primii zece episcopi ca importanță acceptaseră să pornească la drum numai ca să conteste legitimitatea uniunii și să o împiedice cu orice chip.

Papa, conform înțelegerii, s-a angajat să finanțeze atât călătoria, cât și șederea în Occident a șapte sute de oameni. Prin strălucirea și măreția suitei sale, împăratul voia în mod evident să arate tuturor națiilor gloria unui tron vechi de mii de ani, cu care barbarii din Occident nici că se puteau asemăna. La rândul lor, patriarhul și episcopii voiau să uluiască Biserica

romană cu bogăția vaselor lor sfinte și a veșmintelor preoțești, ca și cum acest lux ar fi demonstrat măreția credinței lor. Pregătirile de drum erau guvernate de o vanitate nemărginită. Plecarea se lăsa astfel așteptată, iar vremea rea și furtunile nu erau suficiente să-i convingă pe împărat și pe patriarh să se grăbească.

Doctorul Nicolaus devenea pe zi ce trece mai posomorât, mai abătut. Postea și se ruga aprins, slăbea și pălea tot mai mult. Fruntea și ochii săi reflectau atât de bine neliniștea gândurilor sale, încât simpla lui prezență era suficientă pentru a-i molipsi și pe alții. Desigur, continua să mă trateze cu prietenie, dar era clar că preferă să fie singur. Vremea se răcea, iar copacii începeau să-și piardă frunzele. Mă plimbam tot mai mult de unul singur.

Frivolă sau imorală, această libertate mi-ar fi putut fi fatală. Eram expus ispitelor în fiecare zi, în port. Marinarii, văzându-mă singur, mă pofteau să-i însoțesc în casele plăcerilor și-mi ofereau bucuroși vin. Povesteau obscenități despre femeile din port, care erau de toate națiile și culorile pielii și care se întreceau în arta amorului. Cum refuzam invitațiile lor, m-au găsit ciudat și au început să mă evite. În mijlocul agitației, al diversității acesteia, eu însumi mă simțeam ca un străin, izolat de celelalte ființe, incapabil să le vorbesc limba, deși cunoșteam cuvintele. Nici nu mă puteam lăuda că nu cedez tentațiilor, deoarece îmi lipsea dorința. Ca într-o apă curată și limpede mă cufundam în gândurile mele. Îmi aduceau o bucurie profundă, dar simțeam și cum mă înstrăinează de ceilalți oameni. Eram ca un pește care privește totul de sub suprafața apei.

Însă cea mai mare ispită la care mă expuneam era să mă las în voia straniei atemporalități cu care acest oraș uitat de Occident punea stăpânire pe simțurile mele. Forfota, du-te-vino-ul din port, nu era decât o deghizare. Pustietatea și tăcerea străzilor, neclintirea ciobanului solitar care stătea cu caprele într-o zonă nelocuită, flecăreala care-i aduna pe cei fără ocupație în taverne de dimineața până seara, toate reflectau o stranie și molipsitoare letargie. Am început să suspectez că lentoarea pregătirilor nu e decât un simptom al aceleiași ciudate inerții.

Mă apuca și pe mine pofta să nu fac nimic, să nu mă apuc de nimic, să las pur și simplu zilele să curgă.

Nu departe de Sfânta Sofia, am descoperit o casă dărăpănată de lemn în care un bătrân închiria manuale de școală și vindea copii ale manuscriselor grecești pentru un preț modic. Timpul părea că se oprise și în casa lui. Observând că am mereu mâinile curate, mă lăsa să răsfoiesc cărțile și să le citesc. Am căpătat obiceiul să fac un ocol după plimbarea mea zilnică și să trec pe la el să citesc o pagină sau două din *Iliada*. Deși aveam sentimentul că-l fur, îmi notam cele mai frumoase versuri. Bătrânul era un om somnoros, pe care meseria îl făcuse aproape orb. Faptul că făceam parte din delegația latină abia dacă-i trezea interesul.

— Nimic nu servește la nimic, a spus el. Semnele vremii indică apropierea sfârșitului. Călugării conduc, iar poeții nu mai sunt respectați. În afara capelelor private, mai avem doar opt biserici, dar orașul găzduiește nu mai puțin de două sute de mănăstiri. În vremurile tulburi se vorbește mereu de uniune, dar călugării preferă ca poporul să moară cu doctrina în brațe decât să schimbe vreo literă. De aceea totul e zadarnic, totul e doar o iluzie. Sfârșitul se apropie, Antihristul va domni. Din fericire, nu voi trăi aceste timpuri.

Într-o zi, m-am dus la el mai repede decât de obicei, pentru că ploua. Mare mi-a fost surprinderea să găsesc în locul său o fată palidă, cu trăsături fine și ochi negri, strălucitori. M-a privit și ea la fel de uimită și mi-a spus cu timiditate:

— Tata e la cumpărături, dar se întoarce repede. Vă pot servi în locul lui, domnule?

I-am răspuns că nu sunt decât un biet copist latin și că tatăl ei mi-a permis să vin să răsfoiesc cărțile, dar nu vreau s-o deranjez. A ridicat brațele și a zis:

— Tata mi-a spus de dumneavoastră. Puteți să vă uitați liniștit la orice doriți.

Mă deranja prezența ei, îi simțeam privirea aprinsă în ceafă în timp ce citeam, dar am uitat curând de ea datorită frumuseții poemului, pe care-l citeam cu dificultate din cauza limbii. O atingere ușoară pe braț m-a făcut să tresar.

— Vă e udă haina, spuse ea cu blândețe. Nu stați acolo, haideți și stați jos, la căldură, să vi se usuce hainele cât citiți.

Roșise și respira precipitat, iar propunerea ei era atât de sinceră, încât nu puteam să mă răstesc la ea. I-am spus doar că obișnuiesc să stau în picioare și nu mă deranjează câtuși de puțin hainele ude. Însă chipul ei era curat și diafan ca al unui înger, așa că n-am putut să nu mă supun. După ce m-am așezat, am început să mă încălzesc. M-am uitat pe furiș la ea de câteva ori, distras de frumusețea ei feciorelnică. Părea atât de departe de toate lucrurile pământești, încât în prezența ei nu simțeam aceeași reticență pe care mi-o trezeau alte femei băgăcioase. Dimpotrivă, tăcerea ei respectuoasă mă făcea să vreau să-i vorbesc. De parcă îmi citise gândurile și-mi înțelesese timiditatea, mi-a spus cu sfială:

— De bună seamă iubiți cărțile, văd cu câtă grijă îl țineți pe Homer în mâini...

O idee prostească și neplăcută mi-a trecut prin cap și m-a făcut s-o întreb fără menajamente:

— Le iubesc? Ce înțelegeți prin asta?

Un zâmbet i-a înflorit pe față și mi-a recitat:

— Iubirea este căutarea binelui, efortul de a-l avea permanent.

Uluit și încântat, am strigat:

— Chiar ați citit Platon?

— Tatăl meu m-a inițiat în retorică și mi-a explicat sistemul filosofic al lui Aristotel. Am citit câteva dintre dialogurile lui Platon, iar geometria, matematica, astronomia și muzica nu-mi sunt nici ele străine. Nu am motive să mă laud, dar puteți să discutați foarte bine cu mine fără să mă disprețuiți și fără să vă periclitați demnitatea savantă.

Nu-mi venea s-o cred, așa că i-am pus câteva întrebări, la care mi-a răspuns cu eleganță și subtilitate. Trebuia să recunosc, cunoștințele ei erau poate mai bine ordonate, mai puțin împrăștiate decât ale mele. Am exclamat surprins:

— N-am mai întâlnit o femeie ca dumneavoastră până acum.

S-a înroșit de plăcere și a spus repede:

— Nu, nu, nu sunt o femeie învățată, nici măcar nu iubesc cărțile. Sunt doar obligată să trăiesc în mijlocul lor. De aceea mi se pare adesea că sunt o închisoare pentru suflet. Tot ceea

ce are omul nevoie să cunoască este Dumnezeu, mila de neînțeles a mântuirii. Tot ceea ce tulbură această cunoaștere este rău și nefolositor. Până și frumusețea poeziilor este numai o reflexie a frumuseții divine.

I-am spus:

— Sunteți cu siguranță foarte fericită dacă socotiți că știți ce credeți. Eu, unul, nu pot să cred că omul trăiește pe pământ doar așteptând viața de apoi.

— Nu, nu, cum aș putea fi fericită într-o lume imperfectă? În cer se vor împlini toate dorințele. Numai în cer va cunoaște omul fericirea. Doar credința aduce binecuvântare. Altfel, ce înseamnă să te naști, să trăiești și să mori?

Am simțit brusc nevoia să-i spun ceea ce nu mai spusesem nimănui:

— Nu cred nici în rai, nici în iad. Când omul moare, nu mai este nimic. Așa spune Biblia. Deși nu cred nici în Biblie, pentru că este scrisă de oameni, oameni care se omoară între ei pentru ce scrie în ea. Nu, doar credința poate da un sens absurdului și un scop nefolositorului. Eu nu am credință. De aceea, totul este lipsit de noimă pentru mine.

S-a îngrozit la auzul cuvintelor mele, dar și-a regăsit repede surâsul angelic și mi-a zis:

— De ce sari așa, de ce ești obsedat ca Toma necredinciosul, care a trebuit să atingă rănile lui Hristos ca să creadă? Nu-ți dai seama că necredința ta e tot credință? Eu cred că totul are un sens. Tu crezi că nimic nu are. Dacă eu nu pot să-mi dovedesc credința, nici tu nu poți s-o justifici pe a ta. Ești doar trist, încăpățânat și foarte latin. Noi, grecii, am trecut deja prin toate aceste idei inutile și avem sufletul împăcat.

Cuvintele ei m-au dat peste cap, de parcă un abis s-ar fi deschis dinaintea mea. Străduindu-mă singur în mintea mea să pun sub semnul întrebării tot ceea ce alții luau drept adevărat, nu înțelesesem că, pentru a nega totul, era nevoie de o credință absolută, la fel ca pentru a afirma totul. Am rămas mut sub privirea acestei fete care zâmbea sfios. M-a lăsat să cuget, apoi a spus încet:

— Lumea înțelepților greci era frumoasă, dar fără speranță. Pentru a răspunde întrebărilor legate de viața de apoi, aceștia

au trebuit să se dedice misterelor: doar așa, în ceremonii secrete, reușeau să intre în contact cu divinitatea, pe care nu o puteau desluși cu toată știința lor. Marele lor matematician a exclamat: „Dați-mi un punct de sprijin și voi muta Pământul din loc!"[1]. Hristos a spus: „Dacă veți avea credință în voi cât un grăunte de muștar, veți zice muntelui acestuia: Mută-te de aici dincolo, și se va muta"[2]. Credința nu este slăbiciune. Credința e forță. O forță cu atât mai mare, cu cât se trage dintr-o deznădejde și mai profundă.

Din nou, am protestat violent:

— Nu sunt deloc deznădăjduit. Așa par?

A început să râdă vioi, mi-a atins mâna cu degetele ei subțiri și m-a întrebat tachinându-mă:

— Vrei să-ți spun cum pari?

Blândețea ei fermecătoare mi-a risipit iritarea și mi s-a făcut rușine de zelul și de cuvintele mele pompoase. Și-a tras mâna brusc și mi-a spus cu seriozitate:

— Dacă erai grec, n-aș fi putut să vorbesc atât de liber cu tine, pentru că m-ai fi crezut prost-crescută. Când ieșim, trebuie să ne acoperim fețele, să ne uităm în jos și să nu vorbim neîntrebate. Dar tu ești străin și nu cunoști obiceiurile noastre. În curând vei pleca și nu te voi mai vedea niciodată. Atunci, de ce să nu vorbesc deschis cu tine? Să nu mi-o iei în nume de rău.

I-am răspuns nerăbdător că nici măcar nu-mi trece prin minte așa ceva.

— Ești diferită de celelalte. Ești atât de frumoasă și de înțeleaptă, încât aș putea crede că ești un înger. Am cunoscut într-adevăr tot soiul de femei în peregrinările mele și nu am o opinie prea bună despre ele. Cel mai adesea, nu fac decât să flecărească, iar când văd un bărbat, primul lor gând este mereu să-l prindă în mreje.

S-a înroșit, și-a ferit repede privirea și, fugind în celălalt capăt al camerei, a pus mâna pe o carte pe care a început s-o răsucească în mâini. Temându-mă că am rănit-o cu cuvintele mele, m-am grăbit să mă corectez:

---

1. Citat atribuit lui Arhimede.
2. Matei 17, 20.

— Nu, nu, tu nu ești așa, n-aș putea gândi niciodată ceva rău despre tine.

După câteva clipe, fără să mă privească măcar, a spus:

— Tatăl meu e bătrân și obosit de viață și nu suntem bogați. După ce moare, am de gând să intru la mănăstire ca să nu trebuiască niciodată să mă supun la ce trebuie femeile să se supună de obicei. Bărbații sunt duri, atingerile lor sunt brutale, iar poftele lor sunt lumești. O privire dornică sau un cuvânt obraznic sunt suficiente să mă facă să mă simt întinată.

Ceva a început să tresalte în mine, iar tremurul mi se simțea și în voce:

— Am simțit asta în limpezimea privirii tale. Nu am mai simțit niciodată așa ceva. E ca și când te cunosc de dinainte. Ca și când te-am întâlnit în vis.

M-a privit speriată, palidă de emoție, și și-a încrucișat mâinile pe piept.

— Lasă-mă, pleacă! mi-a cerut.

Însă abia am apucat să-i întorc spatele ca să plec, că mi-a și strigat, cuprinsă parcă de durere:

— Nu, nu pleca!

În aceeași clipă, tatăl ei a intrat bâjbâind, fiind pe jumătate orb. Într-un coș ducea o pâine, o bucată de brânză și câteva legume. M-a recunoscut și m-a salutat cu prietenie. I-a întins coșul fiicei sale și a spus:

— Poți pleca, Anna. Sper că nu te-a deranjat nimeni.

Fără să răspundă, tânăra s-a dus în spate, a dat la o parte o draperie și a dispărut în camera alăturată, aruncându-mi o ultimă privire panicată. Era o străină pentru mine și totuși, în mintea mea confuză, nimeni nu-mi părea mai familiar. Nu mai eram în stare să mă uit prin cărți, așa că am plecat după câteva minute. Obrajii îmi ardeau și nu mai aveam nici un gând coerent. Rătăceam prin ploaie pe străzile pustii, incapabil să înțeleg ce mi se întâmplase. Mă temeam să nu mă îmbolnăvesc, iar emoțiile îmi făceau greață.

Când m-am trezit în dimineața următoare, somnul îmi spulberase grijile și mă simțeam iarăși în putere. M-am gândit că cel mai bine e să nu mai merg să răsfoiesc cărți, însă o forță independentă de voința mea m-a împins într-acolo. M-am oprit aproape de zidul hipodromului: priveam arcurile concurenților,

le auzeam strigătele şi şuieratul săgeţilor, dar de fapt nu vedeam şi nu auzeam nimic. Curând, l-am văzut pe bătrânul librar ieşind cu coşul pe braţ şi înaintând cu bastonul său. Soarele strălucea pe cer, un vânt răcoros adia dinspre Marea Marmara, însă, odată ce am intrat în micuţa librărie, m-am simţit agitat, de parcă eram pe punctul de-a asasina pe cineva.

Fata s-a ridicat brusc. Mă privea, palidă toată, cu mâinile încrucişate pe piept. M-am oprit în uşă. Nu îndrăzneam să mă apropii de ea. În cele din urmă, m-a întrebat cu voce tremurândă:

— De ce te-ai întors? Of, de ce?

— Nu mă aşteptai?

A întors faţa şi, ameţită, a căutat să se sprijine de perete. M-am grăbit către ea şi am prins-o de talie. Sub veşmintele lungi era fragilă, părea mai uşoară decât un copil. Vlăguită, şi-a pus mâinile pe pieptul meu şi a şoptit:

— Nu, nu, nu mă atinge.

Însă după o clipă a ridicat mâna, mi-a mângâiat gâtul, apoi a pus capul pe pieptul meu şi a izbucnit în lacrimi. Am început şi eu să plâng. Eram atât de trist, că nu m-am putut abţine. Lacrimile îmi curgeau şiroaie, mi se prelingeau pe obraji, se rostogoleau pe mâinile ei, pe chipul ei. Tremura de suspine în braţele mele. Un sentiment puternic şi trist de eliberare a pus stăpânire pe mine. Voiam s-o apăr de orice rău, de aceea o strângeam tandru la pieptul meu.

— Anna..., am şoptit eu, şi nimic nu era mai dulce decât numele ei pe buzele mele.

Şi-a apăsat obrazul mai tare pe pieptul meu, apoi s-a dat uşor la o parte şi şi-a şters lacrimile, m-a privit şi a zis:

— E un păcat.

— Nu, nu, m-am opus eu. Cum ar putea să fie păcat? Nu am nici măcar un singur gând necurat. Aş vrea doar să fiu bun cu tine, cu toţi oamenii. Aş vrea să-mi iert duşmanii şi să-i mulţumesc Domnului că te-a creat. Cum ar putea să fie asta un păcat?

— Ştiu mai bine decât tine. Când te privesc în ochi, când îţi simt obrazul tare, bătăile inimii mele nu au nimic divin. Privirea mi-e cu siguranţă tulbure. Obrajii, de un roşu urât. Mi-ar fi ruşine de mine dacă m-aş vedea într-o oglindă. Sunt

o ființă josnică și nici cea mai arzătoare rugăciune nu m-ar putea curăța.

S-a așezat iarăși; genunchii mei erau atât de moi, încât a trebuit să mă așez și eu pe un taburet în fața ei. Stăteam acolo nemișcați, mână-n mână, ochi în ochi.

— Ochii tăi sunt limpezi ca apa, mi-a spus.

— Ești mai frumoasă decât orice-am văzut pe lume vreodată.

A scuturat mânioasă din cap și și-a plecat privirea, după care a șoptit:

— Ce vrei, de fapt?

— Nu știu, i-am răspuns cinstit și m-a trecut un fior prin tot corpul. Vreau doar să te privesc și să te simt aproape.

A început și ea să tremure. Și-a întors apoi fața spre mine, iar buzele mele le-au întâlnit pe ale ei, fremătânde, temătoare. Buzele ei moi și dulci mi-au găsit gura, și un sentiment cutremurător, o fericire ca durerea mi-a invadat toată ființa, pentru că simțeam că nicicând nu aveam să o posed într-un fel mai frumos, mai profund decât cu acest sărut inocent. Fecioria ei o întâlnea pe a mea. Această întâlnire nu putea fi urmată decât de tristețe, păcat, moarte, însă de nimic mai pur. De aceea simțeam că ceva îmi împunge inima, de parcă o pierdusem în momentul în care mi s-a dăruit prin sărut.

— Trebuie să pleci, mi-a spus. Dacă vrei să mă mai vezi, vino duminică să-i ceri voie tatălui meu să mă însoțești la biserică. Poate că te va lăsa, pentru că are o părere bună despre tine. Și eu vreau, deși acum nu mai am o părere bună despre mine însămi. Vei veni?

M-am întors deci să o caut duminică dimineața. Vorbise deja cu tatăl ei și își pusese cele mai frumoase straie, care o acopereau din cap până-n picioare. Un văl îi acoperea și fața. Nu-i vedeam nici mâinile. Nu mai avea nimic lumesc. Tatăl ei mi-a zis:

— Am încredere în tine. Condu-o la biserică și apoi adu-o înapoi numaidecât. N-o am decât pe ea, n-aș vrea să pățească ceva.

În biserică, participând la această slujbă străină mie, stând când în picioare, când în genunchi, mă simțeam scos din lumea asta și mă încerca o evlavie pe care nu o mai simțisem

vreodată. Cântecele stranii ale corului angelic îmi răsunau în urechi și mi se părea că muzica aceasta nepământeană e melodia nepieritoare a străvechiului oraș al împăraților, contrabalansând distrugerea iminentă, decăderea și depravarea lumească.

După ce am ieșit din biserică, i-am spus:

— Acest oraș este orașul lui Hristos și nu poate pieri niciodată. Este mai presus de Roma decăzută și îl iubesc mai mult decât orice oraș din lume pentru că e orașul tău.

— A venit toamna, frunzele s-au îngălbenit, tu și cu mine am fost creați pentru apusul unei epoci. Toate gândurile au fost deja gândite, nimic nou nu se mai poate întâmpla, inimile sunt obosite de lume. Poate că tot așa se simțeau oamenii înainte de potop.

După zile întregi de frig și ploaie, soarele de noiembrie a început să strălucească deasupra Constantinopolului. Marmura îngălbenită a clădirilor publice căpăta un luciu auriu, cupolele grele de plumb ale bisericilor scânteiau argintii în razele soarelui. Dincolo de valurile zbuciumate ale Mării Marmara și ale Bosforului, țărmurile Asiei erau de un albastru diafan, ca-ntr-un vis. Eram îmbătat de frumusețea priveliștii, eu, care nu fusesem niciodată beat. Extazul mă făcea să mă simt ușor, pur, ca și când nu mai eram legat de pământ, ci pluteam. Atât de ușoare îmi erau picioarele, atât de încântată îmi era privirea.

Mergeam unul lângă altul, foarte încet, fără măcar să ne atingem, cu pași șovăielnici, ca și când nici unul nu voia să ajungă la destinație. Am zărit în cele din urmă casa de lemn, încovoiată de trecerea anilor. Anna a scos mâna dintre pliurile robelor și mi-a atins sfios mâneca. Voia să zăbovim într-o grădină cu arbori foarte bătrâni, cu trunchiuri putrede, din care ieșeau mlădițe în încercarea de-a renaște. Bazinul de marmură, de mult secat, era plin de mizerie adusă de vânt, iar pe fundul său, între plăcile de marmură sparte, creștea iarba. Ne-am întors unul spre celălalt, iar Anna și-a dezvelit trăsăturile delicate și privirea limpede. Ochii-i erau obosiți și doar buzele aveau puțină culoare.

— Nu putem continua așa, a spus. Cred că înțelegi și tu.

Nu puteam să-i răspund. Nu puteam scoate nici un sunet, așa că am încercat să dau din cap. Mi-a atins iarăși mâneca și a continuat:

— Trebuia cu siguranță să se întâmple, pentru că eram atât de orgolioasă, mulțumită de mine, mă credeam mai bună decât altele. Nu voiam să am corp, voiam să fiu numai celestă. Așa ceva însă e imposibil, de aceea a trebuit să vii tu să mă surprinzi.

Lacrimile îi curgeau pe obraji. A plecat capul și m-a rugat:

— Să nu mă crezi o femeie stricată pentru că ți-am căzut în brațe de la prima întâlnire. Nu am vrut asta, nici tu nu ai vrut-o. Zadarnic mă justific acum, încercând să te învinuiesc că ești străin și m-ai sedus, pentru că tu nu cauți să mă seduci sau să-mi faci rău. Nu mă pot înșela în așa hal, pentru că, altfel, nimic nu ar mai avea valoare și nu aș mai putea să trăiesc. De aceea te rog, unica mea iubire, renunță la mine cât mai e vreme, pleacă și nu te mai întoarce.

Văzându-mă îndurerat și năucit, mi-a apucat brațul cu ambele mâini, m-a scuturat ușor și mi-a spus:

— Dacă aș fi sigură că nu te voi mai vedea niciodată, poate mi-aș regăsi pacea. Nu o spun cu răutate, sper să înțelegi. Ești singurul bărbat după care am tânjit vreodată și nu te voi uita nicicând. Mă voi ruga pentru tine și la bătrânețe, la mănăstire.

Dar tinerețea mea m-a făcut să-i spun:

— Nici tu, nici eu nu vom cunoaște bătrânețea. Nu mai ajunge nimeni la bătrânețe în zilele noastre.

Rugămintea ei sinceră a sleit-o de puteri și nu mai era în stare să vorbească.

— Curând va trebui totuși să plec, am continuat eu. Poate că în câteva zile vom ridica ancorele și marea mă va duce înapoi în țări tinere. Poate că nu mă voi mai întoarce niciodată, chiar de-aș vrea, și nu știu ce-mi rezervă viitorul. Poți cu-adevărat să-mi refuzi cele câteva zile pe care le-am putea petrece împreună, Anna?

I-am strâns mâinile reci într-ale mele și i-am spus, plin de dorință și de rușine:

— Nici eu nu am mai dorit vreodată o femeie și nici eu nu-mi recunoșteam nevoile trupești. Însă când buzele tale le ating pe ale mele, nu mai sunt eu. Când mă atingi, mă trec fiorii. Nu, nu, nu pot renunța la tine așa.

— Știi, totuși, că nu putem continua așa, a spus ea fără vlagă și apoi a adăugat, mai sfioasă ca niciodată: Știi?

Cu această întrebare, mi-a lăsat mie responsabilitatea de a alege. Acest ultim cuvânt îmi arăta că, fără să vrea, speră să găsesc eu soluția imposibilă. Avea și ea slăbiciunea aceasta femeiască și, în ciuda tinereții mele, instinctele îmi spuneau că un astfel de cuvânt reprezintă fisura ce poate face toate zidurile să se prăbușească, ce distruge apărarea și le înmânează comoara agresorilor. Însă eu nu eram un agresor. Eram la fel de mândru, de sfios ca ea, la fel de neprihănit.

Nu puteam totuși renunța așa la ea. Știam că are dreptate, știam amândoi, dar mâinile noastre se împreunau și mai strâns. Buimăciți, incapabili să înțelegem noi înșine ce ne dorim de fapt, am ajuns înapoi acasă la tatăl ei. Bătrânul a răsuflat ușurat văzându-ne. I-a luat Annei capul între mâini și a sărutat-o pe frunte. M-a poftit să rămân și să împart cu ei prânzul lor modest. Mobila camerei din spate purta semnele vremurilor bogate și apuse, dar totul era uzat, decolorat. Mesei îi lipseau câteva piese din mozaic, iar covorul era ros. Nu mâncau carne deloc, dar bătrânul a binecuvântat pâinea înainte să o frângă și ne-a întins o bucată fiecăruia. Am mâncat supă de legume, brânză de capră și fructe. Cumpăraseră și puțin vin, fără îndoială pentru mine, pentru că bătrânul a fost uluit să audă că prefer apa. După ce a insistat zadarnic, l-a băut el însuși, discret, iar asta l-a înveselit.

Anna a strâns masa și a ieșit din încăpere, apoi bătrânul mi s-a adresat șovăielnic:

— Fără să te întreb nimic, ți-am încredințat-o pe fata mea ca s-o însoțești la biserică. Acum ai luat masa cu noi. Este timpul să-mi vorbești despre tine. De unde ești? Din ce fel de neam te tragi? Părinții tăi trăiesc? Ce statut au? Au bani sau trebuie să-ți câștigi singur pâinea? Ce planuri ai?

Încrederea neclintită cu care mi-a adresat aceste întrebări m-a intimidat și m-a făcut să înlemnesc, ca și când aș fi dat peste o capcană nebănuită. Ezitarea mea i-a spulberat speranțele. Mi-a spus dezamăgit:

— Sărăcia nu este nimic rușinos, ai văzut bine că nici noi nu mai suntem un popor înstărit. Cu toate că fiica mea a avut parte de pețitori bogați, nu a dorit pe nimeni. Pe deasupra, este slabă și delicată, așadar poate că e mai bine să-și cumpere

un loc la mănăstire când nu voi mai fi aici s-o ocrotesc. Numai să nu-i suceşti capul, fiindcă e lipsită de experienţă şi mult prea bună pentru lumea asta. Spune-mi dară ce planuri ai. Îmi eşti dator cu asta, pentru că te-am tratat cu prietenie, chiar dacă eşti străin şi, pentru noi, necredincios.

I-am răspuns sincer că nu am planuri de viitor încă. Nu dispuneam de mijloacele financiare ca să studiez la universitate şi nu voiam nici să mă limitez la cunoştinţele pe care le aveam.

— În principiu, am adăugat eu, nu am vrut să mă leg de nimic şi îl însoţesc pe doctorul Nicolaus Cusanus în calitate de scrib doar pentru că acesta e singurul mod de-a învăţa greaca. Înainte de asta, am hoinărit prin multe ţări ca membru al Fraţilor Spiritului Liber şi cel mai adesea trăiam din pomană. Bani am acceptat numai cât mi-a fost necesar să trăiesc, iar ca să nu mă ataşez de bunurile materiale, nu deţin decât ce port cu mine. Nu beau vin, am evitat dintotdeauna ispitele, nefiind atras de ele. Îmbogăţirea cunoştinţelor îmi aduce mai multă plăcere decât satisfacerea simţurilor.

Bătrânul oftă dezamăgit şi spuse:

— Deci eşti un cinic. Nu-ţi mai lipseşte decât o piele de capră în spate. Mă temeam de asta. Un bătrân ca mine n-ar trebui să-şi facă iluzii.

— Vindeţi cărţi, sunteţi şi dumneavoastră filosof. De ce mă dispreţuiţi dacă încerc să mă mulţumesc cu puţin şi să pun filosofia în practică în viaţa mea?

M-a bătut împăciuitor pe mână şi a zis:

— Nu te dispreţuiesc. Cât timp e tânăr şi liber, omul poate să-şi aranjeze viaţa cum găseşte de cuviinţă. Dorinţa însă ne leagă, de aceea trebuie să te hotărăşti ce vrei şi dacă eşti pregătit să te legi pentru asta. Cred că înţelegi.

Totul în mine se revolta împotriva lui, pentru că ştiam prea bine ce vrea să zică.

— Pentru numele Domnului, nu pricep ce vreţi să spuneţi!

Bătrânul a continuat pe un ton conciliant:

— Nu cu mult timp în urmă, un latin pe nume Filelfo a studiat aici. Oamenii îşi băteau joc de accentul lui haios, dar el a studiat cu perseverenţă oratoria şi scrierile anticilor şi s-a căsătorit cu o tânără de familie bună, deşi săracă. Se spune

că a avut succes în Italia, că a devenit faimos şi că soţiei sale nu-i lipseşte nimic.

Văzând că tac cu încăpăţânare, s-a aplecat şi mi-a spus rugător:

— Sărăciţi, suntem toţi familii bătrâne. Nu mai avem copii, iar soţiile ne mor de tinere, fără să mai poată zămisli. Şi eu am doar o fiică, doar pe ea, şi nu avem nici un viitor într-un oraş pe moarte, sufocat de turci. Îi vreau binele. Poate că într-un alt mediu ar înflori, s-ar bucura de viaţă cum se cuvine tinerilor. Aici, noi nu mai trăim decât pentru viaţa de apoi. Ce crezi, fiule?

Cuprins de panică, nu mă gândeam decât că greşisem ascultând de rugămintea fierbinte a Annei. Ar fi trebuit să plec atunci, să o las la fântâna crăpată. Întrebarea ei sfioasă, acel „Ştii?“ pe care mi-l adresase, căpăta acum un sens teribil. Mi se părea complet absurd că o mică atingere a buzelor şi mâinilor noastre poate să-mi ameninţe libertatea, să mă lege, să mă arunce într-o căsnicie la care nici măcar nu mă gândisem. Şoptind înduioşător, de parcă s-ar fi temut că-l aude Anna, bătrânul a continuat:

— Am librăria, m-ai putea ajuta copiind cărţi. În acelaşi timp, ţi-ai îmbogăţi cunoştinţele. Casa îmi aparţine. Cu greu şi cu sacrificii, am reuşit să-i adun Annei o zestre ca să poată cândva să-şi găsească un soţ bun sau să-şi cumpere un loc la mănăstire, după cum vrea ea. Roşeşte când vorbeşte de tine şi nu aş vrea să fie dezamăgită. Ce spui deci, fiule?

În locul tandreţei curate pe care o simţisem faţă de Anna, acum nu mai aveam decât ură şi mânie.

— Anna a venit cu această propunere? am întrebat eu tulburat.

— Nu, nu, a protestat pe loc bătrânul. Să nu-i spui că ţi-am vorbit despre asta. Nu m-ar ierta niciodată. Însă e o copilă, nu are experienţă. Îmi fac griji pentru ea. Dacă eşti om cinstit şi ai intenţii bune, trebuie să mă înţelegi. Iar dacă nu vrei, trebuie să-ţi interzic să o mai vezi şi să-i suceşti minţile. I-ai putea pune onoarea în pericol.

— Vă apreciez prietenia, am spus eu ridicându-mă, dar am nevoie de timp de gândire.

— Desigur, desigur, a zis el punându-şi mâna pe umărul meu. Să nu te superi că ţi-am spus deschis cum stau lucrurile, pentru că sunt sigur că eşti şi tu la fel de lipsit de experienţă ca toţi tinerii filosofi. Vreau totuşi să mă gândesc la tine ca la un fiu şi crede-mă: după ce trece tinereţea, libertatea devine amară, iar căsătoria îl face repede pe bărbat să devină raţional. Ideile nu îngraşă pe nimeni, dar tu ai toată viaţa înainte şi, dacă ştii să-ţi aranjezi bine lucrurile, ai putea deveni faimos şi bogat. Cine ştie, poate asta e şansa ta, iar providenţa mi te-a scos în cale. Nu oricine ar fi primit atât de politicos un tânăr despre care nu ştie nimic. Sincer vorbind, mulţi te-ar fi luat drept hoinar sau aventurier. Eu văd mai bine prin tine şi cred în abilităţile tale.

Vinul i se urcase la cap. De aceea dădea din gură atât de înflăcărat, fără să aibă vreo intenţie rea. Însă, vorbele lui m-au făcut să mă văd aşa cum mă vedea fiecare om raţional. Libertatea nu-mi mai aducea bucurie, începuse să capete un gust amar. Pentru o clipă, am fost tentat să mă supun capriciilor destinului, să profit şi să mă mulţumesc cu fericirea lipsită de sens a omului obişnuit. Dar m-am opus, nu puteam să cred că sfârşitul peregrinărilor mele e atât de banal.

— Trebuie să mă gândesc, am repetat.

Însă ştiam deja care era alegerea mea.

Anna reveni. Privirea i s-a întunecat brusc, ca şi când şi-ar fi dat seama despre ce vorbiserăm.

— Pleci deja? mi-a spus ea însoţindu-mă până la poartă.

Era încă frumoasă în ochii mei, dar nu o mai vedeam ca pe un înger. Încercând să mă ademenească, să mă lege, să mă forţeze s-o iau de nevastă, tatăl ei îmi deschisese ochii, mă făcuse să pricep că, apropiindu-mă de ea, îmi ascultam numai simţurile, oricât de curat şi de divin mi s-ar fi părut totul. Anna decăzu în ochii mei la rangul celorlalte femei şi, cuprins de disperare, simţeam că o doresc numai cu o poftă lumească, întunecată. O doream, dar dorinţa îmi repugna. Cu toate acestea, am strâns-o la piept, am sărutat-o cu patimă. I-am mângâiat gâtul, apoi pieptul, cu toată stângăcia lipsei mele de experienţă. Fără vlagă, s-a lipit de mine. Faţa îi ardea.

— Să nu-mi faci rău, mi-a șoptit.

Deodată, am mușcat-o de gât, neștiind ce altceva să fac. A scos un mic geamăt, apoi s-a prăbușit în brațele mele.

Deși o râvneam, știam că n-o iubesc cu adevărat, cel puțin nu destul. Căutasem în ea doar o iluzie, un miraj, o plăsmuire a poftelor mele trezite pentru prima dată. Cu cele mai bune intenții, tatăl ei îmi spulberase visul, îmi arătase adevărul gol-goluț din mine și din Anna. Sufletul era trup și trupul suflet, nu puteau fi despărțite unul de altul. Nu existau îngeri pe pământ, doar bărbați și femei pe care-i unea dorința. În timp ce o îmbrățișam și o mângâiam, tot ce era bun în mine se îndepărta din ce în ce mai mult de ea. Am pierdut-o când am atins-o, și cu siguranță făcusem asta intenționat, tocmai ca să mă eliberez de ea. Dacă aș fi iubit-o într-adevăr, nu aș fi ezitat să accept propunerea tatălui ei.

Am pus mâna pe pieptul ei. A vrut să mi-o dea la o parte, dar n-a făcut decât să ridice privirea melancolică și să șoptească:

— Mă bagi în iad.

Simțindu-mă și eu vlăguit, i-am dat drumul și am rămas în picioare lângă ea, fără s-o privesc.

— Ești rău și crud, mi-a spus. De ce nu te-ai dus când te-am rugat? Doar nu ți-am făcut nici un rău. De ce mă urăști?

A pipăit urma pe care dinții mei i-o lăsaseră pe gât și a început să suspine încet.

— Mi-e frică de tine. Frica mea e dulce însă. Mă faci să sufăr. Dar suferința e dulce. Ce lucru groaznic mi-ai făcut de nu mai sunt eu și mi-e rușine de mine?

I-am răspuns cu deznădejde:

— Chiar așa, Anna?

— Chiar așa. Și nu-mi vei da niciodată pace, chiar dacă pleci. Nu mai sunt curată. Trupul meu nu mai e curat. Gândurile mele nu mai sunt curate. Chiar dacă le-am iubit, buzele și mâinile tale m-au osândit pentru tot restul vieții. Ce-i cu mine? M-ai îmbolnăvit. Capul îmi arde. Rămân fără aer.

Am întins mâna, dar ea s-a retras speriată.

— M-am purtat greșit cu tine, Anna. Mă poți ierta dacă plec și nu mai vin?

— Nu, nu! a strigat ea cu groază. Nu pleca! Nu, nu ai greșit deloc. Sunt eu o proastă și nu știu multe despre viață. Sărută-mă dacă vrei, dar nu mă părăsi.

M-a cuprins ispita și mi-am spus: dacă tot nu cred în nimic, am acum ocazia să-mi pun necredința la încercare. Dacă nu cred în nimic, binele și răul sunt doar niște cuvinte, iar omul își croiește singur destinul, bun sau rău. De ce să nu încerc să fiu absolut rău și să profit de slăbiciunea cu care mi se oferă? Peste câteva zile vom fi plecat deja și, orice-aș face, n-ar veni nimeni după mine să răspândească vestea. Dacă nu ești capabil să fii absolut bun, atunci fii cel puțin absolut rău.

Cuprins de durere și de rușine, am întrebat-o:

— În seara asta, după ce se culcă tatăl tău, îmi vei deschide ușa dacă bat?

— Nu, mi-a răspuns înspăimântată, nu-mi poți cere una ca asta.

Nu mă așteptam să opună rezistență. Mi-era silă de mine, dar i-am spus:

— Nu mi-ai vorbi așa dacă m-ai iubi destul.

M-a privit ca o căprioară rănită și a șoptit:

— Cine ești tu de fapt? De ce mă ispitești? E păcat.

— Tu mă ispitești, i-am răspuns aspru. Dar fie cum vrei tu. Plec și nu mă mai întorc.

Am lăsat-o și am ieșit trântind ușa de furie. A fugit după mine și m-a ajuns la colțul străzii.

— N-are rost să mă urmărești, i-am spus. Ce mai vrei de la mine? Mă sâcâi.

— Te urăsc! Dumnezeu te va pedepsi. Ar trebui să te înjunghii și apoi să mă înjunghii și pe mine. Dar vino în noaptea asta, dacă vrei. Poate că așa voi avea pace.

M-am întors pe corabie, amețit de parcă băusem și disprețuindu-mă atât de mult, încât aș fi vrut să fiu mort. Privind în gol, o revedeam pe Anna îngenuncheată lângă mine în biserică, în timp ce corul cânta angelic. Care era realitatea? Tandrețea mea oarbă, dorința mea de a fi bun cu toată lumea? Sau, din contra, pofta întunecată care clocotea înlăuntrul meu, acea ispită care mă îndemna s-o forțez pe Anna și s-o umilesc? Mă treceau valuri de căldură și de frig, rând pe rând. Mi-era

rău. Se făcuse întuneric. Luna răsărea, argintând colinele și clădirile orașului. Mă holbam la apa neagră și știam că sunt mai prejos decât un criminal dacă mă duc la ea cu răceală, fără s-o iubesc. Știam însă și că ea așteaptă, la fel de disperată, la fel de nefericită ca mine.

Luna se înălța pe cer. Se întunecase de-a binelea. În port domnea liniștea. Eram singur pe lume. Dumnezeu era în mine. Totuși, pentru prima oară, știam că și diavolul e. Mândria teribilă și voluptatea cunoașterii îmi arătau că Prințul tenebrelor e în mine. Cerul și iadul erau în propria mea inimă. Alegerea îmi aparținea. Muritorul de rând făcea bine sau rău după cum simțea, supus greșelii, oscilând între cele două. Stătea în puterea mea să fac rău cu sânge-rece, intenționat. Era un păcat pentru care nu exista iertare, un păcat absolut.

Mi-am adus aminte de ce-mi spusese doamna Doroteea, că puteam trezi iubirea altora fără să o simt și eu. Multe din experiențele mele fuseseră astfel, dar până atunci avansurile nerușinate ale femeilor nu-mi stârniseră decât dezgustul. Nu știusem nimic despre iubire. Numai după ce am întâlnit-o pe Anna am simțit chinurile patimii și am descoperit ce putere aveam asupra altora. Era o plăcere îngrozitoare să domini pe cineva și să-l împingi la ceea ce educația, credința și conștiința îi spuneau că e un păcat. Dacă aveam însă într-adevăr această putere, atunci de ce să n-o cultiv, cum unii se antrenau cu spada sau cu arcul, alții își dezvoltau oratoria influențându-i pe semenii lor, iar alții studiau legea ca să poată face din lucrul greșit unul just.

Astfel de idei îmi treceau prin minte. În același timp, dezamăgit și nemângâiat, cugetam la puritatea inefabilă a bucuriei pe care o simțisem atunci când buzele mele le-au atins pentru prima dată pe cele ale fetei acesteia inocente, mă gândeam cât de repede fusese bucuria sufocată de o dorință amară și întunecată. Nu era vina Annei, era a mea. Nu știusem să-mi mențin iubirea mai presus de pofta carnală, care nu-mi trezea decât rușinea și dezgustul. Cererea nemiloasă pe care i-o adresasem reflecta dorința amară de-a o pedepsi pe ea pentru ceea ce eu însumi nu eram capabil să simt. Ea era prada mea, tremurând de frica mea. Acționasem rău. De ce să-i fac și mai mult

rău? Ce bucurie, ce beneficiu puteam să obțin, când știam deja ce putere am asupra ei?

Mă uitam fix la apa neagră și un fior mi-a zguduit tot trupul. Noaptea a trecut și nu m-am dus să bat la ușa ei. Nu voiam să mă leg nici de bine, nici de rău. Am rămas la jumătatea drumului, pentru că eram încă tânăr.

Câteva zile mai târziu, doctorul Cusanus a venit la bord să mă caute.

— Pe unde umbli? a întrebat el nerăbdător. Cine-ți plătește leafa? Trebuie să mă însoțești la palat și să stai în spatele meu, pentru că am fost ales să-i vorbesc împăratului ca să punem capăt amânărilor. De nu, vom pieri cu toții în furtunile din timpul iernii sau călătoria va fi amânată până la primăvară, când nu va mai fi papa să ne întâmpine. Pune-ți cele mai bune veșminte, piaptănă-ți părul și împrumută ceva decent de pus pe cap.

L-am asigurat că îl așteptasem în fiecare dimineață în fața locuinței episcopilor ca să-mi ofer serviciile, dar, spre marea mea dezamăgire, el însuși mă respinsese.

— Nu am alte haine în afară de cele de pe mine, am adăugat. Ați fi observat dacă v-ați fi aplecat și spre treburile lumești în loc să cugetați atâta la emanații și eoni, la infinit și fără-nceput, până vă doare capul.

A regretat pe loc că mă certase, pentru că era un om calm și blând. Mi-a cerut iertare și a spus:

— În jurul teologiei mistice a grecilor plutesc resturi de erezii neoplatonice, gnostice și maniheiste, astfel că nu văd pădurea de copaci. Drept să spun, dragă Ioannis, măgarul pe care l-am primit spre folosință, în ciuda hamurilor de argint, e atât de încăpățânat și nesupus, încât trebuie să vii să-l mâni, altfel mă voi face de rușine în fața grecilor. Nu-mi pasă de reputația mea, aș prefera să merg pe jos ca sfinții apostoli, dar e vorba despre reputația Bisericii, pe care o reprezint nedemn. Servitorii greci din slujba noastră refuză să mâne măgarul prin oraș, spunând că asta nu face parte din sarcinile lor. Sunt mai aroganți decât împăratul lor și, tot auzind cum își bat joc de obiceiurile noastre, în curând n-am să mai știu cum să tai carnea sau să țin pâinea.

Propunerea lui nechibzuită m-a îngrozit.

— Așa vă arătați recunoștința? am strigat. Mă faceți servitor la grajduri, deși m-am străduit din răsputeri să vă fac respectat, în ciuda secretarilor episcopilor, care mă împung cu coatele! Ce credeți că vor zice despre mine dacă mă văd mânând un măgar pe stradă? Vi s-au întunecat mințile de la prea mult gândit dacă-mi propuneți așa ceva.

Ochii i s-au umplut de lacrimi și deja își frângea mâinile rușinat, pentru că și-a dat seama cât de neplăcută era propunerea lui pentru orice tânăr preocupat de reputația sa.

— Nu îndrăznesc să urc în spatele acestui măgar netrebnic dacă nu e nimeni care să-l tragă. Am căzut deja de pe cal și am piciorul slăbit. Iartă-mă, Ioannis, te voi răsplăti negreșit. Nimeni nu se va îndoi de rangul tău dacă vii cu mine și stai în spatele meu cât vorbesc. Vom împrumuta o haină cu pulpane aurii și pantaloni și pălărie roșii. De altfel, amicul tău Phrantzes a întrebat pe unde te ascunzi, mirat că nu te-a mai văzut după ce am sosit. Poate că îl vei întâlni la Vlaherne. În ceea ce mă privește, poți face orice poftești după audiență. Mă voi întoarce cu plăcere pe jos și voi lăsa animalul acesta blestemat în voia sorții.

M-am gândit la avantaje și dezavantaje. Lucrul nu-mi făcea plăcere, însă maestrul avea ochii plini de lacrimi și-mi cerea ajutorul, așadar mi-era imposibil să-l refuz. Însă mândria nu-mi permitea să mă împopoțonez cu țoale împrumutate ca să rivalizez cu pajii și gărzile palatului.

— Nu, am spus, cumpărați-mi numai o tunică nouă, așa e corect. Nici dumneavoastră nu purtați altceva în afară de haina neagră și boneta de doctor. Ținuta neagră de scrib are suficientă demnitate pentru mine. Veșmintele aurite și catifeaua sunt pentru cei lipsiți de substanță. Să mergem la palatul imperial precum Diogene, căruia mantia găurită îi ascundea cu greu goliciunea. Astfel ne vom face mai bine remarcați și prețuiți într-un loc sătul de bogăția veșmintelor.

În grădinile din Vlaherne domnea deja toamna mohorâtă. Din ce înțelesesem, audiența avea loc la cererea împăratului: el voia să le spună apoi episcopilor lui sosiți în oraș că delegația latină îl presează să fixeze data plecării. Cei care veneau

din orașe aflate sub stăpânire turcă se temeau că turcii o să limiteze libertatea religioasă a grecilor. Murad declarase că începerea negocierilor privind uniunea cu latinii reprezintă, în ochii săi, un act ostil din partea împăratului și a Bisericii. Discordia dintre membrii Bisericii Catolice a ieșit iarăși la iveală. Începerea negocierilor nu urma decât să-i enerveze pe turci, pentru că majoritatea conciliului nu ar fi fost de acord cu uniunea, chiar dacă papa, cardinalii și episcopii săi ar fi aprobat-o. Însă celor din jurul împăratului li s-a dat de înțeles că, dacă acestuia i se explicau hotărâtor efectele amânării plecării, atunci ar fixa data și ar pune capăt tuturor discuțiilor și intrigilor inutile.

Am pornit, așadar, cu doctorul Cusanus pe măgar, conducându-l prin Constantinopol. Spre marea mea încântare, orgoliul i-a făcut pe colegii săi episcopi să poftească și ei la asemenea mijloc de transport și și-au pus scribii să le mâne măgarii. Cu capul plecat și fața roșie de rușine, bărbații aceștia îngâmfați se plimbau pe stradă trăgând de căpăstrul măgarilor. Nu-mi dădeam seama dacă stârnesc amuzamentul sau respectul populației din Constantinopol pentru că nu puteam să mă uit. Măgarul doctorului Nicolaus era într-adevăr îndărătnic și nu-mi era deloc ușor să-l trag.

Audiența a avut loc în sala de ceremonii și mare mi-a fost satisfacția când am lăsat măgarul în grija celorlalți secretari și l-am urmat pe doctorul Nicolaus înăuntru. Ținând respectuos textul discursului său în mâini, am trecut pe lângă gărzile frumos înveșmântate. Pereții sălii și coridoarelor erau din marmură lucioasă, porfir și lapislazuli. Podeaua era acoperită cu covoare scumpe, chiar dacă uzate. Lămpi superbe atârnau din tavan, dar audiența avea loc ziua pentru a economisi uleiul și lumânările. În palat era foarte frig. Nu existau alte mangaluri în afara celor două aflate de o parte și de alta a tronului imperial. Acesta era decorat cu aur și împodobit cu vulturul cu două capete. Nu venise multă lume, dar fiecare purta haine de sărbătoare conform rangului și toți stăteau întocmai în locul care li se cuvenea. Ne-au arătat și nouă unde să ne așezăm și mi s-a permis într-adevăr să stau în spatele doctorului Nicolaus. Prințul Constantin a venit însoțit de Phrantzes și s-a așezat

la dreapta tronului. În cele din urmă, a sosit împăratul cu suita sa. Părea furios. S-a așezat pe tron, a tresărit puțin, apoi s-a îndreptat și l-a lăsat pe maestrul de ceremonii să citească din Scriptură. Avea în picioare cizme purpurii împodobite cu vulturul bicefal, indicând că el e bazileul, regele regilor, cezarul unei împărății eterne, locțiitorul lui Dumnezeu pe pământ.

Avea tenul închis, era chipeș, în floarea vârstei. Barba-i era scurtă și neagră, ochii, mari și expresivi, chipul, vioi. Era conștient de rangul său și iute la mânie. A ascultat atent discursul lui Cusanus, care, trebuie să recunosc, a vorbit foarte bine, cu căldură și convingere: a jurat încă o dată că minoritatea conciliului e de fapt majoritară, că ea reprezintă Biserica romană autentică, din moment ce papa și cardinalii sunt de partea sa. A repetat toate argumentele anterioare și, în concluzie, și-a rezumat astfel demonstrația:

— Sfântul Scaun – suveranul pontif și Colegiul sacru reuniți – nu s-a înșelat și nu se va înșela niciodată în ceea ce privește credința, pentru că aceasta este baza pe care a fost întemeiată Biserica.

Iată cât de departe a ajuns în renunțarea la idealurile sale din tinerețe, demonstrând supremația și infailibilitatea papei, dar și a conciliului, sub harul Duhului Sfânt. În fața împăratului bizantin, printre veșmintele stranii ale grecilor, în mijlocul splendorii de aur și de marmură, el se declara cel mai smerit slujitor al Sfântului Părinte. În încheiere, l-a rugat pe împărat să fixeze ziua plecării ca să se împlinească astfel cuvântul lui Hristos privind iubirea dintre supușii săi. În acest scop, cedând mustrărilor de conștiință, el tocmai își sacrificase reputația de învățat, certitudinea personală și convingerile tinereții. Sfârșitul discursului l-a sărăcit de tot, pentru că abia acum era completă renunțarea sa. Se lepădase de tot ce avusese.

Rezultatul a fost însă pe măsură. Drept răspuns, împăratul a pus să se citească o bulă de aur care fixa data plecării în 27 noiembrie. Un oftat de ușurare parcă umpluse încăperea. Mulți dintre greci își zâmbeau și își făceau cu ochiul. Împăratul însă era foarte serios, de parcă simțea toată importanța deciziei sale. La sfârșitul ceremoniei lungi și lipsite de sens în opinia mea, conducătorul s-a ridicat de pe tron, iar suita l-a urmat

în ordinea protocolară. Audiența se terminase, iar Phrantzes a venit la noi și ne-a spus:

— Să căutăm un loc mai călduros. Aici e nemaipomenit de frig.

Eliberați de rigorile ceremoniei, l-am urmat conversând cu însuflețire. Ne-a spus că regretă că audiența a fost atât de modestă și că nu s-au intonat imnurile obișnuite în cinstea împăratului.

— Dar ar fi durat toată ziua, a zis el, iar împăratul era deja nervos că tronul nu-i fusese încălzit.

Am traversat grădinile și am ajuns la o clădire de lemn în care era cald și unde fiecare putea să mănânce și să bea după bunul-plac, pe cheltuiala împăratului. Se aflau acolo niște colivii suspendate și fiecare avea înăuntru o pasăre neclintită. Din când în când, răsuna câte un ciripit cristalin. Nu mi-am dat seama că nu sunt vii până ne-a explicat Phrantzes. Erau păsări mecanice, construite cu măiestrie de greci, și știau să ciripească. Era cea mai mare minune pe care o văzusem în palat.

După ce a discutat respectuos cu episcopii și cu doctorul Nicolaus, Phrantzes s-a întors către mine:

— Ai dispărut, dar nu te-ai făcut cu totul nevăzut. Cum înaintează studiile tale? Ai terminat *Iliada*, ai ajuns la *Odiseea*? Vorbești fluent greaca, iar accentul tău e aproape fără cusur. Oare nu ai descoperit de unul singur care este cel mai bun, cel mai rapid și mai ieftin mijloc de-a învăța o limbă străină? Ar fi păcat, pentru că aș avea un profesor pentru tine.

L-am întrebat la ce mijloc se referea și cine ar fi interesat să-mi dea lecții. A zâmbit ca un om de lume și mi-a spus:

— Sigur ți-ai găsit o fată dornică să te învețe subtilitățile conjugărilor grecești, ca să nu mai pomenesc de alte forme artistice, care, în orașul nostru, la fel ca verbele neregulate, nu sunt guvernate decât de libertate și moft.

A băgat repede de seamă cât de rușinat eram de cuvintele sale și a continuat relaxat:

— Bineînțeles, nu caut să-ți cunosc aventurile. Discreția este prima condiție a succesului în această artă pe care Ovidiu al vostru, după stilul romanilor, a ridicat-o la rangul de sistem. Dar aș vrea să-ți aflu părerea. Ce preferi: arta de-a iubi a latinilor sau pe aceea a Bizanțului? Legalitatea melancolică a Romei sau bucuria lipsită de griji a Greciei, turbulența sa nevinovată?

— Despre ce Dumnezeu vorbiți și de ce mă bănuiți? am strigat eu îngrozit. Credeți că alerg tot timpul după femei? Ar fi oricum imposibil, pentru că voi aveți obiceiul să le închideți în cușcă și să le cereți să-și ascundă chipul de străini.

— Nimic nu este imposibil pentru cei care practică arta despre care vorbesc, iar privitor la femei, avem motive bune să le ținem în cușcă. Însă obstacolele fac arta și mai atractivă, precum și dificultatea limbii grecești o face mai frumoasă. Cu cât este mai ascunsă o femeie, cu atât este mai dezirabilă. În orice caz, o femeie isteață și înțelegătoare e cel mai bun profesor de limbă pentru un tânăr. Interesul personal crește dorința de-a învăța și, sub semnul prieteniei, fiecare aduce plăcere celuilalt, profesorul elevului și elevul profesorului. Este într-adevăr păcat, dacă bine înțeleg, că nu ai găsit o astfel de persoană sau, cine știe, poate că prejudecățile tale te-au împiedicat să folosești o scurtătură atât de frumoasă pentru studiile tale.

— Nu am prejudecăți, am spus eu. Însă nu am nici o înclinație pentru plăcerile simțurilor și nu pricep unde bateți. Chiar de-aș înțelege, e prea târziu, deoarece plecăm la sfârșitul săptămânii.

— Deci chiar nu te-a sedus nimeni în orașul acesta? a întrebat el. Nu te-au urmărit fetele chicotind? Nu ți-a făcut semn nici o mână albă dintre perdelele unei lectici? Nu ți-a aruncat nimeni vreo floare la picioare de la fereastra unui gineceu[1]? Atât de nezdruncinată ți-e virtutea?

— Vă bateți joc de mine! Acum o săptămână era încă de nezdruncinat, însă nu mai sunt sigur pe mine.

— Ai vrea să încerci? a întrebat el. Să nu ne învârtim în jurul cozii. Între oamenii civilizați, dragostea nu e un păcat. La Constantinopol, până și în Vlaherne trăiesc femei frumoase, istețe, deschise la minte, care nu au nimic împotriva unei mici aventuri, cu condiția să rămână secretă și să se poată baza pe discreție. Dacă vrei, îți fac bucuros cunoștință cu una.

— Femei frumoase și deschise la minte se găsesc și în bordelurile din port, am răspuns eu. Prin intermediul matelotilor,

1. Spațiu rezervat femeilor în locuințele din Grecia antică.

câteva dintre ele mi-au dat de înțeles că aș fi bine-venit în patul lor fără să plătesc. Nu simt decât silă față de astfel de femei.

S-a înroșit puțin când le-am comparat pe prietenele lui ușuratice cu târfele din port, însă a spus fără supărare:

— Ești încăpățânat, dar exotismul și reținerea atrag femeile. În această chestiune, eu sunt un simplu mesager și nu aș face-o pe pețitorul dacă nu ar fi vorba de o femeie demnă de cel mai mare respect. Indiferent de ce vrea de la tine, pot să te asigur că nu vei regreta, eu însumi aș da aproape orice să fiu în locul tău. Îți spun însă dinainte: dacă accepți, asta te poate costa viața. Dacă sufli un singur cuvânt, te vei pomeni pe fundul mării cu gâtul tăiat, iar peștii îți vor mânca fața frumoasă, pe care până și un bărbat ar găsi-o pe placul său.

Aerul lui misterios mă intriga, pentru că vedeam că vorbește serios. L-am întrebat:

— Cine vrea să mă cunoască și de ce tocmai pe mine?

— De unde să știu eu? Cât despre restul, nu mai întreba. Asta e prima condiție. Nu întreba nimic, nu te mira de nimic, nu manifesta nici o curiozitate. Îți dau un sfat prietenesc: cu cât ești mai reținut, cu cât vorbești mai puțin, cu atât vei face o impresie mai bună.

A înșfăcat un măr frumos și rotund de pe tava pe care i-o întinsese un servitor și mi-a spus:

— Ia mărul ăsta și urmează-l pe eunucul pe care ți-l voi arăta. Te va duce într-o încăpere unde se află trei femei. Le vei privi cu atenție și-i vei oferi mărul celei mai frumoase. Să nu spui nimic și nici să nu răspunzi la vreo întrebare dacă vreuna din ele încearcă să-ți vorbească. Să nu te grăbești să alegi, pentru că, dacă te înșeli, vei jigni grav o doamnă de rang înalt. Nu e nimic rău în asta, i-un joc care-l amuză și pe eunuc. Vor să știe care dintre ele e cea mai frumoasă în ochii unui latin și te-au ales pe tine drept judecător. După ce-i dai mărul, te vei întoarce aici, iar eu te voi aștepta foarte curios.

I-a făcut un semn eunucului cu fața rotundă, netedă. Cu mărul în mână, l-am urmat. Râdea. Am mers prin spatele clădirii și am traversat niște grădini, până am ajuns la un palat aflat în apropierea zidurilor orașului și a palatului împăratului,

clădire ce adăpostea încăperea din porfir în care dădeau naștere împărătesele. Am intrat pe o ușă lăturalnică, am urcat niște trepte și am ajuns într-o cameră frumos mobilată, ale cărei ferestre erau protejate de zăbrele aurite. Trei femei foarte frumoase se aflau acolo. Una era brunetă, alta blondă, iar a treia își vopsise părul roșcat. Văzându-mă, au izbucnit într-un râs melodios, s-au ridicat și s-au oprit dinaintea mea, privindu-mă curioase. Toate erau îmbrăcate în alb, iar rochiile, deși simple, erau din mătase și brodate cu fir de argint. Aveau brațele și gâtul albe, dezgolite, părul aranjat frumos și prins cu panglici argintii și piepteni împodobiți.

Încercam să mă uit la ele cu atenție și să las sfiala la o parte, dar râsetele și privirile lor îmi făceau obrajii să ia foc. Bruneta s-a lipit de mine, m-a tras sugestiv de mânecă și și-a apropiat fața atât de tare de a mea, încât îi simțeam parfumul. Roșcata se uita la mine cu ochi veseli. Buzele cărnoase, nasul jucăuș și cârn îi dădeau un aer înspăimântător de ușuratic. Cea mai liniștită dintre cele trei era blonda. Avea membrele grațioase, un chip delicat cu plete atât de aurii, încât bănuiam că și ea se vopsise. Mă contempla curioasă și gânditoare, iar privirea mea, întâlnind-o pe a ei, a făcut-o să roșească ușor. A trecut pe lângă mine foarte încet, s-a dus la fereastră, s-a prefăcut că se uită afară, dar am observat că respiră greu, ca și când ar fi fost foarte emoționată.

— E mut, a spus bruneta pe un ton batjocoritor.

— Spune ceva, m-a îndemnat roșcata.

A mijit ochii, aruncându-mi o privire ce-mi promitea plăceri uimitoare. Le-am mai privit o dată pe toate trei, fără să simt vreo ispită. Eram însă de părere că blonda e cea mai frumoasă și că se poartă mai decent. M-am dus, așadar, către ea și i-am întins mărul. O bucurie neașteptată a părut să-i lumineze chipul, dar și-a scuturat capul de parcă era speriată, privind spre celelalte femei și refuzând să ia mărul. Cele două au încercat să mă intimideze strigând că mă înșelasem. Ignorându-le, i-am pus mărul în mână. A tresărit când am atins-o, dar, când m-a privit, am văzut în ochii ei că nu era nicidecum sfioasă și poate nici așa de decentă cum mi-am imaginat.

Când m-am întors spre ușă, roșcata m-a ciupit cu răutate și bruneta m-a plesnit peste ureche, dar în rest mi-au dat pace, iar eunucul m-a condus înapoi în sala de banchete. Doctorul Nicolaus și episcopii mâncau și beau încă, discutând înflăcărați cu curtenii din jurul lor. Aveau toate motivele să sărbătorească, pentru că decizia împăratului însemna că așteptarea care durase aproape două luni lua sfârșit, dar și că misiunea lor se încheia cu bine. Phrantzes mi s-a alăturat:

— Cum a mers? a întrebat el curios.

— E perspicace, a răspuns eunucul râzând.

— Am ales-o pe cea care mi s-a părut cea mai frumoasă, însă jocul nu m-a amuzat deloc.

— Ai văzut vreo femeie mai frumoasă în țările occidentale? a întrebat Phrantzes.

— Am lucruri mai bune de făcut decât să mă uit după femei, i-am spus eu iritat. Deci, cine era?

Phrantzes se întunecă la față și zise:

— Nu pune întrebări, e mai bine pentru tine.

M-a ghidat apoi foarte amabil prin clădire, arătându-mi curiozitățile menite să-i distreze pe trimișii veniți din țări barbare. Eram plictisit și voiam să mă întorc pe corabie, dar el mă ținea de vorbă cu încăpățânare, de parcă aștepta ceva. Chinuindu-se să-mi stârnească interesul, m-a prezentat marelui arhivar Balsamon și l-a rugat să-mi arate biblioteca împăratului. Acesta a spus că mi-ar prinde bine să văd ce colecție impunătoare de texte strânsese în vederea călătoriei, texte care demonstrau că Duhul Sfânt nu purcede de la Tată și Fiu, ci de la Tată, cel mult prin Fiu. Phrantzes se albi de furie și îl îndemnă să-și aducă aminte că împăratul interzisese orice discuție prematură cu latinii. Bibliotecarul, speriat, a spus că fusese doar o glumă. Phrantzes îi aminti că nu se cade să glumească în legătură cu lucrurile sfinte.

— Poate că sunt cel mai corupt și mai păcătos om din lume, a spus el, dar nu amestec sacrul cu profanul.

M-a condus în sala arhivelor, unde am fost copleșit să văd nenumărate cufere pline cu înțelepciunea Orientului gata de călătorie.

— Dumnezeu să ne miluiască! am exclamat eu. Cu siguranță vom avea nevoie de Duhul Sfânt și de iubirea creștinească până vom rezolva toate chestiunile problematice. Sfinții apostoli înșiși ar fi îngroziți să vadă mormanele acestea de cărți, pentru că ei au fost aleși din rândul celor săraci și needucați. Cum am putut noi, în paisprezece veacuri, să înăbușim învățătura simplă și darurile lui Hristos cu o așa cantitate de înțelepciune lumească?

Phrantzes a spus:

— Fii fără teamă, totul e aranjat dinainte. Împăratul va impune uniunea, deoarece este inevitabilă din punct de vedere politic. Chiar dacă discuțiile vor dura un an sau doi, Biserica latină și cea greacă vor sfârși prin a elucida originea Duhului Sfânt, chiar de-ar fi să-l scoată din piatră. Dacă, în această epocă luminată, cei mai învățați membri ai Bisericilor nu sunt în stare să ajungă măcar la o soluție satisfăcătoare sau la un compromis, vom deveni bătaia de joc a păgânilor și mahomedanilor.

Am rămas până la căderea nopții să ne uităm la cele mai vechi manuscrise ale lui Platon. Phrantzes mi-a mai arătat și manuscrise alexandrine foarte frivole, dar nu m-au amuzat. În cele din urmă, a spus:

— Se întunecă, am să chem un servitor să-ți lumineze calea cu o torță.

Am protestat, spunându-i că nu merit atâta cinste, dar a insistat și m-a însoțit până la poarta palatului. S-a uitat în jur până când un bărbat murdar și în aparență nerod s-a apropiat.

— Du-l pe acest tânăr unde trebuie să ajungă, a spus Phrantzes arătând spre mine.

Omul a scos niște sunete de neînțeles și și-a aprins torța de la cea fixată pe perete.

— Nu poate să vorbească, a zis Phrantzes, însă poți să-l urmezi liniștit. Știe unde te duci. Eu nu știu și nici nu vreau să aflu, dar îți urez tot succesul în studiul limbii grece.

Mă temeam că mă băgasem într-o treabă din care nu aveam cum să ies. După ce am mers o vreme pe drumul principal, însoțitorul meu a luat-o pe un drum lăturalnic. Am vrut să mă opun și să-i spun că mă duc în port, dar s-a pus în fața mea

şi m-a făcut să pricep că trebuie să-l urmez. Era puternic şi vânjos şi nu voiam să mă bat cu el în întunericul aleii. Aşadar, l-am urmat, iar curând mi-a indicat o mică poartă în ziduri şi m-a îndemnat să intru. Poarta nu era încuiată. Am păşit înăuntru şi el a plecat în drumul lui, ca şi când şi-ar fi îndeplinit misiunea. Au ieşit scântei când şi-a stins torţa ca să nu se consume prea mult.

În lumina lunii, mi-am dat seama că mă aflu într-o mică grădină înconjurată de ziduri. În mijloc era un pavilion de lemn prin ale cărui uşi şi ferestre se vedea lumină. Am intrat şi m-am uitat în jur, dar n-am zărit pe nimeni acolo. Două lămpi luminau încăperea, împrăştiind un miros dulce. Covorul gros era decorat cu flori multicolore, astfel că mă simţeam ca într-o grădină. Pe o măsuţă se aflau fructe, tot felul de dulciuri şi vin. O draperie de mătase ascundea o altă cameră, în care se aflau un pat mare şi o masă de toaletă din porfir, un urcior de apă şi haine scumpe. Toate acestea nu-mi prevesteau nimic bun. Am fost copleşit de dorinţa de-a fugi, de parcă fusesem ademenit într-o capcană. Pe un pupitru de abanos se afla o carte cu învelitori de piele împodobite cu fir de aur. Una din lămpi era pusă în aşa fel încât să o lumineze. Am îngenuncheat pe o pernă şi am deschis-o la nimereală, dar am închis-o imediat şi-am sărit ca ars. Cartea conţinea numai ilustraţii persane pe care le pricepea şi cel mai neştiutor om.

M-am întors repede în curte. Copacii golaşi păreau argintii în lumina lunii. Frunzele ofilite ale platanilor foşneau sub picioarele mele. Poarta era încă deschisă. Am aruncat un ochi spre aleea murdară. Era pustie. Zgomotul oraşului dispăruse de parcă eram într-un alt univers. Un calm rece, înspăimântător a pus iarăşi stăpânire pe gândurile mele confuze. Mi-am spus că nu mai sunt copil, nu mai sunt orbit de simţuri, ci acţiunile mele sunt cugetate. Fusesem gata să comit un păcat îngrozitor minţindu-mă singur. Mă reţinuse numai gândul că i-aş fi făcut rău unei tinere fete şi i-aş fi distrus viaţa. Însă persoana care mă atrăsese aici nu era inocentă. Orice s-ar întâmpla, înţelegea consecinţele. Dacă însă cineva mă lua drept o victimă naivă, dacă îi făcea plăcere aşa-zisa mea naivitate, se înşela amarnic.

Răceala mă proteja. Nici o femeie nu mă putea tulbura cu avansurile sale. Alegerea era a mea.

Ezitând să trec de poartă, am închis-o și m-am întors în casă. De data aceasta, nu mai eram singur în încăpere. Femeia cu părul auriu stătea în picioare într-un colț întunecat. Am tresărit când am observat-o. Lăsând să-i cadă mantia verde de pe umeri, s-a apropiat de masă. Avea pasul elegant. Voia să pară nonșalantă, dar, spre surpriza mea, am văzut că degetele albe îi tremură când a ales ceva dulce de pe masă. Oricât mi se părea de uluitor, aveam senzația că se teme de mine la fel de mult cum mă temeam eu de ea. Fără să mă privească, m-a întrebat suav:

— Ai vrut să pleci. De ce?

Chipul ei puțin fardat avea ceva din frumusețea icoanelor. Sprâncenele îi erau trasate cu câte o linie albastru-închis subțire, iar buzele-i erau roșii. Și obrajii aveau puțină culoare, iar conturul ochilor era albastru.

— Nu-mi plac situațiile acestea, am spus. Ce vreți de la mine?

A răspuns întrebând:

— De ce mi-ai dat tocmai mie mărul ăsta?

— Erați cea mai frumoasă dintre toate. Cred că sunteți cea mai frumoasă femeie pe care am văzut-o vreodată.

— Și asta nu e suficient pentru tine? Toarnă-mi niște vin.

I-am turnat vin într-o cupă minunată de sticlă. A dus-o la gură cu mâna tremurândă și a băut. Era atât de speriată, încât a vărsat vin pe mătasea albă a rochiei. A scos un „Ah!“ și a frecat pata cu degetele. Mi-a întins ezitant cupa și a întrebat:

— Nu vrei să bei cu mine?

— Nu am băut niciodată vin.

— Vinul înlesnește totul.

— Tocmai de aceea..., i-am răspuns.

— Bea totuși, m-a îndemnat. Bea de dragul meu. Bea prima ta cupă împreună cu mine, pentru că mi-e foarte teamă.

Am luat cupa din mâna ei, iar atingerea a făcut-o să tresară. Am luat o înghițitură zdravănă. Vinul avea miros puternic, iar gustul era aspru și aromat. Era amestecat cu mir. O dulce

căldură mi-a cuprins trupul. Femeia s-a așezat, m-a tras lângă ea și mi-a spus:

— Te înșeli amarnic dacă mă disprețuiești pentru cum mă port. Nici mie nu-mi plac lucrurile acestea. Nici nu-mi stă în fire să mă întâlnesc în secret cu bărbați străini. Dimpotrivă, mă tem de tine și regret că mă aflu aici.

Am aruncat o privire sugestivă în jur.

— Nu, nu, înțelegi totul pe dos! a strigat ea. Casa aceasta nu e a mea. Până astăzi, nici nu știam că există un astfel de loc. Am o prietenă ușuratică, ea m-a asigurat că o femeie ca mine are dreptul să facă ce vrea, chiar dacă ar fi un păcat în ochii altora. Când îmi povestea despre aventurile ei, credeam că își bate joc de mine și inventează. Acum sunt foarte uluită să văd că totul era adevărat. Am vrut numai să te întâlnesc, cu toată nevinovăția, să vorbesc cu tine departe de ochii altora, dar acum mi-e frică.

— Nu ne împiedică nimeni să conversăm, am spus eu. Sigur, acum e întuneric și suntem singuri, dar nu am nici o intenție să vă periclitez inocența sau să abuzez de imprudența dumneavoastră.

Și-a mușcat buzele, mi-a aruncat o privire și mi-a spus, puțin iritată:

— Te rog, mai bea niște vin.

Am făcut întocmai și am simțit o amorțeală plăcută. Mă amuza nespus să o tachinez. A mai făcut o încercare:

— Trebuie să mă înțelegi. Te-am văzut în Sfânta Sofia, unde mă aflam împreună cu femeile din familia imperială. De atunci am vrut să te întâlnesc, să te revăd. Am vorbit prea mult despre tine, așa că prietenele mele au început să mă tachineze. Nu poți să mă tachinezi și tu acum, că mi-am asumat multe riscuri și mi-am pus reputația în pericol ca să te văd.

— N-ar fi ajuns un grăjdar puternic sau un curtean isteț?

A scos un suspin și o lacrimă i-a curs din ochii frumoși.

— Ești rău și crud să-mi vorbești astfel. M-ai vrăjit. Nu vreau decât să nu mă mai gândesc la tine, dar mă bântui. Zi și noapte te văd, iar ochii tăi reci nu-mi dau pace.

— Nu spune prostii, pentru că vinul mă face să mă simt puternic. Nu ești decât o târfă, o femeie nerușinată, mai rea

decât curvele din port dacă faci pentru plăcere ceea ce ele fac pentru bani, de nevoie.

S-a ridicat stupefiată și a strigat, bătând din picior:

— Cum poți, cum îndrăznești să-mi vorbești astfel, când eu încerc să-mi înfrâng sfiiciunea de femeie și să-ți mărturisesc dragostea?

Am prins-o de braț și am forțat-o să se așeze iarăși lângă mine.

— Nu te mai preface, i-am spus.

A înlemnit, fără să caute să se elibereze, iar chipul i s-a schimonosit de parcă stătea să plângă.

— Nu mă crezi, a rostit în cele din urmă. Probabil că e vina mea. Am făcut o greșeală și acum trebuie să plătesc. N-ai decât să mă disprețuiești. Sunt la cheremul tău. Fă-mi ce vrei. Nu mă mai pot opune.

— Nu vreau nimic, i-am răspuns eu dându-i drumul la braț și lăsându-mă pe spate.

Vinul mă făcea să râd de plăcere.

— Nu tu ești cea care m-a ademenit aici? Tu să faci ce vrei. Nu voi opune rezistență.

Mă privi cu ochii ei negri.

— Dacă aș mai avea vreo urmă de respect de sine, aș pleca de aici și aș trimite pe cineva să te ucidă.

— Fă-o, te rog, i-am zis eu fără să știu dacă vorbeam eu sau vinul. Mi-ai face un mare serviciu dacă m-ai ucide. Sunt la capătul puterilor și nu mai știu ce să fac. Nu sunt bun și nici nu știu să fiu suficient de rău. De fapt, sunt deznădăjduit. De aceea m-am lăsat ademenit. Dacă vrei să știi, sunt foarte nefericit.

Mi-a venit să plâng, dar am continuat:

— Gol sus, gol jos și niște țărână la mijloc. Frumusețea nu e decât o iluzie, craniul tău îmi rânjește din spatele pielii fine. Nimic altceva nu există. De-asta, cel mai simplu ar fi să mă omori imediat. Însă n-o vei face. Ce-mi vei face va fi mai rău. În brațele tale, vrei să mă cufund și mai tare în tristețea și rușinea țărânei.

— Ești cu adevărat nefericit? a întrebat ea cu blândețe. Și eu sunt nefericită. Nu mai bea vin, nu-ți cade bine. Totul va fi mai bine dacă nu te îmbeți.

— Nu mai bombăni, femeie nebună, ci toarnă-mi vin pe gâtlej, sunt ca un butoi spart, mi s-a scurs și cunoașterea printre crăpăturile dintre scânduri. Amuză-mă și povestește-mi despre toate nenorocirile tale ca să fim nefericiți împreună, să ne ținem de umeri și să plângem pentru necazurile vieții. Acum povestește-mi despre filosofia ta ca să învăț ceva.

M-a privit cu ochi critic și mi-a spus:

— Mai primești vin numai dacă mă săruți. Dacă vrei să mă săruți înseamnă că-mi înțelegi deja filosofia.

— Așa să fie, târgul e târg.

Am apucat-o de umeri și am sărutat-o, dar s-a agățat de mine și mi-a răspuns cu o patimă năucitoare. Parcă flăcările iadului ardeau sub gura mea. Gâfâind, se foi în brațele mele, astfel că acum era pe jumătate goală. S-a oprit și și-a ascuns pieptul cu mâinile.

— Nu, nu, nu ai voie, a spus ea cu voce extenuată.

M-am dat la o parte. A stat o clipă, apoi s-a ridicat și, fără să se sinchisească să-și acopere goliciunea, mi-a mai turnat vin, dar numai o jumătate de cupă. Rochia îi mai stătea doar pe un umăr.

— Nu ți-e frig? am întrebat-o.

— Nu, nu mi-e frig. Mi-ai priceput filosofia?

— Poate, am răspuns, dar o parte nu pot decât s-o ghicesc. Avem însă o noapte lungă dinainte. Ca grecoaică, ești sofistă, iar în ceea ce privește restul, ai avut parte de o educație bună, dacă e să judec după comportamentul tău. De aceea, mi-ar plăcea să-mi explici filosofia ta în cuvinte, înainte să trecem la fapte.

— Vorbești serios? m-a întrebat ea mirată. Ești făcut din lemn sau din gheață? Păzește-te, răceala ta mă va înfuria curând.

— Nici pisica nu prinde șoareci dacă e prea rapidă, am spus eu cu malițiozitate.

Îmi venea să râd din cauza vinului, tot corpul îmi părea invadat de o spumă ușoară. O găseam într-adevăr foarte frumoasă și o admiram cu o plăcere detașată, ca și cum aș fi admirat o statuie minunată.

— Sunt femeie, gândesc cu trupul. Asta e filosofia mea. Cei mai învățați bărbați urcă până la ceruri și calculează dimensiunile

sferelor. Misticii zăresc adevărul într-o străfulgerare după ce s-au cufundat în adâncurile meditației prin post și rugăciune. Pe alții, imaginația îi face să parcurgă distanțe enorme, urcând până la ceruri și coborând până în străfundul sufletului lor. Toate acestea nu sunt decât niște nerozii pentru mine. Într-un scurt moment de patimă, eu simt infinitul într-un punct precis din corpul meu finit, care-mi oferă mai mult decât ar putea s-o facă toată înțelepciunea și filosofia bărbaților. Aceasta e filosofia mea. Acesta este adevărul pe care îl înțeleg, însă este la fel de imposibil de demonstrat precum cel pe care-l enunță oamenii care cred că au aflat adevărul.

— Adevărul tău e păcatul și vorbele tale sunt blasfemie, femeie nerușinată!

Mâna ei mi-a mângâiat ușor genunchiul, apoi a urcat încet pe coapsă.

— Există tot soiul de adevăruri, unele pentru oameni evoluați, altele pentru oameni inferiori. Am fost asigurată că, pentru o ființă umană superioară, nimic nu mai este un păcat. Chiar dacă sunt proclamate eretice, au existat până și în cadrul Bisericii numeroase curente conform cărora plăcerea simțurilor nu este interzisă, ba din contra, este căutată. Mintea mea de femeie rămâne totuși incapabilă să adopte doctrinele ezoterice. Știu doar că Biserica deține instrumentele mizericordiei, fiind bazată pe o înțelepciune teologică interzisă profanilor. Nu există mântuire în afara Bisericii, fie că ești păcătos, fie că nu, dar mila îmi va fi mereu oferită prin intermediul Bisericii, oricât de mari mi-ar fi păcatele. Așadar, dacă adevărul meu este un păcat, voi avea oricum timp să mă căiesc când voi fi bătrână și urâtă și mă voi fi săturat de acest adevăr.

Am prins-o de mână ca s-o fac să tacă și am întrebat-o mânios:

— Ce încerci să-mi faci?

— Te învăț filosofia mea, atât, a răspuns ea respirând tot mai repede. Dă-ți jos hainele astea incomode, să vedem care filosofie e mai tare, a ta sau a mea.

— O să-mi fie frig, m-am împotrivit eu.

Însă vinul îmi domolise rușinea și hainele mă stânjeneau acum inconfortabile.

— Nu te teme, n-o să-ţi fie frig, a zis ea îngenunchind în faţa mea şi deschizându-mi cataramele.

A avut dreptate. Nu mi-era frig.

Mângâierile ei experte mi-au arătat că tot ce spusesem despre ea era adevărat. Nu mă iubea. Mă atingea ca pe o maşinărie pe care buzele şi degetele ei o cunoşteau în detaliu. Prin ea, totul devenea simplu pentru mine, iar lipsa mea de experienţă îi aducea satisfacţie. La final, plăcerea m-a făcut să tremur, trecând prin mine ca o durere ce pulsa, iar seva a curs din mine ca sângele dintr-o arteră tăiată. A tresărit şi ea, a deschis ochii. Privirea ei fixă trecea prin mine şi se pierdea undeva, departe. Era lipsită de expresie, precum un mort. După o clipă a zâmbit, s-a uitat la mine şi a reluat jocul îngrozitor, până când am simţit că mi se face rău şi nu mai pot.

Atunci a început să se poarte foarte tandru şi blând cu mine, mângâindu-mi uşor obrajii şi abdomenul, şoptindu-mi dulce:

— Eşti încă un copil. Un băiat tânăr şi plin de farmec. Şi totuşi, crede-mă, omul e teribil de singur pe lume. Cuvintele sunt numai semne imperfecte şi înşelătoare, iar omul nu ajunge niciodată să-l cunoască pe altul prin cuvintele sale. Doi oameni nu se pot simţi aproape decât în pat. Doar întâlnindu-se acolo, fără să vrea să-şi facă rău, se leagă cea mai strânsă prietenie. De-asta n-ai să te plângi niciodată.

Astfel de lucruri îmi şoptea ea după ce mă obosise de tot, după ce mă folosise ca instrument al plăcerii ei, stârnind în acelaşi timp şi-n mine o desfătare sfâşietoare. Asta mă învăţa ea, filosofia asta a ei îmi plăcea mai mult decât prima variantă, atât de mult, încât m-am cufundat într-un somn adânc, eliberat de toate fricile.

Soarele strălucea deja când m-a trezit în dimineaţa următoare. Îşi pusese iarăşi mantia verde.

— E timpul să te trezeşti, mi-a spus. Spală-te şi mănâncă. Apoi vino în grădină. Vreau să-ţi ofer o amintire ca să nu mă uiţi. După aceea, trebuie să pleci şi să nu mă mai cauţi.

M-am ridicat din pat şi parcă niciodată nu mi s-a părut apa mai proaspătă şi mai revigorantă pe pielea mea caldă încă. M-am îmbrăcat repede. Trupul mi-era mai vioi ca niciodată, fiecare mişcare era o plăcere. Hămesit, am mâncat tot ce era

pe masă. Şi asta îmi aducea plăcere. Îmi simţeam totuşi capul cam greu. Fără să mă simt vinovat, am luat o înghiţitură de vin. M-au trecut fiorii, parcă tocmai renăşteam, ca un om nou în dimineaţa paradisului.

Am ieşit în grădină. Deşi era noiembrie, soarele strălucea orbitor. Albastrul cerului era ameţitor. Nu se simţea nici o adiere de vânt în spaţiul acesta închis. Era cald ca vara. Femeia stătea în picioare în faţa unui bazin cu margini de marmură verde. M-am apropiat şi am văzut doi peşti mari înotând alene în apa limpede. Cu fiecare unduire, solzii lor purpurii scânteiau.

Părea acum să nu mă mai observe. Cu privirea visătoare, absentă, şi-a lăsat mantia să cadă şi a rămas goală la marginea apei. Cu o mişcare lentă, a luat un mic vas de argint şi a început să arunce nişte granule ce semănau cu picăturile de ceară. Peştii s-au grăbit să le prindă, tulburând suprafaţa apei. Mişcându-şi uşor degetele, cu capul plecat ca şi când ar fi cugetat, a continuat să le dea de mâncare, conştientă de frumuseţea ei. Fără să se uite spre mine, a dat din cap. Mi-am dat seama că-mi face semn să plec şi că orice cuvânt e zadarnic.

M-am îndreptat spre poartă fără să-mi iau ochii de la formele ei, de la membrele ei fine, de la gesturile ei visătoare. Nu râvneam la ea, eram doar fascinat de frumuseţea ei. Şi-apoi am plecat, conştient că n-aveam să uit nicicând această imagine. Deşi ştiam că frumuseţea ei e doar un înveliş, iar gândirea ei, numai destrăbălarea spiritului, îi eram foarte recunoscător că se despărţise atât de elegant de mine.

M-a învăţat să-mi cunosc trupul, mi-a dezvăluit dorinţa şi plăcerea, dar de credea că mă convertise la filosofia ei, dacă-şi imagina că am să tânjesc după ea, atunci se înşela amarnic. Dispreţuind plăcerea, nu-mi dădusem seama că fug de femei. Acum însă ştiam, iar experienţa mă făcea mai puternic, pentru că înţelegeam că nu merită să devin vreodată sclavul propriului corp în căutarea orbească a satisfacţiei. Îmi păstrasem răceala şi judecata în braţele ei, în ciuda beţiei, şi, privindu-i chipul în momentul acela scurt de extaz, am citit în ochii ei că voluptatea e soră cu moartea. Eu eram stăpânul, patima era sclava pe care o puteam constrânge să mi se supună dacă voiam. Această certitudine mă făcea puternic.

Mă îndreptam spre port, din ce în ce mai lucid. Am înțeles că, în filosofia ei, femeia aceea era slabă, supusă greșelii și pierdută, încercând orbește să împodobească închisoarea trupului ei ca pe o cameră a plăcerii. Nu puteam s-o condamn, nu puteam decât să-mi fie milă de ea, pentru că viața avea s-o pedepsească. După ce frumusețea avea să i se ofilească, nu-i mai rămânea decât patima, care urma să-i macine inima pentru tot restul zilelor și s-o reducă la o fiară. Alesese calea iadului, a poftei trupești, iar dacă într-o bună zi va vrea să se întoarcă, își va da seama că e prea târziu.

Îmi imaginam că înțeleg toate acestea pentru că sunt tânăr și văd până departe, pentru că sunt din ce în ce mai conștient de mine însumi. Membrele-mi erau străbătute de foc. Căderea în păcat nu-mi stârnea deloc vinovăția. Dimpotrivă, mă simțeam mai matur, mai știutor. Din afară eram sărac, dar mă mândream cu sărăcia mea. Aveam certitudinea secretă că port în mine o bogăție care i-ar fi făcut invidioși și pe cei mai bogați oameni. Ca un instrument, pasiunea putea face trupul să cânte toate melodiile, de la extaz profund până la cea mai cruntă disperare. Femeile cunoșteau cel mai bine arta de a-i face și pe cei mai înțelepți să-și piardă mințile, dar și un bărbat, de voia, putea să învețe cum să se folosească de femei cu sânge-rece, iar cea mai protejată feciorie, cea mai înflăcărată credință sau cea mai aleasă educație nu însemnau nimic în fața talentelor unui seducător.

O forță de neînfrânt mi-a purtat pașii către Sfânta Sofia. Coloanele măreței biserici nu s-au prăbușit peste mine. Fețele aurite ale leilor n-au vărsat nici o lacrimă. Sub cupola impresionantă, nu mă simțeam păcătos, ci lucid și deschis. Vai de cel prin care vine prilejul de păcătuire, spune Scriptura. Te puteai mântui dacă cedai ispitei, dar cel mai mare păcat era să-i ispitești pe alții. Acum, că întâlnisem tentația, puteam să mă folosesc intenționat de ea, să-i ademenesc pe alții din pur egoism. În strălucirea porfirului și marmurei fine, a aurului și a nestematelor, ispititorul se plimba în persoana mea prin cea mai minunată biserică a creștinătății. Un înger decăzut, un lacheu al zeului negru, iată ce eram dacă voiam să mă cobor să-l slujesc ca să stăpânesc lumea.

Însă nu voiam să cuceresc lumea. Ceea ce voiam era cunoaștere. Bogățiile și bijuteriile, straiele scumpe și plăcerile culinare, bătălia pentru putere și statut nu făceau decât să-l lege pe om, să-l înrobească. Dintr-o străfulgerare, am înțeles că acest grandios sanctuar, cu toate comorile sale, cu coloanele de porfir moștenite din temple păgâne, nu e decât o clădire ridicată de mâna omului, în ciuda splendorii sale. În penumbra aceasta rece era îngropată credința. Amintea numai de ambiția omenească, de mândria prostească de a întrece toate celelalte construcții mărețe. Era o minune a mâinii omului, nu a lui Dumnezeu. Credința era moartă și îngropată. Săvârșind tainele sfinte, instrumente ale milei divine, Biserica părea doar o moară care merge în gol. Era mai simplu să-l găsești pe Dumnezeu în inima celui mai sărman om decât în această mașinărie îngrozitoare și moartă în care se amestecau tradiția, legea și teologia. Dacă ar fi îndrăznit cineva s-o spună, ar fi fost omorât cu pietre, ars pe rug sau surghiunit precum cel mai rău dintre eretici.

Speriat de propriile gânduri, m-am întors în port pe o stradă lăturalnică și am urcat la bordul corabiei. Anna mi se ștersese atât de bine din minte, încât nici măcar nu am aruncat o privire către casa dărăpănată unde crezusem că trăiesc o iubire angelică.

Ea însă nu mă uitase. În ziua următoare, un matelot a venit rânjind la mine să-mi spună că mă caută cineva.

— O fată slabă ca un țâr. Plânge. Doar n-ai sedus-o, nu? Unde ți-ai petrecut noaptea, fals cucernic ce ești?

Mi-a dat un ghiont și, făcându-mi cu ochiul, a propus:

— Ademenește-o la bord, s-o putem da pe din două. Păcatul împărțit e mai ușor de dus.

Nu cred că avea intenții rele, ci era doar curios, pentru că marinarii aveau obiceiul să se dea mari cu tot felul de grozăvii pe care le-ar fi făcut sau ar fi fost gata să le facă, deși în realitate erau oameni blânzi, care-și arătau evlavia în primejdiile mării. Știau să se roage la fel de bine cum știau să blesteme pe uscat. De aceea n-am dat atenție aluziilor sale și m-am grăbit pe chei, unde într-adevăr am descoperit-o pe Anna, înveșmântată din cap până-n picioare într-o mantie modestă și cu un coș pe braț. Era înconjurată de câțiva marinari care o tachinau

trăgând de mantie ca să-i vadă chipul și-o invitau să viziteze corabia, explicându-i ce au de gând să-i facă dacă vine pe punte cu ei. Când m-am apropiat, s-au dat la o parte cu fals respect și au început să se împingă râzând și arătându-mă cu degetul. Anna m-a prins de braț, tremurând de frică. Am dus-o repede de acolo, departe de cheiuri, înspre oraș, și am întrebat-o aspru de ce își pusese reputația în pericol venind singură în port, unde nu umblau singure decât femeile desfrânate.

— Ce Dumnezeu mai vrei de la mine, Anna, doar te-am lăsat în pace!

Ochii plini de lacrimi păreau să-i ocupe toată fața palidă și mică.

— Data plecării e fixată, a spus. Am vrut să te mai văd o dată.

Trăsăturile ei aveau aceeași finețe, aceeași inocență precum cele ale icoanelor din Biserica Apostolilor. Știam bine cât o costase să vină singură în acest port gălăgios. Cu siguranță, ceva s-a rupt în ea dacă nici mândria, nici sfiala nu au împiedicat-o să mă caute. M-am simțit flatat. Am privit-o și am văzut cum tremură, iar asta mi-a adus aminte de farmecul primei noastre întâlniri. O vedeam din nou ca pe un înger obligat să părăsească seninul cerului și să coboare în întunericul de pe pământ. Sub pelerina sărăcăcioasă, trupul ei subțire era ca o lampă de alabastru care răspândea lumină.

— Haide, te însoțesc acasă, i-am spus.

M-a urmat umilă, dar, în loc să urcăm spre oraș, am ieșit pe Poarta Sfântului Marcu și ne-am dus de-a lungul zidurilor de pe mal, către biserica Sfântului Dimitrie și Columna Goților. Acolo, pe faleză, se înălțau arbori bătrâni, iar pe pământ se aflau coloane rupte, vestigii ale unui templu păgân. De aici se vedeau zidurile de pe malul mării cu turnurile lor, Pera, de cealaltă parte a portului, precum și întinderea albastră a Bosforului și, mai departe, a Mării Marmara, cu păsările sale țipătoare.

— Aici suntem numai noi doi, i-am spus așezându-mă pe jos.

Și-a întins pelerina și s-a așezat lângă mine, ascunzându-și picioarele cu sfială. M-am uitat la ea și mi s-a făcut brusc foame.

M-am uitat în coş, am rupt o bucată de pâine şi mi-am tăiat o bucată de brânză. Acum, că mâncam, totul devenea natural şi puteam iarăşi să zâmbesc.

— Cred că mă bucur şi eu să te revăd, i-am zis. Iartă-mă că m-am supărat mai devreme. E numai din cauza marinarilor.

— Te-ai schimbat, mi-a spus ea cu privirea speriată. Nu mai eşti acelaşi.

M-am mulţumit să ridic din umeri şi am muşcat din pâine. Mi se părea delicioasă, cum îmi era aşa foame. Pământul era rece sub mine, dar contactul mi se părea minunat, la fel cum era şi atingerea vântului pe faţa mea. Cu voluptate, adulmecam lacom mirosul umed al ierbii ofilite.

— Mă bucur să te văd mâncând, a rostit ea. Mă bucur să-ţi văd albeaţa dinţilor şi mişcarea fălcii. Genele tale lungi şi ochii de gheaţă. Fruntea şi părul. Eşti bun că mă laşi să te mai privesc o dată. Vreau să-mi întipăresc fiecare trăsătură a ta în inimă, astfel încât să nu te uit niciodată.

— Nu mai spune prostii. Tu eşti frumoasă, nu eu.

Şi era adevărat. Mă privea cu ochii ei limpezi, era atât de frumoasă, de îndepărtată, atât de eterică, încât nu voiam s-o ating.

— Îţi mulţumesc că nu ai venit duminică seara, mi-a spus încet, ferindu-şi privirea.

— M-ai aşteptat?

— Te-am aşteptat, a şoptit. Te-am aşteptat, a zis ea şi mai încet. Te-am aşteptat în spatele uşii până a apus luna. Am tremurat, am plâns, te-am aşteptat. Mă temeam că vei veni. Şi totuşi, în adâncul inimii, ştiam că nu o vei face. Ai făcut bine că n-ai venit. Atunci nu cred că ţi-aş fi putut refuza ce voiai. Mă hotărâsem să te refuz. Numai din cauza asta te-am aşteptat. Dar ai fost bun că nu ai venit.

— Nu a fost bunătate, am spus şi am prins-o uşor de mână. Mă aşteptai doar ca să mă refuzi, aşa zici?

A vrut să-şi tragă repede mâna.

— Nu ştiu, a murmurat. Voinţa ta e mai puternică decât a mea. Eu nu mai am voinţă. Îmi eşti prea drag. Mă tem de tine, dar îmi şi lipseşti.

— O să-ţi treacă repede după ce nu voi mai fi aici. Aşa se spune, că trece repede.

M-a privit fix, iar fața i s-a schimonosit din nou – îi venea să plângă.

— Te-ai schimbat, a repetat. Nu mai ești același. Ce ai pățit?

— Plângi, i-am spus. Lacrimile tale îmi fac plăcere. Sunt curios să văd cât de puternice sunt sentimentele pe care ți le pot stârni dacă-ți vorbesc și-ți ating mâna.

— Ce ai pățit? a repetat ea, de data aceasta strigând. Ți-a făcut cineva rău?

— Nicidecum, i-am răspuns eu, iar buzele îmi tremurau. Numai bine mi-a făcut.

Durerea mă sfâșia.

— Trebuia să mă fi lăsat să citesc în liniște, i-am reproșat. De ce mi-ai întrerupt lectura ca să te privesc în ochi? Te-am crezut înger, dar țărâna și focul nu se pot amesteca. Țărâna câștigă și stinge flacăra. M-ai condamnat, m-ai legat de timp și de loc și de rețeaua de cauzalități. Dar poate că nu e vina ta. Fără îndoială, mă mințeam singur, înainte să te cunosc pe tine, crezându-mă liber.

A cugetat la cuvintele mele, iar mintea ei elenă m-a înțeles mai bine decât aș fi crezut.

— Atunci să fim țărână împreună. Să bem din cupa timpului și a spațiului, pentru că suntem oameni amândoi. Nu mai ezit. Binecuvântez blestemul timpului și al spațiului dacă le împarți cu mine.

— Ce-ai mai putea sfinți? i-am răspuns iritat.

S-a holbat la mine, palidă de dezamăgire, și am simțit pentru prima oară capacitatea înspăimântătoare a femeilor de a ști mai mult decât spun ochii și rațiunea. Când iubește, și o copilă este tot femeie, iar fecioara știe la fel de mult ca o femeie experimentată. Ea era copil și femeie în același trup.

— Cealaltă era mult mai frumoasă decât mine? m-a întrebat.

— Aiurea. Frumusețea ei era o frumusețe vopsită. Era frumoasă ca o pasăre mecanică într-o colivie aurită din Vlaherne. Și acestea au pene din mătase multicoloră și știu să cânte. Nu am făcut rău nimănui că m-am încurcat cu ea. Cine poate face rău unei păsări fără viață? Tu ești o pasăre vie. Încă nu sunt suficient de copt încât să fac rău cuiva, dar vine și vremea asta. O știu deja.

S-a aruncat la pământ, şi-a acoperit chipul cu mâinile şi s-a tânguit:

— Trebuia să vii, trebuia să vii totuşi. Aşa mă răneşti şi mai mult decât dacă veneai.

— Nu mai spune prostii, i-am zis eu. În felul acesta, nu s-a întâmplat nimic rău între noi.

S-a ridicat în genunchi. Faţa îi era roşie de emoţie, iar respiraţia, întretăiată. M-a apucat de păr şi a început să-mi scuture capul cu putere, trezindu-mi teama că o să mi-l smulgă.

— Ar fi fost mai bine să mă minţi, striga ea, să negi tot, să râzi de mine, să-mi spui că sunt nebună să-mi imaginez aşa ceva! Ar fi fost mai bine. Mi-am dat seama imediat ce te-am văzut. Am simţit imediat. Dacă ai fi minţit însă, aş fi vrut să te cred şi să neg ceea ce vedeam. Nu eşti decât un seducător, un cinic, un satir neruşinat şi libidinos, nu meriţi nici să mă uit la tine!

Fără să tragă aer în piept măcar, a continuat:

— Chiar e mult mai frumoasă decât mine? De câte ori ai întâlnit-o? Cu ea te vedeai în tot timpul ăsta în care încercai să mă seduci, biata de mine? Ce ştii tu despre mine? Crezi că n-aş şti să te iubesc, de nici nu mă atingi? Ce vrei de fapt de la mine, de ce mă chinuieşti?

Mânia ei mă speria de-a binelea. Am încercat să-mi aranjez părul cu mâna.

— Eşti ca o veritabilă Furie, i-am spus, nu te mai recunosc. Nu vreau să te chinuiesc, tu te ţii după mine şi nu trebuie să-ţi dau socoteală.

— Ba da, şi nu te voi ierta niciodată că m-ai înşelat atât de tare.

Ca să mă apăr, am prins-o de încheieturi.

— Te porţi de parcă îl ai pe diavol în tine.

Şi-a smucit mâinile să se elibereze, dar nu a opus prea multă rezistenţă.

— Poate că îl am pe diavol în mine, dar din cauza ta am ajuns posedată. Haide, foloseşte-ţi forţa, sunt la mila ta şi m-ai făcut să-mi pierd orice reţinere. Nu de-asta m-ai ademenit aici, în locul acesta pustiu unde nu ne vede nimeni?

I-am dat imediat drumul speriat. Am văzut că regretă, dar a plecat îndată ochii și s-a pus să smulgă iarba. După o clipă, m-a privit copleșită. Timid, a ridicat o mână și a început să-mi aranjeze părul pe care mi-l ciufulise.

— Sper că nu te-am tras prea tare de păr.

Atingerea ei era tandră, plină de afecțiune. Din cine știe ce motiv, îmi venea să plâng.

— Poate că te iubesc, Anna, dar nu te iubesc suficient și, fără îndoială, asta îmi lipsește. Nu sunt în stare să iubesc suficient. Iartă-mă că m-am amestecat în viața ta și ți-am deranjat pacea. Ai fost nevinovată, vina e doar a mea.

— Nu sunt deloc atât de inocentă pe cum crezi, mi-a spus ea calm. Mi-e rușine să recunosc, dar am vrut să te prind în mreje. Acum văd că nu e cu putință. Eu i-am cerut tatălui meu să-ți facă propunerea aceea pe care altul ar fi acceptat-o. Când am văzut însă că te înspăimântă, am ajuns la disperare și m-am gândit că, dacă m-ai seduce, atunci n-ai mai avea scăpare și te-aș putea convinge să mă iei de soție. De aceea te așteptam seara, dar nu ai venit. M-am atașat atât de mult de tine, încât eram gata să joc toate cărțile. Vezi tu, ultima mea speranță era să te fac să mă lovești, pentru că nu te-ar fi lăsat conștiința să mă abandonezi. Diavolul a vorbit în mine, dar acum s-a terminat, știu că nu îmi ești sortit.

— Nu pot, nu vreau să mă leg, i-am spus eu timid. Nu-ți voi aduce decât nefericire. Încearcă puțin să mă înțelegi.

Palidă ca moartea, mi-a zis:

— Da, înțeleg. Tu nu iubești. Doar eu iubesc.

Nu am putut să-i răspund. S-a ridicat, și-a scuturat pelerina și s-a învelit cu ea. Tremura de frig. Bosforul se întindea dinaintea ochilor noștri ca un drum albastru către tărâmuri îndepărtate. Fără să mă privească, a scos din coș o carte legată în lemn.

— Ți-am întrerupt lectura, mi-a spus întinzându-mi cartea. Poftim, poți continua de unde ai rămas.

Mirat, am luat-o din mâna ei. Era aceeași copie uzată din *Iliada* pe care o citeam acasă la tatăl ei când mi-a atins brațul și m-a invitat să-mi usuc hainele.

— Ce? Mi-o dai? am întrebat neîncrezător. Dar nu pot accepta! E o carte valoroasă.

Totuşi, am răsfoit cu degete lacome paginile uzate. Îmi era poftă de versurile nemuritoare, le devoram deja din ochi.

— Ţi-o fac cadou ca să-ţi aminteşti cândva de o grecoaică foarte sărmană şi nechibzuită.

Mândria m-a făcut să ezit.

— Dar eu nu am nimic să-ţi dau.

— Mi-ai dat deja, mi-a răspuns pe un ton misterios, schiţând un zâmbet dureros. Îţi iubesc degetele curioase şi încântarea din ochii reci. Îngăduie-mi plăcerea să-mi imaginez că sunt o carte în mâinile tale. O carte pe care o vei îndoi şi păta de atâta citit, o carte pe care degetele tale o vor atinge şi ochii tăi o vor privi cu mai mult drag decât pe mine. Îmi ajunge acest dar.

A întors capul, nemaiputând să-şi înfrâneze lacrimile. Era atât de săracă şi-mi dădea o carte atât de scumpă. Era ca prinţesa care-l izgoneşte pe cerşetor. Îi datoram această victorie, vanitatea şi mândria mea rănită nu puteau să-mi ascundă entuziasmul.

— Dragă Anna, draga mea Anna, am exclamat, cum aş putea vreodată să-ţi mulţumesc?

Nu m-am putut abţine şi am strâns-o la piept, i-am sărutat cu căldură buzele nemişcate şi i-am sorbit lacrimile. A oftat fără să-mi răspundă, s-a smuls din braţele mele, s-a uitat la mine cu ură şi mi-a spus cu dispreţ faţă de ea şi de mine:

— De mai vii vreodată la Constantinopol, Ioannis Peregrinus, să ştii că tatăl meu mai are de vânzare şi alte cărţi preţioase. Mă voi ruga să ai o călătorie norocoasă, să nu te îneci cu cartea în braţe.

Am însoţit-o până acasă fără să mai schimbăm vreo vorbă. Cartea grea pe care o căram sub braţ îmi făcea inima să bată puternic. Ştiam că niciodată alt cadou n-avea să-mi mai aducă atâta bucurie. Mergând pe lângă ea, ardeam de nerăbdare şi de dorinţa de-a rămâne singur să-l citesc pe Homer din cartea care era acum a mea. Fericirea a învins sentimentul de vină în inima mea, iar când a venit momentul să ne luăm rămas-bun,

i-am sărutat mâinile cu un zâmbet înfloritor pe chip. Însă ceva din ea s-a închis, s-a întărit când mi-a dat cartea și eu am acceptat-o, ca și când și-ar fi cumpărat libertatea.

Posesor al *Iliadei* complete, eram mai bogat decât fusesem vreodată, dar curând mi-am dat seama că averea aceasta e un lanț. Era mare bătaie de cap să ascund volumul prețios și mă temeam tot timpul că cineva mi-l va fura. Doctorul Cusanus mi-a permis să-i folosesc dicționarul în timp ce citeam, dar bucuria mea inițială s-a diminuat repede. În momentele de oboseală, când capul îmi pica și aproape că nu mai înțelegeam nimic, aveam groaznica senzație că Anna își abandonase trupul mie dăruindu-mi cartea. Dădeam paginile, pronunțam cuvintele, dar o atingeam pe ea, priveam în ochii ei.

A sosit însă ziua plecării și, după multă agitație și confuzie, după nenumărate ceremonii cerute de tradiție, împăratul s-a îmbarcat în sfârșit pe trirema sa cu proră aurită. La apusul soarelui, galerele noastre au pornit încolonate în ritmul cornilor și tobelor, în salvele de tun. Oamenii fluturau steaguri și bucăți albe de pânză de pe dealuri și metereze. Pe Bosfor sufla vântul de seară. Am ridicat velele și, curând, turnurile cenușii și cupolele aurite ale bisericilor au dispărut în întuneric.

Nu aveam însă timp să cad pradă melancoliei. Corabia era plină ochi de oameni, iar rugăciunile aprinse de dinaintea plecării au fost urmate de certurile dintre greci și latini, de dispute și de ostilitate. Deși împăratul mai adăugase două mari vase la cele trimise de papă, a fost nevoit să ne împovăreze cu niște curteni de-ai săi din cauza lipsei spațiului, iar patriarhul Iosif a trimis și el o gloată de călugări. Împăratul și-a adus cu sine și calul, câinele și chiar șoimii de vânătoare, astfel că lătrăturile și nechezatul răsunau peste zgomotul valurilor. Îmi era greu să găsesc un colț liniștit unde să dorm și trebuia să-l apăr cu forța pumnilor, deoarece grecii considerau că li se cuvin cele mai bune locuri. Puțin a lipsit ca matelotii obosiți să-i arunce peste bord încă din prima noapte.

Această plecare nu prevestea nimic bun, însă ce era mai rău avea să vină.

IV

Înainte de plecare, s-a răspândit în Constantinopol zvonul că sclavii creştini scăpaseră de turci şi se ascunseseră pe corăbiile noastre. Împăratul era dator să predea orice sclav al turcilor, aşa că reprezentantul sultanului în oraş a cerut ca ienicerii să inspecteze vasele înainte de plecare. Condulmer, căpitanul galerelor noastre, a refuzat cu tărie să se supună unei inspecţii, iar împăratul nu putea permite perchiziţia propriilor vase dacă voia să-şi păstreze demnitatea şi ultimele fărâme de autoritate. A făcut un acord cu turcii şi, astfel, funcţionarii lui au primit sarcina de a verifica galerele, iar el şi-a dat cuvântul că nu avem sclavi evadaţi la bord. Marinarii care-i ajutaseră pe sclavi i-au ascuns cât au putut de bine în aşteptarea zilei plecării, iar reprezentanţii împăratului, şi ei creştini, au închis ochii după obiceiul deja încetăţenit.

Imediat ce am ieşit în larg, mateloţii şi-au lăsat protejaţii să iasă din ascunzătoare şi au început să se dea mari că-i păcăliseră pe turci. Dimensiunea redusă a vaselor nu le-ar fi permis să-i ascundă timp îndelungat pe aceşti oameni în zdrenţe, învineţiţi din cauza lanţurilor, epuizaţi de dificultatea evadării. Beţi de fericire şi plângând, ei au urcat pe punte şi-au început să sărute mâinile marinarilor, dar şi scândurile corabiei. Ne-au descris toate suferinţele crunte pe care le-au îndurat ca sclavi ai turcilor, exagerând poate un strop.

Consecinţa acestei grabe a fost că, pe când urma să traversăm Hellespontul, împăratul a poruncit ca sclavii să fie predaţi turcilor ca să evite orice incident. Un ordin umilitor şi crud, explicabil din punct de vedere politic, dar de neconceput pentru marinarii binefăcători. Dezamăgirea îngrozitoare a bieţilor sclavi ar fi înmuiat şi cea mai împietrită inimă. Mai întâi, nu au putut crede că ordinul e adevărat. Văzându-i însă pe oamenii înarmaţi din barcă ce vâsleau de la vas la vas să-i caute, au căzut în genunchi şi ne-au implorat să-i omorâm în schimb. Mateloţii au început să plângă şi să-i blesteme pe împărat şi pe toţi grecii. Când barca a ajuns în dreptul galerei noastre, căpetenia soldaţilor le-a strigat sclavilor să vină cu el dacă nu

vor să fie luați cu forța. Un bărbat slab și bărbos și-a pierdut mințile, a înșfăcat un cuțit de la un marinar și și-a tăiat venele. Ochii i se roteau teribil în cap. A început să dea sălbatic din mână și ne-a stropit pe toți cu sânge, blestemându-ne pe noi și pe toți creștinii.

Această scenă oribilă ne-a copleșit. După ce-au plecat sclavii, grecii, ca să-și ușureze conștiința, ne-au asigurat că fugarii trebuie să fie criminali periculoși, pentru că turcii se purtau bine cu prizonierii de obicei și, în conformitate cu religia lor, după câțiva ani aveau să-i ierte și să-i elibereze. Cel mai adesea, sclavii isteți se obișnuiau cu soarta lor, unii ajungând să se convertească la islam și devenind chiar mai turci decât turcii.

— Să vă pedepsească Dumnezeu! a strigat unul dintre marinari. Să vă facă și pe voi sclavi la turci într-o bună zi, să gustați și voi din robie!

Însă spusele acestea mi-au stârnit interesul, așa că i-am întrebat pe greci cum se face că, în țările ajunse sub stăpânirea sultanului, populația creștină, deși majoritară, nu se răzvrătea. După toată logica, puterea turcilor ar fi trebuit să fie pusă la îndoială, dar, din contra, bulgarii și macedonenii deveniseră pașnici sub stăpânirea lor, deși înainte erau mereu în război.

— Este pacea morții, a spus unul dintre greci, care nu vorbea decât de rău despre turci.

Alții, mai știutori, mi-au explicat că otomanii nu-i persecutau decât pe vechii stăpâni din țările pe care le cotropeau, ucigând fără milă și femei, și copii. Îi cruțau doar pe cei care se converteau la islam și intrau în slujba lor. În schimb, țăranii și săracii erau tratați bine. Turcii îi lăsau să-și practice religia și îi încărcau cu biruri mult mai mici decât avuseseră înainte. Cel mai greu tribut impus creștinilor consta într-un contingent anual de băieți fără defecte, pe care turcii îi luau să-i crească în credința musulmană și să-i facă soldați. Ajunși ieniceri, acești băieți erau mulțumiți de soarta lor și le era rușine de părinții lor creștini.

Mi-au povestit și câteva lucruri noi despre religia turcilor. De exemplu, nu-l slujeau pe Mahomed ca pe un zeu, ci îl considerau trimisul lui Dumnezeu. Iisus era slăvit ca profet, dar

nu-l recunoşteau ca Fiul lui Dumnezeu, pentru că Dumnezeu nu putea avea un fiu. Ştiam că profetul lor le interzice să consume vin, dar grecii, râzând, m-au asigurat că nu e decât o faţadă. Sultanul nu numai că bea vin cu plăcere, dar aduna în jurul său poeţi cu care să împartă bucuriile băuturii. Curtenii săi îl încurajau să bea cât mai mult, pentru că beţia îl făcea atât de generos, încât se apuca să ofere daruri bogate oricui apărea dinaintea sa.

— Şi-n rest, cum este sultanul acesta? am întrebat eu curios.

Mi-a răspuns un scrib grec care mersese la Adrianopol cu o delegaţie bizantină şi îl văzuse cu ochii săi:

— Murad nu este sultan, ci emirul turcilor. Sultan nu poate fi decât conducătorul musulman care deţine cheile Meccăi. Adevăratul sultan este deci prinţul mameluc al Egiptului, aşa cum şi împăratul nostru este singurul adevărat cezar, singurul rege al regilor. În rest, acest Murad e scund, îndesat şi are obrajii rotunzi. Se zice că e binevoitor, îşi ţine cuvântul şi respectă tratatele mai bine decât ne-am aşteptat de la un necredincios. Din cauza aceasta, şi împăratul nostru trebuie să-şi respecte acordurile. Murad nu va rupe pacea fără un motiv serios. Sclavii aceştia nefericiţi ar fi putut constitui acest motiv, de aceea aţi comis o infracţiune şi o greşeală ascunzându-i la bord, latini nechibzuiţi ce sunteţi.

S-a uitat semeţ în jurul său, apoi a continuat:

— Nu trebuie să ne mire că bea vin, încălcând poruncile Coranului. La fel fac şi prinţii voştri când rup postul vinerea, şi călugării care mănâncă peşte în postul Paştelui, deşi peştele are sânge. Prin adăugiri care contrazic explicaţiile Părinţilor Bisericii, aţi distorsionat învăţătura lui Hristos, aţi îndepărtat-o de baza creată de primele patru concilii sub harul Duhului Sfânt, aşa că, în ochii noştri, sunteţi la fel de necredincioşi precum mahomedanii.

Astfel încerca el să stârnească cearta. Am intrat vâslind în Hellespont, printre dealurile îngălbenite de toamnă. Cei câţiva dintre noi care ştiau greacă erau roşii la faţă de mânie. Din fericire, marinarii noştri nu pricepeau, pentru că altfel s-ar fi iscat mare gâlceavă. Apa era neagră, tomnatică, norii de ploaie atârnau greu pe cer şi curând s-a stârnit o vijelie ce

amenința să ne zdrobească de coastă, în ciuda tuturor eforturilor făcute de vâslași.

Porniserăm la drum în cel mai neprielnic anotimp, când deja toți negustorii și navigatorii cu cap se opriseră. Am primit dovada foarte repede, trecând prin furtună după furtună. Vânturile potrivnice păreau să nu se mai sfârșească. Grecii, din ce în ce mai artăgoși, au început să bombăne, susținând că Dumnezeu însuși dezaprobă uniunea, după cum se putea deduce și din toate nenorocirile prin care trecuseră ceilalți emisari. Am fost nevoiți să ne oprim de multe ori prin porturi să reparăm stricăciunile și să astupăm găurile. Apoi a trebuit să-i așteptăm pe cei rămași în urmă. Ținerea flotei la un loc părea o sarcină disperată. Frica și agonia ne erau sporite și de răul de mare constant. Bolnavii și bătrânii nu-și reveneau niciodată. Imediat ce ridicam ancora, îi apuca din nou. Proviziile au început să se împuțineze pe măsură ce călătoria se lungea, iar împăratul refuza să plătească în plus. Delegația noastră, epuizându-și resursele, a trebuit să apeleze la venețieni, care ne-au vândut mâncare la niște prețuri scandaloase ca să compenseze interzicerea dobânzii de către Biserică. Genovezii nu au vrut nici măcar să ne vândă pe credit. Doi călugări greci ramoliți, pe care-i istovise postul, au murit în timpul călătoriei și au fost aruncați în mare. Și patriarhul Iosif era, pare-se, foarte slăbit, dar împăratul plângea după calul și cei doi câini frumoși ai săi, care muriseră, neputând să suporte vitregiile călătoriei. Se spunea că a vărsat lacrimi amare ținând în poală capul unui câine muribund.

În ianuarie am ajuns în sfârșit în Moreea, unde ni s-a confirmat că papa desemnase Ferrara ca loc de desfășurare a negocierilor privind uniunea și că invitase conciliul să părăsească Baselul și să vină acolo. Majoritatea conciliului amenința să-l demită pur și simplu și să aleagă pe altcineva în locul lui. Împăratul nu părea foarte surprins de veste. A decis să debarcăm la Veneția și l-a obligat pe fratele său Demetrios să părăsească Moreea și să ne însoțească. Nu avea nici cea mai mică încredere în acesta și voia să evite declanșarea unui război fratricid în absența sa. Unii spuneau că Demetrios e cel mai viclean și mai rău dintre toți fiii împăratului Manuel, dar alții

ziceau că împăratul îi făcuse o mare nedreptate şi că lui ar fi trebuit să-i fie încredinţată regenţa Constantinopolului, pentru că el era porfirogenet. La naşterea prinţului Constantin, tatăl acestora nu urcase încă pe tron.

Episcopii greci începuseră să se agite, poate din cauza dificultăţii călătoriei şi a primejdiilor întâlnite, poate pentru că-şi ascuţeau deja ghearele anticipând discuţiile aprige cu latinii. În orice caz, dornic să-i calmeze sau să le dea mai mult de gândit, împăratul le-a propus nişte teme la care să cugete. I-a poruncit mitropolitului din Efes să scrie un memoriu în care să stabilească ce şanse la nemurire au fiinţele care nu sunt înzestrate cu raţiune, precum câinii şi caii. Inteligenţa şi fidelitatea unui câine erau mai mari decât ale multora dintre oameni, susţinea el. De aceea, i-ar fi plăcut să demonstreze că e posibil ca şi câinii să aibă, chiar dacă limitat, un suflet nemuritor, capabil să ajungă într-un fel sau altul pe lumea cealaltă.

Făcând astfel, l-a redus temporar la tăcere pe Markos Evghenikos, care s-a pomenit constrâns să se cufunde în scrierile Părinţilor Bisericii. Provocase deja multă gâlceavă printre episcopii greci, arătându-se împotriva uniunii şi exprimându-şi deschis ura faţă de tot ceea ce era latin. Pe alţi episcopi, împăratul i-a pus să se gândească în ce fel e osânda veşnică a iadului compatibilă cu dreptatea lui Dumnezeu. Simţea că omul, în slăbiciunea sa, nu poate face nimic în decursul scurtei sale existenţe care să merite o pedeapsă eternă. Nu voia să se îndoiască de asta, dar voia să i se demonstreze. A avut bunăvoinţa să-i poftească şi pe episcopii din delegaţia noastră şi pe doctorul Cusanus să ia parte la conversaţie.

După părerea mea, împăratul acţiona foarte inteligent înecând disputele dintre latini şi greci într-o dezbatere generală. Întrebările pe care le punea îmi inspirau o mare simpatie faţă de el. În ciuda poziţiei sale înalte, avea scepticismul unui spirit luminat, al unui om al vremurilor noastre. Din acest moment, am început să-l privesc cu admiraţie. În secret, aveam senzaţia că-l înţeleg, că e un om la fel ca mine, dincolo de veşmintele sale cu fir de aur şi de toate ceremoniile. De aceea, îl iertam când îşi arăta orgoliul în tot soiul de împrejurări, înţelegeam asta. Era ca şi când el, reprezentantul gloriei apuse a Bizanţului,

era permanent măcinat de senzația că tot luxul din jurul său nu e decât sărăcie camuflată. De aici i se trăgeau minuțiozitatea bolnăvicioasă și înclinația de a vedea peste tot ofense aduse demnității sale. Mândria sa era mândria unui sărac.

Doctorul Cusanus însă nu a vrut să accepte invitația împăratului, nici să participe la discuții. A refuzat prietenește, spunând că e prea obosit și bolnav. Călătoria îl epuizase într-adevăr, pentru că de săptămâni întregi de-abia mânca, iar când se odihnea, se retrăgea atât de mult în gândurile sale, încât nici nu mă auzea dacă vorbeam cu el. Încercam să-l îngrijesc cât mai bine, dar, în inima mea, mă depărtasem de el și docilitatea lui prietenoasă mă irita, deși s-ar fi cuvenit să-mi fie mai degrabă milă de fața lui slăbită și de ochii plini de neliniști. Condițiile nefavorabile ale drumului și lipsa lui de simț practic îl făceau neajutorat și, amintindu-și asta, mi-a arătat o umilă recunoștință pentru grija pe care i-o purtam. Refuzul său m-a enervat și i-am spus:

— Ridicați-vă, doctore, plimbați-vă pe uscat, mâncați bucate proaspete, acum avem din nou, comportați-vă ca o ființă umană. Cei mai învățați membri ai Bisericii grecești ne vor ține companie, iar împăratul însuși este curios să vă asculte. Nu cred că veți mai avea o asemenea ocazie.

— Lasă-mă în pace, Ioannis, mi-a răspuns el. Toate discuțiile lor sunt niște fleacuri pe lângă ce se coace în mine. Îmi simt capul încins și știu că sunt pe punctul de a trece un prag dincolo de care voi găsi răspunsul la toate întrebările. Zăresc deja cheia de aur care-mi va deschide toate ușile, dacă reușesc doar să ajung la ea. În mintea mea arde piatra filosofală pe care învățații din toate timpurile au căutat-o. Sau nu, nu, totul îmi dă o durere insuportabilă de cap, ca și când spiritul meu ar fi un abces îngrozitor care stă să se spargă.

Mă neliniștea nespus starea lui de spirit. Ochii rătăciți și mâinile pe care și le agita încontinuu îmi dădeau de gândit. I-am atins fruntea, ardea într-adevăr, așa că i-am pus o compresă cu apă rece. Mă gândeam că lectura excesivă și prea multa erudiție i se urcaseră la cap, că firea lui blândă a avut de suferit prea mult din cauza dezbinării Bisericii, a noii schisme la care era și el părtaș. În paralel cu această luptă interioară

împotriva remușcărilor, oboseala călătoriei și misiunea dificilă a delegației noastre erau prea mult pentru el. Îmi zâmbi însă dureros și spuse:

— Durerile mele nu sunt trupești, iar boala mea nu este fizică. Sunt mai degrabă ca o găină ouătoare sau ca o vacă gestantă, dar ce fel de ou va scoate mintea mea, asta nu știu încă.

Cuvintele lui îmi sporeau temerile. Nu știam ce să fac, pentru că episcopii coborâseră deja pe țărm pentru a răspunde invitației împăratului și nu aveam cui altcuiva să-i cer un sfat. Când a devenit și mai iritat și mi-a cerut iarăși să-l las în pace, am urcat pe punte și i-am rugat pe marinari să-l țină discret sub supraveghere. În afară de ei, corabia era goală, iar mirosul era suficient să-mi provoace greață. Ca să-mi omor timpul, am coborât și eu și m-am amestecat în mulțimea de spectatori care ascultau tobele și cornii ce vesteau sosirea invitaților împăratului. Arhiepiscopul Bessarion de Niceea a fost atât de prietenos, încât a vorbit cu mine, deplângând și el starea proastă de sănătate a doctorului Cusanus. Era un bărbat impunător, cu față mare și rotundă, înnobilată de meditație. Un simplu călugăr, tocmai fusese ridicat în funcția de arhiepiscop. Era la fel de binevoitor cu cei mici și cu cei mari. Era considerat cel mai învățat dintre prelații greci, pentru că interesul său nu se limita la teologie, ci cuprindea și cărți laice. Când se ivea ocazia, se arăta nemaipomenit de prietenos cu noi, latinii, spre deosebire de ceilalți greci. Ținând cont de toate acestea, mi-am făcut curaj să-l întreb câteva cuvinte din *Iliada* pe care nu le pricepeam. Mi-a răspuns cu atâta înflăcărare, încât a uitat să intre în clădire și am rămas vreme îndelungată să povestim și să mă învețe. Cu siguranță a observat nu doar interesul meu sincer, ci și lacunele mele, pentru că mi-a spus în cele din urmă cu tact și blândețe:

— Am în cabina mea lexiconul Suidas. Este o operă neasemuită pentru cei care vor să-și împrospăteze memoria și să-și îmbogățească cunoștințele citind fragmente din scrierile anticilor. Dacă vrei, poți merge să o consulți și să-ți copiezi pasajele pe care vrei să ți le amintești. Să n-o scoți din cabină totuși, este o operă rară și valoroasă.

Propunerea sa m-a entuziasmat, deoarece cunoșteam bine reputația lexiconului Suidas. Posesorul avea la dispoziția sa, în ordine alfabetică, o cantitate atât de mare de cunoștințe reduse la esență, încât ar fi fost nevoie de zeci de ani să le adune altfel. Cu voce tremurândă, i-am mulțumit lui Bessarion pentru încrederea acordată și m-am aplecat să-i sărut poalele straielor. Însă mi-a interzis să-mi arăt astfel respectul.

— Un scriitor arab a spus că, în fața Domnului, virtutea unui țânțar și cea a unui elefant cântăresc la fel. Căutarea cunoașterii este căutarea binelui. În consecință, episcopul și scribul valorează la fel în căutarea aceasta.

I-am răspuns că, totuși, elefantul rămânea elefant și țânțarul, țânțar, dar, dacă bâzâitul țânțarului ajunge până la cer, atunci poate fi sigur că acest zumzăit slab se va ruga tot timpul pentru elefantul cel generos. A izbucnit în râs auzind comparația și a intrat în clădire. Măreț și frumos, spre deosebire de ceilalți greci, era într-adevăr precum un elefant mândru. De la el am învățat că forța spirituală găsește mereu căi de-a fi generoasă și că zgârcenia inimii trădează sărăcia spiritului.

Am alergat până la corabia împăratului, iar câinii săi au început să latre și să țopăie de bucurie văzând că vine cineva, pentru că, în afara paznicilor, vasul cu prora aurită era complet gol acum, atât de mult ajunseserăm toți să ne disprețuim. În cabina lui Bessarion, m-a întâmpinat aceeași duhoare provocată inevitabil de o călătorie lungă pe mare. Era prea întuneric pentru lectură, dar mi-am permis să aprind lumânarea. Am văzut că are un cufăr deschis înțesat de cărți și că scosese câteva, ca și când ar fi vrut să-și verifice cunoștințele înainte de discuțiile care urmau să aibă loc după ospățul dat de împărat. Cărțile erau atât de numeroase, încât mi se părea că, dacă dispare vreuna, ar fi imposibil să observe cineva. Pe deasupra, cabina nu era încuiată cu cheia. Am biruit însă repede ispita cauzată de această neglijență, ispită pe care nu o poate înțelege decât un iubitor al cărților sărac și lipsit de cărți, și mi-am reproșat că mă gândisem la așa ceva. Am găsit imediat imensul lexicon și am început să caut pasajul referitor la Homer, dar, oriunde deschideam această minunată carte, ochii mi se opreau asupra unui nume fascinant sau a unui text pe care

nu mă puteam abţine să-l descifrez. M-a cuprins pur şi simplu disperarea când mi-am dat seama că, şi dacă stăteam acolo zi şi noapte, nu reuşeam decât să răsfoiesc orbeşte paginile, să descopăr o parte neînsemnată din aceste comori. Bessarion lăsase la vedere şi un glosar greco-latin de care mă puteam sluji în lectura mea, deoarece nu ştiam încă atâta greacă încât să citesc şi să pricep cu uşurinţă texte dificile. Aveam acum dinaintea mea cele mai strălucite idei ale poeţilor, filosofilor, istoricilor, gramaticienilor, Părinţilor Bisericii şi ale altor greci învăţaţi din toate timpurile, aşa că mi-am pus ignoranţa la treabă şi am început să citesc cu inima arzând de dorinţa cunoaşterii.

Ziua s-a preschimbat în seară, iar seara, în noapte. Ros de remuşcări, am aprins lumânare după lumânare, pentru că îmi era imposibil să mă opresc. Nu mă gândeam nici la mâncare în starea în care eram, ce nu se putea compara decât cu beţia lucidă. Într-un târziu, am auzit voci, râsete şi zgomot de paşi. În frigul nopţii, patriarhul şi episcopii, însoţiţi de oameni cu torţe şi corni, se întorceau pe corabie. Bessarion a intrat în cabină şi a fost surprins să mă găsească acolo.

— Ai citit în tot timpul acesta? a întrebat el.

Mi s-a părut că-şi fixează dezaprobator privirea pe mucurile lumânărilor.

— Bietul de mine, i-am răspuns, am auzit râsetele muzelor în jurul meu, am discutat cu filosofii încununaţi cu lauri, am fost la Atena, am stat pe treptele Academiei în lumina orbitoare şi m-am uitat la umbrele trecătorilor. Să mă iertaţi, vă rog.

Eram atât de supărat, încât lacrimile au început să-mi curgă pe obraji.

— Cred şi eu că lumina era orbitoare, văd că ultima mea lumânare e aproape gata, a glumit el. Dar nu te îngrijora. Bine ai făcut că nu ţi-ai stricat ochii pe întuneric. Cunoaşterea poate mereu să aştepte, nimeni nu are atâta răbdare ca ea, însă vederea nu mai revine.

A căscat larg şi mi-am dat seama că îl deranjase totuşi intruziunea mea. Mi-a arătat foarte clar că e timpul să plec. I-am mulţumit bâlbâindu-mă şi am ieşit cu spatele, dând cu capul de uşă. M-am întors pe punte pe o scară îngustă. În

lumina torțelor, frumoșii câini ai împăratului urlau ca posedați și alergau de colo-colo în întâmpinarea lui. La rândul său, i-a salutat și s-a jucat cu ei. Puțin beat, a izbucnit în râs când m-am împiedicat de unul dintre câini și am căzut lat. Câinele a scos un schelălăit și m-am grăbit să mă ridic. Împăratul s-a apropiat să verifice că animalul nu pățise nimic. Poate că m-ar fi pedepsit, dar, văzând că sunt latin, s-a mulțumit să mormăie câteva cuvinte mânioase și să-și mângâie câinele. Gărzile m-au împins pe scândura care lega vasul de chei ca să plec mai repede. Incidentul însă nu mi-a umbrit fericirea câtuși de puțin.

Tocmai urcasem la bordul corabiei noastre, când unul dintre marinari a venit la mine și mi-a mărturisit vinovat că doctorul Cusanus coborâse pe țărm și nu revenise încă.

— Nu auzea ce-i spuneam, nici măcar nu mă vedea, a adăugat el în apărarea sa. Nu puteam să țin aici cu forța un domn atât de educat și de important.

Era deja miezul nopții, iar toți ceilalți se culcaseră. Foarte neliniștit, mă temeam că doctorul Cusanus căzuse în apă sau fusese atacat de tâlhari. Am coborât iarăși de pe vas și am început să alerg pe străzile întunecate. Am rămas repede fără suflare. De-abia puteam vedea în față sau distinge conturul acoperișurilor, deoarece portul era luminat doar de un far. M-am întors la bord să caut o torță și atunci l-am văzut pe doctor apărând. M-a îmbrățișat cu afecțiune și a exclamat:

— Iată-te, dragul meu discipol Ioannis, te căutam.

Se purta atât de extravagant, contrar obiceiului său, încât bănuiam că mersese totuși la ospățul împăratului și se amețise. În lumina torței, am văzut că obrajii îi sunt umezi de la lacrimi. Și totuși, avea o expresie extaziată, pe care n-o mai văzusem niciodată pe chipul său.

— Haideți, este timpul să vă culcați, i-am spus încercând să-l calmez. Vă conduc eu, n-o să vadă nimeni în ce stare sunteți.

S-a desprins brusc de mine și mi-a zis:

— Nu vom putea vorbi în cabină, pentru că vor începe vecinii să bată în perete și, în plus, nu mai suport să fiu închis pe corabie. Vino afară, vom sta de povești la lumina stelelor.

Trebuie să-ți vorbesc, asta îmi va permite să-mi clarific și mie lucrurile, să pun în cuvinte adevărul uluitor pe care tocmai l-am descoperit.

Credeam în continuare că e fie bolnav, fie beat. M-a condus încântat printre ruinele unui templu, m-a pus să șed pe un fragment de coloană și mi-a poruncit să-l ascult cu atenție. Mergea încolo și-ncoace dând din mâini entuziasmat, incapabil să stea locului.

— Fiule, a spus, după părerea ta, e întunecată noaptea aceasta?

— Cu siguranță, iar aici ne va fi și frig.

— Tu spui: noaptea e întunecată. Eu spun: noaptea e luminoasă. Dintre două afirmații contradictorii, una o exclude pe cealaltă. Așa am învățat. Dacă tabla e neagră, ea nu poate fi albă. Iar noaptea nu poate fi în același timp și întunecată, și luminoasă. Până în prezent, aceasta a fost baza întregii gândiri raționale și nici un om educat nu a îndrăznit să meargă mai departe, temându-se de întuneric. Totuși, în afară de rațiune, mai avem și intelectul, și intuiția. În seara aceasta am avut o străfulgerare, o revelație despre unirea contrariilor. Această *coincidentia oppositorum* este un adevăr atât de simplu, atât de limpede și ușor de înțeles, încât acum, că l-am priceput, am plâns toată seara de bucurie. Deasupra rațiunii noastre, la îndemâna intelectului nostru, toate contrariile coincid în armonie deplină. Alb și negru, luminos și întunecat, temporar și nesfârșit, om și Dumnezeu, finit și infinit.

— Dumnezeu să aibă milă de dumneavoastră, am spus eu speriat. Ați gândit prea mult și v-ați pierdut mințile.

— Nu, nu sunt nebun, mi-a răspuns. Din contra, niciodată n-am gândit într-un mod atât de simplu, de limpede și de luminos. În lumea limitată a rațiunii, lumea doctei mele ignoranțe, contrariile se anulează. Însă în lumea care tocmai mi s-a dezvăluit, aceea a adevărului superior, ele sunt și trebuie să fie în armonie. În lumea spiritului, această descoperire pe care tocmai am făcut-o este mai importantă decât praful de pușcă, pentru că împrăștie într-o clipită toate construcțiile doctrinare precedente, scolastica și filosofia. *Universalia sunt realia*[1], însă

1. „Ideile au existență obiectivă, sunt reale“ (lat.).

și *universalia sunt nomina*[1]. Nici una nu este greșită, ambele sunt adevărate. Iar aceasta nu este o presupunere sau o afirmație nedovedită, ci, datorită revelației mele, este o informație, o informație la fel de sigură ca anularea contrariilor.

Inevitabil, am devenit atent și am început să întrezăresc importanța ideii sale, deși gândirea mea nu putea încă să priceapă, fiind înlănțuită în lumea realității raționale. Învălmășeala informațiilor din Suidas îmi obosise mintea. Înflăcărarea cu care-l răsfoisem trecuse, iar acum eram din nou receptiv.

— Dar atunci binele și răul, viața și moartea, credința și necredința nu se anulează și ele? am întrebat. Dar asta este un nonsens, nu, mai rău, anarhie.

— Este rațiune superioară, a răspuns doctorul Cusanus. Nu pot să-ți demonstrez prin cuvinte, pentru că acestea sunt doar semne imperfecte ale unei lumi finite, semne cu care de-abia ne înțelegem unul cu altul. Nu-mi pot explica ideile decât printr-o metaforă, iar metaforele matematice sunt cele mai potrivite pentru asta, fiindcă sunt cât se poate de intangibile pentru gândire. Îți aduci aminte ce ți-am spus despre dreaptă, cerc și poligonul înscris în cerc. Contopirea dreptei cu circumferința cercului în infinitul mare și contopirea poligonului cu circumferința cercului în infinitul mic sunt o metaforă a ceea ce urmăresc. La fel cum contrariile se întâlnesc aici armonios, tot așa se întâlnesc toate contrariile în străfulgerarea revelației mele.

— Dar spulberând prin această descoperire tot ceea ce s-a gândit până acum, spulberați și teologia, i-am spus eu perplex. Ce spuneți despre păcat și milă, despre mântuire și izbăvire, despre Biserică și taine, despre rai și iad?

Mi-a răspuns cu mare evlavie:

— Știința mea nu neagă credința, ci este ultima treaptă a cunoașterii omenești, iar de aici începe teologia mistică. Scolasticii disprețuiau și se temeau de obscuritatea ei. Departe de a duce în întuneric însă, această știință duce la o limpezime a gândului pe care am trăit-o ca pe cea mai minunată beatitudine pe care omul o poate simți.

Lacrimile au început din nou să i se rostogolească pe obrajii supți.

1. „Ideile sunt simple nume“ (lat.).

— Timpul s-a oprit, timpul a devenit una cu atemporalul în lumina orbitoare a revelației mele și-i voi mulțumi Domnului până la sfârșitul vieții că mi-a permis să cunosc această exaltare măcar o dată în viață.

— Dar nu toți au credința dumneavoastră, doctore Nicolaus. Credința este un salt disperat în întuneric, asta îmi demonstrați încă o dată prin aceste cuvinte. Nu-i este dat oricui să aibă revelații, să se lumineze. Tot ce înțeleg din învățătura dumneavoastră este că, în coincidența contrariilor, ce este corect și ce este greșit, adevărul și minciuna au aceeași valoare, iar astfel nimic nu este absolut corect sau absolut greșit, absolut bun sau absolut rău, ci toate lucrurile sunt legate în lumea temporalității în asemenea măsură, încât ele coincid în atemporalitate. Aceasta este o doctrină infernală, deoarece privează moralitatea de orice fundament.

— Nu, mi-a răspuns el aprig, este o doctrină dumnezeiască, pentru că împacă toate contrariile și-i oferă omului ideea unui adevăr superior, în care sufletul zbuciumat își găsește pacea și liniștea. Dar, dacă te gândești la adaptarea doctrinei mele la viața de zi cu zi, ea îmi oferă vocația de conciliator. Deoarece contrariile coincid în infinit, trebuie să existe în lumea finită o posibilitate de a împăca părerile opuse.

— Ceea ce face ca majoritatea și minoritatea conciliului să se unească, binecuvântate de papă, și amândouă să aibă dreptate, am spus eu ironic, înțelegând brusc cauza mai profundă a ideii sale. Vă simțiți atât de vinovat, doctore Nicolaus, încât trebuie să spulberați toată gândirea rațională ca să vă împăcați conștiința?

A ridicat capul și mi-a spus cu o demnitate senină:

— Din mlaștinile adânci izvorăsc apele cele mai limpezi, iar batjocura ta nechibzuită nu mă mai rănește. Conștiința mea a fost biciul lui Dumnezeu pe spatele meu și m-a făcut să trec un prag pe care gândirea umană nu l-a mai trecut până acum. Privind în urmă, plecarea mea din Basel și călătoria noastră, cu toate incidentele și accidentele sale, se contopesc într-un întreg care m-a condus gând cu gând, la ordinul providenței, către această revelație finală. Convingerea mea mă face mai umil și mai neînsemnat decât înainte, și nu am nici urmă de

mândrie sau stimă de sine, deoarece ideea mea s-a născut din dezordinea completă a vremurilor noastre, chiar dacă nu ar fi ieşit la lumină fără mine. Certitudinea privind coincidenţa contrariilor în lumea infinitului ne eliberează gândirea şi ne permite să mergem înainte, să nu ne imaginăm că doar zilele de pe urmă ne mai aşteaptă.

Entuziasmat de vorbele sale, a devenit şi mai înflăcărat şi a exclamat:

— Într-adevăr, Ioannis, toată gândirea de până acum a fost doar repetiţia infinită şi disperată, în termeni noi, a ceea ce fusese deja gândit înainte, până când fructul viu al cunoaşterii a fost stors complet de suc şi n-a rămas din el decât sâmburele mort. În mine, da, în mine a început o nouă epocă în seara aceasta, o epocă pe care cei mai străluciţi învăţaţi o presimţiseră ascunsă în spatele literelor moarte, dar nu au îndrăznit să facă ultimul pas. Lumea se lărgeşte la infinit imediat ce afirmaţia lui Aristotel nu mai ridică ziduri în jurul nostru. Ioannis, fiule, discipolul meu, mintea-mi tremură de certitudinea cunoaşterii când încerc să ghicesc cât se va schimba lumea când contrariile vor înceta să se mai excludă.

A tăcut o clipă, mi-a atins umărul şi mi-a căutat chipul în beznă cu mâinile tremurânde. Vocea i-a devenit o şoaptă, de parcă îi era teamă de propriile cuvinte. A scos un râs înăbuşit, parcă să nu mă sperie, şi mi-a spus:

— Când eram student la Universitatea din Padova, cel mai bun prieten al meu era un anume Paolo Toscanelli, fiul unui medic din Florenţa. Aşezaţi unul lângă altul la picioarele lui Prosdocimo de' Beldomandi, îi ascultam lecţiile de muzică şi astrologie, schimbam impresii în şoaptă, până când ni s-a părut că auzim muzica sferelor în claritatea minunatelor calcule matematice. Însă Toscanelli mi-a mărturisit o idee care atunci mi s-a părut la fel de nebunească precum îţi va părea şi ţie acum: „Pământul este o sferă şi, dacă navighezi suficient de departe spre apus, vei ajunge în cele din urmă în răsărit". Răsăritul şi apusul nu sunt contrarii care se exclud, ci se unesc în armonie. În lumina revelaţiei mele, şi această idee ameţitoare pare naturală, simplă şi clară, deşi se ridică deasupra raţiunii şi experienţei noastre de până acum.

— Doctore Nicolaus, fie sunteţi nebun, fie sunt eu. Când vă aud, îmi vine să mă ciupesc să văd dacă sunt treaz. În întunericul luminos al acestei nopţi, e ca şi când am ieşit din lumea în care ne-am găsit până în prezent, ca şi când timpul şi spaţiul au încetat să ne lege. Dar nu este adevărat, nu vă pot da crezare. O piatră este o piatră şi rămâne piatră. Nu o putem transforma în altceva.

— Ioannis! a exclamat el şi mi-a apucat mâinile, strângându-le atât de tare, încât mă durea. În lumina revelaţiei mele, plumbul s-a preschimbat în aur în această seară, într-un mod mult mai miraculos decât în banalele experimente ale alchimiştilor. În unirea contrariilor, plumbul se poate transforma în aur, omul poate birui moartea şi dobândi viaţa veşnică, iar asta nu mai este doar credinţă pentru mine, este un fapt sigur. Numai un om simplu şi limitat, incapabil să priceapă ideea revelaţiei mele, poate continua să nege.

M-a rugat iarăşi să-l cred, adăugând:

— Ioannis, dragul meu, trebuie să mă înţelegi. Gândurile-mi sunt limpezi precum apa, iar vechea scolastică nu ţi-a încătuşat încă raţiunea şi nu te obligă să crezi în autorităţi. De aceea, ai posibilitatea să mă înţelegi mai bine decât alţii, numai să vrei şi să nu te temi de ideile mele.

— Poate că înţeleg, am spus eu, pipăindu-mi capul. Poate că bănuiesc ce urmăriţi şi va deveni mai clar pentru mine decât pentru dumneavoastră. Poate că m-am născut într-o epocă a înnoirii şi nu a zilelor de pe urmă, chiar de credeam că toate ideile au fost gândite şi că ştiinţa şi-a atins limitele. Dar eu sunt tânăr, mai tânăr şi mai dur decât dumneavoastră, doctore Nicolaus. De aceea, ştiinţa aceasta poate fi periculoasă pentru mine. Dacă o adopt, voi trage singur concluziile şi o voi adapta la viaţa de zi cu zi.

Însă mintea lui nu lua în calcul obiecţia mea. Era oricum un om mult prea bun, iar presentimentul meu înspăimântător nu era suficient de limpede încât să pot explica ceea ce eu însumi nu vedeam clar. Înţelegeam doar că, dacă revelaţia sa era adevăr şi cunoaştere, atunci, fără să bănuiască, precum un copil, ţinea în mâinile sale un explozibil care, pentru un om care gândea, era de o mie de ori mai puternic decât praful de

pușcă și putea spulbera întreaga lume. Nu-i vedeam bine chipul în întuneric și a pus stăpânire pe mine o teamă superstițioasă, ca și când nu el era dinaintea mea, ci un vrăjitor, o fantomă, diavolul însuși. De aceea, am întins degetele și i-am atins și eu fața.

— Să ne întoarcem la bord, doctore Nicolaus. Ați fost bolnav, noaptea e rece și ceața care se ridică nu e sănătoasă.

M-a asigurat că nu simte frigul în înflăcărarea ideilor sale, dar m-a urmat dezamăgit, fără să opună rezistență. Pe chei, în fața corabiei, s-a oprit iar și a exclamat:

— Un mare adevăr este întotdeauna simplu. Iată cel mai bun criteriu. Știința mea încape în două cuvinte: *coincidentia oppositorum*. Nu există adevăr mai limpede, mai măreț, mai eliberator. De aceea umblu de parcă nici n-aș mai avea picioare, de parcă materialul și imaterialul s-au unit în mine într-o plăcută armonie.

L-am însoțit până la cabina sa, unde l-am ajutat să se dezbrace și să se întindă. Eliberat de toate neliniștile, a adormit pe loc, fără să-și piardă expresia radioasă. În lumina pâlpâitoare a lumânării, am privit îndelung acel chip pătat de lacrimi și brăzdat de meditație și m-am întrebat dacă era nebun sau geniu, un nebun care trebuia legat sau unul din cei mai mari gânditori din toate vremurile.

Din Moreea, ne-am continuat călătoria de-a lungul coastei sălbatice către Veneția, fără să întâmpinăm mari dificultăți. Drept să spun, după încercările din apele grecești, eram atât de apatici, încât îi mulțumeam Domnului că fulgerele nu ne lovesc velele, că nu se sparge coca, gata să se rupă în două, și că ramele nu se frâng în mâinile vâslașilor disperați, care-și înălțau strigătele deznădăjduite deasupra vuietului mării. În ziua de 8 august 1438, am ancorat în insula Lido, în apropiere de Capela Sfântul Nicolae. Turnul cu ceas din Veneția și cupolele bisericilor păreau să se ridice din mare. Bucentaurul, corabia aurită a dogelui, ne ieșea în întâmpinare, însoțit de douăsprezece galere împodobite impresionant și de nenumărate gondole. Ne-a primit însuși dogele, înconjurat de membrii senatului său. Splendoarea straielor de mătase purpurie eclipsa veșmintele bisericești, mitrele și paterițele episcopilor. Numai

coroana scânteietoare și brocartul aurit ale împăratului Ioan puteau concura cu strălucirea orientală a dogelui.

În ziua următoare, am acostat în apropierea arcadelor grațioase de marmură ale Palatului Dogilor, în timp ce tunurile bubuiau la Arsenal, clopotele băteau și cornii răsunau. Primirea noastră în portul Veneției era, cred eu, cea mai grandioasă priveliște care i-a fost dată ochilor unui muritor din vremurile noastre și nu putea decât să-i confirme împăratului Ioan ideile pe care le avea despre el însuși. Patriarhul și episcopii greci erau și ei plini de sine, convinși că veniseră în Occident nu ca niște cerșetori căutând ajutor, ci, dimpotrivă, ca să aducă darurile binefăcătoare pe care vechea Biserică le păstrase neîntinate. Occidentul acesta barbar, incapabil să se descurce singur, după cum o dovedea toată dezordinea ce domnea în sânul Bisericii romane, avea să fie corectat, smuls din rătăcirile unei credințe ce devenise eretică, desprins de păgânismul în care se înrădăcinase. Mi se părea că începuseră într-adevăr să creadă că aduc cu ei iubirea Tatălui, învierea Fiului și participarea Duhului Sfânt.

Episcopii catolici din delegația noastră au fost indignați să meargă în urma grecilor în procesiune. Numai Traversari, legatul papei, care se grăbise să se ducă la Roma, stătea în spatele patriarhului Iosif ca și când ar fi fost umilul său însoțitor. Până și pacifistul Cusanus mi-a șoptit:

— Și-n plasa Bisericii există pește stricat. Ce contează însă pentru Biserica lui Hristos? Doar Sfântul Părinte a primit cheile împărăției cerurilor de la Sfântul Petru. Venețienii greșesc întâmpinându-i pe greci cu atâta pompă.

Poate că aș fi pus mai mult preț pe această primire incomparabilă dacă aș fi luat și eu parte la procesiune, dar am rămas pe corabie să copiez scrisori, iar cu o seară înainte înțelesesem deja că lucrurile nu stau atât de bine cum par. Rămăseserăm mult timp fără informații precise și de încredere despre ce se întâmpla în Occident, iar acum eram brusc năpădiți de o avalanșă de vești. După ce refuzase vreme îndelungată să părăsească Baselul și să meargă la Ferrara, conciliul recuzase bula papală. Încă dinainte de Crăciun, Cesarini încercase să găsească un compromis acceptabil pentru a împiedica Biserica romană

să ajungă bătaia de joc a grecilor. Informat că flota noastră se apropie, Eugeniu al IV-lea se dusese la Ferrara de două săptămâni deja, însă chiar în ziua în care ajunsese, Conciliul de la Basel hotărâse printr-un decret să-l suspende din funcție și să-i interzică orice inițiativă atât în chestiunile laice, cât și în cele spirituale. Dacă nu se supunea, acesta amenința să-l dea jos pentru moment de pe Sfântul Scaun. Conciliul, având puterea, declarase nul și neavenit tot ce putea face papa de acum înainte și le interzisese cardinalilor, episcopilor și celorlalți membri ai clerului să-l asculte.

Sigismund, împăratul Germaniei, a murit la începutul lunii decembrie. Autoritatea sa îi împiedicase până atunci pe cei din conciliu să ia măsuri decisive. Acum, parcă se deschisese iadul. În Franța, războiul împotriva Angliei începuse iarăși. Un nou război religios făcea ravagii în Boemia, pentru că taboriții proclamaseră drept rege un prinț polonez. Era ca și cum, în toată Europa, vulcani de-abia stinși începuseră iar să scuipe foc și pucioasă. Conciliul de la Basel eșuase în tot ce încercase să facă. Biserica dăduse faliment atât în chestiunile spirituale, cât și în cele lumești, însă majoritatea conciliului s-a proclamat apărătoarea patrimoniului, iar papa părea să se afle într-o postură mai proastă ca niciodată.

Într-un timp foarte scurt, ne-am întors într-o lume care se schimbase înfricoșător, o lume în care contradicțiile au degenerat într-un război necruțător. Conciliul i-a dat de înțeles împăratului Ioan că un tratat de uniune între Biserici încheiat sub conducerea papei Eugeniu nu ar avea nici o valoare, nici o valabilitate, nici o însemnătate. Traversari, în schimb, l-a asigurat în numele papei că un nou conciliu luase naștere la Ferrara și că într-acolo se grăbeau să ajungă tot mai mulți dintre prinții Bisericii. Împăratul Ioan a folosit situația în favoarea sa și a reamintit că are nevoie de bani pentru a trăi cum se cuvine demnității sale. Venețienii i-au dat de înțeles că cel mai înțelept ar fi să încline la fel de puțin în favoarea ambelor invitații și să rămână la Veneția, cerând să vină papa aici. Dacă urma acest sfat, putea fi sigur că banii n-o să-i lipsească, iar măreția cu care fuseserăm primiți îi uluise atât de mult pe greci, încât se gândeau serios să rămână la Veneția. Ar fi fost

într-adevăr o mare victorie pentru împărat și pentru întreaga Biserică greacă să-l supună pe papă autorității lor făcându-l să vină la ei. Arhiepiscopul de Efes, îndeosebi, era foarte atras de această idee de a-l umili pe Sfântul Părinte. A urmat o ceartă violentă între greci. Îmbătat de luxul din jurul său și simțindu-se mai important ca niciodată, arhiepiscopul i-a dat cu toiagul în cap lui Bessarion, care considera că îi leagă acordul încheiat înainte. Așadar, acest bărbat impunător a găsit necesar să-i înșface toiagul din mână.

Focurile de artificii pocneau, tobele și cornii răsunau, iar o mulțime lipsită de griji se distra în piața San Marco, în timp ce doctorul Cusanus a fost nevoit să plece la Ferrara în toiul nopții. Un episcop din delegația noastră l-a însoțit. Priveam trist la luminile de deasupra orașului în sărbătoare în timp ce corabia noastră se îndepărta în noapte.

După ce-am debarcat la Francolino, am galopat către Ferrara cât de repede ne-au permis sănătatea precară a episcopului și stângăcia doctorului Nicolaus. Ne-am înșelat însă amarnic gândindu-ne că aveam să-l găsim pe papă zdrobit de necazuri. Conciliul care tocmai începuse își lăsase deja amprenta asupra orașului. La fiecare pas întâlneam capete cu mitre înconjurate de mulțimi respectuoase, iar locuitorii nu obosiseră încă să îngenuncheze în stradă și să ceară binecuvântarea acestor prinți ai Bisericii. Când am întrebat unde se află reședința pontificală, am aflat imediat că în oraș sosiseră deja șaptezeci de episcopi, precum și o sumedenie de prelați, doctori, abați și călugări. Auzind că venim direct de la Constantinopol, locuitorii au ieșit de peste tot și ne-au însoțit cu voioșie până la palat. Dacă mercenarii angajați de ducele de Ferrara drept gărzi papale nu i-ar fi oprit cu forța, s-ar fi ținut cu siguranță după noi înăuntru. Spre uimirea noastră, tot orașul părea să fie în sărbătoare. Speranța de-a se îmbogăți nemaipomenit de pe urma conciliului le sucise capul tuturor.

Nici n-am descălecat bine, că l-am și văzut pe cardinalul Niccolò Albergati alergând pe scări să ne întâmpine, uitând de vârsta pe care o avea. A binecuvântat sosirea noastră și ne-a îndemnat să intrăm așa cum eram, murdari și istoviți, pentru că papa ne aștepta cu nerăbdare. În această veselă agitație,

fiind îmbrăcați aproape la fel și acoperiți toți de noroi, m-au vârât și pe mine înăuntru. Înainte să mă dezmeticesc, m-am pomenit în patru labe, sărutând încălțările papei Eugeniu, care mi le împinsese sub nas cu nerăbdare. Însă după ce a început conversația, privirea severă a Sfântului Părinte a căzut asupra mea. M-a întrebat cine sunt și am fost scos afară la fel de repede cum intrasem.

Nu aveam să regret acest tratament nepoliticos, pentru că am fost pe loc înconjurat de numeroși episcopi, doctori și secretari. M-au însoțit până la parter, unde ne-am așezat la o masă bogată, și mi-au cerut vești despre călătoria noastră și despre greci. La rândul meu, am aflat că lucrurile stăteau cât se poate de bine. Moartea împăratului Sigismund înlăturase ultimul mare obstacol din calea alegerii Ferrarei ca loc al conciliului, iar sosirea grecilor era pentru papă o victorie morală atât de mare, încât repercusiunile aveau să se răspândească în întreaga creștinătate. Deja se puseseră de acord asupra locurilor în noul conciliu și se pregătea un decret conform căruia părinții din Basel aveau să fie demiși, lipsiți de prebende și excomunicați. La Ferrara, noua adunare mai plănuia să le ceară aristocraților din Basel să-i alunge din oraș pe prelații care nu plecau de bunăvoie în termen de treizeci de zile. În caz contrar, urmau să fie ei înșiși anatemizați și excomunicați, iar creștinătatea avea să rupă orice relație cu orașul blestemat.

Totul suna foarte bine. Ca să mă ajute să depășesc oboseala călătoriei și să nu mai șovăi, mi-au dat să beau atât de mult vin, încât viitorul conciliului începea să-mi pară și mie promițător. Deoarece fusesem la Constantinopol, lucru cu care nu mulți se puteau mândri, și fiindcă reușeam să-i numesc pe mitropoliții greci ca și când m-aș fi întreținut cu ei în fiecare zi, eram acum privit ca un soi de erou. Erau mai ales curioși în legătură cu împăratul. Ca martor ocular, puteam să descriu înfățișarea sa, veșmintele, obiceiurile și ceremoniile de la curte. Curând, un secretar care făcuse parte din însoțitorii papei la Bologna m-a recunoscut ca fiind unul dintre cei ce ajutaseră la punerea sigiliului pe decretul minorității la Basel. Pe măsură ce se însera, deveneam tot mai important, deși nemeritat. Cum nu aveam nici un motiv să ascund progresele pe care le făcusem

cu greaca, secretarii din cancelaria suveranului pontif, care se ameţiseră odată cu mine, m-au condus îndatoritori în faţa unui notar şi mi-au adus atâtea laude, încât acesta, plin de recunoştinţă, mi-a trecut numele pe lista de interpreţi ai conciliului şi mi-a plătit în avans trei monede de aur, reprezentând salariul pe prima lună. Se pare că papa nu ducea lipsă de bani în momentul acela. De altfel, nu era deloc surprinzător că vrea să-i aibă în slujba sa pe cei care cunoşteau chiar şi câtuşi de puţin greaca, pentru că astfel de oameni erau rari. Iar plata salariului era o mişcare isteaţă şi prudentă, ca nu cumva să-mi plătească grecii serviciile, deşi nici măcar nu apucasem să mă gândesc la aşa ceva.

Însă bogăţia se duce la fel de uşor cum vine. Am pierdut un ban de aur chiar în acea seară. Ca să-mi botez cum trebuie noua îndatorire, dar să nu-mi atrag asprimea papei, secretarii m-au dus la un han şi, deşi nu voiam să beau prea mult vin, îmi doream să mă arăt demn de prietenia lor. Ni s-au alăturat şi câteva femei venite din diferite oraşe ale Italiei, printre care şi Florenţa, care m-ar fi uşurat bucuroase de toţi banii dacă aş fi cedat farmecelor lor. Din fericire, erau încă speriate şi nu îndrăzneau să se comporte prea neruşinat. De cum a sosit la Ferrara, papa i-a strâns în capela reşedinţei sale pe toţi clericii veniţi la conciliu, indiferent de rangul lor, şi i-a admonestat sever, spunând că lor le revine acum responsabilitatea de a reforma Biserica, începând prin a-şi îndrepta propriul comportament. „Gata cu vorba“, le-a spus, „nu am nevoie de cuvinte, ci de fapte şi bune exemple.“ De aceea, multe dintre aceste femei au fost nevoite să se întoarcă din drum imediat ce au ajuns la porţile oraşului, iar cele cu care stăteam de vorbă în seara aceea reuşiseră să intre numai după ce mituiseră gărzile ca să le probeze buna reputaţie. Hangiul s-a grăbit apoi să le tocmească drept spălătorese, bucătărese, femei de serviciu sau călcătorese. Nu mi-a fost uşor să-i trag pe noii mei prieteni după mine înapoi la palat. Din fericire, porţile şi uşile erau deschise, pentru că papa şi cardinalii discutau încă despre măsurile ce trebuiau luate în vederea sosirii grecilor, aşa că ne-am putut strecura înăuntru şi am primit un loc de dormit pe podea, în camera secretarilor.

Cuprins de remușcări, în ziua următoare am pornit în căutarea doctorului Cusanus, dar curând mi-am dat seama că nu am de ce să regret. Povestind cu secretarii, aflasem mai multe despre afacerile noului conciliu decât aflase doctorul Cusanus când le relatase papei și cardinalilor despre misiunea noastră. Pentru a contracara încercările ispititoare ale venețienilor, papa a trimis imediat mai mulți bani la Veneția și i-a poruncit lui Traversari să le plătească împăratului și patriarhului de la bun început mai mult decât ceruseră. Complet modest în ceea ce-l privea, doctorul Nicolaus nici nu se gândise să ceară bani și nici măcar nu-și găsise încă o locuință în Ferrara. Nu-l preocupa decât succesul conciliului. Își dorea ca grecii să vină la Ferrara cât mai repede cu putință. Mulțumită noilor mei prieteni, i-am aranjat treburile cât am putut de bine. Aceștia știau exact pe cine să contacteze în orice privință, așa că nu a fost nevoie să ne batem capul și să alergăm orbește dintr-un capăt în altul al orașului. De altfel, era vremea să ne grăbim, fiindcă cele mai bune clădiri erau deja rezervate pentru folosința grecilor, iar fiecare nou prelat care sosea în oraș cerea bani de cheltuială și o locuință pe măsura rangului său. Principele de Ferrara nu acordase găzduire gratuită decât papei, curiei sale, cardinalilor și împăratului bizantin, care beneficiau și de o scutire de taxe pentru cumpărăturile lor. Ceilalți erau lăsați la cheremul locuitorilor orașului, ca vaci de muls, așa că aveau nevoie de multe ocolișuri ca să se instaleze cum trebuie. Datorită mie, am obținut pentru folosința noastră două camere, nici mai mult, nici mai puțin, precum și o hârtie prin care eram scutiți de plata tuturor taxelor pentru cumpărături.

Până atunci, mi s-ar fi părut revoltător și inutil să încerc să obțin astfel de privilegii pe spinarea altora. După mine, îmbogățirea cunoștințelor și creșterea spirituală erau mult mai importante decât reușita exterioară. M-am trezit însă fără să vreau că mă alăturasem caravanei succesului și că-mi aducea satisfacție să cunosc și cealaltă față a medaliei. A ști că lucrurile și ideile cele mai frumoase nu ascund decât egoism și lăcomie nerușinată însemna tot cunoaștere. În mijlocul tuturor intrigilor și competițiilor acestora, relațiile erau cheia succesului, iar valoarea unui om era măsurată după relațiile pe care

le legase. Când venirea grecilor a devenit o certitudine, legăturile pe care le stabilisem cu ei mi-au fost recunoscute, iar acum mă puteam dovedi util. Nu conta dacă sunt neprihănit sau depravat, păcătos sau plin de virtute, cât timp juram să-i fiu fidel papei, să respect în aparență poruncile Bisericii, să respect regulile jocului. Nimeni din Ferrara nu era interesat de convingerile mele intime, deoarece eram inteligent și viclean și deci folositor. Această descoperire mă împingea să aflu mai multe, să arăt că sunt și eu capabil să-mi conduc barca în acest joc cinic, fără să mă leg de nimeni și fără să-mi pierd astfel libertatea spiritului.

Doctorul Cusanus nu înțelegea asta. Avea o inimă generoasă, era plin de bunăvoință și evlavie sinceră. Nu voia să gândească decât de bine despre aproapele său. Căuta o explicație bună pentru orice, își dădea silința să-i pună pe toți de acord și muncea să fie pace fără să se gândească la reușita proprie. Lipsit de orice ambiție personală, nu era lacom, deși era grijuliu cu banii. În tot ce făcea, nu urmărea decât gloria Domnului și prosperitatea Bisericii. „Și-n plasa Bisericii există pește stricat“, repeta el neîncetat, „dar nu este mai puțin sfântă“. La Basel, majoritatea conciliului îl declarase apostat și interpretase greșit motivele sale. De aceea se păzea acum și mai tare, ca nu cumva cineva să-l poată învinovăți că a ales tabăra de la care obținea cele mai multe foloase. Dar, cu cât se îndoia și se judeca mai mult, cu atât adera mai puternic la tabăra papei, ca și când militând și lucrând în favoarea acesteia se convingea că avusese dreptate s-o prefere în locul majorității conciliului.

Am primit nenumărate vizite și, în fiecare zi, la palatul papei, doctorul Nicolaus le prezenta cardinalilor și celorlalți doctori din conciliu manuscrisele pe care le cumpărase din Constantinopol sau de la călugării din Muntele Athos. Așteptând sosirea grecilor, cei care aveau să participe la dezbateri au studiat cât mai bine diferențele dintre cele două Biserici și, pentru a-și apăra poziția, au strâns argumente din scrierile Părinților. Doctorul Nicolaus le-a dezvăluit că grecii nu aveau de gând să recunoască decât decretele primelor șapte concilii ecumenice și că se bazau numai pe Părinții greci. Nici măcar nu cunoșteau

numele Sfântului Augustin. Mereu împăciuitor, încerca să le apere punctul de vedere și să arate, bazându-se pe codicele sale, că este posibil ca adăugarea *Filioque* la Crez să le pară într-adevăr nepermisă, chiar dacă, în sinea lor, grecii nu puteau să nege că Duhul Sfânt purcede de la Tată și Fiu.

După câteva zile, cei mai importanți clerici au început să-și facă semne și să clatine din cap când vorbea doctorul Nicolaus. Nu spuneau nimic direct, dar m-am prins că îl găseau prea serviabil ca să participe la viitoarele discuții. Bănuiau chiar că fusese contaminat în secret cu otrava grecilor. Poate că nu se înșelau pe deplin în această privință, pentru că o astfel de călătorie nu putea să nu lase urme asupra unui gânditor. Evlavia înflăcărată, fețele transfigurate de fericire ale credincioșilor pe care i-am văzut în bisericile din Constantinopol, toate acestea erau foarte diferite de răceala anostă a slujbelor noastre, pe care nici marii prelați nu ezitau să le perturbe tot venind și plecând și sporovăind. Oricine mergea la Constantinopol nu putea nega că vechea Biserică păstrase mai mult din libertate și din spiritul sfânt decât Biserica Catolică, lumească și latină. Doctorul Nicolaus era într-adevăr atins de otrava grecilor în sensul în care spera ca uniunea Bisericilor să aducă Bisericii apusene un suflu nou, care să-i redea vigoarea.

Conștient de turnura pe care o luau lucrurile, am simțit că e de datoria mea să-l avertizez.

— Propunerile dumneavoastră nu sunt prudente, iar dacă veți continua să apărați erorile Bisericii grecești, vă veți pune reputația de savant în pericol și-i veți face să se îndoiască de credința dumneavoastră.

— Biserica greacă este o biserică străveche în care există un spirit viu, mi-a răspuns el.

— Și? Răspundeți la o întrebare pe care nu v-a pus-o nimeni. Scopul discuțiilor este să-i înfrângem pe greci și să-i convingem de greșelile lor. La asta ar trebui să servească argumentele dumneavoastră, nu la apărarea lor.

Uluit, mi-a răspuns:

— Te înșeli amarnic, Ioannis. În spiritul iubirii creștinești, obiectivul negocierilor este să găsim adevărul și să împăcăm contrariile.

— În această mulţime, adevărul va fi ca un copil abandonat, i-am zis eu enervat. Nimeni nu vă întreabă de adevăr, pentru că Biserica Catolică îl are pe al ei, de neclintit, şi nu va face compromisuri, iar Biserica greacă este la fel. Cine ştie, poate că, în coincidenţa contrariilor gândită de dumneavoastră, aceste două adevăruri se vor contopi armonios, însă în această lume vremelnică în care trăim, dacă apăraţi adevărul grecilor, latin fiind, vă veţi distruge reputaţia.

N-a vrut să mă înţeleagă nicicum. În inima lui simplă şi sinceră, era convins că singurul scop al discuţiilor e să găsească adevărul. Ba dimpotrivă, mă acuza că sunt dur, insensibil şi lipsit de respect faţă de papă şi cardinali, pentru că puneam la îndoială eforturile lor în căutarea adevărului.

— De ce l-ar căuta din moment ce au deja unul? am întrebat eu nerăbdător. Mai bine tăceţi din gură. Altfel, presimt că în curând vom fi nevoiţi să părăsim oraşul, iar ştiinţei dumneavoastră nu-i va duce nimeni dorul în conciliu.

În acele zile, a sosit şi cardinalul Cesarini din Basel. După ce a încercat din răsputeri să ajungă la un acord, a respectat în final porunca papei şi a recunoscut Conciliul de la Ferrara. Era posomorât şi deprimat, dar papa l-a întâmpinat cu mare onoare, dându-i de înţeles că-i păstrase un post important în noul conciliu. Cum toţi aşteptam sosirea grecilor ca pe o sărbătoare, n-a putut să nu se lase cuprins de optimismul general. Nu voiam să-l întâlnesc, aşa că am făcut tot ce-am putut să nu-i ies în cale. Ne-a făcut însă o vizită neaşteptată şi, când i-am întâlnit privirea, n-am rezistat şi m-am aruncat la picioarele sale, implorându-l să mă ierte pentru că i-am trădat încrederea în afacerea cu sigiliul, chiar dacă avusesem cele mai bune intenţii. Cel mai puternic argument în apărarea mea era că nu acceptasem vreun ban, iar doctorul Cusanus mi s-a alăturat spunând ce mare ajutor îi fusesem în timpul călătoriei. Cardinalul Cesarini era suficient de drept încât să admită că adevăratul vinovat e arhiepiscopul de Taranto şi că, eu fiind tânăr şi lipsit de experienţă, e de înţeles că am avut mai multă încredere în el decât în mine însumi.

— Însă cauza Bisericii este atât de importantă şi de sfântă, încât nu se cuvine să fie pătată de fapte nedemne, a spus el.

I-am amintit cu îndrăzneală că, în ciuda permisului de liberă trecere din partea lui Sigismund, Conciliul de la Konstanz l-a condamnat pe Jan Hus să fie ars pe rug. Dacă o cauză putea să fie atât de dreaptă și de bună, încât să-l determine pe împărat să-și ia cuvântul înapoi, atunci spargerea unui cufăr în interesul Bisericii, Biserica adevărată și eternă, era cu siguranță doar un fleac. Cardinalul Cesarini și-a întors către mine chipul slăbit, plin de zbârcituri, și mi-a spus:

— Să decidă Domnul dacă ai procedat corect sau nu. Eu nu mă mai amestec. Fii însă sincer față de tine și recunoaște dacă fapta a fost corectă sau greșită.

Mă țintuia cu ochii săi strălucitori, plini de convingere. Mi-ar fi fost ușor să neg, dar sub privirea lui simțeam că nu mai vorbesc în fața tribunalului lumii, iar criteriile nu mai sunt cele convenționale, de acuzare și pedepsire. Mă forța să-mi fac singur bilanțul. Nu era un sentiment plăcut, dar, fără să vreau, am simțit că-l iubesc, că-l admir în ciuda reticenței mele. Am tresărit, însă nu mi-am ferit privirea.

— Cum doriți, domnule, i-am spus eu. În ochii mei, fapta este greșită și nu poate fi nicidecum sfințită prin cele comise de alții mai mari decât mine. Prea bine. Recunosc. Pedepsiți-mă deci, o merit.

A scos un oftat adânc și, după un moment de slăbiciune, mi-a zis:

— Faptul că ai recunoscut e pedeapsă suficientă. Chiar dacă mi-ai pus reputația în pericol, nu asta m-a îngrijorat cel mai tare. Mă temeam mai mult ca această acțiune să nu-ți vatăme sufletul. Nu s-a întâmplat, așadar să uităm de toată povestea. Să nu mai faci niciodată așa ceva.

Cuvintele lui mi-au pătruns atât de adânc în inima împietrită, încât am început să plâng și să-i sărut cu evlavie mâna noduroasă. Și-a retras-o, ca și când contactul fizic ar fi fost neplăcut pentru el, apoi a șoptit, mai mult pentru mine decât pentru sine:

— Dumnezeule, necunoscute sunt planurile Tale, fă așa încât să nu fiu niciodată ispitit să Te slujesc într-un fel pe care conștiința mea nu îl aprobă.

Îmi era foarte rușine. Acționasem fără să gândesc și îmi dădeam acum seama de nesăbuința faptei mele. Era limpede: Cesarini, suflet nobil și generos, era convins că eu cred că acționasem spre binele Bisericii, din moment ce nu obținusem vreun avantaj material. Abia mai târziu am înțeles că poate a văzut prin mine încă de pe-atunci și a vrut să-mi dea o lecție, anticipând ezitarea mea între bine și rău, vulnerabil din cauza mândriei și a nefericirii. De aceea a pretins că mă consideră mai bun decât eram, ca să mă forțeze să mă îndrept, să corespund imaginii aceleia despre mine. În același timp, se ruga de bună seamă și pentru el, fiind prins în mijlocul intrigilor de la Ferrara și expus ispitelor spirituale din vremurile noastre.

În orice caz, rușinea și căința mi-au trezit din nou setea de absolut, nevoia aprigă de disciplină interioară. Eram deja pe punctul de-a privi totul cu dispreț. Întâlnirea aceasta m-a ajutat să disting iarăși clar între spiritual și lumesc. Puteam să mă las purtat de val în oarecare măsură, dar nu să mă leg de ceva. Această certitudine m-a făcut să mă rușinez și de sfaturile pe care i le dădusem doctorului Cusanus. Precum necuratul, îi șoptisem la ureche un adevăr fără valoare pentru el. În ceea ce privește succesul și reputația, putea obține în cadrul Conciliului de la Ferrara o poziție importantă. Asta presupunea să facă însă un compromis în legătură cu ce considera el a fi adevărat. Ceea ce ar câștiga la suprafață l-ar face să piardă la nivel spiritual sau ar face totul complet imposibil. Din acest motiv, cel mai bun lucru era să fie expediat din Ferrara, deși el se bucura anticipat, ca un copil, de știința și argumentele sale care aveau să unească Bisericile în spiritul adevărului și al iubirii.

Imboldul pe care mi l-a dat cardinalul Cesarini a apărut la momentul potrivit, altfel, toate intrigile și fleacurile lumești provocate de sosirea grecilor la Ferrara mi-ar fi putut tulbura mintea, convingându-mă să iau și eu parte. Grecii făceau tot posibilul să-și păstreze certurile secrete, așa că nu știam exact ce se petrece între ei la Veneția. Părea însă că bătrânul patriarh Iosif și episcopii săi înclină să rămână acolo, așteptând soluționarea schismei creștine. Era bătrân și ramolit și suferise

mult din cauza călătoriei pe mare, astfel că nu avea poftă s-o prelungească. În plus, refuza categoric să recunoască supremaţia papei şi se temea ca acesta să nu-l umilească în timpul ceremoniei de primire. Nu voia cu nici un preţ să-i sărute picioarele, aşa că bombănea încontinuu cu vocea lui tremurândă:

— Îl voi trata ca pe un tată dacă e mai bătrân decât mine, ca pe un frate dacă e de vârsta mea şi ca pe un fiu dacă e mai mic decât mine.

În schimb, după ce a primit de la papă mai mulţi bani decât ceruse şi s-a distrat până la epuizare la Veneţia, împăratul a priceput necesitatea politică şi a plecat cu tot alaiul spre Ferrara, obligându-i pe patriarhi şi prelaţi să-l urmeze vrând-nevrând. A sosit la începutul lui martie, odată cu primăvara, când păsările de apă înotau în lagune şi broaştele orăcăiau prin iazuri. Marchizul Niccolò l-a întâmpinat cu tot fastul care se cuvenea rangului său, chiar dacă nu se putea ridica la nivelul Veneţiei. Împăratul a mers călare direct la palatul pontifical, unde papa l-a primit înconjurat de cardinali şi de alţi prinţi ai Bisericii. Departe de a-l umili punându-l să-i sărute picioarele, suveranul pontif l-a flatat cum a putut mai bine şi l-a întâmpinat chiar el pe împăratul Bizanţului.

Marchizul Niccolò, căruia papa îi era suzeran, l-a tratat pe împărat cu cea mai mare cinste, sperând cu siguranţă ca, după încheierea ceremoniilor rigide, acest străin mai tânăr decât el să-i arate o prietenie deschisă, care se cuvenea ospitalităţii sale. Era pe bună dreptate mândru de castelul său, de obiceiurile franceze de la curtea lui, de învăţaţii pe care-i strânsese în jurul său, de fermele de fazani şi de domeniile de vânătoare. Însă împăratul era invidios pe măreţia lui şi, deşi i-a acceptat bucuros ospitalitatea de la bun început, i-a arătat că-l consideră mult inferior lui. S-a instalat cu toată suita în palatul pe care marchizul i l-a pus la dispoziţie, aducându-şi caii, câinii şi şoimii, şi-a recreat propria curte şi, pentru a-şi sublinia rangul imperial, a stăruit ca toate străvechile ceremonii bizantine să fie respectate cu stricteţe. Marchizul Niccolò şi-a dat repede seama că neplăcerile provocate de prezenţa unui invitat atât de important sunt mai mari decât cinstea pe care o aduce.

Trei zile mai târziu, pe râul umflat și-au făcut apariția galerele care-i purtau pe patriarhul Iosif și pe episcopii săi. Acesta a refuzat să debarce înainte să i se promită că nu trebuie să se umilească sărutând încălțările papei. S-a plâns apoi de dificultatea călătoriei și de riscurile la care și-a expus cuferele cu cărți și obiectele prețioase de cult. Cu mărinimie, papa Eugeniu a trimis vorbă că grecii pot alege singuri cum să-l salute. Aceștia au discutat între ei peste o oră, timp în care garda de onoare aștepta nerăbdătoare să treacă. Au ajuns în cele din urmă la un acord și au fost conduși la palatul pontifical. Papa s-a sculat să-l întâmpine pe bătrânul patriarh, care se clătina din cauza vârstei și a bolii, iar acesta, furios, s-a ridicat pe vârfuri și l-a sărutat pe obraz. După acest gest din care iubirea creștinească lipsea cu desăvârșire, papa s-a grăbit să se așeze din nou. Episcopii și ceilalți demnitari greci au avut onoarea să-i sărute întâi mâna, apoi obrazul.

Odată încheiată ceremonia de primire, grecii au ocupat locuințele care fuseseră pregătite pentru ei, iar patriarhul s-a întins imediat. Plângerile nu au întârziat să apară la palatul papei, fiindcă grecii se lamentau că nu sunt comode casele și mai găsiseră încă o mie de lucruri care nu le erau pe plac. Exuberanța primăverii, vârtejurile din râul umflat și fâlfâitul păsărilor de apă erau atrăgătoare pentru un tânăr ca mine, dar, fără îndoială, anotimpul făcea din Ferrara un loc umed și călduros, care nu era cel mai potrivit pentru oamenii mai în vârstă. Până și ceilalți locuitori ai Italiei îi numeau pe localnici broscari. Tolerant și dornic să mențină pacea, papa Eugeniu făcea tot posibilul să evite ca fleacurile să le strice grecilor dispoziția. Fără să se gândească, i-a anunțat că le permite să-și săvârșească liturghia cum vor pe durata șederii în Ferrara. Aceștia au reacționat foarte urât, pentru că aveau oricum de gând să săvârșească liturghia conform tradiției lor și nu considerau că trebuie să ceară permisiune. S-au mâniat atât de tare, încât aproape că nu au mai ținut slujba ca nu cumva să dea impresia că se folosesc de permisiunea papei.

Papa Eugeniu i-a lăsat câteva zile în pace ca să se calmeze și să se obișnuiască cu orașul. După aceea, a anunțat că speră ca discuțiile să înceapă curând. Patriarhul Iosif a răspuns însă

că e bolnav. Nimeni nu știa cu siguranță dacă e adevărat sau e doar un pretext pentru a tergiversa negocierile, sau poate chiar moftul unui bătrân. Timp de multe luni de zile, boala sa a fost cel mai discutat mister în Ferrara. Împăratul Ioan a declarat că prinții țărilor din Occident trebuie invitați și ei să participe la conciliu. Desigur, aceasta era o cerință imposibil de îndeplinit din moment ce războaiele făceau ravagii în Italia, Franța și Boemia, însă el nu a vrut să asculte explicațiile care-i erau oferite. Așadar, papa Eugeniu a trimis nunții papali în mai multe țări, invitându-i pe conducătorii acestora la conciliu.

Fiind mulțumit de acest lucru, împăratul Ioan a anunțat binevoitor că e de acord cu începerea discuțiilor. Mai cerea doar să i se acorde primul loc în conciliu. În acest caz, papa putea să-l ocupe liniștit pe al doilea. Papa Eugeniu a sfârșit prin a se mânia auzind de solicitarea lui nerezonabilă.

— Dacă ar fi vorba doar de mine, a declarat el, aș fi gata să stau la ușă, numai să se miște lucrurile, însă, în ochii creștinătății, locul papei este mai important decât cel al împăratului bizantin.

A mai trecut aproape o lună în încercarea de a rezolva această problemă și de a găsi o soluție satisfăcătoare pentru toată lumea. Mă simțeam acum ca la mine acasă în bucătăria minunată a palatului pontifical. Veneam adesea să iau masa aici în compania secretarilor și a scribilor de rang inferior, cu intenția de a mă pune la curent cu evoluția discuțiilor. După o lună, mi-am pierdut și eu răbdarea și nu m-am putut abține să spun:

— După secole de schismă, uniunea Bisericilor pare mai puțin importantă pentru împărat și papă decât prestigiul lor lumesc și înălțimea tronurilor. Dacă se pierde o lună pentru un lucru atât de neînsemnat, vom avea cu toții părul alb înainte să apuce măcar să discute despre relațiile dintre persoanele Sfintei Treimi.

Un scrib, care albise în funcție și care avea obiceiul să-și justifice roșeața nasului spunând că îl prinsese gerul, nicidecum că-i place prea mult vinul, m-a liniștit zicându-mi:

— Baza științei juridice este de-a învăța să ceri mai întâi o amânare. Nu se cade să fie grăbite negocieri de o asemenea amploare. Ordinea de precedență nu e un fleac. La fel cum un

general își trimite soldații în recunoaștere în tabăra inamicului, tot așa, prin dezbaterea ordinii de precedență, se pune la încercare hotărârea și perseverența celorlalți. Odată ordinea stabilită, trupele își ocupă pozițiile și fiecare știe la ce să se aștepte. De fapt, această ordine prefigurează rezultatul bătăliei. Să mergem deci la catedrală să vedem ce au realizat acolo ca să pot prezice rezultatul negocierilor, oricare va fi durata lor.

Ne-am îndreptat toți spre catedrala cu trei portaluri, unde mai mulți muncitori erau ocupați cu așezarea băncilor și scaunelor. Grecii aveau rezervată partea dreaptă a altarului, iar latinii, pe cea stângă, ceea ce însemna egalitate. Am observat imediat că scaunul pontifical, aflat de partea noastră, era mai înalt decât toate celelalte. Lângă el, dar puțin mai jos, se afla un al doilea scaun. Un tâmplar ne-a spus că locul e rezervat pentru împăratul german. I-am atras atenția că acesta murise și că succesorul încă nu fusese numit, dar ne-a răspuns că nu-l privește. Cu o treaptă mai jos se aflau locurile cardinalilor, iar și mai jos, băncile cu perne ale episcopilor și prelaților.

Partea grecilor era așezată în același fel, însă nici un scaun nu corespundea cu al papei. Scaunul împăratului bizantin era aidoma celui al împăratului german, la același nivel și împodobit la fel. În ceea ce privește scaunul patriarhului, acesta era identic cu al papei, dar, bineînțeles, situat la un nivel inferior, mai jos și decât cel al împăratului. Scribul, care știa cum stau lucrurile, a scuturat din cap și ne-a spus:

— Se poate vedea clar că nu patriarhul, ci împăratul este cel care se ocupă de negocieri. Mă tem că boala patriarhului ne va juca iarăși o festă la deschiderea solemnă a conciliului. Cred însă că împăratul e mulțumit de locul său, i se recunoaște același rang precum împăratului german.

L-am tras speriați de mânecă, pentru că tocmai intrase în catedrală un grup de greci îmbrăcați în straie mândre. Veniseră să vadă cum merg pregătirile. Muncitorii s-au dat la o parte respectuos și ne-am ascuns și noi. L-am recunoscut pe medicul și astrologul împăratului. Acesta mai era și matematician și am văzut că ține în mână o sfoară de măsurat. Toți însoțitorii lui demni au îngenuncheat și s-au aplecat ca să măsoare înălțimea tronului împăratului și pe cea a omologului său german.

în patru labe, cu ochii aţintiţi asupra sforii, s-au asigurat că locurile lor nu sunt mai jos decât ale noastre. Scena era atât de ridicolă, încât n-am putut să nu zâmbesc gândindu-mă că scopul discuţiilor era unirea Bisericilor apuseană şi răsăriteană într-una comună. Bătrânul scrib, care urmărea operaţiunea cu cea mai mare atenţie, şi-a exprimat dezaprobarea clătinând puternic din cap. În cele din urmă, după ce grecii au plecat, şi-a făcut cruce şi mi-a spus:

— Acestea sunt semnele. În aparenţă, li se fac grecilor concesii, dar, în realitate, sfânta noastră Biserică îi va birui pe aceşti schismatici. Un om care a ajuns să se folosească de o sfoară ca să-şi dovedească propria valoare nu este decât o carapace goală. Să ne bucurăm, pentru că până la victoria noastră va trece multă vreme şi se va consuma multă hârtie. În tot acest timp, noi vom primi salarii frumoase, aşa că haideţi să ciocnim o cupă cu vin.

Eu, unul, nu am băut, dar i-am oferit nişte vin în taverna de lângă catedrală, unde voise de fapt să meargă de la bun început. Ca răsplată, mi-a povestit tot soiul de lucruri despre curtea marchizului de Ferrara.

— Marchizul Niccolò aparţine familiei d'Este. E un om pios şi un mare pelerin. Pentru a-şi răscumpăra păcatele, a ajuns să facă o călătorie în Ţara Sfântă, având şi alte motive, pentru că nu şi-a pierdut deloc pofta de viaţă la cei peste cincizeci de ani ai săi. Se spune că a avut mai mult de opt sute de concubine şi că nimeni nu l-a întrecut, în afară de un anume abate de la Pomposa, care se pare că a sărit de mie. Celei de-a doua soţii, Parisina Malatesta, i-a tăiat capul pentru că l-a ademenit în patul ei pe fiul vitreg, fiul lui cel mare. Nu se poate spune mai mult în apărarea marchizului, atâta doar că, imparţial, l-a decapitat şi pe fiul său. Acum este la a treia soţie, dar nu şi-a uitat bastarzii: de mult timp deja l-a desemnat succesor pe unul dintre ei, Leonello, şi asta cu binecuvântarea Sfântului Părinte. Pe cea mai frumoasă dintre fiicele lui o cheamă Beatrice. Cei mai tineri decât mine susţin că înfăţişarea ei îi face să întrezărească paradisul. Eu sunt însă bătrân şi m-am săturat de plăcerile trupeşti. Prefer să întrezăresc paradisul aruncând un ochi pe fundul acestei cupe.

După ce-a aruncat o privire la paradis în felul pe care l-a menționat, a continuat să dea din gură:

— Are atâția copii, încât oamenii susțin cu răutate că malurile râului Pad sunt pline de marchizi și de marchize, dar, pe lângă cei legitimi, n-a recunoscut decât douăzeci și cinci. Se spune că a fondat Universitatea din Ferrara numai ca să le ofere tuturor copiilor o educație aleasă. Lui Leonello i l-a adus ca profesor pe faimosul Guarino și de aceea există acum la Ferrara cea mai bună școală din toate timpurile. Fiului său Meliaduse i l-a pus profesor pe Aurispa, cel mai leneș dintre toți umaniștii, atât de leneș, încât niciodată nu returna manuscrisele pe care le împrumuta, ceea ce i-a permis să adune o întreagă bibliotecă. Se zice că până și Filelfo îi cere de la Florența să-i dea înapoi o carte pe care i-a împrumutat-o cu peste doisprezece ani în urmă.

L-am întrebat de ce, după refuzul lui Filelfo, nu a fost angajat unul din acești doi cunoscuți eleniști ca interpret pentru conciliu. Mai și locuiau în Ferrara. În schimb, ca interpret principal a fost ales doctorul Niccolò Sagundino, complet necunoscut mie, și căruia încă nu apucasem să-i prezint cunoștințele mele imperfecte de greacă.

— Guarino e ocupat cu școala lui, iar Aurispa e mult prea leneș, mi-a răspuns scribul. În plus, amândoi au o reputație de menținut, așa că nu au nici un chef să discute despre probleme lingvistice cu adevărați învățați greci. Fără îndoială, îl cunosc pe Homer, dar doctorul Sagundino stăpânește mai bine vocabularul teologic. N-ai de ce să te temi de el, numele ți-e înregistrat, salariu primești.

Mi-a mai dat un sfat:

— Ești sobru, dar e zadarnic să exagerezi cu asta cât ești tânăr. Mai înțelept este să faci ca mine și să urmezi regula de aur a căii de mijloc. Nu sunt un păcătos înrăit, dar nici nu pretind că sunt nevinovat. Bravo ție că știi greaca, însă nu asta te ajută să înaintezi, ci înfățișarea ta plăcută, manierele tale alese. De fapt, cu fața asta frumoasă, mai bine ai citi romane franțuzești despre Guinevere și Meliadus și ți-ai face relații la curte. Cu sprijinul doctorului Cusanus, ai putea preda

la universitate, ai putea deveni prieten cu toți acești umaniști renumiți. Dacă vrei să le câștigi bunăvoința, nu trebuie decât să ai posteriorul suficient de tare ca să șezi și să te prefaci că-i asculți cu interes. Numai dacă obții o funcție bisericească poți trage foloase de pe urma postului de scrib în timpul conciliului. Însă, oricare ar fi ambițiile tale, grăbește-te să le clarifici. Dacă nu știi ce vrei, nu faci decât să-ți irosești timpul.

Ideile mele erau încă neclare. Am stat puțin să cuget, încercând să le deslușesc.

— Sfaturile dumneavoastră sunt bune, însă nu mi se potrivesc. Nu-mi doresc succesul despre care vorbiți. Nu știu încă nici eu ce vreau, dar, Doamne-ajută, dacă îmi doresc ceva, maestre Matteus, este să mă cunosc pe mine însumi și pe Dumnezeu.

— Bietul de tine, îți imaginezi că ești mai inteligent decât Biserica? În ceea ce-l privește pe Domnul, mie mi-e suficient că Biserica știe tot ce-mi depășește înțelegerea, iar în ceea ce mă privește, dacă mintea nu-mi dă pace, beau zdravăn și, când îmi revin, am destule necazuri la vârsta asta din cauza trupului încât să nu mă mai supere și gândurile.

— Cu siguranță sunt ridicol, dragă maestre, dar când i-am văzut adineaori pe oamenii împăratului măsurând înălțimea scaunului său, m-a cuprins brusc deznădejdea. Biserica nu poate ști totul din moment ce clericii cei mai învățați de la apus și de la răsărit au fost invitați la acest conciliu pentru a încerca să pună de acord cele două doctrine divergente, iar fiecare tabără consideră că deține adevărul. Sufăr groaznic gândindu-mă că vor încerca să măsoare tot cu o sfoară ceea ce nu se poate măsura. Da, da, vor fugi bănuitori unii la alții să-și verifice instrumentele și să strige că nu sunt precise sau nu sunt folosite cum trebuie. Însă Dumnezeul Sfintei Treimi nu poate fi măsurat precum scaunul împăratului.

Bătrânul scrib și-a făcut semnul crucii și mi-a spus:

— Tinere, nu te apuca să cugeți prea mult la unitatea Sfintei Treimi, pentru că oameni mai înțelepți decât tine și-au pierdut mințile în felul acesta. Discuțiile care vor începe curând vor lămuri cum nu se poate mai bine chestiunea, arătându-ne ce putem ști din Scriptură, decretele conciliilor și scrierile Sfinților

Părinţi. Mulţumeşte-te cu asta, acceptă explicaţiile date de oameni mai deştepţi decât tine şi nu-ţi obosi mintea cu lucruri pe care muritorii de rând nu le pot înţelege. Trebuie doar să crezi, aşa cum fac eu, şi sufletul se va mântui.

M-am mâniat şi i-am strigat:

— Nu-mi ajunge doar să cred! Dacă e să cred, vreau să şi înţeleg ce cred, atât cât se poate omeneşte.

— Nu te enerva, mi-a răspuns el. Cel care se pierde cu firea arată doar că nu crede, în adâncul său, în ceea ce susţine. Aşadar, tu nu crezi. Asta te chinuieşte, te face să suferi. Dar, dragul meu, de ce să nu te supui ordinii lumii, pe care n-o poţi schimba? În zilele noastre, credinţa adevărată este o pasăre rară. De-ai şti tu câţi prelaţi de seamă şi-au pierdut deja credinţa, asta dacă o aveau de la început... Mai bine te-ai mulţumi smerit, ca toţi ceilalţi muritori, să mărturiseşti credinţa şi să primeşti mila Domnului prin instrumentele care o oferă. Desigur, când cineva îşi pierde credinţa, se întristează la început, dar asta trece repede, crede-mă, iar unui om raţional nu-i ia mult să se simtă uşurat şi eliberat.

A căzut pe gânduri o clipă, uitându-se pe fundul cupei de vin, apoi a continuat cu melancolie:

— Mi se pare că, pentru un gânditor, credinţa e precum fecioria pentru o fată. După ce-a pierdut-o, simte o tristeţe nedefinită, dar îşi dă surprinzător de repede seama că această pierdere deschide calea către tot soiul de noi plăceri. În cele din urmă, totul este doar deşertăciune, dar înţeleptul poate găsi multă bucurie în această lume a deşertăciunii până când îi sună ceasul şi se întoarce în ţărână.

Mă holbam la el şi nu-mi venea să-mi cred urechilor.

— Maestre Matteus, se poate să nu credeţi nici dumneavoastră?

— Nu mai sunt tânăr, a spus el cu voce gravă.

Deodată, a fost rândul lui să se enerveze. A trântit cupa pe masă şi a strigat:

— Dumnezeule, băiete! Lucrez de peste treizeci de ani în cancelaria pontificală. Dacă aş crede încă, aş fi mai mult decât om, aş fi un sfânt, pe cuvântul meu! Sau...

A tăcut o clipă, şi-a recăpătat calmul şi a continuat:

— Poate că mânia mea arată că mi-au mai rămas nişte fărâme din tot ce am pierdut. Fără îndoială, nu ţi-aş vorbi astfel dacă ceva în mine n-ar zvâcni încă. De aceea, mi-ai face o mare favoare dacă mi-ai oferi încă o cupă cu vin ca să calmez această zvâcnire. Îmi aminteşte enervant de cele trei lopeţi de pământ care vor fi azvârlite peste coşciugul meu într-o bună zi.

I-am mai comandat nişte vin şi am continuat să-l privesc uimit, căutându-l, dincolo de ochii miopi şi de chipul zbârcit, pe tânărul care avusese credinţă odată, dar o pierduse. Poate că rămăsese un crâmpei din tânărul acesta, pentru că m-a privit la rândul său cu o seriozitate caldă şi n-a încercat să abată discuţia cu vorbărie fără rost.

— Aşa deci, nu sunt singurul care se îndoieşte.

— Nicidecum, mi-a răspuns el. Sunt mulţi ca noi.

A luat o duşcă de vin şi a continuat:

— Dintr-o mie de indivizi, poate o sută sunt suficient de înzestraţi cu gândire încât să se poată numi oameni. Din aceştia o sută, poate unul singur crede cu adevărat şi zece se vor îndoi toată viaţa, ceea ce este tot un semn de credinţă, chiar dacă încă nu ţi-ai dat seama. Vreo doi, fiinţe slabe, se vor deda vrăjitoriei sau ştiinţelor oculte, minţindu-se astfel singuri. Dar ceilalţi, da, ceilalţi aleg ceea ce-i stă în fire omului şi nu spun nimic. Religia devine pentru ei un simplu obicei pe care îl urmează pentru buna ordine. Dacă, pierzându-şi credinţa, nu-şi pierd complet şi capacitatea de-a gândi, îşi spun probabil că nu au nimic de pierdut rămânând în sânul Bisericii pentru cazul în care, totuşi, cine ştie, improbabilul este adevărat şi sufletul este nemuritor, iar atunci vor putea şi ei să ajungă la viaţa veşnică. Pariază pe nimic sperând să câştige mult, dar părerea mea e că nu vor avea niciodată de câştigat decât deşertăciune.

— Cum am ajuns să vorbim despre aşa ceva? am spus eu şi m-am uitat temător în jur. Cum îndrăznim să vorbim astfel?

— Ai dreptate, a zis scuturând din cap. N-ar trebui să vorbim aşa. Însă priveşte în jur. Aceeaşi deşertăciune peste tot. Creştinătatea a obosit şi şi-a pierdut credinţa. De aceea este devastată de războaie şi extenuată de discuţii fără rezultat, pentru că nu

mai este credință. Te-ai născut într-o epocă stranie, fiule. Nu mai putem spera la nimic de la ce vine. Nu mai avem decât trecutul, și iată cum se varsă în gol.

A continuat cu ironie amară:

— Atât de în gol, încât principele și curtea sa își găsesc cel mai mare amuzament în romane, în poveștile născocite despre aventurile regelui Arthur și ale cavalerilor săi.

Cuvintele lui m-au izbit, pentru că, până la urmă, ce altceva reprezentau Vergiliu și Homer, Cicero și Aristotel, dacă nu evadarea disperată în trecut? Cum prezentul nu mai dădea naștere gândurilor fructuoase și viitorul nu mai promitea nimic, omul trebuia să privească înapoi. O idee și mai înspăimântătoare m-a izbit: poate că erudiții Bisericii, fie ei latini sau greci, bazându-se pe învățăturile de credință ale Părinților, se refugiau și ei în trecut pentru că nu mai credeau în capacitatea de gândire din prezent.

— Mi-ați ținut o predică tristă, maestre, am spus eu încercând să schițez un zâmbet. Curând mă veți face să cred că toate gândurile noastre nu sunt decât o scoarță goală căreia timpul i-a ros miezul ca un vierme.

A încuviințat din cap și, cum se înmuiase din cauza vinului, a izbucnit deodată în lacrimi.

— Așa pățește omul când își pierde credința, însă îl alină să vorbească despre asta cu alții. Da, da, „om" spun acei umaniști subtili care cred că l-au găsit în gramatică, în vocabularul grecesc și care îi garantează dreptul de a-și trăi viața din plin. Nu trăim numai pentru viața de apoi, zic ei. Susțin că-l văd pe Dumnezeu în frumusețea și desăvârșirea naturii și că omul trebuie să-și asume vocația bucurându-se de viață în orice fel cu putință. Precum Lorenzo Valla, Guarino și mulți alții resping idealurile călugărilor și stoicilor și afirmă că sensul nu se află în negarea vieții, ci în afirmarea ei.

Și-a apropiat de mine chipul buhăit ca al unui cadavru și i-am simțit respirația duhnind a vin.

— Am să-ți spun un secret, fiule, pentru că tu încă poți alege. Natura e un monstru. Natura e un căpcăun lacom. I-am ascultat și am lăsat-o să se împlinească în mine. Însă ce-am ajuns? O epavă umană, un expert viclean pentru care nimic

nu mai e sacru și care va trăi măcinat de patimi până la ultima suflare, precum un hoit mâncat de viermi.

Am vrut să spun ceva, dar a ridicat mâna în semn de protest și a strigat:

— Știu, știu că sunt slab și incapabil. Mulți alții se pot împlini în frumusețea pe care o creează în jurul lor, în sculpturi, în edificii mărețe, în stelele a căror traiectorie o calculează, însă omul care urmează natura în inima sa nu va avea niciodată pace. În spiritul nemilos al naturii, cel mare îl ucide pe cel mic, cel puternic îl omoară pe cel slab. De aceea, omul care recunoaște doar natura este un ucigaș. Cel slab este propriul său asasin, cel puternic trece la fapte și-i omoară pe alții. Cursul istoriei nu este determinat nici de poeți, nici de filosofi, ci de asasini, conducătorii care-i fac pe oameni să se ucidă între ei și care invită cu triumf istoria să fie martoră la reușita lor. Istoria este un judecător neînduplecat, ea nu recunoaște decât succesul. N-are decât să fie Hristos cu crucea pe drapelul lor, ei și-au pierdut credința, au ales natura. Pentru ei nu poate exista milă și mântuire, chiar dacă într-o bună zi, temându-se de cele trei lopeți de pământ, se vor târî până la cruce să-i sărute rănile lui Hristos.

Vorbea deja stâlcit, dar am înțeles ce voia să spună și deznădejdea sa mi-a stârnit mila. L-am îndemnat să se ridice, l-am luat de braț și l-am însoțit până acasă. În beția sa, lacrimile îi curgeau șiroaie pe obraji. Și-a împreunat mâinile de scrib, pătate cu cerneală și deformate de reumatism, și a strigat cu disperare:

— Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, care ai murit pentru păcatele mele, ai milă de mine, chiar dacă nu am credință!

Purtarea lui avea ceva blasfemator, care-mi displăcea, așa că l-am părăsit discret. Când ne-am întâlnit din nou, s-a uitat la mine bănuitor și mi-a spus că fusese atât de beat, încât a uitat ce-mi povestise. I-am răspuns că nici eu nu-mi amintesc prea mult și că nu intenționez să-mi aduc aminte de vorbe spuse la beție. A fost vizibil ușurat și m-a asigurat de prietenia sa, dar mai târziu a început să mă evite, ca și când s-ar fi rușinat și s-ar fi temut de mine.

În 9 aprilie, deschiderea solemnă a conciliului a avut loc la catedrală. Patriarhul Iosif era bolnav, așa că nu a fost nevoit să stea pe scaunul plasat mai jos decât cel al papei. A fost însă citită o declarație în numele său, care cerea tuturor prelaților din Occident, mai ales celor rămași la Basel, să vină la conciliu, altfel aveau să fie excomunicați. Papa a emis o bulă prin care-i anunța pe creștini de sosirea grecilor. Apoi, grecii și latinii au proclamat unanim Conciliul de la Ferrara ca fiind singurul îndreptățit să trateze chestiunea uniunii.

În același timp, de la Basel a sosit vestea că majoritatea le intentase un proces doctorului Cusanus și altor doi membri ai delegației latine la Constantinopol. Creanțele doctorului au fost înghețate, iar lucrurile și cărțile rămase la el acasă au fost furate sau distruse. Părinții amenințau să-și verse furia și asupra adunării de la Ferrara. Îl acuzau pe împărat de înșelăciune și pregăteau un proces ca să-l dea jos pe papă și să aleagă pe altcineva în locul lui. Dacă la Ferrara soarele strălucea și primăvara era înfloritoare, în Alpi se adunau nori cenușii de furtună, însoțiți de tunete și fulgere.

La Ferrara, grecii și-au sărbătorit Paștele cu mare fast, și însuși împăratul s-a dus la biserică duminică dimineața cu o lumânare aprinsă în mână, pentru a sărbători învierea lui Hristos. Mulți latini și curteni au luat parte la slujba lor plină de o bucurie extatică. Grecii îi îmbrățișau și-i salutau voios pe toți, exclamând „Hristos a înviat!". Entuziasmul lor i-a cuprins și pe ceilalți, iar populația Ferrarei a început să se salute la fel, mai mult sau mai puțin în glumă. Strălucirea vaselor și veșmintelor sfinte împodobite cu perle și pietre prețioase a făcut o impresie puternică asupra celor prezenți. Însă cei care-și puneau mintea la contribuție comparau în sinea lor sărbătorirea Paștelui într-o Biserică și în cealaltă și nu puteau să nege că, dacă a noastră era îndreptățită să pună accentul pe patimile și moartea lui Hristos, și concepția grecească de a celebra învierea lui era justificată.

Era acolo, printre alții, un grup de curteni veniți și ei să participe discret la slujbă. Erau ușor de recunoscut după straie. Zâmbeau și șopteau curioși între ei, ținând în mâini lumânări pe care li le oferiseră niște călugări bărboși, îmbrăcați în negru.

Aveau un aer vinovat, al celor care comit un păcat din cauză că iau parte la o ceremonie de-a Bisericii schismatice. Eu reflectam la misterul Învierii, înconjurat de nenumărate lumânări aprinse și miros de tămâie. Corul cânta un imn de bucurie când, deodată, am văzut chipul unei fete printre curteni, atât de frumos, atât de viu, luminat de o privire atât de pură și de plină de curiozitate, că nu mă mai puteam uita altundeva. În mintea mea, frumusețea ei lumească se contopea acum cu evlavia cerească a liturghiei.

M-am lăsat purtat de mulțime când am ieșit din biserică și am regăsit afară strălucirea primăverii, lumina orbitoare a acelei dimineți de Paște. Grecii au început iarăși să se sărute. Ceilalți erau interesați de împărat și de suita sa. Au așteptat să-i vadă trecând, apoi i-au imitat râzând pe greci, sărutându-se și ei. Fata pe care o văzusem în biserică era acolo. Și-a dat jos năframa care-i acoperea părul, iar buclele blonde i-au căzut pe umeri. Tocmai mă oprisem și mă uitam fermecat la ele, când a scos un râset cristalin și, smulgându-se din brațele însoțitorilor ei care voiau s-o rețină, a fugit direct într-ale mele. Nu știu ce m-a apucat, dar am sărutat-o repede pe obraji și, profitând de uimirea ei, i-am spus solemn, ținând-o de un braț, „Hristos a înviat!". Cei doi tineri care erau cu ea au strigat de mânie și s-au grăbit să ajungă la mine. M-am uitat în ochii ei. Roșise și, fără îndoială, se supărase inițial și ea. Aruncând pe furiș o privire la cei doi, mi-a zâmbit provocator și m-a sărutat pe ambii obraji, apoi a repetat greșit formula „Adevărat a înviat!", auzită de la greci.

Însoțitorii ei au tras-o de lângă mine și unul s-a pus pavăză în fața ei. Ținea deja mâna pe mânerul pumnalului, dar ea l-a oprit.

— Nu, nu, vezi bine că e grec, i-a spus ea râzând.

Toată trupa s-a oprit, cu ochii ațintiți asupra mea. În același timp, arhiepiscopul Bessarion a trecut pe lângă noi însoțit de doi călugări. I-am urmat firesc, ca și când aș fi fost grec, și am mai aruncat o privire în spate, zâmbind și dând din cap. Mi-a răspuns cu un surâs și mi-a făcut cu mâna. Apoi au început toți să discute și să se certe între ei și aș fi putut foarte bine s-o pățesc dacă nu ar fi conchis că aparțin grecilor. În plus,

din moment ce părăsiseră castelul pe furiş şi se aflau în oraş fără permisiune, poate că nu voiau să atragă atenţia asupra lor.

Mi-am spus că probabil n-o s-o revăd vreodată pe tânăra aceea. Judecând după veşmintele şi însoţitorii ei, făcea parte din aristocraţia de la curte. Eu nu eram decât un biet copist latin. Prăpastia dintre noi era de netrecut. M-a cuprins o tristeţe inexplicabilă la acest gând. Încă simţeam buzele ei moi pe obraji, încă îi vedeam curiozitatea jucăuşă, sclipirea din ochi. Mă tot uitam înapoi, căutând-o cu privirea. Am revenit cu picioarele pe pământ abia când l-am auzit pe arhiepiscopul Bessarion vorbindu-mi. Evident, fusese martor la toată scena, pentru că se uita la mine râzând.

— Acum înţeleg de ce ai uitat de Suidas şi de Homer. Tinereţea e nebunie, cum spuneţi voi, latinii, dar astăzi mi-aş dori şi eu să fiu tânăr şi să nu am mitra pe cap, pentru că fata aceea era precum însăşi primăvara.

I-am sărutat cu fervoare mâna şi am zis:

— Din fericire, m-a luat drept grec, altfel puteam s-o încurc. Vă rog să mă iertaţi.

— Nu ştii cine este? a întrebat.

— Ce contează cine e? Doar n-am s-o mai văd niciodată. Sărutând-o, am sărutat primăvara, tinereţea, îmbătarea simţurilor, soarele, florile, toată divinitatea creaţiei!

— Nu mă miră că te-apucă poezia. În această dimineaţă de Paşte, pe treptele bisericii, ai sărutat-o pe Beatrice, fiica principelui de Ferrara! Oricine ar păstra cu mândrie în inimă o astfel de amintire!

— Ea era? am întrebat uluit şi speriat. Ea, despre care se spune că ar fi cea mai frumoasă femeie din Ferrara? Dar e adevărat, privind-o am avut şi eu impresia unei dimineţi în paradis. Cum se face că o cunoaşteţi, domnule?

— Am fost la castel să discut cu doctorul Ugo Benzi, mi-a explicat el. Marchizul Niccolò însuşi a binevoit să-mi arate nişte miniaturi de modă nouă reprezentate în cărţile pictorilor săi. Veşmintele mele şi barba neagră au intrigat-o pe fiica lui. Asta e tot ce-mi amintesc, însă nici măcar un om al Bisericii nu uită uşor un chip ca acela al lui Beatrice!

După aceea, Bessarion m-a invitat cu multă prietenie la reședința lui, să gust mâncarea lor deosebită de Paște. A rugat un slujitor să-mi împrumute o mantie bizantină, pentru că puteam să dau iarăși peste curtenii aceia și, dacă-și dădeau seama că sunt latin, riscam un pumnal în inimă fiindcă o jignisem pe fata principelui, chiar dacă aceasta nu părea să fie de aceeași părere. Ca urmare, mulți locuitori ai Ferrarei m-au oprit pe stradă să mă sărute pe obraji și să-mi spună că Hristos înviase. Însă nu mă atrăgeau promisiunile din ochii lor negri și obrajii lor aprinși, așa că m-am mulțumit să le răspund plin de curtoazie, fără să caut să stabilesc vreo relație, relație în care obstacolul lingvistic nici că ne-ar fi deranjat, la cât de grec eram eu.

În seara aceea, după apusul soarelui, am mers pe jos până la castel. M-am uitat la turnurile sale, la zidurile groase. Aproape de intrare se afla o cușcă de fier spânzurată, care conținea tot ce mai rămăsese din cadavrul unui tâlhar care murise de foame și de sete. Frumoasa Beatrice era pentru mine la fel de îndepărtată și inaccesibilă precum cerul de pământ. Cred că tocmai din cauza asta obrajii continuau să-mi ardă unde mă sărutase. Tinerețea mea melancolică tânjea după ceva de neatins. Nu vedeam nici o valoare în ce-mi era la îndemână. Cine știe, poate că tocmai acesta era destinul meu, blestemul meu. Iubirea, știința, Dumnezeu, toate îmi erau la fel de inaccesibile, pentru că ceva din mine mă împiedica să mă mulțumesc cu ce dobândeau ceilalți. Nu eram însă nici bucuros, nici întristat de această descoperire. Melancolia inexprimabilă a inaccesibilului îmi dădea niște fiori atât de stranii, încât nici o plăcere a simțurilor nu mi se părea că poate egala această voluptate subtilă și aprinsă.

Firește, papa și cardinalii au fost iritați la auzul entuziasmului stârnit în oraș de slujba de Paște a bizantinilor. În bucătăria palatului pontifical răsunau multe declarații usturătoare: cum de niște bărbați raționali s-au lăsat ispitiți să admire ceva așa de neobișnuit și bizar? Ca să nu mai vorbim de femei, care erau obsedate de tot ce era grecesc, se îmbrăcau după moda lor, le cereau soților să-și lase barba să crească. Odată cu grecii au venit și negustorii, iar bijuteriile, hainele și icoanele lor se

vindeau ca pâinea caldă. Totul era însă doar o nebunie de moment, o modă care avea să treacă la fel de repede cum apăruse.

Voind să profite de buna dispoziție a grecilor, papa a propus începerea discuțiilor la scurt timp după Paște. După multe ocolișuri, grecii au ales o comisie de zece oameni care să se ocupe de pregătiri, iar papa a făcut la fel. Când s-au întâlnit, a ieșit la iveală că împăratul le interzisese ferm delegaților să abordeze diferențele de doctrină dintre cele două Biserici. Desigur, asta i-a uluit pe latini și mulți au început să spună că e absolut imposibil să discuți cu grecii.

Zilele și săptămânile s-au scurs. La a treia întâlnire, cardinalul Cesarini a propus ca principalele divergențe să se grupeze în patru categorii. Prima chestiune, cea mai importantă, era cea a purcederii Duhului Sfânt și a adaosului *Filioque* al latinilor. A doua se referea la pâinea euharistică, deoarece Biserica greacă folosea pâine dospită, iar cea Catolică, nedospită. A treia privea natura purgatoriului și, în final, cea de-a patra viza primatul papal. De la bun început, Markos Evghenikos a declarat că grecii nu vor sub nici o formă să discute. După multă muncă de convingere, împăratul a acceptat totuși ca delegații să dezbată ultimele două chestiuni.

Am avut și eu până la urmă ocazia de a-l întâlni pe superiorul meu, doctorul Niccolò Sagundino. De origine din Negroponte, era un om înalt, slab și încă tânăr. Fața lui îngustă și ochii albaștri-deschis aveau o expresie tristă, de suferință nesfârșită. Era aparent un învățat cu capul în nori, dar, după cum am constatat, foarte ager la minte. Ca interpret, era de-a dreptul un geniu: putea să citească pe buze și să traducă pe loc, fără poticniri, din greacă în latină și din latină în greacă. Văzând că stăpânesc foarte bine latina, mi-a dictat un fragment în greacă. L-a corectat, apoi mi-a cerut să-l traduc în latină.

— Nimeni nu se naște făurar, a conchis el, dar greaca ta este mai bună decât a multora dintre neghiobii și măgarii leneși care au fost angajați, spre marea mea nenorocire. În plus, ești singurul care își recunoaște cinstit lipsurile și vine să mă caute pentru a lucra, nu pentru a întreba despre următoarea zi de salariu. Dacă îți dai silința, curând vei ști să redactezi dările de seamă ale întâlnirilor conciliului. Nu e greu, pentru că primim

deja scrise cele mai importante discursuri, iar în ceea ce privește intervențiile, se face un rezumat, ceea ce nu contează prea mult, din moment ce grecii vorbesc fără să gândească și apoi neagă categoric că ar fi spus ceva ce a fost notat și corectează frazele cum le convine. Ascultând, luând notițe, traducând intervențiile din greacă în latină sau din latină în greacă, vei studia la cea mai bună școală cu putință, dacă vrei să înveți într-adevăr ceva. De asemenea, din moment ce nu e vorba de o transcriere cuvânt cu cuvânt, ci trebuie să selectezi esențialul, îți vei pune și mintea la contribuție.

Nu-mi venea să-mi cred urechilor. Aveam un nod în gât de fericire.

— Este adevărat? Mă acceptați ca asistent? Mă luați cu dumneavoastră? Știți, am venit în seara aceasta să vă caut numai ca să vă spun că s-a făcut o greșeală, cancelaria mi-a plătit un salariu pe care nu-l merit. Voiam să vă cer să-mi dați din milă orice de lucru, indiferent cât de neînsemnat, ca să nu mă simt ca un parazit.

— Aș spune că-n casa asta sunt unii mult mai paraziți decât tine, și nu mă refer la greci, care se poartă de parcă intenția lor ar fi să prindă rădăcini și să fie întreținuți pe veci de creștini, mi-a răspuns el.

Am îndrăznit să-l întreb ce crede despre amânările și ocolișurile grecilor.

— Doar ai venit de la Constantinopol, îi cunoști mai bine decât mine. Tu ce crezi?

— Conform unora, împăratul așteaptă sosirea prinților apuseni, precum și pe a părinților rămași la Basel. Însă nici el, nici sfătuitorii săi nu sunt atât de proști, încât să creadă că mai vin. Dar uniunea Bisericilor nu este posibilă decât prin depășirea divergențelor. Fără discuții, nici un acord nu este posibil.

— Crezi că grecii își doresc cu adevărat această uniune? m-a întrebat el cu blândețe, fără să-și alunge tristețea de pe chip, dar cu un zâmbet șiret în ochi, ceea ce-l făcea să arate amuzant.

— Unii da, alții nu, i-am răspuns. Patriarhul este un bătrân bolnav și ascultă de împărat. Bessarion o vrea cu siguranță.

Markos Evghenikos, dimpotrivă, urăşte tot ce este latin. De fapt, pare că împăratul se teme de episcopii săi. Se teme ca divergenţele să nu devină ireconciliabile, dacă sunt puse în discuţie. Uniunea şi cruciada care ar urma sunt, totuşi, singura sa speranţă de a preveni căderea Constantinopolului în mâinile turcilor. Locuiesc acolo ca într-un oraş sub asediu. Doar nu-şi imaginează că va obţine un acord frumos între cele două Biserici ignorând complet diferenţele de doctrină. Un astfel de acord n-ar avea nici o însemnătate dacă grecii, în adâncul inimilor, rămân tot schismatici.

— Şi totuşi, se pare că asta doreşte să facă, a spus doctorul Sagundino cu zâmbet amar. Toate discursurile nu sunt decât praf în ochi, iar ceea ce scriem şi traducem nu vrea să spună nimic. Ia aminte, împăratul nu e nicidecum atât de dezavantajat în această afacere precum s-ar crede. Timpul lucrează în favoarea sa. Fiecare zi îl costă enorm pe papă, iar cerinţele grecilor sunt nelimitate. După cum ştii, papa s-a angajat să plătească pentru întreţinerea lor şi să le dea şi diurnă. Ei nu au nimic de pierdut dacă stau aici. Pentru papă, în schimb, e o chestiune de prestigiu să ajungă la un acord cât mai repede. Numai o uniune va demonstra întregii creştinătăţi legitimitatea acestui conciliu. Aşa că, Ioannis, tânărul meu secretar, ai tot timpul să te obişnuieşti cu munca. Poţi să-ţi îmbunătăţeşti foarte mult greaca ascultând flecărelile acestea.

Ne-a dus pe mine şi pe alţi traducători şi secretari experimentaţi la următoarea întâlnire a comisiilor. Am avut bucuria să-l aud pe cardinalul Cesarini prezentând onest şi clar ceea ce cunoştea Biserica Catolică despre purgatoriu. Markos Evghenikos i-a răspuns cu argumente pe care cardinalul Juan de Torquemada le-a respins. Grecii au cerut apoi o amânare a dezbaterilor ca să caute pasajele referitoare la purgatoriu în Sfinţii Părinţi recunoscuţi de ei şi să transmită în scris răspunsul pe baza acestora. Numai Bessarion a menţionat că şi Biserica greacă recunoaşte existenţa unui loc în care sufletele sunt purificate după moarte, însă nu cu foc, pedeapsa fiind în schimb întuneric sau furtună. După părerea lui, focul nu putea fi decât focul veşnic al iadului. Markos Evghenikos a protestat şi i-a răspuns la fel de mânios cum îi răspunsese şi cardinalului

Torquemada. Pentru noi, asta era o dovadă că grecii nu sunt de acord nici în privința propriei doctrine.

M-am întors târziu acasă în seara aceea. Doctorul Cusanus nu dormea, ci mă aștepta cu nerăbdare.

— Fiule, fiule, a exclamat el când m-a văzut, nu mai sunt ca o piatră aruncată. Papa mi-a încredințat o misiune importantă. Pregătește-ți lucrurile, mâine plecăm spre Germania.

Căzuse de mult pradă deznădejdii. Își omora timpul trecând pe hârtie teoria sa despre coincidența contrariilor. Se simțea lezat că nu fusese numit membru al comisiei care lua parte la negocieri, în ciuda erudiției sale. Îl avertizasem deja de asta, dar acum eram bucuros pentru el fiindcă primise ceva în compensație. Totuși, nu-i împărtășeam entuziasmul, ba din contra. Vestea m-a mâhnit. Mi s-a pus un nod în gât la ideea că trebuie să părăsesc Ferrara, să renunț la noul meu post, la protectorii și la prietenii pe care începusem să mi-i fac în oraș. Și da, în fine, de ce să nu mărturisesc, nu voiam să renunț la posibilitatea de-a o mai vedea o dată pe frumoasa Beatrice.

— Și care este această misiune? am întrebat eu neîncrezător.

Mi-a explicat că în Germania luase naștere o tabără neutră, altfel spus, una care refuza să se alăture vreunui conciliu. Misiunea lui era s-o aducă de partea cauzei papei și să-i convingă pe prinți să nu fie solidari cu procesul intentat la Basel papei Eugeniu. Cine știe, poate că trebuia el însuși să-și bage capul în gura lupului și să meargă la Basel. Însă nu era singur. Papa îi înhămase la această sarcină pe cei mai inteligenți și capabili oameni: cardinalul Albergati, doctorul Parentucelli, spaniolul Juan Carvajal și ultimul, dar nu cel din urmă, Juan de Torquemada, cel mai faimos cunoscător al tomismului. Doctorul Cusanus enumera aceste nume ca și când fiecare dintre ele i-ar fi crescut propria valoare și i-ar fi satisfăcut stima de sine ca savant, pentru că îi confirmau astfel că papa îl consideră pe el, fiul unui pescar, egal cu ei.

— O muncă herculeană, am spus eu lipsit de entuziasm.

— Munca vieții mele! Dacă lumea își va aminti vreodată de mine, își va aminti de un conciliator, de un mediator! Asta trebuie să fie vrerea Domnului, pentru că e ca și cum personalitatea mea, educația, întâlnirile, dificultățile prin care am

trecut, intuiția și până și revelația pe care am avut-o, toate m-au pregătit pentru această sarcină, pentru unitatea sfintei noastre Biserici și a țării în care m-am născut. O, Ioannis, vom revedea apele verzi ale Rinului și ale Neckarului, vom respira aerul curat al munților în timp ce Ferrara va sta în căldura sufocantă a verii!

Puțin a lipsit să mă apuce și pe mine dorul de ducă auzind cu ce cuvinte frumoase descria Germania, ca și când îi lipsea de multă vreme. Gustasem însă prea mult din munca oamenilor de știință și din civilizația Italiei ca să fiu atras de ideea de-a porni spre țări fără rafinament, unde vinul e acru, femeile sunt mari și grase ca niște juninci, iar nobilii nu știu să scrie și nici învățații nu vorbesc corect latina.

— Nu, doctore Nicolaus, i-am spus. Sunt conștient de bunătatea dumneavoastră și cunoașteți bine afecțiunea pe care v-o port, însă nu vă pot urma. Ați uitat că am o slujbă, că primesc salariu de la cancelaria pontificală? Cunoștințele mele de greacă nu v-ar fi de nici un folos într-o țară germană.

— Ioannis, știința este universală! a exclamat el.

A interpretat însă greșit vorbele mele și mi-a spus cu veselie:

— Pot și eu să-ți plătesc un salariu, deoarece papa, în bunătatea sa, a vrut să mă despăgubească pentru tot ce-am pierdut în Basel și mi-a oferit mai mulți bani de drum decât m-aș fi putut aștepta. Înțelege, Ioannis, îți ofer un viitor. Dacă izbutesc, la capătul călătoriei văd deja mitra episcopală sau, cine știe, poate chiar boneta de cardinal. Desigur, pornesc la drum pentru binele sfintei noastre Biserici și nu pentru cinste, însă papa mi-a dat totuși de înțeles că serviciul îmi va fi răsplătit.

Și-a pus afectuos brațul pe umărul meu și mi-a zis liniștitor:

— Cu siguranță te-am neglijat, ar fi trebuit să te plătesc pentru serviciile tale, dar ai primit totuși de la mine toate cele trebuincioase. Însă nu m-am gândit suficient că ești tânăr și nu ești om al Bisericii, deci punga ta are nevoie de mai mult. Trebuia să-mi spui dacă îți lipsea ceva. Știi mai bine decât oricine cât sunt de distrat. Când cad pe gânduri, vanitatea lumii nu mai înseamnă nimic pentru mine.

Căldura părintească a chipului său rotund și bucuria ce sclipea în ochii lui miopi mă tulburau.

— Nu din cauza banilor vă părăsesc, dragul meu doctor, m-am bâlbâit eu. Să nu credeţi una ca asta. Vă voi fi veşnic recunoscător pentru bunăvoinţa şi lecţiile dumneavoastră. Am însă motivele mele să rămân aici. Să nu căutaţi să le aflaţi, pentru că nici eu însumi nu le cunosc suficient. Ceva însă îmi spune că destinul meu este mai degrabă aici decât dincolo de munţi.

A devenit serios şi s-a aplecat să mă privească drept în ochi. M-a cuprins emoţia văzând cât de mult i se adânciseră ridurile. Mi-au dat lacrimile de-a binelea la gândul că-l aşteaptă o sarcină atât de dificilă în Germania. Aveam impresia că las un miel neajutorat să se arunce singur în gura lupului. Capul său părea prea greu pentru gâtul subţire, iar sprâncenele lui stufoase îmi aminteau de o bufniţă, însă gravitatea şi neliniştea permanentă a ochilor săi verzui îl făceau inconfundabil pentru mine. Ajunsesem să-i iubesc şi mâinile timide de savant, mâinile pe care şi le frământa neastâmpărat de fiecare dată când vorbea. Mă enervaseră multe la el, îmi dăduse multă bătaie de cap, iar setea de absolut a tinereţii mele nu a reuşit întotdeauna să preţuiască dorinţa sa neobosită de pace, eforturile lui neîncetate de conciliere. Numai acum, când sosise ceasul despărţirii, îmi dădeam seama de tot ce însemna el pentru mine. Suferinţele şi umilinţele mele m-au învăţat de mic să-mi împietresc inima, să nu mă las cuprins de emoţii, să refuz prietenia. Voiam să-mi şterg din minte toate amintirile copilăriei, ca şi când nu m-aş fi născut deloc, ca şi când aş fi devenit om numai în momentul în care am auzit cântecul privighetorii lângă zidul cimitirului. Însă acum se rupeau barierele în mine. M-am aruncat în genunchi dinaintea acestui bărbat scund şi, sărutându-i mâinile, l-am implorat:

— O, doctore Nicolaus, fiţi prudent, aveţi grijă să nu vi se întâmple ceva rău. Când o cauză vă pare justă, nu credeţi în avertismente, la fel cum n-aţi crezut nici când tatăl dumneavoastră v-a lovit cu vâsla în cap şi v-a azvârlit cartea în apă.

— Trebuie să-l ascultăm pe Dumnezeu mai mult decât pe oameni, mi-a spus el. Şi Socrate, aşa păgân cum era, a recunoscut vocea Domnului în daimonul său. Chiar dacă adevărurile noastre sunt relative în această lume limitată, vocea spiritului

îmi spune ce este corect și ce este greșit. Mă oprește adesea, ca pe Socrate, în mijlocul propoziției, dar mai bine așa decât să fac afirmații false doar de dragul unui discurs frumos. Te vei convinge la rândul tău de asta, Ioannis, dragul meu sceptic. Dar singurul lucru care mă preocupă este dacă ești suficient de matur ca să rămâi singur. De altfel, ai libertatea de-a face cum crezi că e mai bine. N-am să-ți reproșez nimic.

N-a putut să nu mă amuze ideea că plecarea lui m-ar lăsa singur. Fusesem singur în spirit și călătorind cu el, iar prezența și învățăturile sale nu avuseseră nici o influență asupra acțiunilor mele.

— Omul este mereu singur, i-am spus eu cu prudență, pentru că nu voiam să-l jignesc.

— Nu, omul nu este niciodată singur, mi-a tăiat-o el. În lumina unei revelații, omul poate simți prezența eternă a lui Dumnezeu, poate simți că este el însuși un fragment din Dumnezeu. Dacă ajungi la această revelație, nu ești niciodată singur, cum nu sunt nici eu. Această intuiție trece de limitele banale ale rațiunii și inteligenței. Prin ea, omul gânditor poate și el să ajungă la credință.

— Sunteți un om fericit, dragul meu doctor, i-am spus eu cu amărăciune.

— Singura fericire adevărată a omului este să fie unit cu Dumnezeu. Domnul să aibă milă de mine, ce luptă groaznică am dus pentru a ajunge la fericirea cunoașterii și certitudinii! Tu ești tânăr, sângele îți clocotește, așa că probabil e prea mult să ceri să ți se deschidă ochii spiritului. Ai mai multă încredere în cei pământești. Nimic însă nu e mai înșelător decât simțurile.

Un surâs palid i-a înseninat tristețea provocată de gândul despărțirii noastre.

— Pot să-ți demonstrez asta cu un mic experiment. Încrucișează-ți degetul arătător și pe cel mijlociu și atinge-ți nasul cu vârfurile lor. Închide ochii și spune-mi câte nasuri simți că ai.

Am făcut cum mi-a spus, iar vârfurile degetelor mele arătau limpede că am două nasuri.

— Nu e decât un joc, dar studiul stelelor și al matematicii, precum și dovezile aduse de prietenul meu Toscanelli m-au convins că Pământul e rotund, chiar dacă ochii noștri indică

opusul. În plus, Pământul nu poate fi centrul Universului, pentru că infinitul nu are centru, orice punct ar putea revendica acest rol. Trebuie deci să presupunem că Pământul se deplasează în Univers, la fel ca Soarele și stelele. Îți prezint această realizare ca pe un fapt sigur. Poate înțelegi deja că Dumnezeu este mai nemărginit, mai infinit decât poate omul să exprime în cuvinte. E imposibil să-l definim cu bietele noastre cuvinte lumești. Putem, cel mult, să spunem ce nu este.

— Vai, doctore Cusanus! am exclamat eu. Știu doar că am venit pe lume, că am intrat în viața aceasta, și că acesta e cadrul în care trebuie să-mi croiesc destinul. Poate că sunt orb, poate că sunt tânăr și prost, dar pentru mine, învățătura dumneavoastră e infernală. Nici o cunoaștere nu e sigură, binele și răul nu se exclud reciproc. Acesta este singurul lucru pe care-l pricep, cum eu n-am avut parte de o revelație încă. Ce mi-ați spus acum mă convinge și mai tare de absurditatea completă a tot ceea ce este, de lipsa de sens a vieții omenești, mai neînsemnată, în comparație cu Universul, decât cele mai fine fire de praf.

Chipul său afectuos a devenit aspru.

— Îți las o moștenire grea, Ioannis, dar ceva îmi spune că ai tăria necesară s-o duci, că vei crește, vei înțelege, vei deschide ochii. Existența ta ar fi cu siguranță mai ușoară fără povara acestei cunoașteri. Fără îndoială, trăind la nivel pământesc, vei fi mai fericit, însă această fericire nu este fericirea adevărată.

— De-aș clocoti! i-am spus, dar tinerețea mea e rece, iar rațiunea îmi veghează fiecare pas și nu cred în nimic dacă nu am testat eu însumi, pe pielea mea. Bănuiesc și că revelația pe care ați avut-o este rodul bunăvoinței dumneavoastră, un mod de-a scăpa de propriile contradicții și de-a ajunge la pacea sufletească. Firea mea este diferită, să nu vă așteptați să ajung vreodată la nivelul revelației pe care ați avut-o. Vă spun asta dinainte ca să nu vă faceți prea multe iluzii în privința mea, pentru că vreau să fiu cât se poate de onest. Cred mai degrabă că m-am lăsat subjugat în secret datorită exemplelor bune pe care mi le-ați dat și poate că în inima mea doresc să mă îndepărtez de dumneavoastră ca să mă realizez în rău, nu în bine,

deoarece știința mea nu acordă unuia o valoare mai mare decât celuilalt, pentru că binele și răul variază în funcție obiceiuri, de popoare și de țări, pentru că tot ce a fost rău odată este legal acum și viceversa, pentru că totul este de fapt îngrozitor de relativ, într-atât încât să-i pricinuiești aproapelui un mare rău, vrând de fapt să faci bine.

— Nu ești așa, mi-a spus el cu căldură. Încă nu te cunoști.

Nu am mai continuat discuția, ci am început să-i pregătesc lucrurile. În ziua următoare, i-am cumpărat un nou cufăr de călătorie și i-am găsit un neamț care era în slujba unui episcop, dar care a acceptat să-l însoțească și să-l ajute cu neplăcerile drumului. Acest german era atât de sătul de Ferrara și de tot ce era italienesc, încât și-a slăvit Creatorul că poate să plece în țara sa natală. Dezgustat de vinul din Ferrara și de puii de baltă, mi-a spus că visează la bere și la niște cârnați cinstiți. L-am învățat cum să aibă grijă de doctorul Cusanus, să se asigure că acesta are picioarele uscate și burta caldă, să nu-l apuce cugetatul și să cadă de pe cal sau să-l ia durerile de la statul prea mult în șa.

A sosit și ziua despărțirii, iar doctorul Cusanus mi-a dat în dar, spre marea mea uimire, cincisprezece monede de aur într-o frumoasă pungă de piele drept răsplată pentru toate serviciile mele. Am refuzat, susținând îngrozit că nu-și permite o asemenea extravaganță, dar el mi-a spus:

— Cum nu am multe nevoi, am mai mulți bani decât îmi sunt necesari. Tu ești tânăr și-ți trebuie îmbrăcăminte, hârtie și cărți, și poate vrei să mai faci daruri prietenilor tăi, pentru că bucuria de-a da este cu siguranță cea mai mare bucurie pe care banii ne-o pot procura. Fă-mi deci această mică bucurie. Nu sunt un om practic, a continuat el, îmi neglijez înfățișarea, îmi e suficient să fiu curat și să am o haină în stare bună. Însă umblatul în zdrențe poate să denote la fel de mult orgoliu precum hainele scumpe, fiindcă arată dorința de a fi remarcat. Așadar, să nu încerci să-ți arăți mintea de filosof prin îmbrăcăminte, e o atitudine puerilă. Mai bine cumpără-ți haine care ți se potrivesc și nu te teme să mergi la bărbier. Nu da prea mare atenție banilor, mai degrabă cheltuiește-i ca să nu

devină o povară, şi pune deoparte doar două sau trei monede de aur pentru zile rele. E foarte plăcut să cheltuieşti fără să ţii cont, am simţit-o pe pielea mea cumpărând toate aceste lucruri preţioase şi inutile pentru călătorie. Ce plăcere să te simţi bogat. Îţi doresc să te simţi şi tu cum am făcut-o eu în aceste zile.

L-am însoţit o bună bucată de drum, ascultându-i sfaturile binevoitoare. Mergeam pe jos, ţinându-i calul de şa. Apoi, rămas singur pe drumul pârjolit de vară, l-am urmărit mult timp cu privirea, până când caii au dispărut din vedere. Aveam lacrimi în ochi şi inima mă durea când îmi aminteam de toată bunătatea pe care mi-o arătase fără s-o merit. Mic de statură, avea sufletul mare, iar acum, că ne despărţiserăm, simţeam că pierdusem ceva. De altfel, mă simţeam mai singur ca niciodată. Am părăsit drumul şi am început să merg la nimereală. Am intrat într-o pădure şi am ajuns la marginea unui râu unde creştea stuf. M-am întins pe pajişte şi, în mirosul de iarbă şi de nămol, m-am lăsat legănat de mişcările Pământului, cu privirea pierdută în albastrul cerului.

Am stat aşa o vreme, până când o adiere de vânt a adus cu sine o duhoare spurcată, pe care o cunoşteam mult prea bine încă din copilărie. Cuprins de spaimă, m-am ridicat brusc şi am descoperit aproape de mal cadavrul descompus al unui bărbat, acoperit numai de câteva zdrenţe. Vulpile îl devoraseră pe jumătate şi viermii colcăiau în cavităţile sale. Ceva m-a împins să încep să vorbesc cu hoitul:

— Zaci acolo şi nimeni nu te întreabă de unde vii sau încotro te îndrepţi. Unde ţi-e mintea acum, unde-ţi sunt gândurile? Dacă te-ai putea vedea, cu siguranţă n-ai mai crede în învierea trupului la Judecata de apoi.

M-am gândit la sufletul omenesc şi la felul în care o lovitură la cap putea să transforme un om fericit şi vioi într-un nenorocit tremurând şi prost. M-am gândit la cei care sunt nerozi din naştere, pe care nici o lumină a minţii nu-i deosebeşte de fiare, la bătrânii care încep să-şi piardă memoria şi dau în mintea copiilor. Unde se afla în ei sufletul acela aşa-zis nemuritor? În ce cută a creierului, în ce coltlon al maţelor se putea

găsi? Duhoarea cadavrului îmi aducea iarăşi aminte, precum în dimineaţa trezirii mele, că moartea e singurul adevăr.

Însă nu mai eram la fel ca înainte, pentru că, deşi ştiam că voi avea numai probleme dacă vorbesc despre descoperirea mea, m-am dus să caut pe cineva. După ce-am umblat mult, am dat peste nişte ţărani. Purtau doar cămăşi din cauza caniculei şi coseau fânul, în timp ce femeile îl adunau în grămezi în urma lor. Mi-a fost greu să-i fac să înţeleagă ce vreau şi nu păreau interesaţi de ceea ce găsisem. Cu mare dificultate, i-am convins să mă urmeze în pădure. Ajunşi la cadavru, unul dintre ei l-a învârtit cu furca să vadă dacă nu are ceva de preţ, stârnind astfel un roi de insecte. Mi-au spus că n-au nimic de-a face cu leşul, că e cu siguranţă vreun răufăcător evadat sau un vagabond. Şi-au făcut semnul crucii şi au vrut să se întoarcă la lucru.

Aveam însă bani, iar ceva din mine îmi cerea să-i fac un mormânt acestui cadavru necunoscut de care nu-i păsa nimănui. Omul este singurul frate al omului, m-am gândit, şi dacă nu-mi puteam iubi fratele, putea măcar să-mi fie milă de el. Le-am dat bani ţăranilor şi i-am urmat până în satul lor nenorocit. Aici am făcut rost de un coşciug şi de o barcă pentru a scoate trupul. Zis şi făcut, în ciuda silei şi privirilor neîncrezătoare ale tuturor. Nu înţelegeau de ce eu, un străin, voiam cu tot dinadinsul să înmormântez cadavrul acela într-un loc consacrat.

Preotul a refuzat să binecuvânteze un trup necunoscut, aşa că i-am dat nici mai mult, nici mai puţin de o monedă de aur ca să accepte să-şi îndeplinească obligaţiile. L-am plătit şi pe gropar şi am pus să se sune clopotul. Nebunia mea a trezit aşa mare curiozitate, încât la căderea nopţii, când mortul a fost îngropat, se adunase o întreagă mulţime în jurul mormântului. În cele din urmă, oamenii au ajuns să creadă că-mi înmormântam un frate care căzuse victimă tâlharilor, aşa că mulţi îşi arătau compasiunea, iar femeile plângeau. Pentru a încheia neobişnuitul amuzament, i-am invitat pe preot şi pe ţărani la hanul din sat, unde, în memoria răposatului, le-am oferit o masă şi un butoi cu vin. În timp ce ei se îmbătau, priveam prin uşa deschisă la trunchiurile negre ale chiparoşilor ce se

profilau în amurgul violaceu şi aveam impresia că într-adevăr îmi îngropasem singurul frate.

Însă şi după ce a băut vin, preotul era tot bănuitor. Privindu-mă cu coada ochiului, a început să povestească vag despre natura care-i forţa pe ucigaşi să se întoarcă la locul crimei. A afirmat că nici un om în toate minţile n-ar cheltui atâţia bani pentru o treabă care nu-l privea. Numai gândul la ispăşirea păcatelor l-ar putea împinge la asemenea risipă. Mi-a cerut să-i dau numele şi adresa mea din oraş în cazul în care autorităţile voiau să intervină în această stranie afacere.

Nu-mi păsa prea mult de vorbele sale. Am băut şi eu vin, tot sucind în mână o amintire de la răposat, şi anume o cataramă înverzită de apă. Am plecat fără să-mi iau rămas-bun. Afară, luna se înălţa roşie deasupra câmpiei. Mi-am petrecut noaptea într-o căpiţă de fân, în apropiere de oraş. Când s-au deschis porţile, m-am dus direct la slujbă, apoi la doctorul Sagundino, unde aveam de tradus discursuri din greacă în latină. Nu m-am gândit la altceva. Am lustruit catarama mortului şi-am descoperit pe ea elegante arabescuri, ca şi când ar fi fost o operă maură. Nu era un lucru de preţ, dar m-am decis să-l păstrez ca amintire. În adâncul sufletului, nu credeam în amulete sau talismane, totuşi speram să-mi poarte noroc.

Însă, din cauza acelei catarame, mi s-au întâmplat nişte lucruri atât de incredibile şi de stranii, încât, de-aş fi fost câtuşi de puţin superstiţios, n-aş fi putut să nu cred în spirite şi-n vrăjitorie.

V

După ce grecii s-au certat între ei de nenumărate ori, Bessarion şi Markos Evghenikos au redactat fiecare un tratat privind concepţia proprie despre purgatoriu. Grecii au ajuns în final la declaraţia următoare: „Înainte de învierea trupurilor, pedepsirea condamnaţilor nu este completă încă. Pedeapsa devine

completă numai când trupul înviat își primește partea din osândă. În aceeași manieră, sufletele celor drepți se bucură imediat după moarte de toată beatitudinea pe care o poate cunoaște un suflet, dar învierea trupului sporește această beatitudine, ceea ce-l face să strălucească precum soarele".

Grecii nu au vrut să spună mai mult de-atât și au refuzat să mai discute. Dat fiind că ei înșiși nu aveau o idee clară asupra propriei doctrine și se mulțumeau să aprobe ceea ce Părinții mărturisiseră tot timpul, peste tot și unanim, lăsând părerile contradictorii la interpretarea liberă a fiecăruia, noi am considerat că acest rezultat e un pas înainte, în ciuda dezacordului dintre conținutul declarației lor și simplitatea și limpezimea învățăturii noastre catolice. Sarcina mea din ziua aceea era să notez intervențiile lui Bessarion. Nu mi-a fost greu, pentru că vorbea în greacă și apoi traducea el singur în latină, fără intervenția lui Sagundino. M-am grăbit să-mi transcriu notițele pe curat și m-am dus acasă să mă schimb, cu gândul de a merge să i le arăt lui Bessarion ca să le verifice și să le corecteze. Speram ca în acest timp să mă pot cufunda iarăși în lectura lexiconului Suidas.

Însă în fața locuinței m-a întâmpinat frumoasa mea gazdă. De obicei îmi zâmbea misterios când ne vedeam, dar acum m-a anunțat speriată că mă așteaptă un străin înfricoșător, care intrase în camera mea fără permisiune. Degeaba am întrebat-o ce era așa de înfricoșător la musafirul acela, că nu mi-a putut explica. Și-a făcut doar semnul crucii și m-a rugat să am grijă să plece cât mai repede.

Afară se întunecase deja. În camera mea, un tânăr palid ca moartea stătea lângă ușă de parcă ar fi fost acolo dintotdeauna. Ochii lui aveau ceva aprig, ceva nestăpânit. Barba neagră îi era neîngrijită și era învelit în pelerină de parcă i-ar fi fost frig, deși era miezul verii. Avea ceva atât de ciudat și de nenatural, încât mi s-a făcut teamă.

— Ce doriți de la mine? l-am întrebat.

— Nu mă recunoști? mi-a spus cu un surâs bizar, dar lipsit de rea-voință.

Am scuturat puternic din cap și-am început să cred că e nebun.

— Privește-mă cu atenție, m-a îndemnat.

În camera întunecată, o strălucire spectrală îi lumina tot mai mult fața.

— Sau mi-au ros vulpile atât de tare chipul, încât nu mă mai cunoști?

M-a trecut un val de spaimă.

— Delirați!

A făcut o mișcare, parcă vrând să se apropie. Mi s-a părut că simt un suflu de gheață venind dinspre el și am ridicat brațele, gata să-l împing.

— Nu ești tu cel care a îngropat pe cheltuiala lui un cadavru găsit în pădure? a continuat el. Ei bine, am venit să-ți mulțumesc pentru serviciu, însă ai vreo dovadă?

Am răsuflat ușurat. Era probabil cineva care-și căuta un părinte dispărut. Am scos catarama și i-am arătat-o.

— Foarte bine, a spus și și-a dat la o parte pelerina ca să-mi arate o cataramă identică la cureaua sa. Sunt chiar eu, dar nu te teme de mine. Am venit numai să-mi caut catarama și să-ți mulțumesc. Vezi tu, mi-ai făcut cel mai mare serviciu pe care îl poate face un om aproapelui său. Nu-ți vreau decât binele.

— Plecați de-aici! am strigat, și tot corpul a-nceput să-mi tremure de groază. Sunteți nebun sau faceți o glumă proastă!

— Fratele meu, catarama din mâna ta dovedește că ești fratele meu. Ce-ți dorești mai mult pe lume să se împlinească! La fel de adevărat precum faptul că am puterea să mă ridic din mormânt și să vin să-ți mulțumesc este că dorința ți se va împlini.

Mi se părea că simt în jurul lui frigul morții și, ca-ntr-un coșmar, nu mă puteam urni. Mi-a venit însă o idee nebună, o speranță prostească, așa că i-am răspuns cu o glumă și mai îngrozitoare:

— Chiar dacă ești un spirit al iadului, ține-ți promisiunea și dă-mi posibilitatea s-o mai întâlnesc o dată pe Beatrice.

— Beatrice? s-a mirat el. Nu ai nimic mai bun să-ți dorești acum, că se ivește ocazia?

Gâtul îmi era uscat. Am scuturat din cap. El a ridicat din umeri și mi-a spus cu dispreț:

— Dă-mi catarama înapoi și din seara aceasta va fi în brațele tale.

La una ca asta n-am putut decât să izbucnesc în râs.

— Nu știi ce spui! Asta e dovada că ești un șarlatan. Nu-ți dau catarama înapoi, nu-ți aparține, e a mea.

A aruncat o privire în jur, de parcă stătuse deja prea mult.

— Păstreaz-o atunci. Ce să mai fac cu ea acum? În schimb, dorința ți se va împlini, așa ai să mă crezi. Îți mulțumesc pentru serviciul adus. N-ai să mă mai vezi niciodată.

S-a întors brusc și a ieșit din cameră închizând ușa fără zgomot. Nici măcar nu i-am auzit pașii pe trepte. Mi-am revenit din buimăceală, am deschis ușa și am fugit după el, dar oricât m-am uitat și-n stânga, și-n dreapta, nu l-am văzut nicăieri pe stradă. Se înnoptase. Mi-am spus că aparține vreunei societăți secrete sau unei haite de tâlhari, pentru care această cataramă împodobită era un semn caracteristic. Aflând despre descoperirea cadavrului, a vrut să se asigure de identitatea răposatului și s-a gândit că cel mai bun mod e să-mi povestească o istorie care să mă înspăimânte. I-ar fi fost ușor să-mi afle numele și adresa de la preot. Nu exista lucru mai straniu. Un om mai superstițios ar fi fost uluit, însă eu mi-am regăsit luciditatea când a căzut în capcana mea și mi-a promis că Beatrice avea să fie în brațele mele în seara aceea. Trebuia într-adevăr să fie un spirit al iadului ca să îndeplinească această promisiune. Am râs iarăși, dar apoi m-au cuprins fiorii și m-am uitat împrejur. M-am schimbat în hainele cele mai bune. Regretam că nu l-am atins ca să văd dacă e făcut din carne și oase.

Pe când ieșeam, gazda mea s-a ridicat de la războiul de țesut și a venit să mă întrebe:

— A plecat? Cine era omul acela îngrozitor?

Se apropiase de mine și, cu zâmbetul ei dulce și misterios, mi-a aranjat gulerul. I-am spus că plecase și că nu avea de ce să se mai teamă.

— De obicei nu mi-e frică, dar soțul meu e plecat și străinul acela mi s-a părut înspăimântător. Am să încui ușa. Dacă vă întoarceți târziu, să bateți tare, dorm adânc.

Soțul ei se ocupa de comerțul cu sare și mergea uneori la Comacchio. I-am spus că nu are rost să se trezească din cauza

mea, doar avea o servitoare. Mi-a răspuns însă că aceasta doarme deasupra grajdului din cauza caniculei.

— Nu vă temeţi că mă deranjaţi, domnule Ioannis. Vă stau la dispoziţie. Sunteţi mereu atât de politicos cu mine. Nu vă e dor de părinţi, de surori şi de fraţi, aşa singur în oraşul acesta străin?

Tandreţea ei bruscă mă deranja, dar am pus-o pe seama uşurării acum, că străinul plecase. Din fericire, copilul ei a început să plângă şi a fost nevoită să meargă să-l împace. Nestingherită de prezenţa mea, şi-a desfăcut rochia, şi-a dezvelit sânii albi şi s-a apucat să alăpteze, fără să-i piară de pe buze surâsul misterios. Era o femeie zdravănă şi frumoasă, cu ochi căprui ca de catifea. M-am grăbit să plec, pentru că simţeam deja focul în obraji când mă uitam la ea.

Zăbovisem prea mult, iar Bessarion mă aştepta în faţa casei sale. M-a tras după el şi am pornit pe loc.

— Să ne grăbim, suntem deja în întârziere, nu trebuie să lăsăm muzele să aştepte. Principele doctorilor şi filosofilor ne aşteaptă.

Am fost atât de uimit la auzul cuvintelor sale, încât l-am urmat încercând să încropesc o scuză vagă despre un text pe care trebuia să-l verific. S-a înroşit de iritare şi mi-a adresat un cuvânt nepotrivit, sugerându-mi ce să fac cu acele hârtii. Se pare că grecii se certaseră iarăşi, iar cei doi episcopi care se împotriveau uniunii îl urau pe Bessarion mai mult decât îi urau pe latini.

— Împăratul a interzis din nou orice discuţie, mi-a spus. Vânează şi face prăpăd prin căprioarele şi fazanii principelui. Pentru ca uniunea să reuşească, nu e nevoie decât de un strop de bunăvoinţă, însă tocmai asta lipseşte. De-am putea măcar să ne punem de acord pe principiul *in necessariis unitas, in dubiis libertas*[1], să ratificăm certitudinile comune şi, în ceea ce priveşte dezacordurile, să lăsăm fiecăruia libertatea de a crede ce consideră mai aproape de adevăr, cât timp nu contrazice dogmele. Însă şi unii, şi alţii se tem de asta mai tare decât de diavol. Biserica legilor şi Biserica libertăţii nu se împacă. Să ne consolăm aşadar în compania muzelor şi să vedem dacă

1. „În lucrurile necesare, unitate; în lucrurile discutabile, libertate“ (lat.).

filosofii din vremurile noastre se pot înțelege mai bine cu privire la diferențele dintre Platon și Aristotel.

M-a dus într-o grădină de unde venea muzică de corni și tobe. Mesele erau aranjate pentru ospăț, luminate de flacăra neclintită a lumânărilor. Am încercat să-mi eliberez brațul și i-am spus că nu fusesem poftit.

— Rușine latinilor, a spus el atât de lipsit de griji, încât am început să mă întreb dacă nu cumva băuse deja ceva ca să uite de supărări. Mi s-a spus să aduc un invitat la alegerea mea, însă, la momentul actual, nici unul din compatrioții mei nu-mi este pe plac, așa că te-am ales pe tine.

M-a târât în mijlocul adunării vesele și zgomotoase. Era grădina doctorului Benzi. Marchizul Niccolò ocupa locul de onoare. Se aflau aici diverși învățați latini și greci. L-am recunoscut pe Gemistos Plethon, bibliotecarul împăratului, cu barba sa albă, dar apoi am rămas ca trăsnit. Nu mai aveam ochi pentru nimeni altcineva în afară de Beatrice, fata principelui, care se plimba printre invitați și le oferea cununi de flori.

Mi se părea întruchiparea primăverii. Părul îi era strâns cu o panglică argintie. Era îmbrăcată în stilul grecilor, dar, după ultima modă franceză, tunica îi dezgolea unul din sâni, care nu era acoperit decât de un văl transparent. Avea brațele și picioarele goale, acestea din urmă în sandale argintii, ale căror șireturi îi înconjurau gleznele delicate. Era urmată de un băiețel gol și cârlionțat, care purta un coș. A luat de acolo o coroană și a pus-o pe creștetul lui Bessarion.

— Platon nu refuza să primească un tânăr chipeș la banchetele sale, a spus el. În această seară, valoarea unui invitat nu este determinată decât de aspirația sa la binele suprem, la știință, la frumusețea perfectă. Acesta este singurul rang pe care îl recunoaștem.

M-a împins în fața lui Beatrice. Era nespus de frumoasă. M-a recunoscut și a tresărit. Obrajii i s-au înroșit, dar nu a încercat să-mi evite privirea, ci mi-a zâmbit și mi-a pus o coroană de flori pe cap. Conștientă de frumusețea ei, înfrunta privirile admiratoare ale tuturor. De-aș fi îndrăznit, m-aș fi aruncat la picioarele ei să-i slăvesc frumusețea. Eram tulburat, eram uluit, dar în același timp mi-a înghețat sângele în vine gândindu-mă

ce însemna această întâlnire neaşteptată. Din fericire, Bessarion m-a tras mai în faţă şi m-a prezentat gazdei. Ugo Benzi era un om împlinit şi binevoitor, care stăpânea cu egală pricepere, zice-se, toate domeniile ştiinţei. Înainte să vină la Ferrara, predase la Florenţa, Bologna şi Padova, chiar şi la Sorbona. Lecţiile sale i-au adus veşnică recunoştinţă peste tot. S-a ridicat să-l îmbrăţişeze pe Bessarion şi mi-a permis să-i sărut respectuos mâna. Vinul îl făcuse deja atât de jovial, încât nu dădea mare atenţie prezenţei mele. I-a făcut lui Bessarion loc lângă el şi a avut tactul să pună un slujitor să mă conducă la un loc mai potrivit poziţiei mele, la o masă aşezată la umbra tufelor.

Niciodată n-am mai putut să-mi satisfac setea de cunoaştere precum în acea seară. Cei mai faimoşi învăţaţi ai vremii se aflau aici. Era suficient să ciulesc urechile. Majoritatea invitaţilor stăteau de poveşti încă de după-masă, dar, după sosirea noastră, discuţiile s-au învârtit în jurul stăpânului casei. Acesta a lansat o provocare cu voce tare: oricine putea să-l întrebe orice, despre orice subiect, iar el promitea să răspundă spunându-le tot ce scriseseră anticii pe acea temă. Aşa a şi făcut, cu atâta strălucire şi înţelepciune antică, încât nici cei mai invidioşi din public nu s-au putut abţine să izbucnească în urale, ajutaţi, desigur, de aburii vinului. Pe măsură ce seara avansa, discuţia se concentra tot mai mult asupra lui Platon şi Aristotel, asupra ideilor şi categoriilor, asupra realismului şi nominalismului. Bătrânul Gemistos Plethon a vorbit de Proclus şi a explicat, prin comparaţii clare, diferenţele dintre Aristotel şi Platon. Latinii au început să strige, zicând că preferă să împace cele două doctrine. Luna a răsărit, copacii şi tufele din grădină au început să miroasă puternic, iar vinul îmi răspândea căldură în corp.

Asta pentru că nu ascultam. Îmi era complet indiferent dacă Dumnezeu e transcendent sau imanent, dacă Platon şi Aristotel sunt precursori ai doctrinei Bisericii sau dacă se află în contradicţie cu ea, dacă ideile şi conceptele nu sunt decât cuvinte sau, dimpotrivă, sunt prezente în gândurile şi fiinţele lui Dumnezeu. Nici nu era nevoie să mă prefac că ascult, să dau din cap când o făceau şi învăţaţii, precum unii tineri nobili,

care nu știau nici măcar suficientă latină să priceapă. Nimeni nu-mi dădea vreo atenție. N-aveam ochi decât pentru Beatrice și simțeam cu tot trupul că sunt tânăr, viu, că tânjesc după frumusețe în cea mai minunată întrupare a sa. Buclele ei blonde, ochii căprui, albeața brațelor și a umerilor, mândria fermecătoare și veselă din zâmbetul ei, pentru mine toate acestea însemnau mai mult decât filosofia. Nu mai simțisem niciodată ceva asemănător. La fel ca atunci când apariția necunoscutului în camera mea mă umpluse de spaimă la gândul că lumea realității ar putea ascunde mistere mai înspăimântătoare decât voiam să-mi imaginez, tot așa aveam acum sentimentul că descopăr în mine un străin, o ființă plină de voință rece, de ardoare, cineva pentru care nu mai conta nimic în afară de scopul nebunesc pe care voia să-l atingă.

Mi-a fost ușor să observ că începe să se plictisească, poate să se simtă și neglijată, pentru că nimeni nu-i mai dădea mare atenție acum, că toți își primiseră cununile și se cufundaseră în discuția lor complicată. În cele din urmă, s-a ridicat și a luat de pe masa din fața ei o colivie mică de aur, în care se afla o pasăre multicoloră. A început să se plimbe gânditoare, ținând colivia ca pe un felinar. A trecut pe lângă mine și m-a privit atât de natural, încât parcă nici nu m-ar fi recunoscut. S-a dus apoi între copaci, într-o parte a grădinii în care nu ajungea lumina torțelor și a lumânărilor, ci doar a lunii. M-am ridicat și am mers după ea.

Arăta ca o vedenie dintr-un vis în lumina lunii, cu umărul și sânul dezgoliți și brațul ținând colivia de aur. Cu capul puțin plecat, privea în depărtare și avea grijă să rămână mereu în lumina lunii, la vedere. Ieșind din umbra copacilor, am înaintat spre ea.

— Sunteți precum Diogene cu lampa sa, în căutarea unui om.

A tresărit ca și când aș fi trezit-o din vis, deși știa cu siguranță că o urmărisem.

— Cum îndrăzniți să-mi vorbiți? mi-a spus ea. Cine sunteți?

Cum n-am răspuns, a zâmbit și mi-a zis:

— A da, sunteți unul din grecii aceia. Cred că v-am văzut, erați cu arhiepiscopul Bessarion.

Abia în clipa aceea mi-am dat seama că mă luase într-adevăr drept grec. Pornisem în urma lui Bessarion în fața catedralei, iar acum venisem tot cu el. Dacă însă greșeala aceasta mă făcea să par mai interesant, de ce s-o îndrept?

— Cei de la mese apelează la scrierile anticilor încercând să demonstreze frumusețea absolută a lui Dumnezeu. Poate că asemenea dovezi sunt necesare pentru niște bătrâni ramoliți, dar mie mi-e suficient să vă privesc ca să cred în frumusețea raiului.

— Chiar așa? Cu siguranță vă înșelați. Mi s-a spus că ochii căprui nu se potrivesc cu părul blond. Gura mea este și ea poate prea mare, iar nasul scurt, chiar dacă e drept. Însă pieptul mi-e frumos, nu mi-e rușine să-l arăt. Mulți dintre oamenii aceia ai Bisericii n-au vrut să privească și și-au întors repede ochii, de parcă le-ar fi fost teamă de ispită. Frumusețea perfectă însă nu poate duce pe nimeni la păcat, pentru că e dumnezeiască. Sunt supărată din cauza reproșurilor care mi-au fost făcute, pentru că ținuta mea este complet permisă la curtea franceză, cât timp femeile au ce să arate. Moda aceasta a fost lansată de frumoasa Agnès Sorel, poate că știți.

Vorbea cu vioiciune și naturalețe, ca și când își dăduse seama că sunt jenat și înfierbântat și voia să-mi dea timp să-mi revin. A făcut o piruetă ca să-i văd rochia din toate părțile. Cu un zâmbet fericit, a continuat:

— Se spune că e cea mai frumoasă femeie din lume, nu-i așa, și că regele îi datorează multe. Frumusețea ei atrage bărbați tineri și capabili, pe care ea îi convinge să-l sprijine pe rege și să lupte împotriva englezilor. Eram doar un copil când au ars-o pe Fecioară pentru că purta haine bărbătești. Și eu aș vrea să port haine bărbătești și să pornesc călare la luptă. Vă place vânătoarea cu șoimi?

— De ce întrebați? am răspuns derutat.

— Ce poate fi mai frumos decât să mergi călare în pădure dis-de-dimineață? Cum să nu strigi de bucurie când șoimul își ia zborul de pe braț și înșfacă fazanul cu ghearele sale ascuțite, lăsând în urmă niște pene?

M-a privit cu atenție și mi-a atins brațul cu mâna.

— Mă gândeam că, dacă vă place vânătoarea cu șoimi, ați vrea să ne însoțiți. Știți bine că tatăl meu face tot ce poate ca să vă simțiți bine în Ferrara.

În mod clar, continua să se înşele cu privire la identitatea mea. Asta mă aducea la disperare.

— Credeţi în vrăjitorie, stimată Beatrice? am întrebat-o.

— Vai! Nu-mi vorbiţi de lucruri groaznice într-o seară ca aceasta!

— Aş putea să vă spun o poveste. Vă priveşte şi pe dumneavoastră. Cu siguranţă nu ştiţi, dar, din dimineaţa de Paşte, mi-aţi pus stăpânire pe gânduri, singura mea dorinţă era să vă întâlnesc din nou.

— Nu înţeleg ce vreţi să spuneţi, a zis ea cu mândrie. Dimineaţa de Paşte...?

A scuturat din cap, ca şi când uitase complet de întâlnirea noastră din curtea catedralei.

— Desigur, m-am grăbit eu să adaug, nu vă amintiţi. Sunteţi ca soarele. Oricine vă vede rămâne năucit, îşi aminteşte doar de dumneavoastră. Eu nu sunt decât o umbră care dispare pe drum. Cum aş putea, cum aş îndrăzni să concurez cu toţi nobilii care ar fi gata să-şi dea viaţa pentru o singură privire de-a dumneavoastră? Dar permiteţi-mi să vă spun povestea. Este atât de stranie, încât n-aţi crede că se întâmplă în vremurile noastre.

A pus colivia pe o bancă de marmură, s-a aşezat şi şi-a îndreptat faţa către lună. I-am povestit repede cum, plimbându-mă prin pădure, descoperisem un cadavru şi cum, sub un impuls de moment, pusesem să fie înmormântat. Cum bărbatul cel palid venise să-mi ceară catarama înapoi şi cum promisese să-mi îndeplinească o dorinţă în semn de mulţumire. În fine, cum această dorinţă se îndeplinise într-un mod neaşteptat.

Povestea mea i-a dezvăluit cu siguranţă că nu sunt grec şi că nu am un rang care să-mi permită să-i vorbesc. Aveam impresia că istorisirea mea o înfiorase şi că, pe deasupra, nu mă crede pe deplin.

— Arătaţi-mi această cataramă, mi-a spus cu un aer bănuitor.

Am scos catarama din punga pe care o aveam la curea şi i-am arătat-o. A luat-o în mână şi a sucit-o pe o parte şi pe alta.

— E din cupru, nu are nici o valoare, a zis ea cu dispreţ şi mi-a întins-o înapoi. Luaţi-o, mă sperie.

Cu capul înclinat într-o parte, se uita atent la mine. Mi-a spus pe un ton sec:

— Povestea dumneavoastră este incredibilă.

— Atât de incredibilă, am răspuns eu, încât cu siguranţă nu aş fi putut născoci una asemănătoare.

— Nu asta vreau să spun. Catarama aceasta mă face să tremur când o ţin în mână, de parcă aş asista la o decapitare şi sângele ar ţâşni din gâtul tăiat. Pot cu uşurinţă să cred că un suflet iese din purgatoriu şi vine să vă caute sub forma unui spirit, pentru că într-adevăr i-aţi făcut un serviciu nepreţuit acelui biet om. Însă când spuneţi că v-aţi fi putut dori absolut orice, nu pot să cred că aţi ales să mă revedeţi pe mine. Minţiţi numai ca să mă flataţi şi nu-mi place asta.

— Dar, stimată Beatrice! am exclamat eu, vrând să resping asemenea acuzaţii nejustificate.

Mi-a făcut semn să tac.

— Nu, nu, când aveaţi ocazia să vă doriţi bogăţii, să fiţi încoronat principe, să deveniţi erou în luptă sau orice altceva e dezirabil în ochii oamenilor, cum de v-aţi mulţumit să vă doriţi ceva atât de modest? Asta este incredibil în povestea dumneavoastră, nu altceva.

La auzul aceste noi acuzaţii nedrepte, mi-am pierdut răbdarea.

— Şi-apoi, decedatul mi-a făcut o promisiune, am strigat eu. „În seara aceasta va fi în braţele tale."

S-a ridicat brusc şi m-a fixat cu privirea, gata să mă lovească.

— În braţele tale? a repetat ea, nevenindu-i să creadă. Asta e ceva nou. Mă jigniţi. Ar trebui să vă ucid pentru un gând atât de necuviincios.

Însă faptul că era foarte aproape de mine, aventura prin care trecusem, vinul pe care-l băusem, patima nebună a acestui străin pe care îl descopeream înlăuntrul meu şi pentru care nimic nu mai conta, toate acestea m-au împins deodată s-o prind în braţe, să-i dau un sărut, apoi altul şi altul, în ciuda rezistenţei pe care o opunea. Şi-a dat seama că se zbate zadarnic, a închis ochii şi a încremenit ca o stană de piatră. Gâfâind, i-am dat în sfârşit drumul.

— E adevărat, dorinţa mi s-a împlinit, fie ce-o fi acum.

Aş fi crezut c-o să fugă să alerteze gărzile sau să se plângă marchizului de brutalitatea mea neruşinată, dar m-am înşelat. A deschis ochii încet şi s-a uitat ciudat la mine, cu o strălucire rece în privire. Tremura din tot trupul de parcă îi era frig.

— Nimeni n-a mai îndrăznit să mă trateze în felul acesta, a spus în cele din urmă, cu voce încordată. Să-mi fie învăţătură de minte. Aşa se întâmplă când te dedai la conversaţii cu un netrebnic prost-crescut, un nătâng! Dumnezeule mare, nici nu pot povesti cuiva că un plebeu infam a îndrăznit să pună mâna pe mine. Mi-aş distruge reputaţia pe vecie. De-aş avea un cuţit, vi l-aş înfige în inimă, pentru că nu pot cere nimănui altcuiva să vă pedepsească mai groaznic.

A ridicat mâna şi m-a plesnit cu toată forţa, întâi peste un obraz, apoi peste celălalt. M-a atins însă mai mult tonul ei dispreţuitor.

— Beatrice, înainte nu ştiam ce e patima, însă acum ştiu. Vă dau chiar eu un cuţit să mă ucideţi, dar întâi trebuie să mă sărutaţi.

Am strâns-o din nou în braţe. Era ca şi cum palmele pe care mi le-a tras o epuizaseră. Trupul nu se mai împotrivea, buzele ei nu le evitau pe ale mele şi, cu totul incredibil, mi se părea că-mi răspunde. I-am sărutat umărul şi pieptul şi am simţit cum tremură din toate încheieturile, tremura îngrozitor. I-am dat drumul şi am scos cuţitul ascuţit pe care-l foloseam ca să-mi crestez penele şi să tai pâinea.

— Ucideţi-mă, stimată Beatrice, i-am spus. Nu va fi o pedeapsă, ci milă, pentru că nu mai pot spera la nimic de la viaţă acum şi aş trăi doar cu dorul.

A luat cuţitul meu amărât şi s-a înfuriat numai văzându-l.

— Un cuţitaş de scrib, a spus cu dispreţ.

Mi-am desfăcut haina şi cămaşa.

— Implântaţi-l aici, în piept, am exclamat eu. Mă va durea mai puţin decât cuvintele pe care le rostiţi.

A ridicat cuţitul. Tot trupul îi tremura, chipul îi era schimonosit. Avea o strălucire rece în privire. Deodată, a târât cuţitul pe pielea mea şi mi-a făcut o crestătură din care a început să curgă sânge. Însă nu voia să mă ucidă, altfel m-ar fi înjunghiat. Se holba la rană de parcă nu-i venea să creadă.

— Sângerezi! a spus scăpând cuțitul. Chiar ți-ai pierdut mințile, m-ai lăsa să te omor pentru un sărut?

— Împlântați-l adânc, i-am răspuns. Nu știți nici să țineți un cuțit?

Știam totuși că nu vrea sau nu îndrăznește să mă ucidă. Mi-am presat pe rană o margine a cămășii ca să nu-mi pătez restul hainelor.

— Ca un șoim, a zis. Cu un țipăt, își înfige ghearele ascuțite în trupul cald al păsării. Nu, n-am mai întâlnit un tânăr așa nebun ca tine.

S-a tras câțiva pași înapoi, ca și când ar fi vrut să plece.

— Vă uitați pasărea, i-am spus eu.

— Într-adevăr, o uit...

S-a întors, a luat colivia de pe bancă și s-a uitat lung la mine. Era atât de frumoasă, că mă lăsa fără grai.

— În genunchi, mi-a poruncit.

M-am supus. M-a apucat de păr cu mâna liberă, mi-a dat capul pe spate și m-a sărutat violent pe buze. Scuturându-mă de cap, mi-a spus cu voce gravă:

— Dacă mai încerci vreodată să mă întâlnești sau să-mi vorbești, voi asmuți câinii pe tine, voi trimite vânătorii să te vâneze cu sulițe ca pe un mistreț periculos și voi striga de bucurie când te vor răpune.

Mi-a dat drumul și s-a îndepărtat repede, cu colivia în mână. O doream și, deși sufeream, simțeam o plăcere imensă la gândul că nu avea să mă mai uite. Tonul și sărutul ei plin de furie îmi dovedeau asta. M-am ridicat la rândul meu și am plecat de-acolo, având grijă să rămân ascuns în umbra tufelor. Încă apăsând pe rană, am părăsit grădina fără să atrag atenția. Mi-am dat jos coroana de pe cap și-am aruncat-o imediat ce-am ajuns în stradă.

Ușa negustorului de sare era încuiată, dar femeia a venit să-mi deschidă imediat ce-am bătut.

— E cald în noaptea asta, nu am reușit să adorm, mi-a spus ea.

Ținea strâns cu o mână pelerina pe care o aruncase peste trupul gol.

Am rugat-o să-mi aducă niște apă și o bucată de pânză ca să-mi spăl rana. A aprins o lumânare și a scos un țipăt când mi-a văzut pieptul pătat de sânge.

— Vai, domnule Ioannis! Mare nerozie că v-ați expus pericolelor din cauza vreunei fete nechibzuite. Tinerele nu știu nimic despre iubire și-i împing pe tineri să se lupte între ei doar pentru a-și satisface orgoliul. Vă credeam mai isteț de-atât. Dar lăsați-mă să vă ajut.

M-a ajutat să-mi dau jos haina și cămașa și mi-a spălat sângele de pe piept. A răsuflat ușurată văzând că rana nu e deloc adâncă, deși mă durea destul de tare, iar pielea din jurul ei era țeapănă și amorțită. Mâinile ei îmi mângâiau ușor pieptul, iar asta mă făcea să tremur de plăcere. La final, mi-a pus un bandaj peste rană.

— Ardeți, sunteți neliniștit și-ați mai băut și vin.

S-a lipit de mine de parcă voia să-mi verifice respirația. Și ea era fierbinte și neliniștită. Îmi evita privirea. Deodată, și-a lăsat capul pe gâtul meu, m-a îmbrățișat și a început să plângă cu mici suspine. Am simțit mirosul puternic al părului și al pielii ei și m-a cuprins o dulce toropeală. Când a ridicat capul, am sărutat-o și mi-a răspuns abandonându-mi-se. Chipul ei avea o tandrețe minunată.

— O, domnule Ioannis, mi-e rușine. Nu sunt deloc o femeie stricată, dar vă îndrăgesc mult. Un păcat poate fi iertat și mulți susțin că femeia nu rămâne însărcinată cât timp alăptează. Dacă vreți și dacă nu mă găsiți respingătoare, m-aș bucura să veniți cu mine în pat și să mă țineți în brațe, pentru că de mult tânjesc la iubirea dumneavoastră și nu mă mai pot gândi la altceva.

Am urmat-o. Mi-am vărsat în ea toată frenezia și pasiunea lipsită de speranță. Suspina și plângea în brațele mele și-mi mângâia părul și obrajii.

— Să nu te obosești prea tare, dragul meu.

În cele din urmă, am adormit cu capul pe sânii ei calzi, care miroseau a lapte. Femeie isteață, pentru că, la cântatul cocoșilor, m-a trezit și m-a trimis în patul meu.

În ziua următoare, în prezența slujitorilor, s-a purtat cu mine ca și când nu s-ar fi întâmplat nimic. M-a salutat veselă, apoi m-a urmărit cu privirea, zâmbind misterios. Îmi plăcea atitudinea ei rațională. O priveam acum cu alți ochi și mă miram că nu-i dădusem nici o atenție înainte. Seara, înainte

să meargă la culcare, mi-a adus un pui pe care-l fripsese chiar ea și niște fructe, dar își ținea ochii în pământ, evitând și să mă atingă, de parcă se temea să n-o condamn pentru purtarea ei din noaptea dinainte, deși fusesem și eu părtaș. Mi-a urat noapte bună cu melancolie în glas. Îi eram recunoscător acestei femei rezonabile că nu mă deranjează, ba dimpotrivă, mă salvase tocmai când avusesem cea mai mare nevoie de ajutor, făcându-mă să mă gândesc la altceva decât la aroganta Beatrice.

Negustorul de sare s-a întors din călătorie ars de soare. Cu siguranță ar fi trebuit să mă simt vinovat când l-am întâlnit, dar natura umană e atât de stranie, încât, cuprins de un sentiment neobișnuit de prietenie, i-am vorbit mult mai sincer și mai deschis decât înainte. Drept urmare, a început să mă poftească să iau masa cu ei când se întâmpla să fiu acasă și nu vedea nimic rău în faptul că soția lui îmi coase cămășile și hainele și se arată foarte grijulie în toate privințele. Am început și eu să țin la copiii lor, astfel că le cumpăram dulciuri și le mângâiam capetele când erau pe lângă mine.

Grație ei, mi se părea într-adevăr că mă trezisem dintr-un vis urât. Îngrozit de cum mă purtasem cu Beatrice, mă temeam de cât m-ar fi putut costa. Cu toate acestea, am decis să dau vina în întregime pe cataramă și pe povestea pe care tâlharul încercase să mi-o vândă, spunându-mi că n-a fost decât o întâmplare că am întâlnit-o pe Beatrice în seara aceea. Morții nu ieșeau din morminte să le facă făgăduieli muritorilor. Faptul că dorința mi se împlinise era doar un capriciu al sorții și rezultatul propriei mele îndrăzneli. Voiam să mă gândesc la Beatrice ca la un vis irealizabil, însă focul mocnea sub jar.

Arșița insuportabilă a verii din Ferrara paraliza voința și gândurile. Zidurile ardeau, iar praful fierbinte de pe stradă îți intra în nări și-n ochi. Mirosul de apă stătută din lagune și canale plutea peste tot. În orele cele mai dogoritoare ale zilei, munca înceta. Cum orașul se reanima abia seara, conversațiile și negocierile continuau până târziu în noapte. Agitația domnea în aer. Toți erau iritați și se enervau unul pe altul. Împăratul s-a închis în casa lui și a refuzat să stea de vorbă cu vreun latin. Se mulțumea să iasă uneori înaintea zorilor și să meargă în pădure cu șoimii și câinii lui ca să facă prăpăd prin vânatul marchizului

Niccolò. Grecii se certau în legătură cu propria doctrină. Papa și cardinalii păreau paralizați, lipsiți de voință. Din cauza războiului din Italia, resursele papei se împuținau. Împăratul a anunțat că uniunea nu mai e un obiectiv pentru el, din moment ce prinții din Occident nu veniseră la conciliu și, deci, nu mai putea spera într-o cruciadă împotriva turcilor.

Într-o dimineață de vară, neliniștea deprimantă s-a transformat într-o agitație cumplită. Pe stradă treceau călăreți înarmați. Înalții prelați alergau înspăimântați la palatul papal, iar, la castel, trompetele sunau alarma. Se pare că episcopii greci care se opuneau uniunii fugiseră din oraș cu o seară înainte și își luaseră lucrurile cu ei. Principalii instigatori ai plecării erau Markos Evghenikos și mitropolitul de Heracleea. Aveau intenția să se îmbarce în secret la Francolino și să se întoarcă la Constantinopol. Dacă tentativa lor reușea, ar fi dus la dizolvarea conciliului și la eșecul uniunii. N-am fost deloc surprins să-l văd pe Bessarion cu robele ridicate, alergând la palatul împăratului.

Din fericire, fugarii arțăgoși au zăbovit pe drum și se aflau încă la Francolino când mesagerii împăratului i-au ajuns din urmă. Erau obligați să se supună poruncii acestuia și să se întoarcă la Ferrara, mai ales că împăratul trimisese un întreg detașament de călăreți înarmați. Totuși, încercarea lor nereușită și întoarcerea rușinoasă în oraș nu ne-a înveselit nicidecum. Această tentativă alarmantă le arăta papei și latinilor ce discordie înspăimântătoare domnea între greci. Cum să înfăptuim uniunea, cum să sperăm la un acord asupra punctelor problematice, când cei mai înalți oficiali ai Bisericii lor încercau să scape înainte să fie abordate chestiunile decisive? Singura noastră consolare era hotărârea împăratului, pentru că el, cel puțin, nu abandonase misiunea.

La ceva timp după această întâmplare, s-a iscat o furtună îngrozitoare. Oameni și animale au pierit loviți de fulger pe câmpurile înconjurătoare. Vijelia a împrospătat însă aerul și, la scurt timp, ca adus de furtună, la Ferrara a sosit Isidor, mitropolitul de Kiev, cea mai înaltă autoritate religioasă a teritoriilor marelui cneaz de la Moscova. Acest mic grec vioi era nespus de bucuros ca a ajuns la destinație, pentru că, pe lângă

faptul că avusese mari dificultăți în a-l convinge pe cneazul Vasili, care era împotriva uniunii, călătoria sa durase câteva luni. Limba și veșmintele neobișnuite ale slujitorilor săi au stârnit mare interes, astfel că erau însoțiți peste tot de o gloată de curioși. Când s-a dus să-l vadă pe papă, Isidor purta o pelerină nepreţuită de hermină, în ciuda verii. Darurile pentru împărat și papă constau și ele tot în blănuri scumpe. Cel mai important lucru era însă faptul că el credea sincer în necesitatea absolută a uniunii și își folosea toată elocvența și ardoarea pentru a-i convinge pe ceilalți greci să uite atât de diferențele de doctrină, cât și de disprețul față de latini și să facă tot ce le stă în putință ca să evite eșecul acestui mare proiect comun. S-a împrietenit de la bun început cu Bessarion, astfel că am avut des ocazia să-l văd și eu.

Deși toamna se apropia cu pași repezi, împăratul refuza cu încăpățânare să reia discuțiile. A dat de înțeles că papa nu respectase înțelegerea, că nu-i furniza suficienți bani pentru nevoile sale. La rândul lui, papa Eugeniu avea o sumedenie de griji pe cap: la ordinele ducelui de Milano, condotierul Piccinino făcea ravagii în teritoriile papale, așa că el trebuia să facă uz de toată diplomația pentru a uni Florența, Veneția și Genova împotriva ducelui. Deja începuseră să se răspândească prin oraș zvonuri conform cărora faimosul căpitan se pregătește să mărșăluiască spre Ferrara. Ducele de Milano era și lord al Perei și, astfel, depindea de turci din cauza intereselor comerciale. De aceea, întreruperea conciliului printr-o intervenție militară i-ar fi câștigat bunăvoința sultanului. Ideea părea de necrezut, dar ducele Filippo Maria era cunoscut pentru egoismul și lipsa lui de scrupule. Avea un reprezentant permanent la curtea lui Murad și îi trimisese acestuia câini de vânătoare în dar. Pentru papă, acum era mai important să se asigure de continuitatea conciliului prin obținerea unei alianțe politice decât să-l forțeze pe împărat să reia negocierile.

În acest context, zilele se scurgeau liniștite în biroul de traduceri al doctorului Sagundino. De vreo două ori, am luat coșuri cu mâncare la noi și ne-am dus să ne petrecem toată ziua în natură, la pescuit. Spre marea noastră surpriză și stupefacție, papa Eugeniu l-a numit secretar al curiei pe faimosul

învățat Giovanni Aurispa. Acesta i-a convocat pe toți scribii care cunoșteau greaca în grădina splendidei sale reședințe, unde s-a apucat să ne certe:

— Lenea e mama tuturor viciilor și este extrem de periculoasă pentru tinerii care se bucură de un salariu excesiv pe baza unor cunoștințe mizerabile, fără să facă nimic. Așadar, pentru binele vostru, am creat un program excelent cu obiectivul de-a vă îmbogăți cunoștințele și de-a vă exersa mâna la scris. De acum înainte, veți primi zilnic de copiat echivalentul unui sfert dintr-un text grecesc. Doctorul Sagundino a binevoit să se ocupe de corecturi și vă va pedepsi pentru greșelile pe care le faceți. Sunteți liberi să împărțiți munca între voi cum vreți, dar cine nu lucrează nu mănâncă.

Nici unul dintre noi nu i-a contestat dreptul de-a ne da o sarcină, iar eu, unul, m-am bucurat la auzul acestei idei. După atâta stat degeaba, aveam acum ocazia să-i descopăr faimoasa bibliotecă, despre care se spunea că ar conține peste două sute de opere grecești originale. Calculând însă pe degete, am început să ne plângem amarnic, pentru că era o muncă grea să copiem un sfert de text pe lângă îndatoririle noastre zilnice.

— Dar asta înseamnă șaisprezece foi pe două coloane! a protestat cel mai îndrăzneț dintre noi.

— Cu șaizeci și două de linii pe fiecare coloană și treizeci și două de litere pe fiecare linie, a confirmat celebrul erudit, gâfâind din cauza corpolenței sale. Scrisul trebuie să fie impecabil, iar greșelile vor fi sancționate, dar veți avea satisfacția de-a vă familiariza cu operele unor filosofi pentru care oameni superiori vouă ar fi gata să plătească greutatea lor în aur. Am intenția să vă încredințez spre copiere scrierile lui Proclus și Plotin, dar aveți grijă de ele ca de ochii din cap, și să nu îndrăzniți să le scoateți din casa mea! Puteți scrie în scriptoriul meu, dar e mai bine să folosiți hârtie, pene și cerneală din cancelaria voastră, unde aveți suficiente.

Aurispa nu era totuși așa de înspăimântător cum sugerau vorbele sale. Mi-am dat seama repede că se folosește cu nerușinare de trândăvia noastră pentru propriul câștig. Operele lui Plotin și Proclus erau la mare căutare din cauza discuțiilor învățaților de la Ferrara și a lui Gemistos Plethon. Aurispa

trimitea manuscrisele copiate de noi la Veneția pentru a fi legate, apoi le vindea acolo, evitând astfel taxele și controalele impuse de Universitatea din Ferrara. Avea la Veneția mulți erudiți greci care fugiseră din regiunile cucerite de turci. În schimbul întreținerii, și aceștia îi copiau manuscrise destinate vânzării. Noi lucram gratuit pentru el, de aceea, probabil, nu era foarte strict în privința muncii noastre zilnice. Era deja bătrân și atât de leneș, încât nu-i venea să iasă din casă. Ar fi putut câștiga mulți bani traducând texte grecești în latină, dar era mult prea trândav ca să țină pana în mână. În tinerețe, călătorise la Constantinopol, unde își adunase vasta bibliotecă. Ar fi putut căpăta o funcție bisericească importantă la întoarcerea în Italia, dacă n-ar fi fost prea leneș să ia în primire obligațiile care veneau odată cu aceasta. Se servea însă cu strășnicie de limba sa, motiv pentru care am căpătat obiceiul să merg în grădină să-i cer lămuriri de fiecare dată când ceva era neclar în manuscrisul pe care trăsesem la sorți să-l copiez, acela al tratatelor lui Proclus despre destin și natura răului.

— Ce vrei tu de fapt, derbedeule? m-a întrebat el bănuitor. Nu cumva vrei doar să capeți lecții gratuite de greacă și de filosofie?

I-am răspuns umil că ideile neoplatonice m-au făcut să cuget la divergențele doctrinare ale succesorilor lui Platon și Aristotel, despre care învățații apuseni și răsăriteni discutau aproape în fiecare seară în grădinile Ferrarei. Dacă binevoia să-mi spună în câteva cuvinte ce crede el însuși, aveam cu siguranță să avansez cu munca de copist.

— Vai de mine, pe căldura asta! Și care e rostul în a parcurge iarăși idei care au fost deja parcurse și lăsate în urmă?

Mi-a zâmbit însă aproape prietenește, s-a frecat pe burtă și și-a privit unghiile îngrijite, apoi mi-a aruncat o privire vicleană:

— Când mă gândesc că oamenii se întâlnesc să discute lucruri pe care nu le pricep nici ei, până ajung să se încurce în idei atât de chinuitoare, încât țipetele maimuțelor au mai mult sens decât cuvintele lor! Nu pretind că sunt mai înzestrat decât ei, dar mă fac să mă gândesc la neghiobii aceia care bat întruna grâul din care boabele au căzut de mult și n-au rămas decât paiele. Ce este fericirea? a continuat el, căscând cu poftă.

Am ajuns la vârsta de șaptezeci de ani, dar ce se găsește în cărți nu este fericire, iar setea de cunoaștere e mai rea decât ciuma, pentru că otrăvește toată fericirea destinată omului. Privește în schimb la cățelul acesta. Cu câtă încântare se întinde la soare! Trândăvia înțeleaptă e cea mai mare fericire a omului, iar dacă gurile rele mă acuză că sunt lacom, o anumită avere e o condiție necesară pentru trândăvia plăcută. Trebuie doar să ne aducem aminte că e musai ca trândăvia trupului să fie însoțită de lenea rodnică a minții. Orice efort, atât al trupului, cât și al minții, nu face decât să ne consume energia și să ne grăbească drumul spre groapă. Omul înțelept trebuie să știe să-i pună pe alții la muncă în locul său și să savureze plăcerea trândăviei trupești și spirituale.

Am îndrăznit să-i atrag atenția că întrebarea mea nu avea legătură cu fericirea, ci cu cunoașterea.

— Înțeleg, de Aristotel și Platon ai vrut să auzi. Fie. Sunt singurul care poate și îndrăznește să definească în puține cuvinte diferența dintre filosofiile lor. Unii spun „da" vieții și îl urmează pe Aristotel. Ceilalți spun „nu" și își regăsesc în Platon propriile valori. Platon este filosoful lumii de apoi, Aristotel, al celei pământești. Aristotel își concentrează gândirea asupra lumii exterioare, acționează, strânge, experimentează și pune totul în ordine. Platon scoate gândirea din realitatea exterioară ca s-o aplice realității interioare a ființei umane. Calea lui Aristotel este cea a acțiunii; a lui Platon, a misticii. Aristotel este un filosof util pentru societate. Platon este inutil, putem zice chiar dăunător, deoarece distrage atenția oamenilor talentați de la lumea realității și îi face să caute această realitate în lumea ideilor. Aristotel este un om practic. Platon, un călugăr. Ai înțeles oare sau vrei să știi mai multe despre ei?

— A cărui gândire o sprijiniți? l-am întrebat.

— Sincer să fiu, îmi sunt indiferenți amândoi. Vreau doar să subliniez un lucru: cu cât un om talentat se simte mai inconfortabil în vremea sa, cu atât i se va părea mai crudă viața, cu atât mai amară diferența dintre bogați și săraci, dintre cei puternici și cei oprimați, cu atât va căuta mai mult o realitate superioară și îl va alege pe Platon. Din acest motiv, Platon va fi mereu un filosof pe placul celor puternici și bogați.

Gândirea lui Aristotel îl face pe om să-și aranjeze mai bine treburile din această lume a realității inferioare. De aceea, aș mai spune și că Platon va fi mereu filosoful dictatorilor și tiranilor, în timp ce Aristotel este filosoful democraților. Hristos însuși era mai degrabă platonic decât aristotelic când a poruncit să i se dea Cezarului ce este al Cezarului, când i-a îndemnat pe oameni să-și adune o comoară în ceruri, nu pe pământ.

Fața lui lăsată și mulțumită de sine a devenit melancolică. S-a uitat înainte și a continuat:

— Interesul pentru Platon renaște la greci din cauză că puterea lor nu mai e decât o umbră a gloriei trecute și trăiesc cu spaima turcilor. Realitatea de zi cu zi nu mai are ce să le ofere, astfel că e natural să tindă spre o realitate superioară. Neliniștitor e însă că doctrinele lor neoplatonice s-au răspândit ca focul în Italia și li s-au urcat la cap și unora dintre cei mai înțelepți și mai talentați oameni. Asta arată că vremurile sunt grele și că ce e mai rău urmează să vină. Cei mai egoiști și mai lipsiți de scrupule și de conștiință vor fi conducători, iar mizeria săracilor va deveni și mai aspră. Din democrație nu va mai rămâne decât numele, cum s-a întâmplat și în Florența, iar cei umili și săraci, mai neajutorați ca niciodată, vor fi ca un iepure în ghearele șoimului. Doctrinele obscure, mistice, care se referă la viața de apoi și proclamă o realitate superioară vor fi atunci singura consolare a sărmanilor.

Ideea aceasta a lui era cu totul nouă pentru mine și m-a lăsat mai buimac decât o făcuse revelația lui Cusanus privitoare la coincidența contrariilor. Râzând de sine însuși, a continuat:

— Fiecare om simplu, obișnuit, care vrea să lucreze în pace, dar este în același timp pregătit să se opună nedreptății și violenței este aristotelian prin natură și temperament, chiar dacă nu știe nici să citească. În schimb, orice visător, orice mistic care resimte puternic deșertăciunea realității de zi cu zi și care s-a săturat să lupte împotriva nedreptății, deoarece nedreptatea va avea mereu câștig de cauză în lumea pământească, este platonician. În zilele noastre, dacă vrei să ai succes, fii platonic, pentru că atunci nu-i vei deranja pe prinți și pe cei puternici, iar ei te vor recompensa generos dacă le faci plecăciuni. Însă mie, Aurispa, nu-mi prea pasă de nici unul.

— Negați deci această realitate superioară, dacă vorbiți atât de răutăcios despre platonicieni? am întrebat eu.

Mi-a răspuns prefăcându-se uimit:

— Cum aș putea nega ceea ce nu cunosc deloc? Cunosc însă multe despre lumea aceasta pământească, un subiect în legătură cu care oamenii pot să-și îmbogățească la nesfârșit cunoștințele. Pot oricând să inventeze noi instrumente pentru a supune natura puterii lor, cum ar fi tunurile și morile de hârtie din epoca noastră. Pot porni să caute teritorii necunoscute. Din ce în ce mai mulți pot învăța să citească. Relațiile dintre oameni pot mereu să se dezvolte, să se îmbunătățească, devenind din ce în ce mai folositoare. De ce să nu ne mulțumim cu ce putem cunoaște și să lăsăm Biserica să se grijească de lumea de apoi și de realitatea superioară? Pentru asta n-avem nevoie de o filosofie moștenită de la păgâni.

— Ce avantaj ar avea omul, am spus eu, dacă ar ajunge să stăpânească întreaga lume, dar și-ar răni în schimb sufletul?

A scos un oftat adânc și și-a foit iritat mâinile dolofane.

— Aceasta este întrebarea. Vai, băiatul meu, când omul are sufletul rănit, nu se preocupă prea mult de rană, și probabil tot răul se trage din această neglijență. Dar să revenim la platonism. Toată infatuarea asta nouă derivă numai din îndoială și din absența credinței, dar nici cea mai bună filosofie nu poate umple golurile care s-au căscat în zidul religiei. Cine-și imaginează așa ceva se minte pe sine. Însă, ca să-i ajut să se mintă, am dat la copiat Platon, Proclus și Plotin. Ar fi împotriva intereselor mele să-l resping pe Platon. Dar caracterul meu mă incită să strig: rațiune, inteligență, nu mă abandonați! Și n-o să-mi mai placă de tine dacă îmi tulburi liniștea cu întrebările tale neroade.

Și-a pus capul umflat pe o pernă și mi-a făcut semn să plec. Nu mai avea chef să stea de vorbă cu mine. Însă din acel moment s-a arătat foarte binevoitor față de mine și nu mi-a luat-o în nume de rău când, adesea, îmi uitam munca de copist și mă apucam să citesc cărți din biblioteca lui. Ideile sale m-au influențat pe furiș, dar într-un sens diferit de cel pe care și-l imaginase. Îmi spuneam că, dacă țintesc spre absolut, trebuie fie să accept viața, fie să o neg. Dacă o acceptam, recunoșteam

în același timp că legile fuseseră stabilite, normele morale fuseseră inventate de oameni și deci nu aveau o valoare absolută, că nu le respectam decât din obligație și din obișnuință. Faptele bune sau rele nu aveau nici o valoare. Ambele erau doar acțiuni. Era rău lupul când mânca mielul, era rea știuca atunci când mânca peștele mai mic? În lumea oamenilor, la fel era când cel puternic îl oprima pe cel slab. „Bun“, „rău“ nu sunt decât cuvinte pe care oamenii s-au obișnuit să le folosească, dar pentru omul care a spus „da“ vieții și „nu“ la restul, nu au absolut nici un sens. Judecând după acțiunile și comportamentul lor, condotierii care au ajuns principi prin violență au înțeles foarte bine această nouă doctrină. Pentru ei, scopul scuză mijloacele. Sunt cruzi sau generoși, neloiali sau fideli numai în măsura în care aceasta servește scopului lor. Într-adevăr, văzută din unghiul acesta, viața este la fel de dezolantă și absurdă precum natura care masacrează și distruge, dar, ajungând să conștientizeze această absurditate, omul capătă control asupra destinului său, iar asta poate fi suficient ca să dea un sens vieții sale.

Ceva din mine se opunea însă ideilor acestora. Ceva din mine tânjea cu disperare ca omul să aibă mai mult de atât. În timp ce-mi frământam astfel mintea, ciuma s-a abătut asupra Ferrarei. A sosit ca un hoț în noapte. Mai întâi s-au îmbolnăvit numai câteva persoane, cuprinse de fierbințeală și de dureri de cap crunte. Doctorii au luat-o ca pe o banală febră de toamnă, însă pacienții au început să moară unul după altul, inițial doar cei sărmani, apoi și cei bogați. Bolnavii aveau buboane. Șobolanii mișunau în plină zi prin curtea catedralei. Mulțimile de pe stradă se micșorau. Prăvăliile se închideau. Oamenii rămâneau închiși în casă, aruncând pe furiș priviri în jurul lor și neîndrăznind să pronunțe îngrozitorul cuvânt.

Primul grec care s-a îmbolnăvit a fost un servitor de-ai mitropolitului Isidor. Două săptămâni mai târziu, toți cei opt însoțitori ai săi erau morți. Unii spuneau că tocmai ei aduseseră ciuma în Ferrara. Oamenii au început să fugă din oraș, însă principele Niccolò le-a interzis oricum să plece fără un motiv legitim și a pus pază la porțile orașului, informând populația că nu e vorba decât despre o febră de toamnă, care, deși mai

serioasă decât de obicei, nu era molipsitoare, conform spuselor medicilor. A dispus și ca oricine pronunță cuvântul „ciumă" să fie amendat. În ziua următoare, s-a anunțat că mitropolitul de Sardes e mort. În ciuda rangului său înalt, grecii l-au îngropat discret ca să nu stârnească agitație. Decesul său era o lovitură puternică pentru conciliu, deoarece el era reprezentantul legal al patriarhului de la Ierusalim.

Moartea plutea deasupra Ferrarei în zilele acelea umede de toamnă. Însă, după primul moment de panică și groază, pericolul a părut să-i unească pe greci și pe latini. Papa Eugeniu l-a trimis pe cardinalul Cesarini să-i spună împăratului că Dumnezeu a trimis ciuma ca să-i pedepsească pentru amânările fără rost și că e inutil să-i mai aștepte pe prinții apuseni și ceilalți episcopi. Trebuiau să treacă repede la treabă în numele lui Iisus Hristos și să înfăptuiască unirea ca Dumnezeu să se îndure de Ferrara.

Consecința a fost că împăratul s-a smerit în final și a anunțat că acceptă începerea negocierilor. I-a adunat pe toți grecii ca să decidă ce tactică e cea mai avantajoasă pentru ei. Trecuse timpul ezitărilor, le-a spus el, acum trebuia abordată diferența cea mai mare dintre cele două Biserici, și anume problema purcederii Duhului Sfânt și adaosul *Filioque* la Crez de către Biserica Catolică.

Deși grecii erau palizi de la atâta veghe, rugăciune și teamă de ciumă, n-a durat mult până s-a iscat iarăși o ceartă între ei. Cei mai tineri, cum erau Bessarion, Georgios Scholarios și Isidor, au propus să dezbată dacă e corect din punct de vedere dogmatic să spună că Duhul Sfânt purcede de la Tatăl *și* Fiul. După ei, acolo era miezul problemei. Însă încăpățânatul de Markos Evghenikos și Gemistos Plethon au declarat ferm că e zadarnic să discute despre conținutul dogmatic al unui articol de credință. Dimpotrivă, trebuia de la bun început să atace Biserica Catolică, întrebând dacă are dreptul să adauge un cuvânt la Crez. Adaosul *Filioque* era ilegal, Biserica Catolică greșise făcând asta. Numai despre asta era vorba, nu despre cuvinte. Markos Evghenikos a mai subliniat și că nu se poate adăuga un cuvânt la Crez, la fel cum nu se puteau face adăugiri la Biblie.

Această explicație era în spiritul grecilor. Așadar, majoritatea a fost de acord, iar cei care voiau să cerceteze spiritul în locul literei au pierdut. Grecii considerau că vor avea din start un avantaj în negocieri atacându-i pe latini și forțându-i în defensivă. Strategia lor era cu siguranță corectă dacă tot ce-și doreau era să continue controversa. Poziția aceasta însă nu avea cum să ajute la înfăptuirea uniunii. Totuși, au ales cu entuziasm o delegație de șase membri care să discute cu latinii. Printre ei se numărau Markos Evghenikos, Bessarion, Isidor, Gemistos Plethon și alți doi. S-au pus de acord ca numai Markos Evghenikos și Bessarion să ia cuvântul. Ceilalți erau acolo doar să-i sprijine cu sfaturi.

Papa a desemnat și el șase reprezentanți, dintre care cei mai eminenți erau cardinalii Cesarini și Albergati. Ca să fie siguri că ordinea de precedență stabilită e respectată, grecii au vrut ca prima sesiune să se țină tot în catedrală. Din cauza ciumei, papa a refuzat, pretinzând că guta de care suferă nu-i permite să se deplaseze. A propus ca prima sesiune să aibă loc în capela palatului său. Nu mai ieșise din palat de când începuse epidemia, dar nimeni nu putea să-i reproșeze nimic, pentru că oricum nu-i stătea în fire să iasă în public.

Deși vremurile erau grele și moartea stătea la pândă, așteptam cu mare nerăbdare deschiderea negocierilor. Această inaugurare a fost o victorie, în ciuda deciziei grecilor, decizie pe care am aflat-o dintr-o sursă sigură și care era atunci atât de „secretă“, încât era repetată cuvânt cu cuvânt în biroul scribilor și în bucătăria palatului pontifical. Scaunele au fost așezate în capelă în aceeași ordine și la același nivel ca în catedrală, iar slujitorii papei au măsurat cu atenție înălțimea lor și a treptelor ca grecii să nu se simtă cumva ofensați. Însă împăratul încă nu sosise când părinții au luat loc, iar papa Eugeniu, sprijinit de slujitori, s-a așezat cu greu pe tron. După o așteptare tensionată, s-au auzit țipete și zgomote din vestibulul palatului. Doctorul Sagundino m-a trimis să văd ce se întâmplă. Am alergat până acolo și am văzut că împăratul tocmai intrase călare în vestibul. Servitorii papei au prins animalul de căpăstru și s-au grăbit să închidă porțile care duceau în marea sală, pentru că împăratul voia neapărat să-și arate rangul intrând

în capelă după ce parcurgea călare toată încăperea. Înjurând și strigând, cerea să fie lăsat să treacă și refuza să descalece, răcnind că e victima unei crime de lezmajestate.

Curtenii bizantini care-l însoțeau încercau să-l calmeze și să-l convingă să descalece. El continua să strige și să gesticuleze cu fața roșie și ochii ieșiți din cap. Nu s-a liniștit până nu le-a trecut prin minte slujitorilor să împrumute lectica papei și să-l poarte astfel până la tronul său imperial din capelă. Acest incident i-a speriat pe mulți. Se gândeau că s-a molipsit de ciumă și că l-a cuprins febra. Eu, unul, cred că era doar beat.

Bessarion a ținut un discurs lung în onoarea conciliului, lăudând-i scopul important și dând asigurări că grecii își doresc cu sinceritate uniunea. Își scrisese discursul de dinainte, astfel că noi, scribii, nu am avut mare lucru de făcut. Era deja târziu când a terminat, iar papa a considerat că e mai bine să încheie sesiunea, pentru că toți ne temeam ca nu cumva împăratul să cadă de pe tron.

După ce somnul i-a limpezit gândurile, împăratul Ioan, pe care mahmureala îl indispunea, l-a anunțat pe papă că refuză să participe la următoarele sesiuni dacă nu se repară jignirea îngrozitoare căreia îi fusese victimă. Fie îl lăsau să traverseze călare sălile până la capelă, fără ca servitorii să-l atingă cu mâinile lor murdare, fie discuțiile se opreau aici. Cum negocierile de-abia reîncepuseră după o lungă întrerupere, papa a putut promulga o bulă în care promitea indulgență plenară tuturor creștinilor ce acceptau să plătească zeciuială suplimentară pentru a acoperi cheltuielile conciliului și a permite înfăptuirea uniunii. Perspectiva acestei soluții parțiale la problemele sale financiare i-a îmbunătățit dispoziția. Ca să-i permită împăratului să intre călare în capelă, i-a venit ideea de a face o poartă nouă în zidul palatului și de a crea o ceremonie specială de primire. Trei zile mai târziu, împăratul a binevoit să participe la sesiunea următoare. Nimeni n-a îndrăznit să scoată vreun cuvânt când acesta și-a adus și câinele favorit cu el, care, obosit de discursurile în greacă și latină, a început să se plimbe adulmecând prin capelă și și-a făcut nevoile pe piciorul cardinalului Albergati.

Şi noi, scribii, ne-am pus toată speranţa în noua bulă papală, pentru că salariile întârziau deja de două luni. Însă maestrul Matteus, cu nasul mai roşu ca niciodată, a scuturat din cap cu un aer de cunoscător:

— Râurile au secat. Numai câte-un pârâiaş mai curge ici şi colo. Veniturile din Germania au fost oprite, iar regele Franţei tocmai a aprobat reformele Conciliului de la Basel. Părinţii de acolo sunt atât de furioşi pe noi, încât au declarat conciliul nostru schismatic şi i-au intentat proces papei ca să-l declare eretic şi să-l depună din treaptă. După una ca asta, să nu ne mirăm dacă şi cei mai evlavioşi ezită să-şi deschidă punga.

Spre marea noastră bucurie, am aflat că ciuma nu cruţase nici Baselul. Oamenii mureau pe capete, iar mulţi dintre părinţi intraseră în panică şi părăsiseră oraşul. Numai cei mai căpoşi, cei care se sculaseră împotriva papei, n-au avut de ales şi au trebuit să continue cu conciliul, aşa că şi-au întărit inimile şi au rămas în oraş. Aeneas Sylvius era unul dintre ei şi se zvonea că murise. Mai târziu s-a aflat că a fost printre puţinii care s-au vindecat. „Dumnezeu îi pedepseşte pe cei din Basel", aşa se zicea, dar asta era o slabă consolare când felinarele străluceau şi lopeţile groparilor răsunau toată noaptea prin cimitirele Ferrarei. Pentru a evita panica, marchizul Niccolò nu permitea ca înmormântările să aibă loc ziua. La sosirea întunericului, căruţele ciumei cutreierau străzile, ridicând cadavrele lăsate în faţa porţilor. Bogaţii şi nobilii se găseau în aceeaşi situaţie ca săracii şi toate trupurile primeau aceeaşi binecuvântare.

După lungi discursuri, au început în sfârşit discuţiile în timpul celei de-a treia întâlniri. Evident mândru de rolul său şi fără să-şi ascundă dispreţul, Markos Evghenikos a condamnat întreaga Biserică Catolică la stâlpul infamiei.

— E numai vina Bisericii Catolice că s-a despărţit de Biserica greacă, a spus el. Asemenea unui copil rebel care crede că ştie mai bine decât mama lui, şi Biserica Catolică s-a îndepărtat de cea Ortodoxă. Sfidând decretele vechilor concilii ecumenice, a făcut o adăugire necuvenită la Crez şi de-atunci a tratat Biserica răsăriteană cu orgoliu şi dispreţ. Adăugirea aceasta se află la rădăcina schismei, aşadar e necesar ca Biserica să

retragă cuvântul nepermis din Crez. Numai cu această condiție se pot uni și regăsi în dragoste reciprocă Bisericile noastre.

Discursul său a fost atât de scandalos, încât arhiepiscopul Andrei de Rodos s-a ridicat furios și l-a întrerupt, exclamând că Biserica Romei și-a arătat întotdeauna iubirea față de greci și a sprijinit Biserica greacă în fața pericolelor care o amenințau, invitând-o neîncetat să se unească în interesul comun.

— Mândria și disprețul vin numai de la greci, a protestat el. Ei scrâșnesc, ei ridică din sprâncene. Iar în ceea ce privește credința, adaosul *Filioque* este perfect justificat. Duhul Sfânt purcede de la Tatăl *și* de la Fiul. Dovediți contrariul dacă puteți.

— Justificat sau nu, este interzis să se adauge ceva la Crez, a răspuns Markos Evghenikos. Sunt gata să demonstrez asta pe baza unui decret al Conciliului de la Efes.

La a patra sesiune, vacarmul a ajuns în așa hal, încât nici cel mai iute scrib nu mai putea ține pasul. Vorbitorii se întrerupeau unul pe altul fără încetare și toți se certau pentru ordinea la luarea cuvântului. În cele din urmă, papa Eugeniu a considerat că este mai bine să închidă ședința înainte să se ajungă la subiectul esențial. Și-a mustrat apoi aspru cardinalii și episcopii și le-a cerut să-i lase în viitor pe greci să-și prezinte cum vor argumentele înainte ca Biserica Catolică să înceapă să spună că sunt false.

La a cincea sesiune, spiritele s-au calmat din nou și Markos Evghenikos și-a prezentat tezele foarte metodic. A citit Crezul de la Niceea și a recunoscut că fusese completat de al doilea conciliu ecumenic, dar a atras atenția că al treilea conciliu, cel de la Efes, i-a dat forma definitivă și a interzis orice adăugiri printr-un decret. Motivul acestei decizii era că ereticii căutau mereu să-l falsifice și să-l modifice. Hotărârea aceasta a fost confirmată de cel de-al patrulea conciliu, cel de la Calcedon, și de toate cele care au urmat, până la al șaptelea. Pentru a susține cele spuse, a citit fragmente din decretele conciliilor și din scrisoarea papei Agaton. Considera astfel că e limpede ca lumina zilei că Biserica Catolică acționase greșit și încălcase explicit deciziile luate de concilii. Era deci zadarnic să abordeze chestiunea purcederii Duhului Sfânt. N-ar face decât să se învârtă în jurul cozii și să se îndepărteze de problemă, pentru

că greşeala Bisericii romane nu putea fi corectată. Nu ducea lipsă de dovezi pentru ilegalitatea adaosului, însă voia să dea cuvântul latinilor. I-a îndemnat să vorbească limpede şi răspicat, pentru că grecii nu erau obişnuiţi cu dialectica scolasticii.

Trebuie să spun sincer că argumentele sale mi-au lăsat o impresie puternică. Însă Cesarini şi Albergati au deschis un codice care cuprindea deciziile celui de-al şaptelea conciliu şi au citit de acolo o versiune a Crezului în care apărea disputatul *Filioque*.

— Nu este aceasta dovada că cel de-al şaptelea conciliu a făcut adaosul? au conchis ei.

Grecii, furioşi, au strigat că e falsificat, cuvântul fusese adăugat mai apoi.

— Dacă ar fi fost aşa şi textul acesta n-ar fi fost falsificat, a spus Gemistos Plethon, atunci teologii latini sau cel puţin Toma de Aquino ar fi pomenit de asta. În schimb, de la începutul schismei, au irosit un întreg ocean de cuvinte încercând să justifice în alt chip acest adaos.

Aşadar, această sesiune s-a soldat cu înfrângerea totală a Bisericii noastre. În străfundul meu, eram obligat să recunosc cu toată sinceritatea că grecii au dreptatea de partea lor. Biserica noastră, nu a lor, era chemată să se apere. Mintea mă ispitea să mă gândesc la literă, nu la spirit, la adevărul formal, nu la cel interior. După ce mi-am pus notiţele în ordine şi am recopiat punctele-cheie ale intervenţiilor lor, am ajuns să mă conving că, la origine, marea schismă s-a întâmplat din vina Bisericii Catolice.

Aşteptam deci cu mare nelinişte cea de-a şasea sesiune, în care era rândul alor noştri să răspundă la acuzaţiile aduse de greci. De la bun început, cardinalul Cesarini s-a plâns că aceştia nu l-au lăsat să consulte documentele celui de-al optulea conciliu ecumenic, care justifica într-un fel adaosul *Filioque*.

— Al optulea conciliu nu a fost ecumenic, a spus Markos Evghenikos. Nu recunoaştem validitatea deciziilor sale. Ar fi deci inutil să scotocim prin acte.

Arhiepiscopul Andrei de Rodos s-a lansat apoi într-o lungă pledoarie, pe care o pregătise minuţios, iar Cesarini a fost

singurul care l-a întrerupt de câteva ori pentru a clarifica anumite puncte. Argumentul principal era următorul:

— Conciliul de la Calcedon a spus că nu vrea să adauge sau să scoată ceva din Crez, ci doar să-i explice conținutul. Conform acestui conciliu, explicațiile sunt permise, iar cuvântul *Filioque* nu se dorește a fi altceva.

În sprijinul acestei teze, arhiepiscopul de Rodos a citit pasaje din diferiți Părinți greci și latini ai Bisericii pentru a demonstra că și ei credeau că Duhul Sfânt purcede de la Fiul și, în consecință, cuvântul *Filioque* nu era nicidecum un adaos, ci doar o subliniere a adevărului din Crez.

— Nu este adaos, ci explicație. Nu poate fi numit adaos decât ce vine din afară și adaugă ceva nou. Dacă un adaos nu face decât să explice ceea ce se găsește deja în text, nu se poate numi adaos, ci explicație, iar explicațiile sunt permise. Cel care susține că Duhul Sfânt purcede de la Tatăl recunoaște în același timp că purcede și de la Fiul, deoarece Tatăl și Fiul sunt aceeași ființă și, deci, Duhul Sfânt se află în Fiu la fel cum este în Tată. Nu putem niciodată să ne gândim la Tatăl fără să ne gândim la Fiul și la Duhul Sfânt și viceversa. Cele trei persoane dumnezeiești nu pot fi diferențiate. După cum a spus și Sfântul Vasile: „Tot ceea ce este în Tatăl este și în Fiul, doar că Tatăl nu este Fiul". Însuși Hristos a zis: „Ceea ce este al Tatălui este și al meu"[1]. Astfel, conform Evangheliei după Ioan, a suflat Duhul Sfânt peste nenumărați oameni ca să le arate că, la fel cum din gura unui om obișnuit iese răsuflarea, așa iese și Duhul Sfânt din esența divină a Fiului.

După ce a dovedit astfel că *Filioque* e implicit prezent în cuvintele *ex Pater*, a vrut să demonstreze că un astfel de adaos explicativ nu fusese nicidecum interzis de primele concilii. Crezul de la Niceea era o explicație a Crezului apostolic, Crezul de la Constantinopol, o explicație a Crezului de la Niceea, Crezul de la Efes, o explicație a Crezului unificat de la Niceea și Constantinopol.

— Prin urmare, a interzice un adaos explicativ înseamnă a te lega de literă și deci a pune litera înaintea spiritului. Însă și Părinții greci au respins unanim această credință care se leagă

1. Ioan 16, 15.

de literă. Fără încetare, noile erezii și secte fac indispensabile noile explicări ale vechiului simbol al credinței. În realitate, o astfel de explicație nu poate fi interzisă decât de acela care nu crede în cuvintele acestea ale Domnului: „Eu sunt cu voi în toate zilele până la sfârșitul veacului".

Cu această frază puternică, sesiunea s-a încheiat, dar grecii scuturau din cap și ziceau că, dacă ar fi explicat Crezul, conciliile ar fi făcut-o prin decrete și fără să adauge ceva de la ei. În cadrul sesiunii următoare, arhiepiscopul de Rodos a citit pasaje din Sfinții Părinți și a explicat că precizia adusă de *Filioque* a fost indispensabilă, dat fiind că în vremurile acelea se răspândea nestorianismul în Biserică și ereticii căutau să nege că Duhul Sfânt purcede și de la Tatăl, făcând neclară astfel esența Sfintei Treimi.

— Papa nu are doar dreptul, ci și datoria de-a explica un aspect din dogmă dacă acesta devine motiv de dispută, a spus el. Al șaselea conciliu ecumenic a demonstrat asta foarte bine recunoscând scrisoarea papei Agaton. Nici măcar Fotie, un aprig oponent al Bisericii romane, nu i-a reproșat folosirea cuvântului *Filioque*, ceea ce ar fi făcut cu siguranță dacă ar fi văzut vreo greșeală în asta. Prin urmare, cuvântul *Filioque* nu poate fi cauza principală a nefericitei schisme care ne-a separat Bisericile.

Așa am ajuns la începutul lui noiembrie, iar noi, scribii, folosiserăm deja atâtea pene și atâta hârtie, încât cancelaria a trebuit să cumpere mai multe, dar pe datorie, deoarece toți banii pe care-i primea ajungeau imediat în buzunarele grecilor. După abundența primelor zile, aceștia nu încetau să se plângă de scăderea diurnelor și de degradarea condițiilor de trai. E de la sine înțeles că și noi am ajuns să discutăm aprins atât între noi, cât și cu slujitorii greci, despre esența Sfintei Treimi și purcederea Duhului Sfânt și am căzut din ce în ce mai mult în robia cuvintelor și literelor, deși moartea care făcea ravagii în jurul nostru ar fi trebuit să ne inspire gânduri mai bune. Cearta a ajuns atât de departe, încât un grec limbut a fost înjunghiat după ce a spus că papa nu poate să știe nimic despre purcederea Duhului Sfânt pentru că e un mister divin și, de aceea, e mai bine să adere la primul Crez, fără să facă adaosuri arbitrare.

— Nu e adaos, ci explicație, am răcnit noi, latinii.

A fost suficient ca un servitor grec să șoptească „adaos, adaos" ca să fim gata să ne luăm la pumni.

Tensiunea generală mai era pe deasupra agravată și de vin, din care se consumau cantități enorme, deoarece se credea că apără de ciumă.

— Doctori în care am toată încrederea m-au asigurat că putem evita să ne îmbolnăvim dacă suntem beți tot timpul, a explicat maestrul Matteus. Dar trebuie să bem cu toată energia, să fim amețiți de dimineața până seara, chiar și-n timpul nopții, când ne trezim, se cade să ne umezim gâtul, altfel, beneficiile beției riscă să se evapore în timpul somnului. Nu pe toți îi ține capul la așa ceva, și mai ales voi, tinerii, trebuie să aveți grijă să nu vi-l pierdeți din cauză că tot cugetați atâta la mistere inexplicabile. Însă eu nu mai sunt tânăr, deci cred că pot suporta acest tratament, pentru că am avut timp să mă obișnuiesc de-a lungul anilor.

Majoritatea celor care-și permiteau beau de stingeau ca să uite de ciumă și să-și domolească frica. Alții se îndopau cu mirodenii și căutau să se protejeze cu ierburi amare, dar cei mai pioși s-au dedicat postului, rugăciunii și autoflagelării. Penitenții se adunau zilnic în fața catedralei și se flagelau. Le șiroia sângele pe spate și săreau de durere și extaz, ca într-un dans îngrozitor. Ferrarezii care-și pierduseră apropiații li s-au alăturat plângând, urlând și biciuindu-se, și nici papa nu credea că poate interzice asta cât timp dura ciuma.

De asemenea, a trebuit să închidă ochii și la bordeluri, în care dezmățul dezlănțuit continua zi și noapte. Interdicțiile nu mai însemnau nimic acum. Femeile ușuratice soseau în Ferrara din toate colțurile Italiei și nu numai, fiindcă nu se temeau de ciumă și erau atrase de câștigul ușor. În plus, ciuma bântuia mai mult sau mai puțin peste tot, așa că nu puteai să nu intri în contact cu ea, în afara cazului în care te refugiai undeva departe, la țară. Inițial, casele de prostituție au fost închise în mod solemn, iar locuitoarele acestora au fost izgonite din oraș, dar, curând, plângerile cinstiților locuitori ai Ferrarei l-au făcut pe marchizul Niccolò să se îndoiască de utilitatea măsurilor, iar papa însuși a trebuit să îndure promiscuitatea tot mai mare.

Locuitorii Ferrarei susţineau că fugărirea prostituatelor care îşi practicau legal meseria şi plăteau deci taxe e o lovitură pentru economie. În plus, absenţa lor punea în pericol virtutea femeilor şi fetelor de bune moravuri.

— Simpla prezenţă în oraş a tuturor acestor bărbaţi dedicaţi celibatului, călugări, preoţi, episcopi, ne expune femeile la o mare ispită! se plângeau ei. Dar grecii sunt şi mai răi, ne pândesc femeile ca pe vânat, iar bărbile, limba lor stranie şi veşmintele lor le atrag şi pe cele mai virtuoase, pentru că femeilor le place întotdeauna tot ce este neobişnuit. Şi nici nu-şi pot apăra cinstea singure, fiindcă nu ştiu cum să le refuze propunerile neruşinate pe limba lor.

Îndeosebi comportamentul prinţului Demetrios şi al curtenilor săi a stârnit mare scandal, pentru că le maltratau pe locuitoarele Ferrarei cu aceeaşi vioiciune cu care împăratul nimicea fazanii şi căprioarele marchizului. Între februarie şi septembrie, peste opt sute de tinere sau văduve au rămas însărcinate în mod suspect, iar un mare număr de femei măritate de toate rangurile dădeau şi ele semne de fertilitate. De aceea şi papa a considerat că e mai bine să ignore ce se întâmplă în Ferrara.

La apogeul ciumei, s-a întâmplat să sosească din Basel o anume Pulcheria, o femeie frumoasă şi uşuratică, dar educată, care a anunţat public superioritatea Conciliului de la Ferrara în faţa celui de la Basel. Mulţi părinţi o cunoşteau de la Basel, şi chiar şi episcopii şi cardinalii au salutat-o încântaţi, considerând că dezertarea ei e cea mai convingătoare dovadă a dizolvării conciliului rival. A adus cu ea o trupă de fete pe care le-a învăţat meserie şi a închiriat o casă privată unde erau primiţi numai cei mai bogaţi şi mai importanţi oameni din oraş. Se spunea că ştie latină şi puţină greacă şi chiar suficientă teologie încât să urmărească foarte interesată controversele şi să dea sfaturi isteţe care să spulbere argumentele grecilor.

Fie că erau beţivi sau abstinenţi, cinstiţi sau neruşinaţi, necredincioşi sau pioşi, temători sau neînfricaţi, ciuma, oarbă ca soarta, îi secera noapte de noapte pe cei care umpleau căruţele negre. Moartea nu avea treabă cu virtuţile sau acţiunile nimănui, îl lua pe inocent la fel ca pe vinovat. Îmi spuneam că ciuma e cea mai bună dovadă a absurdităţii vremurilor.

La început de noiembrie, Bessarion a dat un răspuns din partea grecilor, dar cum și el era legat de decizia de-a nu discuta spiritul, ci doar litera credinței, prezentarea sa a devenit o pură argumentație gramaticală. Afară era înnorat, capela era friguroasă și cenușie, iar lumina de noiembrie care pătrundea prin vitralii dădea tuturor o tentă verzuie, ca și când niște cadavre s-ar fi adunat să discute. Din mangaluri se înălța fumul înecăcios al ierburilor arse pentru îndepărtarea ciumei. Atmosfera era încărcată de mirosul de sulf și medicamente. Mi se părea că vocile se îndepărtează și se apropie, apoi dispar cu totul. Atenția mi-a pierit inevitabil, iar explicațiile erudite ale lui Bessarion despre cuvintele *explanatio* și *explicatio*[1], *intrisecus* și *extrinsecus* au devenit la fel de neinteligibile în urechile mele precum țipetele înăbușite ale păsărilor la malul mării.

Chipul mândru și disprețuitor al împăratului era verde. Un câine alb cu negru ședea la picioarele sale. Ochii aprinși ai papei Eugeniu priveau fix undeva în depărtare. Era atât de slab, avea obrajii atât de scobiți, încât mi se părea că-i văd craniul în lumina aceasta stranie. Fața rotundă și barba neagră ale lui Bessarion îmi erau deodată complet necunoscute și, tot uitându-mă de la unul la altul, m-am pomenit întrebându-mă cine erau, ce voiau, ce treabă aveam eu cu ei.

Mă simțeam de parcă eram pe mare, undeva foarte departe de țărm. Totul mi se părea distant și ireal. Mi-am apucat mâna și am strâns-o, îmi părea străină. M-am întrebat înspăimântat dacă nu cumva mă îmbolnăvesc. Însă frica mea avea și ceva ireal, nesemnificativ, pentru că brusc nu mi-a mai păsat dacă trăiesc sau mor.

Mă lăsasem oare legat lent, pe nesimțite de lanțuri invizibile? Mă luptam pentru salariul meu, mă mândream cu titlul de scrib, discutam doct cuvinte grecești, mă întorceam în fiecare seară în același pat, prețuiam mâncarea și-mi hrăneam orgoliul cu privirile furișe ale fetelor. Mă îmbătam adesea, îi urmam pe camarazii mei în bordeluri, mă culcam cu femei fără să am mai multe remușcări decât alții. Nu lipseam de la slujbă, mă împărtășeam, îmi spovedeam smerit păcatele și primeam iertare. Nu

---

1. „Enunțare“ și „explicare“ (lat.).

eram nici mai vinovat, nici mai inocent decât alții. Și, totuși, mă simțeam teribil de vinovat. De unde venea acest sentiment?

Cât de diferit fusesem în tinerețe, când rătăceam și singurul meu adevăr erau Dumnezeul din mine și moartea! Atunci mă bucuram de apa proaspătă și nu mă legam de ispitele trupești. Analizându-mă în lumina verzuie și lugubră a capelei, știam în inima mea că nu mă simt vinovat doar din cauză că devenisem sclavul simțurilor. Nici din cauza îndoielilor mele. Refuzul meu de a recunoaște binele și răul era și el mărunt. Motivul era mai profund.

Dumnezeu este, îmi spuneam eu, dar ce este Dumnezeu, asta nu vom ști niciodată. Cunoașterea și vocabularul nostru sunt limitate, tot ce putem încerca să spunem despre Dumnezeu e doar o comparație stângace. Până și Apocalipsa e scrisă tot de oameni. E prostesc să discutăm despre cuvinte, pentru că ele se explică tot prin cuvinte. Din moment ce Dumnezeu este, el este infinit și veșnic, iar ceea ce e infinit și veșnic, chiar dacă acestea nu sunt decât cuvinte, este mereu și pretutindeni, atât în lumea finită, cât și în cea infinită. Prin urmare, Dumnezeu este și acționează întotdeauna și în fiecare clipă, chiar dacă noi nu știm ce sunt existența și acțiunea sa dincolo de conceptele lumii noastre finite. Dumnezeu este în mine și în afara ființei mele mereu și în fiecare clipă. În el se unesc iubirea și ura, credința și necredința, patima și puritatea, în așa fel încât nimic nu este în contradicție în Dumnezeu, însă nu vom ști niciodată cum este posibil așa ceva. Dacă însă cred în Dumnezeu, cred în același timp și în întruparea Cuvântului și a tot ceea ce-i urmează și că Dumnezeu, dezvăluindu-se în Hristos, era pe de-a-ntregul om și pe de-a-ntregul Dumnezeu și nu mai există aici nimic contradictoriu sau tulburător pentru gândire, iar Sfânta Treime este un simbol atât de logic și de rațional pentru esența și modul de acțiune al lui Dumnezeu în lumea finitului și a infinitului, încât aceasta mi se pare la momentul actual cea mai importantă cunoaștere. Din cauza caracterului finit al cuvintelor, nu este decât un simbol, dar din cauza esenței și acțiunii lui Dumnezeu, este, în același timp, mai mult decât un simbol.

Revelația mea nu avea însă lumina orbitoare a cunoașterii supreme, ci semăna mai degrabă cu verzuiul pestilențial, ireal

al capelei, care mă făcea să mă simt vinovat și apăsat. Nu Dumnezeu vorbea în mine, erau doar toate gândurile mele ce se decantau și deveneau clare, făcându-mă să înțeleg că cea mai profundă doctrină a Bisericii nu se află inevitabil în contradicție cu gândirea, știința și rațiunea. Această înțelegere nu m-a ajutat totuși deloc, deoarece nu-l simțeam pe Dumnezeu în nici un alt fel. Știam numai că Biserica e legea, rânduiala și ordinea, indispensabile pentru omul de rând, care, fără educație, nu putea ajunge la cunoaștere și trebuia așadar doar să creadă. Corupția unuia din membrii săi nu corupea Biserica, pentru că aceasta era construită de oameni, iar omul este o ființă limitată și supusă tuturor legilor unei lumi finite. Poate că multe congregații, multe mănăstiri deveniseră prea lumești, așa că meritau batjocura oamenilor. Însă înțelegeam acum de ce atâția oameni talentați se călugăriseră și renunțaseră la fosta lor viață. Cei mai mulți erau mulțumiți cu rânduiala și credința și nu aveau nevoie de mai mult, dar asta nu era și nu puteau să fie suficient pentru toți, iar eu eram unul dintre aceia care nu se puteau mulțumi niciodată cu atât. De aici se trăgea sentimentul incurabil de vinovăție care nu-mi dădea pace, tristețea aceea care-mi umbrea toată fericirea. Mie mi se cerea mai mult decât celorlalți. Ceva din mine îmi cerea mai mult decât altora, oricât de tare mă împotriveam. Era o poruncă nemiloasă și neclintită, dar nu știam de unde vine.

Însă nu voiam să las capul jos. Așa să fie, mă gândeam eu, asta să fie știința mea și să-mi zădărnicească toate eforturile. Prin comparație, orice alt păcat am comis sau voi comite nu este decât un fleac ridicol, deoarece nu am făcut nimănui prea mult rău păcătuind. Păcatele trupești și ale simțurilor nu înseamnă decât plăcerea uitării, un vis al păcatului, un somn din care trebuie să mă trezesc cu amar de fiecare dată ca să-mi regăsesc vinovăția. Cine știe, poate că gustul pentru cărți, studiul limbii grece, interesul pentru știința profană, poate chiar și Homer și Platon reprezintă pentru mine aceeași poftă de-a uita și sunt un păcat mai grav decât neînsemnatele păcate trupești și alte simțurilor. Păcatul nu este decât un cuvânt, dar pentru mine, de acum înainte, va însemna numai dorința disperată de-a uita măcar pentru o clipă de cunoașterea mea cea mai înaltă, de-a

uita de Dumnezeu în mine. Păcatul este odihna și somnul sufletului, la fel cum somnul trupului este odihna sa, pentru că, fără el, corpul nu ar putea trăi, fiind legat de lumea finită. De aceea omul, în slăbiciunea și limitarea sa, n-ar putea trăi fără odihna sufletului. De-acum înainte nu-i voi mai reproșa nimănui păcatele. Să le fie iertate toate păcatele, așa stă în firea omului. Pentru mine, odihna rațiunii va fi păcat și păcatul va fi odihna rațiunii, dar faptul că sunt conștient de asta mă face deznădăjduit și nicicând n-o să mai am pace cu mine însumi.

Îmi spuneam că această conștientizare mă va separa întotdeauna de alți oameni, de natură, de compania firească a prietenilor, de dragostea femeilor, de cămin și de familie, cum și până acum simțisem o mare reticență în a mă apropia de cineva. Îmi va lua toată căldura din iubire, deși cu deznădejde îndrăzneam să iubesc. Lumea finitului va fi singurul meu adăpost dezolant. Dumnezeu va rămâne tatăl meu nemilos și-mi va răscoli gândurile ieșind la iveală. În ignoranța lor, oamenii îmi vor fi singurii frați. Doamne, Dumnezeule, suferința trupului nu este nimic în comparație cu cea pe care o simt știind că exiști!

Cu siguranță că am mormăit de unul singur și m-am uitat cu ochi sălbatici în jurul meu nemaiștiind unde mă aflu, pentru că doctorul Sagundino mi-a tras un cot care m-a trezit din meditație. Sesiunea tocmai se terminase și aveam în fața mea o foaie de hârtie goală, pe care nu scrisesem nimic din discursurile lipsite de semnificație. N-avea însă nici o importanță, lucrurile nu avansaseră deloc deoarece dezbaterea se împotmolea mereu de cuvântul *Filioque*.

— Ce-ai pățit? Sper că nu ești bolnav, mi-a spus doctorul Sagundino dându-se la o parte, cum făceau toți cei aflați în prezența unui ciumat.

Și-a frecat mâinile uscate și un surâs caraghios a apărut pe chipul lui profund întristat.

— Bessarion a lăsat să se înțeleagă totuși că el crede că Sfântul Duh purcede și de la Fiul. Dacă reușim să-i convingem pe greci să nu se mai agațe de literă și să recunoască asta, uniunea este posibilă. Mă tem însă că e nevoie de timp și multă hârtie, pentru că nici ei înșiși nu știu ce cred. De aceea refuză să renunțe la *explanatio* pentru *explicatio*.

Vorbele lui erau la fel de lipsite de sens pentru mine ca lătrăturile unui câine. I-am răspuns cu un zâmbet tâmp, mi-am adunat lucrurile și i-am urmat pe ceilalți. Am ieșit din capelă și m-am dus direct acasă. Am văzut de afară o cruce mare, neagră trasată pe casa negustorului de sare. Ciuma venise în vizită la noi.

Am înlemnit și mi s-a ridicat părul pe ceafă de spaimă. Dacă aș fi fost înțelept, m-aș fi strecurat în cameră, mi-aș fi făcut bagajul și mi-aș fi căutat altă locuință. Toți făceau așa și nimeni nu considera că e condamnabil sau rușinos. M-am dus însă în camera negustorului, care zăcea în pat, deja albăstriu la față, și delira de la febră. Slujitorii fugiseră, iar soția lui era singură cu cei doi copii, care plângeau. Cu părul în ochi și privirea fixă, a venit să mă întâmpine. Chipul ei frumos și zâmbitor nu mai era decât o mască palidă.

— Ciuma e-n casă, domnule Ioannis. Plecați repede, altfel vă veți molipsi.

De ciumă însă nu puteam fugi. Dacă aș fi adăugat umilința de-a mă teme de pericolele vieții lumești la sentimentul meu de vinovăție profundă, m-aș fi disprețuit cu adevărat. Nu merita să trăiești chinuit de spaimă. Ca să-mi demonstrez că nu mă tem, am ajutat-o pe femeie să-l împiedice pe bolnav să-și părăsească patul. Cuprins de o durere de cap îngrozitoare, negustorul a încercat să se ridice și a dat cu capul de perete. Cu greu reușeau doi oameni să-l țină. La căderea nopții, când am văzut că-l ia somnul, l-am scuturat fără milă ca să-l împiedic să adoarmă.

— Am auzit că victimele ciumei trebuie ținute treze, i-am explicat soției lui, care se opunea. Dacă adoarme, se lasă în voia ciumei și boala câștigă.

— E din cauză că am păcătuit, mi-a răspuns ea. Ce pedeapsă îngrozitoare pentru un păcat neînsemnat! Din cauza dumneavoastră, domnule Ioannis, mi-am dorit în secret să moară, pentru că atingerea lui îmi repugna, iar în brațele lui mă gândeam numai la dumneavoastră. Dacă moare, este pedeapsa lui Dumnezeu, iar dacă-mi mor și copiii, nu știu ce-am să fac.

— Nu îndruga prostii, femeie nechibzuită, m-am răstit eu. Dacă adulterul ar fi pedepsit astfel, n-ar mai rămâne un singur

om viu în Ferrara. În plus, se prea poate să murim cu toții, așa că păstrează-ți lamentările pentru mai târziu.

Cuvintele ei mă îmboldeau să lupt și mai tare împotriva morții, așa că mi-am ignorat groaza și sila, am spălat trupul acelui bărbat robust și i-am pus comprese reci pe frunte. L-am obligat să bea vin cu multe mirodenii și să mănânce supă făcută de nevasta lui. L-am scuturat de fiecare dată când voia să ațipească. Suferea atât de cumplit, încât în momentele de luciditate mă implora să-l las în pace, dar am continuat să-l îngrijesc cât de bine am putut. Cel mai rău a fost când i s-au spart buboanele și duhoarea lor a umplut camera. Le-am spălat și le-am pansat. L-am mutat în alt pat, am ars în curte toată lenjeria contaminată. Când, în cele din urmă, febra i-a scăzut, l-am lăsat să doarmă. Nici eu nu mai dormisem deja de nopți întregi. Puterile m-au trădat și am leșinat pe trepte. Femeia m-a tras până în patul ei, unde am dormit aproape douăzeci și patru de ore neîntrerupt. Dormea lângă mine și-mi ținea cald cu trupul ei. Când m-am trezit, mi-a dat de mâncare și mi-a zis:

— Cred că soțul meu se va vindeca. A mâncat cu poftă când s-a sculat și apoi a adormit la loc. Nu știu cum aș putea să vă răsplătesc bunătatea și curajul, pentru că, fără dumneavoastră, sigur ar fi murit. Dumnezeu ne-a apărat cu siguranță, nici copiii, nici noi nu ne-am îmbolnăvit.

— Știu că Dumnezeu există, i-am răspuns eu, însă în mine nu există iubire și nici nu fac diferența între bine și rău în lumea finitului. Am făcut ce-am făcut nu din bunătate, nici din recunoștință. Nu mă simțeam nici dator față de soțul dumneavoastră. Nu, nu am vreo dorință să fac fapte bune. De aceea, mai bine haideți la mine în brațe dacă vreți să-mi mulțumiți, pentru că asta îmi aduce plăcere, îmi liniștește corpul și mă face să dorm bine.

A crezut însă că glumesc. Pe deasupra, nu mai îndrăznea să păcătuiască, deși poate că ar fi avut chef. A pregătit în schimb mâncare delicioasă din belșug. Soțul ei s-a trezit și s-a ridicat din pat. Îi revenise pofta de mâncare și nu-i venea să creadă ce noroc a avut să se numere printre puținii care s-au vindecat de ciumă. Recunoștința lui față de mine nu avea limite,

îmi era aproape greață deja. De aceea, la căderea nopții, m-am îmbrăcat în robe din pânză de sac și am ieșit în stradă să-l ajut pe căruțaș să ridice cadavrele pe care nici apropiații lor nu îndrăzneau să le atingă.

Am luat-o la tălpi după căruță, în sunetul muzicii care răsuna din bordeluri. Bețivii se împleticeau și vomitau pe stradă. Am urmat căruța până la cimitir. Groparii, căruțașul și preotul care a binecuvântat în grabă trupurile erau interesați numai de numărul acestora, pentru că asta le determina plata. Mă credeau nebun că fac munca aceasta infectă pe degeaba.

Însă voiam să văd moartea, s-o cunosc, să-i simt duhoarea. Voiam să înțeleg sărăcia deplină a omului în fața morții. Din acest motiv, m-am dus în colibele unde erau adunați cei mai sărmani bolnavi ca să-și aștepte moartea lângă cimitir. Se aflau acolo câțiva călugări pioși, slabi și sfârșiți, care încercau să aline suferințele bolnavilor și să se roage cu ei, pentru că cei mai mulți dintre nefericiții aceștia riscau să moară fără împărtășanie sau ultima ungere. M-am alăturat fraților curajoși și zile la rând am cărat apă pentru bolnavi, le-am adus de mâncare, m-am rugat cu ei când simțeau cum li se răcește corpul și le amorțesc brațele în apropierea morții, când se temeau pentru sufletul lor. În naivitatea lor, amărâții nu voiau să mă rog în limba lor, crezând că latina e mai eficientă. Mi-au cerut să-i țin de mână până când le cade capul, le rămâne gura căscată și îi părăsește conștiința. Respirația li se oprea apoi, trupul le mai tresărea de câteva ori, după care se prăbușea neînsuflețit. Moartea le netezea chipurile și le așternea pe ele o pace de care nu avuseseră parte în timpul vieții, iar aceasta era singura consolare.

Cu siguranță, lipsa somnului, oboseala fizică și toate suferințele la care asistasem mi-au tulburat mințile. Dacă vreunul dintre acești nenorociți, mai alert decât ceilalți, mă ruga să aduc preotul pentru iertarea păcatelor și nu se găsea nici unul să vină, atunci îngenuncheam lângă muribund și rosteam:

— El însuși a spus-o: „Acolo unde sunt doi sau trei adunați în numele meu, sunt și eu în mijlocul lor“[1]. E suficient să vrei.

1. Matei 18, 20.

Hristos este cu noi și te binecuvântează mai bine decât o poate face orice preot.

Dacă mă credea și se ruga împreună cu mine, îi ziceam în continuare:

— Păcatele îți sunt iertate.

Binecuvântarea mea nu dădea nimănui viață eternă și știam bine că e o infracțiune împotriva Bisericii, dar, în mândria mea, mă gândeam că mi-o pot asuma.

Ajungeam acasă extenuat. Mă forțam de fiecare dată să mă spăl cu grijă și să-mi curăț robele la fum, având grijă să nu le amestec cu celelalte haine ca să nu pun în pericol viața tovarășilor mei. Se credea că ciuma se transmite prin atingere și prin haine. Înainte de-a merge la lucru, îmi clăteam și gura cu vin amestecat cu ierburi. Într-o seară însă, doi dintre camarazii mei m-au văzut în timp ce ridicam un cadavru în căruță. M-au arătat acuzator cu degetul și mi-au reproșat că risc să îmbolnăvesc întreaga cancelarie pontificală. A doua zi, doctorul Sagundino m-a întâmpinat la poartă și mi-a spus:

— Groparii sunt gropari, iar scribii sunt scribi. Nu mai veni la lucru până te asiguri că nu-i molipsești pe alții.

Însă eram stăpânit de dorința oarbă de a-mi demonstra că moartea nu mă sperie. Îmi spuneam că, dacă epidemia mă cruță, acesta e semnul că are sens să continui să trăiesc, un sens pe care nu-l cunoșteam. De aceea, am fost încântat să scap de responsabilități, să nu mai ascult dezbaterile inutile. I-am dat înainte cu lucrul, care pentru mine nu era un act caritabil, ci numai un protest în fața morții.

Într-o noapte, o femeie îmbrăcată în negru a sosit în coliba morții. A venit să spele buboanele bolnavilor și să dea de băut celor pe care febra și setea îi făceau să urle. Nu era nici călugăriță, nici moașă. După vălul de pe cap, ai fi putut crede că e o țărancă tânără. Ca să nu fie recunoscută, și-a mânjit fața cu cenușă, dar când am trecut pe lângă ea, am simțit o aromă ca o mireasmă paradiziacă în mijlocul acestei duhori infernale. Avea ceva atât de cunoscut, încât inima a început să-mi bată cu putere. Am prins-o de braț și am forțat-o să se întoarcă spre mine.

— Alteță, ce căutați aici? am strigat eu îngrozit.

Cenușa de pe chipul lui Beatrice nu reușea să-i ascundă frumusețea, iar mâinile ei, chiar și așa murdare, îi trădau

rangul. Se holba la mine speriată, gâfâind ca și când s-ar fi aflat în pericol de moarte.

— Ce cauți tu aici? Nu este un loc pentru scribi. Nu sunt nici pene, nici hârtie aici.

Deși a spus-o fără dispreț, n-am putut să nu mă simt lezat. În ochii ei, nu eram decât un amărât de scrib, acesta era primul lucru care-i venea în minte.

— Moartea este totuși prezentă, i-am spus eu. În fața ei suntem toți egali, chiar dacă eforturile mele în ale cunoașterii nu mă aduc la rangul dumneavoastră.

— Da, da, în ochii ei suntem toți egali și o tânjesc atât de tare, încât alerg dinaintea ei. Însă ce motiv ai tu s-o cauți? De ce nu lași sarcina asta în seama călugărilor și a criminalilor? Oare ești și tu criminal și te-au forțat să faci munca aceasta îngrozitoare?

— Nu sunt criminal, i-am răspuns eu repede. Sunt aici din proprie voință ca să studiez moartea, să învăț, nicidecum din motive caritabile. Pe tine însă nu te înțeleg. Te-aș fi văzut alergând spre moarte dansând și râzând, cu coroană pe cap, amețită, extaziată, așa cum am auzit că se sărbătorește la castel. Nu te-a obligat nimeni să vii aici.

— Puțin îmi pasă de moarte!

Și, spunând acestea, a îngenuncheat pe paiele murdare de puroi și vomă amestecată cu sânge negru, lângă femeia pe care o îngrijeam, și a sărutat-o pe obrajii deja albăstrui, ca și când voia ca moartea să-i pătrundă în trup prin acest sărut.

— Ești nebună! am strigat înspăimântat. Du-te de-aici! Clătește-ți gura! Spală-te și schimbă-ți hainele, numai așa poate scapi.

Mi-a poruncit sec să-mi văd de treabă. Gemetele unui bolnav m-au făcut să mă îndepărtez de ea și ne-am continuat amândoi lucrul. M-am dus totuși să-i aduc apa de care avea nevoie, pentru că găleata era prea grea pentru ea. Îi întâlneam privirea din când în când și atunci clătina din cap în semn de protest, ca și cum ar fi fost plină de ură. În lumina cenușie a zorilor, au revenit călugării și împreună am ridicat trupul răposatei și l-am dus afară. Mă aflam aproape de ușă, cu cadavrul la picioare, și respiram aerul curat, când Beatrice mi s-a alăturat,

ascunzându-şi chipul de ochii călugărilor. Nici unul nu spunea nimic. Liniştea s-a lăsat deasupra cimitirului şi dintr-o curte se auzea cântatul unui cocoş.

Am dat să plec, dar am întors capul şi-am văzut-o venind în urma mea. Noaptea rece, mohorâtă de noiembrie era pe sfârşite. Se profilau deja zidurile şi acoperişurile caselor.

— Ce vrei de la mine? am întrebat.

— Nu ştiu, mi-a răspuns, continuând să mă urmărească.

În lumina palidă a dimineţii, totul părea la fel de absurd şi ireal precum trupurile muribunzilor din colibe. M-a urmărit până la casa negustorului de sare. Am deschis uşa şi am lăsat-o să intre. Am scormonit jăraticul, am pus lemn în sobă şi, după ce a luat foc, am aruncat crengi umede şi ierburi. Fumul acru umplea încăperea. M-am dezbrăcat şi mi-am atârnat hainele la fum, apoi m-am spălat. După câteva clipe, am aruncat o privire spre ea şi am văzut că s-a dezbrăcat şi şi-a atârnat hainele lângă ale mele. În timp ce mă uscam, a început să se spele. Trupul gol îi tremura.

— Pot să-ţi încălzesc nişte apă, i-am zis, dar nu mi-a răspuns.

Moartea ne-a apropiat, eram ca frate şi soră, nu era nici o ruşine în goliciunea noastră. Când a văzut că mă ridic şi urc scările către camera mea, m-a urmat, ştergându-se în continuare cu un prosop aspru. Era frig la mine. I-am dat o cămaşă curată, dar a ţinut-o în braţe, fără s-o îmbrace. Era foarte frumoasă acum, că-şi ştersese cenuşa de pe faţă. Părul blond îi curgea pe umeri.

— Ţi-e frig, i-am spus.

Ochii ei căprui priveau speriaţi undeva dincolo de mine. Nu mă puteam uita decât în ei, oricât de frumos îi era trupul alb.

— Este o piele de oaie în patul tău, mi-a spus.

— Aşa e, am răspuns. Dar nu sunt nici înger, nici sfânt.

Soţia negustorului îmi lăsase o farfurie cu mâncare pe masă. Mi-am tăiat o bucată de pâine şi m-am aşezat în pat ronţăind la ea. Beatrice mi s-a alăturat. I-am făcut loc lângă mine, pe pielea de oaie. Tot corpul îi era rece. I-am simţit degetele bocnă când mi-a luat pâinea din mână. A rupt-o în două şi a început să mănânce din jumătatea ei. Firimiturile îi cădeau pe piept.

— Dă-le la o parte, mi-a spus ea când a văzut că mă uit.

Mi-am trecut mâna ușor peste pieptul ei și am zăbovit deasupra inimii. Tremura și-i simțeam bătăile. Am început și eu să tremur.

— O, Beatrice, am șoptit cu inima strânsă la gândul că în acest pat, lipită de mine, rămânea atât de îndepărtată și de străină, de inaccesibilă și că va rămâne așa, indiferent ce se întâmpla între noi.

A început să plângă, m-a prins de după gât și și-a lipit fața de pieptul meu. Îi simțeam lacrimile fierbinți șiroind.

— Nu plânge, i-am spus. Ești fiica marchizului, iar eu nu sunt decât un biet copist. Asta nu se poate schimba, iar lacrimile nu rezolvă nimic.

— Nu, nu, a suspinat ea. Nu din cauza asta plâng.

A ridicat privirea înlăcrimată și s-a uitat la mine cu spaimă.

— Am comis un păcat pe care nu-l pot împărtăși nimănui pe lume, nici duhovnicului, nici ție. Un păcat atât de abominabil, încât orice altceva mi se întâmplă este nesemnificativ în comparație. Dar îți jur că nu l-am comis intenționat, am făcut-o numai din cauză că am fost forțată.

A tăcut o clipă și m-a privit îngrozită.

— Da, forțată, dar această constrângere mi-a făcut plăcere, iar teroarea păcatului mi-a stârnit o poftă de care nu pot nicicum scăpa. De aceea ar fi mai bine să mor.

— Suntem doar oameni, i-am spus eu. Nu există pe lume păcat atât de îngrozitor, încât să nu poată fi iertat.

A scuturat puternic din cap, iar pletele ei blonde mi-au atins fața.

— Nu știu, a zis.

Apoi și-a lipit buzele de ale mele ca și când ar fi vrut să scape de neliniștile ei prin acest sărut.

— Beatrice, ești prima și singura femeie pe care am iubit-o vreodată. M-am îndrăgostit de tine la prima vedere atunci, în biserică, în dimineața de Paște. Tânjeam după frumusețea ta, regretam că ești inaccesibilă. Acum, că te afli aici, la pieptul meu, e ca și când aș ține în brațe un cadavru rece, iar buzele tale au gust de cenușă.

Mi-a mângâiat cicatricea de pe piept cu vârful degetului și mi-a spus:

— N-ar fi trebuit să mă săruți atunci, în fața bisericii, dar ai făcut și mai rău că m-ai sărutat cu forța în grădina doctorului Benzi. E îngrozitor să te simți mai slabă decât un bărbat și să-ți placă să cedezi violenței lui. Ar fi trebuit să te ucid pentru asta, dar te doream prea mult.

Nu-mi venea să-mi cred urechilor.

— Asta înseamnă că mă iubești? am întrebat neîncrezător. Dar nu e posibil!

— Nu știu ce e, dar rațiunea și mândria m-au părăsit și în mine s-a aprins un foc când am văzut sângele care-ți curgea pe piept și mi-am lipit buzele de ale tale. De-asta ți-am interzis să mă mai vezi. Focul acesta mă mistuie de zile întregi deja. Când mi-ai spus povestea aceea incredibilă, când mi-ai arătat catarama cu desene ciudate, oare nu m-ai vrăjit?

— Ești doar orbită de ciumă și de moarte, i-am răspuns eu. Nu știi ce spui.

— Da, da, la ce bun să vorbim?

Tremura și plângea și-mi căuta gura. Îi simțeam beția orbitoare a patimii și o poftă dureroasă m-a străfulgerat. Îmbrățișând-o, am simțit că nu mai e neprihănită, dar acest fapt n-a făcut decât să mă stârnească și mai tare. Ne mușcam unul pe altul ca niște animale care se împerechează.

După ce i-am dat drumul, m-a cuprins certitudinea lipsită de speranță că niciodată nu voi mai fi atât de aproape de ea și că nici ea nu mă va putea cunoaște mai bine decât acum, întinsă lângă mine. Pasiunea era limitată, pofta trupească era limitată și, chiar și în momentul în care omul se simțea cel mai aproape de seamănul său, nu-l putea cunoaște decât prin intermediul trupului. Și ea era tristă. Își ținea ochii închiși. Am strâns-o cu blândețe în brațe și am căzut amândoi într-un somn adânc, epuizați, incapabili să ne facem griji pentru ziua de mâine.

M-am trezit abia la amiază, când soția negustorului a intrat în cameră să-mi aducă ceva de-ale gurii, după cum obișnuia. Văzând-o însă pe străina culcată lângă mine, a scăpat vasul din mâini și a scos un țipăt. Și-a acoperit chipul cu mâinile și a fugit din încăpere. Din fericire, nu i-a văzut fața lui Beatrice, ci numai părul blond, pentru că am acoperit-o repede. Beatrice

s-a trezit, s-a frecat la ochi ca un copil somnoros şi mi-a aruncat o privire uimită. Deodată, un zâmbet divin i-a luminat faţa, un zâmbet care o făcea mai frumoasă ca niciodată, cu obrajii ei rozalii şi ochii scânteietori.

— Prietene, mi-a spus ea, şi nici un cuvânt nu era atât de dulce ca acesta.

— Cred că ţi-e foame, i-am zis.

M-am ridicat, mi-am luat repede cămaşa şi i-am pus dinainte vasul pe care-l adusese soţia negustorului. Numai printr-o minune nu se spărsese sau răsturnase când căzuse. Am adus şi mâncarea de care nu ne atinseserăm în timpul nopţii şi am mâncat amândoi cu poftă. Nu aveam vin, dar am băut apă.

— Nicicând nu mi s-a părut mai bună mâncarea, a exclamat ea. Nici un vin nu e mai delicios sau mai ameţitor decât apa aceasta. Astăzi mă bucur că ciuma m-a cruţat şi că sunt în viaţă, deşi ieri îmi doream să fiu moartă.

— Beatrice, nu ne paşte vreun mare pericol? Nu ţi se simte lipsa la castel?

— Te temi? s-a mirat ea.

— Nu pentru mine, i-am răspuns. După ce ni s-a întâmplat, totul mi-e indiferent. După ciumă, totul mi-e indiferent. Însă nu aş vrea să-ţi fac necazuri.

— Crede-mă, prietene, cel mai mare necaz ar fi să nu te mai pot întâlni, să nu te mai simt lângă mine. Nu mă mai opun. Nu mai e nevoie nici de violenţă, nici de durere ca să mă supun. Lângă tine, până şi păcatul meu de neiertat păleşte şi nu mă mai gândesc la el. M-ai eliberat de rău, prietene. Dulce e focul acesta din trupul şi inima mea! Imediat ce mă atingi, arde şi mai tare. Spune-mi, prietene, ce înseamnă asta?

Nu i-am răspuns. Simţeam doar o tandreţe sălbatică atunci când mă numea prieten. După o clipă, mi-a luat mâna şi a continuat:

— Nu, nu avem de ce ne teme dacă nu ne surprinde cineva aici. Nu este prima noapte pe care o petrec în afara castelului. Am avut grijă de bolnavii dintr-o mănăstire, până când m-au recunoscut maicile. Crede-mă, nici măcar tatăl meu nu îndrăzneşte să mă caute. Dacă lipsesc mai mult timp, poate va trimite pe cineva să mă spioneze, dar nimeni nu ar bănui că sunt cu

bolnavii de ciumă. Dacă plec, știe el prea bine de ce, tatăl meu, principele, și nu mă poate împiedica.

Siguranța de pe chipul ei și triumful din zâmbet păreau de rău augur. O priveam cu teamă. Mi-a strâns mâna atât de puternic, încât m-a durut.

— Nu te gândi la asta, nici eu nu vreau să mă gândesc. Păcatul meu, așa oribil cum e, îmi dă libertatea să fac ce vreau. Ar putea să-și decapiteze fata cum și-a decapitat fiul, pe fratele meu Ugo, însă nu va face asta, pentru că mă iubește, mă iubește, înțelegi tu?

Intonația ei înspăimântătoare m-a făcut să tremur de parcă îmi era frig.

— Dacă ar ști, aș fi răzbunată mai ceva decât dacă aș muri de ciumă. Dragostea sa îngrozitoare îl face atât de gelos, încât refuză să dea mâna mea celor care o cer, în ciuda marilor avantaje pe care le-ar putea dobândi din asta. A jurat că nici un bărbat nu mă va avea înainte de moartea lui. Și e teribil de puternic, poate să frângă-n mână chiar și o cupă de argint atunci când se enervează.

— Beatrice, n-ai vrea să fugi cu mine într-o țară unde nu te știe nimeni?

Însă, imediat ce am rostit cuvintele, am simțit că mi se stinge patima și că, de fapt, nu-mi doresc asta. De aceea am fost ușurat când mi-a răspuns:

— Nu fi necugetat, dragul meu prieten. E prea dificil să trec neobservată. Nu există țară unde să nu mă ajungă răzbunarea lui. Nu am reuși nici măcar să ne îndepărtăm de Ferrara. Din cauza ciumei, toate drumurile și potecile sunt păzite. Iar tu ești prietenul meu, singurul meu prieten. Nu vreau să te omoare. Un principe e deasupra legilor, iar copiii unui principe nu pot avea prieteni. Suntem temuți, suntem flatați, nimeni nu caută decât să profite. Nici un bărbat nu a mai îndrăznit să mă atingă de frica mâniei mele. Totuși, inima mea, ca a tuturor fetelor, tânjea. Am făcut însă o virtute din mândria, din fecioria mea, până când, după tine, s-a întâmplat acea groaznică...

A pălit și a închis ochii.

— Sărută-mă, prietene, a șoptit ea, vreau să uit de toate.

Cu inima înghețată, am sărutat-o tandru, ca pe o prietenă. Și-a petrecut mâinile pe după gâtul meu și a oftat adânc. După un moment, a ridicat privirea, s-a uitat la mine și a izbucnit în râs.

— N-ai auzit niciodată melodia aceasta pe care o cântă lumea? m-a întrebat ea. Se referă la principe: „Eu le-am făcut, eu le-am crescut, la naiba, voi lăsa un străin să le culeagă floarea? Niciodată, nici nebun de-aș fi".

Secretul ei mi se dezvăluia acum. A simțit-o și ea, a scos un suspin amar și s-a mai eliberat de tensiunea dureroasă.

— Trebuia să-ți mărturisesc. Trebuia să spun cuiva, îmi e imposibil să suport singură un astfel de lucru. Nu ești tu prietenul meu? Dar acum mă îndoiesc că mă mai poți iubi.

Mă privea cu o expresie mândră și îndurerată. Mă simțeam mai aproape de moarte ca niciodată. Undeva în ochii ei licărea dorința de-a mă ucide sau de-a pune să fiu ucis, pentru că-mi dezvăluise un secret pe care nu-l putea spune nimănui, nici măcar duhovnicului ei. Un singur cuvânt către tatăl ei și se termina cu mine. În aceste clipe, mă temeam de ea mai tare decât de ciumă și n-aș fi fost om dacă taina ei îngrozitoare, împotriva naturii, n-ar fi îndepărtat de mine orice patimă. Faptul că era nevinovată și că-și căutase moartea printre ciumați nu putea atenua această înstrăinare instinctivă.

— Beatrice, văd în ochii tăi dorința de-a ucide.

A tresărit, a închis ochii, s-a depărtat de mine ca și când i-ar fi fost frică de ea însăși.

— Nu știi mare lucru despre mine, i-am spus eu. N-ar servi la nimic să-ți promit că nu-ți dezvălui secretul. Totul în noi e nesigur și nu încetăm să ne schimbăm. Ce știm despre noi înșine? Ce știm despre încrederea pe care ne-o putem acorda? Cum să ai încredere în cineva? Ucide-mă, îți spun iarăși, dacă asta te alină. Te voi lăsa s-o faci, nimeni nu te-a văzut intrând. Poți pleca lejer la căderea nopții. Chiar dacă te va suspecta cineva, nimeni nu va îndrăzni să te acuze. Viața mea nu contează atât de mult încât să facă cineva tărăboi. M-ai văzut cu ochii tăi îngrijindu-i pe ciumați, îți dai deci seama că nu-mi pasă prea mult dacă trăiesc sau mor. Însă pentru tine, Beatrice, e momentul să alegi, e momentul să decizi ce faci cu viața ta.

Alege răceala, împietrirea, moartea inimii, de crezi că astfel îți vei afla fericirea. Dar nu cred că o vei găsi. Dacă alegi această cale, vei fi tot mai nefericită, tot mai singură de la an la an.

— Nu înțeleg ce vrei să spui, mi-a tăiat-o ea. Te iubesc!

— Când ne-am trezit, mi-ai zâmbit și m-ai numit prieten, atunci poate că mă iubeai, i-am spus. Acum mă urăști mai mult decât mă iubești și nu te pot învinovăți pentru asta.

— Chiar nu înțeleg ce vrei să spui, a repetat ea cu încăpățânare. Tu ești cel care nu mă iubește. Simt răceala pe care o emani. Mâinile-ți sunt reci, ca de gheață.

Mi-am pierdut răbdarea și i-am spus:

— Ce vrei de la mine, Beatrice? Să nu te mai simți vinovată pentru o clipă? Plăcere? Uitare? Ființa umană nu se eliberează niciodată de vina sa. A mea este și mai rea decât a ta. Să fim deci prieteni, după cum ai zis, și dă-mi voie să uit de vina mea în brațele tale, după cum îți dau și eu voie să uiți de a ta. Dar nu suntem în rai, suntem pe pământ, același în care ne vom întoarce după ce murim. M-aș minți singur dacă mi-aș imagina ceva mai mult.

Încerca din răsputeri să mă urmărească, să priceapă ce spun. Nu-mi înțelegea cuvintele, dar îmi simțea suferința. Ca și când un nor negru s-ar fi risipit deasupra noastră, blândețea i-a apărut iarăși pe chip.

— Și tu ce vrei? m-a întrebat. Care e secretul tău?

Cum aș fi putut să-i explic?

— Nu știu nimic despre rai, am spus, probabil nici nu cred în rai, dar râvnesc să las finitul pentru infinit, relativul pentru absolut. Aș vrea să fiu un cetățean al raiului și nu al pământului, dar în mine nu există iubire. Da, da, am strigat eu îndurerat, știu despre Dumnezeu ce se poate ști în limitele științei umane, dar nu-l cunosc, pentru că-mi lipsește dragostea. Dacă mi-a fost milă de ciumați și i-am îngrijit, am făcut-o doar din mândrie, nu din iubire. Din bravadă mi-aș da chiar viața pentru tine, Beatrice, prietena mea, da, aș fi într-adevăr capabil dacă asta te-ar ajuta, însă ar fi tot din bravadă, nu din iubire. Dumnezeule, alții, prin faptele lor bune, pot să-și cumpere fericirea, însă eu știu. Chiar și cele mai bune fapte ale mele sunt lipsite de valoare, pentru că îmi lipsește iubirea.

Poate că era o nebunie, o blasfemie să spun asemenea lucruri în timp ce zăceam în pat cu ea alături. Îi simțeam trupul gol lipit de al meu, după clipele de plăcere și frenezie carnală. Moartea mă înconjurase însă, iar desfătarea trupească era soră cu ea și era imposibil să simți mai amar alteritatea decât culcat lângă celălalt. Beatrice mă mângâia și mă săruta cu blândețe, dornică să aline durerea pe care nu o înțelegea, în timp ce eu plângeam în brațele ei. S-a lăsat seara, iar în cameră s-a făcut întuneric. După o vreme, am zărit strălucirea torțelor și am auzit iarăși huruitul căruțelor pe stradă, în timp ce căruțașii strigau răgușit: „Cadavre, cadavre".

M-am strecurat în cealaltă încăpere să iau hainele. Ne-am îmbrăcat, iar Beatrice și-a ascuns din nou părul sub văl și și-a mânjit fața cu cenușă ca să nu fie recunoscută. Robele din pânză de sac îmi făceau silă. Mă temeam iarăși de moarte și simțeam că văzusem clar în mine, așa că nimic nu mă mai forța acum să mă întorc la muribunzi. Amândoi amânam momentul plecării. În cele din urmă, ne-am aruncat unul în brațele celuilalt și ne-am sărutat aprig, de parcă nu mai voiam să ne despărțim vreodată.

— Dacă mă întorc la castel, nimeni nu-mi va pune întrebări, dar principele va da ordin să fiu spionată, așa că e posibil să nu mai pot veni aici fără să-și dea seama. Dacă vin la tine, cineva m-ar putea urmări și atunci i-aș conduce pe asasini la camera ta.

— Fă cum vrei, i-am răspuns. Vei ști mereu unde să mă găsești.

Știam însă amândoi că nu mai avem ce să ne oferim unul altuia. Dacă ne mai vedeam, ar fi fost numai din cauza poftei trupești și a durerii singurătății. De aceea ne sărutam cu atâta patimă și ne mângâiam cu atâta ardoare, ca să ne mințim, să ne convingem că întâlnirea noastră e mai mult decât fusese de fapt.

Am însoțit-o pe întuneric până la castel. Când am ajuns aproape, m-a rugat să fac cale întoarsă. Știa cum să intre și nu voia să pățesc ceva.

— Nu-ți vreau răul, prietene, mi-a spus ea. Îți doresc să fii fericit.

— Şi eu îţi doresc să fii fericită.

Astfel ne-am despărţit. Noaptea a înghiţit-o. Am rămas singur în întuneric, însă întunericul pământului nu era nimic în comparaţie cu cel lipsit de speranţă din inima mea. Pe bâjbâite, cu o mână pe zid ca să nu mă depărtez de potecă, m-am întors la casa negustorului de sare. M-am dezbrăcat de hainele care miroseau a fum. Am aţâţat focul, am pus lemne peste robe şi le-am ars până la ultima fibră. Parcă voiam să nimicesc tot ce se întâmplase, să-mi ard gândurile, îndoielile, conştiinţa nefericită, ciuma şi iubirea, patima şi tandreţea.

Mă spălam iarăşi când a intrat soţia negustorului cu o lumânare în mână. A simţit mirosul acru al materialului care ardea şi mi-a văzut hainele în foc.

— În sfârşit v-aţi venit în fire, domnule Ioannis! a exclamat ea cu recunoştinţă. M-am rugat în fiecare seară şi dimineaţă pentru dumneavoastră.

A pus lumânarea pe masă, s-a apropiat de mine şi s-a apucat să-mi şteargă umerii cu o bucată de pânză.

— Dar femeia aceea străină din patul dumneavoastră, domnule Ioannis, cine era? N-aş fi crezut niciodată aşa ceva. Trebuie să fiţi mai precaut. Ce se va alege de cariera dumneavoastră dacă această fată face un copil şi trebuie s-o luaţi de nevastă? Vai, domnule Ioannis, de-aş fi ghicit că trupul vă e atât de chinuit, v-aş fi alinat chiar eu, nu ar fi fost un păcat atât de mare din moment ce nu-l făceam pentru propria plăcere, ci pentru binele dumneavoastră. Poate că nici bărbatul meu n-ar fi avut nimic împotrivă, doar vă datorează viaţa. Vai, vai, de ce nu m-aţi rugat? Nu era nici o ruşine. Făcând astfel, comiteţi un păcat grav şi nu tolerez să aduceţi în pat fete necunoscute, care să vă nenorocească. Să nu se mai întâmple!

I-am răspuns iritat că nu trebuie să mă justific în faţa ei şi că nu ea hotărăşte cum îmi petrec nopţile şi cu cine, chiar dacă nu mai trebuia să-i plătesc chirie de când o ajutasem să-l îngrijească pe soţul ei.

— Însă cred că nu se va mai repeta, am adăugat eu. Tânăra aceasta nu se va mai întoarce şi, oricum, cred că mi-au ajuns femeile pentru tot restul vieţii.

— Vai, nu cunoaşteţi femeile, a exclamat ea. Vorbele acestea nu arată decât că sunteţi tânăr şi lipsit de experienţă. Dar

evitați-o, n-o mai primiți în cameră. Rămâneți ferm în virtutea dumneavoastră, oricum ar încerca să vă seducă. Pentru că nu vă cunoașteți îndeajuns, domnule Ioannis, nu știți ce fascinație aveți asupra tuturor femeilor, nu știți cât sunteți de chipeș, atât de chipeș, încât sunt fericită dacă pot măcar să vă șterg spatele. Dacă totuși se încăpățânează, negați cu vehemență totul, iar eu vă voi lua apărarea de vă vor necăji părinții ei.

Deși eram deja uscat, continua să-mi șteargă pieptul cu bucata de pânză. A scos un oftat adânc și a continuat pătimaș:

— De asemenea, faceți o mare greșeală imaginându-vă că v-ați săturat de femei din cauza unei tinere prostuțe. Dacă n-aș fi o femeie virtuoasă și nu m-aș teme să vă rănesc sentimentele, v-aș demonstra numaidecât. Un bărbat tânăr e nesătul din punctul acesta de vedere, chiar și cei bătrâni mai încearcă, pentru că nevoia există, chiar dacă nu mai sunt în stare. Nu, nu vă dați bătut, domnule Ioannis, puterile vă vor reveni și odată cu ele și dorința, imediat ce v-ați odihnit și ați mâncat suficient.

Furios, i-am poruncit să înceteze cu flecăreala. A tăcut, umilă, dar mi-a zâmbit misterios, sugerând că știe mult mai multe decât mine despre acest lucru. Poate că de aceea eram supărat pe ea, pentru că știam și eu că patima avea să se reaprindă după o vreme. Eram nedespărțit de trupul meu, iar în fața ispitelor carnale, acesta era mai presus decât voința. Voința putea împiedica trupul să cedeze tentației, dar nu putea să înăbușe tentația. Fără îndoială, aici se afla semnificația cuvintelor lui Hristos: „Cel care privește cu poftă la o femeie, acela deja săvârșește adulter cu ea“[1]. Așadar, trupul și inima mea erau trupul și inima unui desfrânat, fie că atingeam sau nu o femeie. Gândul acesta mă întrista și mă umilea. O clipă mai târziu, i-am cerut iertare gazdei pentru cuvintele aspre și, cuprins de o melancolie de nedescris, m-am dus la culcare în patul meu rece, care încă păstra mirosul părului și pielii lui Beatrice.

În dimineața următoare, m-am întors la lucru după slujbă, umilit și mai tăcut decât înainte, dar nimeni n-a băgat de seamă că am revenit. Doctorul Sagundino stătea jos, cu bărbia în palmă, mai posomorât și mai descurajat ca niciodată, iar

1. Matei 5, 28.

maestrul Matteus își ținea mâinile tremurânde între genunchi, de parcă i-ar fi fost teamă că le pierde. Atmosfera din încăperea îmbâcsită ce mirosea a cerneală era atât de deznădăjduită și de apăsătoare, de zici că murise brusc o persoană foarte respectabilă.

— Ce s-a întâmplat? am întrebat eu cu spaimă.

— Totul s-a terminat, a răspuns doctorul Sagundino. Grecii au anunțat că vor pune capăt unei discuții pe care o consideră inutilă. *Filioque* este un adaos nejustificat, o țin una și bună. Refuză să vorbească despre purcederea Duhului Sfânt și deja își fac bagajele pentru a părăsi Ferrara. Patriarhul Iosif este atât de bolnav, încât nu poate să scoată nici un cuvânt. Împăratul Ioan s-a încuiat în palatul său, mâniat că reprezentanții Burgundiei nu l-au salutat cu aceeași ceremonie ca pe papă. Markos Evghenikos l-a lovit pe Bessarion și l-a făcut bastard. Pe scurt, băiatul meu, povestea s-a sfârșit și nu mai avem nimic de făcut aici.

Înmărmurit de spaimă, am exclamat:

— La ce să ne așteptăm de la lume dacă Bisericile lui Hristos nu se pot uni din cauza unui singur cuvânt? Aceasta este cea mai mare nenorocire care se poate abate asupra creștinătății, pentru că, de aici înainte, nici un om cinstit nu va mai ști în ce sau în cine să creadă.

— Întocmai, a aprobat maestrul Matteus. Butoiul s-a spart, vinul prețios a curs pe jos și lumea e sortită pieirii.

VI

Cu cât e mai mare pericolul, cu atât e mai aproape și scăparea. Eram totuși îngrozit la gândul că nu caritatea sau smerenia împiedicau distrugerea completă a Bisericii, ci banii. În timp ce Ferrara era roasă de ciumă, neîncredere și fanatism religios, un convoi însoțit de călăreți înarmați a sosit de la Florența. Căruțele au intrat huruind în oraș și a fost nevoie de patru sau chiar șase bărbați să descarce cuferele grele de fier.

Monedele de aur au început să zăngănească, iar grecii, care își strângeau deja lucrurile, și-au primit restul diurnei. Împrumutul pe care Florența îl acordase papei era atât de mare, încât nici un bancher florentin nu ar fi avut bani să onoreze biletele la ordin obișnuite. Papa Eugeniu i-a acordat împăratului Ioan o sumă secretă pentru cheltuielile personale și a mai trimis la Constantinopol suficienți bani cât să permită orașului să se apere în cazul unui atac al otomanilor.

Prin urmare, împăratul Ioan i-a adunat pe greci la căpătâiul patriarhului bolnav și i-a anunțat că acceptase redeschiderea negocierilor și că nu se mai împotrivește discuțiilor privind purcederea Duhului Sfânt. Doisprezece dintre ei aveau să intre într-o dezbatere cu o comisie latină, dar, din cauza ciumei și a voinței papei, conciliul trebuia să părăsească Ferrara și să se mute la Florența.

Markos Evghenikos a îndrăznit să-l întrebe dacă își vânduse credința, iar Gemistos Plethon a vărsat lacrimi în barba sa albă, însă decizia împăratului era de neclintit. Patriarhul cel bolnav nu putea decât să ofteze din patul său, declarând că se teme de ce e mai rău, dar supunându-se voinței împăratului. În realitate, continuarea ședințelor conciliului impunea acest transfer, deoarece papa nu făcea față cheltuielilor fără împrumutul acordat de Florența. Grecii însă nu erau orbi, simțeau prea bine că libertatea le e amenințată. Florența era departe de mare, nimeni nu putea scăpa de acolo. Aveau să fie prizonierii împăratului și ai papei. Mulți dintre ei, în frunte cu Markos Evghenikos, nu s-au ferit să spună că, dacă ar fi suspectat așa ceva, nici nu ar fi venit în Italia.

Motivul lor principal de îngrijorare era că nu vor să dezbată problema purcederii Duhului Sfânt, pentru că, în adâncul inimilor lor, cu excepția lui Bessarion, care era mai luminat la minte, refuzau să admită că Duhul Sfânt purcede și de la Fiul. Se temeau de dialectica latinilor și cu siguranță erau agitați ca niște miei duși la tăiere. Orice plângere sau protest erau însă zadarnice. Toate pretextele lor nu făceau decât să amâne momentul părăsirii Ferrarei. Mâncam încă țipar fript de Crăciun, dar aerul mirosea deja a plecare.

Am pornit la drum fără regrete. Era mai degrabă o eliberare să las în urmă acest oraş plat şi umed, devenit lugubru din cauza ciumei. Părăseam Ferrara mai puţin înflăcărat, mai puţin convins de cunoştinţele mele decât atunci când ajunsesem aici. Cunoscusem pasiunea şi moartea, dar pasiunea îmi arătase numai că frenezia unei clipe, chiar şi când vine dintr-o dorinţă aprinsă, rămâne săracă şi rece. Trupurile se puteau contopi, dar inimile nu se uneau. Mă născusem străin în lume, iar apropierea morţii nu schimbase nimic. Ştiam că Dumnezeu există, dar nu aveam har şi nu era suficient doar să vreau să fiu mai aproape de cer. Aşadar, am pornit pe jos spre Florenţa purtând robe de penitenţă. N-am cerut comodităţi pentru călătorie, erau deja prea mulţi cei care făceau asta.

După lâncezeala, patul bun şi mesele copioase din Ferrara, am întâmpinat bucuros vântul de iarnă şi noroiul de pe drum. Mergând continuu, fără odihnă, poposind numai în adăposturi temporare, am început să-mi recapăt ceva din tăria voinţei. Eram uşurat să văd că nu mă lăsasem legat, că nu devenisem sclavul confortului şi al vieţii lejere, că rămăsesem cel puţin stăpân pe trupul meu, dacă pe minte nu. Corpul acesta se călea precum oţelul şi am simţit cum îmi revine inclusiv puterea de-a râde şi de-a glumi. Priveliştea măreaţă a turnurilor, a zidurilor şi clădirilor Florenţei îmi stârnea bucurie şi curiozitate, de parcă schimbarea mediului şi a obiceiurilor îmi permitea să fug de mine însumi.

Toate clopotele bisericilor au sunat când papa Eugeniu a intrat călare în oraş. Fără să se uite la bani, Florenţa i-a pregătit o primire grandioasă. Sobru şi posomorât, acesta a ignorat fastul şi a refuzat să participe la ospăţul dat în cinstea lui, alegând în schimb să se retragă la mănăstirea Santa Maria Novella. După numai câteva zile, pe la jumătatea lui februarie, când au sosit împăratul Ioan, patriarhul şi ceilalţi greci, florentinii au avut prilejul să-şi etaleze bogăţiile, rivalizând cu Veneţia în splendoarea procesiunilor şi varietatea artificiilor. Orgoliul împăratului era satisfăcut, dar patriarhul Iosif, scuturat de fierbinţeală şi slăbit din cauza călătoriei, abia a reuşit să se ţină în şa pe măgarul cenuşiu care l-a dus de la poarta oraşului la casa unde avea să stea.

Mutarea de la Ferrara la Florența reprezenta pentru mine, la fel ca pentru ceilalți, trecerea de la un orășel de provincie la un oraș de talie mondială. Catedrala grandioasă, zidurile impunătoare ale signoriei, mănăstirile imense și străzile pline de viață ne tăiau răsuflarea. Simțeam că ne înecăm în acest oraș conștient de bogăția și de avuția sa. La Ferrara, aveam impresia că orașul e dominat de conciliu și că acesta dă tonul. Aici eram conștienți că Florența domină conciliul, că se află deasupra lui, iar prezența papei și a împăratului nu reprezintă decât un episod din viața acestuia, un episod banal care le dă cetățenilor prilejul să petreacă, dar nu-i obligă să-și lase deoparte viața, munca sau activitățile cotidiene.

Banul conducea Florența, iar potența sa se făcea resimțită peste tot. Pentru signorie și bancheri, conciliul nu era decât o afacere printre toate celelalte. Îl finanțau cu sânge-rece, în vederea foloaselor pe care aveau să le tragă, pentru a spori strălucirea și puterea orașului lor în lume. Ideea uniunii Bisericilor le oferea perspectiva numeroaselor speculații privind finanțarea unei posibile cruciade. Banii le permiteau să-și împodobească orașul. Banii le permiteau să cumpere indulgențe care să spele păcatul cametei. Florența era cel mai pragmatic oraș pe care îl văzusem vreodată.

Republica lor democratică și libertatea cu care se mândreau erau și ele la fel de înșelătoare. Florența era de fapt guvernată de un singur individ, și anume Cosimo de' Medici, cel mai bogat și mai priceput negustor. În aparență, acesta evita cu grijă toate formele de putere, însă și cele mai neînsemnate funcții municipale erau ocupate de susținătorii săi, iar el veghea cu invidie ca nici unul să nu aibă suficientă ambiție sau talent încât să pretindă mai multă influență decât era el dispus să ofere. În acest oraș minunat, cei bogați se simțeau cu adevărat bogați, dar cei săraci se simțeau foarte săraci. Pentru Cosimo, și averile spirituale puteau fi cumpărate cu bani. Se spune că tocmise patruzeci și cinci de copiști pe doi ani ca să copieze cele mai importante opere de artă ale Antichității, sub îndrumarea unui negustor de cărți bogat.

Aș fi putut să mă las mult timp amețit de măreția orașului lor. Erau multe de văzut în Florența, ajungea să arunci o

privire în stradă ca să-ți dai seama de asta. Am fost însă cazat într-o mănăstire franciscană și am avut astfel ocazia să stau de vorbă cu călugări pentru care idealul sărăciei propovăduite de Sfântul Francisc era încă viu, în taină. Chiar dacă doctrina care le impunea regula sărăciei apostolice adepților lui Hristos fusese declarată erezie cu secole în urmă și susținătorii săi fuseseră persecutați prin forță armată, iar cele două ordine principale din oraș, dominicanii și franciscanii, concurau prin bogăția mănăstirilor lor și măreția bisericilor, o stare de nemulțumire domnea printre cei din urmă, mai puternică decât jurământul ascultării. Erau de părere că și papa ar fi trebuit să dea exemplu.

— Biserică nefericită, coruptă de cele lumești! Un bâlci al orgoliului! Florența a căzut în păcat.

Astfel se tânguiau, dar nu îndrăzneau să-și exprime indignarea în public. Văzând că-i iau în serios, călugării mi-au deschis ochii cu privire la blestemul pe care banii l-au aruncat asupra Florenței.

În același timp, eram încă tânăr. Nu puteam să rămân indiferent la fascinația întunecată pe care o exercita formidabilul oraș. Conștient de propria putere, cultiva cu nesimțire plăcerea de-a trăi. Risipitor, își convertea banii în opere de artă și se înconjura de frumusețe, frumusețea clădirilor, a statuilor și a picturilor, a cărților, a poeziilor și a gândirii. Ca un prinț, acest Cosimo îi angajase în universitatea sa pe cei mai distinși oratori, pe cei mai isteți oameni de știință. Acoperise icoanele sfinților cu aur și pietre prețioase. Tot ce se afla la exterior, tot ce era pământesc și încânta privirea, tot ce contribuia la plăcerile simțurilor era un scop în sine aici, în Florența. Până și pietrele parcă spuneau: trăim doar viața aceasta, așa că hai s-o împodobim cât mai frumos! Se apropia primăvara și începusem să mă plimb pe dealurile din apropiere. De sus, mi se părea că e orașul prințului acestei lumi. Am fost cuprins de o stranie și aprigă poftă de viață. O voce îmi spunea: îți voi da tot ceea ce poftești dacă îmi cazi la picioare și mă slăvești. Colinele păreau că ard în apusul soarelui. Orașul rămânea în umbră. La căderea serii, numai o lumină violetă mai zăbovea pe crestele munților. Pofta de viață mă poseda, însă, în

adâncul sufletului, conştiinţa mea se răzvrătea, spunându-mi că oricât de frumos ar fi acest oraş, cu tot fastul, cu toată splendoarea sa, nu e decât un oraş al morţii. Moartea era prezentă în inima sa, aşa cum era în toate frumuseţile şi ispitele vieţii.

La Florenţa, nu-mi puteam împiedica sentimentul straniu de amărăciune şi dispreţul faţă de viaţă, care creşteau în intensitate. Fără îndoială, asta se datora parţial faptului că eram mai singur aici decât la Ferrara şi că simţeam în fiecare zi că nu sunt decât o cantitate neglijabilă, un simplu subaltern. Imediat după sosire, s-a instaurat o ordine ierarhică strictă în cadrul conciliului, iar fiecare avea un rol bine stabilit. Toate semnele arătau că papa e hotărât să reuşească, fără întârzieri şi fără amânări. Avea şi motiv să facă asta, pentru că circulau noi zvonuri tulburătoare. Părinţii de la Basel, înfruntând chiar şi ciuma, continuau să lucreze fără scrupule la subminarea Bisericii, ajungând chiar să pregătească alegerea unui nou papă. De aceea, uniunea celor două Biserici şi recunoaşterea papei drept cap al ambelor era singurul mijloc decisiv de-a atrage lumea de partea cauzei pontificale şi de-a împiedica distrugerea Bisericii apusene.

Continuând să asist la şedinţe şi să trec pe hârtie dezbaterile inutile, am fost cuprins de îndoială. Care era adevărul, la urma urmei? Erau mai multe, dar care era cel bun? La Basel, adevărul Bisericii democratice, al păcii internaţionale şi al reformei Bisericii nu era într-o stare prea bună, dar nu-şi recunoştea înfrângerea încă. La Constantinopol, adevărul mistic al vechii Biserici era încă în viaţă. La Florenţa se afla adevărul primatului papei, al ascultării faţă de papă şi al uniunii Bisericilor. Doctorul Cusanus făcuse o alegere cu toată onestitatea şi sinceritatea de care era capabil, ajungând la pacea sufletească prin intermediul coincidenţei contrariilor. Însă el nu mai era aici să mă sfătuiască, să-mi liniştească mintea cu bunătatea lui. Mi se părea că meseria de scrib, de a nota opiniile contradictorii pe care nici o putere pe lume nu părea să le poată armoniza, nu mai e o îndeletnicire pe placul ambiţiilor mele.

Din februarie până la sfârşit de martie, opt sesiuni au fost dedicate dezbaterilor cu privire la purcederea Duhului Sfânt. Ioan de Ragusa, care a vorbit în numele latinilor, s-a folosit

cu iscusință de argumente din Patrologia greacă pentru a-și susține discursul. Scrierile Sfântului Vasile împotriva lui Eunomie au jucat un rol important în discuție, însă aici nu serveau la nimic. Markos Evghenikos a propus o interpretare diferită a termenilor folosiți de Sfântul Vasile și a susținut, printre altele, că fraza referitoare la purcederea Sfântului Duh e un adaos, un fals. Cu toate acestea, codicele adus de doctorul Cusanus era cât se poate de autentic.

Conform lui Markos Evghenikos, Sfântul Vasile scrisese că Sfântul Duh purcede numai de la Tatăl. Ioan de Ragusa i-a răspuns:

— Sfântul Vasile a vrut doar să spună că, spre deosebire de ce susțineau arienii, Duhul Sfânt purcede din esența Tatălui, adică din substanța divină însăși. Nu a afirmat însă că Duhul Sfânt purcede numai de la Tatăl.

Pentru a demonstra, a dat citire unui fragment: „Este deci necesar ca Duhul Sfânt, care prin rang și ordine este al treilea, să fie al treilea și prin natură? Urmând ca rang după Fiu, Sfântul Duh purcede așadar de la Fiul".

Markos Evghenikos a început prin a spune că Vasile susținuse că Duhul Sfânt purcede din esența și nu din persoana Fiului, adică numai în esență erau la fel. Mai târziu, în timpul altei sesiuni, a afirmat că respectivele cuvinte din codice sunt de fapt scornite și a trimis un scrib de-ai episcopului Nicodim să caute un alt codice acasă la acesta pentru a-l compara cu cartea adusă de doctorul Cusanus de la Constantinopol. La palatul episcopului, scribul a căutat repede pasajul cu pricina și a descoperit că termenii figurează acolo. Ca să vadă mai bine, a dus cartea la fereastră. Când a plecat să caute un cuțit cu care să îndepărteze cuvintele controversate de pe pergament, vântul a dat pagina, iar el a șters alte trei cuvinte de pe o altă pagină. Constatând că textul e la fel cu cel al doctorului Cusanus, Markos Evghenikos nu a putut să-și ascundă jena, însă a spus repede:

— Nu neg că așa scrie în multe codice, dar susțin în continuare că adaosul a fost făcut după.

Scribul însă a început să tremure și a strigat:

— E opera diavolului! Vrăjitorie! Eu cu mâna mea am șters cuvintele acum câteva clipe!

După sesiune, i-am cerut să ne arate codicele și am constatat că ștersese cuvintele de pe pagina greșită. I-am dovedit astfel că nu e nici o vrăjitorie la mijloc, contrar afirmației sale, care reușise să arunce o umbră asupra noastră, a latinilor. Nimeni nu l-a mustrat pentru fapta aceasta prostească, pentru că toți ne temeam grozav de tare că s-ar fi putut întâmpla o minune inexplicabilă.

Nici o dovadă nu a reușit să-l convingă pe Markos Evghenikos, iar împăratul Ioan s-a săturat de discuțiile sterile. Pentru a evita orice neînțelegere, Ioan de Ragusa a declarat în cele din urmă că Biserica romană recunoaște un singur principiu și o singură origine a Duhului Sfânt. Grecii au izbucnit în strigăte de bucurie, deși declarația mai fusese făcută și în sesiunile precedente. Bessarion a citit un pasaj dintr-o scrisoare a Sfântului Maxim Mărturisitorul: „Deși latinii învață că Duhul Sfânt purcede și de la Fiul, ei nu afirmă că Fiul este originea Duhului Sfânt, pentru că recunosc că atât Fiul, cât și Duhul Sfânt purced de la Tatăl".

— Dacă este așa, a spus împăratul, dacă recunoașteți că această scrisoare vă prezintă doctrina în mod drept și precis, atunci nu mai văd nici un obstacol în calea uniunii Bisericilor.

Markos Evghenikos a vrut să obiecteze, dar împăratul i-a poruncit să tacă. Cum acesta nu s-a supus, i-a ordonat să părăsească sala, iar arhiepiscopul de Heracleea l-a urmat în semn de protest. Pentru a intra în grațiile împăratului, ceilalți greci au manifestat o dorință atât de vie de-a uni Bisericile pe baza acestei doctrine din scrisoare, încât, inevitabil, au stârnit neîncrederea latinilor, iar ședința a fost încheiată. Prin voia împăratului, Markos Evghenikos nu a participat la întâlnirea următoare, în cadrul căreia Ioan de Ragusa a prezentat această explicație, ca o declarație finală a Bisericii romane:

— Îl recunoaștem doar pe Tatăl ca principiu unic și origine unică a Duhului Sfânt. Fiul nu-și ia Duhul Sfânt din sine, ci de la Tatăl. De la Tatăl vine această abilitate față de Duhul Sfânt. Întocmai cum Duhul Sfânt este *Spiritus Filii* conform Bibliei, ca suflu, vine și de la Fiul.

Grecii însă nu au vrut să aprobe una ca asta, chiar și în absența lui Markos Evghenikos. Din acest motiv, a fost necesară

încă o ședință, iar Ioan de Ragusa a vorbit până seara, așa că și împăciuitorul Isidor a spus cu asprime:

— Când un vorbitor acaparează discuția, iese cu siguranță învingător. Noi, grecii, am avea încă multe de spus, dar să lăsăm asta pentru o nouă întrunire.

Două zile mai târziu, grecii care erau în favoarea uniunii au venit la biserica Sfântul Francisc să studieze codicele pe care latinii se bazau în argumentele lor, dar apoi, papa Eugeniu a considerat că e mai bine să pună capăt discuțiilor publice, pentru că nu duceau la nici un rezultat. Era limpede acum că disputa nu se rezumă la un singur cuvânt. Teologia grecilor era într-adevăr foarte diferită de a noastră, pentru că cei mai mulți dintre aceștia nu voiau să admită că Duhul Sfânt purcede și de la Fiul.

Iată-ne ajunși în pragul săptămânii de Paște. În Lunea Mare, patriarhul Iosif i-a chemat pe greci la palatul său și le-a cerut să decidă dacă exista posibilitatea uniunii înainte de Paște. A izbucnit imediat o ceartă între ei, atât de aprinsă, încât era ușor de urmărit chiar și din exterior.

— Mai bine mor decât să devin latin! răsuna o voce.

— Nu asta este intenția noastră, a răspuns Isidor, dar inclusiv Părinții răsăriteni susțin că Duhul Sfânt purcede și de la Fiul. Așadar, e drept și rezonabil să acceptăm învățătura Bisericii romane și să ne unim cu ea.

Markos Evghenikos a început să strige:

— Latinii sunt niște eretici! E imposibil să ne unim cu ei cât timp nu scot cuvântul *Filioque* din Crez.

La care Bessarion i-a răspuns tăios:

— Îi numești eretici și pe Părinții greci care au susținut același lucru?

— Într-adevăr, au fost eretici sau scrierile lor au fost modificate mai apoi!

Auzind aceste cuvinte, patriarhul cel bătrân și bolnav a început să plângă de supărare și chiar și susținătorii lui Markos Evghenikos au recunoscut că acesta mersese prea departe. Însă discuția lor nu a dus nicăieri, iar împăratul nu i-a convins nici el pe cei care se împotriveau. Starea de sănătate a patriarhului s-a înrăutățit atât de tare, încât a trebuit să primească ultima

ungere chiar în Sâmbăta Mare. În loc să ia parte la slujba de Paște, opozanții uniunii au hotărât unanim să fugă din Florența, dar au fost prinși la poarta orașului, deoarece împăratul înștiințase de mult gărzile să nu dea voie să treacă nici unui grec călare.

Era într-adevăr o zi de Paște sumbră. Nimeni nu se gândea la patimile lui Hristos sau la Învierea sa, iar grecii nu se mai sărutau pe obraji. După Paște, după ce-au așteptat în zadar moartea patriarhului, grecii s-au reunit la ordinul împăratului și au decis să-i trimită papei un memoriu. Bessarion și Isidor erau și ei obligați să participe.

„Discuțiile nu duc nicăieri", au scris ei. „Dacă există vreo altă cale de-a ajunge la uniunea Bisericilor, dați-ne de știre. Avem de partea noastră șapte sfinte sinoade, iar asta e suficient să demonstreze dreptatea cauzei noastre."

Profund tulburat și necăjit, papa Eugeniu a propus, în ultimă instanță, ca fiecare să jure deschis în ce crede, iar crezul majorității să constituie hotărârea. Bineînțeles, grecii nu au fost de acord, dar Bessarion a ținut în favoarea uniunii un discurs care a durat două zile și pe care mulți latini au venit să-l asculte.

— Toți iubim pacea și unitatea creștinătății, a spus el. Avem însă păreri diferite despre cum ar trebui să găsim această unitate. Latinii au rupt-o mai demult adăugând cuvântul *Filioque* la Crez. Numai un conciliu ecumenic ar fi putut face un astfel de adaos. Le-am reproșat adesea asta latinilor și tot adesea ne-au cerut și ei iertare pentru purtarea lor. Acum însă, situația este diferită. Suntem reuniți în cadrul unui conciliu ecumenic și latinii ne-au explicat în detaliu poziția lor. Noi vom fi deci de vină dacă nu reușim să înfăptuim uniunea. Nu e suficient să strigăm „Nu vrem uniunea!", ci trebuie să aflăm ce este adevărat și ce este fals în afirmațiile latinilor. Trebuie să ne întrebăm cum putem ajunge la uniune.

După acestea, a declarat:

— Părinții Bisericii au fost îndrumați de Sfântul Duh. Așadar, din punct de vedere al doctrinei, nici scrierile lor nu pot fi în contradicție una cu cealaltă. Al șaptelea sinod ecumenic a specificat acest lucru. Părinții răsăriteni ne învață: „Duhul Sfânt purcede de la Tatăl sau de la Tatăl prin Fiu". Latinii

spun în schimb: „de la Tatăl și de la Fiul". Însă aceste învățături nu se exclud, pentru că nici un Părinte grec nu spune: „Duhul Sfânt nu purcede de la Fiul". Chiar dacă afirmațiile Părinților par să se contrazică, s-ar cuveni să le punem în armonie, pentru că și în Biblie există destule dezacorduri. Pentru a înțelege pe deplin ceea ce Părinții nu au descris foarte clar, trebuie să ne folosim de cei care au enunțat mai limpede același lucru. Dacă latinii s-ar fi exprimat mai clar, la ei ar fi trebuit să căutăm lămuriri, dar, de fapt, atât Părinții greci, cât și cei latini au exprimat adevărul cu suficientă claritate.

Ca manifestare a acestui adevăr, a demonstrat apoi pe îndelete și cu meticulozitate că termenii *de la Fiul* și *prin Fiul* însemnau același lucru. Era o greșeală și o nebunie să fie considerate falsuri declarațiile Părinților greci referitoare la această chestiune.

— Numai uniunea ne poate salva imperiul de la ruină, a continuat el, iar uniunea este nu doar o necesitate politică, ci și una morală, deoarece uniunea credințelor există deja, de fapt.

După Bessarion, călugărul Georgios Scholarios, care făcea parte din suita împăratului, a pledat și el pentru uniune.

— Toți cei care se numesc creștini trebuie să fie de aceeași părere în credința lor adevărată. Există suficiente motive pentru a căuta să înfăptuim uniunea. Numai uniunea și ajutorul țărilor apusene care decurge din aceasta ne mai pot salva patria amenințată de turci. Occidentul este mai apropiat de noi decât Orientul cel needucat și barbar. Vom avea mai mult de câștigat dacă ne unim cu Occidentul și nu cu turcii. În sfârșit, ne-am reunit aici într-un conciliu ecumenic, așadar trebuie să ne străduim să obținem o uniune veritabilă, nu doar de formă. O uniune de fațadă nu ne-ar servi la nimic și nu ar merita asemenea eforturi și cheltuieli. Nu le putem cere latinilor să se opună convingerilor lor. Nu ne așteptăm să elimine nimic din Crezul lor, pentru că timpul și numeroși sfinți le-au consacrat acest adaos. Părinții Bisericii sunt toți de aceeași părere cu privire la purcederea Duhului Sfânt. Fiul se găsește deja în mod nevăzut în cuvintele *de la Tatăl* din Crezul nostru. Nu trebuie decât să găsim o formulă acceptată sincer de ambele părți pentru a ne exprima doctrina comună și identică.

Aceste discursuri au zguduit convingerile multora dintre greci. După ce au discutat cu cardinalii trimişi de papă, au fost de acord să desemneze zece membri care să găsească un mijloc de-a înfăptui uniunea. Latinii urmau să facă acelaşi lucru, însă, dacă aceste negocieri nu duceau la nimic, grecii erau liberi să părăsească Florența.

În timpul acestor discuții, grecii au cerut ca latinii să recunoască formula *de la Tatăl prin Fiul*, dar latinii nu au fost nicicum de acord, deoarece asta însemna că Fiul e doar un mijlocitor şi poate chiar elimina ideea unei duble purcederi. La capătul mai multor întâlniri, delegația latină a întocmit şi prezentat următoarele: „Din moment ce grecii suspectează că am adus în Sfânta Treime două principii şi două esențe, îi anatemizăm pe aceia care propovăduiesc două principii şi două esențe. Noi nu recunoaştem decât un singur principiu: energia şi forța creatoare a Tatălui şi Fiului. Nu spunem că Sfântul Duh purcede *şi* de la Fiul, ca şi când acesta ar fi un alt principiu şi o altă esență sau ca şi când originea primară a Duhului s-ar afla în Fiu. Recunoaştem că Divinitatea are o singură esență şi o singură origine, iar aceasta este Tatăl. Însă, deşi vorbim de o energie unică, nu spunem că Tatăl şi Fiul sunt aceeaşi persoană, ci susținem că există două persoane şi o singură energie şi forță creatoare, al căror rezultat provine din esența şi din persoanele Tatălui şi Fiului. Acest adaos la Crez a fost făcut pentru a combate greşeala celor care vor să facă o distincție temporală între Tată şi Fiu. Acela care neagă faptul că Duhul Sfânt purcede şi de la Fiul şi susține că purcede numai de la Tatăl afirmă că a fost un timp în care Fiul nu exista încă. Dacă spun că Duhul Sfânt purcede numai de la persoana Tatălui, atunci fac diferența între persoană şi esență, ceea ce este absurd".

Această declarație i-a făcut pe greci să discute iarăşi între ei, zile-n şir, despre diferența dintre formulările *de la Fiul* şi *prin Fiul*. În cele din urmă, au consimțit să întocmească şi ei o scriere în care recunoşteau că Duhul Sfânt purcede şi de la Fiul, dar în termeni atât de vagi şi întortocheați, încât latinii nu au putut aproba formularea. În schimbul unei sume, unul din scribii greci i-a dezvăluit cardinalului Cesarini că grecii

deciseseră în secret ca formularea să însemne doar o acțiune temporală, prin care se putea considera că Fiul face să țâșnească Duhul Sfânt din sine însuși. În ceea ce privește eterna problemă a purcederii Duhului Sfânt de la Fiul, nu aveau de gând s-o recunoască.

Doctorul Sagundino s-a apucat să caute prin dicționare și compendii explicația precisă a cuvintelor *scaturire* și *profluere*, pentru a vedea dacă într-adevăr corespundeau cuvântului *procedere*[1]. Eu, unul, mi-am pierdut răbdarea, iar impulsivitatea tinereții m-a făcut să exclam:

— Cum își imaginează cei mai învățați, cei mai înțelepți oameni ai Bisericii că pot cuprinde misterul divinității în cuvinte? Doar contradicțiile Părinților și chiar și ale Bibliei arată că această chestiune depășește înțelegerea umană. Așa și trebuie să fie, pentru că, dacă Dumnezeu ar fi pe înțelesul nostru, dacă s-ar lăsa cuprins în cuvinte, atunci n-ar mai fi Dumnezeu!

Cu infinită tristețe, Sagundino și-a ridicat capul ca de cal și s-a uitat la mine:

— Fiule, îți lipsește smerenia.

Ca și când voia să-mi dea o lecție, a continuat:

— Nu există smerenie mai mare decât a acestor oameni, cei mai mari învățați ai erei noastre, care își resimt limitele inteligenței și inexactitatea scrierilor, dar acceptă totuși să-și dedice timpul și priceperea, să-și folosească voința și cunoașterea ca să găsească o formulare comună și acceptabilă pentru ceea ce știm despre Dumnezeu.

— Smerenia nu are de-a face cu conciliul acesta. Nu domnesc aici decât prefăcătoria, necinstea, cearta de dragul certei, răstălmăcirea cuvintelor, înșelăciunea și mita. Să nu mai vorbim de ură și de insulte, de ranchiuna și de invidia care ne-au fost pâinea cea de toate zilele timp de un an.

— Vorbești fără să cugeți, a spus doctorul Sagundino, ar trebui să-ți fie rușine, ar trebui să te plesnesc și să te izgonesc din mijlocul nostru. Însă n-ar sluji la nimic, nici măcar nu te-ai îndrepta. Asta pentru că ai dreptate, dar numai în parte. Tot

1. „A țâșni", „a curge", „a apărea"/„a proveni" (lat.).

ceea ce reproșezi conciliului este în firea omului, este imperfecțiune, deoarece carnea e slabă, iar asta caracterizează toate acțiunile omenești. Da, carnea este slabă, dar intențiile pot fi bune, iar tu nu ai dreptul să te îndoiești de bunele intenții ale altora.

Și-a pus afectuos mâna pe umărul meu și a continuat:

— Biserica trebuie să știe ce doctrină propovăduiește. Tu, nerecunoscător cum ești, ai șansa nemeritată de-a fi martor la elucidarea definitivă, la formularea cea mai precisă, cea mai măreață a celei mai importante chestiuni din toate vremurile. Însă te iei de fleacuri, crezi că se bate pasul pe loc, că adunarea o ia pe arătură, cade din lac în puț, când, de fapt, în timpul discuțiilor ne îndreptăm spre o lumină tot mai puternică. Și eu credeam că știu multe, că înțeleg multe, dar numai aici mi-am dat seama cât de confuză, incompletă și insuficientă era cunoașterea mea cu privire la Sfânta Treime. Acolo unde tu nu vezi decât slăbiciune umană, eu văd smerenia supremă, curajul suprem și o Biserică sfântă și veșnică mi se înfățișează tot mai măreață în fiecare zi.

Îl priveam și nu-mi venea să cred. Mă simțeam atât de neajutorat, încât parcă nu vorbeam aceeași limbă. Mi-a pierit toată sfidarea și mi-a venit să plâng. Mi-am aranjat cărțile, penele, călimara ca și când n-aș mai fi vrut să revin vreodată în biroul traducătorilor. Doctorul Sagundino nu a mai spus nimic, ci m-a urmărit neliniștit și dezaprobator în timp ce traversam curtea să ajung în stradă. Mă simțeam de parcă fusesem bătut pe nedrept. Am luat-o în jos spre râu. În timp ce priveam cum curge apa gălbuie după inundațiile de primăvară, am încercat să fac un bilanț ca să-mi dau seama ce-mi doresc și ce ambiții am.

Fusesem silitor, îmi îmbunătățisem cunoștințele lingvistice și scrisul, citisem cât putusem din operele poeților și filosofilor. Știam pe de rost pasaje întregi din Homer și citisem Noul Testament în greacă. Mă îmbrăcam cu cap, îmi tundeam părul regulat și adesea mergeam la băi. Știam să-mi țin gura când nu se cădea să vorbesc, dar și să port o conversație la fel de bine ca alții atunci când mă aflam printre cei de-un rang cu mine. Eram solitar, dar cauza singurătății mele eram în principal tot

eu, deoarece preferam cărţile în locul companiei inutile. Fără să o merit, învăţasem multe şi călătorisem mai mult decât mi-aş fi putut imagina în timpul peregrinărilor mele. Cunoscusem şi iubirea suficient, deşi nu fusesem în stare să răspund la fel. Atunci, de ce eram atât de nerecunoscător, atât de nemulţumit? Sufletul meu părea rănit, deşi trupul era lipsit de cusur.

Umblând aiurea, am ajuns la Ponte Vecchio. De fiecare parte a podului se aflau ateliere ale aurarilor. Bijuterii, mătăsuri, brocart, obiecte de cult, tot acest lux, toate aceste bogăţii îmi treceau prin faţa ochilor fără ca eu să le văd, la fel cum simţeam fără să simt, de fapt, parfumul copacilor în floare amestecat cu tămâie şi mirosul de apă şi de nămol care venea dinspre râu. Nu eram conştient decât de faptul că sunt orfan, străin pe acest pământ. Deodată, am tresărit. Am priceput într-o străfulgerare dureroasă că singurătatea mea nu e decât preţul pe care-l plăteam pentru libertate. Realitatea era amară, însă din moment ce nu voiam să mă leg de nimic, trebuia să plătesc acest preţ fără să mă plâng.

Fără să-mi dau seama, am pus mâna pe un medalion oval din fildeş reprezentând-o pe Fecioară şi mă uitam la el. Negustorul îşi supraveghea suspicios marfa din uşa prăvăliei. S-a apropiat, mi-a luat medalionul din mână şi l-a pus înapoi în cutie. A observat apoi că am lacrimi în ochi. S-a mirat şi mi-a spus cu bunăvoinţă:

— Am şi altele mai ieftine, din plumb, sunt foarte frumoase şi au fost sfinţite şi ele. Îţi vând unul la un preţ foarte bun, nu câştig nimic, dar mi-ar aduce bucurie.

În acelaşi timp, o femeie îmbrăcată în haine de călugăriţă s-a oprit lângă mine. A luat medalionul, l-a sucit între degete şi a întrebat cât costă. Negustorul s-a grăbit s-o servească, iar eu mi-am continuat drumul fără să le mai dau atenţie. Câteva clipe mai târziu, când ajunsesem la capătul celălalt al podului, femeia m-a prins din urmă şi mi-a dat medalionul.

— Şterge-ţi lacrimile, tânăr cucernic, mi-a spus ea. Îţi ofer acest medalion sfinţit ca să fac o faptă bună.

De data asta, am privit-o mai atent. Era de vârstă mijlocie, foarte urâtă şi nicidecum călugăriţă. Robele erau într-adevăr de călugăriţă, dar, în rest, avea haine colorate. Tot felul de

medalioane îi atârnau în jurul gâtului, al încheieturilor și pălăriei, unele lipsite de valoare, altele foarte scumpe, și atât de numeroase, încât zăngăneau la fiecare mișcare. Judecând după sclava negresă care venea în urma ei cărând un coș, cu siguranță era o femeie bogată, poate chiar nobilă, în ciuda veșmintelor și comportamentului ei straniu. Mi-a pus medalionul în mână și m-a privit tulburată:

— Nu mai plânge, medalionul e al tău.

Mai mulți trecători s-au oprit și se uitau la noi. Unii râdeau și mă arătau cu degetul.

— Nu din cauza acestui medalion plângeam, i-am spus grăbit. De altfel, nici măcar nu plângeam. Negustorul s-a înșelat. Nu sunt nici cucernic, nici nu am ce face cu medalionul dumneavoastră.

I l-am pus în mână cu forța și am șters-o de lângă femeia nebună. Voiam să scap de ea. După ce m-am îndepărtat de mulțime, mi-am recăpătat sângele-rece și mi-am reluat plimbarea pe lângă râu, până când am auzit în apropiere zăngănitul brățărilor. Era blestemata aceea de femeie, care alergase după mine și acum stătea cu mâna întinsă, făcându-mi semn să mă opresc.

— M-ai lipsit de fapta mea bună, ingratule, a strigat ea. Să nu-mi spui că nu plângeai, ți-am văzut lacrimile. M-au emoționat atât de tare, încât m-a apucat tremuratul. A fost un semn că trebuie să-mi trec în cont o faptă bună.

M-a prins de braț și m-a forțat să stau locului.

— În plus, te cunosc, a continuat ea. Te văd adesea când te duci sau vii de la mănăstirea franciscană. Așa că nu mă priva de această faptă bună, vezi bine semnele.

Mi-a pus iarăși medalionul de fildeș în mână și m-a privit cu ardoare, ca și când aștepta mulțumiri. Pielea feței ei era cenușie, aspră și lipsită de viață, parcă ciupită de vărsat, dar ochii-i erau negri și îndurerați, tânjind parcă după milă. Luând în considerare înfățișarea, vârsta și purtarea ei, nu puteam pune la îndoială sinceritatea cuvintelor sale. Am încercat să-i răspund cu blândețe:

— Vă înșelați în privința mea și nu este cu putință să accept un dar atât de prețios de la un străin. Nu din cauza

medalionului plângeam. Tristețea mea are alte pricini. Așadar, vă rog frumos să mă lăsați în pace ca să nu aveți neplăceri.

— Sunt urâtă, dar nu sunt rea, mi-a răspuns ea cu nesaț parcă. Nu te teme de mine. Am și eu necazurile mele. De aceea, în lipsă de altceva, îmi cumpăr alinare prin fapte bune.

Tânăra sclavă s-a apropiat de mine și mi-a spus pe un ton care trăda ostilitate:

— N-are de ce să-ți fie frică de ea. E cuvioasa doamnă Ghita, locuim aproape de mănăstirea franciscană. N-ai nimic de pierdut dacă o urmezi.

Doamna Ghita a aruncat o privire în jur și m-a apucat de mânecă.

— Da, da, nu ai nimic de pierdut dacă mă urmezi. Din cauza ta, m-am pomenit în zona asta unde străzile nu sunt sigure. Poți să faci măcar atât și să mă însoțești până acasă, cum se cuvinte unui bărbat galant.

Era imposibil să scap. Mă gândeam că e mai ușor să cedez încăpățânării ei și s-o petrec până acasă. Am pornit împreună. Ca să-mi atragă atenția, îmi arăta pe drum clădiri și oameni, chicotind uneori, când i se părea că vede ceva amuzant. Eram din ce în ce mai sigur că are un dram de nebunie și a început să-mi stârnească mila, deoarece mă urma cu credința unui câine care-și urmează stăpânul. Era urâtă, dar nu respingătoare. Ochii ei negri erau mai grăitori decât comportamentul ei, decât veșmintele lipsite de sens și vorbele ciudate. Am întrebat-o de ce se îmbracă precum o călugăriță, deși nu e. A început să chicotească iarăși, apoi mi-a răspuns fără ocolișuri:

— Ca să păcălesc moartea, dragul meu prieten. Oriunde ar fi să mă surprindă, mă va găsi îmbrăcată în rasa franciscană. Nu e o taină, o dată pe an, Sfântul Francisc coboară în purgatoriu să și-o recupereze pe a lui. Mi-am cumpărat privilegiul de-a purta aceste straie și, deși nu m-am călugărit, m-am mutat în apropierea mănăstirii pentru a duce o viață cucernică. Banii sunt o binecuvântare lumească, pentru că îmi permit să mă bucur de toate beneficiile vieții mănăstirești fără să trebuiască să îndeplinesc vreo obligație.

Pe drum, s-a oprit să dea de pomană unor cerșetori, așteptând cu lăcomie binecuvântările lor și certându-i că stau degeaba.

Câţiva copii ţopăiau în urma noastră. Mulţi trecători o salutau râzând, dar cu respect. Am ajuns în cele din urmă în faţa unei clădiri cenuşii lugubre, a cărei singură fereastră dădea spre stradă şi era protejată de zăbrele. Doamna a bătut puternic la uşă şi un slujitor voinic s-a grăbit să deschidă. Deloc surprins să mă vadă, a luat coşul din mâinile sclavei şi a închis uşa în urma noastră.

Doamna Ghita m-a condus într-o cameră mare, orientată către stradă. Era înţesată cu icoane, statuete de-ale sfinţilor şi tot felul de mărunţişuri care aduceau a magazin de vechituri. Pereţii erau goi, iar patul era simplu, de lemn.

— Aceasta este chilia mea de călugăriţă, a spus ea chicotind.

Mi-a arătat cum urmăreşte de la fereastră tot ce se întâmplă pe stradă, cum vorbeşte cu cunoscuţii şi binecuvântează trecătorii.

— Adesea, când mă rog, mi-a spus ea cu mândrie, toţi se opresc şi stau să mă asculte, iar mulţi dintre ei îmi şi cer să mă rog pentru ei, deoarece eu ştiu să mă rog mai tare şi mai bine decât alte femei.

Apoi mi-a arătat nişte moaşte, deşi nu mai ştia exact ce sunt câteva dintre ele. Când a început să-şi facă vânt cu un evantai din pene de cocoş, susţinând că sunt penele unui înger care îi apăruse unui sfânt, nu am mai răbdat şi i-am zis:

— Doamnă Ghita, sunteţi fie foarte vicleană, fie vă lipseşte o doagă, dar, în orice caz, nu vreau să am de-a face cu dumneavoastră.

Drept răspuns, a chicotit iarăşi şi m-a condus în alte încăperi. Fusesem uluit să-i văd chilia, dar acum eram şi mai mirat să descopăr mobilele scumpe din sala de mese şi, în dormitor, patul confortabil acoperit cu catifea. În bucătăria mare trebăluia o bucătăreasă dolofană şi plină de sudoare. Ca-n hanurile cele mai bune, de bârne atârnau ierburi, jamboane şi cârnaţi. Fiecare servitor avea camera lui. Pentru a încheia turul, m-a dus într-o curte înconjurată de ziduri înalte şi plină de pomi fructiferi. Avea aici un foişor răcoros în care se putea adăposti pe vreme de caniculă.

— Vrei să împărţim un castron de supa săracului? m-a întrebat ea. Sau preferi nişte carne de pasăre cu sos de piper,

servită pe o tavă de argint? Tu alegi, nu trebuie decât să comanzi.

I-am răspuns că nu venisem nicidecum să mănânc cu ea, dar straniul ei mod de viață mi-a stârnit o asemenea curiozitate, încât am adăugat imediat:

— De supa săracului am mereu parte la mănăstire.

A terminat cu hlizeala aceea stupidă și a râs din toată inima. M-a privit drept în ochi și acum nu mai părea deloc nebună.

— Îmi place de tine, nu ești un fals cucernic. Mulți călugări și oameni ai Bisericii vin aici din interes și se mulțumesc cu un bol de supă, gândind că-mi demonstrează astfel cât sunt de evlavioși. Însă ceea ce bem și mâncăm nu înseamnă evlavie. Trebuie să fii prost să te intereseze dacă cineva doarme pe lemn sau în puf. Mănânc ce am chef și dorm unde vreau și nimeni nu are nimic de zis în privința asta. N-au decât să mă creadă nebună dacă vor. Cu-atât mai bine pentru mine.

— Nu sunteți nebună, doamnă Ghita. Cel puțin, nu cred. Spuneți-mi însă ce și cine sunteți.

M-a privit lung cu ochii ei negri. Inima mi-a tresărit, pentru că erau frumoși, aveau o frumusețe pe care urâțenia chipului ei nu făcea decât s-o sublinieze.

— Sunt bufonul lui Dumnezeu, a spus ea grav, ca și când ar fi fost forțată să-mi mărturisească.

După o clipă, a început să vorbească mai însuflețit, de parcă ar fi vrut să mă convingă.

— Regii și principii au bufonii lor, care le dezvăluie grotescul și absurdul vieții prin glumele și exagerările lor. De ce să nu aibă și Dumnezeu unul, care să-i arate cât de grotescă și de absurdă au făcut oamenii credința? Nu ți-ai dat seama că celula mea, veșmintele, rugăciunile cu voce tare nu sunt decât o bufonerie menită să-l amuze pe Dumnezeu, pentru că mai mult nu știu? Într-adevăr, Dumnezeu râde în mine când un cleric înclină pios din cap în fața evantaiului meu din pene de înger, dar tu nu ai căzut în capcană.

M-a privit îndurerată și m-a întrebat:

— Dar tu cine ești? De ce m-a apucat tremuratul când ți-am văzut lacrimile? De ce nu vrei să profiți de mine și de nebunia mea, la fel ca toți ceilalți? Dacă ai fi vrut, ai fi luat medalionul

acela ridicol. Sau poate ești mai șiret decât ceilalți și vrei să ai mai mult de câștigat?

— Dumneavoastră mi-ați forțat mâna și m-ați adus în casa aceasta lipsită de sens, după ce mi-ați stârnit curiozitatea. Dar cum să devenim prieteni dacă bănuiți că nu vreau decât să vă înșel, la fel ca toți ceilalți? Probabil că aveți motive să suspectați pe toată lumea, dar, în cazul acesta, ar fi mai bine să plec de-ndată, e zadarnic să mâncăm împreună.

Totuși, nu am plecat și nici nu cred că m-ar fi lăsat să plec. La cererea sa, i-am povestit despre mine, cu toată sinceritatea și detaliile posibile. Era o femeie cum puține sunt, iar ceva din ochii ei mă obliga să fiu onest. N-aș fi câștigat nimic dacă mințeam sau înfloream.

— Așadar, sunt scribul Ioannis, am încheiat eu, un amărât de traducător în cadrul conciliului, fără să fi meritat asta. Cunoașterea mea nu-mi aduce bucurie, iar pe pod plângeam din cauza singurătății, pentru că sunt străin pe acest pământ, și totuși nu sunt cetățean al cerului. V-am vorbit destul despre mine. E rândul tău, doamnă Ghita. Cum ai ajuns bufon al lui Dumnezeu?

— Hai să mâncăm mai întâi, mi-a răspuns ea. Uite, bea și niște vin cu mine ca să înțelegi mai bine.

După ce-am terminat de mâncat, a început să-mi povestească:

— Eram frumoasă pe vremuri, deși n-ai crede, uitându-te la mine. Mă trag dintr-o familie bogată, familia Bardi, deși nici asta nu e lesne de crezut, când mă vezi umblând cu toate zorzoanele. Aceeași boală care mi-a răpit soțul și pe cei doi copii m-a lăsat desfigurată și astfel am priceput că nu există avere care să ne apere de capriciile lui Dumnezeu. Înainte de această pierdere, nu eram decât o femeie nechibzuită, nu mai bună, nici mai rea decât alți oameni. Nenorocirile mi-au dat de gândit, deși familia mea mă crede nebună și mă tratează ca atare de mulți ani. Cu siguranță mi-ar fi luat proprietățile și m-ar fi pus sub supraveghere dacă nu eram mai vicleană decât ei. Donând sume mari mănăstirii franciscane și făcând pe cuvioasa puțin dusă, mi-am asigurat protecția Bisericii și libertatea de-a trăi cum poftesc. Lăcomia Bisericii și a familiei mele mă protejează mai bine decât aș putea s-o fac eu singură.

Averea mea este atât de mare, încât nici una nu-şi permite să se despartă de mine.

M-a apucat de mână şi a continuat, privindu-mă în ochi.

— Şi urâţenia mă apără. Din cauza aceasta, familia mea e convinsă că nu mă voi recăsători niciodată, chiar dacă nu au încredere în promisiunea pe care am făcut-o. N-au vrut să mă duc la mănăstire, de teamă să nu mă convingă călugării să-mi cedez averea Bisericii. Deţin mult pământ şi am bani la mai mulţi bancheri. Am de aici o rentă anuală, uneori şapte la sută, alteori cincisprezece, uneori chiar şi treizeci la sută. Familia mea nu are cum să mă priveze de acest venit. Nu mă ating de proprietate, iar cu fiecare plată anuală primesc şi o declaraţie care atestă că nu e vorba nicidecum despre camătă, că banii reprezintă un dar şi deci nu-mi pun în pericol mântuirea sufletului. Sunt foarte riguroasă în privinţa asta, cu toate că şi asta e tot bufonerie, la fel ca restul. De asemenea, păstrez buna dispoziţie a celor din familie împărţindu-le ocazional din venitul meu şi mă asigur de bunăvoinţa Bisericii prin cucernicia vieţii mele şi prin noi donaţii. Cred că pricepi că pioşenia mea nu e decât bătaie de joc, la fel ca toate medalioanele acestea de pe hainele mele.

— Cred că eşti o femeie prea bogată ca să fim prieteni, am spus eu.

— Nu, nu, banii fac viaţa mai uşoară şi mai plăcută. Însă nu poţi cumpăra nimic adevărat cu bani. Aş fi nebună dacă aş crede că pot să-mi cumpăr iertarea păcatelor şi să-mi apăr sufletul de chinurile purgatoriului. Dintre noi doi, eu sunt de fapt cea mai săracă. Nu sunt decât o femeie urâtă, veştejită, sătulă de mine însămi şi nu mai am nici o plăcere în afară de bufoneria interminabilă a vieţii.

— Nu eşti atât de urâtă precum crezi, i-am spus. Ai cei mai frumoşi ochi pe care i-am văzut şi nu-ţi dau mai mult de patruzeci de ani.

A început să tremure, şi-a tras mâna şi a exclamat:

— Iuda ce eşti!

Apoi a izbucnit imediat în râs, dar fără veselie.

— Da, da, desigur, la ce altceva să mă aştept? Dacă însă eşti Iuda, caut repede treizeci de arginţi, nu, treizeci de galbeni

am să-ţi dau ca să mă săruţi, dacă tot mă găseşti atât de atrăgătoare.

S-a ridicat pe loc, a deschis cu mâinile-i tremurânde o casetă şi a scos doi pumni de monede de aur. Amuzându-se şi mai tare, i-a întins în faţa mea pe covor ca să-i culeg în patru labe.

— Te sărut de bunăvoie dacă asta îţi face plăcere, i-am spus. Dar să nu crezi c-o fac pentru bani. Nu voi putea fi niciodată cumpărat. Te sărut pentru că eşti bufonul lui Dumnezeu şi femeia cea mai isteaţă şi mai curajoasă din câte am întâlnit până acum. Te sărut ca să-ţi arăt că nu te găsesc deloc respingătoare şi să-ţi mulţumesc că ai fost atât de onestă cu mine şi m-ai învăţat despre om mai multe decât mi-aş fi imaginat.

— Nu te apropia.

Tremurând, m-a împins cu ambele mâini, însă am prins-o în braţe şi i-am sărutat buzele palide. I-am sărutat pleoapele cu blândeţe până am simţit gustul sărat al lacrimilor ei. Cred că nicicând n-am fost atât de aproape de iubire ca acum, când o sărutam pe femeia aceasta urâtă, caraghioasă, de două ori mai în vârstă decât mine.

După ce i-am dat drumul, s-a aşezat repede, de parcă ar fi lăsat-o genunchii. Fără să se uite la mine, a spus sec:

— Ia-ţi banii, i-ai câştigat.

Am dat cu piciorul în covor atât de tare, încât câteva monede s-au izbit de perete.

— Crede-mă, Ghita, n-aş accepta niciodată de la tine nici cel mai mic dar, nici chiar de m-ai ruga în genunchi. Bogăţia nu are nici o valoare pentru mine. De ce nu înţelegi că-ţi ofer prietenia pentru că te admir ca om şi nici ca femeie nu-mi displaci? Alină-mi singurătatea şi o voi alina şi eu pe a ta. Cred că măcar atât este omeneşte posibil să facem unul pentru altul.

A scos un suspin sfâşietor şi, cu ochii plin de durere, a strigat:

— Nu e adevărat! Mă minţi şi tu ca toţi ceilalţi pentru că sunt bogată!

— Dacă averea îţi aduce cu adevărat atâta suferinţă, te-ai condamnat singură la iadul acesta.

S-a ridicat brusc, s-a îndreptat de spate şi mi-a spus cu mândrie:

— Iadul meu îmi aparține și te înșeli amarnic crezând că am fost atât de cinstită cu tine, tembelule. Chipul tău frumos și membrele tale drepte m-au făcut să vreau să te cunosc. Mă hotărâsem să te cumpăr pentru plăcerea mea încă de dinainte să te văd pe pod. De ce să nu cedez ispitei? Nu ești nici primul, nici ultimul care să facă ce vreau eu pentru bani, în ciuda urâțeniei mele.

Nu m-am lăsat înșelat de vorbele ei.

— Nu ești genul acesta de om, i-am spus, ai fi procedat altfel ca să mă seduci. Nu știu dacă percepem lucrurile la fel. De când ne-am cunoscut, am senzația că fiecare clipă ne aduce mai aproape, că această întâlnire nu e cea dintâi, că ne știm deja de mult. Poate că singurătatea mea mă induce în eroare, mă face să delirez, dar nu am avut nici un gând rău când te-am sărutat și simt atâta tandrețe față de tine, ca și când ai putea fi mama mea necunoscută sau vreo soră care mi-e străină. Nu mi-e greu deloc să vorbesc cu tine, nu mi-e jenă, iar dezvăluindu-mi secretul pe care-l numești bufonerie m-ai eliberat de propriile mele necazuri, pentru că durerea ta e mai mare decât a mea.

I-am vorbit cu blândețe și calm, fără să mă gândesc la ce-am spus, căutând s-o fac să uite de averea ei, s-o conving că vreau într-adevăr să-i fiu prieten. În cele din urmă m-a crezut, pentru că voia să mă creadă. A întins o mână tremurândă să-mi atingă obrazul.

— Dacă spui adevărul, este un miracol pe care nu-l merit, eu, care mi-am împietrit inima cu bufoneria. Iar dacă minți, minciuna ta este miloasă, și nu cred că vrei să-mi faci rău. Însă du-te odată, pentru că m-ai tulburat cum nu credeam că se mai poate. Nu-ți spun să pleci de tot, mai vino, vino când vrei să mă vezi.

M-a condus până la ușă sprijinindu-se de perete, pentru că n-o mai țineau picioarele. În fața ușii, și-a reluat chicotelile fără rost și mi-a făcut semn să plec. În ziua următoare, am trecut prin fața casei ei și am văzut cărăuși, copii și mame în fața zăbrelelor ferestrei. Toți îi ascultau rugăciunile. Nu era nimic rău sau blasfemator în acestea, dar, din când în când,

izbucnea în râs sau chicotea și arunca monede de cupru pe fereastră. Am trecut de casă și m-am oprit să iau la întrebări niște trecători. Mi-au spus că e o femeie evlavioasă și că rugăciunile ei îi vindecă pe cei bolnavi. Femeile care sufereau de migrene sau dureri oculare se vindecau imediat dacă atingeau zăbrelele ferestrei ei. Nu toți se însănătoșeau, dar mulți reușeau, așa mi s-a zis. Oamenii o descriau ca fiind o femeie bogată și respectabilă, care trecuse prin mari nenorociri. Nu mi-au ascuns că are o doză de nebunie, dar pietatea și faptele ei bune depășeau cu mult lipsa rațiunii.

După ce m-am întors la lucru, am aflat că grecii se pregătesc iarăși de plecare. Ajunseseră la limita concesiilor pe care le puteau face și nu aveau de gând să-și mai clarifice declarația, ci voiau să-și păstreze formularea ambiguă. Știam că nu li se va îngădui să iasă din oraș călare, așa că nu le-am mai luat în serios amenințările. În plus, se zicea că împăratul discută aprins cu Bessarion, Isidor și Georgios Scholarios. Am aflat că s-a dus și la papa Eugeniu și i-a spus direct:

— Nu pot să le poruncesc patriarhului și episcopilor mei. De ce continuăm să ne certăm pe chestiuni de vocabular? Cuvintele *scaturire*, *effundere*[1] și *profluere* ar trebui să vă arate suficient faptul că recunoaștem că Duhul Sfânt purcede și de la Fiul. Învățații noștri nu sunt de acord să formuleze mai explicit, poporul nostru n-ar înțelege. De ce ne tot chinuiți astfel? Voi spı neți că Fiul este originea Duhului Sfânt, iar noi nu obiectăm. Pentru că vrem să ne unim cu voi, nu ne împotrivim.

Însă cardinalul Cesarini a rămas neclintit:

— Formularea voastră este un compromis și o ipocrizie. Nu putem permite să interpretați arbitrar purcederea Duhului Sfânt de la Fiul ca un eveniment diferit și situat în timp. De aceea, vă cerem cuvântul *procedere* ca să recunoașteți că Duhul Sfânt purcede de la Fiul dintotdeauna și că Fiul împreună cu Tatăl reprezintă originea veșnică a substanței Duhului.

1. „A vărsa", „a revărsa" (lat.).

Ca de obicei, împăratul s-a înfuriat. În timpul acestei întâlniri secrete, papa Eugeniu a început să discute precaut despre posibilitatea unei cruciade și de sacrificiile permanente pe care era pregătit să le facă pentru apărarea Constantinopolului, dacă uniunea se înfăptuia. În plus, a făcut aluzie la eventualitatea unei schisme pe care oprirea negocierilor risca s-o provoace în cadrul Bisericii grecești. Argumentele latinilor îi convinseseră deja pe mulți dintre greci. Dacă unii plecau, iar alții susțineau uniunea, ar urma o ruptură între bizantini.

Acest avertisment l-a neliniștit pe împărat, iar Bessarion și Isidor, încredințați acum de beneficiile uniunii, erau chiar mai înflăcărați decât latinii în încercarea de a-i convinge pe ceilalți membri ai delegației lor. Se zicea că Isidor ajunsese chiar să-i mituiască pe cei care șovăiau. Grecii mai în vârstă se împotriveau în continuare și țineau cu dinții de credința lor. Cei mai tineri deslușeau semnele vremurilor și erau gata să-și actualizeze credința pe baza unor principii raționale. Totul dădea impresia că undeva, în cercurile mai înalte, se întâmplase ceva care nu se discuta în cadrul ședințelor. La fel cum papa reușise să dizolve Conciliul de la Basel, poate tot așa căuta să distrugă și Biserica greacă. Această idee înspăimântătoare le dădea de gândit și celor mai încăpățânați dintre greci.

Așadar, ne petreceam zilele mai degrabă în speculă și vorbărie decât traducând și scriind. Într-o seară, pe când mă întorceam la mănăstirea franciscană, am văzut că la ușă mă aștepta portarul doamnei Ghita. Avea cu el un pachet mare pe care mi l-a înmânat rânjind. L-am întrebat ce e înăuntru, dar a pretins că nu știe nimic. L-am condus pe o alee pustie și am deschis pachetul, care conținea haine făcute din cea mai bună stofă, cămăși frumos țesute și o pungă grea cu bani. M-am înfuriat atât de tare, încât am tras un picior pachetului, exclamând:

— Spune-i stăpânei tale că n-am nevoie de pomana ei!

L-am lăsat acolo stupefiat și am intrat în mănăstire. Mă simțeam umilit, ca și când aș fi primit o palmă în schimbul prieteniei sincere pe care o ofeream unei persoane rare și nefericite.

S-au mai scurs câteva zile și am ajuns la finele lui mai. De Rusalii, bizantinii au ținut o slujbă care a atras o mulțime de

curioşi. La scurt timp, împăratul Ioan i-a chemat pe greci acasă la patriarh. Extenuat din cauza bolii, patriarhul Iosif ajunsese un bătrân slăbit şi tremurând. Buzele şi obrajii săi erau albaştri. Ca şi cum apropierea morţii l-ar fi eliberat de vechile ezitări, avea siguranţa care-i lipsise până acum. I-a îndemnat ferm pe greci să adere la uniune. *De la Fiul* şi *prin Fiul* însemnau exact acelaşi lucru, după părerea lui. Împăratul era de acord cu el, declarând că uniunea trebuie înfăptuită cât mai repede cu putinţă, fără a răni mândria cuiva. Bazându-se pe cuvintele patriarhului, a dat de înţeles că pecetluirea uniunii pe baza formulării latine nu poate răni conştiinţa nimănui, ţinând cont de toate argumentele expuse. Markos Evghenikos a bombănit, dar împăratul a strigat nervos:

— Într-adevăr, acela care stă în calea cuvioasei uniuni a Bisericilor este un trădător mai mare decât Iuda!

Grecii au început să-i afurisească pe cei care nu doreau uniunea.

— Dar uniunea trebuie să fie evlavioasă, au adăugat ei şi s-au apucat să citească iarăşi cu voce tare scrierile Părinţilor şi să le compare.

Markos Evghenikos a părăsit reuniunea, iar cei rămaşi au recunoscut că scrierile Părinţilor latini sunt la fel de corecte şi de autentice precum ale celor greci. Aceasta era deja o victorie parţială pentru noi. Fericiţi şi încântaţi, aşteptam să vedem ce urmează. Ne aflam în cel mai frumos moment al verii, când căldura nu era încă insuportabilă. Domnea o atmosferă veselă, de sărbătoare. Numai Markos Evghenikos era închis în casă, sumbru şi sfidător, pus pe rugăciune, post şi, după cum se zvonea, autoflagelare.

— Latinii nu sunt doar schismatici, ci şi eretici, spunea el. Au recunoscut-o ei înşişi, iar oricine se uneşte cu ei este un eretic şi merită focul veşnic.

M-au pus să-l întreb pe Bessarion dacă e de părere că intransigenţa lui Markos Evghenikos poate avea motive politice. Surprins, şi-a ridicat faţa rotundă către mine şi mi-a răspuns:

— Ca arhiepiscop de Niceea, şi eu depind la fel de mult de bunăvoinţa turcilor precum el, la Efes. Poate crede că aceştia vor considera uniunea drept motiv de război, poate că se

teme că ajutorul apusean nu va fi suficient. Însă, fără uniune, Constantinopolul va pieri cu siguranţă. Deşi m-a înjurat şi m-a acuzat public, Dumnezeu să mă apere dacă-l bănuiesc că are motive lumeşti. În ceea ce priveşte credinţa, el e ereticul şi nicidecum eu. Toate dovezile coincid şi acum sunt convins că *Filioque* nu este doar corect, ci şi o condiţie a beatitudinii. Sunt gata să mor în mâinile turcilor pentru această credinţă, iar Markos Evghenikos se grăbeşte către iad refuzând să creadă ce i s-a explicat şi demonstrat.

Grecii s-au reunit din nou şi, cu voce gravă, patriarhul a făcut o mărturisire completă şi s-a convertit. A recunoscut ca fiind corectă concepţia latină: „Duhul Sfânt purcede în mod nepieritor şi substanţial de la Tatăl şi Fiul".

— Dar nu vreau să modific formularea pe care ne-au lăsat-o Sfinţii Părinţi. Cuvintele *şi de la Fiul* nu vor fi adăugate la Crezul nostru, iar sfânta noastră liturghie va rămâne neschimbată. Sunt gata să pecetluiesc uniunea cu aceste condiţii.

Bessarion, Isidor şi alţi câţiva au pledat cu înflăcărare în favoarea adăugirii la Crez. Markos Evghenikos şi partizanii săi au declarat, în schimb, că nu vor crede niciodată că Duhul Sfânt purcede de la Fiul, indiferent de ce se decidea. Împăratul a luat iarăşi cuvântul şi a declarat triumfător:

— Ca mirean, mă supun deciziei acestei adunări sau cel puţin a majorităţii. Ca împărat, o voi apăra, pentru că, în ceea ce priveşte doctrina, Biserica este infailibilă când se reuneşte în conciliu. Nu adăugăm nimic la Crezul nostru şi refuzăm să ne modificăm liturghia, dar altfel recunoaştem clar şi fără ocolişuri că ne unim în credinţă cu Biserica latină. Aşadar, cele două părţi pot aproba formularea.

În timp ce vorbea, câinele său negru cu alb, care-l urma peste tot, a ridicat capul şi a început să urle. Ca să-l facă să tacă, i-a tras un picior şi i-a ţinut botul închis. Cu toate acestea, incidentul a făcut tuturor o impresie sumbră.

— Vai de voi şi vai de noi toţi, câinele e mai înţelept decât împăratul! a spus Markos Evghenikos. Acest urlet preveşteşte distrugerea Constantinopolului şi căderea imperiului grec, deoarece Dumnezeu nu permite să ne batem joc de el. Nu vă va ierta pe nici unul pentru o trădare atât de îngrozitoare!

Smulgându-și veșmintele, a părăsit întrunirea. Auzind urletele înfricoșătoare ale câinelui, oamenii aflați în apropiere au înlemnit și și-au făcut repede semnul crucii. Era un semn sinistru. Nu ne-am liniștit decât o săptămână mai târziu, când am înțeles că animalul prevestise moartea patriarhului Iosif.

În timpul acestei săptămâni, am fost martori la forfota continuă a delegaților însărcinați să găsească o formulare care să fie acceptabilă și pentru greci. Papa a fost de acord ca aceștia să-și păstreze liturghia neschimbată și nu a vrut să-i forțeze să adauge ceva la Crez, cât timp ei acceptau să-i interpreteze conținutul în conformitate cu doctrina catolică, suficient de limpede și fără cea mai mică posibilitate să apară o neînțelegere. Markos Evghenikos și-a pierdut și ultimii adepți în această săptămână. Toți au priceput că nu-l pot convinge să cedeze și nici cei mai ezitanți nu mai îndrăzneau să stea în calea uniunii Bisericilor, din moment ce împăratul și patriarhul își expliciseră punctul de vedere cu suficientă claritate și convingere.

Împăratul l-a trimis pe Isidor să negocieze cu papa, prin intermediul cardinalilor, un acord definitiv de asistență militară. Acum, că grecii cedaseră cu privire la chestiunea principală, era clar pentru toată lumea că restul cade în plan secundar și că e o chestiune de timp până ce se vor soluționa și celelalte divergențe doctrinare. Am primit dovada bunăvoinței papei Eugeniu două zile mai târziu, când am fost însărcinați să traducem și să transcriem un acord prin care papa se angaja să suporte costurile întoarcerii grecilor la Constantinopol și să trimită două nave de război și o forță armată de trei sute de soldați. În același timp, promitea să pornească prin Constantinopol o cruciadă către Ierusalim, punând astfel pe primul loc slăbirea puterii turcilor și, pe al doilea, eliberarea Sfântului Mormânt. La nevoie, papa se angaja să pună la dispoziția împăratului douăzeci de nave de război echipate pe o perioadă de șase luni sau zece nave pentru un an întreg. Dacă era nevoie de întăriri terestre, avea să vegheze ca fiecare popor creștin să se alăture cauzei.

Acest acord părea să asigure securitatea Constantinopolului chiar și în cazul unui asediu și, în același timp, dădea impresia

că o cruciadă a tuturor creștinilor împotriva turcilor n-o să se lase așteptată după uniunea celor două Biserici. Papa a subliniat pe bună dreptate că, deși Franța, Germania și adunarea de la Basel dădeau în continuare dovadă de o atitudine nesigură și ambiguă față de el, putând lăsa impresia unor neînțelegeri între catolici, uniunea Bisericilor reprezenta cea mai mare victorie posibilă. Conciliul de la Basel avea să-și piardă orice semnificație. Unindu-se cu Biserica romană, Biserica greacă urma să pună capăt rupturilor din sânul acesteia. Uniunea avea să încurajeze națiunile occidentale să se unească împotriva dușmanului comun în loc să-și risipească forțele cu certuri interne. În zilele acestea de iunie, viitorul părea din ce în ce mai clar. Odată ce acordul a fost semnat și pecetluit, împăratul a pus presiune pe greci și i-a făcut să aprobe în câteva zile o formulare acceptabilă pentru latini, care a fost citită în prezența papei. Cu toții, atât cardinalii, cât și membrii delegației grecești, s-au emoționat atât de tare, încât s-au luat în brațe în semn de înțelegere frățească.

L-am întâlnit pe Bessarion când ieșea din palatul pontifical și l-am felicitat din toată inima pentru victoria sa, dar și-a scuturat capul mare cu un aer îngândurat. Când m-am întors în cancelarie, maestrul Matteus mi-a spus povățuitor:

— Nu trebuie să vindem pielea ursului din pădure. Totul e cinstit și corect, dar cea mai importantă chestiune nu e hotărâtă încă, iar restul e doar praf în ochi.

L-am întrebat la ce chestiune importantă se referă, din moment ce grecii, din ce înțelesesem ascultând discursurile lor, au fost de acord asupra unui compromis cu privire la purgatoriu și la pâinea euharistică. Maestrul Matteus mi-a răspuns:

— Nu sunt decât un bătrân morocănos, mai și beau pe deasupra, dar tu ești cu-adevărat tâmpit dacă nu-ți dai seama că problema fundamentală a acestui conciliu este primatul papal. Din cauza aceasta s-au reunit toți aici și s-au cheltuit sume fenomenale. Uniunea nu are sens dacă grecii nu-l recunosc pe papă drept conducător suprem al Bisericilor. Mai avem însă până acolo.

Îmi venea greu să cred că, după toate aceste lupte spirituale, după rupturile și procesele de conștiință, chestiunea autorității

papei putea sta în calea uniunii. Când papa și cardinalii s-au întâlnit iarăși cu delegația greacă, Sagundino m-a luat cu el, la cererea mea. Papa Eugeniu li s-a adresat cordial și prietenește grecilor:

— Prin mila Domnului, iată că am ajuns să ne înțelegem cu privire la chestiunea principală. Pentru a îndepărta orice eroare, mai trebuie să studiem problemele purgatoriului, primatului papal, pâinii dospite sau nedospite euharistice. Imediat după aceasta, vom pecetlui uniunea, deja este urgent.

Pe un ton calm și împăciuitor, grecii au declarat:

— Pâinea euharistică trebuie să fie din grâu, binecuvântată de un preot într-un loc sfânt, însă nu are importanță dacă este dospită sau nedospită.

Cu privire la purgatoriu, au zis:

— Sufletele celor neprihăniți au primit în ceruri coroana perfecțiunii, iar sufletele păcătoșilor trebuie să sufere osândă aspră. Cei care sunt la jumătatea drumului se pomenesc în schimb într-un loc de încercare și de chin. Că e foc, întunecime sau furtună, asta nu avem de gând să discutăm.

În privința primatului papal, grecii au spus următoarele:

— Papa să-și păstreze prerogativele pe care le avea înainte de schismă.

Cât despre euharistie, cardinalii le-au cerut grecilor să le explice mai bine de ce se rugau la Sfântul Duh să preschimbe pâinea și vinul, din moment ce făceau deja asta rostind cuvintele consacrării.

— Recunoaștem că transformarea pâinii sfințite în trupul lui Hristos are loc prin rostirea cuvintelor consacrării, dar ne rugăm apoi Duhului Sfânt să se pogoare asupra noastră, să preschimbe în noi pâinea și vinul în trupul și sângele sfinte ale lui Hristos pentru ca sufletul și întreaga ființă a celui ce le primește să fie curățite.

Papa a cerut ca toate concluziile să fie trecute pe hârtie, iar în ziua următoare i-a invitat din nou pe greci la discuție. Le-a spus pe un ton conciliator:

— Suntem deja de aceeași părere. Nu mai lipsește mult. Dacă ne aprobați formularea, atunci uniunea Bisericilor noastre poate fi înfăptuită imediat.

Cardinalul Cesarini a început să citească diversele părţi ale acordului, dar, imediat după primul punct, grecii s-au arătat consternaţi şi au strigat că nu e drept să li se ceară să recunoască asemenea lucru. Papa voia să-i facă să accepte că suveranul pontif, vicarul lui Hristos pe tronul apostolic, se bucură de prerogativele sale ca papă şi are dreptul să adauge cuvântul *Filioque* la Crez.

Asta nu avea nimic de-a face cu ce se discutase cu o seară înainte. Până şi Bessarion şi Isidor s-au înfuriat. Răspunsul grecilor nu s-a lăsat aşteptat:

— Niciodată nu vom putea admite că Biserica latină ar fi avut dreptul să adauge sau să elimine ceva din Crez. Chiar dacă suntem de acord că adaosul nu contrazice doctrina, trebuie să recunoaşteţi că aţi greşit şi să promiteţi că nu se va mai repeta. În cazul acesta, să iertăm şi să uităm totul.

Papa i-a rugat să se calmeze, iar cardinalul Cesarini a trecut la partea următoare:

— Mărturisim că există trei feluri de răposaţi: neprihăniţi, păcătoşi şi, între cele două, creştini care au păcătuit, dar s-au căit, s-au spovedit şi şi-au ispăşit păcatele şi pentru care ne putem ruga şi da de pomană. Cei din prima categorie stau faţă în faţă cu Dumnezeu, la fel şi cei care nu au mai comis păcate după botez. Păcătoşii care nu s-au căit suferă osândă veşnică. Însă cei care au păcătuit, dar au mărturisit şi se numără printre cei ce s-au căit ajung în purgatoriu, unde se purifică şi apoi se alătură acelora care îl văd pe Dumnezeu.

În privinţa aceasta, grecii nu au avut nimic de obiectat, după cum s-a întâmplat şi în cazul pâinii euharistice. Susţineau în continuare că nu pot accepta prima parte a acordului şi că nu semnează până nu se consultă cu împăratul şi cu ceilalţi membri ai delegaţiei lor. Papa Eugeniu s-a întunecat la faţă şi l-a trecut un fior. Şi-a păstrat totuşi calmul şi le-a permis grecilor să plece. De-abia am ieşit însă din capelă, că un grec tulburat a venit alergând să ne spună că patriarhul Iosif a murit.

Era o seară frumoasă de iunie şi canicula începea să se facă simţită la Florenţa. Am luat-o cu toţii la fugă către locuinţa patriarhului, unde se strânsese deja o mulţime de oameni. L-am

urmat pe Bessarion și am ajuns în camera patriarhului. Trupul bătrânului, care nu mai era decât piele și os, zăcea într-un pat mare. Slujitorii săi l-au ridicat de pe podea, i-au închis ochii și i-au legat bărbia. Liniștea morții se așternuse pe chipul lui. Moartea venise însă atât de brusc, încât în casă nu era nicidecum liniște acum. Toți alergam încolo și-ncoace, intram unul în altul, explicam cu voce tare ce se petrecuse. Ca de obicei, după cină, patriarhul mersese în camera lui să scrie. Deodată însă ieșise, agitat nevoie mare, ținându-se cu mâinile de piept. Încercase să spună ceva, dar nu reușise și se prăbușise la podea. Avea încă instrumentele de scris înșirate pe masă. Cred că am fost unul dintre primii care au cercetat hârtia. Am parcurs repede conținutul și i-am înțeles imediat semnificația. I-am arătat lui Bessarion.

— Patriarhul a apucat să-și exprime ultimele dorințe. Să veghem să nu intervină vreun răuvoitor.

Bessarion a luat testamentul și l-a citit grecilor care se aflau în cameră: „Iosif, prin harul Domnului, arhiepiscop de Constantinopol, Noua Roma, și patriarh ecumenic. Cum am ajuns la sfârșitul zilelor mele și îmi vine rândul să plătesc datoria rasei umane, vreau acum, cu mila Domnului, să îmi scriu deschis părerile pentru fiii mei și să semnez. Tot ceea ce Biserica Catolică și Apostolică a lui Iisus Hristos mărturisește și propovăduiește în vechea Roma propovăduiesc și eu și declar solemn că susțin întru totul. Recunosc mai ales primatul Sfântului Părinte, suveranul pontif și vicarul lui Hristos, papă al vechii Rome, și purgatoriul sufletelor. Semnat în 9 iunie, 1439".

Grecii au ascultat muți de uimire, iar Bessarion însuși a fost atât de uluit, încât a trebuit să parcurgă documentul de două ori. O tăcere chinuitoare s-a așternut după vacarm și agitație, până când Markos Evghenikos i-a dat pe ceilalți la o parte din calea sa și a izbucnit:

— Nu este adevărat! E un fals al blestemaților de latini.

A încercat să înșface hârtia din mâinile lui Bessarion și s-o rupă, dar puternicul arhiepiscop i-a parat atacul, spunându-i calm:

— Nu, nu este un fals, nici nu poate fi. Să mulțumim lui Dumnezeu că, până și în clipa morții, patriarhul a dorit să

ne întărească în unanimitate, trecând în scris ceea ce spusese deja.

Cu toate acestea, o linişte stranie s-a lăsat în încăpere. Latin fiind, ar fi trebuit să mă bucur că patriarhul renunţase la învăţăturile propriei Biserici în clipele sale de pe urmă, dar m-am simţit cuprins şi eu de aceeaşi apăsare. Dacă aş fi vrut, aş fi putut fi primul care duce vestea papei şi cardinalilor, poate chiar cu folos, dar am lăsat voluntar această sarcină în seama altora şi am părăsit încăperea, stăpânit de o ciudată melancolie. Eram înclinat să cred că cel mai important om al Bisericii greceşti avusese o revelaţie în pragul morţii. În acelaşi timp, nu puteam să uit de agitaţia îngrozitoare care pusese stăpânire pe el în timp ce-şi scria ultimele dorinţe, luându-i ca martori pe slujitorii săi.

Papa Eugeniu s-a bucurat să audă profesiunea de credinţă şi le-a permis grecilor să-l îngroape în ziua următoare conform datinilor lor, în biserica mănăstirii Santa Maria Novella. Markos Evghenikos a refuzat să participe la ceremonie şi l-a anatemizat pe patriarhul care, spunea el, îi lăsase pe latini să-i corupă credinţa, cedând cererilor lor. Acest blestem nemilos arăta că nici el nu crede că documentul e un fals. Cu toate acestea, toată lumea şuşotea despre fals şi, în mod straniu, chiar şi unii latini vorbeau cu suspiciune despre testament, deşi nu-l văzuseră.

În ziua de după înmormântare, papa Eugeniu a vrut să continue negocierile, considerând insuficiente profesiunile de credinţă pe care unioniştii greci voiau să le facă personal. Arşiţa începea să devină de nesuportat, iar împăratul, ca de obicei, a făcut un acces de furie când a văzut că lucrurile nu merg cum vrea el. Simţea că totul e limpede şi nu voia să semneze explicaţiile cerute de papă cu privire la natura purgatoriului şi la primatul papal. Considera că e mai bine ca acesta să se mulţumească numai cu garanţiile orale. Papa s-a umilit şi s-a dus la împărat, dar singurul rezultat a fost că acesta i-a cerut să organizeze numaidecât plecarea grecilor către Veneţia şi apoi către Constantinopol. Totuşi, cardinalul Cesarini a izbutit să-l facă pe împărat să accepte măcar propunerile scrise ale latinilor. În cele din urmă, au început iarăşi interminabilele discuţii privind formulările.

După moartea patriarhului, voinţa mea a rămas ca un arc întins şi nu mai aveam nici o dorinţă să urmăresc dezbaterile. O melancolie de nedescris şi un sentiment de deşertăciune mă secau complet de energie. Canicula florentină mă epuiza. În slăbiciunea mea, am ajuns să tânjesc după prezenţa unei fiinţe apropiate, cineva cu care să pot vorbi deschis. De aceea, am fost gata să discut când m-a abordat un călugăr franciscan, unul dintre oamenii aceia spirituali care vorbeau deschis despre corupţia din Florenţa şi secularizarea Bisericii.

— Nimic nu este fără defect aici, pe pământ, mi-a spus el. Şi ordinul nostru are neajunsurile sale şi fiecare dintre noi îl serveşte pe Domnul în felul lui. Însă îl avem ca îndrumător pe Sfântul Francisc, un ideal de smerenie şi sărăcie, iar el se roagă pentru noi în prezenţa lui Dumnezeu. Dacă eşti sătul de orgoliul cunoaşterii şi de imperfecţiunea fericirii pământeşti, de ce nu ni te alături? De ce nu accepţi fericirea smereniei?

M-a uimit propunerea sa neaşteptată.

— Eu însumi ţi-am dezvăluit cât de slabă e credinţa mea şi cât îmi lipseşte iubirea, deşi ştiu că Dumnezeu există. Ştiu numai atât, în rest îmi lipseşte totul. Cum aş putea atunci să-l urmez pe Sfântul Francisc?

— Ai spiritul potrivit, chiar dacă nu-ţi dai seama. Caută şi vei găsi, bate şi ţi se va deschide, nu te îndoi de asta. Credinţa nu e o calitate permanentă a oamenilor. Şi în privinţa asta ne recunoaştem sărăcia, deoarece este o luptă neîncetată pentru mulţi dintre noi. Nu este un obstacol.

— Nu, nu, în mine nu există iubire.

Asta însă l-a îndârjit şi mai tare în încercarea de-a mă convinge să devin franciscan, aşa că am început să mă întreb ce intenţii se ascund în spatele acestui zel. Mulţi călugări mă abordau şi mă felicitau pentru stilul meu de viaţă, pentru cumpătarea, erudiţia şi pietatea mea. Insistau să mă alătur ordinului lor şi-mi preziceau un mare viitor în slujba congregaţiei lor. Deşi eram tentat să renunţ la toate ideile mele zadarnice şi să mă arunc cu ochii închişi în poala miloasă a smereniei şi sărăciei, le-am respins propunerile, spunând că nu sunt suficient de copt şi că nu pot deveni călugăr dacă nu simt

chemarea. Luându-mi în primire destinul așa cum era însemna să împlinesc planul lui Dumnezeu. Călugării îmi reproșau că sunt orgolios, că am inima împietrită și s-au supărat pe mine.

Am fost și mai uluit când, într-o dimineață, în căldura deja amețitoare, doctorul Sagundino s-a întors spre mine și mi-a zis:

— Încheierea discuțiilor nu mai e decât o chestiune de timp. Uniunea se întrezărește la orizont. Odată ce grecii se vor întoarce acasă la ei, rolul tău se va încheia. Ce planuri ai?

I-am răspuns cu toată sinceritatea că nici nu mă gândisem la asta, pentru că fiecare zi era o grijă în sine.

— Zelul și erudiția ta nu au trecut neobservate, a continuat el. Mi s-a spus că, drept răsplată pentru serviciile aduse conciliului, ți s-ar putea acorda o mică prebendă cu condiția să devii preot.

— Cine a spus așa ceva și cine dorește atât de mult să devin preot? am întrebat eu bănuitor, pentru că nu știam să am vreun protector de când doctorul Cusanus plecase spre Germania.

— Nu căuta să afli. La momentul actual, Biserica are nevoie de oameni talentați ca să lupte împotriva rupturilor din cadrul ei. Nu pot nega că ești talentat, deși ai numeroase trăsături ambigue și agasante. E inutil să le enumer, le cunoști mai bine decât oricine. Însă aceste neajunsuri vor dispărea imediat ce preoția îți va oferi o bază solidă. Prebenda ți-ar permite să studiezi în orice universitate poftești, cu condiția să nu rămâi la Florența, pentru că această metropolă coruptă nu ți-ar favoriza dezvoltarea.

Mi-a aruncat o privire plină de înțeles și s-a uitat la mine cu atâta melancolie, de parcă voia să mă facă să înțeleg că afacerea ascunde mai mult decât are voie să-mi spună.

— E o condiție? am întrebat eu confuz. Trebuie să mă îndepărtez de Florența ca să primesc prebenda? Din câte știu, nu am încălcat legile orașului și nu am complotat împotriva guvernului.

— Știi singur ce ai făcut, dar nu se poate să fie rău, din moment ce ești răsplătit. Nu fi smintit, apucă-ți șansa cu ambele mâini când îți iese în cale.

M-am gândit o clipă, apoi i-am răspuns:

— Este ceva ce-mi scapă în toată povestea asta. Nu pot deveni preot, pentru că doar cu gura recunosc doctrina Bisericii. Inima mea nu o simte.

— Vorbești ca un nebun! Mulți au luat calea preoției în condiții mult mai puțin avantajoase. Dacă nu ai stofă să săvârșești taine, Biserica are nevoie și de juriști, îngrijitori și politicieni. Este loc și pentru tine în sânul Bisericii dacă o slujești fidel și accepți smerit harul.

— Nu vă mâniați pe mine, dragul meu doctor Sagundino, i-am spus. Nu sunt nicidecum nerecunoscător și știu foarte bine că mulți se servesc fără scrupule de Biserică pentru a obține avantaje. Nu vreau să arunc cu pietre, ci vreau să cred că ei fac lucrurile cu bună-credință și fără să-și afecteze sufletul. Însă o credință atât de simplă nu mi-e suficientă și m-aș simți ca un răufăcător dacă aș accepta această propunere. Nu cred că sunt mai bun sau mai rău decât alții. Știu doar că sunt diferit. Din acest motiv nu pot accepta, nu, îmi e imposibil, chiar dacă mă credeți naiv sau nebun.

A scuturat din cap, dar nu cu răutate, și m-a lăsat să-mi copiez rândurile în pace, cine știe pentru a câta oară: „Paște oile mele“[1] și „Îți dau cheile împărăției cerurilor“[2]. Între timp, discuțiile au fost iarăși întrerupte. Papa Eugeniu a cerut să-i fie recunoscut dreptul de a convoca un conciliu general când considera necesar, dar și ca toți patriarhii să i se supună.

— Organizați plecarea, i-a răspuns împăratul agasat.

De data aceasta, nimeni nu l-a luat în serios. Canicula îmbrăcase Florența într-o strălucire galbenă-maronie și le scăzuse grecilor rezistența. Latinii erau obișnuiți, astfel că au profitat și le-au propus noi formulări, care au dus la recunoașterea prerogativelor Sfântului Părinte.

În timp ce scriam, m-am întrebat la ce se așteptau de fapt de la mine și cine ar fi putut să-mi acorde atâta importanță mie, un biet copist și traducător, încât franciscanii să-și dea silința să mă recruteze, iar Biserica să mă ademenească în mrejele sale cu o prebendă. Mă cercetam și mă întrebam dacă știu ceva

1. Ioan 21, 17.
2. Matei 16, 19.

ce nu ar trebui să știu. Mi-a trecut prin minte testamentul patriarhului și modul în care l-am găsit. Deodată, am avut o bănuială care m-a mâniat atât de tare, încât am aruncat pana și m-am ridicat brusc. Fără să mă sinchisesc de praful care-mi intra în gură sau de arșița de afară, am pornit-o pe alei până la casa doamnei Ghita și am bătut zdravăn la ușă. Mi-a deschis un servitor care a vrut să mă împiedice să intru, dar l-am dat la o parte furios și m-am dus țintă în camera aceea cu pereți reci în care doamna Ghita ședea pe scăunelul de lemn, în spatele zăbrelelor ferestrei. Pentru că eram nervos, o găseam urâtă, nebună, o adevărată vrăjitoare, dar când și-a întors privirea neliniștită spre mine, furia mi-a dispărut și nu am mai știut ce să spun.

— Ai venit nepoftit, mi-a zis ea. Nu știu dacă asta îmi face plăcere sau mă întristează. Șezi dară, trage-ți sufletul. Ești transpirat și nu ai aer.

Și-a chemat slujitoarea și i-a poruncit să-mi aducă ceva de băut. După arșița de pe stradă, răcoarea încăperii și băutura rece m-au mai calmat. M-am uitat la ea, dar și-a plecat cu încăpățânare ochii. Își foia mâinile de parcă prezența mea o deranja. După un moment de reflecție, i-am spus:

— De ce mă hăituiești? De ce te amesteci în viața mea? Nu ți-am spus deja că nu voi accepta niciodată ceva de la tine? Nu vreau nici banii tăi, nici veșmintele de la tine. Nu accept nici să ticluiești planuri pe la spatele meu.

Vizibil mirată, a tresărit atât de tare, încât i-au zăngănit toate medalioanele.

— Ce vrei să spui, de ce mă acuzi? Dacă am căutat să aflu informații despre tine, nu am avut vreo intenție rea și nici nu aveam de gând să afli.

— Dacă nu încetezi, curând voi ajunge bătaia de joc a întregului oraș. Nu nega, cu siguranță le-ai oferit bani călugărilor ca să mă accepte, așa străin cum sunt. Cum asta nu ți-a reușit, acum vrei să-mi cumperi un loc în curia papei. Nu am însă nevoie de darurile tale.

Se holba mirată la mine cu ochii ei negri. Gura îi tremura.

— Despre ce vorbești? Nu pricep ce vrei să zici.

M-am înfuriat din nou și i-am povestit cum au încercat franciscanii să mă ademenească și cum mi se oferise o prebendă ca să devin preot. A început să tremure și mi-a zis:

— Am fost proastă și nesăbuită. Dumnezeu să te păzească să nu ți se întâmple nimic rău din pricina mea. Crede-mă, în nerozia mea, i-am întrebat pe călugări de tine pentru că-mi plăcea să vorbesc despre tine, dar nu am făcut nimic altceva și nu-mi doresc să te alături ordinului sau să devii preot. Nu, nu doresc nicidecum asta.

— Dar atunci de unde vin aceste favoruri?

Chipul ei lipsit de viață s-a înroșit. A plecat capul și a început să-și frământe mâinile în poală, de parcă o dureau.

— Nu înțelegi? a întrebat ea. Este crud și greșit, dar, în nebunia mea, am dat cu siguranță de înțeles că țin la tine. Sunt supravegheată la fiecare pas, iar cineva a conchis că mi-ai putea pune în pericol liniștea. Așadar, înainte să fie prea târziu, caută să te facă inofensiv prin jurământul castității. Asta e tot ce se află în spatele propunerilor lor. Nimic mai mult.

Nu-mi venea să-mi cred urechilor.

— Vrei să spui că cineva bănuiește că te curtez ca să te iau de soție?

Ideea părea smintită și am pufnit în râs. S-a uitat la mine cu ochii ei negri, umbriți de tristețe, și s-a oprit din tremurat. Chipul său, plin de culoare cu câteva momente în urmă, nu mai era decât o mască cenușie acum. Sub privirea aceasta, râsul mi-a pierit. Brusc, mi-am dat seama că o jignisem nespus de mult. Ne uitam unul la altul și nu găseam nimic de spus să-i alin suferința. Nu voisem s-o rănesc.

— Da, da, mai bine să pleci, pentru că n-ai avut alt motiv să vii să mă vezi.

— Ghita, prietena mea, am râs fără să cuget, nu am vrut să te rănesc. Îți cer iertare că te-am suspectat fără motiv. De ce să lăsăm niște călugări sau familia ta să ne înstrăineze? Acum, că te revăd, mă bucur că am venit. Eram atât de abătut și aveam nevoie de un prieten cu care să stau de vorbă. Dacă nu te superi, aș vrea să rămân cu tine o clipă.

— Sunt urâtă, mi-a răspuns ea, iar diferența de vârstă dintre noi nu e naturală. În realitate, averea mea e un blestem

și mă tem că-ți va aduce și ție ghinion. Ești tânăr, celibatar, iar râsul tău jignitor nu demonstrează nimic. Nimeni în toate mințile nu va crede că-mi cauți prietenia doar din cauza persoanei mele, ci vor crede că ai alte gânduri. Cum aș putea să cred și eu altceva?

I-am luat mâna zâmbind.

— Nu vreau nimic de la tine și îți jur că nu am intenția să te cer de soție ca să pun mâna pe averea ta, cum se pare că bănuiesc cei care ne urmăresc. Totul e bine între noi, atunci.

Și-a tras mâna. Era palidă.

— Nu mă atinge.

S-a ridicat, s-a refugiat în spatele scaunului și a continuat:

— Speram să vii să mă vezi. Speram ca, în nepăsarea tinereții, să nu-ți dai seama ce cred alții că vrei de la mine. Acum știi și nu mai pot să te privesc în ochi fără jenă. Așa că pleacă. Lasă-mă până nu e prea târziu.

A lovit cu piciorul în podea și toate medalioanele i-au zăngănit, dar eram atât de iritat de rezistența ei, încât nu am vrut să mă las izgonit.

— Liniștește-te, Ghita. În curând vei scăpa de mine. Uniunea Bisericilor se apropie și nu voi mai avea de lucru în Florența. Îmi voi relua peregrinările și nu ne vom mai vedea niciodată. De ce să nu fim prieteni în timpul acesta scurt? Nu poate ieși nimic rău din asta.

S-a uitat la mine îndurerată și mi-a răspuns:

— Ce vrei de la mine? De ce mă chinuiești?

Însă apoi a reînceput să se prefacă, să chicotească fără rost, să sărute unul după altul medalioanele, să se roage cu voce tare. Nu am deranjat-o. Mă uitam la ea cu profundă compasiune. Mi-a aruncat o privire și a început să vorbească mai sacadat, mai încet. Treptat, s-a calmat, iar acum se uita la mine fără afectare. Din nou, parcă se ridicase o perdea de pe ochii ei și, concentrându-mă asupra lor, uitam de urâțenia ei și o vedeam doar ca pe o ființă apropiată.

— Slujitorul tău a vrut să-mi dea veșminte și bani, i-am spus eu. Nu mă cunoști îndeajuns încât să nu mă pui astfel la încercare? Dacă n-ai fi făcut asta, aș fi venit cu siguranță mai repede să te văd.

Mi-a aruncat o privire sinceră.

— Te-am văzut plângând pe Ponte Vecchio și lacrimile tale m-au tulburat. Astăzi te-am văzut râzând. Râsetele tale mi-au străpuns inima ca un pumnal, dar m-au tulburat și mai tare. Doar știi și tu ce ești, Ioannis.

Întrebarea ei m-a izbit. Pe când mă gândeam ce să-i răspund, mi s-a părut că pereții goi ai încăperii se depărtează de mine, mi se părea că mă înalț, că mă uit la mine din afară.

— Ce sunt eu? am rostit. Lumea a îmbătrânit, totul a fost deja gândit, inimile celor mai înțelepți nu se mai uită decât spre trecut, căutând alinare. Lumea nu mai este luminată decât de amurg, iar omul care gândește nu mai are un viitor în acest loc epuizat și răvășit de războaie și sete de putere. Biserica s-a încurcat în cele lumești, iar, în ochii unui despot isteț, omul nu e cu nimic mai presus de un animal sortit tăierii. Ce sunt eu atunci în această lume fără speranță? Ce sunt? Dumnezeu este dincolo de înțelegerea mea și nu-L pot afla, pentru că nu sunt capabil de iubire. Din cauza asta, sunt prizonier în timp și spațiu. Lumea lipsită de speranță, a finitului, e singura mea casă. Însă cea mai mare nenorocire e că nu mă mulțumesc cu atât, nu mă mulțumesc. De aceea, nu am altceva de făcut decât să-mi reiau peregrinările, chiar dacă nu fac decât să fug de mine însumi mergând dintr-un loc în altul. Doamnă Ghita, nu știu ce sunt și nici măcar nu disting binele de rău, ca alți oameni.

— Există îngeri ai luminii și îngeri ai întunericului, mi-a spus ea. Tu nu ești un înger al luminii.

— Flecăreli de femeie, i-am întors-o. Nu sunt decât un om și în asta stă blestemul meu.

În jurul meu, totul continua să se depărteze și era ca și cum celula aceasta cu ziduri de cărămidă se umplea de limpezimea orbitoare a lumii.

— Prea bine, dacă tu vrei asta. Pe moment, mă aflu în vârful unui munte înalt, de unde văd zidurile Florenței, turnurile aurite și dealurile scăldate în lumina violetă. Văd cum aurul și bunurile lumești pot face viața mai ușoară și o voce îmi zice: „Toate acestea ți le dau ție dacă accepți să fii un simplu om".

Mi-am revenit din visare și i-am privit altfel chipul cenușiu, ochii negri și degetele descărnate.

— Ești tu ispita mea? am întrebat. Știu că am ceva ce atrage femeile, deși asta îmi repugnă și niciodată nu m-am gândit să profit. Însă tu ai fugit după mine și, dacă te-aș atinge cu răceală, cu egoism, pentru că iubirea îmi lipsește, atunci poate te-aș sminti și mai tare. Poate te-aș atrage chiar într-o căsătorie și ți-aș lua averea. Dar, Dumnezeule, ce folos aș trage din asta? N-aș face decât să mă condamn la același iad ca tine și aș înălța în jurul meu o închisoare la fel ca aceea la care te condamnă bogăția.

Se holba la mine cu gura întredeschisă și niște spumă i-a apărut la colțuri. Un licăr roșiatic se zărea în ochii ei.

— Cel puțin ești onest, tânăr chipeș, a spus ea. Fără îndoială, ești onest. Însă, în realitate, nu e nevoie să mă sminteşti și mai tare decât sunt. De când te-am văzut, un foc s-a aprins în mine și mă arde până în străfunduri. De ce să mint? Te cunosc și văd bine că încerci să fii cinstit față de tine și față de mine.

Deodată, s-a apropiat de mine, mi-a prins capul între mâinile ei tremurânde și l-a strâns ca și cum ar fi vrut să mă posede, neîndrăznind să mă atingă altfel. M-a ținut așa o clipă, cu atâta ardoare, atâta patimă, încât am început și eu să tremur. Și-a slăbit apoi strânsoarea, mi-a dat drumul și s-a așezat iarăși pe scăunelul de lângă fereastră. Și-a lăsat mâinile să-i cadă în poală.

— Te spionează și servitorii tăi, bufon al lui Dumnezeu? am întrebat eu.

— Nu îndrăznesc. Au prea multe avantaje în slujba mea. Dacă vrei, pot să-i trimit de aici.

— Am cunoscut și eu dorința, doamnă Ghita, dar, după ce am satisfăcut-o, s-a transformat în orgoliu și am devenit și mai deznădăjduit. Din cauza ochilor tăi, a bufoneriei tale, sunt gata să fac tot ce pot pentru tine. Dacă vrei, plec imediat și nu mă mai întorc niciodată, ca să te eliberez de mine. Dacă însă preferi să-ți ofer trupul meu, o voi face fără să-ți cer nimic în schimb, dacă tu crezi că asta e soluția cea mai bună să-ți iei gândul de la mine. Alegerea îți aparține. În ceea ce mă privește,

nu doresc nimic, nu-ți cer nimic. Regret doar că ți-am ieșit în cale și te-am făcut să suferi.

— Da, da, a zis ea. E suferință, nu iubire, asta dacă iubirea nu e suferință. De ce a trebuit să dau tocmai de tine, cel asupra căruia averea mea nu are nici o influență? Altminteri aș fi scăpat de tine, mi-aș fi putut bate joc de tine la fel ca de toți ceilalți, și mai ales de mine însămi.

— Să râdem măcar, doamnă Ghita, am exclamat eu, pentru că Dumnezeu își bate joc la rândul lui de noi și ne face bufoni pe amândoi.

Am încercat să râd. Mi s-a alăturat cu râsul ei dureros, iar curând, fără nici o bucurie, hohoteam amândoi ca niște nebuni și nu ne puteam opri.

În cele din urmă, rămasă fără suflare din cauza râsului disperat, mi-a spus:

— Sunt mai în vârstă decât tine, Ioannis, și mai înțeleaptă, chiar dacă nu pare. Încă nu știu dacă îmi doresc sau dacă pot accepta darul pe care mi-l propui cu atâta generozitate. Însă cuvintele tale îmi fac mare plăcere, iar cât timp mai rămâi în Florența, aș vrea să te văd din când în când, poate și să-ți ating mâna, să-ți mângâi părul, pentru că nu sunt sigură că vreau mai mult. Totuși, pentru a face asta, trebuie să fim înțelepți ca șerpii, dar nevinovați ca porumbeii.

A stat pe gânduri o clipă și a continuat:

— Nu călugării mă sperie, dar, dacă rudele mele suspectează ceva, sunt în stare să plătească un om să te înjunghie în spate. S-au mai întâmplat asemenea lucruri într-un oraș atât de înflăcărat. Din acest motiv, ar fi mai bine să te fugăresc în văzul tuturor ca pe un cerșetor nerușinat și să-ți interzic să mai pui piciorul la mine în casă. Nu se va mira nimeni. Am mai avut accese de furie în trecut, iar acum mocnesc în mine asemenea sentimente violente, încât nu va fi greu să mă prefac.

Mi-a atins mâna, mi-a zâmbit și chipul îi era aproape frumos, ca și când gheața adunată în timpul anilor se topise brusc.

— De crezi că poți trăi o săptămână fără să mă vezi, în câteva zile voi trimite bucătăreasa și un slujitor să-mi pună la punct casa de la țară, unde intenționez să mă mut cât timp ține canicula. Fac asta în fiecare an și nu-mi iau decât sclava

cu mine, pentru că pot avea încredere în ea, deși mă urăște. Dacă într-adevăr reușesc să rezist o săptămână fără să te văd și speranța îmi ajunge, atunci vinerea viitoare strecoară-te noaptea pe ușa de la grădină. Ai mare grijă să nu te vadă careva, e în interesul tău. Dacă vii, voi fi acolo să te aștept.

— Cu plăcere, i-am răspuns zâmbind.

— Ce fericire să aștept ceva cu nerăbdare! a exclamat ea și și-a încrucișat mâinile. E mai mult decât merit, așa nebună cum sunt. Așteptarea e cu siguranță cea mai mare fericire a omului, iar împlinirea unei dorințe nu corespunde niciodată cu durerea dulce a așteptării. Nu cred că intenționez să-ți accept darul, dar îmi e suficient să te văd, să te mângâi cu mâinile mele, dar să nu te supăr prea tare cu urâțenia mea. Vai, Ioannis, de aceea e mai bine să ne vedem în timpul nopții, pe întuneric, ca să nu-mi vezi sluțenia și să-ți poți imagina cum arătam înainte de nenorocirea mea.

A încercat să zâmbească și m-a întrebat:

— Vrei să vezi cum arătam mai demult?

Fără să aștepte răspunsul, a deschis repede un cufăr și a scos un portret învelit în mătase. L-a dezvelit și mi l-a întins. Numai după ce-am văzut cât de frumoasă era, câtă veselă îndrăzneală avea în ochi, cum îl fixa cu privirea pe artist, sigură pe ea, ca și când toată fericirea din lume i-ar fi aparținut, numai atunci am înțeles amploarea nenorocirii ei. Parcă pictorul fusese și el uluit de albeața gâtului și umerilor ei, scoși în evidență de mătasea albastră a rochiei și de un colier din pietre prețioase de diferite culori. Buzele sale rozalii și moi erau întredeschise. Tinerețea ei era înfloritoare.

Uluit, mi-am dezlipit ochii de portret și m-am uitat la ea. Mă privea întrebător, strângându-și mâinile puternic. Acum, că văzusem portretul, recunoșteam în liniile buzelor și obrajilor ei amintirea îndepărtată a trecutului său îngropat, ca un jăratic ce mai scotea scântei.

— Dacă vrei, te voi vedea tot timpul așa cum erai înainte.

— Nu, a răspuns ea scuturând din cap, nu aștept o minciună caritabilă de la ochii tăi. Dacă mai eram la fel, atunci întâlnirea noastră nu ar fi avut nici o valoare. Încearcă doar să-mi

suporți urâțenia și nu te uita la mine prea des. Dar te voi aștepta, Ioannis, te voi aștepta cu nerăbdare.

Se temea că petrecusem prea mult timp la ea acasă, așa că am jucat scena pe care a propus-o. A început să strige la mine tot mai tare, să lovească și cu piciorul. Și-a strigat servitorul. Așa furioasă și cu medalioanele zăngănind la fiecare mișcare, părea într-adevăr o vrăjitoare înspăimântătoare. Printre țipete întrerupte de chicoteli, i-a poruncit servitorului să mă dea afară din casă și i-a interzis să mai lase vreodată înăuntru un cerșetor atât de nerușinat. Slujitorul s-a bucurat să mă înșface brutal și am început și eu să urlu, să înjur, să-mi cer iertare, până când m-am pomenit în patru labe în praful de pe stradă. Am fost imediat înconjurat de o mulțime de spectatori care strigau, râdeau și mă arătau cu degetul. Poarta s-a trântit, dar, o clipă mai târziu, doamna Ghita a deschis-o din nou și mi-a aruncat două monede de argint, implorându-l pe Dumnezeu s-o ierte că cedase mâniei, dar interzicându-mi iarăși să mai dau pe-acolo. Spre fericirea mea, l-am recunoscut pe unul din călugări în mulțime. Mi-am scuturat coatele și genunchii, am luat banii și i-am pus în pungă. M-am retras, plângându-mă oamenilor de asprimea și capriciile doamnei așa-zis pioase. Nu mi-a fost ușor să joc această scenă umilitoare, dar mi-am spus că avea să-mi facă bine să mă înjosesc în fața oamenilor.

Duminica următoare, reprezentanții grecilor și ai papei s-au reunit în biserica Sfântul Francisc pentru a elabora și redacta textul final al decretului uniunii. Cardinalii nu erau pe deplin mulțumiți, pentru că ar fi dorit să obțină concesii și mai mari de la greci. Papa însă pricepuse că e inutil să se certe în continuare cu privire la formulări. Fiecare zi îl costa sume fenomenale, iar părinții care continuau să se întâlnească la Basel cu încăpățânare îl puseseră sub acuzare cu intenția de a-l înlocui. Trebuia să pecetluiască uniunea și să obțină astfel o victorie morală în fața Conciliului de la Basel. Împăratul l-a informat și el că grecii nu mai pot face alte compromisuri și că trebuie să se gândească la poporul său și la ce putea acesta accepta. De aceea, voia ca formularea cu privire la poziția papei să fie cât se poate de vagă. Papa Eugeniu i-a liniștit pe cardinali spunându-le:

— Nu știu ce le-am mai putea cere grecilor, deja am obținut tot ce am cerut.

A adăugat că, dacă mai rămâneau diferențe doctrinare, era oricând posibil să le elimine discutând față în față.

În acea zi dogoritoare de duminică, în biserica aceea ce ajunsese să-mi fie așa de familiară, nu-mi venea să cred că, după atâtea certuri, atâta neîncredere reciprocă și divergențe aparent insurmontabile, uniunea Bisericilor nu mai era decât o chestiune de dictare, traducere, acord asupra formulărilor. Ca prin vis, l-am auzit pe cardinalul Traversari începând să citească propunerea latinilor. Sagundino a pregătit o versiune în greacă, pe care Bessarion a retușat-o:

— „Eugeniu, episcop, slujitor al slujitorilor lui Dumnezeu pentru o veșnică mărturie. «Să se veselească cerurile și să se bucure pământul!» Căci a fost înlăturat zidul din mijloc care separa Biserica apuseană și Biserica răsăriteană și au revenit pacea și înțelegerea.“[1]

Nimeni nu a tresărit când a fost citit pasajul care cerea ca toți cei ce poartă numele de creștin să se bucure împreună cu Biserica mamă.

— „Căci, iată, Părinții apuseni și răsăriteni, după acel timp foarte îndelungat de neînțelegeri și despărțire, expunându-se la primejdii pe mare și pe uscat și învingând toată oboseala, au venit plini de bucurie și de zel la acest sfânt sinod ecumenic din dorința sfintei uniri și ca să restaureze vechea dragoste; și ei și-au atins scopul. Căci, după o cercetare lungă și obositoare, cu ajutorul Sfântului Duh, au realizat această preadorită și preasfântă unire. Cine ar putea deci să mulțumească după vrednicie pentru binefacerile lui Dumnezeu? Cine nu ar rămâne uimit în fața bogăției milostivirilor dumnezeiești? A cui inimă, fie ea chiar de piatră, nu se va înmuia de o milostivire dumnezeiască atât de mare? Într-adevăr, aceste lucruri sunt

1. Versiune în limba română după Ștefan Alexe, „Sinodul de la Ferrara-Florența (1438-1439) și participarea Bisericii Ortodoxe Române“, în *Ortodoxia*, anul XLI, 1989, nr. 4, pp. 26-28, reluată și în Marius Telea, *Un patriarh apologet – Ghenadie al II-lea Scholarios*, Deva, Editura Emia, 2005, pp. 159-162. Traducerea a fost adaptată pentru a respecta cronologia evenimentelor din roman.

dumnezeieşti, nu descoperiri ale neputinţei omeneşti. Ţie laudă, Ţie mărire, Ţie Ţi se cuvine mulţumire, Hristoase, izvorul milei, care ai dăruit un bine atât de mare Miresei Tale, Bisericii universale, şi ai arătat în vremea noastră minunile milei Tale ca toţi să vestească minunăţiile Tale. Într-adevăr, mare şi dumnezeiesc dar ne-a dăruit nouă Dumnezeu şi am văzut cu ochii ceea ce mulţi înainte de noi, deşi au dorit, n-au putut să vadă."

Aceasta nu era decât introducerea, iar reprezentanţii grecilor nu au vrut să facă observaţii, dar acum, că intram în miezul problemei şi abordam ceea ce fusese disecat pe parcursul unui an şi jumătate, ei au devenit încordaţi şi mai atenţi, aplecându-se ca să audă mai bine. Nu pot tăgădui, şi eu ascultam cu cel mai mare interes formularea definitivă pe care cardinalul o citea lent, subliniind fiecare cuvânt:

— „Căci reunindu-se latinii şi grecii în acest venerabil şi sfânt sinod ecumenic, s-au străduit şi unii, şi alţii cu mare zel ca, împreună cu alte puncte, să fie discutat cu toată grija şi cu o cercetare asiduă şi acel articol despre dumnezeiasca purcedere a Sfântului Duh. După ce am adus în faţă mărturii din Dumnezeiasca Scriptură şi foarte multe dovezi din Sfinţii Părinţi răsăriteni şi apuseni, unii spunând că Sfântul Duh purcede de la Tatăl şi de la Fiul, iar alţii spunând că purcede de la Tatăl prin Fiul, toţi înţeleg acelaşi lucru exprimat prin cuvinte diferite, grecii au afirmat că ceea ce spun ei, că Sfântul Duh purcede de la Tatăl, nu o zic cu intenţia de a exclude pe Fiul, ci pentru că li se părea lor că latinii afirmă că Sfântul Duh purcede de la Tatăl şi de la Fiul ca de la două principii şi două suflări, de aceea s-au abţinut să spună că Sfântul Duh purcede şi de la Tatăl, şi de la Fiul. Iar latinii au afirmat că ei spun că Duhul Sfânt purcede de la Tatăl şi Fiul nu cu intenţia de a nega că Tatăl este izvorul şi principiul întregii Dumnezeiri, adică al Fiului şi al Sfântului Duh; sau că, dacă Duhul Sfânt purcede de la Fiul, Fiul nu-l are de la Tatăl; sau că ei spun că sunt două principii şi două suflări; ci ca să arate că este un singur principiu şi numai o singură suflare a Sfântului Duh, după cum au afirmat până acum. Iar pentru că din toate acestea reiese unul şi acelaşi înţeles al adevărului, în cele din urmă au căzut de acord în acelaşi sens şi în acelaşi spirit şi s-au înţeles cu sfânta şi lui Dumnezeu plăcuta unire care urmează

mai jos. Așadar, în numele Sfintei Treimi, al Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, având aprobarea acestui sfânt sinod ecumenic din Florența, hotărâm ca acest adevăr de credință să fie crezut și să fie primit de toți creștinii și astfel toți să mărturisească că Duhul Sfânt este veșnic de la Tatăl și Fiul și că esența Lui și ființa subzistentă le are totodată de la Tatăl și de la Fiul și că purcede de la amândoi în mod veșnic, ca de la un singur principiu și dintr-o singură suflare. Declarând ceea ce spun Sfinții Părinți și învățători, că Sfântul Duh purcede de la Tatăl prin Fiul, ajungem la aceeași înțelegere că prin aceste cuvinte se arată că și Fiul este la fel ca și Tatăl, după greci, cauza, iar după latini, principiul existenței Sfântului Duh. Și pentru că pe toate câte sunt ale Tatălui, Tatăl însuși le-a dat Fiului Său, Unul Născut la naștere, în afară de a fi Tată, acest fapt, purcederea Duhului Sfânt de la Fiul, Fiul însuși îl are veșnic de la Tatăl de la care S-a și născut din veșnicie. Hotărâm iarăși că explicația acelor cuvinte *și de la Fiul* a fost adăugată la Crez în mod legal și rațional pentru a face mai clar adevărul, din cauza unei necesități atunci urgente".

Grecii s-au întunecat la chip, dar nu au spus nimic. Victoria Bisericii noastre era atât de deplină, încât unii dintre scribi se foiau ca și când ar fi vrut să izbucnească în strigăte de bucurie. Recunoscând legitimitatea adaosului, grecii s-au retras complet, iar înfrângerea lor era grozavă. Au urmat explicațiile privitoare la pâinea euharistică, iar în ceea ce privește purgatoriul, pentru a evita orice neînțelegere, latinii au explicat în felul următor:

— „Dacă cei care se pocăiesc cu adevărat și mor în dragostea lui Dumnezeu înainte de a fi săvârșit roade vrednice de pocăință pentru cele ce au păcătuit ca și pentru cele ce au omis, sufletele acestora sunt curățate după moarte prin pedepse curățitoare; ca să se ușureze ele de astfel de pedepse, le sunt folositoare ajutoarele credincioșilor vii, adică jertfele liturgice și rugăciunile și milosteniile și celelalte fapte de credință care se obișnuiesc să se facă de către credincioși pentru alți credincioși, după rânduielile Bisericii".

Vigilența a scăzut din nou când decretul a asigurat că sufletele neprihăniților îl contemplă pe Dumnezeu, unele mai limpede decât altele, după vrednicia fiecăruia, pe când sufletele

acelora care mor în starea de păcat capital actual sau numai în păcatul strămoșesc coboară îndată în iad, unde vor fi pedepsite în funcție de fapte. Aceste aspecte nu au fost dezbătute, iar grecii considerau că nu pot să discute punctele pe care Biserica romană le cunoștea mai bine decât Biserica lor. Bessarion îmi spusese că ei tratează lucrurile acestea într-o manieră mai spirituală și mai simbolică decât Biserica latină.

A rămas la final chestiunea cea mai dificilă și decisivă pentru papă. Numindu-se la începutul decretului doar „episcop, slujitor al slujitorilor lui Dumnezeu", a vrut să dea dovadă de smerenie și să arate că nu caută propria slavă, totuși, cerea recunoașterea primatului papal. După toate certurile din ultimele săptămâni, s-a ajuns la formularea următoare:

— „De asemenea, hotărâm că Sfântul Scaun apostolic și arhiereul roman dețin primatul în toată lumea; că acest arhiereu roman este urmaș al Fericitului Petru, corifeul Apostolilor și adevăratul locțiitor al lui Hristos și capul întregii Biserici și că este tatăl și învățătorul tuturor creștinilor și lui, prin Fericitul Petru, i s-a dat de către Iisus Hristos puterea deplină de a paște, de a conduce și de a guverna Biserica universală după cum se conține în Sfânta Scriptură și în scrierile Sfinților. Pe lângă aceasta, reînnoind și ordinea păstrată în canoane a celorlalți venerabili patriarhi, hotărâm ca patriarhul Constantinopolului să fie al doilea după preasfințitul papă al Romei, al treilea să fie cel al Alexandriei, al patrulea să fie cel al Antiohiei și al cincilea să fie cel al Ierusalimului, fiind păstrate adică privilegiile și drepturile".

După citirea textului latin, a fost citit cel al grecilor și a venit rândul latinilor să se asigure că grecii nu strecuraseră vreun cuvânt ambiguu care se îndepărtează de spiritul textului inițial. Din cât am înțeles, ambele texte erau cât de conforme se putea ținând cont de limbile diferite, iar cel puțin purcederea Duhului Sfânt era atât de minuțios și de limpede explicată, încât nimic nu mai era lăsat în voia interpretării.

Decretul era rodul unei munci interminabile și nimeni nu mai voia să dezbată termenii, iar grecii au promis să-l prezinte împăratului lor și și-au exprimat dorința arzătoare ca acesta să-l aprobe. Canicula devenise insuportabilă. Când cele două

delegații s-au despărțit, cardinalul Cesarini m-a luat deoparte și m-a rugat să-i urmez pe greci și să aștept decizia împăratului, pentru că nu putea sta liniștit până nu se încheia toată afacerea. Eram deja prieten și cu arhiepiscopul Isidor, în măsura în care un simplu scrib putea fi prieten cu un înalt demnitar al Bisericii, iar Bessarion mă trata ca pe propriul fiu. Așadar, reprezentanții grecilor nu au avut nimic de obiectat și m-au luat cu ei să ascult la ușă. L-am găsit pe împărat pe jumătate dezbrăcat, tolănit în foișorul din grădină împreună cu câinii săi, în timp ce slujitorii turnau continuu apă pe acoperiș ca să-l mai răcorească. Se pare că băuse iarăși prea mult vin cu o noapte înainte, pentru că avea ochii umflați și se plângea că-l doare capul. Și el era însă foarte curios să vadă varianta finală a acordului, așa că nu s-a sustras de la obligațiile sale. A cerut vin și fructe pentru episcopi și a luat hârtia. De-abia a citit primele cuvinte, că s-a și enervat, strigând că trebuia să apară și numele lui în antet sau să fie scos cel al papei. A continuat să citească bombănind și bând vin. Chiar dacă renunțase la ceremonii din cauza caniculei și a propriului confort, nu i-a poftit pe episcopi să se așeze. Câinii le adulmecau gambele și le molfăiau poalele robelor.

— Nu au avut nici un drept să adauge ceva la Crez, a protestat el. Știm asta și o știu și ei, dar să acceptăm de dragul păcii.

A scos iarăși un strigăt după ce a revenit la text.

— Nu, nici nu încape discuție! Papa nu-și poate revendica prerogativele pe baza scrisorilor adresate predecesorilor săi de către Sfinții noștri Părinți, indiferent de cum i s-au adresat din curtoazie. Nu voi aproba niciodată această formulare. S-o elimine sau s-o modifice, altfel ne vom întoarce acasă fără să fi rezolvat nimic.

Bessarion a încercat să spună că toți își doresc nespus ca uniunea să fie proclamată lunea următoare, de sărbătoarea Sfinților Petru și Pavel, însă împăratul era de neclintit.

— Am lăsat deja să treacă două zile de Paște, a spus el. Aceste două aspecte trebuie lămurite și nu vreau ca papa să-și justifice autoritatea prin intermediul Sfintei Scripturi. Prerogativele și puterea lui să fie definite de ce-au decis sfintele concilii la vremea lor!

A aruncat hârtia și Bessarion abia a reușit s-o apuce înaintea câinelui tărcat. La sfatul lui, m-am grăbit la mănăstirea Santa Maria Novella să-l anunț pe cardinalul Cesarini de obiecțiile împăratului și să-l îndemn să-i ceară o audiență care să-i permită să le respingă. La mănăstire, am avut marea onoare de-a fi primit în biroul papei, unde aștepta împreună cu cardinalii Cesarini și Traversari să afle dacă uniunea putea fi într-adevăr proclamată deja din ziua următoare. Obrajii lui erau și mai supți. Se zice că nu înceta să se roage și să postească de zile întregi. Avea o strălucire întunecată în ochi și nici urmă de sudoare pe chip. I-am povestit repede despre obiecțiile împăratului și despre încăpățânarea cu care a aruncat hârtia în colții câinelui, de unde o salvase Bessarion.

Papa s-a mâhnit profund și a zis:

— Să-i apară numele în antet, dacă asta îi face plăcere, sunt chiar dispus să-l numesc fiul meu iubit și să-i înșir pe toți patriarhii și reprezentanții lor, nu are nici o importanță. Însă scrierile Sfinților Părinți și epistolele trimise de ei Sfântului Scaun sunt cea mai bună și mai convingătoare dovadă a primatului papal în Biserica de dinainte de schismă. Totul este iarăși interpretabil dacă ne referim numai la deciziile primelor concilii. Trebuie așadar să discutăm și să tot discutăm, iar eu, unul, nu mai pot.

Pierzându-și răbdarea, a ridicat brațele și a strigat:

— Doamne, Dumnezeule, ai milă de slăbiciunea mea și dă-mi putere de dragul Fiului tău, Iisus Hristos! Dă-mi mie harul Duhului Sfânt să trec și de această încercare! Nu pentru mine însumi, nu pentru gloria mea, ci pentru Sfânta Biserică. O singură Biserică, un singur conducător, un singur păstor, nu asta a fost voința Ta când i-ai dat Sfântului Petru cheile împărăției cerurilor?

După ce s-a rugat, și-a recăpătat sângele-rece și i-a trimis numaidecât pe cardinali să-l găsească pe împărat și să-i propună următoarea formulare: „Eugeniu, episcop al Romei, slujitor al slujitorilor lui Dumnezeu pentru o veșnică mărturie, de acord în toate cele care urmează cu multiubitul nostru fiu, Ioan Paleologul, ilustrul împărat al romanilor, împreună cu reprezentanții venerabililor noștri frați patriarhii și cu ceilalți membri ai Bisericii apusene". Însă nu a vrut să renunțe la fundamentul patrologic

al prerogativelor pontificale, deoarece interpretarea articolelor de credință se baza și ea pe scrierile Părinților.

Era extenuat. Mi-a permis să-i mai sărut o dată încălțările, mi-a pus mâinile pe creștet și m-a numit un fiu bun.

Timp de încă trei zile, am continuat să alergăm între reședința împăratului și mănăstirea Santa Maria Novella. Era nemaipomenit de cald, iar grecii le reproșau latinilor că împiedică uniunea, pe când aceștia aruncau toată responsabilitatea asupra împăratului. Eram iarăși despărțiți de ură. În cele din urmă, papa a fost nevoit să adauge la definiția poziției sale în Biserică următoarea precizare: „...după cum se conține și în decretele sinoadelor ecumenice și în sfintele canoane". Acest *quemadmodum etiam*[1] reprezenta o înfrângere zdrobitoare pentru el, dar grecii au acceptat în schimb să publice o declarație comună, după semnarea acordului, în care să admită că, în conformitate cu învățăturile Sfântului Ioan Gură de Aur, credeau că pâinea și vinul sunt preschimbate în trupul și sângele adevărate ale lui Iisus prin cuvintele consacrării și că numai în aceste cuvinte divine se află toată forța capabilă de această transformare. Nu au dorit să treacă explicația în textul decretului uniunii ca nu cumva să se facă de rușine. S-ar fi putut înțelege că fuseseră de altă părere până acum, că nu crezuseră, ci avuseseră nevoie de epicleză, rugăciunea rostită după cuvintele consacrării, pentru ca transsubstanțierea să aibă într-adevăr loc prin intervenția Duhului Sfânt, numai în trupul celor credincioși.

Astfel, a avut loc un miracol cu adevărat incredibil. Într-o dimineață de joi, ne-am strâns cu toții la Biserica Sfântul Francisc pentru a scrie pe cel mai bun pergament textul definitiv al decretului uniunii. Grecii voiau ca cei mai buni caligrafi ai lor să scrie textul, pe cel în greacă, la stânga, iar pe cel în latină, la dreapta. Trebuiau apoi să-și semneze propriul text, iar latinii, pe al lor. Împăratul urma să autentifice textul grecilor cu sigiliul său de aur, iar papa Eugeniu, pe al latinilor.

După ce ambele texte au fost verificate încă o dată pentru conformitate, caligraful s-a pus pe treabă și a terminat până după-masă. Cuprinși de o veselă nerăbdare, delegații greci și cardinalii noștri conversau despre Platon, Plotin și despre scrierile

1. „După cum (se conține) și în" (lat.).

anticilor. În ceea ce ne privește pe noi, scribii latini, nu mai aveam de gând să-i sâcâim pe grecii arțăgoși șușotind cuvântul *Filioque*, ci eram foarte precauți.

În cele din urmă, copistul a împins scaunul, s-a ridicat și a prezentat textul impecabil scris, astfel că și latinii au izbucnit în strigăte de admirație. Cardinalul Traversari s-a apucat să-l citească de curtoazie pentru ca Cesarini să-l poată compara încă o dată cu textul aprobat. Ajungând însă la ultimele cuvinte, vocea i s-a stins brusc, chipul i s-a înroșit de furie și, apucându-l pe caligraf de guler, a strigat:

— Ce înșelăciune e asta?

Se pare că acest caligraf adăugase cu de la sine putere cuvântul „toate" la fraza referitoare la drepturile patriarhilor, astfel că acum textul era „păstrându-și toate privilegiile și celelalte drepturi". Nu era nicidecum o încurcătură, pentru că adăugase același lucru în ambele texte. Deci putea fi bănuit că făcuse asta în urma unei înțelegeri secrete cu grecii și că tocmai din cauza aceasta ceruseră ei ca textul să fie copiat de caligraful lor.

Grecii au încercat să ne liniștească:

— Ce contează un singur cuvânt?

— Răbdare, răbdare, să nu ne enervăm, a spus la rândul său cardinalul Cesarini. Trebuie să facem o nouă copie. Mare pagubă dacă ne prinde noaptea.

Grecii au spus atunci că nu sunt de acord. Fie textul rămânea așa, fie nu-l semnau. Într-o liniște încărcată de mânie înăbușită, s-au regrupat și s-au retras în celălalt capăt al bisericii. Scribii își testau cuțitele pentru pene. Nervii erau întinși la maximum și un singur cuvânt ar fi fost suficient ca să izbucnească o luptă.

Din moment ce grecii țineau cu dinții de el, era clar că acest adaos nu le era indiferent. Cardinalii s-au sfătuit în șoaptă și au ajuns la concluzia că, prin acest adaos, se înțelegea că patriarhii își păstrează drepturile de guvernare din timpul schismei, drepturi care trebuiau transferate papei, în spiritul acordului. În consecință, cardinalul Traversari a încheiat ședința și i-a poftit pe toți să plece. Grecii au ieșit din biserică urlând:

— Nu vom semna, nu vom semna!

Numai Bessarion a rămas tăcut. S-a îndepărtat cu capul plecat, precum un câine sfios. După ce au plecat toți, cardinalul

Cesarini a izbucnit în lacrimi de supărare și dezamăgire. Era limpede că grecii vor să recunoască numai formal primatul papal și că intenționează să păstreze toate prerogativele patriarhilor pentru a rămâne o Biserică într-o Biserică, în ciuda uniunii.

Totul părea să eșueze din nou în ultimul moment. Am izbucnit cu toții indignați și am început să-i acuzăm pe greci de înșelăciune și viclenie, iar unul din cardinali a ajuns chiar să declare că aceștia mințiseră vorbind de uniune și că era mai bine să renunțe la semnarea acordului blestemat și toată ocara să se îndrepte asupra lor.

Grecii s-au închis în casele lor. Nu s-a întâmplat nimic în ziua următoare. Ne încerca un sentiment apăsător, ca înaintea unei furtuni. Era vineri și, la căderea întunericului, m-am strecurat pe aleea din spatele grădinii doamnei Ghita, având grijă să nu fiu văzut. Am deschis poarta, am intrat și am tras cheia după mine. Noaptea era foarte neagră și călduroasă. Undeva în depărtare fulgera și tuna. Am găsit un perete pe bâjbâite, apoi și ușa foișorului din grădină. Am deschis-o și am auzit vocea tremurândă a doamnei Ghita:

— Tu ești, Ioannis?

Apoi i-am simțit mâinile într-ale mele. Mi s-a pus un nod în gât din cauza vanității, dar și a unei tristeți inexprimabile. Am luat-o în brațe și am sărutat-o. Tremurând și suspinând, mi-a răspuns la sărut și mi-a spus că sunt unicul, dragul ei. Nu mai exista decât mormântul aprins al patimii în care ne cufundam amândoi. Nici o putere de pe lume nu ne-ar fi putut opri în aceste clipe, nici pe ea, nici pe mine, nici rușinea, nici teama de pierzanie.

În timpul nopții, furtuna s-a iscat deasupra Florenței. Cerul și pământul păreau să se sfâșie și aveam impresia că se prăbușesc clădirile în jurul nostru. În lumina albăstruie a fulgerelor, ea și-a ascuns fața la pieptul meu și mi se părea că trupul meu și inima mea nu sunt decât cenușă. Aveam o singură dorință, și anume să fiu lovit de fulger, să mor fulgerat ca să nu mai trebuiască să mă trezesc dimineața.

Însă dimineața a venit și m-am trezit. Ea era culcată lângă mine, nemișcată. Nu căuta să ascundă nimic de mine, cu siguranță

era la fel de deznădăjduită ca mine și de aceea o simțeam atât de aproape. Îi contemplam chipul cenușiu cu dezgust și cu o tandrețe fără speranță. Trupul pe jumătate dezgolit era acela al unei femei de vârstă mijlocie și rămăsese alb și viu. În timpul nopții, la atingerea mea, înflorise cu nerușinare, însă priveliștea pielii lăsate, a venelor albăstrii nu-mi aducea acum nici o bucurie. O priveam cu groază, voiam să-mi înec pe veci dorința de-a atinge vreo femeie, până când i-am întâlnit ochii negri și cinstiți, iar ea mi-a spus:

— Iată ce-ai făcut din mine. Mă disprețuiești acum?

— De ce te-aș disprețui? Doar nu sunt mai bun decât tine.

Mi-am luat capul în mâini.

— Plăcerea simțurilor este o moarte lentă, i-am spus eu, iar voluptatea este un mormânt. Acum știu asta. Voi pleca din Florența, am adăugat eu după o clipă.

— M-ai atins ca să-ți omori carnea? a întrebat.

— Nu știu.

După o clipă, a continuat:

— Sunt închisă în același mormânt ca tine și viermii mă devorează. Acest vierme nu moare, acest foc nu se stinge și mi-e groază de mine și mi-e groază și de tine. Ai totuși milă și nu pleca încă.

— Nici o femeie n-a știut să-mi urmărească gândurile la fel ca tine, Ghita. De aceea suntem atât de apropiați. Dacă aș fi capabil de iubire, ai fi precum o parte din mine, o parte îngrozitoare, și cu siguranță te-aș iubi. Însă nu simt nimic în afară de răceală, egoism absolut și ură absolută față de mine din cauza aceasta. De aceea nu pot să mă aștept la milă, pentru că nu sunt milos nici cu mine însumi.

— Trupul, sufletul și spiritul meu strigă numai după tine și, de ești un înger al întunericului, am să cad cu tine în tenebre, nu-mi doresc mai mult.

M-am dus la ușă și am privit grădina. Ploaia o udase, iar stropii cristalini se prelingeau de pe frunzele copacilor, strălucind în lumina soarelui. Porumbeii albăstrii ciuguleau pe jos, iar cerul era imaculat și soarele învăluia totul într-o lumină proaspătă. Lumea aceasta finită pe care o vedeam nu era decât un mormânt, la fel cum era și trupul meu viu, doar un

mormânt supus legilor mormintelor. Însă, în dimineața aceasta, mormântul nostru era teribil de frumos în ochii mei.

Am stat cu ea trei nopți, fără să ies din casă. Era smerită și tăcută și n-o dispreţuiam când îi întâlneam ochii negri, plini de iubire. Dragostea noastră era imposibilă și lipsită de speranță, dar, când ea venea în întuneric lângă mine și mă căuta, mă lăsam în voia ei ca să-mi umilesc și ultima fărâmă de mândrie trupească. Nu știam dacă-i fac bine sau rău și nici nu voiam să mă gândesc la asta, însă ea mi-a spus că-i fac doar bine. Urâțenia ei nu-mi stârnea ura. Îmi era milă de nefericirea sa și nu mi se părea că facem un păcat, ci mai degrabă că dau dovadă de penitență și milostenie fiind bun cu ea, așa cum își dorea.

În același timp, decizia mea de a părăsi Florența devenea tot mai puternică și ea nu s-a împotrivit, înțelegând că e imposibil să mă rețină și că nu mai pot continua astfel.

— Dacă simți că ce s-a petrecut între noi e un păcat, ispășește-l așa cum crezi de cuviință și cum îți poruncește conștiința. Însă cel mai mare păcat ar fi să rămân în Florența și să continui să vin la tine. Totul ar deveni rutină și n-ar duce decât la dispreț reciproc. Dacă plec, putem să ne iertăm unul pe altul și să ne continuăm viețile.

Uitasem cât e de bogată, când m-a implorat să accept bani.

— Nu am altceva să-ți dau, mi-a spus ea. Vezi cât sunt de săracă, dar m-aș bucura să-mi spui că banii te ajută în peregrinările tale. Nu-mi dă pace gândul că ai putea avea parte de lipsuri și de dificultăți și că ai ajunge să te umilești în fața altora din cauza lipsei banilor.

Fără să spun ceva, am luat punga pe care mi-a întins-o și nici nu m-am uitat măcar în ea. Luni dimineață ne-am sărutat în semn de rămas-bun.

— Iartă-mă pentru tot, mi-a spus ea.

— Iartă-mă și tu, i-am răspuns eu și astfel ne-am despărțit.

Ajuns pe stradă, am văzut oameni în straie de sărbătoare mergând în număr mare spre catedrală. Surprins, am întrebat un trecător ce se petrece.

— Grecii au semnat. Slavă cerului, ferice de noi, aceasta e o zi fericită pentru toată creștinătatea!

În curte și pe străzile din zonă era plin de lume. Mitrele grecilor și latinilor se zăreau pe deasupra capetelor tuturor, îndreptându-se spre catedrală. Oamenii fluturau crenguțe și se salutau unii pe alții cu chiote de bucurie. Mi-am croit drum prin curte și gărzile papale m-au recunoscut și m-au lăsat să intru. Nu mai era nici un loc de stat jos, toată catedrala era plină. Printre fețele bisericești se aflau acolo și nobili florentini, toți pătrunși de solemnitatea evenimentului. Când papa și împăratul au intrat pe lectici, toată această adunare a început să cânte *Te Deum*.

Am avut șansa să aud decretul uniunii citit în latină de cardinalul Cesarini și apoi în greacă de Bessarion, după care atât grecii, cât și latinii au exclamat aprobator. Însă cuvântul „toate" rămăsese în text și, oricât mi-am sucit gâtul, n-am putut zări figura sumbră a lui Markos Evghenikos printre greci. După citirea decretului și chiotele de încuviințare, papa Eugeniu, înconjurat de cardinali, a ținut cea mai minunată slujbă văzută vreodată în orașul Florența.

Pentru mine totul era ca un vis. Aveam impresia că mă aflu deja departe, că nu mai sunt acolo. Mă străduiam să mă gândesc că aceasta e cea mai fericită zi a creștinătății din ultimul secol, că uniunea Bisericilor răsăriteană și apuseană avea să scoată țările occidentale din letargie și să pună capăt divergențelor Bisericii, să-i împace pe principi între ei, să călăuzească popoarele creștine în cruciada pe care aveau s-o poarte împotriva turcilor. Toate acestea nu însemnau însă nimic pentru mine. Cu ce mă ajuta dacă civilizația greacă înflorea și-i inspira iarăși pe vestici? Cântecele homerice erau moarte pentru mine, iar scrierile anticilor nu aveau cum să-mi elibereze sufletul din închisoarea trupului. Priveam la chipurile transfigurate de fericire. Episcopii greci și latini se sărutau frățește. Vedeam cum strălucesc aurul și argintul vaselor sfinte, broderiile de perle și pietrele prețioase ale veșmintelor bisericești, diadema cu pene a împăratului celui sobru și mândru, dar vedeam toate acestea numai ca să le spun adio.

În mijlocul acestei jubilații, Sagundino nici nu m-a întrebat unde fusesem și de ce îmi neglijasem munca. L-am rugat să-mi scrie un certificat care să ateste cunoștințele mele lingvistice

și activitatea de scrib al conciliului astfel încât statutul meu de străin să nu devină suspect în timpul viitoarelor mele călătorii prin Italia.

— Doar nu ai de gând să pleci! a exclamat el. Nu ai fost plătit și trebuie să așteptăm să plece grecii înainte să ne putem gândi la remunerație.

— Nu-mi pasă de plată, i-am răspuns. Nu o merit. Și iertați-mă, dragă doctore, pentru îndărătnicia și mândria mea.

Mă privea cu un aer trist și mirat în același timp, dar n-a mai încercat să-mi pună întrebări și s-a mulțumit să-mi redacteze un certificat splendid, în care mă recomanda tuturor oamenilor de ispravă. După aceea, mi-am luat rămas-bun de la toți colegii de serviciu, le-am împărțit hainele care-mi prisoseau și i-am dat maestrului Matteus niște bani ca să bea în sănătatea mea. Mai aveam destul pus deoparte, ca să nu mai spun de punga de la doamna Ghita. M-am întors încă o dată la mănăstirea franciscană și am dat totul primului călugăr care mi-a ieșit în cale.

— Împărțiți acești bani săracilor și cereți-le să se roage pentru mine.

A deschis punga de curiozitate și a scos un strigăt de uimire.

— Dumnezeule, sunt cel puțin o sută de florini aici! Nu pot accepta o asemenea sumă. Trebuie s-o duci priorului sau iconomului ca să te poată binecuvânta.

I-am lăsat însă punga și am plecat repede în drumul meu, păstrând numai câțiva arginți ca să nu ajung chiar din prima zi la mila altora. Nu mai aveam decât hainele de pe mine și cele trebuincioase pentru scris. Nu am vrut să mă încarc și cu volumul de Homer, așa că l-am dus celui care împrumuta cărți și l-am rugat să-l păstreze sau să-l vândă, dacă nu mă mai întorceam după el. Însă, printr-un capriciu al sorții, am zărit printre cărți o ediție în greacă a Evangheliilor. L-am rugat să mi-o dea în schimbul volumului stufos de Homer, iar el a acceptat bucuros târgul, crezându-mă nebun.

La căderea nopții, în timp ce focurile de artificii luminau Florența, am pornit pe un drum prăfos ce traversa colinele purpurii. Eram la fel ca la început, sărac și liber, dar această libertate era amară. În întunericul de pe dealuri, deasupra

unuia dintre cele mai mărețe orașe, luminat de artificiile roșietice, am căzut în genunchi și am strigat:

— Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine!

Însă numai întunericul mi-a auzit rugăciunea și nimeni n-a venit să mă scoată din mormântul meu. În cele din urmă, m-am aruncat la pământ și am început să plâng cu amărăciune. Inima îmi era înghețată, dar răsuflarea pământului mă pătrundea cu căldura sa. Țărâna avea milă de mine. Am adormit cu capul pe sânul singurei mele mame.

Din iulie până în septembrie, am străbătut Italia la întâmplare. În sfârșit, într-o zi senină de octombrie, am văzut în fața mea zidurile gălbui ale orașului Assisi. M-am oprit ca să las să treacă o lectică escortată de cai. Lectica s-a oprit și ea. Ghita a coborât, mi-a căzut la picioare și mi-a luat genunchii în brațe.

— În sfârșit te-am găsit, Ioannis, mi-a spus ea plângând, și nu mai blestem, ci îi mulțumesc Domnului.

Părul îmi crescuse și eram murdar, dar eram liber, nelegat de nimic. De aceea, i-am dat brațele la o parte și i-am zis:

— Nu am nimic de-a face cu tine, femeie, nu mă mai urmări.

— Știu tot ce-ai făcut, știu că ți-ai dat toate veșmintele și că ai împărțit banii săracilor, ți-ai vândut până și cărțile. Mi-a fost foarte greu să te caut, am luat-o pe urmele tale și în final te-am aflat. Nu mă mai poți respinge. Trebuie să te întorci și să te căsătorești cu mine, pentru că sunt deja gravidă în patru luni cu tine.

Mă simțeam de parcă m-ar fi lovit fulgerul. Pământul a început să mi se cutremure sub picioare, privirea mi s-a încețoșat. Știam că nu mai există scăpare. Obosit de umblat și de foame, mi-am pierdut cunoștința și m-am prăbușit în brațele Ghitei.

Doamna Ghita și-a strigat slujitorii s-o ajute, m-a bătut pe obraji, mi-a acoperit chipul cu lacrimi. Avea cu ea un preot franciscan, un om al legii, care adusese toate hârtiile și autorizațiile necesare. Când a sosit seara, eram deja căsătoriți în fața Domnului și în fața oamenilor, iar eu devenisem fără să vreau unul din cei mai bogați bărbați ai Florenței. Astfel s-au încheiat peregrinările mele în luna octombrie a anului 1439.

VII

Ioannis Peregrinus dei Bardi, Fiesole, ianuarie 1444, ca amintire efemeră și pentru a cere iertare în zadar.

Stimată doamnă Ghita dei Bardi, draga și respectabila mea soție. Când vei primi această scrisoare, eu voi fi deja departe și nu mă vei putea prinde din urmă. Am petrecut împreună mai mult de patru ani. În numele acestor ani, te rog să nu mă cauți, pentru că nici o putere lumească, nici o autoritate princiară, nici cele mai fierbinți rugăminți nu mă mai pot întoarce din drumul pe care am pornit. Dacă m-aș întoarce după ce am luat crucea, aș fi un criminal în ochii Bisericii și ai justiției lumești, dar mai ales în fața conștiinței mele.

După multă cugetare și numeroase îndoieli, am luat într-adevăr crucea și trebuie să-ți explic de ce. Îți datorez asta din cauza bunătății tale și a băiatului nostru, la care nu mă voi mai întoarce niciodată. În primul rând, te asigur că nu m-am înstrăinat de voi doi. Mă cunoști suficient de bine după acești ani petrecuți împreună și știi că nu e vorba de o simplă dorință de aventură sau de schimbare. Nu sunt nici bețiv, nici un destrăbălat nevoit să fugă de consecințele faptelor sale. Nu am risipit averea noastră astfel încât să nu am altă opțiune în afară de cruce. Nu sunt nici mezinul familiei, care vrea putere și glorie, nici unul dintre leneșii aceia de care oamenii vor să scape. Nu sunt nici un tâlhar care simte cum îi fuge pământul de sub picioare. Noi doi i-am batjocorit destul pe cei care au luat crucea, pe cei forțați s-o facă pentru că era singurul mod în care autoritățile sau familiile nefericite puteau să scape de ei! Conștienți de istețimea noastră, de luciditatea noastră, am înțeles prea bine amândoi că papa Eugeniu a propus această cruciadă numai din motive politice, văzând-o ca pe o metodă de a-și reface finanțele și de-a încerca să-i atragă de partea sa pe susținătorii din Franța și Germania ai lui Felix, celălalt papă. I-am sprijinit financiar proiectul ca să ne simțim buni creștini, să nu ne aflăm în conflict cu Biserica. Banii noștri ne-au scutit de îndeplinirea obligațiilor mai presante.

Ce-ar fi fost mai uşor decât să-i primim pe bunii părinţi în casa noastră frumoasă, aşa cum am făcut? Să le dăm să mănânce şi să bea, să le ascultăm binevoitor discursurile, să ne înscriem împreună cu alţii pe listă ca să ajutăm văduvele şi orfanii, să plătim subvenţii pentru misionari şi pentru construirea de altare, să dăm bani pentru mănăstiri şi instituţii caritabile, şcoli şi seminarii, Sfântul Mormânt şi fresce frumoase, da, am ridicat o biserică întreagă, nimeni n-a plecat cu mâna goală de la noi, toţi au primit mai mult decât au cerut, iar noi am stat acolo zâmbind, cu conştiinţa curată, privindu-i cum pleacă, am lăsat totul în mâinile Bisericii. Dar ce frumoasă generozitate când ai un izvor nesecat! Ce merit am avut noi, când averea noastră nu a prea scăzut după toate darurile acestea? Doar Biserica ne-a asigurat că darurile care ne erau oferite nouă în fiecare an de către bancheri în schimbul investiţiilor noastre nu reprezintă nicidecum camăta interzisă.

Nu doar Biserica a beneficiat de ajutorul nostru. Am oferit burse studenţilor sărmani şi oamenii învăţaţi ne-au binecuvântat, pictorii, sculptorii şi arhitecţii care ne-au fost pe plac au primit de la noi mai mult decât am stabilit iniţial. Dar să continuăm...

I-am susţinut din plin pe propovăduitorii cruciadei, deşi, ca cetăţean al Florenţei, nu aveam nici un motiv să-l simpatizez pe papa Eugeniu. Odată ajuns înapoi la Roma, şi-a încălcat fostele alianţe şi a creat altele, în defavoarea noastră. În schimbul a tot ceea ce a făcut pentru el în momentele sale cele mai dificile, Florenţa n-a avut parte decât de nerecunoştinţa sa. (Totuşi, nu vreau să spun că Florenţa l-ar fi ajutat dacă nu avea şi ea avantaje sau dacă ar fi trebuit să plătească un singur florin pe care să nu-l primească înapoi înzecit, într-un fel sau altul.)

Fără îndoială, îţi aminteşti cât de dezamăgit şi de copleşit am fost când uniunea Răsăritului şi Apusului a eşuat, ca şi când n-ar fi fost încheiată niciodată, deşi proclamarea sa în toată lumea creştină a fost sărbătorită cu mare triumf şi cu sunete de clopot pretutindeni. Conciliul de la Basel a reacţionat depunându-l din treaptă pe papa Eugeniu şi alegându-l în locul său pe bogatul duce de Savoia, care câştigase favoarea principilor.

Devenit văduv, acesta ajunsese pustnic și trăia retras pe malul unui lac din Geneva, împreună cu niște cavaleri care-i împărtășeau ideile. Nu cred că va reuși mai multe în rolul de papă, pentru că zvonurile spun că Aeneas Sylvius l-a lăsat deja și a vândut postul de secretar pe care-l ocupa în curia sa. În ceea ce-i privește pe principi, aceștia nu l-au recunoscut mai mult decât l-au recunoscut pe Eugeniu, pentru că interesul lor era să rămână neutri în fața unei noi schisme bisericești.

După ce s-a întors la Constantinopol și a constatat furia poporului său și neliniștea călugărilor, împăratul Ioan nici nu a îndrăznit să dea citire actului uniunii în catedrala Sfânta Sofia. Markos Evghenikos nu a fost pedepsit, ba dimpotrivă, Bessarion a fost cel persecutat. Rușii îl fugăriseră deja pe Isidor. Mulți dintre cei care semnaseră decretul se căiau acum, spunând că au făcut-o din cauză că împăratul le forțase mâna. Georgios Scholarios se căia atât de tare, încât s-a călugărit și s-a dus la mănăstirea Pantocrator sub numele de Ghenadie, cu singurul scop de a predica împotriva uniunii Bisericilor. Una peste alta, proclamația obținută cu atâta efort și muncă nu mai era decât o hârtie de prisos. Atâta efort pentru nimic! Din punctul acesta de vedere, suntem totuși de acord. Nu știu de ce repet toate acestea și de ce explic din nou, pentru că amândoi o știm. Știu cu atât mai bine cu cât am început să observ epoca pentru a fi la curent cu ce se întâmplă într-o lume care și-a recăpătat importanța în ochii mei.

În ciuda tuturor acordurilor de prietenie și asistență, papa Eugeniu nu ar ridica nici un deget pentru Constantinopol dacă nu ar fi și în interesul lui s-o facă. A decretat cruciada numai ca să arunce momeala țărilor și principilor. Dacă i se alătură, înseamnă că-i recunosc autoritatea și legitimitatea și întorc spatele Conciliului de la Basel și lui Felix. Acțiunea însă nu a stârnit prea mult entuziasm. Nu au luat crucea decât oameni precum cei pe care i-am pomenit înainte, și nu au făcut-o pentru a se supune lui Eugeniu, ci încurajați de victoriile lui Iancu de Hunedoara asupra turcilor.

Fie că entuziasmul își are sau nu loc în această lume a discordiei, ce-i drept este că regele Poloniei, Vladislav, căruia ungurii i-au oferit și ei coroana, se află deja departe, în Bulgaria,

împreună cu armata lui de cruciaţi, a cucerit multe oraşe şi a obţinut o victorie neaşteptată asupra turcilor. Nu numai că aceştia au fost înfrânţi, dar generalul lor a fost luat prizonier. Regele are sprijinul principilor Serbiei şi Valahiei, iar acest Iancu de Hunedoara e voievodul său. Cardinalul Cesarini călăreşte împreună cu el. Iarna îi forţează să se întoarcă în Ungaria, dar papa va pregăti pentru la vară o flotă care să se îndrepte spre Constantinopol. Prinţul Constantin o să atace din Moreea şi e sigur că înfrângerea sultanului îl va face pe prinţul Karamanului să se răscoale împotriva sa în Asia Mică. Sunt convins că trupe din toate ţările se vor alătura cruciaţilor la primăvară. Şi eu sunt entuziasmat de aceste veşti victorioase. Astfel, dacă am luat crucea, nu e pentru o cauză deja pierdută. Tu m-ai învăţat să iau în calcul avantajele şi dezavantajele, mi-ai dat suflet de negustor. Am luat crucea şi pe baza unor motive lumeşti şi, ţinând cont de toate eventualităţile, pentru a contribui la o cauză victorioasă.

Aşadar, cred – sau cel puţin sper din suflet – că primăvara viitoare va însemna şi renaşterea creştinătăţii. După ce turcii îşi vor pierde puterea, cum pare că se întâmplă, naţiunile occidentale unite vor găsi un puternic punct de sprijin în Constantinopol. Atunci nimeni nu se va mai putea îndoi. Falsul papă va cădea ruşinat, iar principii, nevoiţi să uite de neînţelegeri şi de certuri, se vor uni într-o măreaţă şi ultimă cruciadă pentru a elibera Sfântul Mormânt şi pentru a stabili împărăţia vestită de Hristos sub egida unei singure Biserici unite. Pacea va domni în toate ţările. O instanţă comună va rezolva toate certurile principilor. Trăim deja în nişte vremuri atât de luminate şi există deja atât de mulţi oameni educaţi peste tot, încât ura şi violenţa vor fi puse în lanţuri. Din această cauză am luat crucea.

Însă îţi aud râsul zeflemitor, Ghita. E timpul, îmi spui, să-mi scot capul din nori. Da, aşa e cel mai bine să fac. Nu cred nici eu, nu sunt sigur nici că sper; epoca noastră e mult prea obosită, prea crudă şi indiferentă, prea egoistă şi lipsită de speranţă. În ciuda tuturor lucrurilor, nimic de genul acesta nu se va întâmpla. Iar dacă ceva se va petrece, va fi ceva complet diferit, ce nu-şi poate nimeni imagina. Şi aş fi cel mai rău dintre blasfematori dacă fanatismul m-ar face să strig: Dumnezeu vrea

asta! Deşi am luat crucea, nu voi striga aşa ceva. Dumnezeu nu vrea nimic şi nu ştiu dacă se amestecă în treburile oamenilor. (Şi, de nu distrugi scrisoarea, şterge măcar aceste rânduri. Nu aş vrea să facă rău nimănui. Cred, Doamne, ai milă de necredinţa mea.)

De ce am luat atunci crucea, dacă nu am credinţă? Poate pentru a evita această întrebare îţi scriu atât de mult şi fără rost. Cu tine nu pot, nu vreau să mă prefac, pentru că vezi prin mine şi poate că mă cunoşti mai bine decât mă cunosc eu. Eşti mai în vârstă şi, în timpul nenorocirilor tale şi în iadul averii tale, mintea ţi s-a ascuţit, a devenit ca un bisturiu, care ne-a făcut de atâtea ori să sângerăm. Eşti mai deşteaptă şi mai ageră decât mine, de aceea te supui legilor lumii finite. Sau poate din cauză că eşti femeie, iar supunerea e isteţimea femeilor. Sau poate din cauza fiului tău. Aşa este, şi ar fi nechibzuit din partea mea să ţi-o reproşez. Numai datorită curajului şi intelectului tău căsătoria noastră a fost încheiată, iar eu n-am sfârşit undeva prin vreun şanţ, cu un pumnal înfipt în spate, acum patru ani.

Îţi mulţumesc pentru asta, fiindcă e limpede că am un destin de urmat. În cazul în care te întrebi dacă vă mai iubesc pe tine şi pe fiul nostru, din moment ce vă abandonez, află că vă iubesc pe amândoi atât cât sunt capabil să iubesc şi nu există nimic pe lume la care să ţin mai mult decât la voi doi. Însă trebuie să-mi împlinesc destinul pe care mi l-a hărăzit Dumnezeu. Deşi, ce ştiu eu despre Dumnezeu? Să spunem mai degrabă: trebuie să-mi împlinesc destinul care se coace în interiorul meu conform principiilor din mine.

Am studiat şi astrele în timpul acesta şi i-am ascultat pe maeştrii erudiţi. Toscanelli a fost invitatul nostru şi s-a bucurat de vinul nostru. Însă nu am citit nimic în stele, deşi acestea ar putea fi şi ele substanţe cugetătoare care speră la mântuire într-un fel conform cu principiile lor. Am aflat asta în scrierile lui Origene, dar chiar dacă gândurile stelelor ar fi o radiaţie ce ar ajunge până la noi şi ne-ar influenţa acţiunile, datele problemei mele nu se schimbă deloc. Niciodată nu aş putea spune ce depinde de mine şi ce depinde de astre, iar totul în mine se petrece în aşa fel încât pot răspunde eu însumi de

faptele mele. Amețitoare e libertatea astrelor, amețitoare e și propria-mi libertate, cum nu mă las legat de nimic. M-am atașat de tine și de fiul nostru, m-am atașat de frumoasa noastră casă, de fântână, de cărțile mele, de obiectele noastre de artă și de averea noastră, pentru că, nu neg, banii fac totul mai ușor aici, și de porumbei, de calul meu, de câinele tău, da, mi s-a atașat inima de toate, dar acum, când scriu aceste rânduri, acum că am luat crucea, acum nu mă mai ține nimic. Libertatea luminoasă din interiorul meu mi-l mărturisește pe Dumnezeu.

Îl cunosc pe Dumnezeu, dar nu cunosc nimic despre Dumnezeu. Dragul meu maestru de mai demult, doctorul Cusanus, parcurge Germania, merge din episcopie în episcopie, de la un principe la altul, de la un parlament la altul străduindu-se să facă pace, să soluționeze divergențele, să instituie armonia. Cardinalul Cesarini, căruia îi respect înflăcărarea, altruismul absolut și credința neclintită, a ales drumul cruciadei și acum călărește alături de Iancu de Hunedoara. Amândoi sunt convinși că îl slujesc pe Domnul în felul lor, însă, din punct de vedere lumesc, nu-l slujesc decât pe papa Eugeniu. Nici eu nu am idee în ce fel îl slujesc alegând calea cruciadei, dar libertatea alegerii mele mi-l dovedește pe Dumnezeu.

Credința plebei este nechibzuită, iar omul de rând nu va putea niciodată să priceapă adevărurile dumnezeiești. Astfel am gândit, astfel ți-am mărturisit și ție. Odată cu filosofia grecilor, s-a încetățenit la Florența ideea exotericului și a esotericului, a unei învățături deschise celor ignoranți și uneia rezervate inițiaților. Sunt chiar și oameni ai Bisericii care își potolesc îndoielile lăuntrice agățându-se de această doctrină și aranjând ideile lui Platon după modelul creștin.

Acum, că îl știu pe Dumnezeu, știu că nu e imposibil să se fi făcut Cuvântul om, să fi trăit printre noi, să fi suferit, să fi murit, să fi înviat a treia zi din morți și să fi trimis Duhul Sfânt la discipolii săi. Nu, nu este nimic imposibil în asta. Ba dimpotrivă, devine lesne de înțeles și rațional, acum, că îl știu pe Dumnezeu și îl mărturisesc. Gândul că nu există mântuire în afara Bisericii este însă o invenție a oamenilor. Nebunesc e și gândul că secretele dumnezeiești ar putea fi închise în temnița cuvintelor. Să se alăture muritorilor de rând acela care nu

pricepe nimic altceva, dar eu, unul, nu pot să nu înțeleg mai mult. De aceea, nu există mântuire pentru mine dacă această mântuire nu se petrece în mine însumi. Și de lucrul acesta mă îndoiesc.

Dumnezeu s-a făcut om, dar nu s-a făcut filosof și nici nu și-a căutat discipolii printre învățații din vremurile acelea. Ceea ce i-a învățat pe oameni i-a învățat prin pilde pe care și cei mai simpli dintre ei le pricepeau. Nici o filosofie nu poate face dumnezeiescul rațional, iar tot ceea ce putem spune despre Dumnezeu nu putem spune decât prin parabole. Acesta este rezultatul tuturor lecturilor care mi-au chinuit mintea: adevărul divin este atât de simplu, încât și cel mai neînzestrat îl poate înțelege și adopta sau cel puțin crede. Eu însă nici nu înțeleg, nici nu cred. Din cauza aceasta, draga mea, am luat crucea. Nu din credință, ci din disperare.

Călugărul Bernardino a râs odată și m-a întrebat dacă, văzându-l cum apucă un cărbune încins fără să se ardă, aș crede. I-am spus că da, dacă l-aș vedea cu ochii mei.

— Atunci nu are sens să-ți arăt, mi-a spus el. Vezi și totuși nu vezi, crezi și totuși nu crezi.

Am auzit mai târziu că a ajuns la Roma și că, în prezența multor martori, a ținut cărbuni încinși în mână și într-adevăr nu a pățit nimic. Mulți spun că este un sfânt.

Ghita, am luat crucea ca să plec la luptă pentru Hristos și împotriva necredincioșilor. Iată cărbunele încins pe care-l iau în mână ca să văd dacă mă arde.

Însă asta nu e decât pe jumătate adevărat și mă cuprinde disperarea că nu pot să-ți explic. Să nu-ți imaginezi totuși că, luând crucea, fug de o căsătorie pe care oamenii o consideră împotriva naturii și nepotrivită. Am trecut de mult peste bătaia de joc și peste umilință. Din moment ce tu ai avut puterea să le suporți, de ce nu aș putea și eu? Doar am prieteni la Florența și sprijinul lui Cosimo, care e căsătorit cu mătușa ta. Am călărit adesea alături de Piero și i-am ascultat pe filosofi în compania celor mai mari oameni din Florența fără să mai fiu disprețuit de cineva. De ce aș fugi tocmai acum de această căsnicie? Dacă aș fi altul, capabil să se mulțumească cu această lume mărginită, aș trăi cu tine, aș trăi fericit. Însă tu nu mai

ai nevoie de mine, îl ai pe fiul tău, care îți umple viața, la el te gândești mai întâi, abia apoi la mine, și la tine în cele din urmă. Nu cred că am comis o nedreptate față de tine plecând. La urma urmei, se prea poate să mă și întorc.

Din cauza mea a trebuit să plec. Din cauza acestei îngrozitoare neliniști care crește în mine și care nu-mi dă pace. Iartă-mă dacă sunt obosit de o viață bogată și prea îmbelșugată. Iartă-mă dacă am obosit să râd și să cânt, cu flori pe cap, amețit de vin, înconjurat de prieteni. Iartă-mă dacă am obosit să citesc poezii și idei filosofice. Iartă-mă că nu am suficientă iubire încât să trăiesc cu tine până la sfârșitul zilelor noastre.

E mai bine și pentru fiul nostru să nu fiu aici. Nu-i servește la nimic să i se amintească din ce alianță nepotrivită s-a născut. Este un Bardi și va sosi momentul să-și ocupe locul cuvenit în oraș. Oferă-i o educație bună, să învețe și greaca pe lângă latină. Învață-l să călărească și să tragă cu arcul și nu te preocupa prea mult de sănătatea lui ca nu cumva, din cauza iubirii prea mari ce i-o porți, să-l faci prizonier și să-l împiedici să-și dezvolte abilitățile. Plătește-i un profesor bun când împlinește șase ani. Binecuvântează-l din partea mea. Nu-și va aminti prea multe despre mine. Nu ții minte mare lucru la trei ani. Știu din experiență.

Nu-ți face griji pentru mine, Ghita. Gândește-te și tu că nu am fost decât o umbră, un vis în calea ta. Nu am de gând să-ți mai scriu, pentru că așteptarea scrisorilor nu face decât să înrăutățească durerea despărțirii. Mergi înainte cu viața ta așa cum e ea acum. Dumnezeu a săvârșit un miracol dându-ți un copil. Ești bogată, liberă și, mulțumită fiului tău, fericită. Nu mai ai motive să te temi de oameni, pentru că simpla existență a băiatului tău te ocrotește. Este un Bardi și averea ta îi va reveni lui. Astfel, și familia ta te va proteja după ce plec, mai bine decât am putut-o face eu. Dacă stai să te gândești sincer, plecarea mea este o ușurare pentru toată lumea. Soluția ideală pentru tine, pentru fiul tău, pentru mine însumi.

Sincer îți spun, să nu-ți faci griji în privința mea. Am douăzeci și cinci de ani și sunt în floarea vârstei. Ca să compensez pentru statul degeaba, în ultimii ani am început să fac exerciții fizice. Știu să călăresc, să mânuiesc arcul și sabia și să trag

cu arma. Plec la drum în condiții mai bune decât mulți alții. Am cumpărat și bilete la ordin plătibile la Veneția sau Buda, deoarece știu că nu m-ai ierta dacă aș pleca fără suficienți bani la mine.

Cine știe, poate că sunt un bufon al lui Dumnezeu fiindcă pornesc în cruciadă. Te asigur totuși că într-o bună zi tot aș fi plecat. Fiecare trebuie să-și plătească datoria lumească, dar, plecând din proprie inițiativă, vreau să rup lanțurile spațiului și timpului. Dacă nu era cruciada, poate că aș fi plecat în Africa sau în India. Însă aș fi plecat. Este zadarnic să te îngrijorezi. Cel puțin cruciada dă un sens acceptabil plecării mele, așa încât nu trebuie să-ți fie rușine cu mine, ci, dimpotrivă, te poți arăta mândră de evlavia mea în fața oamenilor.

Mă opresc aici cu scrisul. Mă cunoști mai bine decât oricine altcineva. Mormântul nostru este frumos, dar cred că mă vei înțelege dacă rostogolesc lespedea de la intrare, dacă încerc încă o dată să ies din el. Rămas-bun, soția mea, Ghita, și salută-l pe băiatul nostru din partea mea.

În vara anului 1444, după ce delegația turcă venită să încheie pacea a plecat din Ungaria, mă aflam în cortul cardinalului Cesarini, punându-i în ordine hârtiile și pradă unei neliniști dureroase. Deodată, pământul s-a cutremurat și strigătele au început să răsune în tabără. Cutremurul a fost atât de puternic, încât m-am aruncat pe burtă și mi-am înfipt ambele mâini în țărână. După ce a trecut seismul, pământul a fost iarăși zguduit, de data asta de tropotele cailor. Pânza de la intrarea cortului a fost dată la o parte, făcând loc unui om straniu. Era înalt, închis la ten și chipeș. Cuirasa îi strălucea ca argintul. Am început să tremur sub focul privirii lui.

— Ce poftești de la mine, domnule? am întrebat.

Mi-a răspuns cu voce melodioasă și limpede:

— Nu pe tine te caut. Îl aștept pe stăpânul tău, cardinalul Giuliano Cesarini.

Am aranjat pernele și i-am arătat un loc de șezut, dar nu am îndrăznit să-i cer să stea jos. Nu a spus nimic despre cutremur. Sub privirea lui pătrunzătoare, mi se părea că mă micșorez,

că-mi pierd toată vlaga. Mă îndepărtam de mine și conștiința îmi plutea ca și când aș fi fost pe punctul de-a ațipi.

— Ce poftești de la mine? am mai întrebat o dată.

— Astăzi nu pe tine te caut, a repetat el, dar ne vom reîntâlni la Varna.

Am tresărit. Trebuie că avea informații despre planurile secrete ale armatei, acum inutile din cauza tratatului de pace semnat de rege cu turcii.

— Cruciada e moartă din născare, i-am zis eu. Nu vom ajunge niciodată la Varna.

— Ne vom întâlni la Varna, a spus el încă o dată.

Ceva mă împiedica să-i mai vorbesc. M-a cuprins o groază inexplicabilă. Purta o sabie lungă și, din cauza pânzei de cort date la o parte dinapoia lui, tot corpul părea să-i emane o lumină stranie. Câteva clipe mai târziu, cardinalul Cesarini, aprins la față, a intrat în cort strigând:

— Ioannis, Ioannis, băiete! Regele Vladislav a depus jurământ!

Abia apoi l-a observat pe musafir. S-a oprit și s-a îndreptat pe loc. Comparând chipul său frumos, cuprins de focul ce-i ardea în vene, cu cel al străinului neobișnuit, mi-am dat seama că seamănă destul de mult. Fără să se salute, stăteau față în față și se priveau. Cu ochii la el, cardinalul Cesarini mi-a atins brațul și mi-a spus încet:

— Lasă-ne singuri, Ioannis.

Am ieșit. În tabără, oamenii erau ocupați să îndrepte corturile dărâmate de cutremur. În depărtare, slujitorii încercau să prindă caii care fugiseră. Un gol parcă se căscase în mine. M-am dus la negustorul ambulant și i-am cerut vin să beau. Un cavaler burgund pe care-l cunoșteam s-a apropiat râzând. M-a salutat și mi-a spus:

— În curând vom pleca și ne vom strânge la graniță. De acolo, vom porni în marș în numele lui Hristos, având în vedere că turcii au avut timp să evacueze orașele din Serbia la care au renunțat în tratatul de pace. Vom petrece Crăciunul următor la Constantinopol și nu în munții înghețați ai Balcanilor, ca anul trecut.

— Cum e posibil? Regele Vladislav și despotul Serbiei au trădat sfânta cauză a crucii. Au jurat pe Biblie să respecte pacea, la fel cum au făcut și turcii pe Coran.

— Evident că nu e decât o stratagemă de război, ne-am alarmat degeaba. Doar ești prieten cu cardinalul Cesarini. Nu știi că l-a eliberat pe rege de jurământ în numele papei și a arătat că un cuvânt dat necredincioșilor e neînsemnat?

— Iar Iancu de Hunedoara, omul ungurilor? Doar a spus în repetate rânduri că forțele noastre sunt prea mici, iar ajutorul țărilor occidentale prea neînsemnat. Principii și-au încălcat promisiunea, iar papa Eugeniu a folosit în interes propriu zeciuiala strânsă pentru cruciadă. Mai bine o pace rea decât un război bun, așa a spus acel Iancu de Hunedoara, iar el, cel puțin, nu poate fi bănuit că e prieten cu otomanii.

— Pentru ce aceste vorbe? m-a întrebat. Te temi? Lui Iancu îi vom oferi coroana Bulgariei și va fi mulțumit să pornească la drum. De ce nu strigi, de ce nu râzi, de ce nu te bucuri acum, când cruciada va deveni realitate și îi vom bate pe turci pentru totdeauna? Nu ai simțit cum s-a zguduit pământul când regele a pus iarăși mâna pe Biblie și s-a eliberat prin jurământ de toate armistițiile și tratatele de pace? Ai să vezi, vom ridica piramide spre slava lui Hristos cu craniile turcilor.

— Nu știu ce mă neliniștește, i-am spus. Nu mi-e bine, văd negru în fața ochilor.

A râs batjocoritor, dar m-am întors șovăitor la cortul cardinalului și m-am aruncat pe iarbă să aștept. Ziua se sfârșea, lăsând loc răcorii serii. În cele din urmă, vizitatorul a ieșit din cort. A trecut pe lângă mine fără să mă privească și a dispărut brusc în umbrele serii. Era ca și când nici nu existase.

Am pătruns în cort. La lumina lumânărilor, am băgat de seamă că fața cardinalului căpătase o paloare de ceară și picături de sudoare îi apăruseră pe frunte. Priveliștea aceasta îmi dădea fiori.

— Cine era străinul acela? am întrebat.

Mă privea de parcă nu m-ar fi recunoscut.

— În numele lui Iisus Hristos am susținut această cruciadă, a spus. Pentru slava preasfântului său nume am îndurat foamea și frigul și toate încercările campaniei. Pentru el, nu m-am

odihnit nici noaptea, nici ziua ca să-i împac pe principi și interesele lor contrare, să-i aliez împotriva necredincioșilor. Nu am căutat propria glorie. În războiul sfânt, am dorit doar să înec toată dezamăgirea pe care o simt în fața îngrozitoarei discordii ce sfâșie creștinătatea. Făcând astfel, oricare ar fi greșelile pe care le-am comis, nu se poate să mă fi înșelat și, chiar de-aș muri pe acest drum, aș muri în numele lui Iisus Hristos, singurul mod bun de-a muri pentru un creștin cinstit în această epocă blestemată. Nu, nu mă tem de moarte. Să mor în luptă împotriva necredincioșilor și în numele iubirii de Hristos e pentru mine fericirea supremă. De ce m-aș teme?

— Ce-ați pățit, cardinale? am întrebat.

Cu privirea fixă, și-a șters sudoarea de pe chip.

— Poate c-am vorbit prea mult proclamând sus și tare că țările occidentale vor sări în ajutorul Bizanțului. Însă Domnul mi-e martor, tot ce am spus, am spus cu bună-credință. N-aș fi crezut niciodată că promisiunile principilor sunt vorbe goale.

S-a ridicat brusc, și-a încleștat pumnii și, cu un gest amenințător, a strigat:

— În orice caz, flota unită a papei și a orașului Napoli a pornit deja pe mare. Albania s-a răsculat împotriva turcilor. Armata noastră e slabă, recunosc, dar Dumnezeu va da fiecărui om putere cât pentru o mie. Când corăbiile noastre vor ajunge de la Varna la Constantinopol, vom rupe în două Imperiul Otoman. Murad e sătul de războaie, fiul lui favorit e mort, iar el i-a cedat puterea lui Mahomed, care nu e decât un băiețandru. Convins că a încheiat o pace durabilă, a plecat să se odihnească la Magnesia. E ca și când Dumnezeu ar fi aranjat toate acestea ca să ne asigure o victorie decisivă. Crede-mă, după ce vom pătrunde în Bulgaria, tot poporul se va scula să dea jos jugul turcilor și se va alătura luptei sfinte împotriva necredincioșilor.

S-a oprit să-și tragă suflul, dar eu am insistat:

— Cine era bărbatul acela? Ce îndoială v-a semănat în suflet de vă agitați așa?

S-a calmat brusc și m-a privit ca și când s-ar fi dezmeticit. Zâmbind, mi-a spus surprinzător de senin:

— Te înșeli pe deplin, Ioannis, nu îndoială a semănat, ci certitudine. Într-adevăr, de ce să fiu furios? De ce să nu mă

bucur știind că drumul plin de mărăcini se apropie de sfârșit și că îl voi revedea la Varna?

Somnul din noaptea aceea m-a eliberat de orice neliniște. Mi-am reproșat că fusesem superstițios și, spunându-mi că visasem cu ochii deschiși, m-am alăturat pregătirilor de plecare la care toată tabăra participa cu entuziasm. În septembrie, am traversat Dunărea și am mărșăluit spre Nicopole fără să întâmpinăm nici cea mai mică rezistență. Conform acordului de pace, turcii evacuaseră țara. La Nicopole, Dracul, despotul Valahiei, ni s-a alăturat cu mii de călăreți. A făcut tot ce i-a stat în putință ca Vladislav și Iancu de Hunedoara să renunțe la campanie, spunând că suita care-l însoțea pe sultan la vânătoare număra tot atâția soldați câți aveam noi în toată armata. Iancu l-a făcut să tacă abia când l-a acuzat, în cele din urmă, de trădare. Acest Iancu era un soldat curajos și capabil, dar era crud. Ungurii masacrau toți turcii care le picau în gheare, fără ca el să-i împiedice, ba dimpotrivă. Se spune că în trecut, luptând împotriva otomanilor, punea ca prizonierii să fie pedepsiți sub ochii lui, în timp ce lua masa. Mi s-a spus totuși că, în această țară crudă și barbară unde toți se războiesc între ei, nu există milă.

Am pornit la drum, evitând munții și îndreptându-ne spre malul Mării Negre, mai exact către Varna, unde flota pontificală avea să ne întâmpine și să ne ducă la Constantinopol. Mi-am dat repede seama că bulgarii nu se bucură la vederea noastră și nici nu se înghesuie să ni se alăture împotriva turcilor. Credeam că văzusem moartea când ciuma răvășea Ferrara, dar ceea ce descopeream acum era moartea adusă de oștiri, toată distrugerea, toată cruzimea absurdă a războiului. Călăreții germani și burgunzi care luaseră crucea nu recunoșteau uniunea Bisericilor și-i tratau pe bulgari ca pe eretici. În ochii lor, erau mai răi decât turcii. Aceștia le lăsaseră creștinilor libertatea de a-și practica religia, însă cruciații noștri profanau, prădau și ardeau bisericile. Cei mai feroce îi masacrau pe preoții și pe călugării care ne rugau aprig să le cruțăm bisericile și credincioșii. Interdicțiile cardinalului Cesarini erau zadarnice și de multe ori m-am întrebat cum de Biserica putea acorda indulgențe în avans și promisiuni de mântuire unor soldați beți care

măcelăreau și violau și care, judecând după comportamentul lor, se alăturaseră cruciadei numai pentru a-și satisface instinctele cele mai josnice, pentru a jefui, pentru a se îmbogăți și pentru a-și împărți țările cotropite. Totuși, mi se pare că mulți dintre tineri comiteau atrocități numai din cauză că nu gândeau și urmau exemplul cel mai rău. Nu neg că se numărau printre ei și oameni pioși, care se alăturaseră campaniei împinși de o sfântă fervoare sau pentru că voiau să-și ispășească păcatele. Însă aceștia erau soldați foarte slabi, care nu făceau față dificultăților drumului. Mi-am dat seama de asta pe parcursul călătoriei, cu ocazia cuceririi a numeroase orășele, unde trupele de turci ni se opuneau zdravăn, fără să se teamă de moarte. Multe dintre orașe cedau însă fără luptă. La final de octombrie, am cucerit Varna și ne-am așezat tabăra în afara zidurilor, în așteptarea flotei. Opoziția slabă pe care am întâmpinat-o ne dădea iarăși speranțe.

După acest marș îndelungat, ne-am bucurat de două săptămâni de odihnă binemeritată. Dar pe mare nu se zărea nici o navă. Au apărut călăreți turci și ne-au atacat santinelele, iar neliniștea a pus din nou stăpânire pe noi. Întârziată de furtunile de toamnă, o corabie și-a făcut apariția în cele din urmă și ne-a adus vești de la căpitanul flotei pontificale. De la Adrianopol, marele vizir îi trimisese vorbă sultanului Murad, care renunțase la putere și se retrăsese la Magnesia, că soldații cruciați au încălcat pacea. De dragul statului, îl rugase pe acesta să ia din nou frâiele în mâini. Murad a strâns o armată în Anatolia, iar căpitanul, pentru a-l împiedica să ajungă cu ea în Europa, considera necesar să păzească Hellespontul cu flota sa. Ne-a îndemnat să pornim pe jos și să atacăm Adrianopolul, care nu era apărat decât de sultanul Mahomed, în vârstă de paisprezece ani, și apoi să ne îndreptăm, tot pe jos, spre Constantinopol.

Însă, în aceeași seară, am intrat în alertă din cauza unor licăre la orizont. Cât vedeai cu ochii, noaptea de noiembrie părea luminată de focurile unei mari oștiri. Iscoadele trimise de Iancu de Hunedoara s-au întors cu caii spumegând și bâlbâindu-se uluite. O imensă oaste turcească își avea tabăra nu departe de Varna. Cu puțin înainte de zori, un sclav creștin evadat a ajuns în oraș și ne-a spus că, în timp ce flota supraveghea

Hellespontul, locul de trecere obişnuit al turcilor, genovezii din Pera trădaseră cauza creştină şi îi ajutaseră să traverseze Bosforul în corăbiile lor, iar sultanul plătise un ducat de om. Armata sultanului număra patruzeci de mii de soldaţi, iar ienicerii au mărşăluit la fel de iute precum călăreţii, făcând o călătorie incredibilă spre Varna. Ai fi putut crede că e vrăjitorie, dar această oaste de fantome, care părea apărută din neant, era una din carne şi oase. Am fost cu toţii cuprinşi de o spaimă de nedescris.

Ne-am grăbit să aşezăm în cerc cele două mii de care ale convoiului nostru şi le-am legat unele de altele, aşa cum polonezii şi ungurii învăţaseră de la husiţii din Boemia. Ne-am baricadat în interiorul acestei fortăreţe, cu spatele la muntele de netrecut care se întindea până în mare. Flancul drept era apărat de zidurile oraşului, iar la stânga se aflau mlaştinile umflate de ploile de toamnă. După ce s-au sfătuit, cardinalul Cesarini, regele Vladislav şi Iancu de Hunedoara, faimosul voievod, au străbătut călare câmpia pentru a-i încuraja pe oşteni înaintea bătăliei iminente. Tunurile au fost coborâte şi prinse de afeturile lor de lemn. Ploile au lăsat loc unei zile senine, fără nori. Călăreţii au înălţat stindardul negru al ungurilor, steagurile Sfântului Gheorghe şi Sfântului Vladislav. Mătasea lor grea, care acum părea să fluture în apărarea noastră, ne dădea curaj.

Între timp, turcii şi-au strâns tabăra şi s-au pus în mişcare. S-au grăbit să sape un şanţ înaintea ienicerilor din prima linie, care se întindeau cât vezi cu ochii, şi să pună acolo nişte ţepuşe pentru apărare. După ce-am avansat în ordine, am văzut că turcii înfipseseră în pământ o suliţă, în vârful căreia atârna tratatul de pace, cu tot cu sigiliu. Când am ajuns suficient de aproape, i-am putut auzi pe turci cum strigă în mai multe limbi, făcându-ne trădători şi mincinoşi. A sosit însă după-amiaza şi nici o tabără nu a trecut la atac. Am tras doar câteva salve de tun, iar câţiva cavaleri mai neînfricaţi au ieşit în faţă să cheme căpeteniile otomane la luptă corp la corp.

Ne-am mai recăpătat curajul văzând că turcii nu au poftă să atace, deşi aveau avantajul numeric. Puterea noastră stătea în cavaleria grea, poloneză şi ungară, întărită de cavalerii germani

și burgunzi. În fața armăsarilor, a armurilor și stindardelor mândre, cavaleria ușoară a turcilor, cu armele sale ușoare și caii zbârliți, nu părea să fie un adversar prea formidabil. Nu credeam nici că ienicerii ar rezista unui atac din partea cavaleriei grele. Nu mai aveam răbdare să așteptăm, iar cardinalul m-a trimis să-l întreb pe Iancu de Hunedoara de ce amână începerea luptei.

— Îi cunosc pe turci și-mi cunosc oamenii, mi-a răspuns el, dar Dumnezeu mă cruță de preoți, care nu pricep nimic despre strategie. Dacă reușim să atacăm flancurile și să le îndepărtăm, îi putem înconjura pe ieniceri. Așadar, pentru numele lui Dumnezeu, e neapărat necesar să-i spui cardinalului tău că centrul trebuie să rămână pe poziție.

Cu un surâs, a aruncat o privire către călăreții săi și a strigat:

— Coroana Bulgariei e în vârful sabiei mele, iar în seara aceasta îmi voi alege paladinul dintre cei mai curajoși!

Și-a ridicat bastonul, iar cavaleria s-a pus în mișcare, armurile zăngănind puternic. În aceeași clipă, s-a iscat o rafală îngrozitoare de vânt, stârnind vârtejuri de praf și aruncând drapelele la pământ. Călăreții au dispărut în norul de praf. Simțeam cum se zguduie pământul. Mi-am întors calul și, trecând prin fața trupelor alertate care se uitau încolo și-ncoace, l-am văzut pe calul lui negru ca tăciunele pe străinul care venise să-l vadă pe cardinal. Impasibil, se uita la norul de praf stârnit de vânt. Cuirasa lui strălucea precum argintul. Amețeala, agitația și entuziasmul orb stârnite de bătălia care tocmai începea m-au făcut să-i strig cu veselie:

— Ne vom întâlni la Varna. Prezicerea ta s-a împlinit!

Am privit în urmă și am observat că mă urmărește. În apropiere de cardinal și de rege, și-a oprit calul și a rămas pe loc. După ce i-am transmis cardinalului Cesarini mesajul din partea lui Iancu de Hunedoara, i l-am indicat pe acel bărbat mândru, înconjurat de razele soarelui, și i-am zis:

— E și el aici. Iată că ne întâlnim la Varna, așa cum a prezis.

Cardinalul s-a uitat în direcția aceea și m-a întrebat:

— Cine?

În același moment, câțiva oșteni nerăbdători au înaintat și mi l-au ascuns privirii. Dezamăgit, nu am putut decât să spun că mi se păruse. Când Iancu de Hunedoara a pornit cu trupele sale, despotul Dracul și călăreții lui valahi au atacat celălalt flanc al turcilor. În scurt timp, lupta era dezlănțuită de ambele părți. Zgomotul armelor ajungea până la noi. Palid, fără stare, regele Vladislav mormăia în barbă că Iancu de Hunedoara vrea să-i fure victoria. Cu gâtul întins, caii nechezau și trăgeau de hățuri de parcă ne invitau și ei la luptă, iar unii călăreți, neputând să-și țină sub control entuziasmul, au descălecat să-și facă nevoile.

Pe o colină din spatele șanțului săpat de ieniceri îl vedeam pe sultanul Murad călare, înconjurat de generalii săi mândru înveșmântați. Din când în când, câte o săgeată făcea aerul să vibreze, dar cădea dinaintea noastră ricoșând de pe armura vreunui cavaler. Pe ambele flancuri, cavaleria otomană se retrăsese deja în mare parte și, în timp ce săbiile sclipeau și lăncile se frângeau de armuri, turcii păreau tot mai pregătiți să se retragă.

Apoi am avut cea mai amețitoare viziune pe care o poate avea cineva în luptă. Deodată, extremitățile frontului otoman s-au transformat și, în locul chipurilor, am văzut spatele călăreților luând-o la fugă. Într-un singur glas, mulți dintre ai noștri au scos strigăte de victorie. Cardinalul Cesarini, cu o expresie de bucurie extaziată, a ridicat ambele brațe către cer, iar regele Vladislav, nemaiputându-se abține, a dat ordinul de atac. Așteptarea care durase ore întregi a luat sfârșit brusc, cu un asalt furios. Calul meu a țâșnit și el, îl împungeam cu pintenii și răcneam fără să-mi dau seama. Săgețile șuierau pe deasupra capetelor noastre, căzând ca grindina. Ici-colo, câte-un cal cădea în genunchi, iar călărețul se prăvălea și el. Eram acum în fața șanțului săpat de turci. Oamenii și caii se aruncau care încotro. Într-o clipită, atacul nostru, care ar fi trebuit să-i împingă pe ieniceri, era înfrânt. Tunurile scuipau foc și fum asupra noastră. Vedeam fețe, brațe, capete sparte și agitam și eu sabia ca un nebun. L-am zărit pe sultanul Murad încercând să scape în timp ce rândurile ienicerilor cedau, împinse

de cavalerii în armuri de fier care își croiau drum către el. Însă unul din generalii lui i-a înșfăcat calul de hățuri și l-a împiedicat să plece. Oare surzisem din cauza tunurilor? Totuși, pentru o clipă s-a făcut liniște. Straniul călăreț se afla acum lângă mine pe calul său negru. Ceva mai în față, armăsarul regelui a căzut în genunchi, iar Vladislav a aterizat cu capul înainte tocmai în fața armelor ienicerilor. Am văzut cum un bărbat cu mustață lungă și-a pus genunchiul pe pieptul lui, i-a scos coiful și i-a tăiat capul cu iataganul. În același moment, cardinalul Cesarini a fost rănit la gât și la vintre și a început să urle de durere. Deja răsunau chiote în rândul ienicerilor, pentru că toți vedeau căpățâna însângerată a regelui în vârful unei sulițe, lângă parul în care era înfipt tratatul de pace pe care se jurase să-l respecte. Tot mai mulți cai și călăreți se prăvăleau în praf. Fără să-mi dau seama ce se petrece, am făcut stânga-mprejur împreună cu alți câțiva supraviețuitori și am pornit în galop, ținând de hățuri calul cardinalului Cesarini pentru ca acesta să nu cadă rănit în mâinile turcilor. Dăduse drumul armei și avea mâna încleștată pe coama calului. Chipul îi era pătat de sânge și lacrimi.

Armata noastră era în derută și ungurii fugeau spre cercul de care. Caii erau speriați și alergau de mama focului, dar deodată, cel al cardinalului a luat-o pe arătură spre mlaștină și a început să se scufunde, iar al meu m-a aruncat la pământ și a dispărut. Nu mai puteam face nimic pentru armăsarul care se scufunda, însă măcar am reușit să salvez călărețul. I-am dat jos coiful ca să oblojesc rana, dar era deja palid de moarte, cum pierduse mult sânge.

— Mi-a sunat ceasul, a spus el. Nu-ți face griji pentru mine, scapă tu dacă poți.

Câțiva călăreți valahi au trecut iute pe lângă noi. Apoi au venit și doi unguri care-și pierduseră caii și o luaseră pe jos. Am strigat după ajutor și le-am promis bani. Recunoscând mantia lui Cesarini, s-au oprit, s-au aruncat asupra mea și m-au pus la pământ. I-au dat lovitura finală cardinalului cu sabia, spunând că el e de vină pentru toate nenorocirile noastre, pentru că-l împinsese pe rege să-și încalce jurământul, pecetluindu-le astfel soarta. Înnebunit de furie, am început să-i blestem, dar

ei și-au continuat drumul spre pădure, unde sperau să găsească vreun cal.

Văzând că Cesarini și-a dat sufletul, i-am împins trupul în apă ca să nu fie profanat de turci. Am ridicat privirea și l-am văzut iarăși pe străinul acela frumos, cu zâmbetul lui ciudat.

— Ne întâlnim la Varna, a spus el.

— Într-adevăr, ne întâlnim la Varna. Dar cine ești?

— Data viitoare nu mă vei mai întreba asta. Dar fii fără teamă, mulți ani vor trece până atunci. Nu vei mai pune întrebări inutile.

Știam că nu voi putea uita niciodată surâsul acela straniu de pe chipul său întunecat și mândru. Deși simțeam gustul amar al înfrângerii, o curiozitate irezistibilă a pus stăpânire pe mine.

— Spune-mi, unde ne vom întâlni data viitoare?

— La Poarta Sfântului Roman, a răspuns el, la sfârșitul vremurilor.

Spunând asta, a dispărut iarăși ca prin farmec. Răspunsul lui nu m-a ajutat. Știam numai că ceasul nu-mi sunase încă. L-am binecuvântat pe fericitul cardinal Cesarini, care ar fi putut să moară de dezamăgire, mi-am aruncat cât colo sabia și mi-am scos armura. Am pornit pe jos spre turci.

Ienicerii i-au măcelărit cu ușurință pe ungurii ascunși între care. Dracul și cavalerii săi au fugit, iar Iancu de Hunedoara nu a avut de ales și și-a adunat trupele rămase, fugind și el, fără ca măcar să-și recupereze stindardul. A jurat totuși să se răzbune pe dezertor. Anul următor a condus o campanie împotriva Valahiei numai ca să-i ucidă pe Dracul și pe fiul său. Cunoscând țara și strategiile turcilor, acesta reușise să scape de ei, deși Murad și-a trimis cei mai buni spahii după el și a promis o mare răsplată celui care îi aducea capul lui.

Speranța creștinătății s-a spulberat pe câmpul de bătălie de la Varna. Din oraș până la mlaștini, câmpia era înțesată de cadavre. A doua zi, pe când corbii se roteau deasupra câmpiei, sultanul Murad s-a așezat pe o pernă mare în fața cortului său și a poruncit ca prizonierii să fie aduși dinaintea lui. Nu eram mulți, abia vreo trei sute de oameni răniți și sfârșiți. Mai

întâi, i-a ales pe călugări, preoți și cavaleri. Au fost puși să îngenuncheze în fața lui și li s-au tăiat capetele, chiar dacă mulți cavaleri au încercat să-i ofere averi frumoase în schimbul vieții.

Sultanul era scund și dolofan. Penele turbanului său și frumusețea straielor nu reușeau să-i ascundă chipul buhăit și melancolic. Nu părea foarte bucuros de victorie.

După ce i-a pedepsit pe trădători, așa cum ne-a explicat un dragoman, a întrebat cine vrea să mărturisească liber și din proprie voință că există un singur Dumnezeu și Mahomed e profetul său.

— Dumnezeu mi-a adus victoria, a spus el. Ați văzut cu ochii voștri cum zeii voștri falși v-au lăsat la ananghie. De aceea, nu e nici o rușine pentru nimeni să se lepede de zeii falși și să-l aleagă pe unicul Dumnezeu.

Ne-am uitat unii la alții. Mulți au început să șovăie, au lăsat privirea în pământ și au pășit înainte. Exemplul lor i-a încurajat pe cei mai slabi, iar în curând, vreo sută de oameni mărturiseau că Dumnezeul musulmanilor e mai puternic decât cel al creștinilor. Sultanul i-a dat pe mâna dervișilor pentru ca aceștia să-i convertească la islam. După ce au plecat, sultanul ne-a întrebat care din noi poate să evite sclavia cumpărându-și libertatea. Mulți negustori care se alăturaseră armatei s-au grăbit să susțină că breasla lor nu va ezita să-i răscumpere, iar tinerii care-i urmaseră pe cavaleri pe post de scutieri erau și ei siguri că familiile lor vor plăti pentru a-i elibera. Sultanul i-a lăsat în grija trezorierului ca să aranjeze sumele de plată. Văzându-se scăpat, un cămătar italian i-a dezvăluit dragomanului că slujisem ca secretar al cardinalului Cesarini. Pe toată durata campaniei, acest om se arătase foarte curios în privința mea, iar acum suspiciunile mele erau confirmate. Familia Bardi îl instruise să aibă grijă să nu mă întorc în viață din cruciadă.

A trebuit să îngenunchez dinaintea sultanului, în țărâna plină de sânge.

— M-am uitat la toate aceste cadavre pe care le punem unul peste altul pentru ca oasele lor să le amintească generațiilor viitoare de înșelăciunea și trădarea creștinilor și nu am văzut decât chipuri tinere. Dacă printre ele s-ar fi numărat măcar unul cu barbă căruntă, nu v-ați fi înhămat niciodată la așa nebunie.

— Fiecare din noi trebuie să-și plătească datoria lumească, am spus eu.

Ochii săi umflați și obosiți mă priveau cu prietenie. Și-a pus dragomanul să traducă:

— Adevărat grăiești. Va veni o vreme când oricine va putea călca în picioare și cenușa mea divină.

Nu m-a condamnat la moarte, dar m-a păstrat ca sclav, împreună cu doi sau trei tineri germani pe care voia să-i țină în slujba sa. În ceea ce-i privește pe ceilalți prizonieri, i-a vândut negustorilor de sclavi care-i urmau oastea.

Nu am fost maltratat și am avut ocazia să-l întâlnesc pe negustorul italian care mă trădase. Deși era foarte speriat, nu l-am învinuit și m-am mulțumit doar să-i spun:

— Puțini sunt cei care se vor întoarce acasă. Cincisprezece mii de cadavre împânzesc câmpul de luptă. Vei putea spune fără teamă că am fost omorât. Aici, nimeni nu mă cunoaște și nu am de gând să scriu la Florența să cerșesc răscumpărare. Mi-am ales din proprie voință calea. Cine sunt eu să mă răzvrătesc împotriva voinței lui Dumnezeu?

— Cu siguranță ești nebun, așa cum mi-au scris, a răspuns el. Dacă într-adevăr nu ai de gând să te mai întorci, aș putea mărturisi fără remușcare că ți-am văzut cadavrul pe câmpul de bătălie de la Varna. Așa te-am putea declara decedat în mod legal. Ca sclav al sultanului nu o duci mai bine decât un mort.

— Atunci ne-am înțeles, i-am spus.

Ușurat, a izbucnit în râs:

— Nu ești primul care fuge de nevastă, dar e prima oară când aud de un bărbat care preferă să fie sclav la turci decât să fie ținut în lesă de femeie. Din partea mea, îți doresc mult noroc. Să batem palma. Nu mi-a plăcut această sarcină, dar le datorez tot succesul meu florentinilor și cu siguranță îmi vor plăti răscumpărarea ca să pot mărturisi că ești mort.

Nu m-a înțeles totuși, dar de ce să încerc să-i explic, când nici eu nu pricepeam? Pot povesti numai ce am făcut, dar de ce am făcut-o, asta nu pot explica.

La ordinul sultanului Murad, capul regelui Vladislav a fost pus într-un sac de piele umplut cu miere și trimis la Bursa,

orașul sfânt al turcilor, unde sunt îngropați sultanii și familiile lor. A trimis danie la Mecca și douăzeci și cinci de armuri creștine frumos împodobite în Egipt. După întoarcerea la Adrianopol, unde se găsea curtea sa, a lăsat trupele la vatră pentru iarnă și a declarat, spre nemulțumirea ienicerilor, că a reînnodat pacea și urmează să renunțe iarăși la putere în favoarea fiului său Mahomed.

La Adrianopol, cazărmile spațioase ale ienicerilor se aflau în fața palatului, aproape de moscheea pe care Murad o ridicase și care includea și universitatea, și o bucătărie pentru cei nevoiași. Ca majoritatea europenilor, consideram că ienicerii sunt soldați plătiți ce constituie grosul armatei otomane. Desigur, știam că în fiecare an sunt recrutați un număr de băieți dintre popoarele creștine înfrânte de sultan. Aceștia erau convertiți la islam și învățați să mânuiască arme. Când împlineau vârsta necesară, primeau și leafă. Nu am înțeles însă de ce erau invincibili în luptă până când mi-am dat seama că sunt de fapt un ordin monastic musulman războinic. Asemenea călugărilor creștini, trebuiau să depună un jurământ de obediență absolută, de sărăcie absolută și de castitate absolută. Aveau obligații religioase, trebuiau să urmeze învățăturile unui hagiu și să respecte cele cinci rugăciuni zilnice. Deși la origine erau creștini, ca musulmani dovedeau mai mult zel decât înșiși turcii, fiind la fel de fanatici precum dervișii, care erau asceții cerșetori ai musulmanilor.

Salariul ienicerilor era mic, ei trebuiau să evite orice lux și să accepte un trai simplu. Rănile, bolile și bătrânețea le dădeau acces la o pensie pe viață, dar nu aveau dreptul să se căsătorească și erau nevoiți să-și radă barba în semn de celibat, precum făceau și călugării și preoții creștini. Puteau să-și lase mustățile, dar își rădeau și capul, păstrând numai un moț în vârful țestei, deoarece credeau că Mahomed îi va ridica de acesta direct în paradis după ce cădeau în luptă în numele islamului. Nici unul dintre ei nu putea învăța o meserie sau un meșteșug care l-ar fi distras de la mânuirea armelor. Petreceau zile întregi în curtea seraiului exersând lupta liberă, trasul cu arcul și mai ales folosirea sabiei. Săbiile lor erau făcute dintr-un oțel mai bun și mai rezistent decât cel din țările occidentale.

Ienicerii și-au exprimat deschis părerea, au strigat de supărare și și-au pus țărână în cap auzind că Murad, care timp de douăzeci de ani le adusese victorii atât de răsunătoare și care tocmai zdrobise încă o dată o oaste occidentală pe câmpul de bătălie de la Varna, voia să renunțe din nou la putere. Un băiat de paisprezece ani nu era în stare să-i conducă, urlau ei. Sultanul Murad, ținându-și fiul de umăr, s-a dus în mijlocul lor și le-a vorbit ca un tată copiilor săi. A arătat spre marele lui vizir cu barbă albă, Halil, care slujise trei generații de sultani.

— Vă ofer un tânăr șoim, a spus el. Cum va învăța să înșface prada dacă nu încearcă să-și întindă aripile?

Le-a mai zis și că făcuse destule și e sătul de războaie.

— Oferiți-mi odihna înțeleptului, dragii mei copii. Permiteți-mi să cultiv trandafiri și să ascult cântecul privighetorii în crângurile Ioniei, în compania învățaților și a poeților.

Cu un aer glumeț, a mijit ochii. Ienicerii au izbucnit în râs și au început să strige, unul mai tare decât altul:

— De vin ai tu poftă, bețiv bătrân, nu ne amăgești tu pe noi!

Erau obișnuiți să i se adreseze sultanului cu asemenea familiaritate. Totuși, s-au liniștit foarte repede și au fost de acord să-i jure loialitate lui Mahomed. Îl priveam cu colțul ochiului pe acest băiat atât de tânăr, care avea deja atâta putere, și n-am putut să nu observ că nu-i plăcea comportamentul ienicerilor și că se controla cu greu să nu dea frâu liber geloziei copilărești pe care o simțea față de tatăl său și de marele vizir. Slab și pipernicit, cu un turban prea mare pentru el, stătea acolo sub ocrotirea brațului tatălui său, ca un tânăr șoim printre ieniceri. Chipul lui măsliniu și ochii mari îi erau întunecați de mânie, iar nasul încovoiat era palid de iritare.

Straniu băiat, acest Mahomed. Din curiozitate, s-a apropiat de mine și mi s-a adresat în latină ca să-mi arate că știe această limbă. Nu a întârziat să treacă la greacă, pe care și-o însușise mai bine, și mi-a pus tot soiul de întrebări, atât despre evenimentele campaniei, cât și despre starea creștinilor. Mare mi-a fost uimirea când, cu un surâs ironic, mi-a recitat *Tatăl nostru* în latină ca să-mi demonstreze că ne cunoaște religia. Simțea evident nevoia să se laude cu erudiția sa, pentru că mi-a spus că mai știe arabă, persană și slavonă, care,

pe lângă turcă, era a doua limbă oficială a otomanilor. Fără îndoială, era un tânăr dotat și foarte dornic să învețe, dar ochii lui gălbui aveau ceva ce inspira neîncredere și nu-mi plăcea nici nasul său lacom. Era nemaipomenit de mândru și avid de glorie. Intuiția îmi spunea că Murad nu simte afecțiune adevărată pentru el, ci își amintește în continuare cu tristețe de Aladdin, celălalt fiu al său, care murise cu un an înainte. Se spunea despre Aladdin că întruchipase toate virtuțile. Fusese născut dintr-o uniune legitimă, în timp ce Mahomed era fiul unei sclave. Însă era mai bine să nu se vorbească despre Aladdin în fața fratelui său. Pe cât de binevoitor fusese cel dintâi, pe atât era Mahomed de ranchiunos. Era repede orbit de mânie, în timp ce Aladdin reușise să și-o stăpânească; era invidios, dar Aladdin fusese generos. Mahomed era mândru, orgolios și foarte dornic de glorie, în timp ce Aladdin, luând în considerare viitoarea sa autoritate, se pregătea pentru îndatoririle care veneau cu aceasta arătându-se la fel de bun cu cei mari și cu cei umili. Una peste alta, Aladdin părea să fi fost un sfânt. Fusese din toate punctele de vedere fiul tatălui său, pe când despre Mahomed puteai crede că nu e băiatul lui Murad.

La curte se aflau numeroși învățați greci, dar și medici și astrologi evrei. Unii trecuseră la islam, alții, ca mine, erau sclavi ai sultanului. Mă tot miram de bunăvoința pe care sultanul Murad mi-o arăta deja de ceva vreme, când am aflat că-i plăcuse înfățișarea mea și că vorbele pe care i le adresasem pe front îl inspiraseră să scrie un vers. Și mai uluit am fost să aflu că găsea rolul de poet la fel de important ca pe cel de monarh sau de cuceritor. Când nu se afla pe câmpul de bătălie, obișnuia să-i strângă în jurul său, de două ori pe săptămână, pe poeții și oamenii de știință care-i erau pe plac. Adesea, când era amețit de prea multă băutură, le făcea daruri excesiv de generoase, pe care nu le cerea înapoi a doua zi. Versul pe care i l-am inspirat m-a adus în bunele sale grații. De aceea, a poruncit să fiu învățat turcă și nu mi-a cerut să mă convertesc la islam. Soția sa, Mara, fiica despotului Serbiei, era creștină, iar sultanul dorea să aibă sclave creștine la curte. De altfel, atât creștinii, cât și evreii aveau dreptul să-și practice liber credința în imperiu.

Afecţiunea atrage afecţiune, simpatia atrage simpatie. Cu siguranţă c-ar fi trebuit să-l urăsc din cauza tuturor cadavrelor de pe câmpul de bătălie de la Varna, însă, de la bun început, moderaţia şi tristeţea chipului său în clipa marii victorii mi-au inspirat respect. Acest cuceritor era un pericol pentru întreaga creştinătate. Extinsese Imperiul Otoman, îl întărise, rupsese Constantinopolul de lumea occidentală, dar faţa şi ochii lui îmi arătau că e mai degrabă filosof decât războinic sau conducător. Avea un spirit de o mare anvergură şi era mai tolerant decât principii occidentali. Nu mi-am putut înăbuşi fericirea când am aflat că mă ia cu el în Magnesia. Mă bucura nu numai gândul că o să fiu bine tratat şi urmează să am un trai lipsit de griji în ciuda statutului meu de sclav, dar eram nerăbdător să aflu din ce motiv misterios renunţase la putere la mai puţin de cincizeci de ani. Eu însumi renunţasem la fericire şi la o avere nemaipomenită ca să-mi recapăt libertatea. De aceea, eram mai atras de el decât de oricare altă persoană şi voiam să elucidez motivele sale şi ceea ce voia de la viaţă.

Pe drum, ne-am oprit o vreme la Bursa, unde se aflau izvoarele termale în care sultanului îi plăcea să facă baie. Am văzut acolo moschei frumoase, băi, un munte cu vârful acoperit de zăpadă. Simţeam din ce în ce mai tare că pătrunsesem într-un univers nou. Sigur, cum eram creştin, am avut parte de insulte şi batjocură, dar mă simţeam din ce în ce mai liber. Renunţând la tot şi dedicându-mă căii alese, apucasem cărbunele încins. Eram unul din puţinii supravieţuitori ai bătăliei de la Varna. Mi s-a întărit convingerea că viaţa mea are un rost, pe care îl împlineam conform principiilor ce se dezvoltaseră în mine. Pe dinafară eram sclav, dar asta nu însemna nimic pentru mine. Chiar dacă primeam ordine, chiar dacă eram tratat cu dispreţ, în interior eram mai liber ca niciodată. Drumul îmi era înainte şi nu mai trebuia să aleg eu singur, pentru că eram condus către un ţel inevitabil.

La Bursa, sultanul a renunţat la alaiul său şi am continuat să călătorim spre primăvară, spre Magnesia. Obiceiurile lui erau simple. Îşi făcea rugăciunile împreună cu ceilalţi, iar când

mânca în aer liber i se întindea dinainte doar o față de masă din piele tăbăcită și folosea vase de lut, pentru că aurul și argintul erau interzise de Coran. Cu cât înaintam mai mult, cu atât era mai vesel. Caii mergeau la pas, iar el vorbea zile-n șir cu însoțitorii săi, filosoful Isaac și poetul Hamza. Într-o zi, după ce a mâncat, m-a chemat dinaintea lui și s-a uitat la mine cu atenție, ca și când voia să-și aducă aminte cu exactitate de ziua întâlnirii noastre pe câmpul de luptă de la Varna. Distrat, de parcă se gândea la altceva, m-a întrebat:

— De ce nu te supui voinței lui Dumnezeu? De ce nu devii musulman?

— Dumnezeu mi-a dat o cale, trebuie s-o urmez.

— Fericit om ești. Eu, unul, nu știu decât că universul este doar un fir de praf.

Am îndrăznit să spun:

— Domnul meu, ești cel mai uimitor om pe care l-am întâlnit vreodată. Ai renunțat la o putere imensă în floarea vârstei.

A zâmbit și mi-a zis:

— După vârsta de paisprezece ani, nu mai există fericirea copilăriei, iar după patruzeci de ani, omul pierde și consolarea iubirii. Așa spune poetul orb. De ce să simt încă durere și necaz în această lume a deșertăciunii, când aș putea să mă bucur bând vin în compania prietenilor mei?

Nu am îndrăznit să-i mai vorbesc, chiar dacă ghiceam în spatele surâsului lui tristețea nemărginită a fiecărei ființe efemere. Mi-a dat voie să plec și m-am alăturat celorlalți slujitori. Dornic să nu ies în evidență prea mult, m-am deprins încet cu limba și obiceiurile. Am ajuns în Magnesia. Cerul era senin, primăvăratic. Trandafirii plantați la ordinul sultanului erau în plină floare. Palatul era alcătuit din clădiri albe. După ce a urcat treptele, sultanul s-a oprit și a recitat zâmbind o poezie pe care o compusese în timpul călătoriei:

Dă-mi înapoi, paharnicule, vinul zilei de ieri,
Dă-mi lăuta să cânt, pregătește-mi inima pentru uitare!
Dacă viața-i o clipă, vreau s-o trăiesc în plăceri!
Dă-mi să beau până-n ziua în care

Necunoscuta mână străină
Cu pământul va amesteca pulberea mea divină.[1]

După ce a terminat de recitat, m-a căutat cu privirea și mi-a făcut cu mâna în semn de simpatie. S-a îmbăiat, a mâncat și apoi a început să bea cu favoriții săi. Sclavele au venit să-l distreze cu cântecele și dansurile lor. După ce s-a amețit, a început să împartă caftane și sume de bani. A pus să-i fie aduși câinii, i-a prins de după grumaz și i-a lăsat să-i lingă fața și gâtul, apoi l-a răsplătit pe îngrijitorul lor cu o mie de arginți. A pus să-i fie adusă și iapa albă preferată în sala de ospețe și i-a dat ovăz înmuiat în vin. În fața acestor nebunii și extravaganțe, sclavele și servitorii încercau să-i atragă atenția. Dar când s-a îmbătat de-a binelea, a devenit melancolic, privind în gol. Cu un gest, i-a alungat pe muzicieni, pe dansatoare și pe bufoni și a poruncit să i se citească poeziile poetului orb. În același timp, continua să șoptească versurile pe care le compusese el. Printr-un capriciu al beției și-a adus aminte de mine și m-a chemat în fața lui. S-a holbat la mine și mi-a spus:

— Crede-mă, nu există nici un Dumnezeu. Hanifii și creștinii, evreii și magii l-au căutat zadarnic. Nu există decât două feluri de oameni pe pământ: oameni isteți fără credință și oameni credincioși fără istețime.

Amicii săi de pahar au încuviințat, grăbindu-se să spună că nu e o părere personală, ci sultanul nu face decât să repete cuvintele poetului.

— Asta e tot ce se poate spune despre credință, iar poetul orb a spus-o.

— Există Dumnezeu, am răspuns eu, chiar dacă eu, unul, nu sunt în măsură să demonstrez. De aceea trupul nostru nu este decât un mormânt, iar această lume limitată, un mormânt pentru trupurile noastre.

— Batjocorești cuvintele poetului orb? s-a mâniat el.

— Nu batjocoresc ceea ce nu cunosc, am răspuns eu, și nu-l cunosc pe poetul tău orb.

1. Traducerea versurilor din finlandeză îi aparține lui Teodor Palic.

Tot mai beat, a început să strige:

— Atunci să-ți fie poetul orb profesor și să nu te mai înfățișezi dinaintea mea până nu știi să-mi citești fără greșeală poemele sale!

A început să plângă și le-a spus însoțitorilor săi:

— Nu suport să-și bată cineva joc de poetul orb. Sunt eu însumi un poet orb.

Pe bâjbâite, a apucat o pungă cu bani din cele ce-i fuseseră aduse la poruncă și mi-a aruncat-o:

— Fă cum poruncesc și plătește-ți un profesor.

S-a ridicat amețit și a exclamat:

— Nu există Dumnezeu, nici rai sau iad, nici îngeri sau diavol. Nu există decât oameni deștepți și oameni proști și toți sunt făcuți din aceeași țărână. Bucuria este efemeră, plăcerea este trecătoare, cele mai subtile gânduri sunt fragile ca niște baloane de săpun. Ce sunt astăzi voi fi uitat mâine. Nu există alte legi decât acelea ale schimbării și descompunerii.

A apucat celelalte pungi cu bani din fața sa și a început să le arunce la întâmplare. Toți cei care se nimereau în dreptul uneia puteau s-o păstreze. Prietenii lui l-au apucat de braț și, vorbindu-i duios, l-au condus către un pat, deși el s-a opus și a strigat că mai vrea să îmbrățișeze stelele și să sărute trandafirii din grădină.

Trebuia să mă supun, să nu mai apar în fața lui și să încep să studiez araba. Contrar obiceiului, cartea mea de studiu nu era Coranul, care, în ciuda erorilor sale, cel puțin recunoaște un singur Dumnezeu milos, ci o colecție de versuri ale lui Abu al-'Ala' al-Ma'arri, un poet mort de patru secole. Acesta orbise când avea doar trei sau patru ani. Trăise în apropiere de Alep, în sărăcie, și nu mâncase nici pește, nici carne. Nu am mai pomenit niciodată o înțelepciune mai rece și mai amară decât a lui.

Pârjolite de soare, dealurile s-au îngălbenit, apoi au devenit ruginii. Chiparoșii se întindeau întunecați, iar frunzele laurilor erau acoperite de un praf cenușiu. Măceșii s-au umplut de fructe roșii. Într-o dimineață răcoroasă de toamnă, pe când sultanul se plimba în grădină, i-am ieșit în cale, m-am aplecat în fața lui, sărutând pământul pentru a-l obliga să se oprească. Apoi am ridicat capul și i-am recitat o poezie de-a poetului orb:

Îngălbenit ni-i chipul, încrâncenată gura,
avem ficatul negru şi-n ochi albastrul morţii,
dar eu nu am putere să trec de pragul porţii,
să rătăcesc în noapte urmând cărări străine
sunt orb, nici o cărare nu-i clară pentru mine.

Ai văzut dimineaţa când s-au înălţat
corbii spre cer
cum au întors spre tine partea lor dreaptă?
Ai văzut cum au trecut porumbeii cenuşii în zbor
pe lângă tine?

Pe mine m-au trimis din nou să rătăcesc,
dar n-am găsit nici lumea, nici patima credinţei,
întoarcerea nu-i oare, de drumul nu-l găsesc,
doar de neînţelesul şi-amărăciunea minţii?
Cel care-şi spune rugăciunea spre răsărit
nu-şi pierde nicidecum cucernicia.
Dar eu, eu am văzut gazelă ce se temea de moarte,
bubuitul tunetului o îngrozea,
lucirea fulgerului o făcea nebună.
Pasăre, încrede-te-n mine
Nu-ţi fie frică, gazelă,
nu-ţi voi face vreun rău.
Între tine şi mine
nu este nici o deosebire

Mă asculta cu atenţie, cu pleoapele grele şi ostenite. Drept răspuns, mi-a recitat şi el:

Am văzut bărbaţi strânşi laolaltă.
Căutau să găsească adevărul care întotdeauna ne scapă.
Acolo, în lungi cortegii, ei aduc jertfe tot anul,
duminica şi în zi de sabat.
Totul nu-i decât flacără ce se aprinde doar o singură dată –
Şi arde pătimaş.
Când pasiunea s-a consumat până la capăt, se stinge flacăra.

M-a privit cu bunăvoință și a continuat:

— Atât de zadarnică e cunoașterea, dar ți-ai învățat lecția. Cere-mi orice poftești, vreau să-ți fac o favoare.

— Nu stă în puterea ta să-mi oferi ceea ce-mi doresc cel mai mult.

A devenit curios și a întrebat:

— Ce-ți dorești cel mai mult?

— Speranță.

— Ai dreptate. Amândoi suntem la fel de săraci. Dervișul cel mai amărât e mai bogat decât noi, în nebunia sa.

A apucat o mână de nisip și l-a împrăștiat în vânt, și-a frecat palmele, apoi a spus:

— Acesta este singurul nostru destin, al tău și al meu, iar cunoașterea aceasta ne face indulgenți, ne face să ne iertăm dușmanii. Sunt sătul să urăsc și sunt sătul să iubesc, iar vinul nu mă mai alină, nici de-aș bea până mi-ar curge din urechi. Nu face decât să-mi pregătească inima pentru uitare.

— Totuși, există nebunia sfinților și a apostolilor, i-am spus eu. Speranța există. Pentru a ne mântui, Dumnezeu s-a făcut om.

— Fie că omul se roagă cu fața către est sau vest, e la fel de zadarnic, mi-a spus el fără răbdare. Nu cred nici în vise, nici în astre. Cred numai în natura capricioasă a fericirii, în șansă oarbă, în patima trupului, în moartea lentă a inimii. Cere-mi ce vrei, atâta timp cât îmi stă în putere, dar nu mă chinui cu vorbe prostești.

— Cererea mea e stranie, i-am spus. Permite-mi să te urmez oriunde vei merge și să te țin de mână în clipa morții tale.

A tresărit și s-a uitat fix la mine. Nasul, pomeții și buzele i s-au învinețit și și-a apăsat mâna pe piept, dar și-a recăpătat repede sângele-rece. A zâmbit, apoi a izbucnit în râs.

— La urma urmei, sunt mai bogat decât tine. Eu pot să râd de deșertăciunea lumii, dar ție îți lipsește darul râsului. De acum înainte, poți veni să stai cu noi și să ne amuzi cu nebuniile pe care le spui cu atâta seriozitate și gravitate.

După o vreme, în ciuda avertizărilor doctorilor săi, a început din nou să bea și a trimis după mine. M-a obligat să stau alături de poeții și filosofii lui și să consum alcool până la beție. N-a reușit să mă facă să zâmbesc, totuși. După ce beam, eram

și mai neconsolat și am început să plâng când ceilalți râdeau. Apoi i-a trecut sultanului prin cap să încerce să mă aline cu niște sclave frumoase. Le-a poruncit să mă ispitească în fel și chip și i-a promis o recompensă grasă aceleia care avea să mă seducă. Deși eram beat, nu-mi stârneau decât sila, așa că le-am respins toate avansurile. De aceea, m-a bănuit de un viciu foarte comun printre turci și care nu-i era nici lui străin, așa că a pus un tânăr frumos să mă sărute și să mă mângâie. L-am împins și pe el la o parte. Sultanul Murad a început să plângă și mi-a spus:

— Răceala ta nu e firească! Până și lacrimile îți sunt reci. Răceala ta ajunge până la mine și vinul nu-mi mai ține de cald.

Astfel mi-am dobândit o reputație. Răceala mea naturală mă apăra de orice ispită, eram incoruptibil. Era imposibil să fiu convins cu bani sau promisiuni să fac ceva ce nu voiam. Unii mă credeau nebun sau neghiob, alții găseau că am ceva sfânt în mine, de parcă pentru a fi sfânt era suficient să nu mă dedau plăcerilor carnale. Din acel moment, ulemalele din serai și dervișii de la mănăstirea din apropiere au început să discute cu plăcere cu mine despre credință. Mă îndemnau să citesc Coranul și să devin adept al profetului.

Însă filosofia amară a poetului orb mi-a pătruns în sânge ca o otravă lentă, de care nu puteam scăpa. În fiecare noapte, strigătul lui solitar și deznădăjduit mă chema de dincolo de veacuri. Deși era de alt neam, de altă rasă, de altă religie decât mine, acest răposat era fratele meu în spirit mai mult decât orice om viu. Îndrăznise să spună direct ceea ce alții, indiferent de îndoielile lor, nu aveau curajul să exprime. De dragul acestui adevăr, înfruntase persecuția. Curajul său fusese mai presus decât cel al sfinților, pentru că el nu era încurajat de aceeași speranță. Calea pe care o alesesem mă eliberase de orice teamă de viitor, pentru că știam că-mi urmez destinul care se coace în mine. De aceea mă gândeam că, și de n-aș avea unul, ar trebui cel puțin să învăț să trăiesc fără frică. Nimic lumesc nu mă putea atinge. Ce era mai rău putea doar să-mi vatăme trupul, la care nu țineam câtuși de puțin, acest trup în care eram închis pe viață.

Am renunțat la carne nu ca să postesc, ci ca să-l urmez pe poetul orb. Am început să tratez animalele ca pe frați. După cum susținea poetul, dacă eram doar un corp, atunci ce motiv aveam să disprețuiesc alte ființe vii și să mă cred superior lor? Începeam să-l înțeleg pe Sfântul Francisc, care predica păsărilor și spunea că măgarul e fratele său. Curând am observat că animalele au prins drag de mine și mă urmează. Chiar și caii agitați se linișteau când mă apropiam de ei fără teamă și-i numeam frați.

Parcă trupul mi se curățise și gândurile mi se limpeziseră acum, că nu mai mâncam carne, ca și cum carnea îl înlănțuia pe cel care o consuma. Dervișii erau bucuroși să mă învețe ce să mănânc ca să nu-mi slăbesc trupul.

În locul său de odihnă, sultanul Murad căuta un leac pentru melancolia inimii în compania prietenilor. Viața nu avea alt scop decât plăcerea simțurilor, din moment ce era despre corp. Nu-și refuza nimic, așa că în scurt timp s-a îngrășat. Dormea mult, își neglija rugăciunea. Agerimea minții i s-a mai tocit. Era incapabil să se abțină, iar vinul îi aducea mai mult supărare decât bucurie, pentru că turna în el până i se făcea rău. Nici muzica lăutelor, nici mângâierile pricepute ale celor mai frumoase sclave nu-l puteau alina. Odată ce-și revenea, ducea o viață simplă și normală timp de vreo două zile, apoi îl cuprindea iarăși patima vinului. Sclav al trupului său, era mai înrobit decât mine, pentru că eu eram doar cu statutul, dar refuzam să fiu rob în viața de zi cu zi. Îmbătrânea repede aici, în Magnesia, mai repede decât atunci când trupul său trebuise să îndure greutățile războiului, când mintea lui trebuise să înfrunte problemele guvernării.

Această vreme de odihnă și desfătare a ținut doi ani, timp în care sultanul a refuzat să primească vești despre ce se petrece în lume, deși flota papei continua să traverseze Marea Neagră și o nouă campanie a lui Iancu de Hunedoara provoca distrugere la granița cu Bulgaria. Între timp, la Adrianopol, Mahomed aduna în jurul său oameni nerăbdători și ambițioși. Plecând urechea la sfaturile lor nechibzuite, a făcut tot ce i-a stat în putință să-l îndepărteze pe vizirul Halil. Ienicerii nu aveau

respect pentru un sultan căruia nici nu-i crescuse barba. Când acesta a încălcat regula vechimii privind avansarea în grad, voind să-și aleagă el oamenii preferați, ienicerii s-au mâniat și s-au răsculat, au distrus bazarul, i-au dat foc, au părăsit orașul și au ridicat tabăra în munții din apropiere. Halil a reușit să-i convingă să se întoarcă și le-a mărit leafa ca să-i liniștească, dar situația lui Mahomed părea atât de instabilă, încât l-a trimis urgent pe cel mai loial om al său în Magnesia ca să-l implore pe Murad să preia din nou puterea pentru ca imperiul să nu se dezbine.

Trimisul l-a găsit pe Murad în hamam. Era morocănos, încă sub influența ultimei beții. Odihna și plăcerea nu-i aduceau fericire adevărată. Fără îndoială, înțelegea și el că evadarea din lumea îndatoririlor și a acțiunii, departe de a-l ajuta în căutarea sa, nu face decât să-l obosească zadarnic.

— Nimeni nu poate scăpa de soarta sa, a spus el cu tristețe. Zilele-mi sunt numărate, inima mi-e pregătită. De ce să nu caut uitarea în mijlocul acțiunii în timpul acesta scurt pe care-l mai am?

În lumina soarelui de toamnă, și-a luat rămas-bun de la grădina de trandafiri, de la băi, de la chiparoși și de la acoperișurile albe la umbra cărora nu aflase fericirea.

— Mahomed îmi va lua locul, iar eu pe al lui. Urmați-mă sau rămâneți aici să slujiți un nou stăpân, mi-e indiferent. Dacă rămâneți, învățați-l cumpătarea, autocontrolul, dreptatea, respectul pentru cuvântul dat, deșertăciunea victoriei și a renumelui în această lume efemeră. Tinerețea lui este precum un vas ce clocotește. E nevoie de un capac greu ca să nu se verse degeaba.

Apoi mi s-a adresat mie:

— Tu rămâi aici. N-am nevoie să mă țină nimeni de mână când îmi sună ceasul. Singur am trăit, singur voi fi când îmi voi plăti datoria omenească.

Porunca sa mi-a făcut rău. Observând asta, s-a înmuiat și mi-a spus:

— Eu nu am nevoie de tine, dar i-ai putea fi de folos fiului meu nestăpânit. Nu am nimic împotriva creștinătății și nu-mi

doresc decât pace, chiar dacă a trebuit să-mi petrec domnia purtând războaie pentru a consolida puterea Imperiului Otoman. Nu m-am bucurat niciodată să văd câmpurile de luptă pline de cadavre. Priveliştea aceasta îmi provoacă doar tristeţe. Răzbunarea nu aduce nimic bun, aşa că întotdeauna i-am iertat pe cei care pornesc războaiele, după ce i-am pedepsit cu moderaţie. În ciuda tuturor divergenţelor sale, creştinătatea este un duşman puternic şi periculos, şi nu vreau să mai simt o dată teama care m-a încercat în bătălia de la Varna. Aroganţa duce la pierzanie, iar ambiţia este cel mai de temut sfătuitor pentru un conducător. Însă nu mi-ar servi la nimic să-i spun toate acestea lui Mahomed, pentru că nici nu mă respectă, nici nu mă ascultă, ci se crede mai isteţ decât mine, cum fac toţi tinerii. Îl voi trimite aici ca să se liniştească. Îi vei ţine companie şi sper că vei şti să-l îmblânzeşti, la fel cum ai făcut cu animalele.

Mulţi dintre prietenii săi, savanţi, filosofi şi poeţi, au preferat să-l urmeze sau să plece la Bursa ori pe drumul lor, pentru că nici unul nu avea chef de capriciile unui băiat de şaisprezece ani, acru şi apucat. Câţiva au rămas totuşi, gândindu-se că Mahomed avea să devină sultan din nou, iar cei care reuşeau să-i intre în graţii în zilele sale de tinereţe şi umilinţă aveau să fie răsplătiţi mai apoi. Dar şi ei recunoşteau că ar fi preferat să dea peste un leu rănit sau un taur furios decât să aibă de-a face cu el în primele zile după sosire.

La palat, toţi îl aşteptau tremurând de frică, iar când l-am auzit venind, ne-am pregătit să-l primim cu tot fastul demn de rangul său. Am aflat că, de când plecase, galopase nebuneşte, fără oprire, şi numai cei mai buni cai şi cei mai pricepuţi călăreţi reuşiseră să-l urmeze. A sosit deci mai devreme decât era plănuit, singur, pe calul cu sânge şi spume în colţurile botului şi ochii prefăcuţi în două flăcări verzui. Slujitorii s-au grăbit să se arunce în genunchi dinaintea sa şi au plecat capetele. A descălecat în galop şi a dat drumul hăţurilor, astfel că nenorocitul animal a intrat direct în zidul palatului şi s-a prăbuşit tremurând. El însuşi era palid şi privea în jur cu ochii gălbui ca să vadă dacă îndrăzneşte cineva să ridice capul, să-şi bată joc de el. Apoi a intrat, iar curtenii speriaţi l-au condus către încăperile sale, l-au dus la băi, i-au dat veşminte curate

și i-au oferit mâncare. De-abia dacă s-a atins de ea. S-a aruncat în pat și a stat două zile încuiat în cameră, scrâșnind din dinți și strângând pumnii atât de tare, încât unghiile i-au intrat în carne.

Comportamentul acesta putea fi înțeles. Fără îndoială, un tânăr atât de mândru și ambițios nu a fost nicicând mai umilit. De două ori deja fusese proclamat sultan, suveran al Europei și al Asiei, și de două ori fusese nevoit să-i facă loc tatălui său. Prima dată, înfricoșat de armata de cruciați care amenința Adrianopolul, a trebuit el însuși să-și cheme tatăl în ajutor. Pentru că acționase fără să gândească, iată că acum era trimis ca un băiețel la colț, să-i fie rușine de prostiile pe care le făcuse.

Timp de multe săptămâni, nimeni din palat n-a îndrăznit să zâmbească, nici măcar în secret.

Însă iată că tânărul a reușit să se controleze. Când au ajuns mentorii cu bărbi cărunte pe care îi trimisese Murad, a binevoit să-i sărute pe umăr, nu înainte ca aceștia să-și prezinte respectele. Favoriții care-i ațâțau nechibzuința și-i încurajau încăpățânarea au fost izgoniți, iar acești vârstnici, care dețineau cele mai înalte ranguri oferite de universitățile islamice, nu aveau să se lase intimidați de izbucnirile sale puerile. Puterea lor era Coranul, era legea islamică, aceea căreia trebuia să i se supună chiar și un suveran.

După ce a reușit să se controleze, a început să studieze, însetat de cunoaștere, cu atâta dedicare, încât parcă ar fi vrut să-și înece ciuda și rușinea în cărți. Dornic să-și înfrângă maeștrii cu propriile arme, le punea întrebări-capcană, zâmbind batjocoritor când îi vedea confuzi. Sub îndrumarea unui învățat grec, citea Aristotel și se familiariza și cu alți filosofi eleni. Era însă pasionat mai ales de istorie și geografie și nu obosea niciodată contemplând lumea din hărțile lui Ptolemeu, de parcă ar fi vrut să-și însușească toate pământurile numai din privire.

Obosit de citit, își revărsa ardoarea în călărie și vânătoare. Trăgea cu arcul în fiecare dimineață, încercând cu încăpățânare să facă săgețile să zboare cât mai departe. Însă nu voia să se amăgească singur, așa că s-a înfuriat și l-a lovit pe băiatul care, pentru a-l flata, a fugit să smulgă săgeata de unde se înfipsese și a încercat s-o ducă mai departe. Băiatul scâncea,

cu fața plină de sânge, dar Mahomed râdea, parcă simțind o satisfacție crudă.

Voia să învețe și latina. M-a chemat la el și mi-a zis:

— Tatăl meu spune că voi afla în tine un prieten cinstit.

Pe bărbie îi apăruse deja niște puf, iar ochii mari și gălbui erau ca ai unei pisici sălbatice.

— Nu e un sfat bun, i-am răspuns. Nu cred că îți pasă prea mult de tatăl tău. Alege-ți singur prietenii. Sunt un sclav și mă supun, pentru că Dumnezeu așa a dat și nu mă opun Domnului.

— Ce crezi tu că știi despre Dumnezeu, creștin josnic?

— E o întrebare serioasă sau pur retorică?

— Nu așa se cuvine să-mi vorbească un sclav, a spus el.

— Cum ar trebui atunci să-ți vorbesc?

— Ar fi trebuit să strigi de bucurie, să te apleci cu capul la pământ și să-mi mulțumești că binevoiesc să-ți ofer prietenia.

— Dacă asta te încântă, îți voi face pe plac, însă prietenia e povară grea, iar prietenia ta e mai periculoasă decât un cuib de șerpi.

Surprins de franchețea mea, nici măcar nu s-a mâniat, ci mă privea doar cu ochii săi gălbui. Deodată, aroganța tinerească i s-a topit într-un zâmbet. Era chipeș precum un înger al întunericului. Lăsându-și prietenește mâna pe umărul meu, m-a poftit să mă ridic și mi-a spus cu blândețe, aproape rugător:

— Sunt singur și nu mă pot baza pe nimeni din jurul meu. Am învățat lecția asta. Dar sunt tânăr, am nevoie de prieteni. De ce n-ai fi tu al meu? Să înțeleg că mă disprețuiești?

Mi-a adresat această invitație cu atâta naturalețe și vioiciune, încât parcă exersase, dar surâsul său nu-mi inspira încredere.

— De ce te prefaci? Zâmbetul și gesturile tale fine pot câștiga prietenia multora, dar la ce bun această prefăcătorie față de un sclav care oricum e la mila ta?

Ochii i-au scăpărat, chipul i-a înlemnit. Nasul a devenit palid, dar s-a controlat și, regăsindu-și zâmbetul cu mare efort, mi-a spus:

— Nu vezi că mă educ? Înainte disprețuiam orice prefăcătorie, dar acum înțeleg că un conducător nu trebuie să dezvăluie nimănui ce crede. Nimeni nu trebuie să mă poată citi, dar

eu trebuie să văd prin ceilalți, să fiu perspicace, să am încredere numai în mine. Trebuie să fiu pios între pioși, filosof între filosofi, poet între poeți, dar nimeni nu trebuie să știe cine sunt cu adevărat. Trebuie să mă înconjor cu mai multe carapace. Dacă cineva o crapă pe prima, trebuie să dea de alta dedesubt, și mai groasă.

— De ce-mi spui mie toate astea? am întrebat.

M-a privit cu ochi zâmbitori.

— Pentru că nu ești decât un sclav și pot ordona să fii tras în țeapă sau decapitat imediat ce mi se pare că ți-am dezvăluit prea mult. Vezi tu, e dificil să înveți să taci și îmi pun ideile în ordine vorbind. Ar fi de preferat să merg în munți, să mă destăinui unei pietre sau unei coloane, dar am nevoie de oameni ca să învăț să le citesc gândurile. Cred că din cauza asta te-am ales pe tine.

— Vei ajunge un om nefericit, stăpâne Mahomed.

A ridicat mândru capul și mi-a spus:

— Am scăpat de prejudecăți ca un grădinar care taie un arbust tânăr. Voi face din mine conducătorul despre care e scris: Va fi cel mai mare. Încă nu crezi, creștine, dar, într-o zi, întreaga lume va tremura dinaintea mea.

— Într-o zi, i-am răspuns eu, și cei mai încinși cărbuni se sting și devin cenușă.

— Adevărat! a strigat el. Eu ard aprins și mulți își vor frige degetele!

Era sătul de conversație și mi-a spus că vrea să învețe latină cu mine. Nu voia să audă însă nici de Cicero, nici de Quintilian. Era un elev nerăbdător și nu prea ținea nici la gramatică. Mi-am dat seama că e interesat numai de istoria Romei și de arta războiului, așa că i-am adunat texte din cărțile latine din biblioteca sa și m-am apucat să i le citesc, să-i explic și să-i traduc în turcă pasajele pe care nu le înțelegea. Mă chema de două sau trei ori pe săptămână și curând am început să-i admir agerimea extraordinară și istețimea, memoria excelentă, talentele sale incomparabile. Pricepând esențialul de la bun început, adesea îmi cerea să merg mai repede, devenea nerăbdător și-mi spunea să sar peste paragrafele inutile când îi citeam. Nu

înțelegea frumusețea limbii și fluiditatea exprimării, deși compunea el însuși gazeluri în limba turcă pentru a exersa arta versului.

Am cules din cărțile de istorie pasajele care descriau cele mai importante bătălii ale lui Hannibal și Cezar. Asculta cu nesaț fiecare poveste a vreunui asediu, fiecare descriere a vreunei mașinării de război care dobora zidurile. Studia planurile și desenele acestora și le compara cu mașinile de asediu folosite de Alexandru cel Mare. Citise de unul singur tot ceea ce se scrisese despre acesta în greacă și arabă. Nu era un elev plăcut, fiindcă folosea orice prilej pentru a-și bate joc de credulitatea oamenilor și de bunele intenții.

— Cu cât studiez mai multă istorie, a spus el, cu atât mă surprinde mai mult nechibzuința oamenilor. Nu există minciună pe care să nu fie gata s-o creadă, cât timp li se dau suficiente asigurări. Victoria încoronează cea mai infamă trădare, iar succesul este singurul indicator pentru valoarea unui conducător. Conducătorul victorios e mai presus de zei. Alexandru și-a spus Zeus-Amon, iar poveștile îi mai atribuie și numele de Bicorn. Prima condiție a puterii e o oaste solidă, dar un suveran trebuie să știe și cum să-și organizeze imperiul și să fie drept cât timp asta se potrivește cu obiectivele sale. Trebuie să construiască edificii durabile, să-i protejeze pe savanți, istorici și poeți pentru ca aceștia să-i transmită numele celor care vor veni, și să vegheze ca ei să pomenească doar de victoriile sale, omițând faptele rele, care sunt condiția celor dintâi.

Nu m-am putut abține și i-am spus:

— Vorbești ca un copil.

— Alexandru nu era cu mult mai în vârstă decât mine când a obținut primele victorii, iar la treizeci de ani cucerise deja lumea întreagă.

Vorbele sale și ambiția lui smintită mă înfricoșau. Era ca o fiară sălbatică. M-am consolat spunându-mi că e încă un băiat și că nu are stofă de conducător, din moment ce avusese de două ori șansa să arate ce poate și eșuase de ambele dăți. Mi-a aruncat o privire străpungătoare. Zâmbetul îi dezvelea dinții albi.

— Deja îți citesc gândurile ca într-o carte deschisă, mi-a spus el. A treia oară e cu noroc și acum am răbdare. Aștept să cresc și să-mi întăresc caracterul.

După ce a terminat de studiat mașinile antice de război, a trecut la armele de foc. A dat ordin să fie cumpărate de la venețieni și genovezi și a tocmit fierari și armurieri. A vrut să învețe singur să fabrice praf de pușcă și și-a ars fața și părul cu un tun de mână care a explodat. Turcii nu dădeau mare importanță armelor de foc, ci se bazau mai mult pe arc și pe iatagan. Erau de părere că scânteile, pocniturile și norii de fum ai archebuzelor și ghiulelelor mai degrabă stârnesc frica decât să provoace distrugeri. În timp ce Murad se războia în Moreea, Mahomed a recrutat și a organizat un corp de artileriști. O dată pe săptămână, participa la exercițiile de tragere. Cum turcii se temeau de tunuri, a trebuit să ia în slujba sa creștini renegați, din care mulți își aflau moartea în timpul acestor exerciții.

Sultanul Murad a distrus zidul de apărare pe care principele Constantin l-a ridicat în istmul Corint și și-a lăsat trupele să răvășească mare parte din Moreea. Apoi, după cum îi era obiceiul, a căzut la pace cu Constantin și cu fratele său și le-a lăsat Moreea în schimbul unui tribut anual. Auzind această veste, Mahomed a scrâșnit din dinți și a spus:

— Politica tatălui meu nu are sens. Se întoarce mereu împotriva lui. Deși și-a căsătorit sora cu Ibrahim, de câte ori nu s-a răsculat Karamanul! Iar propriul mariaj cu Mara, mama mea adoptivă, nu l-a împiedicat pe vulpoiul sârb să se alieze cu creștinii imediat ce a văzut foloasele. Își imaginează că menține pacea înconjurându-se de state vasale constrânse prin tratat să plătească tribut și să-i furnizeze ajutor militar la nevoie, dar în fața adversității s-ar răzvrăti toți repede. Valahia, Serbia, Albania, Moreea, Karaman, toate reprezintă pericol de moarte pentru otomani cât timp Constantinopolul, în mijlocul imperiului nostru, apărat de ziduri, rămâne în mâinile creștinilor și-și seamănă otrava pentru pierzania noastră. Însă el iartă, nu doar de șapte ori, ci de șaptezeci și șapte de ori câte șapte, ca și când i-ar iubi pe creștini în adâncul sufletului.

S-a uitat la mine și a continuat:

— Ai mai mult respect pentru tatăl meu decât pentru mine și te bucură că e pacifist, dar crede-mă, bețivul acesta bătrân, buhăit și emotiv, pe care nu-l recunosc ca tată, e o enigmă mai

mare decât îți imaginezi. I-am studiat misterul pentru că m-a intrigat. În adâncul inimii, ca tot omul rezonabil, nu e sau cel puțin încearcă să se convingă că nu e credincios, dar toate faptele și gândurile lui sunt dictate de teamă. Știu asta pentru că l-am văzut cu ochii mei și am auzit cu urechile mele cum gemea chinuit de coșmaruri, strigând numele lui Börklüce Mustafa.

S-a așezat comod și a continuat:

— Probabil că nu știi, dar dervișul Börklüce Mustafa reprezintă pentru Imperiul Otoman un pericol mai mare decât creștinii sau Timur. A trăit ca pustnic pe muntele Stylarios, în fața insulei Chios, și a dobândit o reputație de sfânt, într-atât încât se spune despre el că traversa marea mergând pe valuri în timpul nopții ca să stea de vorbă cu eremiții creștini. Spunea că musulmanii și creștinii slujesc același Dumnezeu și predica despre punerea bunurilor în comun, mai puțin a soțiilor. Adepții săi umblau desculți, cu capul descoperit și purtau un singur veșmânt. Toți cei săraci și persecutați au fugit la el pe munte și, după lupta fratricidă dintre otomani, un cadiu cu experiență s-a alăturat susținătorilor lui Mustafa și împreună au înfrânt, în două bătălii, trupele trimise împotriva lor, iar doctrina lor s-a răspândit în întreaga Anatolie. Tatăl meu nu era decât un băiat, mai tânăr decât mine acum, atunci când propriul tată s-a îmbolnăvit și i-a trimis pe el și pe marele vizir să conducă oștile Europei și Asiei și să-l zdrobească pe acel pustnic nebun. Au pătruns în văile fortificate și i-au omorât pe toți cei care-i juraseră credință lui Mustafa, fie că erau femei, bătrâni sau copii. Mustafa a fost capturat sus pe munte, împreună cu ultimii dintre adepții săi. A fost crucificat și cărat în spatele unei cămile din sat în sat și din oraș în oraș, în speranța de a-i descuraja pe partizanii săi. Însă acești credincioși nebuni cădeau în genunchi în fața bătrânului răstignit și strigau: „Tată, vie împărăția ta!". Au fost nevoiți să-i ucidă. Se spune că s-au aruncat ei înșiși în săbiile ienicerilor, strigând bucuroși. După ce Mustafa și-a dat sufletul pe cruce, a început să circule un zvon printre adepții rămași cum că n-a murit, ci s-a retras în deșert pentru a-și continua practica spirituală. Acesta e motivul pentru care, la treizeci și cinci de ani de la moartea sa,

încă nu i se poate rosti numele cu voce tare. Numai tatăl meu îl strigă atunci când are coşmaruri.

Eram atât de surescitat de povestea lui surprinzătoare, încât am exclamat:

— În tinereţe, am străbătut pe jos mai multe ţări din Europa şi i-am întâlnit pe Fraţii Spiritului Liber, care interziceau căsătoria, îşi puneau bunurile la comun şi predicau despre prezenţa lui Dumnezeu în fiecare om. Doctrina lor a stârnit revolte şi fraţii au fost persecutaţi, dar se recunoşteau prin semne secrete. Dumnezeule, prin ce vrăjitorie e posibil ca religii ostile să fie afectate de aceleaşi fenomene? În toate vremurile, în toate religiile, cei mai învăţaţi oameni au devenit pustnici, retrăgându-se în singurătate ca să poată ajunge la sfinţenie. Creştinismul îi are pe călugări, islamul, pe dervişi. Toţi, toţi îl căutăm pe acelaşi Dumnezeu. Aceleaşi vindecări, aceleaşi miracole au fost înfăptuite de sfinţii musulmani şi de cei creştini.

Izbucnind în râs, mi-a spus:

— Nebun ce eşti, nu-ţi dai seama că istoria mea demonstrează că nu există Dumnezeu, că nebunia omenească nu cunoaşte limite, că omul e gata să creadă orice? Chiar îţi imaginezi că acest Mustafa a mers pe mare şi s-a sculat din morţi?

I-am răspuns descurajat:

— Nu ştiu ce să cred. Ştiu doar că anumiţi oameni se apropie de Dumnezeu mai mult decât alţii.

— Am studiat cu curiozitate doctrina creştinilor şi pe cea a evreilor, mi-a spus el. Am învăţat şi despre gnoză, maniheism şi radiaţie divină. Cu cât aflu mai multe, cu atât îmi dau mai bine seama că toate astea sunt apă de ploaie. Am alte ţeluri, alte planuri. Prin puterea voinţei mele, voi modela lumea ca pe un aluat. În mâinile mele, islamul e o armă împotriva creştinilor. Iată, de aceea recunosc islamul, dar nu-mi vorbi mie de Dumnezeu sau o să-mi crape burta de râs!

Povestea aceasta mi-a stârnit nişte gânduri stranii şi m-a făcut să-l înţeleg mai bine pe Murad, pe care-l vedeam ca pe o fiinţă nefericită care încerca să scape de Dumnezeu în plăcerile şi în aburii alcoolului, fără să-l poată uita pe sfântul pe care-l crucificase pe când era şi el doar un novice. Nu avea credinţă, dar nici doctrina epicuriană, nici nihilismul absolut al poetului orb

nu-l alinau. În limitele rațiunii umane, încerca să fie un conducător cât mai blând și mai corect, dar se trezea zbierând în fiecare noapte și vedea iarăși chipul dervișului în agonie și auzea strigătele adepților săi: „Tată, vie împărăția ta!".

Tocmai din această cauză mă puteam gândi la sultanul Murad ca la o ființă asemeni mie. Simțeam față de el o profundă simpatie, în timp ce tânărul Mahomed îmi stârnea o teamă inexplicabilă, un sentiment de groază, ca și când natura lui umană era diferită de a mea, ca și când nu puteam avea nimic în comun și nici gândurile noastre nu urmau aceeași cale. Vedeam adesea prin el și-mi dădeam seama prea bine de cusururile firii sale său: dorința de glorie, vanitatea, răceala și insensibilitatea la suferința animalelor și a oamenilor. Talentele sale excepționale, inteligența și agerimea lui erau evidente și ele, dar când priveam în ochii lui mari și gălbui și la chipul său de culoarea fumului, mă cuprindea sentimentul înfricoșător că în el există ceva mai mult decât toate trăsăturile acestea, ceva nebănuit și misterios, care îmi depășește înțelegerea.

După ce mi-a vorbit despre Mustafa și despre cum a fost crucificat, m-am dus tot mai des la mănăstirea dervișilor ca să vorbesc cu cei care o conduceau. Mă întrebau mereu dacă nu sunt un inițiat, fiind incapabili să-și explice altfel modul meu de viață, autocontrolul meu, puterea asupra oamenilor și animalelor. După ce am negat categoric, m-au dus în curtea mănăstirii și mi i-au arătat pe dervișii cerșetori îmbrăcați în zdrențe, care se roteau extaziați și-și făceau tăieturi pe trup fără să simtă durerea, deși sângerau. Însă au început să râdă batjocoritor și mi-au spus:

— Treaba asta merge pentru proști, pentru cei simpli și inculți. Inițiații au o cunoaștere mai aleasă. Nu-i disprețuim pe creștini, pentru că există și printre ei inițiați care sunt oameni sfinți. Cu cât urcăm mai sus pe scara cunoașterii, cu atât deschidem ochii mai larg. La sfârșitul căutării lor, inițiații știu că toate țările slăvesc același Dumnezeu. Îl văd cu ochii lor lumești, îl simt în carnea lor. Aceasta este cunoașterea supremă. Dobândind-o, sfântul îi poate vindeca pe bolnavi și le poate reda vederea orbilor printr-o simplă atingere. E suficientă chiar și o bucățică din hainele sale, iar osemintele păstrează și ele

puterea. Credem în Dumnezeul unic și în profetul său, în Coran și în Hadit și urmăm calea cea dreaptă. Cadiii și ulemalele noastre își strică vederea studiind Coranul, la fel cum învățații creștini se dedică lecturii Bibliei și exegezei Sfinților Părinți. Pentru a ajunge învățat, e suficient să ai sârguință și o memorie bună. Pentru cel inițiat, fiecare scriere, fiecare lucru lumesc se dezvăluie și se limpezesc în cunoașterea supremă, în cele din urmă, o metaforă a lui Dumnezeu. Pentru cel inițiat, vine momentul în care trăiește în Dumnezeu și Dumnezeu trăiește în el. Multe ulemale au înțeles la bătrânețe deșertăciunea învățăturii lor și au renunțat la înaltele lor ranguri și la funcțiile juridice pentru a deveni adepte ai cunoașterii noastre. De ce nu te convertești și tu la islam, de ce nu ni te alături? Ai ascuns-o bine, ești un inițiat. O vedem în ochii tăi, pe chipul tău. E imposibil să ne înșeli.

Nu voiau să creadă că nu sunt inițiat și continuau să-mi vorbească deschis ca să fac și eu la fel și să le dezvălui taina mea. Singurul meu secret era însă că-mi urmam drumul ales.

Astfel au trecut câțiva ani. În primăvara lui 1447, am auzit că papa Eugeniu murise, iar conclavul tocmai alesese un om despre care știam că fusese timp de douăzeci de ani trezorierul credincios al cardinalului Albergati. În Florența, aflasem că-i proteja pe umaniști și spunea că omul nu poate avea scop mai nobil decât să colecționeze cărți și să construiască edificii durabile. Slăbiciunea lui era vinul. Știu că bea la fiecare masă, și alb, și roșu. Ca omagiu adus superiorului său, își luase numele papa Nicolae al V-lea. Cu toate acestea, probabil că avea talente nebănuite, pentru că antipapa Felix nu i s-a opus, punând astfel capăt Conciliului de la Basel și schismei. Anul următor, Iancu de Hunedoara, în fruntea unei noi armate de cruciați, a atacat Serbia, dar sultanul Murad l-a învins iarăși la Kosovo. Pierzându-și astfel și ultima speranță, împăratul Ioan și-a dat duhul în toamnă la Constantinopol. A izbucnit o ceartă între succesori, unii, susținători ai uniunii, alții, oponenți. La Constantinopol, prințul Demetrios s-a alăturat public adversarilor uniunii. Deși Constantin era mai mare decât el, clerul a încercat să demonstreze că acesta, născut înainte ca tatăl lor să devină împărat, e un moștenitor mai puțin legitim. Consecința a fost că Phrantzes,

pe care l-am cunoscut cândva, a călătorit la Adrianopol ca să-l roage pe Murad să confirme înscăunarea lui Constantin. Bătrânul sultan a acceptat cu plăcere, iar prințul a fost încoronat la Mistra, capitala despotatului său, apoi s-a dus la Constantinopol și l-a trimis pe Demetrios în Moreea. Se spune că numai rugăciunile bătrânei lor mame, împărăteasa Irina, au prevenit izbucnirea unui război între frați.

Din acel moment, am observat că Mahomed studia mai cu sârg harta Constantinopolului și desenele fortificațiilor sale. Avea în oraș iscoade care-i furnizau informații precise cu privire la toate reparațiile făcute la ziduri, intrigile partizanilor și oponenților uniunii și negocierile privind o nouă căsătorie a lui Constantin. Acesta fusese deja căsătorit de două ori, dar cele două soții muriseră dând naștere. Cea a cărei mână o voia acum era fiica împăratului din Trapezunt, însă acesta avea destulă bătaie de cap cu propriul imperiu ca să nu-și dorească să se alieze cu nesigurul Constantinopol.

Sultanul Murad a trimis o delegație ca s-o aleagă pentru Mahomed pe cea mai frumoasă din fiicele conducătorului Sulkadri. Acesta aparținea unei familii atât de străvechi și de nobile, încât și sultanul Egiptului se căsătorise cu una dintre fiicele sale. Mahomed, care avea obiceiul să-și astâmpere poftele cu sclave din harem cu aceeași violență cu care vâna și călărea, nu avea nici un gând de măritiș. În plus, pentru a-și arăta lipsa de prejudecăți și pentru a-l imita pe Alexandru cel Mare, se afișa mereu în compania băieților. Însă planurile acestea de nuntă îl făceau să creadă că Murad simte că i se apropie ceasul. Bănuiala i s-a confirmat în primăvara lui 1450, când tatăl său l-a chemat să-l însoțească într-o campanie împotriva Albaniei. Gjergj Kastrioti, un creștin renegat care slujise Poarta, dar apoi se reconvertise la creștinism, comisese o trădare și pusese mâna pe fortărețele acestei țări. Recunoscuse drepturile regelui din Napoli la coroana Albaniei și luptase împotriva Veneției. Intrigile politice și victoriile sale îl făceau un pericol serios pentru otomani. Așa obosit cum era de campaniile militare, Murad considera că e de datoria lui să-l doboare.

Însă bătrânul sultan se înșela crezând că poate ajunge la o înțelegere cu fiul său belicos luându-l la război. Din fericire,

fiindcă nu voiam să lupt împotriva creștinilor, nu a trebuit să-i urmez în Albania. Am rămas în Adrianopol, de unde am plecat spre Bursa pentru a o întâmpina pe mireasa lui Mahomed, care venea însoțită de un splendid alai. După ce a cucerit mai multe orașe din Albania, armata s-a împotmolit dinaintea zidurilor cetății Kruja. Asediul a fost zadarnic, dar i-a permis lui Mahomed să testeze tunurile după pofta inimii. Conform zvonurilor care ajungeau la Adrianopol, Murad și Mahomed nu erau de acord în nici o privință. După un asediu, Murad a obținut predarea unei cetăți promițând garnizoanei că va putea să scape nevătămată, dar Mahomed voia să-i decapiteze pe albanezii care lăsaseră armele. Creștinii îi arătaseră la Varna că nu are rost să se încreadă în promisiunile lor, din moment ce ei înșiși și le încălcau. Dar Murad s-a ținut de cuvânt, iar astfel Kastrioti a obținut la Kruja întăririle de care avea mare nevoie. După această ceartă, tatăl și fiul nu și-au vorbit zile întregi.

În toamnă, campania a fost redusă la o simplă razie în Albania, iar armata s-a întors la Adrianopol. Murad a dat o petrecere splendidă în cinstea căsătoriei lui Mahomed, dar între tată și fiu nu era pic de afecțiune, la fel cum nu a fost nici între Mahomed și mireasa cea frumoasă în noaptea nunții, când i-a ridicat voalul aurit cu sabia. Se vedea deja că Murad e bolnav. Respira greu și se înroșea la cel mai mic efort. Halil Pașa, marele vizir, om în vârstă și plin de experiență, se ocupa de treburile imperiului în locul său, având ca singur scop consolidarea păcii. O dată pe săptămână însă, Murad continua să-i strângă în jurul lui pe poeți și pe învățați, pe muzicieni și pe dansatoare, pe insula sa de pe lacul din Adrianopol, ca să bea în compania lor. Într-una din seri, a trimis după mine și mi s-a adresat astfel:

— Am crescut o fiară sălbatică ce-mi va urma la tron. Mahomed nu are nimic sfânt, nu respectă sfatul nimănui, își ține sau nu cuvântul în funcție de foloasele pe care le are. Când mă uit în ochii lui gălbui, îmi fuge pământul de sub picioare. Timpul mă dă la o parte, iar viitorul îi aparține lui. Singura mea consolare e că nu va mai trebui să trăiesc când oamenii ca el vor conduce universul. Nu mai trăiesc decât ca

să-i fac în ciudă și, de fiecare dată când mă privește, știu că-și dorește să mor odată. M-am săturat de epoca asta, trupul s-a săturat de mine și nu mă mai pot bucura de nimic.

După ce nunta s-a terminat, l-a trimis pe Mahomed înapoi în Magnesia. La țară, lalelele nu erau încă în floare când, la ordinul marelui vizir, un mesager din Adrianopol și-a făcut apariția în Magnesia, după o călătorie călare de trei zile. S-a aruncat la picioarele lui Mahomed, l-a numit conducător și i-a spus că sultanul Murad murise brusc, din cauză că i se oprise inima. N-am să uit niciodată expresia înfricoșătoare de bucurie care i-a luminat chipul tânărului.

— Cine mă iubește mă urmează! a exclamat el.

A fugit apoi către grajduri, a strigat să i se înșeueze calul, a sărit pe el și a pornit singur în galop, cu pelerina fluturându-i. Dispăruse deja când, în toată confuzia care a urmat, câteva gărzi de corp au pornit după el. Trebuia să aleg. Pe când ceilalți continuau să se certe și să-l ia la întrebări pe mesager, eu am ajuns la grajduri, de unde am ales un cal puternic și iute pe care-l cunoșteam deja. Nu credeam c-o să ajung din urmă armăsarul său arab, iute ca vântul, dar bănuiam că, în nerăbdarea lui, avea să-i dea pinteni și să-l lase fără suflare, apoi se va opri să-l schimbe.

De ce l-am urmat atât de repede și fără ezitare? Nu pot explica. Nu țineam la el, dar nu puteam să nu-l urmez. Vorbeam cu calul meu, îl îndemnam cu cuvinte frumoase, îmi concentram toată atenția asupra drumului. După câteva ceasuri, pe drumul spre Gallipoli, le-am depășit una câte una pe gărzi, care nu reușiseră să-l ajungă din urmă și ai căror cai erau extenuați.

Soarele roșu ca sângele apunea dincolo de munții întunecați când i-am zărit în cele din urmă armăsarul alb în apropierea unei stații de schimbat caii. Sclavii îl frecau, animalul tremura, dar Mahomed nu-l dăduse gata de tot, ci doar îl extenuase și apoi îl abandonase. Am schimbat și eu calul și l-am ales pe cel mai bun din cei deja înșeuați. În întunericul nopții, pe drumul înșelător, luminat doar de lună, îl urmam într-un galop disperat pe cel care era viitorul otomanilor. Zgomotul potcoavelor calului meu acoperea urletele șacalilor de pe dealuri. La prima

geană de lumină, i-am zărit pelerina. Umbra calului meu, disproporționată în câmpia Troiei, părea o fantomă. Praful sărat îmi zgâria gâtlejul, dar nu eram obosit. Dimpotrivă, mă simțeam ca o umbră, separat de trupul meu, urmărind o altă umbră în câmpia morții.

Vântul aducea cu sine mirosul mării. Calul lui Mahomed a început să se împleticească și l-am ajuns din urmă. S-a uitat înapoi și m-a recunoscut. Chipul său, cenușiu din cauza prafului și a oboselii, a căpătat o expresie șocată:

— Tu! Dintre toți, tu ești cel care m-a prins din urmă! Tu, care ai milă de oameni și de animale și disprețuiești puterea! Ce semn e acesta?

Aveam un asemenea elan, încât l-aș fi putut doborî și ucide. Poate că aș fi reușit chiar să fug și să mă ascund într-un caic pescăresc, apoi să ajung pe una din insulele grecești. Însă cine eram eu să schimb cursul sorții? Nu eram decât un însoțitor neînduplecat, pornit pe urmele sale ca să-l împiedic să uite că exista aici ceva mai mare decât el sau decât mine, ceva mai mare presus de orice putere pământeană. De aceea îl urmasem, de aceea mă purtaseră caii până la el. Această certitudine a pus stăpânire pe mine în lumina răsăritului, pe drumul către Gallipoli.

— Domn al pământului și al mării, conducător al otomanilor, puterea îți aparține de acum, dar, de fiecare dată când te vei opri și vei privi înapoi, vei vedea, până la sfârșitul zilelor tale, pe cineva călărind alături de tine, pe cineva care îți va aminti ce nu trebuie să uiți.

I s-a aprins o scânteie în ochii gălbui și a exclamat:

— În cazul acesta, nu voi privi înapoi până la sfârșitul zilelor mele.

Dând pinteni calului, a pornit iarăși într-un galop nebun. L-am urmat, dar am rămas la o distanță sigură ca să scap de furia lui. Ne-am schimbat încă o dată caii și, pe la amiază, după o zi și o noapte de călărit, am ajuns la strâmtoarea Gallipoli. S-a oprit să mă aștepte. Gărzile otomane ne-au însoțit în barcă până pe cealaltă parte și astfel am ajuns la fortăreață. Mahomed s-a dus direct în hamam, fără să scoată o vorbă. Am rămas acolo două zile, în așteptarea însoțitorilor săi. Între timp, a

trimis vorbă la Adrianopol, la marele vizir, ca să-și anunțe sosirea.

După câteva zile, a ajuns acolo însoțit de un alai splendid, însă îmbrăcat simplu. Călărea cu capul plecat, cuprins de gânduri. În fiecare sat în care se oprea să înnopteze, oamenii care alergau să-l întâmpine deveneau brusc tăcuți, mulțumindu-se să se prosterneze fără să scoată chiote de bucurie.

— Își plânge tatăl, spuneau ei, să nu-l deranjăm când e atât de îndurerat.

Prima dată când a glăsuit pe parcursul călătoriei a fost ca să ceară planul Constantinopolului, pe care îl căra cu el pretutindeni și care era deja uzat de atâta folosință. În timp ce bătrânul mullah, care-i fusese preceptor, cânta versuri din Coran ca să-l aline, Mahomed studia harta.

Pe măsură ce ne apropiam de Adrianopol, toți oamenii de seamă ai imperiului, viziri, pași, bei ai provinciilor din Europa și din Asia, cadii, ulemale, șeici și derviși, toți înaintau călare ca să se alăture în tăcere alaiului nostru. S-au oprit la vreo cincizeci de pași de poarta orașului, au descălecat și au început toți să strige, să se lamenteze. Au îngenuncheat, au căzut la pământ, și-au pus țărână în cap. Cei mai în vârstă, cei cu bărbile cele mai lungi, vărsau lacrimi sincere gândindu-se la bunul Murad și la ceea ce avea să vină. Cei mai tineri însă îl urmăreau cu coada ochiului pe Mahomed, având grijă să nu se arate prea îndurerați.

Cu toate astea, Mahomed a descălecat și el și s-a aruncat la pământ, apoi a început să-și pună țărână în cap. A izbucnit în lacrimi și am văzut cu ochii mei cum două picături mari i s-au prelins pe obrajii măslinii. Asta i-a făcut pe bătrâni să-și strige durerea și mai abitir. Când a considerat că e de ajuns, s-a ridicat, s-a dus de la unul la altul, i-a sărutat pe umăr pe șeici și pe ulemale și le-a permis celorlalți să-i sărute mâna. Apoi am încălecat iarăși și l-am însoțit de-a lungul străzilor ticsite de oameni care plângeau și gemeau, până la serai.

A doua zi, la moschee, a fost încins cu sabia lui Osman, fondatorul imperiului, apoi condus în Sala Divanului, unde s-a așezat pe un tron jos, în timp ce tinerii, asemenea șoimilor, se agitau în jurul lui sfidând ierarhia, urmărindu-i fiecare expresie,

încercând să fie cât mai aproape de el. În ceea ce-i privește pe cei în vârstă, stăteau pe margine, iar marelui vizir Halil îi tremura barba de teamă. Îl izgonise de două ori de la putere și obținuse întoarcerea lui Murad, așadar, nu se putea aștepta la nimic bun.

Mahomed avea deja douăzeci și unu de ani și învățase să se controleze atât de bine, încât nimeni nu-i deslușea gândurile. S-a uitat mirat în jurul său și i s-a adresat căpeteniei eunucilor:

— De ce s-au îndepărtat vizirii mei de mine? Cheamă-i și spune-i lui Halil să-și ocupe locul. Sper că stâlpii imperiului vor continua să-l sprijine.

Acesta era lucrul cel mai surprinzător care se putea petrece. Halil, uluit, s-a grăbit să se arunce la picioarele lui Mahomed și să-i sărute mâna. Mahomed i-a vorbit cu emoție prefăcută și i-a spus că se bazează pe abilitățile și sfaturile sale înțelepte pentru a depăși lipsa lui de experiență și de pricepere. După ce înalții demnitari și-au ocupat locurile cuvenite și tinerii s-au dus pe margine, dezamăgiți, Mahomed i-a asigurat că intenționează să urmeze îndeaproape politica tatălui său și că avea să respecte tratatele de pace încheiate de acesta. I-a luat pe Allah și pe profetul lui ca martori ai bunelor sale intenții.

L-a trimis pe guvernatorul provinciei asiatice să însoțească solemn trupul tatălui său până la Bursa, locul de îngropăciune al sultanilor, apoi s-a dus în harem să asculte lamentările văduvelor lui Murad. A vorbit timp îndelungat cu mama sa, Mara, fiica despotului Serbiei, care îl învățase odinioară rugăciuni creștine și-i găsise învățători greci. În scopul de-a consolida pacea cu Serbia, i-a promis s-o trimită acasă la tatăl ei, împreună cu daruri scumpe și venituri din mai multe orașe, cu condiția să nu se recăsătorească vreodată.

A venit apoi rândul prințesei din Sinop, care-i oferise lui Murad un fiu cu câțiva ani înainte. Plângea și-și frângea mâinile de durere în fața lui Mahomed, când, deodată, o sclavă de-ale ei a dat buzna în harem strigând înspăimântată că unul din eunucii noului sultan, la ordinul acestuia, a pătruns în încăperile ei și l-a dus pe copil în hamam, unde l-a sugrumat cu o coardă de arc. Arătându-se îngrozit, Mahomed a jurat pe Coran că nu avusese nici un amestec și a poruncit să fie adus

vinovatul. Tânărul eunuc a sosit cu zâmbet triumfător şi a fost foarte mirat când Mahomed l-a acuzat furios de crimă. A încercat să se apere, dar ceilalţi eunuci au tăbărât asupra lui şi l-au sugrumat sub privirile lui Mahomed şi ale nefericitei mame. Cei care-l cunoşteau pe sultan au ghicit că eunucul acţionase la ordinele sale şi că fusese redus la tăcere pentru că era singurul martor al crimei. Motivul era că micul prinţ, fiind născut dintr-o căsătorie legitimă, avea să crească şi să conteste puterea lui Mahomed, care era fiul unei sclave. La otomani, războaiele între fraţi erau la ordinea zilei. Mahomed a consolat-o însă pe prinţesă, i-a jurat că nu are nici o vină şi i-a promis s-o mărite cu guvernatorul Anatoliei ca să scape de ea.

Pentru a înlătura bănuielile şi a întări încrederea în serai, sultanul s-a purtat ca un înger în lunile următoare. A ascultat răbdător de sfaturile bătrânilor viziri, s-a arătat drept şi amabil cu cei umili şi cu cei mari, a făcut daruri ienicerilor, i-a primit pe ambasadorii care au venit să-şi prezinte condoleanţele, a ratificat din nou tratatele de pace încheiate de tatăl său. Primul care a venit în audienţă a fost trimisul împăratului Constantin. Cu ani în urmă, un văr de-al doilea al lui Mahomed, Orhan, se refugiase la Constantinopol, sub protecţia împăratului. Era un tânăr ambiţios, prin venele căruia curgea sângele lui Osman. Era mereu în interesul împăraţilor bizantini să aibă la îndemână asemenea refugiaţi politici, pe care îi puteau folosi în caz de pericol pentru a stârni un război de succesiune între otomani. După ce a jurat că va menţine pacea cu Bizanţul, întocmai ca tatăl său, Mahomed s-a angajat să plătească pentru întreţinerea vărului său o rentă pe măsura rangului lui, în total trei sute de mii de arginţi. Trimisul împăratului a făcut greşeala să ia generozitatea şi dorinţa de pace ale lui Mahomed drept semne de slăbiciune. Doar era prea tânăr încă şi fusese izgonit de pe tron de două ori deja. Fără îndoială, purtarea sa îi uimea şi pe conducătorii otomani cu experienţă.

În primăvară, Mahomed a confirmat pacea cu Ragusa, Valahia, cavalerii din Rodos, genovezii din Galata şi cu insulele din arhipelag, mulţumindu-se cu tributul stabilit anterior în semn de vasalitate. În final, la începutul verii, au sosit la Adrianopol doi cavaleri din Ungaria. Erau reprezentanţii lui Iancu de

Hunedoara, care fusese confirmat regent al Ungariei. Au venit să ceară o prelungire de trei ani a armistițiului încheiat de Murad după victoria din Kosovo. Astfel, ceasul păcii și al iubirii reciproce părea să sune în Imperiul Otoman, unde vechii stâlpi ai lui Murad continuau să sprijine tronul. Însă după ce-au plecat ungurii, Mahomed nu și-a putut ascunde bucuria. Împins de o nevoie irezistibilă să vorbească, mi s-a confesat:

— Am tot ceea ce-mi doream. Încă o scurtă campanie pentru a testa supunerea ienicerilor și sunt gata.

— Cu cine vrei să te războiești? l-am întrebat.

Râzând de plăcere, mi-a răspuns:

— Ibrahim din Karaman dorește să-mi încerce puterile și a ocupat din nou provinciile limitrofe anexate de tatăl meu. Însă a îmbătrânit și nu cred că-mi poate ține piept dacă vede că vorbesc serios. S-a răzvrătit deja de atâtea ori, încât n-a rezistat tentației o dată în plus, din pură curiozitate. Dar mai mult nici nu pot cere. Vreau să-i văd pe ieniceri mărșăluind.

— Zidurile Constantinopolului se înalță până la nori și musulmani mai puternici decât tine s-au izbit cu capul de ele. Purtătorul stindardului profetului tău a căzut în fața Constantinopolului. Nu vei distruge un imperiu milenar cu un bobârnac. Creștinătatea nu va permite una ca asta. Această creștinătate nu mai e dezbinată așa cum era acum câțiva ani. Războiul dintre Anglia și Franța se apropie de sfârșit, iar împăratul german se află în negocieri cu papa Nicolae pentru a-și primi coroana din mâinile sale. Papa e obligat să acorde ajutor Constantinopolului printr-un tratat. Flota creștină poate să-ți frângă imperiul în două mai repede decât ai crede, blocând Bosforul și Gallipoli. O nouă oaste cruciată poate mărșălui către Adrianopol.

— Întocmai, a răspuns el. Această primejdie nu va mai apărea niciodată. Mă grăbesc.

— Ai jurat să păstrezi pacea.

— Creștinii mi-au oferit cel mai bun exemplu de cum se poate încălca și cel mai sfânt jurământ.

— Ce mă oprește să fug de-aici sau să-i scriu împăratului Constantin să-l avertizez?

Ochii săi gălbui mă priveau cu ironie.

— Nimeni nu te-ar crede, mi-a spus el râzând. Speranța te face orb. Oamenii cred ce vor să creadă și am convins universul

de slăbiciunea și de iubirea mea de pace. Cum ar îndrăzni un tânăr sfios ca mine să treacă peste sfatul consilierilor săi înțelepți? Nici măcar tatăl meu, la apogeul puterii, nu a îndrăznit să se atingă de Constantinopol. Nu, nimeni nu va da crezare avertismentelor tale. Continuă să mă urmezi ca să-mi aduci aminte de ce trebuie să nu uit și ca să mă distrezi cu caraghioslâcurile tale.

Ca semn al bunăvoinței, m-a numit îngrijitorul câinilor lui. Genovezii i-au trimis în dar câțiva câini frumoși, iar el era convins că aceștia îi vor asculta mai degrabă pe creștini decât pe musulmani. Trimisese deja trupele din Asia împotriva Karamanului, pornind el însuși la luptă împreună cu ienicerii. A trebuit să-l urmez, deoarece a luat cu el cinci mii de șoimari și îngrijitori de câini pentru a putea vâna în timp ce se războia. La auzul veștii sosirii lui, Ibrahim de Karaman, a cărui țară era deja răvășită de oștenii din Asia, și-a venit în fire și a evacuat rapid teritoriile ocupate, trimițând emisari să ceară pace și să explice că ceruse înapoierea pământurilor numai în glumă.

Spre surpriza tuturor și spre marea mânie a ienicerilor, Mahomed a acceptat să încheie pacea. A făcut un nou acord cu conducătorul. Oastea a ridicat tabăra, el a pornit la vânătoare, iar comandantul trupelor asiatice i-a oferit ca sclavă o tânără grecoaică de viță nobilă, care fusese răpită de oștenii lui.

— Are obrajii ca lalelele și fruntea ca fildeșul, o lăudau eunucii lui. Glasul îi e dulce precum cântecul privighetorii, iar sultanul nu mai are liniște din cauza ei. Suspină tot timpul, compune poezii și nu-și poate lua ochii de la ea nici o clipă.

Auzind că Mahomed s-a amestecat în război în Karaman, grecii, în lăcomia lor nesăbuită, au trimis iarăși emisari la el în tabără. Aceștia s-au plâns că orașele care trebuiau să plătească tribut pentru întreținerea lui Orhan nu o făcuseră încă. În plus, trei sute de mii de arginți nu erau suficienți pentru traiul unui prinț de seama lui Orhan, așa că trebuia să dubleze suma. În caz contrar, Constantin era nevoit să ia în considerare să-l lase pe Orhan să plece, pentru că era prea scump să-l întrețină. Trimișii au dezvăluit cu aroganță și că împăratul,

ascultând sfaturile lui Phrantzes, care se afla în Trapezunt, a trimis emisari în Serbia să ceară mâna Marei. Prin această căsătorie, spera să profite de renta ei de văduvă a sultanului și să asigure o alianță cu tatăl ei, despotul Serbiei.

Auzind toate acestea, nu m-am putut abține să le vorbesc acestor greci înfumurați și mândri:

— Cu fiecare cuvânt, vă săpați mormântul și mai adânc.

Marele vizir Halil voia cu orice preț să păstreze pacea, crezând că un atac asupra Constantinopolului avea să stârnească toată creștinătatea să apuce armele și să ducă astfel la ruina imperiului, și a fost uluit de nesăbuirea bizantinilor. Smulgându-și barba de mânie, i-a chemat în fața lui și le-a spus:

— Vai de voi, greci orbi și nechibzuiți ce sunteți! Nu am fost eu tot timpul bun cu voi? Spre distrugerea voastră, îmi răspundeți cu perfidie și intrigi! Însă nu-l cunoașteți pe noul meu stăpân. De cruță Constantinopolul, înseamnă că Dumnezeu e mai milos decât meritați. De-abia s-a uscat cerneala pe tratatul pe care l-ați semnat și deja încercați să ne speriați. Stăpânul meu nu mai e copil. Ce puteți voi să faceți, nenorociților? Proclamați-l dară pe Orhan rege al Bulgariei, chemați-i pe unguri de peste Dunăre și vedeți voi ce va urma.

Mahomed se prefăcea în continuare umil și mirosea trandafirul pe care-l ținea în mână, ca și când n-ar fi așteptat decât să se întoarcă în cort la sclava lui frumoasă. Asigurându-i pe greci de prietenia sa, a declarat că în curând se va întoarce la Adrianopol. Acolo, grecii vor avea ocazia să-și exprime dorințele și le-a promis să se gândească deja cum să le îndeplinească mai bine. După ce emisarii au plecat mulțumiți, s-a retras în cort și a rămas acolo preț de două zile, fără să se arate dinaintea ienicerilor. Aceștia considerau că paharul e plin. Au început să se agite, să răstoarne vasele și să-i maltrateze pe eunuci. S-au adunat în fața cortului său și au început să strige că vor măcar bani, din moment ce se mulțumise cu o pace rușinoasă în locul victoriei și-al prăzii. Căpetenia lor nu i-ar fi putut liniști nici de-ar fi vrut, dar am văzut-o stând în spatele lor și râzând. Sultanul a rămas ascuns, așa că s-au apropiat tot mai mult de cortul lui, strigând amenințător.

— Sari din pat! Pe cal! Sau preferi îmbrățișările unei sclave în locul gloriei?

După ce-au răcnit o vreme, Mahomed a pășit încet afară din cort. Cu capul drept și pumnii strânși, s-a uitat rând pe rând la fiecare. Râsetele și țipetele au încetat pe loc. Au tresărit, evitându-i privirea. Dinaintea lui s-a format un loc gol.

— Mă acuzați că uit de război, de guvernare și de îndatoririle mele de sultan pentru iubire. Prea bine, judecați cu ochii voștri dacă merită această iubire.

S-a întors în cort și a ieșit din nou, trăgând-o de braț pe tânăra grecoaică. Cu un singur gest, i-a smuls veșmintele, lăsând-o pradă privirilor lacome ale ienicerilor. Aceștia au suspinat la unison. Cei din spate s-au cocoțat pe umerii celor din față ca să vadă mai bine. Speriată, plângând de rușine în timp ce se chinuia să le zâmbească acelor soldați cruzi care o devorau din priviri, tânăra grecoaică, în splendoarea celor șaptesprezece ani ai săi, era frumoasă ca o dimineață de aprilie. Râsetele și țipetele au răsunat din nou:

— Excelentă alegere, Mahomed! Am schimba bucuroși patul cu al tău. Fata aceasta valorează mai mult decât toți grecii și caramanii. Acum înțelegem.

Însă Mahomed nu zâmbea. Un rânjet i-a apărut pe buze și a spus:

— Dacă nu aveți încredere în mine, aveți încredere în sabia mea.

A prins-o pe fată de păr și a forțat-o să se pună în genunchi, apoi și-a scos iataganul. Înainte ca nefericita să apuce să se apere, i-a retezat capul dintr-o lovitură. Plin de sânge, l-a aruncat între ieniceri și a zis:

— Sabia mea e în stare să taie și legăturile de iubire. Urmați-o și nu veți regreta.

S-a întors imediat pe călcâie și a intrat în cort. Muți de spaimă, ienicerii au aruncat capul însângerat pe jos și s-au privit. Mai târziu, în aceeași zi, Mahomed le-a trimis bani și a poruncit strângerea taberei ca să se întoarcă la Adrianopol. Abia când am ajuns la Bursa, l-a chemat la el pe comandantul ienicerilor. L-a întins la pământ dintr-un pumn și l-a bătut până nu și-a mai simțit mâna. A pus să-i fie tăiat gâtul în

timpul nopţii. Loviturile de tun anunţau că pedeapsa fusese executată. În dimineaţa următoare, ienicerii aveau o nouă căpetenie, iar Mahomed, contrar regulii, le-a mărit numărul prin înrolarea tuturor şoimarilor şi a îngrijitorilor de câini.

— Să lăsăm în pace raţele şi cerbii, a spus el. Ne aşteaptă o pradă mai mare.

În acelaşi timp, a poruncit ca cei mai iscusiţi zidari din provinciile europene şi asiatice să vină pe malul Bosforului în primăvară. A cerut şi suficientă piatră şi cărbune, necesare pentru funcţionarea cuptoarelor. Intenţiile sale erau clare. Ca să pună capăt comerţului creştinilor pe Marea Neagră şi să se asigure că armata sa are toate condiţiile necesare să traverseze Bosforul oricând, voia să construiască pe malul european o fortăreaţă asemănătoare celei care-i asigura deja stăpânirea părţii asiatice.

Când vestea a ajuns la Constantinopol, grecii şi-au venit în fire, iar împăratul a trimis emisari la Adrianopol ca să anunţe că renunţă la toate cererile legate de Orhan şi că se oferă el însuşi să plătească tribut, cu condiţia ca sultanul să renunţe la intenţia de-a închide Bosforul. Partea europeană a strâmtorii era pământ bizantin străvechi, iar Constantin nu putea să nu vadă construcţia unei fortăreţe ca pe o încălcare a tratatului de pace şi o ameninţare pentru capitala sa. Mahomed nici n-a acceptat să-i primească pe trimişi, ci le-a spus doar:

— Malurile Europei şi ale Asiei sunt pământul sultanului, iar autoritatea împăratului bizantin nu se extinde dincolo de zidurile oraşului său. Perfidia grecilor a dus la decizia aceasta, deoarece în bătălia de la Varna au încercat să-l împiedice pe tatăl meu să traverseze Bosforul ca să mă distrugă. Asta nu se poate repeta. Fortăreaţa pe care plănuiesc s-o ridic nu ameninţă Constantinopolul, dar este indispensabilă pentru libera trecere a otomanilor din Europa în Asia. Dacă ar fi avut timp, tatăl meu ar fi construit-o chiar el. Nu fac decât să-i îndeplinesc dorinţa. Împiedicaţi-mă dacă vă stă în putere, dar dacă emisarii mai vin o dată să încerce să-mi vorbească despre asta, îi voi jupui de vii.

Grecii nu erau nici pe departe singuri în susţinerea cauzei lor. Toată vechea administraţie, în frunte cu Halil, se opunea

proiectului, susţinând că închiderea Bosforului încalcă privilegiile comerciale ale statelor occidentale conform tratatului şi că va duce mai devreme sau mai târziu la un război cu Constantinopolul. Rând pe rând, mângâindu-şi bărbile, membrii divanului au luat cuvântul. Când cruciaţii unguri au pătruns în teritoriul otoman, aminteau ei, puţin a lipsit ca victoriile lui Murad să fie înfrângeri.

— Nu e vorba numai de Constantinopol, au adăugat ei. Toată creştinătatea se va scula împotriva noastră. Apărat de zidurile sale, oraşul e capabil să reziste unui asediu, iar oastea noastră va fi prinsă între două focuri, de asta ne temem cel mai tare.

Mahomed însă a continuat să-şi joace rolul.

— Voinţa tatălui meu e sfântă pentru mine. Cum aş putea să-i încalc ultima dorinţă?

Într-adevăr, Murad pomenise ocazional de închiderea Bosforului prin intermediul unei fortăreţe, dar renunţase la această acţiune riscantă de teama creştinătăţii.

— Cât timp Constantinopolul nu se află în mâinile mele, a continuat Mahomed, imperiul rămâne un edificiu fragil. Dacă aşteptăm, vom pierde prilejul, iar creştinătatea va avea timp să se pregătească de război împotriva noastră. În ziua în care ţările occidentale vor fi suficient de puternice şi se vor pune de acord ca să ne atace, o vor face. Nu avem nimic de pierdut dacă ne pregătim şi noi de ofensivă.

În timpul iernii, seraiul a fost împărţit între cei care doreau pace şi cei care doreau război, dar Mahomed a arătat că deciziile sale, odată luate, sunt de neclintit. Halil a trimis mesaje liniştitoare la Constantinopol, asigurându-i că rămâne un prieten al creştinilor şi explicând că fortăreaţa de pe Bosfor e într-adevăr indispensabilă pentru siguranţa imperiului, că nu e nicidecum un act de ameninţare ori de ostilitate faţă de Constantinopol sau de ţările occidentale.

— E tânăr şi se entuziasmează repede, a spus el. Să-l lăsăm să-şi ridice fortăreaţa dacă aşa pofteşte, dar să avem cu toţii grijă să nu găsim prilej de conflict.

Mahomed era perfect conştient de jocul dublu al lui Halil şi al pacifiştilor, dar asta nu-l făcea decât să râdă, deoarece servea scopului său.

— Cine face primul pas trebuie să-l facă și pe al doilea. Primul pas este cel mai dificil și, când vine clipa, nu vor lipsi motivele de război. Fabula cu picătura de miere arată asta.

Era foarte mulțumit aflând din întâmplare că Halil acceptă construcția fortăreței, așa că mi-a povestit fabula cu pricina:

— Un vânător care se întorcea de la vânătoare s-a oprit să cumpere un borcan cu miere. În timp ce turna mierea în borcan, negustorul a scăpat o picătură pe lângă. O muscă a venit și s-a așezat acolo. De pe marginea acoperișului, o pasăre a venit și a înșfăcat-o. Pisica negustorului a văzut-o și s-a aruncat asupra ei, dar câinele vânătorului s-a aruncat și el asupra pisicii și a omorât-o cu colții săi. Mâniat, negustorul a aruncat cu piatra în vânător, care l-a lovit în cap și l-a omorât. Ca să-l răzbune, familia vânătorului a atacat casa negustorului și i-a ucis familia, jefuind prăvălia. Apoi, toți sătenii au tăbărât asupra părinților vânătorului, iar cele două sate s-au găsit în cele din urmă în război. Crede-mă, odată ce a luat o decizie, omul viclean găsește întotdeauna picătura de miere ca să înceapă cearta.

Planurile de căsătorie ale lui Constantin au dat greș din nou. În Serbia, Mara se călugărise. Din Trapezunt, Phrantzes și-a continuat călătoria ca să ceară mâna unei prințese georgiene, al cărei tată era bogat și belicos. Refuzând mâna fiicei dogelui, Constantin stârnise deja furia Veneției. Pierduse astfel un aliat puternic, nu atât din vina lui, cât a călugărilor și a oamenilor care nu suportau ideea că împăratul poate lua de soție o latină. A avut și ocazia de-a se alia cu unul din cei mai influenți oameni, megaducele Notaras, conducătorul flotei sale, căsătorindu-se cu frumoasa lui fiică. Constantin credea însă că poate încheia o uniune și mai profitabilă, iar tatăl fetei i-a devenit în secret dușman.

În toamnă, Phrantzes s-a întors la Constantinopol împreună cu trimisul prințului Georgiei. După lungi negocieri, ambițiosul om al muntelui acceptase să-i dea fiicei lui o zestre de o sută de mii de ducați și să ofere sprijin militar la nevoie. Împăratul Constantin a confirmat logodna printr-o bulă de aur, iar Phrantzes urma să meargă după mireasă în primăvară. Auzind veștile, Mahomed a râs.

— Constantin, protejatul meu imperial, se mişcă încet. E în întârziere cu toate pentru că e nehotărât şi nu ştie ce vrea. Aleargă după un miraj de aur, dar în primăvară va fi deja în capcana mea, iar trezirea lui la realitate va fi dură.

Studia harta Bosforului şi planurile fortificaţiilor construite de creştini şi de musulmani. Asculta sfaturile maeştrilor constructori, dar plănuia totul în mintea sa, după propriile idei. Era nerăbdător şi complet incapabil să asculte explicaţii lungi. Povestind cu negustorii şi cu emisarii, voia să aibă o idee clară a situaţiei politice din ţările occidentale.

— Creştinătatea e un inamic primejdios, dar lent şi divizat, a spus el. Eu pot strânge o armată în timpul în care creştinii abia încep să discute şi să se certe între ei. Când vreau ceva, iau o hotărâre, apoi lovesc ca fulgerul, înainte să priceapă măcar ce obiectiv am.

În timpul iernii, a pus să fie pregătită o flotă la Gallipoli. În martie, zidarii şi muncitorii veniţi din toate provinciile erau adunaţi pe malul estic al Bosforului, sub protecţia trupelor din Anatolia. Flota a părăsit Gallipoli, a trecut de Constantinopol şi a aruncat ancorele în Bosfor pentru a asigura trecerea oamenilor şi a materialelor. Panicaţi şi uluiţi, ţăranii şi pescarii greci de pe malul european se uitau cum o întreagă armată de turci a debarcat şi a început să le calce culturile în picioare şi să le dărâme colibele ca să facă loc fortăreţei. Femeile plângeau, strigau şi-şi frângeau mâinile văzând cum turcii intră în Biserica Sfântul Mihail ca să taie frumoasele coloane şi plăcile pe care aveau să le refolosească în construcţie.

La Constantinopol, Constantin şi-a reunit sfătuitorii în Palatul Vlaherne. Era un împărat sărac. Din vechea glorie a conducătorilor bizantini, nu mai rămânea decât o umbră. Oraşul său avea însă ziduri straşnice, arme de foc, mai ales tunuri, şi nişte vase de război în Cornul de Aur. Lent sau nu, era un războinic priceput. Ghinionist în toate, era prea înclinat să plece urechea la sfaturile celor pe care-i credea mai inteligenţi decât el. Mahomed avea informaţii atât de precise despre tot ceea ce se petrecea în Vlaherne, încât ar fi putut repeta cuvânt cu cuvânt ce spusese fiecare.

Împăratul Constantin a declarat pe un ton hotărât:

— Războiul bate la ușă. Orice facem, starea nu se poate decât înrăutăți. Odată ce construiește fortăreața, sultanul va avea un punct de sprijin de netrecut, la câteva mii de pași de zidurile noastre. Nici o flotă, nici chiar cea mai bună, nu-l poate opri să blocheze Bosforul, să ne înfometeze, să-și trimită în Europa trupele asiatice. Însă tabăra păcii are putere la curtea lui, el însuși e detestat și bănuit, iar primul pas înapoi îi poate fi fatal. De aici și propunerea mea: să trimitem imediat emisari să cerem ajutorul Occidentului, să-i dăm drumul lui Orhan ca să stârnească o revoltă între otomani, să închidem porțile orașului, să ne trimitem navele pe Bosfor să le scufunde pe cele ale turcilor și să împiedice transportul materialelor. Nu avem nimic de pierdut și, cu cât vom întârzia mai mult, cu atât situația va deveni mai greu de suportat.

Însă călugării și episcopii au exclamat imediat:

— Fără ajutor de la țările occidentale, pentru că asta ar însemna că suntem de acord cu uniunea și că ne negăm credința. Ne-ar lovi blestemul divin, iar acesta e mai teribil decât cele mai rele intenții ale sultanului.

Megaducele Notaras a declarat:

— Flota otomană numără șase galere grele și nenumărate galiote. Ar fi nesăbuit să le provocăm. Înfrângerea inevitabilă pe mare ar fi dovada slăbiciunii noastre. Prin toată purtarea lui, sultanul Mahomed arată că vrea să păstreze pacea, iar vizirii săi nu ar fi de acord cu un război împotriva Constantinopolului. El însuși ne asigură că fortăreața lui nu amenință siguranța orașului. Băiat fiind, s-a temut îngrozitor crezând că armata cruciată mărșăluia spre Adrianopol și avea să-l împiedice pe Murad să-și aducă trupele din Asia în ajutorul său. Așadar, e de înțeles că vrea să-și asigure căile de acces. Toate acestea sunt urmările politicii de amenințări și provocări a împăratului Ioan, iar noi trebuie să suportăm consecințele. Ca prieteni ai turcilor, putem salva ceva, dar pornind la război cu orice preț vom pierde totul, inclusiv prietenii influenți pe care ni i-am făcut în anturajul sultanului.

— Mahomed nu se manifestă agresiv, a spus Phrantzes. Intențiile sale sunt pașnice. S-a adresat prietenește locuitorilor de pe coastă și le-a împărțit monede de argint în schimbul

clădirilor demolate. Dacă pornim la război împotriva lui, vom pierde şi ultima fărâmă de simpatie a ţărilor occidentale.

— Cine scoate sabia de sabie va pieri, au spus călugării. Hristos e de partea noastră, avem moaştele sfinţilor, avem icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului în Biserica Chora. Să ne păstrăm dreapta credinţă şi astfel nimic rău nu ni se va întâmpla.

Discuţia a degenerat într-o ceartă privind dubla purcedere a Duhului Sfânt, dar, în cele din urmă, toţi l-au implorat pe împărat să nu-i provoace pe turci şi să renunţe la planul său nechibzuit. În consecinţă, Constantin le-a permis locuitorilor de pe malul Bosforului să le vândă mâncare otomanilor, iar porţile oraşului n-au fost închise. Turcii puteau să se plimbe liber prin oraş să-i admire minunăţiile şi să-şi facă cumpărăturile, cât timp aveau permisiunea lui Mahomed.

Sultanul a dat drumul lucrărilor. După ce le-a desemnat sarcinile zilnice zidarilor, a pus el însuşi osul la treabă, inspirându-i pe mai-marii imperiului să rostogolească bolovani şi să care materiale pe şantier. Stâlpii imperiului trebuiau să finanţeze fiecare câte un turn, iar de ziduri se ocupa însuşi Mahomed. Dorinţa de-a fi bine priviţi îi făcea să muncească din greu la proiect. Vasele încărcate cu piatră şi scânduri traversau strâmtoarea zi şi noapte. Bisericile erau demolate. Bolovani de la clădiri creştine, fragmente de coloane de la templele păgâne antice, toate erau bune, toate îşi găseau loc în ziduri. Sultanul a poruncit ca zidurile, groase de zece şi de cincisprezece picioare, să fie înălţate cu un etaj pe zi, spre groaza grecilor, cărora li se părea că fortăreaţa se ridică nespus de iute.

În toiul acestei activităţi febrile, nimeni nu putea să stea degeaba, nici de-ar fi vrut. Sultanul îi vrăjise pe toţi cei din jurul său şi nimeni nu mai căuta să afle în ce scop era ridicată această înspăimântătoare cetate. Primăvara a fost urmată de canicula verii, iar lalelele de pe dealuri s-au ofilit. Totuşi, un vânticel proaspăt sufla în partea cea mai strâmtă a Bosforului, iar curenţii marini scădeau temperatura aerului. Într-o zi, l-am văzut pe marele vizir, Halil, acoperit de praf, folosind o bară de fier pe post de pârghie ca să rostogolească o bucată mare dintr-o coloană de marmură spre turnul ce se înălţa acum pe

malul apei și a cărui construcție o finanțase. Își suflecase mânecile și-și prinsese barba sub curea. Transpirat și fără suflare, cu nasul său mare roșu de efort, se lăsa cu toată greutatea pe bara de metal. Bucata de coloană se rostogolise într-o gaură. Nu reușea s-o scoată de acolo de unul singur și, în agitația generală, nimeni nu s-a grăbit să-i dea o mână de ajutor. M-am dus la el, mi-am înfipt propria rangă sub coloană și l-am ajutat s-o mute. Gâfâind, și-a șters sudoarea care-i curgea în ochi, s-a uitat la mine și m-a întrebat:

— Nu ești tu creștinul acela pe care sultanul l-a făcut îngrijitor de câini?

— Sunt într-adevăr doar un creștin nenorocit, chiar dacă port straiele voastre, mă spăl și respect rugăciunile voastre.

— Nu-i disprețuiesc nicidecum pe creștini. Se numără printre ei mulți oameni foarte înțelepți. Am avut chiar ocazia să mănânc împreună cu ei și le-am permis să se roage după obiceiul lor.

M-a privit prietenește cu ochii lui bătrâni, mi-a mulțumit pentru ajutor și mi-a spus apoi cu subînțeles:

— Avem amândoi un stăpân aspru. Dacă ai vreodată ceva pe suflet, vino și spune-mi ce te neliniștește.

În aceeași seară, după rugăciune, Mahomed a trimis după mine. Tocmai mânca, într-un adăpost mizerabil și prăfuit. Veșmintele-i erau murdare și mâinile zgâriate, dar folosea cele mai frumoase porțelanuri chinezești.

— Nu ai venit nici măcar o dată să-mi ceri voie să te duci în oraș. Cu siguranță ești curios să vezi acest oraș strălucitor, despre care se povestesc atâtea. Te-am văzut muncind din greu. Drept răsplată, mâine ești liber să mergi în Constantinopol și să te rogi acolo la Domnul tău, în biserică. Trebuie să te întorci la căderea nopții, înainte de închiderea porților.

— Nu te temi că-ți voi scăpa printre degete?

Cu un aer mirat, mi-a spus:

— Tratatul de prietenie pe care l-am semnat cu împăratul îl obligă să ne predea orice sclav care fuge. Probabil că știi asta. Însă de ce ai evada? Nu ți-am arătat cea mai mare prietenie și toleranță? Nu ești tu cel care mă urmează ca o umbră ca să-mi amintească ce trebuie să nu uit, dacă aș privi vreodată înapoi?

— Atunci, ce vrei să fac? am întrebat eu.

— Mi s-a spus că un faimos armurier, pe numele său Orban, se află în slujba împăratului. Este nemulțumit de leafa sa, iar zgârciții de greci nu-i dau voie să toarne tunuri atât de mari pe cât ar vrea. Sunt curios în privința lui. Îi vei vorbi frumos de mine și-i vei spune să vină să mă caute mâine. Poate îl voi primi.

Dat fiind că le permitea să-și păstreze religia, mulți creștini de diferite nații se aflau în slujba lui Mahomed. Erau negustori, scribi, oameni care lucrau în administrația financiară. Mulți dintre ei se converteau la islam după câțiva ani, unii ca să obțină beneficii mai mari, alții din convingere. Așadar, cererea lui Mahomed nu era deloc stranie. Cu toate astea, mi-a stârnit un presentiment întunecat. Văzând că șovăi, mi-a spus nerăbdător:

— Ai rostogolit pietre cu mâinile tale, ai cărat materiale ca un măgar. Dacă aprobi fortăreața, nu poți să mă dezaprobi că vreau s-o dotez cu tunuri. Nu am însă pe nimeni suficient de competent și de brav să le toarne așa de mari cum le vreau. Constantinopolul are suficiente tunuri, iar dacă avarul de Constantin nu vrea să-l păstreze pe omul acesta în slujba sa, de ce să nu-i propun să vină la mine? Doar nu fac nici un rău Constantinopolului.

Mi-a arătat vasele de porțelan și a continuat:

— În numele lui Allah cel milostiv, nu vezi cu ochii tăi că împăratul e atât de convins de intențiile mele pașnice, încât îmi trimite zilnic cele mai alese mâncăruri ca să mă sprijine în munca mea? În schimb, am pus santinele care să-i împiedice pe neatenți să-și lase caii să distrugă culturile grecilor. Vezi bine, mănânc mâncarea creștinilor fără să mă tem că e otrăvită. Asta arată că relațiile dintre mine și împărat sunt cinstite și amicale. Tu ești singurul care crede rău despre mine.

— Îmi juri...? am început eu, dar cuvintele mi-au rămas în gât.

M-a privit afectuos, a scuturat ușor din cap în semn de reproș și mi-a spus:

— Pe Allah atotputernicul, pe Mahomed, profetul său, pe toți îngerii și pe Coran, îți jur că nu am intenții rele față de

Constantinopol. Fără îndoială, a reprezentat până acum un oarecare pericol pentru statul otoman, dar înălţarea acestei fortăreţe îmi satisface toate cerinţele şi asigură pacea. De ce să mă lansez într-un război nesăbuit şi să-mi urc toată creştinătatea în cap? Trag mai multe foloase din prietenia grecilor dacă sunt convinşi de dorinţa mea sinceră de pace şi renunţă să ne ameninţe constant cu distrugerea. Ştii bine şi tu, cum o ştiu toţi, de altfel, că grecii au susţinători influenţi în tabăra mea. În acelaşi fel, am şi eu prieteni de încredere la Constantinopol, atât la curte, cât şi în rândul călugărilor. Cu toţii ne dorim pace, pentru ca ţările occidentale să nu se amestece în relaţiile de prietenie care s-au dezvoltat între noi.

Deşi mânca, planurile oraşului Constantinopol erau întinse lângă el. Am arătat către ele şi l-am întrebat:

— Atunci pentru ce ai hărţile dinaintea ta?

A scuturat din nou din cap şi mi-a spus amabil, ca şi când ar fi vrut să mă convingă de prostia mea:

— Datorită zidurilor sale, Constantinopolul este cea mai straşnică fortăreaţă din toate timpurile. Cum să nu mă inspir de aici când construiesc şi eu una? Nu sunt atât de orgolios, ştii bine, încât să nu iau lecţii de la creştini. Din cauza asta şi numai din cauza asta car peste tot aceste planuri vechi.

S-a uitat amuzat la mine. Mi-am amintit tot ce ştiam despre el: cum jurase că e nevinovat după ce pusese să fie strangulat băiatul în hamam, capul tinerei grecoaice de şaptesprezece ani, care îi îngrozise până şi pe ienicerí. Ştiam în adâncul inimii că nimeni nu poate avea încredere în acest om nemilos. Însă el a jurat atât de convingător şi cu o expresie atât de sinceră în ochi, încât n-am putut să nu-l cred măcar pe jumătate. Faptul că cineva reuşea să mintă şi să înşele cu atâta calm îmi depăşea înţelegerea. Mi-am spus că trebuie să se fi maturizat devenind conducător şi observând toate obstacolele din calea sa. Pacea era o noţiune irezistibilă şi speram eu însumi la ea. Făcându-mă să şovăi, mă biruise deja şi şi-a dat seama de asta. A zâmbit şi mi-a spus:

— Fă cum am poruncit.

A doua zi, dis-de-dimineaţă, imediat după rugăciune, când toţi au început să lucreze, m-am dus în câmpia unde păşteau

caii şi am împrumutat unul ca să merg în oraş. M-au însoţit doi tineri eunuci. Purtam veşminte otomane, dar nu conta. Locuitorii oraşului se arătau mai curtenitori şi mai respectuoşi faţă de turci decât faţă de latini; le vindeau mâncare şi alte bunuri mai ieftin şi aveau tarife mai mici pentru transportul cu barca. De la poarta oraşului, observând că le vorbesc limba, mai mulţi greci s-au adunat în jurul nostru să ne ofere serviciile lor. Ţinându-mi calul de hăţuri, îmi dădeau asigurări că-i preferă pe turci în locul latinilor. Patriarhul, care înclina în favoarea uniunii, fusese demis, grecii dorind mai degrabă să scape de el decât să accepte dubla purcedere a Duhului Sfânt. Au admirat straiele eunucilor, au pipăit materialul, apoi au preamărit dreptatea sultanului care, spuneau ei, avea grijă ca trupele să nu calce în picioare culturile şi podgoriile grecilor, interzisese hoţia şi plătea cum se cuvine pentru bunurile pe care le cumpăra de la ei.

— Suntem convinşi că a venit aici ca prieten şi nu ca duşman, au spus ei. Ordinea domneşte în tabăra sa mai bine decât la noi în oraş. Dacă soarta ne-a adus împreună, vrem să fim vecini buni.

Li s-a alăturat un călugăr cu barbă lungă, care a declarat că grecii îi sunt datori lui Mahomed. Fiindcă le permitea să-şi practice liber religia, acesta se arăta mai milos decât propriul împărat, care-i ocrotea pe latini, blestemaţii aceia eretici.

Lăsând în urmă Poarta Adrianopol, am străbătut strada lungă ce traversa oraşul. Nu mă mai gândeam la propunerile grecilor, ci la şederea mea în oraş cu cincisprezece ani în urmă, observând câte se schimbaseră de atunci. Dedesubt, de-a lungul Cornului de Aur, am văzut zidul de la Vlaherne, care înconjura clădirile şi grădinile. Am trecut pe lângă sfânta cupolă a Bisericii Apostolilor, am zărit ruinele Hipodromului şi mi-am oprit calul pe esplanada străjuită de coloane de marmură care se întindea în faţa Sfintei Sofia. La exterior, oraşul era acelaşi. Clădirea care fusese odinioară o librărie încă exista, cenuşie şi mai dărăpănată decât oricând. Oare Anna se călugărise? Se măritase cu vreun grec de rând? Oare mai trăia tatăl ei? Îmi puneam toate aceste întrebări în minte, dar nu voiam să le adresez nimănui. Setea de-a şti a tinereţii mele era acum potolită. La treizeci şi

trei de ani, deşi în floarea vârstei, nu mai speram la nimic, nu aveam nici un obiectiv conştient. În jurul meu, pantofarii şi pescarii, cămătarii şi portarii, toţi sperau la ceva. Chiar şi musulmanii avea speranţă, pentru că aveau credinţă.

Ţinând de hăţuri, am privit la domul imens al bisericii. Era vizibil de foarte departe, chiar şi de pe malul asiatic. Iată construcţia cea mai de seamă a omului, înălţată pentru slava Domnului. Era una dintre minunile lumii. Nu s-ar cutremura lumea, n-ar cădea cupola în capul cuceritorului, dacă turcul ar pătrunde vreodată în acest sanctuar? Observându-ne curiozitatea, un călugăr a alergat spre noi şi s-a oferit să ne fie ghid contra unei sume modice. Eunucii l-au urmat după ce am convenit asupra unei ore şi a unui loc de întâlnire ca să ne întoarcem împreună în tabără.

Am coborât spre port şi, nu departe de turnătorie, am dat de locuinţa lui Orban. Era un bărbat spătos, cu înfăţişare simplă şi voinică. Era puţin ameţit de băutură, pentru că-şi petrecea timpul stând degeaba. Mi-a confirmat imediat că nu are de lucru şi că e nemulţumit de leafa pe care i-o plăteau grecii, de locuinţa sa, de greci în general.

— Promit multe, mi-a spus el, dar apoi se târguiesc şi dau jumate sau şi mai puţin. Ademenit de promisiuni false, am părăsit Ungaria ca să-l slujesc pe împărat. Sunt în stare să torn un tun de orice calibru, dar ei nu sunt suficient de bogaţi ca să-mi asigure metalul. Pe deasupra, spun că n-au nevoie de tunuri atât de mari şi că preţul prafului de puşcă e peste buzunarele lor. Învăţaţii lor demonstrează pe hârtie că tunurile mai mari ar exploda sau c-ar arunca ghiulelele la picioarele lor. În ceea ce mă priveşte, nu ştiu nimic, nu sunt artilerist, nu cunosc raza de acţiune şi precizia proiectilelor. Nu sunt decât armurier, dar cel mai bun din lume. Pe lângă asta, sunt bun creştin, iar turcii se poartă mai bine cu mine decât nenorociţii aceştia de greci eretici. Până şi ajutoarele mele îmi strigă: „Anatema!“ pentru că-mi fac crucea altfel decât ei.

Deşi era amărât şi ameţit, a fost cuprins de spaimă şi şi-a făcut cruce când i-am spus că sultanul îl invită să vină să-l vadă şi îi oferă condiţii bune dacă intră în slujba lui.

— Trebuie să cuget bine, a spus el. Când e vorba de ceva atât de serios, nu trebuie să te grăbești.

Deodată, chipul i s-a luminat, a scos un fluierat și a zis:

— Când vor auzi grecii asta, să-i ia naiba dacă nu-mi vor mări leafa. Acum, că mi s-a dus renumele până la necredincioși, le-am văzut pe toate!

Mi se părea un om needucat și prost, care avea o părere prea bună despre el. Dacă învățații și tacticienii greci care studiaseră tunurile se îndoiau de abilitățile sale, nu avea șanse să facă mult rău Bizanțului ajungând în slujba sultanului. Cu inima mai ușoară, i-am spus:

— Sultanul își răsplătește generos slujitorii credincioși, dar e mai aspru decât crezi cu cei care nu-și țin promisiunile și nu-i îndeplinesc speranțele. De te îndoiești câtuși de puțin de abilitățile tale, mai bine ești isteț și rămâi în Constantinopol, pentru că, dacă tunurile tale se dovedesc ineficiente, te va trage în țeapă sau îți va reteza capul.

Speriat, a dus mâna la gâtul gros:

— Cu îndoielile lor, grecii mi-au pus sub semnul întrebării competența și mi-au rănit reputația. Numai ca să le arăt lor aș vrea să torn un tun cum n-a mai văzut nimeni. Grecii sunt la fel de eretici ca turcii și se vor duce în același iad ca ei sau mai rău. Indiferent pe cine slujesc, cu siguranță nu va fi un păcat mai mare. În țara mea, Ungaria, se povestește că turcii masacrează prunci, că se hrănesc cu carne de om, că violează orice le pică în gheare, indiferent de vârstă sau sex și că apoi se spală. Îmi vor permite să rămân creștin? Ca să mă gândesc să trec în slujba sa, sultanul ar trebui să mă plătească cel puțin dublu.

I-am spus că cea mai bună metodă de a-și face o idee clară e să vină chiar el în tabăra sultanului și să ceară o audiență. I-am explicat că am întâlnit în înalta societate otomană oameni de-o știință și curtoazie superioare celor ale creștinilor, că barierele sociale nu sunt atât de stricte, din moment ce virtutea unui țânțar și cea a unui elefant cântăresc la fel în ochii Dumnezeului lor. Surprins, m-a întrebat dacă există într-adevăr elefanți în tabăra sultanului. Nu văzuse niciodată unul și era foarte curios. Mi-am dat seama că e inutil să continui să

vorbesc cu el și am dat să plec, amintindu-i încă o dată de propunerea sultanului.

După ce m-am despărțit de el, am mers călare până la zidurile de pe malul Mării Marmara, iar acolo, în apropierea unui vechi palat abandonat, am văzut imediat turnul în care grecii îl țineau prizonier pe Orhan. Am mituit gărzile să mă lase să trec, după ce m-au perchiziționat ca să vadă dacă am vreo armă ascunsă în haine. Eunucii și ceilalți servitori turci ai lui Orhan au fost mult mai duri, dar curiozitatea prințului a triumfat în cele din urmă și a consimțit să mă primească. Slujitorii m-au ținut strâns de braț cât timp i-am vorbit. Era un bărbat de vârstă mijlocie, calm, leneș și comod. Avea ochi întunecați și gânditori, iar fața, rotundă și moale.

— Iartă aceste precauții, a spus el, dar prea des au încercat să mă otrăvească sau să mă asasineze. Știind de unde vii, nu pot să nu fiu suspicios. El te-a trimis? A decis în sfârșit să-mi plătească renta? Privește, vezi cu ochii tăi. Poți să-i spui în ce mizerie trăiește propriul văr, nepotul puternicului Suleiman, din cauza sărăciei și lăcomiei grecilor. Chiar nu pot înțelege de ce sumele stipulate în acord și confirmate de jurământ întârzie să apară. Curând, voi fi nevoit să bănuiesc că a inventat pretexte ca să scape de plată și va trebui să acționez în consecință. Spune-i asta.

Am privit împrejur. Nu-i lipsea nici un lux. Camera era decorată cu covoare scumpe și perne moi, iar fereastra deschisă avea o priveliște minunată spre mare. Era gras, deci bine hrănit, frumos îmbrăcat.

— Nu m-a trimis nimeni, i-am răspuns. Eram curios să-l văd pe singurul om care, cu voia grecilor, poate ataca autoritatea stăpânului meu. Singurul al cărui nume, rostit la momentul potrivit, poate diviza imperiul în două tabere ostile.

— Am prieteni acolo? m-a întrebat repede. Se vorbește de mine? Oare ei te-au trimis? Spune-mi iute ce te aduce aici.

— Nu știu dacă ai prieteni, dar, dacă vrei să acționezi, fă-o chiar acum. După ce Mahomed cucerește Constantinopolul, viața ta nu va mai valora nimic. Cu siguranță știi asta.

A izbucnit în râs, plesnindu-se cu palmele pe genunchi, și a exclamat:

— Ooo, asta vrea! Încearcă să mă ademenească în afara acestor ziduri care mă protejează ca să mă ucidă! Dar nu sunt atât de prost. Mi-e bine aici, ca prizonier al grecilor, nu am de ce mă teme, iar simpla mea prezență garantează siguranța Constantinopolului. Nu va îndrăzni niciodată să intre în război cât timp sunt aici în viață. E o rușine că grecii mă tratează atât de rău.

— Rămâi atunci cu bine, i-am spus. Am vrut numai să te văd. Acum te-am văzut și pot să-ți spun că nu ai nici voința, nici curajul să-ți încerci norocul.

Râzând și mai tare, a strigat:

— Întocmai! Spune-i asta și cere-i să-mi plătească ce mi se cuvine. Îți înțeleg prea bine jocul, nu mă păcălești tu pe mine.

M-am putut astfel convinge de unul singur. Nici măcar Orhan nu vedea în Mahomed o amenințare pentru Constantinopol. Mi-am amintit iarăși de jurământul sultanului și am ezitat. De ce mă îngrijoram, de ce vedeam totul în negru, când erau oameni mai informați și mai încercați decât mine, oameni versați în intrigile politice și care erau de altă părere? Însă neliniștea mocnea în mine și, înainte de-a pleca din oraș, am luat-o spre Vlaherne. Gărzile m-au lăsat imediat înăuntru la vederea straielor mele turcești. Am cerut să-l văd pe Phrantzes, spunând că un creștin, îngrijitorul câinilor sultanului, vrea să-i vorbească. M-a primit numaidecât, cu cea mai mare curtoazie. Îmbătrânise mult în cincisprezece ani. Avea chipul brăzdat de riduri și slăbise mult, ca și când îl rodea o boală nevăzută. Nu și-a dat imediat seama cu cine are de-a face, dar ochii săi de curtean mi-au recunoscut chipul. I-am adus aminte cum am traversat împreună din Creta în Constantinopol. Fața i s-a luminat și m-a luat în brațe, dar m-a privit apoi cu neîncredere din cauza straielor turcești. I-am povestit cum devenisem mai întâi secretarul cardinalului Cesarini și apoi sclav al sultanului, după bătălia de la Varna. În timp ce vorbeam, părea din ce în ce mai jenat. În cele din urmă, mi-a zis:

— Din păcate, nu te pot ajuta, oricât de mult mi-aș dori. În situația actuală, ne temem să-i pricinuim sultanului chiar și cea mai mică nemulțumire. Acordul ne obligă să-i trimitem înapoi toți sclavii evadați. Cu siguranță înțelegi că poziția mea

de la curte mă face ţinta tuturor privirilor. Nu-mi permit să fac vreun pas greşit, nici măcar în numele unei vechi amiciţii. Încearcă mai bine în Galata. Sunt acolo căpitani italieni şi spanioli care, uneori, pentru o sumă grasă, nu dau înapoi în faţa riscului de-a li se confisca vasele sau de-a primi o amendă usturătoare. Ai bani?

I-am spus că am suficient pentru puţinele mele nevoi, mulţumită graţiilor sultanului, şi că mi-a înţeles complet greşit intenţiile. Era un om generos. Şi-a frecat mâinile ruşinat şi mi-a spus şovăielnic:

— Dacă într-adevăr eşti la ananghie, pot să-ţi împrumut ceva. Te previn încă o dată însă, piraţii şi aventurierii aceia din Galata pot foarte bine să-ţi fure banii şi să te trimită sultanului pentru o recompensă sau să te vândă ca sclav în altă ţară.

— Mă atinge prietenia ta, nobile Phrantzes, însă nu am evadat şi nici nu am de gând s-o fac. Mi-am ales calea când Domnul a vrut să cad sclav al sultanului. Nu vreau să mă ridic împotriva voinţei lui Dumnezeu.

S-a tras puţin înapoi, m-a privit bănuitor şi, ca şi când avusese altceva în minte, mi-a spus:

— Domnul şi Fecioara Maria să te binecuvânteze şi să te aibă în pază pentru pietatea ta. Toţi trebuie să-l slujim pe Dumnezeu acolo unde ne-a pus. Dar pentru ce ai venit la mine atunci?

— Îmi cunosc stăpânul, i-am spus. Îmi fac griji pentru Constantinopol din cauza irascibilităţii lui, a agitaţiei, a lipsei sale de scrupule. Noua Romă este un oraş sfânt pentru toată creştinătatea. Aici, credinţa noastră a întâlnit înţelepciunea Greciei antice, aici, învăţaţii l-au înveşmântat pe Hristos în straiele strălucitoare ale cunoaşterii mistice. Nu aş vrea ca asigurările mincinoase de pace şi falsele jurăminte să ducă la prăpăd Constantinopolul şi pe împăratul tău.

Cu un aer tot mai ruşinat, Phrantzes s-a dus să arunce o privire la poartă. S-a uitat neliniştit în jur, parcă temându-se de iscoade. Mi-a pus mâna pe braţ cu subînţeles şi a spus tare:

— Nu pricep ce vrei să spui. Împăratul meu şi sultanul tău au cele mai bune relaţii de prietenie. Departe de noi gândul

de a-l jigni cu bănuieli fără rost. E pătimaș și suspicios, se lasă ușor dus de val, ca toți tinerii, dar el însuși a declarat că regretă remarcile repezite care i-au mai scăpat. Este suficient pământ de cucerit în lume, așa a spus, de ce ar vrea să cucerească orașul prietenilor săi? De aceea, împăratul meu a ales intenționat o politică de încredere reciprocă și de pace, având sprijinul curții și al Bisericii și al întregii populații a Constantinopolului, de la aristocrație la plebe, cu singura excepție a scursurilor din birturi, care nu au nimic de pierdut și nu fac decât să se îmbete și să îndruge nerozii ca să ne rănească. Însă nici un om rațional nu ar pleca urechea la asemenea baliverne. De aceea, refuz să te ascult și pe tine.

Văzându-mă descurajat, a adăugat pe un ton împăciuitor:

— Nici măcar nu te cunosc, cum pot fi convins de sinceritatea ta? Și sultanul tău are în jurul lui o sumedenie de tineri, toți gata să profite de cel mai mic incident ca să-l îndemne să pornească la război. Chiar de-ai vorbi limba îngerilor, nu ne vom lăsa ademeniți să facem ceva ce sultanul poate interpreta ca semn de neîncredere sau ostilitate.

— În cazul acesta, nu mai am nimic de spus. Toți ne dorim pacea. Fie ca neliniștea mea să nu aibă motiv! Nu văd totuși de ce s-ar supăra sultanul dacă ați repara corăbiile acestea putrede sau turnurile fortificațiilor voastre înainte să se prăbușească de bătrânețe.

Ușurat, a devenit vorbăreț:

— Pentru numele lui Dumnezeu, nu ai idee cât costă să repari un singur vas de război. Pe lângă asta, în ceea ce privește turnurile, împăratul Ioan a consacrat toate resursele disponibile reparării zidului exterior, curățării șanțului de apărare și a cisternelor care-l alimentează cu apă. Ce foloase am tras din asta? Fraternizând cu Occidentul, acceptând această uniune dezastruoasă a Bisericilor, n-a făcut decât să semene zâzanie între oamenii noștri și să strice relațiile cu otomanii. Știi prea bine ce s-a întâmplat la Varna. Orice va veni, vom plăti același preț.

Mi-a aruncat o privire, și-a schimbat tonul și a continuat cu patimă:

— În plus, zidurile noastre sunt în stare foarte bună după aceste reparații și nu stăm rău nici cu banii. Primăvara

următoare, mă voi duce pe mare s-o aduc pe fiica principelui Georgiei, care va deveni împărăteasa Bizanțului. Vei vedea ce avantaje ne va aduce asta când îți spun că a promis să-mi dea, numai fiindcă am fost mesager, patru baloturi din mătasea cea mai fină, care valorează fiecare cel puțin cinci sute de bezanți de aur. De asemenea, georgienii sunt creștini mai buni decât latinii aceștia ambițioși, și sunt războinici atât de pricepuți, încât l-am văzut pe unul dintre ei tăind fără dificultate un bou în două dintr-o singură lovitură de sabie. Dacă am simți vreodată că ne paște vreo primejdie, am primi din partea Georgiei suficiente întăriri pentru a apăra zidurile. Însă ce pericol ne poate amenința dacă trăim sub protecția prietenilor noștri otomani?

Era zadarnic să-i spun că, odată terminată fortăreața, sultanul putea lejer să scufunde toate vasele care veneau pe Marea Neagră. Știa prea bine.

— Prietenia dintre lup și miel e un capriciu rar al naturii, i-am zis în schimb.

Cu zâmbetul rafinat și un pic arogant al omului de la curte, m-a corectat:

— Uiți că vorbești de Bizanț, un imperiu milenar, care a dominat lumea din Spania și până în Persia. Vorbește mai degrabă de prietenia dintre un lup tânăr și nerăbdător și un leu bătrân, plin de experiență.

— Un leu atât de bătrân, încât nu mai vede bine și și-a pierdut dinții.

Tenul uscat i s-a înroșit puțin, dar a continuat să zâmbească.

— Du-te în pace. Nici o ofensă, nici o provocare nu ne poate împinge la o faptă sau o declarație nesăbuită. Avem conștiința curată, iar asta e mai bună decât toate zidurile și armele.

Auzindu-l vorbind atât de frumos și de sincer, complet orb, am avut un soi de viziune. Pentru o clipă, ca o priveliște întinsă, mi-am văzut întreaga viață. Toate evenimentele din trecut și toate evenimentele din lume. Simțeam, pe măsură ce se derulau, nimicnicia omului și puterea cărnii. Lumea era un mormânt unde nu exista altă lege decât cea a fiarei și a viermelui. Nimic altceva nu era, iar acest univers funerar nu putea fi condus decât de un om care aplica această lege a fiarei și a viermelui și nimic altceva. Cu siguranță, Mahomed avusese și el o viziune

asemănătoare, fiindcă se născuse, crescuse și se formase ca să conducă această lume funebră și nu cerea mai mult. Pentru că natura îl obliga, trebuia s-o cucerească, așa cum și cele mai puternice și mai viclene fiare le înving pe cele mai slabe. Ceea ce mă deosebea pe mine de el era că nu înțelegeam ce bucurie sau satisfacție îi aduceau victoriile într-o lume a morții.

— Phrantzes, în lumea morții nu poți lupta decât cu armele morții. Iată un război în care nu câștigă nimeni. Singura soluție e să renunți la tot, să întorci spatele, să nu te opui răului. În lumea morții, nu există diferență între bine și rău, totul e rău. Nu există altă cale decât cea a renunțării complete, dar nimeni nu poate deveni sfânt prin propriile forțe.

A dat din cap în semn că mă înțelege.

— Cât timp există viață, există speranță. Să nu cădem în deznădejde, e păcat.

Astfel vorbeam, ca și când am fi fost din lumi diferite și nu ne înțelegeam unul pe altul. Sau, mai degrabă, luminat de viziunea mea, poate că-l înțelegeam, poate că mă îngrijoram pentru el, dar el nu mă înțelegea pe mine. Am făcut o ultimă încercare:

— Viața nu poate înflori decât din deznădejde. În deznădejde se află Dumnezeu. Ca să-l aflu, trebuie să mă rog pentru deznădejdea cea mai profundă, cea mai înfricoșătoare. Abia acum înțeleg asta și-ți mulțumesc că m-ai învățat.

Cu lacrimi în ochi, m-am pregătit să plec, dar s-a grăbit să mă apuce împăciuitor de braț și, privindu-mă cu neliniște, mi-a zis:

— Trăim vremuri tulburi. Aceeași neliniște domnește de la an la an. Când ești tânăr, e ușor să zâmbești ironic, să nu crezi în nimic, să te consolezi cu frumusețea versurilor, cu cântecele corului și subtilitățile filosofiei. Odată cu vârsta, cu dificultățile, cu primejdia tot mai iminentă a turcilor, frica ne împinge spre Dumnezeu, și nu poți găsi în toată creștinătatea un oraș mai credincios decât Constantinopolul în zilele acestea. Copiii rostesc profeții, femeile îl văd pe Hristos, necredincioșii se convertesc, atinși de predicile călugărilor cu har. Nici mintea cea mai luminată, nici spiritul cel mai sceptic nu pot rămâne insensibile la toate acestea. Suntem mulți cei care credeam

doar pe jumătate, dar acum ne întâlnim, ne mărturisim păcatele, cerem îndrumare şi în cele mai dificile chestiuni ale statului. Nici nu-ţi poţi imagina ce pace îţi pune stăpânire pe minte atunci când, în loc să respecţi regulile diplomaţiei şi să te angajezi în calcule subtile, poţi lăsa puterea de decizie în seama lui Hristos. De aceea, în aceste vremuri de nelinişte şi de teamă, sunt poate mai fericit decât atunci când încă mă îndoiam şi nu cunoşteam frica. Nu, Dumnezeu nu va îngădui să cadă Constantinopolul, sunt absolut convins de asta, iar această credinţă nu se poate face de ruşine, pentru că atunci Dumnezeu însuşi s-ar face de ruşine.

Nevenindu-mi să-mi cred urechilor, l-am întrebat:

— Slăveşti atunci Constantinopolul ca pe un zeu? Tu, un om raţional, care a avut parte de învăţătura filosofilor, îţi amesteci spiritul, bunurile, prietenii, oraşul cu Dumnezeu!

A scuturat din cap cu milă.

— Tu eşti latin şi n-ai să ne poţi înţelege niciodată pe noi, grecii. Nu serveşte la nimic să începem să discutăm despre substanţa lui Dumnezeu.

Ne-am despărţit prieteneşte, dar fără să ne înţelegem unul pe altul. Am traversat grădinile abătut. Apa nu mai ţâşnea din fântânile arteziene, ci rămânea nemişcată în bazine. Gărzile mi-au adus calul. Am urcat în şa şi am ajuns la Poarta Adrianopol. Mai aveam timp. Fără să mă împiedice cineva, am urcat într-unul din turnuri. Străvechiul şi invincibilul zid de apărare se întindea până în zare, înţesat de turnuri, de la o mare la alta. Era apărat de încă un zid cu turnuri mai joase, în care însă existau breşe, acum năpădite de tufe. Ici şi colo în şanţul enorm se vedea apă stătută, dar în mare parte era secat, iar gărzile amenajaseră mici grădini de legume. Turnurile erau dotate cu culevrine şi puşti. Santinelele s-au ridicat şi m-au salutat respectuos. În această seară fierbinte de vară, cea mai puternică fortăreaţă din lume trăia în pace absolută. De-a lungul zidului creştea o iarbă înaltă, pe care o păşteau caprele şi măgarii. Însă în ciuda liniştii aparente, simţeam că zidurile acestea au o putere enormă. Acum dormeau, dar se puteau trezi brusc să scuipe foc, să arunce pietre, suliţe şi

săgeţi. În faţa escarpelor abrupte, cele mai lungi scări de asalt nu erau decât nişte paie de grâu. Puterea şi experienţa unui imperiu milenar dormea sub tălpile mele. Le-am dat gărzilor câteva monede de argint şi am coborât. Cei doi tineri eunuci mă aşteptau deja la poarta oraşului. Erau aprinşi la faţă şi vorbeau tare. Era evident că băuseră vin, deşi încercau să ascundă asta mestecând bomboane foarte aromate. Merseseră la târgul de sclavi, unde mi-au spus că se află multe fete frumoase, care li s-au părut însă prea scumpe. Erau miraţi de sărăcia grecilor, pentru că văzuseră nu doar sclavi din toate părţile lumii, ci chiar şi copii, pe care propriii părinţi veneau să-i vândă negustorilor. Tot vorbind, râdeau între ei şi-mi aruncau câte o privire, ca şi când îi amuza un secret. Pe durata călătoriei, în timp ce înconjuram Cornul de Aur, caii noştri au traversat întinderi de apă dulce şi apoi ne-am grăbit pe dealuri înapoi în tabăra de pe malul Bosforului, iar cei doi au avut timp să se trezească din beţie.

Am încredinţat caii celor care aveau grijă de ei şi am ajuns în tabără la timp, înainte de rugăciunea de seară. După rugăciune, m-am dus la Mahomed. M-a făcut să aştept timp îndelungat. Stelele s-au aprins pe cer, albastrul nopţii se întuneca şi, pe măsură ce zgomotele din tabără se estompau, am auzit în depărtare sunetul ramelor în valuri. În cele din urmă, Mahomed a trimis după mine. Făcuse baie, se îmbrăcase în veşminte lejere şi scumpe, iar muzicienii îl încântau cu instrumentele lor. I-am spus că dădusem de Orban şi i-am povestit ce mi-a zis. A ascultat absent, cu mâinile încrucişate la ceafă, întins pe pernele moi. Nasul lui subţire era frumos ca ciocul unui şoim, iar ochii gălbui, închişi pe jumătate, îi dădeau un aer visător.

— Aşază-te lângă mine, mi-a spus, ca şi când ar fi vrut să mă ispitească, deşi eram deja prea bătrân şi bărbos pentru asta.

— Sunt tânăr, a continuat el. Am trecut de douăzeci de ani. E tocmai vârsta la care Alexandru cel Mare, cu secole în urmă, stătea sub cerul înstelat pe malul aceleiaşi mări. A cunoscut toată ştiinţa şi toate viciile, a cucerit lumea, s-a declarat zeu al celor două continente şi a murit înainte ca flacăra visurilor

lui să apuce să se stingă. Spune-mi, paznic de câini, să cuceresc India sau Europa? În seara aceasta, totul îmi vine ușor.

— Ai tot ce-ți poți dori, i-am răspuns. Cu un singur cuvânt, decizi viața sau moartea multor oameni. Chiar dacă ți-ai obosi inima cerând tot mai mult și cucerind toate țările cunoscute și necunoscute, n-ai cuceri mai mult decât această lume. Chiar de ți-ai pune cortul între stele, odată ce ți s-ar stinge flacăra tinereții, bucuria ți-ar fi otrăvită.

— Da, da, aducător aminte perfid ce ești. Ce crezi despre vărul meu, Orhan? De ce nu mi-ai adus capul lui ca să capeți o mie de monede de aur? Și ce-ai făcut la Vlaherne cu sfătuitorul lui Constantin?

— Nimic nu-ți scapă, i-am răspuns, înțelegând că mă spionase.

O mare ușurare a pus stăpânire pe mine la ideea că puteam să mor dintr-o clipă în alta și, astfel, să mă eliberez de toate gândurile dureroase. Instinctiv, mi-am încrucișat brațele și am simțit că pe chip îmi apare un zâmbet. Uitasem de mult cum să zâmbesc. Mă privea cu ochii mijiți. A suspinat dezamăgit și mi-a spus:

— Ești nebun, ești cel mai mare nebun pe care l-am întâlnit vreodată. Ce plăcere aș avea să te ucid dacă tu însuți îți dorești să mori? Însă nu-ți înțeleg raționamentul. Ce foloase sperai să obții prin avertismentele tale? Chiar ai crezut că poți influența cursul evenimentelor odată ce se pornește avalanșa? La mine e voința, eu sunt cel care are inițiativa. Eu singur controlez evenimentele, iar acestea îi controlează pe ceilalți. Și tu, indiferent ce faci, servești numai planurilor mele, pentru că ești controlat de evenimente, nu invers.

M-am posomorât văzând că nu are de gând nici măcar să mă pedepsească. I-am povestit așadar ce părere am despre prințul Orhan și ce politică aleseseră grecii, conform lui Phrantzes. În cele din urmă, i-am spus:

— Înțeleg deja că m-am înșelat încercând să mă amestec în treburile lumii morții. Am înțeles asta discutând cu Phrantzes și înțeleg acum și mai bine privind în ochii tăi de fiară. Voind să influențez întâmplările, devin sclavul lor, mă leg, îmi pierd libertatea, iar la fel pățești și tu. Legat de lumea morții, te-ai

lăsat prins. Nimeni nu şi-a pierdut libertatea mai mult decât tine.

A tresărit uimit şi a strigat:

— Te înşeli, dragul meu paznic de câini. Impunându-mi voinţa asupra evenimentelor, mă ridic deasupra lor şi devin mai liber decât ceilalţi. Eu singur am ales. Toţi ceilalţi, vrând-nevrând, trebuie să mă urmeze. Tu nu faci excepţie. Supunându-mi-te, te legi, eşti sclavul meu.

— De ce nu m-aş supune ţie? Tot ce fac este nesemnificativ cât timp nu mă implic. Cine-ţi demonstrează ţie că aşa-zisul tău liber-arbitru nu este o iluzie, că nu eşti purtat de evenimente care au fost decise cu mult timp înaintea ta? De unde ştii că nu-ţi dictează stelele comportamentul, fără să ai habar, înlănţuindu-ţi libertatea şi impunându-şi voinţa asupra ta?

A cugetat şi mi-a răspuns:

— Nu mă deranjează să cred că stelele îmi dictează gândurile, atâta timp cât ceea ce se petrece în lumea asta e supus voinţei mele. Nici o credinţă, nici o prejudecată, nici o patimă, nici o teamă, nici o speranţă nu-mi împiedică libertatea, iar eu nu am nimic sfânt, în afară de voinţa şi de planurile mele. Sunt stăpânul lumii, aşadar sunt cel mai liber om, singurul care poate fi cu adevărat liber.

— Liber ca o fiară.

S-a gândit, a dat din cap şi mi-a zis:

— Întocmai, sunt liber ca o fiară.

— Eu sunt mai liber decât tine. Libertatea mea e libertatea lui Dumnezeu. Nimic nu mă leagă, în afară de Dumnezeul din mine.

— Încă un cuvânt, a râs el agasat, şi-ţi voi spinteca burta de curiozitate, voi scurma în creierii tăi să caut această libertate şi acest Dumnezeu de care-mi vorbeşti.

— Ar fi o faptă milostivă. Libertatea mea este nelinişte şi suferinţă, iar durerea pe care mi-o provoacă Dumnezeu e mai mare decât orice durere a cărnii. Însă n-aş da această durere, această suferinţă nici pe libertatea, nici pe bucuria ta, deşi n-am simţit niciodată bucurie adevărată, nici în tinereţe, nici acum, la maturitate. Pentru mine, bucuria a fost întotdeauna şi suferinţă.

Mă privea. În lumina lămpii parfumate, ochii lui aveau culoarea aurului. Era tânăr, chipeș, frumos înveșmântat. A scuturat ușor din cap și mi-a spus:

— Alexandru cel Mare l-a pus pe maestrul său Aristotel să strângă animale, plante și pietre interesante și tot felul de capricii ale naturii. Eu, unul, colecționez oameni. Am tineri de toate culorile, fete și băieți, cei mai frumoși din toate țările. Am un bătrân cu barbă atât de lungă, încât trebuie să și-o lege în jurul taliei. Am și un bărbat care are șase degete la fiecare picior. Însă cel mai rar capriciu al naturii pe care îl posed ești tu, paznicule de câini. Tu ești o adevărată comoară. În clipele mele de răgaz, pot încerca pe tine tot ce-mi trece prin cap.

— Amândoi avem de plătit datoria noastră lumească și nu reușim s-o facem. Însă există două tipuri de oameni, constructorii și dervișii. Constructorii își găsesc scopul în afara sinelui. De aceea, a construi sau a distruge e același lucru pentru ei. Dervișii, în schimb, caută adânc în sine, unii acumulând știință și filosofie până când nu mai au formă umană, alții dezvelindu-se mereu, până aproape nu mai rămâne nimic. Tu ești constructor și eu sunt derviș, dar nici unul din noi nu se poate elibera de datoria lumească.

A pus un deget ușor pe gâtul meu și mi-a spus:

— Ah, nu mă duce în ispită.

Două zile mai târziu, Orban a venit de la Constantinopol și a cerut o audiență cu sultanul. L-au condus pe șantier, în vârful zidului. Era deja foarte înalt. A rămas cu gura căscată văzându-l pe Mahomed cu mânecile suflecate și cu sudoarea curgându-i pe fața prăfuită. În zgomotul asurzitor făcut de constructori și de zidari, au vorbit strigând unul la altul. Mahomed a arătat către Bosfor și către fortăreața de pe cealaltă parte și l-a întrebat dacă poate turna un tun atât de mare, încât ghiulelele sale să poată scufunda orice corabie care încearcă să treacă fără permisiune prin fața cetății în construcție. Orban s-a scărpinat, a încercat să se târguiască și, în final, a spus că totul depinde de leafă. Sultanul l-a întrebat ce pretenții are. După câteva clipe de ezitare, Orban a promis să încerce dacă primea dublu față de cât îi dăduseră grecii.

— Însă, dacă dau greş, s-a grăbit el să adauge, nu trebuie să mă spânzuri, nici să-mi tai capul. Dacă ai suficienţi bani să-mi furnizezi metalul, îţi voi turna tunuri oricât de mari pofteşti, mai mari decât ai văzut vreodată. În ceea ce priveşte raza şi precizia, nu garantez nimic, nu vom şti decât după ce tragem prima oară, iar în asta nu mă amestec. E mai periculos să foloseşti un tun decât să-l torni, şi nici turnatul nu e prea sigur dacă nu-ţi cunoşti bine meseria. Pot să te asigur însă că al meu va face atâta zgomot şi va scoate atâta fum, încât şi cel mai mare vas se va grăbi speriat către mal. Un războinic mare ca tine ştie asta cu siguranţă. Când tragi cu tunul, groaza pe care o inspiră e mai mare decât paguba pe care o produce.

Cuprins de nerăbdare, Mahomed l-a întrerupt:

— Îţi jur pe profet, pe Coran şi pe toţi sfinţii că, şi dacă eşuezi, nu te voi spânzura sau decapita. Nu doar că te voi plăti dublu, dar pentru fiecare tun reuşit îţi voi da un bonus proporţional cu greutatea proiectilului. Metal am în depozite, iar genovezii din Galata îmi vor mai furniza oricât îţi va fi necesar. Vei avea cărămidă şi cărbune, sclavi câţi trebuie, o sută, cinci sute, o mie. Tot ce-ţi cer e să treci la treabă numaidecât.

Orban s-a holbat la el neîncrezător, a ridicat din umeri jenat şi a spus:

— Ştii bine ce spui? N-ar fi mai bine să te gândeşti de două ori înainte să pui în joc asemenea sume? Mă trec fiorii numai când mă gândesc.

Dar sultanul i-a făcut nerăbdător semn să plece şi a poruncit trezorierului să-i plătească un avans de o mie de arginţi. Omul s-a îndepărtat şovăielnic. Mahomed l-a urmărit enervat cu privirea şi a spus:

— E încet şi prost, dar, dacă mă dezamăgeşte, pot oricând să-l trag în ţeapă.

După ce a primit sacul plin cu monede de argint, Orban şi-a revenit totuşi din letargie. Uitându-se în jur, a declarat:

— Ce strânge tatăl risipeşte fiul, dar să vedem cât îl ţine punga. Grecii aceştia zgârciţi cântăreau de nu ştiu câte ori fiecare bucăţică de metal. Pentru o leţcaie, cereau teancuri de hârtii şi nu mai încetau cu cicălitul pentru cheltuielile cu mâncarea sclavilor. Însă acum hai să trăim pe picior mare.

Dacă se grăbeşte, atunci mă voi grăbi şi eu şi voi arunca banii pe fereastră. Graba te costă mereu mai mult decât dacă ai timp de cugetat.

Pentru a înlesni transportul, a ales să ridice turnătoria în apropierea fortăreţei, într-un loc uscat de pe un deal situat la sud. S-a apucat să dea comenzi care-i arătau priceperea. De la primul mulaj, a avut nevoie de atâta ceară, încât preţul acesteia a crescut în Galata, iar negustorii italieni, greci şi evrei au început să roiască în jurul lui, oferindu-şi serviciile, simţind că vor avea mult de câştigat. Nu-i scutea de trudă nici pe alţii, nici pe sine, lucra zi şi noapte. A fost nevoie de un ordin special de la sultan ca să binevoiască să respecte orele de rugăciune, după obiceiul turcilor. Cu o bucată de sfoară în mână venea şi pleca, încurajându-i pe sclavi să se mişte mai repede. Aceştia însă ţineau la el, pentru că insista să li se dea carne, contrar obiceiului. Obsedat de perfecţiune, alegea el însuşi fiecare cărămidă pentru construcţia cuptoarelor şi amesteca singur lutul pentru mulaje. Nu-i convenea bronzul adus de sultan, ci insista să amestece singur cuprul cu staniul ca să obţină un aliaj cât mai rezistent. Acest aliaj, care conţinea şi alte elemente, era secretul său. A trimis vânătorii să-i aducă şerpi de pe dealurile din partea asiatică, spunând că are nevoie de sângele unui şarpe pentru fiecare talant. Această ştiinţă secretă îi făcea pe turci să-l respecte mai mult decât toată priceperea sa.

Deşi era miezul verii, cerul fiind senin şi căldura copleşitoare, munca la fortăreaţă era în toi. Pământul se uscase, iarba era pârjolită, caii şi măgarii trebuiau duşi la păscut tot mai departe, iar tabăra continua să se extindă. Venise deja vremea recoltei. Ienicerii se înţelegeau bine cu oamenii şi stăteau de gardă în preajma culturilor ca nu cumva să fie călcate în picioare din greşeală. La rândul său, Constantin le trimitea în fiecare zi sultanului şi marelui vizir mâncare de la masa lui. Temându-se ca nu cumva turcii să fie tentaţi să prade ţara, le permitea grecilor să meargă în tabăra lor să le vândă mâncare. Zidurile erau groase de douăzeci de picioare, iar turnurile se ridicau ameninţător, încă neterminate.

— Fortăreața mea poate deja să reziste unui asediu, iar grecii încep să strângă recolta.

Cuvintele lui erau neînsemnate, însă ținea în mână o bomboană lipicioasă cu miere și, uitându-se la mine, a lăsat să cadă o picătură în țărână. Un roi de muște a acoperit-o iute.

A doua zi, era gălăgie în tabără. Se spunea că grecii îi atacaseră pe cei care aveau grijă de cai și-l omorâseră pe unul dintre ei. Camarazii săi îi cărau trupul însângerat lamentându-se. Din neglijență sau neînțelegere, ienicerii nu asiguraseră paza la câmpuri și grădini, astfel că turma distrusese un lan de grâu. Grecii loviseră caii, gărzile încercaseră să-i împiedice, iar în învălmășeala care rezultase, băiatul primise o piatră în cap. Ca din întâmplare, tocmai în ziua aceea, Mahomed a luat o barcă până în partea cealaltă a Bosforului. La căderea serii, încă nu se întorsese. Toată noaptea s-au auzit șușoteli în tabără și zgomote de pași ici-colo. Din când în când, grupuri mici de oameni se strecurau afară. S-au așezat la pândă în apropierea câmpurilor grecilor și, când au venit secerătorii, au tăbărât pe ei și au omorât patruzeci de bărbați. Și-au găsit sfârșitul și doi turci.

Sultanul Mahomed s-a întors în timpul zilei. Așezat comod sub acoperișul caicului său aurit, și-a lăsat absent mâna în apa răcoroasă. În frunte cu Halil, vizirii s-au grăbit să-l întâmpine, smulgându-și bărbile, însă aga ienicerilor și șeful paznicilor la cai alergau în urma lor, blestemându-i pe greci și cerând răzbunare. Mahomed s-a arătat uluit auzindu-le istorisirile contradictorii. A poruncit imediat ca un detașament de ieniceri să păzească holdele și a început să facă dreptate.

— E vina grecilor dușmănoși și perfizi! a strigat el mânios. Răul făcut e bun făcut, dar, în loc să vină să se plângă și să ceară compensație, și-au făcut singuri dreptate și, fără să-și ascundă pofta de sânge, au ucis un nevinovat, ce groaznic! Nu-i pot învinui pe prietenii lui că au vrut să-l răzbune, îi înțeleg. Drept să spun, patruzeci de suflete de ghiaur sunt un preț foarte mic pentru uciderea unui credincios. Ca suveran, însă, mă văd nevoit să vă pedepsesc pentru dezordinea pe care ați creat-o. Toți cei care au participat la învălmășeală vor adăuga trei *rakat* la vremea rugăciunii. În ceea ce-l privește pe împărat,

îi voi cere despăgubire completă pentru sufletul acestui om și garanția că de acum înainte își va ține sub control supușii însetați de sânge.

Cu toate acestea, n-a fost nevoie să se mai amestece în evenimente. Piatra începuse deja să se rostogolească. Țăranii greci care-și părăsiseră satele au mers să raporteze masacrul la Constantinopol, unde spiritele s-au încins repede. Comportamentul până acum pașnic al turcilor îi făcea pe mulți lăudăroși să-i subestimeze. Mai erau și alții, mai războinici și mai curajoși, care, precum împăratul, voiseră de la bun început să oprească ridicarea fortăreței cu forța. În sfârșit, mai erau și călugării care le predicau celor ce stăteau degeaba prin birturi și prin port și care au început și ei să ceară răzbunare. Curând, o gloată de vreo mie de oameni înarmați în grabă, mulți dintre ei amețiți de vin, a ieșit pe porțile orașului și s-a îndreptat către periferie. O încercare zadarnică, dar nu complet fără sens, chiar dacă mai apoi au fost imposibil de identificat instigatorii și conducătorii, pentru că toți și-au găsit moartea. Evident, au crezut că pot lua tabăra prin surprindere și să-i dea foc. Cu siguranță ar fi putut provoca daune turnătoriei lui Orban, făcându-l să piardă nu doar o lună de muncă, ci și o cantitate importantă de metal.

Însă nu au ajuns până în tabără, ci numai până la ienicerii puși santinelă. În lupta care a urmat, ienicerii i-au secerat cu ușurință, iar spahiii i-au urmărit pe cei care au reușit să fugă și i-au ucis până la ultimul, conform ordinelor sultanului. După ce și-a pus tabăra în defensivă, Mahomed și-a trimis călăreții să riposteze. Grecii au fost fugăriți de pe câmpuri și din sate și toate casele le-au fost incendiate.

În noaptea aceea, în timp ce Constantinopolul era înconjurat de un cerc de foc, o sumedenie de țărani înspăimântați fugeau spre oraș, împreună cu turmele și recoltele lor. Confuzia generală domnea și în interior, și în afară. Nimeni nu știa ce se petrece exact.

Dimineața, sultanul Mahomed nu mai era același om. După ce și-a făcut rugăciunea, s-a ridicat, iar ochii îi scânteiau și sângele i se urcase în obraji, întunecându-i și mai tare chipul măsliniu. Era ca și cum peste noapte ar fi băut de nerăbdare

în loc să doarmă. Folosind un ton ascuțit, i-a trimis pe zidari și pe constructori la muncă, le-a poruncit ienicerilor să păzească tabăra în formație de luptă și a convocat divanul, pentru care a cerut să fie aduși cai. Ienicerii exclamau deja cu entuziasm:

— Allah, Allah!

Însă toți consilierii bătrâni, cei care fuseseră prieteni cu Murad, erau posomorâți. Halil, marele vizir, se ținea de poalele caftanului când a venit să-i ceară lui Mahomed să-și păstreze cumpătul.

Conform obiceiului otoman, să ții un divan călare însemna să vorbești despre război. În timp ce se aduceau caii, ceilalți viziri, căpeteniile de război și trezorierii s-au strâns curioși în jurul sultanului și al lui Halil.

— Ai jurat să păstrezi pacea, iar împăratul nu are nici un amestec în treaba aceasta, a spus Halil. Adu-ți aminte că tatăl tău a fost prieten al grecilor și nu uita că, luând o decizie grăbită, riști să-i obligi să-i cheme iarăși pe latini în ajutor. Zidurile lor îi fac invulnerabili, iar imperiul tău nu va cântări mult în fața unei coaliții a întregii creștinătăți. Războiul e zadarnic, nu va face decât să strice relațiile de negoț și de prietenie. Împăratul e prietenul nostru, cu siguranță își va cere iertare pentru incidentul provocat de supușii săi. Înainte de-a decide ceva, așteaptă sosirea emisarilor săi.

Tonul lui Halil era grav, dar Mahomed și-a plesnit cravașa pe genunchi și a strigat:

— Am auzit toate acestea de prea multe ori! Pe barba ta, îi preferi evident pe greci în locul otomanilor, pe câinii necredincioși în locul gloriei strălucitoare a lui Allah și a profetului său. Am văzut ce înseamnă dorința lor de pace după atacul neașteptat de ieri asupra taberei noastre și nici nu pomenesc de caii mei, nici de îngrijitorii lor pe care i-au ucis. Împăratul urmează politica tipică a creștinilor, conform căreia dreapta nu trebuie să știe ce face stânga. Nu au ales la nimereală momentul atacului: tocmai am început să torn tunurile, iar fortăreața este cum nu se poate mai vulnerabilă. Însă Allah ne-a apărat și i-a făcut de rușine.

În timp ce vorbea, se uita în jurul lui de parcă aștepta ceva. Aveam impresia că nu vrea decât să tragă de timp vorbind atât de mult. Deodată, Halil a arătat bucuros spre mare.

— Iată! Corabia împăratului se apropie de noi. Cu siguranță sunt trimișii săi. Ascultă-i înainte să arunci imperiul într-un război primejdios și inutil. Iscat dintr-un fleac, ar putea însemna ruina otomanilor.

A privit în jurul lui mângâindu-și barba și zâmbind, apoi a întrebat:

— Nu am dreptate?

Mulți bătrâni au încuviințat din cap. Onestitatea lui Halil arăta că acesta crede că tabăra păcii e mai numeroasă decât cea a războiului. Însă tânărul conducător a zâmbit cu cruzime și i-a răspuns cu prefăcută smerenie:

— Fie cum vrei tu, să ascultăm ce au de spus trimișii împăratului.

Însă după ce vasul s-a apropiat, a devenit limpede că nu era decât acela care le aducea zilnic mâncare din bucătăria de la Vlaherne sultanului și marelui vizir. Un eunuc ce purta un coș greu a coborât de pe corabie, transpirând și tremurând de frică. S-a îndreptat șovăitor spre cortul lui Halil, încercând să ne evite. Hainele-i erau șifonate, chipul său avea urme de lovituri, dar cel mai straniu, cel mai suspect lucru era că vasul nu l-a așteptat, ci a pornit imediat către Galata, dispărând după un promontoriu.

Bătrânul și vicleanul Halil i-a aruncat sultanului o privire încruntată, iar frica i-a cuprins chipul. Mahomed și-a luat un aer mirat și i-a spus:

— După cum se vede, Halil, prietenii tăi greci te caută pe tine, nu pe mine. Spune-i deci acestui trimis al împăratului să vină aici, să văd și eu ce vrea de la tine. Cu siguranță, între tine și el nu există nimic ce-ai vrea să-mi ascunzi.

— Nu știu nimic despre asta, a răspuns Halil. Omul acesta nu e decât un eunuc care lucrează în bucătăria din Vlaherne. Fără îndoială, împăratul își arată bunele intenții continuând să-mi trimită de mâncare, la fel cum face și cu tine.

— În locul tău, nu m-aș mai atinge de mâncarea pe care ți-o trimit grecii.

Ceaușii l-au prins pe eunuc de braț și l-au adus în fața lui Mahomed și a lui Halil. Acesta a căzut în genunchi și a scăpat coșul, în care am putut cu toții vedea un pește neobișnuit de

mare și de frumos, așezat pe un pat de frunze verzi. Uitându-se îngrozit la Mahomed, s-a întors către Halil:

— Stăpânul meu, împăratul, îți trimite acest frumos pește din propria bucătărie, ca dovadă de prietenie, și speră să-i arăți și tu prietenia.

Mahomed s-a aplecat și a prins peștele de branhii, dar era atât de greu, încât a trebuit să-și folosească ambele mâini. Prefăcându-se uimit, l-a arătat celor din jurul său și a exclamat:

— Cu adevărat Allah este singurul Dumnezeu, nu am mai ținut niciodată în mână un pește atât de greu.

L-a așezat pe un genunchi și și-a scos pumnalul de la brâu să-l spintece. Din burta peștelui au căzut sute de bezanți de aur. Eunucul, înfricoșat, avea o expresie foarte vinovată, dar Halil s-a apărat bâlbâindu-se:

— Pe lapidarea diavolului, nu știu nimic despre asta!

Mahomed i-a aruncat peștele la picioare batjocoritor și i-a spus:

— Ridică-l, Halil, ți-ai câștigat leafa. Să vorbești și de-acum înainte în favoarea grecilor.

Le-a făcut semn ceaușilor, care l-au prins pe eunuc de brațe, l-au tras la o parte și i-au retezat capul înainte să poată măcar scoate un sunet. Mahomed a sărit în șa și a strigat furios:

— Cei care pun onoarea otomanilor înaintea iubirii pentru greci să mă urmeze!

A tras de hățuri, a întors calul, un animal frumos împodobit, și a pornit în galop. Strigând, membrii divanului s-au grăbit și ei pe cai și l-au urmat. Numai Halil, uluit, a rămas pe loc pipăindu-și gâtul. Apoi a ridicat din umeri și a șoptit:

— Era de așteptat. Stăpânul meu e mai viclean decât mine.

Fiind un om strângător, le-a poruncit servitorilor să adune banii și să-i pună bine. Și-a cerut calul și a urcat cu greu în șa din cauza vârstei, apoi a pornit încet prin mulțimea mirată și tăcută ca să se alăture celorlalți membri ai Divanului. Se bucura încă de atât respect, încât nimeni n-a îndrăznit să-l vorbească de rău nici după ce a plecat. Schimbând câteva priviri cu subînțeles, cei de rang înalt s-au dus și ei la treburile lor.

Consfătuirea nu a durat prea mult. După ce s-a încheiat, Mahomed a dictat o scrisoare plină de cuvinte aspre și dezaprobatoare către împăratul Constantin. I-a reproșat că a rupt

pacea, că a încălcat termenii acordului şi a ucis turci lipsiţi de apărare. L-a informat că de-acum turcii erau în stare de război şi că el avea să-şi apere atât tabăra, cât şi fortăreaţa nou construită pe malul Bosforului. În timp ce-şi dicta scrisoarea, a răsunat o explozie, urmată de un tunet înspăimântător. Orban lovise cu ciocanul un creuzet, iar metalul topit se scurgea acum în mulaj, topind ceara. Nicicând nu mai fusese turnată o piesă asemănătoare în întreg Imperiul Otoman. De aceea, sultanul s-a grăbit să iasă din cort, lăsându-l pe nişangiu să copieze scrisoarea şi să-i pună sigiliu. Bubuitul îngrozitor a speriat atât de tare întreaga tabără, încât toţi s-au oprit din lucru. Un sclav şi-a rupt gâtul căzând de pe ziduri şi mulţi ieniceri s-au prosternat în poziţie de rugăciune.

Orban avea mâinile, chipul şi pieptul arse, iar ajutoarele sale fugiseră din preajma cuptoarelor. A mai aşteptat o clipă, ascultând atent, apoi un zâmbet fericit i-a înflorit pe chip. Încă surd din cauza zgomotului, a strigat că turnarea reuşise evident, pentru că mulajul nu explodase, nici cuptorul nu se fisurase. Mai era nevoie să aştepte trei zile pentru ca metalul să se răcească. Avea să profite de timpul acesta şi să pregătească alt mulaj.

Dinspre cuptor venea o căldură infernală, dar Mahomed a înaintat fără teamă. În spaţiul acesta pârjolit, în timp ce spectatorii cei mai speriaţi se aflau încă la câteva sute de paşi în urmă, am văzut chipul lui Mahomed brusc luminat de o bucurie înspăimântătoare, chipeş ca un înger decăzut. Lovind pământul cu piciorul, a exclamat:

— Iadule, scuipă din gura ta cel mai mare tun din lume! Sunt însetat de nou şi, pe Allah, voi smulge fulgerul din cer ca să dobor zidurile Constantinopolului!

Profitând de faptul că eram cu toţii departe de mulţime, Halil, precaut, dar trecând peste teamă, a păşit pe pământul ars şi s-a apropiat de sultan. Înclinându-se foarte adânc, i-a spus:

— Stăpâne, m-ai umplut de ruşine în prezenţa întregului divan. Îţi respect înţelepciunea, dar nu pot să cred că, în adâncul inimii tale, mă bănuieşti de trădare.

A aruncat o privire în direcția mea, de parcă ar fi vrut să mă retrag.

— Nu-l lua în seamă, i-a spus Mahomed cu indiferență, e doar aducătorul meu aminte. Însă negi că ai acceptat darurile grecilor?

— Din cauza poziției mele, a răspuns Halil, se înțelege că am fost nevoit, pentru că m-ai așezat la dreapta ta. Nu se cuvine ca cineva să se înfățișeze în fața mea fără un dar. Însă îți ofer deschis toți banii pe care mi i-au dat în acești ani și, ca să-ți împlinesc voința, am cheltuit de o mie de ori mai mult construind unul din turnurile fortăreței tale. Doar tot ce am îți aparține. Nu e averea mea doar un împrumut pe care binevoiești să mi-l acorzi? Să nu crezi că, dacă mă fac avocat al grecilor, e din cauza darurilor și a banilor lor. Adu-ți aminte de serviciile pe care ți le fac, gândește-te la toate cele pe care i le-am făcut tatălui tău. Ceea ce spun, spun pentru binele cauzei otomane, ca să nu conduci imperiul în prăpastie din cauza nechibzuinței tinereții tale.

Mahomed era atât de furios, încât i se umflase fața.

— Decizia de-a începe sau de-a încheia un război îmi aparține și o iau când vreau! a strigat el. Învață odată lecția pe care ți-am dat-o astăzi și ține-ți gura! Îmi vine să-ți smulg capul trăgându-te de barbă, și puțini mi-ar reproșa-o după ce s-a petrecut azi-dimineață.

Dar Halil s-a înfuriat și el. Tremura de indignare.

— Caicul acela ți-a căzut ieri în mâini și ceaușii tăi l-au torturat pe eunuc toată noaptea ca să-l convingă să facă ce voiai! Tu ai pus să fie cusuți banii în burta peștelui. Sunt din propriul tău cufăr și cine știe dacă nu l-am putea găsi și pe pescarul grec care a prins peștele! Nu mă poți amăgi, la fel cum nu te poți amăgi nici pe tine, apoi am și eu urechi, chiar dacă nu aud tot, dar nici tu nu auzi tot, deși crezi altfel.

Mahomed îl studia, fără îndoială estimând că marele vizir deține încă multă putere, având în vedere poziția și experiența lui. L-a lăsat să se enerveze, iar el și-a recăpătat calmul și, deodată, cu un zâmbet frumos, a pus mâna pe umărul bătrânului și a început să-l scuture jucăuș.

— Nu voi uita niciodată serviciile pe care le-ai adus imperiului, Halil, a spus el pe un ton ambiguu. Să rămână între noi această glumă, pentru că ți-ai meritat avertismentul primit. Ca să-i aperi, grecii ți-au oferit vara aceasta vase grele de argint, mulți au fost martori. Încă nu mă cunoști suficient, Halil, ca să ai încredere în mine, altfel ai ști că și eu doresc tot binele imperiului nostru.

Fixându-l cu ochii săi scânteietori, a scuturat din cap dezaprobator și a adăugat:

— Ai încredere în mine, bătrâne. Poate nu vreau decât să le dau un avertisment. Poate că le voi oferi pacea dacă-mi dau suficiente garanții că nu vor mai împiedica ridicarea fortăreței mele. Să-i învețe starea de război care le e locul. Poți să le spui toate acestea dacă vrei, și să nu se lanseze în negocieri nesăbuite cu țările occidentale în speranța de-a primi ajutor de la Roma. Asta m-ar forța să-i strivesc. Cine va trăi va vedea.

A cugetat o clipă și apoi a repetat, uitându-se în continuare la Halil:

— Cine va trăi va vedea. Dacă Allah binevoiește, vei trăi și tu suficient ca să vezi ce va veni.

Pământul pârjolit fumega în jurul lui, degajând o căldură mai îngrozitoare decât cea care venea din cer. Halil s-a înclinat adânc, apoi s-a retras cu capul plecat.

M-am uitat la Mahomed. Totul mi se dezvăluia și deodată, ca într-o viziune, eram singur cu el în mijlocul flăcărilor iadului. Pământul ars și mort se întindea în jurul nostru. A devenit dureros de chipeș în ochii mei, ca un înger înfricoșător al întunericului, a cărui cunoaștere malefică o depășește pe cea a omului, dar nu o egalează pe a lui Dumnezeu. Buzele mi-au înghețat și aveam senzația că mă separasem de trupul meu muritor.

— Adu-ți aminte că ești doar un om, i-am spus eu.

— De unde știi că sunt doar un om? m-a tachinat el.

Asemenea cuiva care și-a ținut forța în frâu prea mult timp și care e, în sfârșit, liber, a izbucnit în râs.

— De unde știi asta, aducătorule aminte? a strigat el, iar pământul ardea și fumega sub tălpile sale.

VIII

După ce a primit declarația de război a lui Mahomed, împăratul a pus să fie închise porțile orașului și, în ciuda sfaturilor consilierilor lui speriați, să fie capturați toți turcii din Constantinopol. Deși satele grecești fuseseră distruse și locuitorii lor, omorâți, turcii nu considerau că războiul e posibil și mulți dintre ei, curteni fără ocupație, s-au dus să-și facă cumpărăturile și să admire frumusețile orașului, la fel cum negustorii greci continuaseră să vină în tabără să vândă alimente. Au trecut trei zile. În fortăreață, oamenii lucrau în continuare din greu, iar Orban a pregătit un al doilea tun în timp ce aștepta ca primul să se răcească. Din afară, totul părea liniștit. A treia zi, împăratul Constantin i-a eliberat pe turcii luați prizonieri și a trimis emisari să-i explice lui Mahomed că n-a închis porțile decât din cauza incidentului recent. Vina era a turcilor, dar, în ceea ce-l privea, spera ca relațiile lor de prietenie să nu fie afectate.

— Însă, dacă Domnul nu-ți insuflă o dorință de pace în inimă, mă voi baza pe ajutorul lui și voi apăra orașul și pe cetățenii săi cât timp voi putea.

Mahomed i-a răspuns că aceste vorbe constituie o declarație de război.

— Allah mi-e martor că mi-am dorit sincer pacea și mi-am dat silința s-o păstrez, a spus el. Sunt sătul de prefăcătoria și de perfidia grecilor. Toată vara, împăratul vostru a făcut rezerve de grâu în oraș. E timpul să-și dea jos masca și să-și arate chipul însetat de sânge întregii lumi. Sângele otoman care a fost vărsat în tabăra mea arată că el e responsabil de acest război. Să-și amintească de cuvintele credinței sale: cel ce ridică sabia de sabie va pieri. Fie ca Allah să decidă pentru noi și ca sabia să arate cine are dreptate.

Emisarii greci au strigat îngroziți că se înșală în privința sensului cuvintelor lor, dar sultanul s-a ridicat brusc, a lovit cu piciorul în pământ și le-a strigat să tacă, după care i-a fugărit din tabără cu lovituri de bici. S-au întors răniți în oraș, iar astfel Mahomed le-a curmat dorința de-a continua negocierile,

care ar fi putut întări argumentele prin care bătrânii viziri încercau să împiedice războiul.

Tunul gigantic al lui Orban a fost tras și fixat în turnul dinspre mare al fortăreței, cel pe care îl finanțase Halil. Încăpea un om în el și trăgea cu proiectile de câte o mie de livre. Prima lovitură a făcut pământul să se cutremure și s-a auzit până la Constantinopol. Proiectilul a căzut în Bosfor, aproape de malul asiatic, și a împroșcat apă peste tot.

Fortăreața a fost terminată la sfârșitul lui august. Mai trebuiau doar puse acoperișurile de plumb pe turnuri. Sultanul a plasat o garnizoană acolo, și-a adunat călăreții și a pornit către Constantinopol. Protejat de cavalerie, s-a apropiat la o azvârlitură de arc de zidurile care se întindeau de-a lungul Cornului de Aur și până la Marea Marmara, oprindu-se adesea să cerceteze zidurile, turnurile și porțile, comparându-le cu desenele sale și dictând notițe. Eram atât de aproape de fortificații, încât distingeam fețele gărzilor care ne priveau din turnuri. Grecii însă nu au tras nici un foc, nici o săgeată. Imensitatea zidurilor vorbea de la sine. Se întindeau în fața noastră înalte ca munții, iar șanțul de apărare era acum plin cu apă neagră din cisternele ale căror vane fuseseră deschise. Chiar și cei mai înflăcărați susținători ai sultanului au devenit serioși văzând zidurile acestea gigantice. Erau o minune a lumii, pe care nimeni nu reușise s-o dărâme de veacuri întregi.

La căderea nopții, Mahomed a venit la Orban și i-a spus:

— Tunurile tale pot scufunda orice vas care îndrăznește să traverseze Bosforul fără să plătească taxă. Dar sunt încă prea mici. Crezi că ești capabil să torni unul care să doboare aceste ziduri?

Succesul i s-a urcat la cap lui Orban. A privit încrezător spre zidurile luminate de soarele ce apunea și a răspuns:

— Sunt sigur de priceperea mea. Dacă mă plătești suficient, îți voi turna unul care să demoleze chiar și zidurile Babilonului.

Atunci, Mahomed i-a desemnat o gardă specială. Căpetenia răspundea cu capul de siguranța lui și trebuia să-l protejeze permanent. Orban găsea asta o mare cinste, dar, contemplând orașul din depărtare, a spus totuși cu tristețe:

— Dacă împăratul m-ar fi plătit măcar un sfert din ce-mi dă acest tânăr risipitor, n-aş fi fost niciodată nevoit să părăsesc Constantinopolul.

Înainte să se întoarcă la Adrianopol, Mahomed a primit cu bunăvoinţă o delegaţie de negustori genovezi. Aceştia i-au adus aminte de serviciile pe care i le făcuseră în vară şi i-au promis să rămână neutri în războiul care tocmai începuse. Sultanul le-a promis să le respecte drepturile comerciale şi i-a asigurat că nu vrea să le ceară sau să le reproşeze nimic.

Însă după ce a terminat fortăreaţa şi a lăsat o garnizoană acolo, după ce şi-a încheiat plimbarea călare de-a lungul zidurilor Constantinopolului, Mahomed şi-a împrăştiat armata, de parcă îşi atinsese obiectivul, şi s-a dus să vâneze liniştit pe coasta Mării Negre. Acolo am aflat că tunurile lui Orban scufundaseră dintr-o lovitură o mare caracă veneţiană încărcată cu orz, care încercase să treacă Bosforul fără să-şi strângă pânzele şi fără să accepte să fie inspectată. Proiectilele din piatră zdrobiseră scândurile din lemn ca pe nişte paie. Comandantul fortăreţei trimisese bărci şi turcii îl salvaseră pe căpitanul vasului, un veneţian pe nume Antonio Rizzo, precum şi pe secretarul său şi vreo douăzeci de marinari. Au fost aduşi dinaintea sultanului, iar Rizzo, furios că-şi pierduse nava, a început să-şi smulgă barba, ameninţându-l pe tânărul suveran cu flota republicii sale.

Mahomed îl privea zâmbind cu cruzime.

— Allah e drept şi milos. Vei rămâne în faţa fortăreţei mele, pe malul Bosforului, unde o să aştepţi vasele patriei tale.

L-a păstrat pe tânărul secretar în slujba lui şi l-a castrat. În ciuda răscumpărării trimise urgent de ambasadorul Veneţiei la Constantinopol, Rizzo şi marinarii săi au fost duşi înapoi la fortăreaţă. Căpitanul a fost tras în ţeapă pe mal şi o duzină din însoţitorii săi au fost tăiaţi în două în jurul lui. Mahomed i-a lăsat pe ceilalţi să se întoarcă la Constantinopol ca să spună ce s-a întâmplat. Cât timp Rizzo a mai avut suflare, n-a contenit să scoată pe gură blesteme groaznice, care puteau fi auzite de pe cealaltă parte. Unul din ieniceri, respectându-i curajul, s-a dus noaptea să-i dea lovitura de graţie. Din acel moment, căpitanii care traversau Bosforul au înţeles că sultanul nu

glumește. Își strângeau pânzele în preajma fortăreței sale, se lăsau inspectați și plăteau taxa. Singurul care a scăpat a fost un căpitan genovez care s-a prefăcut că strânge pânzele și s-a lăsat purtat de curentul puternic, ieșind din bătaia tunurilor.

În tot acest timp, la Constantinopol domnea o agitație teribilă. Oamenii vedeau semne rele în furtuni și în culoarea sângerie a apusurilor. Călugării făceau profeții și se zicea că statuetele sfinților sunt acoperite de sudoare, iar icoanele varsă lacrimi de sânge. Mulți s-au abandonat deznădejdii, fără să mai facă nimic, considerând că e imposibil să evite inevitabilul. Alții se consolau gândindu-se că sultanul va renunța la război, pentru că pacea părea să domnească în jurul orașului. Numai câțiva oameni bogați și educați, foarte puțini, au părăsit orașul pe corăbii venețiene sau genoveze, intenționând să se adăpostească în Occident. Bătrânii curteni recomandau evitarea oricărei fapte care ar putea să-l irite și mai tare pe sultan. Credeau că împăratul poate cumpăra iarăși pacea făcând concesii. Era imposibil ca un imperiu milenar să se prăbușească din cauza planurilor unui tânăr fanatic, căruia i se opuneau și consilierii mai în vârstă, cu experiență.

Cu toate acestea, în mijlocul poporului său ezitant, impulsiv, bolnav de bătrânețe, înflăcărat, dar cu voință slabă, împăratul Constantin a abandonat orice șovăire. Și-a trimis ambasadorii la Roma, la papa Nicolae, ca să-i amintească de tratatul de apărare încheiat la Florența în timpul pontificatului lui Eugeniu al IV-lea. Acum, în clipa cea mai primejdioasă, era gata să proclame uniunea, în ciuda opoziției călugărilor și a întregului popor, dacă acesta era prețul pe care trebuia să-l plătească pentru ajutorul occidental. Trimișii săi erau însărcinați să-i viziteze pe toți principii și monarhii, să le ceară ajutorul și să le spună că momentul decisiv a sosit.

— De cade Constantinopolul, le-a poruncit el să-i spună papei, atunci drumul către Italia li se deschide turcilor și va veni rândul Romei.

A trimis un emisar și în Ungaria ca să-l implore pe Iancu de Hunedoara să renunțe la tratatul său de pace cu turcii și să treacă granițele să-i atace. Înainte de toate, a cerut ajutor de la frații săi care domneau în Moreea.

A poruncit să se cumpere mâncare, grâu şi ulei de oriunde se putea. A golit cuferele imperiale ca să repare zidurile şi să procure baliste şi arme de foc. A cerut bisericilor şi mănăstirilor să ducă vasele sfinte din aur şi din argint la monetăria imperială, promiţând să le plătească de patru ori preţul după război. Fără ezitare, le-a poruncit zidarilor să ia pietrele funerare, cu care să repare şi să întărească zidurile.

— M-am născut sub o stea ghinionistă, dar asta nu mă va împiedica să lupt până la ultima suflare şi să mor odată cu oraşul meu, dacă asta e voia Domnului.

Mahomed ştia exact ce se petrece la Constantinopol. Avea spioni şi în ţările occidentale, mulţumită cărora a aflat că emisarii greci eşuaseră în negocierile cu principii şi cu monarhii. Papa Nicolae n-a făcut decât să-l trimită să supravegheze înfăptuirea uniunii pe arhiepiscopul Isidor, care fusese fugărit de la Moscova şi ridicat la rangul de cardinal de papa Eugeniu. Suveranul pontif le-a promis să trimită o flotă şi întăriri, dar abia în primăvară, după proclamarea oficială a uniunii. Isidor a sosit la Constantinopol în noiembrie, însoţit de Leonard, arhiepiscopul de Mytilene, şi de două sute de arcaşi recrutaţi de el în Mytilene şi în Chios. În decembrie, tratatul uniunii a fost în sfârşit citit în timpul unei ceremonii solemne în Sfânta Sofia, după o aşteptare de doisprezece ani. Slujba a fost săvârşită de cardinalul Isidor împreună cu patriarhul Georgios, pe care grecii îl excomunicaseră. Amuţiţi şi palizi, mai-marii curţii erau şi ei prezenţi, supunându-se puterii papei, recunoscând, împotriva conştiinţei lor, dubla purcedere a Duhului Sfânt. Însă catedrala era asediată de o mulţime stârnită de călugări, care cerea moartea şi blestemarea renegaţilor şi anunţa căderea împăratului care, spuneau oamenii, trădase credinţa strămoşilor săi pentru un beneficiu lumesc. După ce alaiul de demnitari a ieşit din biserică, megaducele Notaras s-a oprit în curte şi a spus cu voce tare:

— Mai bine turbanul sultanului decât mitra papei!

Sloganul s-a răspândit printre oameni şi a fost preluat şi de Georgios Scholarios. Acesta devenise moştenitorul urii lui Markos Evghenikos şi se retrăsese la mănăstirea Pantocrator ca să-şi ispăşească prin post şi rugăciune păcatul de-a fi semnat el

însuşi actul de uniune de la Florenţa. Şi-a luat numele monahal de Ghenadie şi a început să facă profeţii înfricoşătoare, anunţând căderea Constantinopolului. Împăratul a sfârşit prin a-i interzice să mai iasă din chilie, dar acesta, prin intermediul scrisorilor şi al mesagerilor săi, a continuat să-i aţâţe pe alţii. După proclamarea uniunii, a blestemat catedrala Sfânta Sofia într-atât, încât a rămas goală în timpul slujbei, iar poporul evita cu groază până şi umbra măreţei sale cupole.

„Mai bine turbanul sultanului decât mitra papei", asta răcnea poporul până la Constantinopol, iar constructorii împăratului băgau în buzunar o mare parte din fondurile alocate pentru repararea zidurilor. Între timp, în toate porturile otomane se construiau intens vase de război, iar la Adrianopol, Orban se pregătea să toarne cel mai mare tun din lume. Mahomed îşi tot întorcea perna de pe o faţă pe alta, dar nu putea să doarmă. Uneori se ridica brusc din pat şi-şi chema în toiul nopţii artileriştii, zidarii şi arhitecţii pentru a studia planurile fortificaţiilor Constantinopolului. În ianuarie s-a întors la Adrianopol, în noul său palat. Tunul a fost tras în faţa palatului de cincizeci de perechi de boi. L-au fixat şi l-au sprijinit pe o imensă rampă, iar sultanul a trimis vorbă poporului să nu intre în panică atunci când aveau să-l probeze.

Avea trei picioare în diametru, iar proiectilele de piatră cântăreau o mie cinci sute de livre fiecare. Această capodoperă putea trage de trei ori pe zi, conform estimărilor lui Orban, şi era nevoie de cincizeci de artilerişti ca s-o manevreze. Sultanul şi-a invitat toţi demnitarii şi învăţaţii de la curte să asiste la tragerea de probă. Ca precauţie, Orban i-a îndemnat pe spectatori să stea la două sute de paşi distanţă. Şi-a făcut cruce şi a aprins fitilul aflat la capătul unei prăjini. De cât mai de departe, a aprins praful de puşcă. O flacără a ieşit din gura monstrului şi un nor de fum a acoperit palatul. Pământul s-a cutremurat sub tălpile noastre şi mulţi oameni au căzut pe spate. Ni s-au înfundat urechile. Din oraş răsunau lamentări. Fără să aştepte să se împrăştie fumul, Mahomed dădea deja pinteni calului şi galopa în direcţia în care căzuse ghiuleaua. Am luat-o la fugă după el şi l-am găsit cam la vreo mie de paşi, uitându-se la o gaură adâncă de şase picioare.

A poruncit să i se dea lui Orban zece mii de arginţi şi un caftan de prim rang, după care a reunit divanul în sala tronului. În afară de membrii obişnuiţi, i-a chemat pe toţi înalţii funcţionari, sclavi sau oameni liberi, pe comandanţii militari de seamă, pe cei mai în vârstă dintre ieniceri, pe învăţaţii musulmani, pe liderii dervişilor, dar şi pe poeţii de la curte, astfel că o mulţime de câteva sute de persoane s-a înghesuit în scurt timp în sala tronului. Toate acestea au avut loc imediat după tragere, aşa că mulţi aveau încă urechile înfundate, iar învăţaţii şi dervişii cântau sure din Coran, preamărindu-l pe atotputernicul Allah şi numind acest tun o nouă minune a creaţiei.

Până aici, pregătirile avuseseră loc cu un soi de aer misterios. Sultanul nu dezvăluise nimic divanului, chiar dacă membrii săi îi bănuiau intenţiile. A aşteptat până când agitaţia şi forfota s-au liniştit, lăsând loc unei linişti depline, a intrat în sală şi s-a aşezat pe tron. S-a uitat pe rând la fiecare chip, cu ochii lui gălbui. Toţi aşteptau neliniştiţi şi speriaţi. Fiecare se întreba ce făcuse oare, conştient sau inconştient, ca să-i stârnească mânia. Sala cea rece părea că asudă a moarte. Toţi se temeau de el, mulţi îl urau, dar acest tânăr de douăzeci şi doi de ani învăţase cum să supună voinţei sale şi teama, şi ura.

Stând picior peste picior pe tronul împodobit cu nestemate, a glăsuit în cele din urmă. În numele lui Allah, a adus aminte de toate faptele măreţe ale strămoşilor săi. A ajuns până la Osman, menţionând visul său profetic, şi la cei patru sute de călăreţi din care ieşise poporul cuceritor. O sămânţă mică dăduse naştere unui arbore măreţ, care într-o bună zi avea să acopere întreg pământul cu umbra sa. A pomenit şi de prezicerea profetului, cum că regele oraşelor, Constantinopol, avea să ajungă în mâinile musulmanilor.

— Puterea împăratului s-a dus, a spus el, imperiul milenar e putred şi ros de viermi! Nu mai e nevoie decât de un ultim efort. Musulmani, Allah mi-a permis să smulg fulgerul din ceruri, mi-a pus în mâini un fulger care poate să doboare cele mai straşnice ziduri, iar Imperiul Otoman n-a fost nicicând atât de puternic! Timpul e prielnic, clipa a sosit, nenumărate profeţii o arată.

Vocea lui pătimașă răsuna în sala cea mare. Nu se mai putea controla. S-a ridicat brusc. O flacără ardea în ochii săi de fiară.

— Allah e singurul Dumnezeu, iar Mahomed e profetul lui! Dându-și cuvântul, acesta a promis paradisul tuturor celor care cad în lupta sfântă împotriva necredincioșilor. Paradisul lui Allah și gloria eternă pe pământ îi așteaptă pe cei care mă vor urma. Dincolo de zidurile Constantinopolului așteaptă bogății străvechi, cele mai frumoase fecioare, cei mai frumoși tineri, care vor fi prada învingătorului. Nu mai e vreme de ezitat. Împăratul, acest trădător Constantin, nu se poate învinovăți decât pe sine pentru că a atras răzbunarea noastră trimițând negociatori să ceară în ajutor flotele țărilor occidentale. De aceea trebuie să declarăm războiul sfânt, să strângem oastea, să-i asediem orașul, să-i distrugem zidurile. Trebuie să facem asta înainte să vină Occidentul în sprijinul acestui imperiu care se prăbușește.

Și-a întrerupt discursul, a privit în jurul său, apoi a continuat:

— Știu că au fost și mai sunt printre voi sceptici, oameni precauți care ne aduc aminte de pericolele ce ne așteaptă dacă pornim la război împotriva Constantinopolului. Allah și toată armata îmi sunt martori că n-am dorit altceva decât pacea, că nu am alt obiectiv decât să asigur oastei noastre libera trecere a Bosforului, conform dorinței tatălui meu și pentru ca o nenorocire cum a fost cea de la Varna să nu se mai petreacă niciodată. Allah mi-e martor că grecii sunt cei care au încălcat pacea și acum încearcă să asmută țările occidentale împotriva noastră. Odinioară dezbinați de numeroase războaie și neînțelegeri, principii vestici s-au împăcat acum, iar papa lor eretic este din nou la apogeul puterii sale. Prin calcule perfide, grecii s-au folosit de pretextul construirii fortăreței pe malul Bosforului ca să deschidă ostilitățile, iar acum speră să declanșeze o nouă cruciadă, milogindu-se pentru ajutor și invocând o presupusă comunitate religioasă. Aceasta este o primejdie de moarte pentru statul otoman. În clipa primejdiei de moarte, trebuie să renunțăm la orice îndoială și ezitare. Trebuie să alegem între gloria și victoria supremă ale Imperiului Otoman și distrugerea sa completă. Grecii ne-au pus în această situație prin politica lor trădătoare,

astfel că nu am de ales. Dacă apelăm la toate forțele noastre, la toată voința, la toată credința noastră, dacă suntem mai rapizi decât ei, vă promit victoria, o victorie mai măreață decât oricare alta a strămoșilor mei, victoria supremă promisă de Coran și confirmată de cuvântul profetului.

Din nou a tăcut, dar chiar și așa își păstra entuziasmul incandescent. Incapabil să se mai abțină, a scos sabia și a exclamat:

— Voi cuceri Constantinopolul sau voi muri! Aceasta e decizia mea. Cine mă iubește mă urmează!

Liniștea impusă de obiceiuri și de teamă s-a spart dintr-odată. O adevărată furtună s-a dezlănțuit în sala tronului. Chiar și cei mai bătrâni, vrăjiți de aceste cuvinte, au părut să-și piardă mințile și au început să strige. Cei tineri, căzând unii în brațele altora, au promis să biruiască sau să moară pe zidurile Constantinopolului. Învățații și dervișii strigau numele lui Allah în tot vacarmul acesta, amintind de vechile profeții. Un zâmbet înspăimântător scotea la iveală dinții albi și strălucitori ai lui Mahomed. Tot trupul îi fremăta.

Mesagerii au plecat în aceeași zi să ducă trupelor ordinul de-a se aduna la Adrianopol, în timp ce nenumărați derviși și profesori renumiți au pornit prin toate colțurile imperiului să proclame războiul sfânt, îndemnându-i pe toți credincioșii să-și vândă hainele, să cumpere săbii și să se alăture oștirii pentru a cuceri Constantinopolul.

Sultanul își dezvăluise planul, iar acum nu mai existau incertitudini cu privire la intențiile sale. Fără ca măcar să le dea marelui vizir și bătrânilor pacifiști ocazia de-a discuta și de-a trimite avertismente, și-a pus curtea în fața faptului împlinit. A făcut-o imediat după ce tunul său gigantic a gemut, iar acum nimeni nu mai îndrăznea să șușotească. Imperiul Otoman trebuia să se pregătească de efortul suprem. Prin intermediul negustorilor genovezi din Pera, marele vizir Halil l-a informat pe împărat că asediul e acum inevitabil. Constantin i-a răspuns trimițându-i încă o scrisoare sultanului.

„Acum este limpede că preferi războiul păcii", scria el. „De aceea, mă întorc spre Dumnezeu și mă încred numai în el. Dacă voia lui este ca tu să cucerești orașul, cine se poate împotrivi? Îți dau înapoi cuvântul și te eliberez de toate tratatele

şi promisiunile pe care ni le-am făcut unul altuia. Am închis porţile oraşului şi-mi voi apăra poporul până la ultima picătură de sânge. Fie ca domnia ta să fie fericită, până când Dumnezeu cel drept, judecătorul suprem, ne va chema pe amândoi în faţa sa."

Într-o noapte rece de februarie, Mahomed m-a trezit din somn şi m-a chemat la el. Un vânt negru suspina pe deasupra palatului şi m-a cuprins tremuratul cât am traversat curtea. Era complet îmbrăcat, se plimba de colo-colo în lumina scăpărătoare a lămpilor, de parcă era sub influenţa vreunui drog sau a patimii.

— Nu pot să dorm, aducătorule aminte, mi-a spus. Nu mă liniştesc coapsele altora, vinul nu mă alină, pe muzicieni i-am trimis de aici. Nu am decât o singură patimă în inimă şi, dacă nu dorm, mă va reduce la cenuşă. Vorbeşte-mi deci ca să pot dormi.

— Lanţurile tale sunt mai groase decât ale unui sclav legat la rame. Fiecare faptă a ta te leagă şi mai strâns. Nu vei mai fi liber niciodată.